VINCENT VAN GOGH

BRIEVEN AAN ZIJN BROEDER

II

VINCENT VAN GOGH: BRIEVEN

II

1882—1886

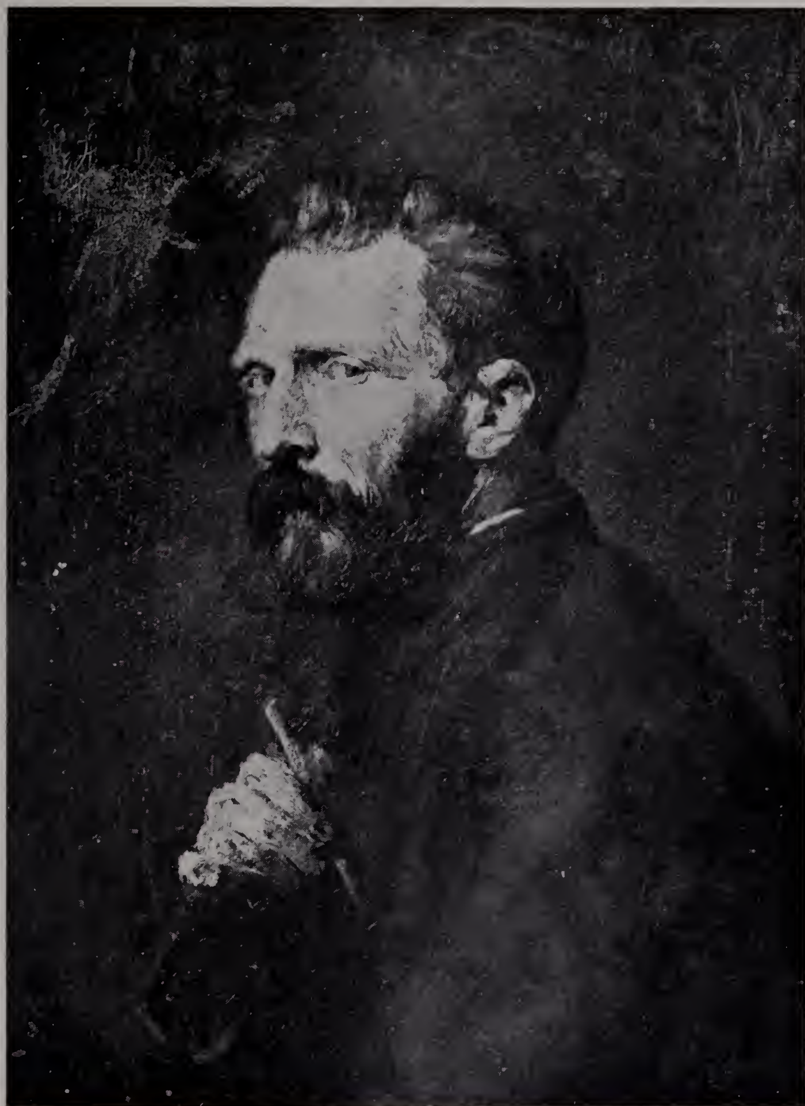
VINCENT VAN GOGH

BRIEVEN AAN ZIJN BROEDER

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT
DOOR ZIJN SCHOONZUSTER
J. VAN GOGH-BONGER

TWEEDE DEEL

MIJ. VOOR GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR
OVERTOOM 230 TE AMSTERDAM — MCMXIV

VINCENT VAN GOGH
Naar een olieverf-schilderij van Russell

DEN HAAG

DECEMBER 1881—SEPTEMBER 1883

VERVOLG

240

Waarde Theo, 1 Nov. (1882).

Sedert een paar dagen ben ik zeer vervuld van iets dat mogelijk U ook interesseeren zal, en ik acht het de moeite wel waard, er eens in 't bijzonder over te schrijven. In een brief van Rappard ontving ik een uittreksel van een discours van Herkomer, tot onderwerp hebbende de houtgravures van den nieuweren tijd. Ik kan in zijn geheel U alles niet uitvoerig zeggen, mogelijk hebt gijzelf het artikel (dat in een Engelsch tijdschrift over kunst gestaan heeft, misschien 't Art Journal) wel gelezen. Het was vooral over de teekeningen in the Graphic. Herkomer verhaalt hoe hij zelf met groote ambitie en enthousiasme er aan mee gewerkt heeft, en brengt vooral de prachtige bladen uit de eerste jaargangen in herinnering. Heeft geen woorden genoeg naar zijn zin om krachtig uit te drukken, hoe belangrijk hij het werk van die oorspronkelijke artisten vindt. Hij geeft een overzicht over den vooruitgang in procédé en techniek, over 't verschil tusschen de oude en de moderne houtgravure, etc. etc.

Spreekt dan over den dag van heden, en komt dan op de eigenlijke bedoeling van zijn discours. Hij zegt, de houtgraveurs zijn knapper dan ooit, doch evenwel zie ik voor mij een decadence als ik denk aan den tijd toen de Graphic begon. En — gaat hij voort, dat zit hem mijns inziens in twee dingen, waar ik tegen protesteer. 't Eene gaat den uitgevers — 't laatste den artisten aan.

Er zijn fouten bij beiden, en die zullen de boel bederven als er niet tegen gestreden wordt.

De uitgevers zegt hij, eischen dingen die op effect gewerkt zijn: ,,correct and honest drawing is no longer wanted, complete designs are no longer in request, a ,,bit'' just covering an awkward corner of a page, is all that is requested.

The managers declare that the public require the representation

of a public event or so, and are satisfied if it is correct and entertaining, caring nothing for the artistic qualities of the work. I do not believe what they say.

The only excuse you may accept is ,,dearth of good draughtsmen''. — Hij komt dan op de artisten en zegt dat hij het betreurt, tegenwoordig maar al te dikwijls het de houtgraveur, niet de teekenaar, is, die de bladen mooi maakt.

Spoort de artisten aan dit niet te willen, sober en krachtig te teekenen, zoodat de graveur blijve wat hij zijn moet: de vertolker van het werk van den teekenaar, en hem niet de baas worde.

Dan komt zijn conclusie, een krachtige stem tot allen om warm te blijven voor de zaak, en niet toe te laten er verslapping plaats hebbe.

Er is in zijn stem wel als een verwijt, en 't is niet zonder ietwat melankolie dat hij spreekt, en als strijdende tegen de hem onuitstaanbare onverschilligheid.

,,To you — the public — the art offers infinite pleasure and edification. For you it is really done. Therefore clamour loudly for good work, and be sure it will be forthcoming'', is zijn laatste woord.

Het geheel is door en door gezond, flink, eerlijk, zijn manier van spreken maakt op mij een indruk als sommige brieven van Millet. Mij is het een opwekking, en het doet mij van harte goed eens zóó te hooren spreken.

Ik zeg, dat het verbazend jammer is dat voor de meest voor het eigenlijke volk geschikte kunst, hier om zoo te zeggen geen animo is.

Als de schilders zich combineerden om te zorgen hun werk (dat toch m.i. voor 't volk gemaakt wordt, althans dit vind ik de hoogste, nobelste roeping voor elk artist), ook in handen van 't volk komen kan, en in ieders bereik gesteld werd, dan zou dat iets zijn waarvan men dito resultaten kon krijgen, als verkregen werden in de eerste jaren van de Graphic.

Neuhuijs, v. d. Velden en een paar anderen, maakten dit jaar teekeningen voor ,,de Zwaluw'', een blad dat maandelijks verschijnt, en $7^1/_2$ cent kost. Er zijn goede bij, toch men kan zien aan de meeste, dat het met slappe hand gedaan is, (niet de oorspronkelijke teekeningen, doch de manier om ze te populariseeren), en naar ik hoor kan het blad 't weer evenmin houden als zijn voorgangers. Waarom gaat het niet? De boekhandelaars

zeggen, er is niets aan te verdienen, en in plaats van te verspreiden, houden ze tegen.
En ik geloof dat wat de schilders aangaat, zij de zaak nog niet met alle kracht ter harte hebben genomen.
De definitie, die menig schilder hier in Holland ten antwoord geeft op de vraag: Wat is een houtgravure? is: ,,'t zijn *van die dingen* die in 't Zuid-Hollandsch koffiehuis liggen.'' Dus ze rangschikken ze onder de borreltjes. En de makers ervan misschien onder de dronkaards.
En wat zeggen de handelaars? Gesteld ik ging met een 100-tal schetsen, dat ik nu eens bijeen gezocht heb, naar wie dan ook hier, op zijn best zou ik hooren vrees ik: ,,dacht ge soms, dat *die dingen* handelswaarde hadden?''
Mijn liefde en respect voor de groote teekenaars, zoowel van den tijd van Gavarni als voor die van tegenwoordig, neemt toe hoe meer ik van hun werk kennis krijg, en vooral ook terwijl ik mijn best doe, zelf iets van datgene te maken wat men alle dagen op straat ziet.
Wat ik in Herkomer, in Fildes, in Holl en de andere stichters van de Graphic op prijs stel, waarom zij mij nog meer dan Gavarni en Daumier sympathiek zijn, en blijven zullen, is, dat terwijl laatstgenoemden de maatschappij met malice schijnen te beschouwen, eerstgenoemden in overeenstemming met mannen als Millet, Breton, de Groux, Israëls, sujetten kiezen, even waar als Gavarni of Daumier, maar die iets nobels hebben en waar een ernstiger sentiment in is. Dat vooral moet blijven, dunkt mij. Een artist hoeft geen dominee of collectant te wezen, maar moet toch wel degelijk een warm hart hebben voor de menschen, en ik vind het b.v. iets nobels, dat er geen winter voorbij ging of de Graphic deed iets om sympathie voor de armen wakker te houden; b.v. heb ik een blad van Woodville, voorstellende een uitdeeling van turfkaartjes in Ierland, een ander van Staniland getiteld: Help the helpers, voorstellende allerlei scènes uit een gasthuis waar geld te kort kwam, Christmas in the workhouse van Herkomer, Homeless and hungry van Fildes, etc. Dat vind ik nog mooier dan de teekeningen van Bertall of zoo, voor de Vie élégante of andere élégances. Misschien vindt ge dit schrijven vervelend — maar het kwam me weer alles frisch in de gedachten. Ik had mijn 100-tal studies bijeen gezocht en opgezet, en toen ik met dit karweitje klaar was, kwam er een wat melankoliek gevoel

bij me op van à quoi bon — maar toen deed mij dat energiek woord van Herkomer, die de lui oproept om niet te verflauwen en zegt dat meer dan ooit het noodig is de hand te houden aan den ploeg, zoo goed, en ik dacht, ik wou U den inhoud van wat hij zei eens in 't kort mededeelen. Met een handdruk in gedachten, geloof me,

t. à t. Vincent.

Ik hoop dezer dagen van U te hooren. Ik ontving van thuis een goeden brief.

241

Waarde Theo,

Uw brief en de inhoud ervan waren me zeer welkom. Eene kwestie die misschien meer en meer aan de orde van den dag zal zijn, is die waarvan ge spreekt. Men zal wel genoodzaakt zijn te erkennen, veel nieuws waarin men aanvankelijk een vooruitgang meende te zien, inderdaad minder degelijkheid heeft dan het oude, en gevolgelijk de behoefte zich openbaren zal aan sterke mannen om den boel weer te redresseeren. Daar ik met redeneeren hierover weinig aan de zaak zelf af of toe zal doen, zoo acht ik het tamelijk overbodig meer er over te schrijven.

Alleen, ik voor mij kan moeielijk zeggen dat ik Uw gedachte deelen kan, die ge aldus uitdrukt: ,,het ligt voor mij in den aard der zaak, dat de gewenschte verandering komen zal''. Denk eens na, hoeveel groote mannen òf gestorven zijn, òf.... niet lang meer met ons zijn zullen — Millet, Brion, Troyon, Rousseau, Daubigny, Corot — zoo'n massa meer — zijn er niet meer; denk zeg ik, nog meer achteruit; Leys, Gavarni, de Groux, (ik noem er maar een paar) nog verder Ingres, Delacroix, en Gericault, denk hoe oud de *moderne* kunst reeds is, voeg er nog bij velen die hoog bejaard zijn.

Tot Millet en Jules Breton was er evenwel steeds vooruitgang mijns inziens, doch deze twee mannen te overtreffen, praat me er niet van. —

Hun genie moge in vroegere, tegenwoordige of latere tijden worden geëvenaard, overtreffen is niet mogelijk. Men is als men in die hooge zone komt onder een gelijkheid van genieën, maar hooger dan den top van den berg kan men niet klimmen. Israëls b.v. moge Millet evenaren, van overtreffen of minder zijn is bij 't genie geen sprake.

Nu echter is op 't gebied van kunst de top bereikt. Zeer zeker zullen we in de jaren die komen, nog prachtige dingen zien, iets meer subliems dan we reeds gezien hebben, neen.
En ik voor mij vrees, dat misschien over een klein aantal jaren er een soort *paniek* zal zijn in dezen vorm. *Sedert Millet* zijn we enorm gezakt, 't woord decadence nu gefluisterd of geprononceerd in bedekte termen, (zie Herkomer), zal dan klinken als een alarmklok. Menigeen, b.v. ikzelf, houdt zich nu stil omdat men toch al den naam heeft van mauvais coucheur, en praten er over niets helpt. Dat, n.l. 't praten, is niet wat men doen moet, men moet werken, zij het met rouw in 't hart; die later 't hardst schreeuwen zullen over decadence zullen er zelf 't meest toe hooren. Ik herhaal het — hieraan zult ge ze kennen, aan hun werk, en het zullen ook niet de meest welsprekenden zijn die de waarste dingen zullen zeggen, zie Millet zelf, zie Herkomer, ze zijn werkelijk geen orateurs, en spreken bijna à contre coeur.
Genoeg hierover, ik vind in U iemand die veel van de groote mannen begrijpt, en ik vind het heerlijk nu en dan eens te hooren over hen, dingen, die ik niet weet, zooals b.v. wat ge me schrijft over Daumier. De serie portretten van députés etc., het schilderij Wagon 3ième classe, la Révolution, ken ik geen van alle. Nu heb ik wel door wat ge zegt, niet ze zelf gezien, maar evenwel wordt in mijn verbeelding de personaliteit van Daumier er importanter door. Ik hoor nog liever spreken over zulke mannen dan over b.v. den laatsten Salon.
Nu over 't geen gij schrijft van Vie moderne, of liever over een soort papier dat Buhot u beloofd had. Dit is iets wat me zeer interesseert. Begrijp ik het wel dat dit papier zóó is, dat wanneer men er eene teekening op vervaardigt, (ik veronderstel met autographische inkt), deze teekening *zooals zij is*, zonder intermediaire van een tweeden teekenaar of graveur of lithograaf, kan worden getransporteerd op een steen, of er een cliché van gemaakt kan worden, zoodat daarvan een onbepaald aantal afdrukken te verkrijgen zijn? Welke laatste alsdan zijn facsimiles van de oorspronkelijke teekening. Als dit zoo is, wees dan zoo goed mij al die informatie te geven die ge te weten komen kunt, omtrent de wijs, waarop men op dit papier werken moet en zie me er iets van te bezorgen waarop ik eenige proeven kan nemen.
Kon ik mijn proeven nemen vóór gij eens komt, dan konden we bij die gelegenheid bespreken wat er mee te doen.

Ik acht het mogelijk dat binnen betrekkelijk korten tijd er misschien vraag zal zijn naar employés voor illustratie, meer dan momenteel.
Als ik voor mij mijn portefeuilles vul met studies naar die modellen, die ik grijpen of vangen kan, zoo zal ik wat in mijn marsje krijgen waardoor ik hoop, ik in de termen kan vallen om emplooi te krijgen. Om het illustreeren *vol te houden*, zooals b.v. Morin, Lançon, Renouard, Jules Ferat, Worms indertijd, moet men heel wat amunitie hebben in den vorm van diverse studies op allerlei gebied.
Die zoek ik bijeen te krijgen zooals ge weet en bij gelegenheid zien zult.
à Propos, tot heden ontving ik nog *niet* 't pakket studies, 't welk gij mij schreeft door tusschenkomst van Rue Chaptal geretourneerd te hebben. Zouden die reeds op de Plaats gearriveerd zijn? Als ge meent van ja zou ik ze laten halen, daar in verband met dingen die ik in den laatsten tijd maak, ze me nuttig zijn.
Weet ge wien ik van morgen geteekend heb? Blok de boekenjood, niet David, maar die kleine die op 't Binnenhof staat.
Ik wou ik er meer uit die familie had, want ze zijn wel echt als type.
't Is fameus moeielijk die typen te krijgen die men 't liefst zou hebben; intusschen bevind ik me wel met *dat* te maken, *wat ik krijgen kan*, zonder de andere, die ik maken zou als ik ze maar voor 't krijgen had, uit 't oog te verliezen.
Ik ben erg blij met Blok, hij brengt me dingen van veel jaren geleden in herinnering, ik hoop hij nog wel eens meer op een Zondagmorgen zal komen.
Natuurlijkerwijs bij het werken gevoelt men steeds, en moet men gevoelen, een soort ontevredenheid over zichzelf, een verlangen om het veel beter te kunnen doen, maar toch het is wel iets heerlijks en gezelligs langzamerhand allerlei figuren bijeen te krijgen, ofschoon hoe meer men er maakt, hoe meer men er bij noodig merkt te hebben.
Men kan niet alles tegelijk doen, maar 't zal absoluut noodig zijn ik eens een aantal paardenstudies maak, niet maar krabbels op straat, maar er eens model voor nemen. Ik weet een oud, wit paard, zoo'n echte knol als maar met mogelijkheid te bedenken is, (aan 't gasfabriek), maar de man, die het arme beest alle mogelijke zware karweien laat doen en er van haalt wat er van te

halen is, vroeg mij veel er voor, n.l. drie gulden om bij mij een morgen te komen, een daalder op zijn minst — mits ik dan Zondags kome — bij hem.
En als ge nagaat dat ik om dat wat ik noodig heb, n.l. een 30-tal flinke studies b.v. toch nog al eens menigen morgen zou moeten werken, komt het me te duur uit. Maar ik zal wel eens een betere gelegenheid vinden.
Ik kan veel makkelijker hier en daar eens voor *heel korten* tijd een paard krijgen, daar zijn de lui wel eens willig voor, maar in heel korten tijd *kan* men dat niet doen, wat eigenlijk gedaan moet worden, dus dat helpt me weinig.
Ik tracht snel te werken, want anders komt men er niet, maar een studie waar men wat aan heeft, vordert allicht een half uur om maar iets te noemen toch, dus men komt steeds op 't eigenlijke poseeren terug. Op Scheveningen b.v. heb ik wel eens op 't strand een jongen of een kerel even laten stilstaan, zooals men dat zegt, het resultaat was altijd een groot verlangen bij mij naar een langere pose, en het even stilstaan is me niet genoeg, noch voor een mensch noch voor een paard.
Als ik wel ingelicht ben, konden de teekenaars voor de Graphic die aan de beurt waren, steeds daar op een atelier aan 't bureau zelf over model disponeeren. Dickens zegt een paar aardige dingen over de schilders van *zijn* tijd, en hun verkeerde manier van werken, n.l. het slaafs en toch ten halve zich houden aan 't model. Hij zegt: kerels, begrijp toch goed dat uw model *niet* is een einddoel, maar *het middel om uw gedachte en inspiratie corps en kracht te geven*. Kijk naar de Franschen, (b.v. Ary Scheffer) en zie eens hoeveel beter zij het doen dan gij. 't Is net of de Engelschen er naar geluisterd hebben, ze zijn *blijven* werken met model, maar het model hebben ze grooter, flinker leeren zien en beter partij van leeren trekken, voor gezonder en nobeler compositie dan die van Dickens' schilderende tijdgenooten.
Twee dingen, die eeuwig waar blijven en elkaar aanvullen, zijn m.i.: doof uw inspiratie en verbeeldingskracht niet uit, wordt geen slaaf van 't model, en het andere: neem model en bestudeer het, want anders krijgt uw inspiratie geen plastisch corps.
Toen uw brief kwam had ik dadelijk dingen te betalen, ik hoop het U niet inconvenieert niet later dan 10 Nov. weer te zenden. Weet dat de kwestie van dat bewuste procédé waarover Buhot U sprak, mij nog al belangrijk toeschijnt, ik zou het erg aardig

vinden als ik 't leeren kon, en wil graag er mijn best op doen. Adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Weet ge welke effekten men 's morgens vroeg hier tegenwoordig ziet — het is prachtig — dat wat Brion op 't schilderij van de Luxembourg: La fin du déluge, schilderde, n.l. die streep rood licht aan den horizon, waarboven regenwolken. Dit brengt me op de landschapschilders. Vergelijk die van den tijd van Brion bij nu. Is 't nu beter dan toen, ik betwijfel het.
Gaarne wil ik erkennen men op dat gebied veel productiever is dan toen, maar ofschoon ik mij niet weerhouden kan te bewonderen wat men nu maakt, de oude landschappen op meer ouderwetsche manier, doen me telkens pleizier als ik ze zie. Er zijn een paar jaren geweest dat ik b.v. een Schelfhout voorbij liep, en zooiets dacht van: dat 's niet de moeite waard.
Intusschen het nieuwe, ofschoon het iemand inpakt, blijft niet altijd op den duur dien sterken aangrijpenden indruk maken, en een naïf schilderij zooals een Schelfhout, of een Ségé, een Jules Bakhuijzen, ziet men als men lang op nieuwere dingen gekeken heeft met levendig pleizier terug.
Ik heb het waarachtig niet expres er op aangelegd om ietwat gedésenchanteerd te zijn omtrent den vooruitgang, het heeft zich integendeel zeer tegen mijn zin onwillekeurig in mijn gedachten beginnen te ontwikkelen, doordat ik hoe langer hoe meer een soort leegte voelde, die ik met de dingen van den dag niet opvullen kan.
Ik denk daar, terwijl ik zoek naar een voorbeeld, aan oude houtsneden van Jacque, die ik zeker tien jaar geleden bij Oom Cor zag, het was een serie: Les Mois, ze waren gedaan op de manier van die etsen, die in jaarlijksche seriën verschenen of zelfs nog meer ouderwetsch. De locale toon is er minder in dan in zijn later werk, de teekening echter en iets kernachtigs herinneren aan Millet. Zie, bij de vele croquis in de tegenwoordige tijdschriften dunkt me, dat een *niet* geheel *on*conventioneele élégance dat typige echt rustique dreigt te vervangen, waarvan de croquis van Jacque die ik bedoel, een voorbeeld zijn.
Zou dit in het leven en de personen der artisten niet ook zijn oorzaak hebben? 'k Weet niet hoe Uw ervaring is, maar vindt gij tegenwoordig b.v. veel lui, die trek hebben om eens een verre

wandeling in grijs weer te maken? Gijzelf zoudt dat met pleizier doen en er van genieten, zooals ik ook, maar voor velen is het een corvée. Zoo viel het mij op dat als men met schilders spreekt, de conversatie in verreweg de meeste gevallen *niet* interessant is. Mauve heeft het sterk als hij wil, dat hij in woorden iets zeggen kan zóó dat men het ziet, en zeer zeker hebben anderen hier het ook, als zij willen. Toch dat eigenaardige, dat maakt dat als men met een schilder spreekt, men dadelijk iets van buiten voelt, is 't uw impressie dat zoo sterk is als vroeger?
Ik las nog deze week in Forster's Life of Ch. Dickens allerlei bijzonderheden omtrent groote wandelingen op Hampstead Heath etc. buiten Londen, waarvan het einddoel was b.v. bacon and eggs te gaan gebruiken in een oud herbergje ver weg, geheel buiten. Die wandelingen waren zeer gezellig en vroolijk, dat nam niet weg 't meestal aldus was dat serieuse plannen gemaakt werden voor boeken, of besproken werd wat Dickens nog veranderen zou aan dit of dat figuur. Er is tegenwoordig iets gejaagds en gehaasts wat me niet bevalt, en 't is net alsof de dood er over heen gegaan is. Ik wenschte wel dat uw verwachting: ,,dat de gewenschte verandering komen zal'', bewaarheid werd, doch voor mij ligt het niet ,,in den aard van de zaak.''
Wat hier ook van zijn zal, zich te opponeeren in woorden is een erge achteraf bijzaak dunkt me, en wat ieder, die belang in de zaak stelt in zijn kringetje doen moet, is iets trachten te maken of te helpen maken.
Heb weer eens gewerkt aan mijnwerkersvrouwen, die zakken kolen dragen in de sneeuw, aquarel. Vooral echter heb ik er een stuk of 12 studies voor geteekend van figuren, en 3 koppen, en ik ben nog niet klaar. In de aquarel heb ik toch geloof ik wel het effekt, maar het is mij nog niet groot genoeg van karakter. De werkelijkheid is iets als Les glaneuses van Millet, streng, dus begrijpt ge dat men niet een effet de neige er van maken moet, 't welk maar een impressie zou zijn, en slechts dan raison d'être zou hebben, als 't om 't landschap te doen ware. Ik denk dat ik, ofschoon de studies die ik voorloopig heb, U bevallen zullen juist omdat ze me beter gelukt zijn dan veel andere, weer van voren af aan beginnen zal. Het zou geloof ik, bepaald geschikt zijn voor de Vie moderne. Als ik 't papier krijg, heb ik wel al dadelijk b.v. één van de figuren om eens een proef te nemen, maar het moet een troepje vrouwen worden, een kleine karavaan.

242 Waarde Theo,
Zondags kom ik er telkens toe om U te schrijven, en zoo ook heden. Dezer dagen las ik le Nabab van Daudet en vind het meesterlijk — o.a. die wandeling van le Nabab en Hemerlingue den bankier op Père-Lachaise in de schemering, terwijl de buste van Balzac, een donker silhouet, tegen de lucht uit ironisch op hen neerziet. Dat is net een teekening van Daumier. Gij schreeft mij over Daumier hij gemaakt had la Révolution — Denis Dessoubs. Toen ge zulks schreeft, wist ik niet wie Denis Dessoubs was, nu las ik het in Histoire d'un crime van Victor Hugo. Het is een nobel figuur, ik wou ik de teekening van Daumier kende. Ik kan natuurlijkerwijs geen boek over Parijs lezen, of ik denk direkt aan U. Ik kan ook geen boek over Parijs lezen, of ik vind er eenigszins ook den Haag in terug, dat wel kleiner is dan Parijs, doch toch ook een hofstad met bijbehoorende zeden.
Als gij zegt in uw laatsten brief ,,wat is er toch een raadsel in de natuur'', zoo zeg ik dat met U. Het leven in 't abstracte is reeds een raadsel, de werkelijkheid maakt dat het een raadsel in een raadsel wordt. En wie zijn wij om het op te lossen? Evenwel, we maken er zelf een stofdeeltje van uit van die maatschappij, waarvan we vragen: Waarheen gaat ze, naar den duivel of naar God?
Pourtant le soleil se lève, zegt Victor Hugo.
Lang, lang geleden reeds las ik in L'ami Fritz van Erckmann Chatrian een woord van den ouden Rabbi, dat dikwijls weer in mijn gedachten terug kwam: ,,nous ne sommes pas dans la vie pour être heureux, mais nous devons tâcher de mériter le bonheur''. Op zichzelf genomen is er iets pedants in die gedachte, althans men zou het als iets pedants *kunnen* opvatten, maar in 't verband waarin het woord voor kwam, n.l. in den mond van dat sympathieke figuur van den ouden Rabbi, David Sechel, trof het mij diep, en dikwijls denk ik er aan. Ook bij het teekenen, men moet niet er op rekenen, dat men zijn teekeningen verkoopen zal, doch het is plicht ze zoo te maken dat zij waarde hebben en serieus zijn, men mag n.l. niet nonchalant of onverschillig worden, al wordt men teleurgesteld in zijn omstandigheden.
Met betrekking tot mijn plan met de lithographies, ik heb er nog veel over gedacht, was het dat alleen, ik was er niet mee gevorderd vrees ik, want wat zal ik er over denken?
Dus bovendien heb ik er nog weer een paar teekeningen voor ge-

maakt, eene vrouw met een zak kolen op 't hoofd, met een werf op den achtergrond — een silhouet van daken en schoorsteenen, en eene vrouw aan de waschtobbe.
Gij hoeft U niet ongerust te maken ik vooreerst andere démarches zal doen dan de teekeningen zelf, ik moet met het nemen van proeven met de lithographie een tijdje wachten tot ik eens weer bij kas ben, om het voort te zetten. Maar ik geloof het iets zou kunnen worden.
Bij tijden kan ik erg verlangen eens weer in Londen te zijn. Ik zou zoo enorm graag meer van drukken en teekenen op hout weten.
Ik voel eene kracht in mij, die ik ontwikkelen moet, een vuur dat ik niet mag uitdooven, maar moet aanwakkeren, ofschoon ik niet weet tot welke uitkomst het mij leiden zal, en over een sombere niet verwonderd zou zijn. In een tijd als deze, wat moet men wenschen? Wat is het gelukkigste lot betrekkelijk?
In sommige toestanden is het beter overwonnene dan overwinnaar te zijn, b.v. liever Prometheus dan Jupiter. Enfin, het is een oud woord ,,laat maar gebeuren, wat gebeuren moet''.
Om van iets anders te spreken, weet gij wiens werk mij zeer getroffen heeft? Ik zag reproducties van *Julien* Dupré, (is dit een zoon van Jules Dupré???) 't Eene stelde voor twee maaiers, 't andere eene prachtige groote houtsnee uit Monde illustré, eene boerin die eene koe in de wei brengt.
Het kwam mij voor uitmuntend te zijn, zeer energiek en zeer trouw. Het lijkt b.v. op Pierre Billet wellicht, of op Butin.
Dan zag ik ook nog verschillende figuren van Dagnan Bouveret, een bedelaar, eene trouwpartij, l'Accident, le Jardin des Tuileries.
Die twee zijn dunkt me, kerels die corps à corps worstelen met de natuur, kerels die niet verflauwen, en een paar solide knuisten aan 't lijf hebben. Over ,,l'Accident'' schreeft gij mij indertijd, nu ken ik het en vind het zeer mooi.
Het verhevene, de haast godsdienstige emotie van Millet hebben ze misschien niet, althans niet in die mate als Millet zelf, ze hebben misschien niet zijn volle warme liefde, doch evenwel wat is het uitnemend goed. Nu ken ik wel is waar slechts reproducties, doch mij dunkt daar kan niets in zijn, wat niet in het oorspronkelijk werk zelf gelegd was. A propos het heeft bij mij lang geduurd eer ik Thomas Faed's werk mooi vond, maar tegenwoordig aarzel

ik daaromtrent niet meer, b.v. de Sunday in the backwoods of Canada, Home & the Homeless, Worn out, The poor, The poor man's friend, enfin gij kent de serie aquatinten door Graves uitgegeven.
Ik heb vandaag nog gewerkt aan oude teekeningen uit Etten, omdat ik de knotwilgen weer in dergelijken bladerloozen toestand hier terug zag in het veld, en hetgeen ik verleden jaar zag mij weer voor den geest kwam.
Ik kan soms zoo verlangen naar landschap te maken, net als naar een verre wandeling om eens op te frisschen, en ik zie in de heele natuur, b.v. in boomen, expressie, en als 't ware een ziel. Een rij knotwilgen heeft iets van een processie weesmannen soms. Het jonge koren kan iets onuitsprekelijk reins en zachts hebben, dat een dergelijke emotie opwekt als de expressie van een slapend kindje b.v.
Het platgetrapte gras aan den kant van een weg heeft iets vermoeids en bestovens als de bevolking van een achterbuurt. Toen het laatst gesneeuwd had zag ik een groepje savoyekoolen die stonden te verkleumen, dat me herinnerde aan een groepje vrouwen, die ik 's morgens vroeg in een water- en vuurkelder had zien staan, in hun dunne rokken en oude shawls.
Met betrekking tot die bewuste figuren, die ik wel wilde lithographeeren, geloof ik dat het moeielijkste is, er een dertigtal te vinden, die samen een soort geheel vormen, men moet daarvoor er heel wat meer dan 30 teekenen.
Als ik die eerst heb dan is de stap van reproductie een tweede, die wellicht *dan* gemakkelijker is, dan wanneer men vóór men 't geheel heeft, al gaat reproduceeren. Misschien of liever zeker zijt gij vóór ik zoover ben, dat ik ze heb, er wel weer eens geweest, en kunnen wij er dan eens nader over spreken.
Er is hier reeds iets dergelijks voor het lager onderwijs gemaakt, n.l. 24 lithographiën door Schmidt Crans, die ik onlangs zag. Er zijn er een paar bij die goed zijn, doch gij zult begrijpen aan den persoon, die ze gemaakt heeft, dat het wel wat flauwhartig is in 't geheel genomen. *Die* worden evenwel zeer gretig op de scholen gebruikt schijnt het, maar wat is het deplorable dat juist voor 't onderwijs men met zooiets reeds tevreden is. Enfin, 't is daarmee zooals met alles.
Doch kerel, lees vooral eens le *Nabab*, het is prachtig. Dat figuur zou men de *brave schobbejak* kunnen noemen. Zijn er zoo? Ik ge-

loof het vast. Er is veel hart in die boeken van Daudet, zoo in les Rois en exil dat figuur van de koningin ,,aux yeux d'aiguemarine''. Schrijf weer spoedig eens.
Wat kan het een mensch goed doen, als men somber gestemd is, aan 't kale strand te wandelen, en te kijken in de grijsgroene zee met de lange witte streepen der golven. Doch heeft men behoefte aan iets groots, iets oneindigs, iets waar men God in zien kan, men hoeft het niet ver te zoeken, mij dacht ik zag iets dieper, oneindiger, eeuwiger dan een Oceaan in de expressie van de oogjes van een klein kindje, als het 's morgens wakker wordt, en kraait, of lacht omdat het 't zonnetje ziet schijnen in zijn wiegje. Als er een ,,rayon d'en haut'' is, wellicht kan men die daar vinden.
Adieu kerel, met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

243

Waarde Theo,
In afwachting van nadere informatie betreffende het procédé, heb ik met behulp van den drukker van Smulders eene lithographie gemaakt, waarvan ik bij dezen 't genoegen heb U den allereersten afdruk te zenden.
Deze lithographie heb ik geteekend op een stuk geprepareerd papier, waarschijnlijk 't zelfde waarover Buhot U sprak.
Intusschen verlang ik zeer dat papier van de Vie moderne te vergelijken bij 't geen ik van Smulders kocht. Het is bij S. zeer duur, f 1.75 per vel, maar werkt wel prettig.
Ge ziet dit blad heb ik gekrabbeld zoo eenvoudig mogelijk, mocht er iets in zijn, dat aan de oude lithographiën herinnert uit het tijdvak, toen voor dezen tak van kunst meer animo was in 't algemeen dan nu, zoo ben ik content.
Ik kan voor een gulden of 5, 100 afdrukken krijgen, en voor iets meer den steen in eigendom.
Is dit de moeite waard dunkt U? Ik zou dol graag er meer maken. Bij voorbeeld eene serie van een dertigtal figuren.
Doch in zake van drukken of zoo moet ik eerst uw gedachte weten.
Dit alleen zou ik er flink van vinden: Indien wij zonder er iemand in te mengen een serie van een dertigtal bladen, niet gepeuterd, maar sabré, konden laten kijken, welke we voor eigen rekening

hadden laten drukken, zoo zou dit ons meer aplomb geven bij de lui die we later zullen moeten aanklampen, n.l. de directies der tijdschriften. Maar gij ziet in de affaires helderder dan ik, en bij gelegenheid spreken we er wel eens over.
Vooral geef me al die informaties, die ge krijgen kunt omtrent 't procédé. Waarop moet men werken met autographischen inkt? Kan al wat met autographischen inkt geteekend is, gedrukt worden? etc.
Daar komt net model, een baanveger van 't Bezuidenhout, dus met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Als 't eenigszins mogelijk is stuur me niet later dan den tienden, want ik heb hier nog een extra uitgaaf aan gehad voor een en ander. Ik voeg hier nog een woordje bij. Me dunkt Buhot b.v. zal U nog duidelijker een en ander doeltreffends over manier van doen kunnen zeggen, met dit blad in handen.
Ik zou 't zoo bijzonder aardig vinden als het eens lukken mocht. Wat honderd maal zwaarder weegt dan 't procédé bij mij, is de teekeningen zelf. Ik werk zoo druk met model als mijn portemonnaie mij maar eenigszins toelaat. Want ge begrijpt men moet amunitie hebben in den vorm van studies, wil men op den duur, als men eenmaal aan den gang gaat om te illustreeren, aan den gang blijven. En daaruit komen ook meer importante dingen voort. Dit dus kan ik niet genoeg zeggen: van meer belang is het dat ik teekeningen in voorraad maak, dan mij haast of jacht om emplooi te vinden, ofschoon zulks me hoogst welkom zou zijn.
Maar indien men niet grif accepteert, dan is er niets verkeken, en ik geloof ik later met nog meer teekeningen in voorraad, een beter resultaat zou kunnen krijgen.
Ook daarom, omdat 't me niet verwonderen zou de behoefte aan teekenaars zich nog meer openbaren zal.
Het spijt me erg, dat ik niet vroeger van dit procédé kennis heb gehad. Ik heb te Brussel nog moeite gedaan toen ik er was, om bij de lithographen daar gebruikt te worden, maar werd overal teruggestuurd. Ik vroeg daar om ander werk dan dit, en 't was mij te doen om maar iets van lithographie te zien, en te leeren vooral. Doch zulken waren niet noodig.
Simonneau en Fouvey waren nog het minst weigerachtig. Ze zeiden, ze hadden weinig pleizier gehad van jongelui die ze had-

den willen vormen, en het was zoo slap dat ze personeel genoeg hadden. Ik sprak daar nog over de bladen van de Groux en Rops, en ze zeiden: ja maar zulke teekenaars waren er tegenwoordig niet meer. De impressie van een en ander wat ik daar en in andere etablissementen hoorde, was dat de lithographie druk aan 't uitsterven was.
Deze nieuwe inventie echter van dat papier, bewijst evenwel dat men schijnt te willen herleven.
Wat is er veel moois in lithographie gemaakt, Charlet, Raffet, Lemud, behalve de anderen waarover we 't laatst hadden.
Ik heb gisterenavond weer met nieuw pleizier de Gavarni 's bekeken.
Ik hoop dat ge in deze proef ziet, ik wel lust heb om mijn best te doen iets te maken.
Ik schreef U immers, hoe ik tot deze kwam naar aanleiding van dat ik Smulders vertelde, wat ge me schreeft over dat papier, en dat hij zeide dat hij er nog wat van had?
Hij scheen een beetje verwonderd, dat een paar uur nadat ik 't bij hem genomen had, ik met de teekening terug kwam.
Wilt ge soms nog een afdruk met grooter marge?
Daar net heb ik nog twee spitters geteekend.
Was dit formaat te groot — maar ik geloof haast niet dat 't te groot is, daar 't nog al krachtig geteekend is, zoo zou ik vooral als ik meer weet van de manier, waarop men iets uitwisschen kan op dat papier, de teekeningen wel op 1/2 of 1/3 verkleinen, zonder het accurate te verliezen, n.l. door middel van kwadraten.
Enfin dat zouden we wel vinden.
Tegelijk ziet ge in dit blad een van de studies, zooals ik er meer heb en waarover ik U schreef.

244

Waarde Theo, Dinsdag.
Een enkel woord om U te vragen of gij mijn laatste schrijven ontvangen hebt, alsmede een rolletje ook per post gezonden, inhoudende eene proef van eene lithographie.
De reden, ik onwillekeurig begin te denken zulks niet in uwe handen gekomen is, maar misschien weggeraakt, of dat uw brief weggeraakt is, is dat ik sedert nog niets van U hoorde, en we bovendien heden reeds 14 Nov. hebben. Ik zit sedert een dag of 5 of 6 reeds letterlijk zonder geld, en ik zit daardoor ook vast met mijn werk, althans kan niet zooals ik zou willen.

Ik acht het echter waarschijnlijk de reden is, ge me tegelijk met uw schrijven en het geld, de door mij gevraagde informaties omtrent het lithographische procédé en den autographischen inkt hebt willen zenden, en daarop hebt moeten wachten.
En hoop 't zich misschien nog heden wel zoo zal ophelderen. Maar van den anderen kant ben ik altijd zenuwachtig als er zooiets is, en kan niet laten zorg te hebben, en ben dan bang misschien iets geschreven of gedaan te hebben dat ge niet goed vindt. Zoo tobde ik er van nacht over, dat ge misschien niet goed gevonden hebt ik mijne lithographie liet afdrukken, misschien in verband met wat ik schreef, de conclusie zoudt maken, ik van plan was iets uit te geven of zoo.
Enfin ik tobde er over of er iets zijn kon. Waarschijnlijk echter is er niets. Om evenwel zekerheid te hebben, schrijf ik U er eens over dat ge niet moet verwarren uitgaven, en proefnemingen om een procédé te leeren kennen.
Eerstgenoemde, n.l. uitgaven zijn dingen waarin ik eer ik ze ondernam, zeer zeker U zou raadplegen en voorloopig denk ik daar geenszins aan, en bemoei mij zooals ge trouwens weet, met mijn teekeningen en 't artistieke gedeelte van 't werk zonder meer. Daartoe hooren echter ook wel degelijk deze proeven, die ik neem, en niets is natuurlijker dan dat ik er aan werk.
Rappard nam in der tijd b.v. proeven met etsen op dezelfde wijs, die hij ook moest laten drukken, maar het drukken dat een artist doet is niet iets uitgeven, of heeft niets direct met den handel te maken, en is geheel privé. Dit komt mij zoo klaar als de dag voor, maar zooals ik zeg, van nacht was ik er over aan 't tobben of misschien gij het als eene démarche van een heel anderen aard zoudt hebben kunnen opvatten, daar 't mij bevreemdde nog geen brief te hebben.
Nu ik hoop dat het blijken zal, ik mij niet bezorgd had hoeven te maken. Ik hoop integendeel dat gij geslaagd zijt met uw informaties betreffende dezelfde zaak, n.l. me iets omtrent procédés kunt zeggen.
Op hetgeen mij resteerde van het drukpapier, heb ik verleden week nog eene proef genomen met het figuurtje ,,Sorrow.''
Als ik zooeven zeide, dat in verband met mijn vorig schrijven ik mij ongerust maakte dat gij misschien iets denken zoudt, dat mijn bedoeling niet was, zoo is daarvan de oorzaak dat ik mij herinnerde gezegd te hebben iets als 't volgende.

Ik zou het flink vinden, indien we voor eigen rekening eenige dezer bladen lieten afdrukken, dat zou ons meer aplomb geven bij de directies der illustraties.
Nu is mijne gedachte daaromtrent geenszins, dat 't geen wij voor eigen rekening mochten laten drukken, ook door mij of U geëxploiteerd zou worden. Daaraan dacht of denkt geen haar op mijn hoofd, doch wel dat als men zich ergens presenteert om werk te vragen, het goed is men iets van zijn werk kunne laten zien. Dat haalt woorden uit en is meer practisch.
Dat ik 't niet onwaarschijnlijk acht metdertijd dingen te maken, die in handen van 't publiek zullen komen, is iets 't welk mij betrekkelijk zeer koel laat, en dat ik geenszins beschouw als iets pleizierigs.
Twee redenen zouden er me toe brengen, vooreerst als ik emplooi kreeg bij een illustratie, en dan natuurlijk zou moeten maken wat die meebracht; ten tweede iets van later zorg ofschoon ik daar wel degelijk aan denk, als ik vroeger of later iets heb dat een geheel vormt, en een strekking heeft, en iets zegt, dan zou ik, doch niet zonder er U in te kennen of te raadplegen, er toe kunnen komen, indien ik er niemand voor vond zelf het uit te geven.
Zoo iets zou waarschijnlijk me eer geld kosten dan geld opbrengen, zou zijn ter wille van de kunst, en niet om reden van eigen voordeel het eerst of het meest. Van zoo iets, indien ik 't ooit deed, zoudt ge alles weten, en zou in geen enkel opzicht — anders zou ik 't laten natuurlijk — 't zij wat 't werk 't zij wat de uitgaaf betreft, oneerlijk zijn.
Indien er dus (doch ik denk 't wel niet, maar in mijn zenuwachtigheid, daar 'k niets anders kon vinden, kwam mij die zinsnede uit mijn brief in de gedachten), indien er dus iets was dat ge hadt opgevat als démarche van mij, om iets van uitgeven te ondernemen, wees verzekerd zulks niets anders is of voorloopig zijn zal, dan proeven die allen, die etsen of lithographeeren of op een of andere wijs hun teekeningen reproduceeren, nemen *moeten*, om de procédés en de krachten van 't zwart en wit te leeren kennen. Indien ook een of ander blad dat réusseert, door den maker ervan wordt gedrukt in een zeker aantal exemplaren, zoo zou dit bij mij althans zijn en is bij de meesten die zooiets doen, iets van absoluut artistieken aard, en zonder de minste relatie met uitgaven op handelsgebied.
Indien ik niet bij ondervinding had dat er misverstanden kunnen

plaats hebben in kwesties, als 't laten kijken van teekeningen, (en het laten kijken van gedrukte proeven ervan is van denzelfden aard), en zulks dikwijls als een pedanterie wordt beschouwd, zou 't me niet in 't hoofd gekomen zijn. Maar ten overvloede schrijf ik er eens over, in verband met het wegblijven van uw brief, dat als ik aan uw trouw denk het er waarschijnlijk echter wel niet mee in verband zal staan, en ergens anders zijn oorzaak in hebben zal.

Als ik in mijn vorig schrijven de voornoemde zinsnede gebruikte, zoo zult ge bij gelegenheid in mijn teekeningen duidelijker mijn bedoeling zien. Ze doen — o.a. Sorrow — veel krachtiger in druk voor, (om reden van het lithographisch krijt) dan in de teekening. Terwijl juist omdat ze in 't oorspronkelijke grijs gehouden zijn en sober, ik me slechts aan mijne studie te houden heb, om in lithographie de kracht te krijgen. En dit is iets waarop ik de lui, (met wie ik mogelijk in relatie zou komen, als er iets zich opdeed om werk voor eene illustratie te krijgen), zou moeten kunnen wijzen. Nu, als ge nog niet geschreven hebt, doe het zoodra ge dezen ontvangt. Want ik ben wat in 't nauw. Adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

245

Waarde Theo,

Heden ontving ik Uw brief, waarvoor hartelijk dank. Hoe bitter jammer ik het ook vind dat uw schrijven van 9 Nov. en het ingesloten biljet is weggeraakt, toch was ik blij dat het om geen andere reden was, dat uw brief wegbleef. Want dat ik verbazend ongerust geweest ben, kan ik U verzekeren. Dadelijk heb ik aan 't postkantoor aangifte gedaan van 't wegraken van den brief, doch men zegt, men weinig hoop kan geven en de démarches van nasporingen moeten uitgaan van Parijs. Intusschen zou men onderzoeken. We willen hopen 't nog terecht komt maar ik durf er niet op te rekenen, en ik vrees de frs 50 zijn naar de maan, juist op een moment dat ze haast onmisbaar zijn. Primo voor 't vorderen met de proeven in lithographie; dat die, welke ik 't eerst zond U eenig genoegen deed, verheugt me bizonder, ge ontvangt bij dezen den *allereersten* afdruk van ,,Sorrow''. Voor Heijerdahl heb ik er ook een met grooter marge bijgedaan, en een van de andere voor Buhot, maar juist omdat ze grooter zijn, zoo weet ik niet of de post het aannemen zal.

Gij kunt natuurlijkerwijs nemen welke ge wilt, en van welke ge wilt meer afdrukken krijgen, maar de allereerste heb ik gemerkt: 1re épreuve.
Ik ga morgen met Smulders spreken, om de steenen van hem te krijgen. 'k Moet U zeggen ik het verbazend prettig zou vinden, als ik er toe komen kon eens eene flinke serie te maken.
Ik heb nu spitters onder handen, n.l. de teekeningen, die hoop ik iets worden kunnen.
We hebben 't hier bar koud, sneeuw en vorst, maar wel erg mooi. In het rolletje lithographiën zult ge vinden een teekeningetje, gemaakt met neutral tint op Whatman. Mijne vraag daaromtrent is deze. Zou eene teekening op deze wijs gemaakt, te reproduceeren zijn? verder zouden dergelijke gemaakt met autographischen inkt, door Vie moderne te gebruiken zijn?
Ik zou U wel willen verzoeken, of ge me zenden kondt eenige Nos. Vie moderne, omdat ik slechts zeer enkele ('k geloof 3) bladen er van heb, uit een zelfde reeds zeer oud nummer, en zoo gaarne mij een beter en ietwat completer begrip zou kunnen maken, van wat het blad eigenlijk is.
Ik heb er hier in stad naar gezocht, en geen enkel No kunnen vinden. Hoe eer ik die zou ontvangen, hoe liever ze me zijn zouden, daar ik nu juist aan het zoeken ben naar de verschillende procédés, en de reproducties in Vie moderne mij mogelijk op den weg helpen zullen, om beter te begrijpen wat men er mee doen kan. Doch ik mag U wel eens excuus vragen voor zooveel last, die ik er U voor aandoe.
Deze week is Pa heel even hier geweest, toen hij in stad was voor eene vergadering.
Rappard schrijft me over eene nieuwe serie teekeningen van Paul Renouard in de Illustration, over de mijnwerkers.
Ik heb die nog niet gezien, maar mocht ge ze ergens in een kiosk, waar men ,,die dingen, die in 't Zuid-Hollandsch koffiehuis liggen'' verkoopt, zien, toe let er voor me op want ik geloof dat het buitengewoon mooie dingen zullen zijn.
Ik weet niet of ge het pedant of iets dergelijks van me vinden zult, als ik U zeg dat het volgende me pleizier deed. De knechts van Smulders uit het andere magazijn op de Laan, hadden den steen van den weesman gezien, en den drukker gevraagd of ze er een afdruk van konden krijgen om op te hangen.
Geen resultaat van mijn werk zou me aangenamer zijn, dan dat

gewone werklui zulke bladen in hun kamer of werkplaats hingen. *For you — the public — it is really done*, vind ik een waar woord van Herkomer.

Natuurlijkerwijs moet een teekening artistieke waarde hebben, doch dit moet niet uitsluiten m.i., dat de gewone passanten er iets in vinden kunnen. Enfin dit allereerste blad reken ik nog als niets, doch dat het tot iets serieusers moge worden hoop ik zoo van harte.

Door 't verlies van de bewuste frs 50, (want ik vrees ze zijn weg), hebben zoowel gij als ik eene contrarieteit bij het nemen van deze proeven, doch laat het ons niet ontmoedigen.

Wat wou ik dat ge de onderhanden zijnde teekeningen eens zien kondt. Ik verzeker U dat ik, toen uw brief weg bleef en ik niet wist wat toch de oorzaak wezen kon, erg melankoliek ben geweest. Zeer gaarne verneem ik, at your early convenience, iets over wat ik heden zend. Verder help ik U eens onthouden, ge nog op Daumier zoudt terugkomen, ook at your early convenience, want ik begrijp dat ge niet altijd den tijd tot schrijven hebt. Adieu kerel, nogmaals dank voor Uw brief en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik begin van avond aan het lezen van Pot-Bouille van Zola.

246

Waarde Theo, Woensdagmorgen.

Tegelijk met dezen brief ontvangt ge de eerste épreuves van een lithographie Spitter en van eene lithographie Koffiedrinker. Zeer gaarne verneem ik den indruk dien ze u geven zullen, zoodra mogelijk. Ik ben voornemens ze nog te retoucheeren op den steen, en wilde daarbij wel eens Uwe opinie hebben.

De teekeningen waren mooier, vooral op den Spitter had ik veel gesjouwd, nu zijn door 't transporteeren en drukken verschillende dingen verloren gegaan.

Doch wat ik van deze drukken vind is dat er iets ruws en ongegeneerds in zit, wat ik er ook in wilde hebben, 't geen me betrekkelijk verzoent met het verloren gaan van dingen die in de teekening waren.

De teekening was niet alleen gedaan met lithographisch krijt, doch bovendien de krachten versterkt door autographischen inkt.

Nu heeft de steen dien autographischen inkt slechts ten deele gepakt, en we weten niet precies waar dat aan toe te schrijven is, waarschijnlijk aan het water waarmee ik ze aangemaakt heb.
In elk geval heb ik er door gezien, 't daar waar 't gepakt heeft, flinke krachten van zwart geeft, waarmee ik later hoop ik gelukkiger zal zijn. Dan, als de drukker tijd heeft, gaan we proeven nemen met een soort lavis er over te brengen onder 't drukken, en zullen verschillende soorten van papier probeeren, en verschillende soorten van drukinkt.
Ik hoop dat deze twee steenen nog verbeteren zullen door de retouche naar de beide studies direct naar 't model gemaakt, welke ik nog heb.
'tIs me eindelijk eens overkomen, dat een schilder bij me geweest is, n.l. v. d. Weele, die me op straat staande hield en bij wien ik ook eens geweest ben. Ik heb wel hoop hij ook eens dit procédé van lithographie zal beproeven, ik wou hij er twee ploegen welke hij heeft — geschilderde studies (een morgen- en avondeffect) mee deed, en een ossenkar op de hei.
Die kerel heeft verscheidene mooie dingen op zijn atelier.
Hij wou dat ik van mijn talrijke studies weesmannen iets composeeren zou, doch ik voel me nog niet klaar.
Ge weet, ik schreef U over eene serie spitters, nu ziet ge daar ook eens een blad uit.
Van den brief nog geen nieuws, hier weet men niets aan 't postkantoor er van en gooit het op Parijs.
Toen Uw laatste brief kwam, had ik doordat ik zoolang gewacht had er op, er direct zooveel van te betalen dat er weinig overschoot. Evenwel ik heb toch opnieuw deze beide proeven met de lithographie genomen, al waren er kosten aan, omdat ik vooral in moeielijke tijden in 't werk nog 't meeste heil zie, en wil vechten om er bovenop te komen.
Vandaag of morgen zal echter mijn geld op zijn. Is het U mogelijk iets te doen zoo doe het — kan het niet dan is dit buiten uw en mijn schuld — doch het zouden harde dagen zijn. Enfin quand même zoolang we kunnen het hart hoog houden zoo hoog we kunnen, en zoo lang we kunnen boven de melankolie of verslapping.
Er is hier een volksblad de Zwaluw genaamd, uitgave Elsevier Rotterdam, gesteund door Maatschappij Nut v. 't algemeen. Ik heb dezer dagen wel eens er aan gedacht, of die niet b.v. zoo'n spitter zouden kunnen gebruiken. Maandelijks 1 blad.

Doch 't zou me een reis naar Rotterdam kosten, en ik vrees zoo zeer thuis te komen met de boodschap: het gaat te slap, we nemen niets, etc. Bovendien ik zou dit liever niet dan wel doen, daar ik veel liever langer werk, tot er een flinke serie zou mogelijk zijn. Doch ik peins er al op, om reden ik soms bar verlegen ben om er wat bij te verdienen. Que faire?
Ook als ge geen geld hebt kerel, schrijf toch, want ik heb uw sympathie noodig, en die is me niet minder steun dan het geld. Het rolletje lithographie, waarin Sorrow was, en den brief daarbij hebt ge hoop ik ontvangen, ik schrijf 't nog eens om zeker te zijn, niet omdat ik reeds antwoord gewacht had.
Het weer is zeer koud hier geweest; vandaag erg donker, grijs en triestig, dat echter wel weer een ruw aspect van non ébarbé aan de dingen geeft.
Adieu, van harte het beste U toegewenscht en een handdruk in gedachten, geloof me steeds

t. à t. Vincent.

In de teekening van den Koffiedrinker was het zwart veel meer gebroken door de richting van de hachure. Dit is nu dof geworden ongelukkigerwijs, maar wellicht te redresseeren.

247

Waarde Theo,
Uw aangeteekenden brief van 20 Nov. heb ik in orde ontvangen en dank U zeer voor het zenden ervan; uit mijn brief, die den Uwen moet gekruist hebben, zult ge reeds hebben kunnen zien hoe welkom het was.
Doch ge schrijft dat tegelijk met dien brief, ge het papier van Buhot zondt, dit nu was er niet bij en heb ik tot heden Vrijdag *niet*. Kan er opnieuw een fout van de post zijn, of wel is het misschien bij U blijven liggen?
Ik wachtte tot heden met het beantwoorden van uw schrijven, om te zien of soms de post hier vergeten had het te bezorgen of zoo.
Ge zult het rolletje waarin de Spitter was, hoop ik ook hebben ontvangen.
Heden en gisteren teekende ik twee figuren van een oud man, die met de elbogen op de knieën en 't hoofd in de handen zit.

Ik heb het indertijd van Schuitemaker gedaan en bewaarde steeds de teekening *), omdat ik het nog eens beter wilde doen. Misschien zal ik daar ook eene lithographie van maken. Wat is zoo'n oude werkman in zijn gelapt bombazijnen pak, met zijn kalen kop, toch mooi.
Ik heb het boek van Zola : Pot-Bouille uit, de krachtigste passage vind ik dat accouchement van die keukenmeid Adèle, (Bretonne pouilleuse) op het donkere zolderkamertje. Josserand is ook weerga's knap en met sentiment geteekend, de rest der figuren ook, doch die twee sombere, Josserand met zijn adressen schrijven 's nachts, en dat meidenkamertje, troffen me 't meest.
Wat zit het boek goed in elkaar, en het woord waarmede het eindigt: ,,aujourd'hui toutes les maisons se valent, l'une ou l'autre c'est la même chose, c'est partout Cochon et Cie'' is wel bitter. Octave Mouret, eigenlijk 't hoofdfiguur, zou die niet als type te beschouwen zijn van dergelijke personen als waarover ge onlangs eens schreeft, als ge 't U herinnert? Hij is in veel opzichten veel beter dan de meesten, evenwel hij zal U evenmin als mij voldoen, en ik voel iets leegs in hem. Had hij anders kunnen doen — hij misschien niet, doch gij en ik kunnen iets anders en moeten anders, dunkt mij. Wij toch hebben onzen wortel in een ander soort familieleven dan dat van Mouret, en bovendien zal er altijd iets van de Brabantsche akkers en hei in ons blijven hoop ik, wat jaren van stadsleven te minder uit kunnen wisschen omdat de kunst het vernieuwt en vermeerdert.
Hij — Octave Mouret — is content als hij zijn balen nouveautés grif verkoopen kan, (déballer des ballots de marchandises sur les trottoirs de Paris), andere aspiraties schijnt hij niet te hebben, behalve dan conquêtes van vrouwen, en toch had hij die niet werkelijk lief, want Zola ziet met juistheid dunkt me als hij zegt: où perçait son mépris pour la femme.
Enfin, ik weet niet wat ik van hem denken moet. Hij komt me voor te zijn een product van den tijd, eigenlijk meer passief dan actief, ondanks zijn activiteit.
Doch na het boek van Zola, las ik Quatre-vingt treize van V. Hugo eindelijk eens. Dat is geheel een ander terrein. Het is geschilderd — ik bedoel geschreven als Decamps of Jules Dupré, met expressies als in oude Ary Scheffers, b.v. le Larmoyeur en le

*) Zie brief 150.

Coupeur de nappe — of de figuren op den achtergrond van den Christus Consolator.
Ik zou U erg aanraden het eens te lezen indien ge 't niet gelezen hebt, want het sentiment waarin dit boek is geschreven, wordt hoe langer hoe zeldzamer, en onder het nieuwe zie ik niets dat edeler is werkelijk.
Het is makkelijker om te zeggen zooals Mesdag van zeker schilderij van Heijerdahl, in 't sentiment van Murillo of Rembrandt gemaakt, dat hij van U niet wilde hebben: ,,o dat 's de oude manier, die hebben we niet noodig'', dan die oude manier door iets equivalents, laat staan iets beters te remplaceeren.
En overmits velen zóó redeneeren als Mesdag in dezen tijd, zonder er verder over na te denken, kan 't geen kwaad anderen eens nadenken of we wel in de wereld zijn om af te breken in plaats van voort te bouwen. Het woord ,,niet meer noodig'', wat is men er grif mee, en wat is het een dom en leelijk woord. Andersen geeft het in zeker sprookje geloof ik niet een mensch, doch een oud varken in den mond. Laat wie er mee kaatst, den bal terug verwachten.
Het deed me bizonder veel pleizier deze week (bij G. & Co. voor 't raam) een schilderij van de Bock te zien, dat me veel, veel beter voorkwam, dan die waaraan hij in 't voorjaar werkte. Dit was eene hut in de duinen met een laan boomen er voor, de fond somber en tonig met een mooie, lichte lucht er achter. Er was iets zeer grootsch en opgewekts in.
Ik zei daareven: laat wie met dezen bal kaatst, hem terug verwachten, ik vrees Theo het zal er van komen dat velen, die ter wille van het nieuwe het oude opgeofferd hebben, zich zulks erg berouwen zullen.
Dit vooral ook op 't gebied van kunst.
Er was een corps schilders, schrijvers, artisten enfin, die ondanks hun verdeeldheden eenheid hadden, en eene kracht waren. Zij wandelden niet in 't donker, doch hadden dit licht, dat ze terdeeg wisten wat ze wilden, en niet twijfelden. Ik spreek van den tijd toen Corot, Millet, Daubigny, Jacque, Breton jong waren, in Holland Israëls, Mauve, Maris, etc.
Het een steunde het ander, het was iets krachtigs en nobels. De winkels waren toen kleiner, op de ateliers was misschien meer overvloed dan nu — daar het mooie gauw weggehaald wordt. Die volgepropte ateliers, die kleinere vitrines, la foi de charbon-

nier der artisten vooral, hun warmte, hun vuur, hun enthousiasme, wat waren het sublieme dingen. Noch gij noch ik hebben 't precies bijgewoond, maar door onze liefde voor dien tijd weten we ervan wat we er van weten. Laat ons het niet vergeten, 't kan te pas komen, vooral als men voortgaat zoo grif te zeggen: niet meer noodig.
Adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

248

Waarde Theo, Zondag.
Gisteren ben ik er eens toe gekomen om een boek van Murger te lezen, n.l. Les buveurs d'eau. Ik vind er wel iets van 't zelfde charme in, dat b.v. in de teekeningen van Nanteuil, Baron, Roqueplan, Tony Johannot is, iets geestigs, iets levendigs.
Toch is het erg conventioneel, althans dit boek dunkt me, andere las ik nog niet van hem, en is er 't zelfde verschil m.i. tusschen hem en b.v. Alphonse Karr en Souvestre, als tusschen een Henri Monnier en Comte Calix en voornoemde artisten. Ik tracht de personen die ik vergelijk, allen uit 't zelfde tijdvak te nemen. Er is een adem van dien tijd van la bohême in, (ofschoon de werkelijkheid van toen weggemoffeld is in het boek), en daarom interesseert het mij, doch het mist mijns inziens oorspronkelijkheid en oprechtheid van sentiment. Wellicht echter zijn zijn boeken waar geen schilderstypen in komen, beter dan dit, het schijnt dat de schrijvers met die schilderstypen altijd ongelukkig zijn. Balzac onder anderen (zijn schilders zijn tamelijk *on*interessant), Zola zelfs in zijn Claude Lantier is wel waar — er zijn zeer zeker Claude Lantiers, maar resteert toch dat men wel eens nog een ander soort schilders door Zola zou wenschen gedaan te zien dan Lantier, die dunkt me naar de natuur gedaan is door Zola met een of ander lang niet de slechtste van die richting, welke men meen ik impressionisten noemde. En 't zijn niet die, welke de kern van het artistieke corps uitmaken.
Omgekeerd zijn er mij weinig goede geteekende of geschilderde typen van schrijvers bekend, de schilders vervallen ook op dat punt meest in 't conventioneele, en maken van een schrijver een man die voor een tafel papieren zit zonder meer, of gaan niet eens zoo ver, en 't wordt een heer met een boordje, en bovendien met een gezicht zonder bepaalde expressie.

Er is een schilder van Meissonnier dien ik mooi vind, 't is dat figuur op den rug gezien, voorovergebogen, met de voeten geloof ik op den dwarslat van 't ezel, men ziet niets dan een paar opgetrokken knieën, een rug, een nek en een achterhoofd, en nog even een knuist met een potlood of zooiets. Maar de kerel doet het goed, en de actie van ingespannen attentie zit er in, net als in zeker figuur van Rembrandt waar een kereltje zit te lezen, ook in elkaar getrokken, met zijn kop leunende op zijn vuist, en men direct voelt dat als vastgeworteld zijn in het boek.
Neem de Victor Hugo van Bonnat, mooi, heel mooi, maar nog mooier vind ik de Victor Hugo, in woorden beschreven door Victor Hugo zelf, niets anders dan dit enkele:
,,Et moi je me taisais,
Tel que l'on voit se taire un coq sur la bruyère''.
Vindt ge dat kleine figuurtje op de hei niet prachtig? Is 't niet even levendig als een generaaltje van '93 van Meissonnier — ter grootte van 1 centimeter of zoo.
Er is een portret van Millet door Millet dat ik mooi vind, niets dan een kop met een soort herdersmuts op, maar het kijken — met half dicht geknepen oogen — het intense kijken van een schilder — wat is het er mooi in, ook dat haanachtige, als ik 't zoo zeggen mag.
Het is weer Zondag, vanmorgen was ik op den Rijswijkschen weg, de weilanden zijn gedeeltelijk overstroomd zoodat er een effect was van tonig groen en zilver, met de ruwe, zwarte en grijze en groene stammen en takken van de door den wind verwrongen, oude boomen op den voorgrond, een silhouet van het dorpje met spits torentje tegen de lichte lucht, op den achtergrond hier en daar een hek of een hoop mest, waar een troep kraaien op zat te pikken. Wat zoudt gij zooiets voelen, wat zoudt ge 't goed schilderen als ge wildet.
Het was al bizonder mooi dezen morgen, en het deed mij goed eens een verren loop te doen, daar ik met teekenen en de lithographie haast niet de deur was uit geweest deze week.
Wat de lithographie betreft, ik hoop morgen proef te krijgen van een oud mannetje. Ik wou dat het goed uitviel, ik heb het met een soort krijt gedaan die opzettelijk voor dit procédé bestemd zou zijn, doch ik vrees toch dat het gewone lithographische krijt 't beste zal blijken, en ik spijt zal hebben 't daar niet mee gedaan te hebben.

Enfin, we zullen zien hoe het uitvalt.
Ik zal morgen hoop ik, verschillende dingen van het drukken te weten komen, die de drukker me wijzen zou. Het drukken zelf zou ik enorm graag zelf leeren. Ik acht het bepaald mogelijk dat deze nieuwe manier meer leven in de lithographie zal brengen. Ik geloof dat er iets op te vinden zou zijn de voordeelen van het nieuwe met de oude manier te vereenigen, men kan met zekerheid niets vooruit zien, maar wie weet of 't niet aanleiding geven zal, dat men weer nieuwe tijdschriften zal zien ontstaan.

Maandag.

Tot zoover schreef ik gisterenavond, hedenmorgen moest ik naar de drukkerij met mijn oud mannetje, nu heb ik alles eens bijgewoond, het overbrengen op den steen, het prepareeren van den steen, het drukken zelf. En kan me beter begrip maken van wat ik door retouche nog kan veranderen. Hierbij de eerste afdruk, een misdruk niet meegerekend. Metdertijd hoop ik het beter te doen, dit voldoet me zelf nog op verre na niet, maar enfin het beter worden moet al *doende* komen, en door probeeren. Het komt mij voor plicht van een schilder te zijn, te trachten eene gedachte in zijn werk te leggen. In dit blad wou ik trachten dit te zeggen: (maar ik kan het zoo mooi, zoo treffend niet zeggen als de werkelijkheid, waarvan dit slechts als eene zwakke reflectie in een donkeren spiegel is), dat het mij voorkomt dat een van de sterkste bewijzen voor 't bestaan van ,,quelque chose là-haut'', waarin Millet geloofde, in 't bestaan van een God en een eeuwigheid n.l., wel is het onuitsprekelijk roerende, dat in de expressie van zoo'n oud mannetje zijn kan

zonder dat hij zelf zich zulks bewust is misschien, als hij zoo stillekens in 't hoekje van zijn haard zit.
Tegelijk iets edels, iets nobels, dat niet voor de wormen bestemd kan zijn. Israëls heeft het zoo fameus mooi gedaan.
In Uncle Tom's Cabin is misschien de prachtigste passage die, waar de arme slaaf wetende dat hij sterven moet, terwijl hij voor 't laatst bij zijn vrouw zit, zich herinnert de woorden:

Que le malheur, sombre déluge,
Que des tempêtes de malheur,
S'abbattent sur moi — mon Refuge,
Ma Paix, mon Tout, c'est Toi Seigneur.

Dit is ver van alle theologie eenvoudig de daadzaak, dat het armste houthakkertje, heiboertje, of mijnwerkertje, oogenblikken van emotie en stemming kan hebben, die hem een gevoel geven van een eeuwig thuis, waar hij dicht bij is.
Tegelijk dat ik van de drukkerij kom ontvang ik Uw brief, ik vind Uw Montmartre prachtig, en de emotie die 't bij U teweeg bracht zou ik zeker gedeeld hebben, mij dunkt trouwens dat Jules Dupré en Daubigny ook in hun werk die gedachten dikwijls hebben willen opwekken. Er is soms iets onbeschrijfelijks in die effecten, het is of de heele natuur spreekt, en als men naar huis gaat heeft men een gevoel, als wanneer men een boek van Victor Hugo uit heeft b.v.. Ik voor mij kan me niet begrijpen dat niet iedereen het ziet en voelt, de natuur of God doet het toch voor ieder die oogen en ooren heeft, en een hart om te verstaan. Mij dunkt een schilder is daarom gelukkig, omdat hij in harmonie is met de natuur, zoodra hij eenigermate kan weergeven wat hij ziet.
En dat is veel, men weet wat men te doen heeft, stof is er in overvloed, en Carlyle zegt wel terecht: Blessed is he who has found his work.
Is dat werk, als bij Millet, Dupré, Israëls etc., iets dat ten doel heeft vrede te brengen, sursum corde n.l. ,,het hart naar boven'' te zeggen, dan is het dubbel opwekkend — men is dan ook minder alleen omdat men denkt, ik zit nu wel eenzaam doch terwijl ik hier zit en mijn mond houd, spreekt mogelijk mijn werk met mijn vriend, en wie het ziet zal me niet verdenken van liefdeloosheid.
Weet echter dat de onvoldaanheid over gebrekkig werk, het mislukken van de dingen, de moeielijkheden van de techniek, vreeselijk

melankoliek kunnen maken. Ik verzeker U, dat als ik voor mij denk aan Millet, aan Israëls, Breton, de Groux, zooveel anderen, Herkomer o.a., ik vreeselijk wanhopig kan zijn, men weet pas wat die kerels zijn, als men aan 't werk is. En nu die wanhoop en melankolie te verkroppen, zooals men is, geduld te hebben met zichzelf, niet om te gaan rusten maar om ondanks duizend tekortkomingen en fouten, en de hachelijkheid van de overwinning daarvan, voort te sjouwen, dat is oorzaak dat een schilder ook niet gelukkig is. —

De strijd met zichzelf, het verbeteren van zichzelf, het vernieuwen van zijn energie, dit alles gecompliceerd door de materieele moeielijkheden.

Dat schilderij van Daumier zal mooi geweest zijn.

Het is iets raadselachtigs, dat wat zoo duidelijk spreekt als zoo iets b.v., niet begrepen wordt, althans dat het er zoo mee gesteld is, dat zoo als ge zegt er zelfs tegen lagen prijs niet zeker een liefhebber voor te vinden zou zijn.

Dit is ook voor menig schilder iets ondragelijks of haast ondragelijks op zijn allerminst, men wil eerlijk man zijn, men is het, men werkt even hard als een sjouwerman, toch men komt te kort, men moet het werk opgeven, men ziet geen kans het uit te voeren zonder er meer aan te spendeeren dan men er voor terug krijgen zal, men krijgt een gevoel van schuld, van tekortkoming, van niet houden van beloften, men is niet eerlijk zooals men zijn zou indien het werk op zijn natuurlijken billijken prijs betaald werd. Men is bang vrienden te maken, men is bang zich te bewegen, men zou net als een van de oude melaatschen al uit de verte de lui willen toeroepen: kom me niet te na, want omgang met mij veroorzaakt U verdriet en schade; met al die lawine van zorg op 't hart moet men aan 't werk met een bedaard alledaagsch gezicht, zonder een spier te vertrekken, in het gewone leven zijn gang gaan, scharrelen met de modellen, met den man die de huishuur komt halen, met jan en alleman enfin. Men moet met koelbloedigheid de eene hand aan 't roer houden om 't werk voort te zetten, met de andere hand trachten te zorgen men anderen geen schade doe.

En dan komen er stormen, dingen die men niet voorzien had, men weet niet meer wat te doen, en men heeft een gevoel dat men elk oogenblik op een klip kan stooten.

Men kan zich niet presenteeren als iemand die anderen voordeel

kan doen, of eene zaak in 't hoofd heeft die rendeeren moet, neen integendeel is 't te voorzien het op een deficit zal uitloopen, en toch, toch, men voelt eene kracht in zich bruisen, men heeft een werk te doen, en het moet gedaan worden.

Men zou willen spreken als de lui van '93, dit en dat moeten we doen, eerst zullen die, dan die, dan de laatsten sneuvelen, het is plicht, dus 't spreekt vanzelf en meer hoeft er niet bij.

Doch is het de tijd om zich te combineeren en te spreken?

Of is 't niet veeleer dat men, daar velen toch in slaap zijn gevallen en liever niet wakker wenschen gemaakt te worden, moet trachten zich te bepalen tot dingen, die men alleen af kan, waar men alleen voor staat en aansprakelijk is, zoodat die slapen, kunnen voortslapen en rusten.

Nu ge ziet dat ik ditmaal ook maar eens meer intieme gedachten uit dan gewoonlijk, ge zijt er zelf schuld van doordat ge 't zelfde deedt.

U aangaande denk ik dit: gij zijt toch een van de wakers, niet een van de slapers, zoudt ge niet liever schilderende waken, dan schilderijen verkoopende; ik zeg dit leukweg, niet eens er meer bijvoegende dit of dat zou mijns inziens preferable zijn, en vertrouwende op Uw eigen doorzicht in de dingen. Dat men veel kans loopt er zelf bij ten onder te gaan, dat het schilder zijn iets is als sentinelle perdue zijn, dit en meer andere dingen, cela va sans dire. Van mij moet ge niet denken, ik zoo heel bang ben — b.v. de Borinage te schilderen zou iets zijn, dat zou zijn zoo moeielijk, zoo gevaarlijk betrekkelijk zelfs, als maar noodig is om een leventje te hebben waar rust en pleizier tamelijk ver weg zijn. Zulks zou ik ondernemen evenwel, als ik het kon ondernemen, n.l. indien ik niet zeker vooruit kon zien, zooals nu nog, dat de kosten mijn middelen te boven zouden gaan. Vond ik belangstellenden voor dit of een dergelijke entreprise, ik zou ze wagen.

Juist omdat eigenlijk alleen gij op 't oogenblik omziet naar wat ik doe, is het voorloopig in den doofpot, en moet het er in blijven, zoo vind ik ondertusschen toch wel wat te doen. Alleen ik laat het niet om me zelf te sparen of zoo.

Ik hoop 't U mogelijk zal zijn niet later dan 1 Dec. weer wat te sturen. Nu kerel recht hartelijk dank voor Uw brief en een warmen handdruk in gedachten, geloof me,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 249

Van Rappard met wien ik in correspondentie ben omtrent de proeven met de lithographie, en die zelf ook iets er mee gedaan heeft, ontving ik dezer dagen een brief.

Ik had hem terloops geschreven ,,ik heb alweer een obstacle gehad, er is een brief met geld dat ik er grootendeels voor gedestineerd had, weggeraakt''.

Hij schrijft me daarop: ,,laat dat je niet hinderen en reken op mij, als je niet voort kunt of iets noodig hebt''. Ik had het hem niet geschreven omdat hij iets dergelijks zou zeggen, wel omdat ik wou hij van zijn kant eens een paar nieuwe proeven zou nemen. Toch deed het mij plezier, omdat zulke bewijzen van belangstelling zeldzaam zijn. Ik heb hem teruggeschreven: voorloopig bedank ik er voor, maar zou er werkelijk kwestie komen van dat ik in 't geheel niet voort kon, zoo zullen we er nader over spreken. En heb hem gezegd hoezeer ik het op prijs stelde. Zie dat is nu een van de gevallen, waarover ik U in mijn vorigen brief schreef.

Natuurlijkerwijs zijn aan het teekenen, aan den steen, aan het drukken, aan het papier kosten verbonden. Betrekkelijk zijn die gering. Zulke bladen als het laatste dat ik U zond b.v., als een nieuw dat ik gisterenavond afmaakte, en dat klaar staat, zouden dunkt mij b.v. geschikt zijn voor een volksuitgaaf, die juist zoo hoog, hoog noodig zijn, hier in Holland meer dan elders.

Zulk eene entreprise nu, als zijn zoude het maken en drukken eener serie van b.v. 30 bladen werkmanstypen, zaaier, spitter, houthakker, ploeger, waschvrouw, verder ook eens een kinderwieg of een weesman — enfin het heele onafzienbare veld staat open, er is mooie stof in overvloed — zulk eene zaak mag men ze ondernemen of mag men dat niet? — Zelfs is het nog dieper, is het plicht en recht of is het verkeerd? Dat is de vraag.

Was ik een man van middelen, ik zou niet aarzelen te beslissen, ik zou zeggen: en avant et plus vite que ça.

Doch hier is 't iets anders — mag men, moet men, kan men er anderen, die men noodig heeft, zonder wie men 't niet volvoeren kan, in mengen en meesleepen, in eene zaak waarvan het twijfelachtig is of zij rendeeren zal? Mijzelf zou ik niet sparen. Gij hebt getoond, doordat gij mij geholpen hebt dat gij U zelf ook niet spaart. Doch anderen vinden het *en* verkeerd van U *en* dwaas, dat gij U met mij bemoeidet, *en* veel meer nog vinden ze mijn doen en laten onzinnig, en velen die aanvankelijk vol animo zijn, draaien

daar toch op uit, en zijn kort en als een stroovuurtje slechts, moedig en vurig.
Mijns inziens zeer ten onrechte werkelijk, want noch gij noch ik doen dwaas in deze. Deze zaak die eerst kort geleden slechts was een woord van U, n.l. ,,Ik heb gesproken met Buhot, die weet een zekere wijze van lithographeeren waarvan later meer, ge moest eens iets probeeren op papier dat hij U zenden zal'', heeft van uit dit aanvankelijk betrekkelijk onbeteekenende begin, in korten tijd voor mij de proporties van eene zaak van meer belang gekregen.
Ik zie er in dat met volhouden en doorzetten het iets zou kunnen worden, dat ik geloof volstrekt niet overbodig, maar bepaald goed en nuttig zou kunnen zijn.
Men heeft altijd gezegd, we kunnen in Holland geen bladen voor het volk maken — ik heb het nooit geheel kunnen gelooven, ik zie nu: het kan *wel*.
De Maatschappij van 't Nut heeft Elsevier in Rotterdam met duizenden gesteund voor de uitgaaf van de Zwaluw.
Is nu de Zwaluw goed geworden? *Neen*, ofschoon er een paar mooie bladen in stonden, het was te dun, niet flink, niet ernstig, niet krachtig genoeg. Een imitatie van de Engelschen, niet genoeg oorspronkelijk. Er zijn twee systemen: How not to do it, en How to do it.
How not to do it vrees ik, was de arrière-pensée van Elsevier geweest, *anders had hij het gedaan*, al had hij er zelf op toegelegd. How not to do it redeneert dus: ik heb zooveel en zooveel er voor van 't Nut, ik heb zooveel en zooveel van 't debiet, *ik moet daarvan hebben voor mijn zak* eerst dit en dat, ik moet het doen net als mijn collega's, anders noemen ze me mauvais coucheur of bonten hond, etc.
Dus geschiedt het dat in plaats van te zeggen, wat onder een schilderij van Millais stond: ,,*It might be done and if so, we should do it*'', Elsevier en duizend van zijns gelijken zeggen: it can 't be done, of het met een te slappe hand en zonder genoeg energie doen. Ik ken de directie van de Zwaluw niet genoeg om precies te kunnen zeggen wie schuld heeft, ik ken *hun blad* evenwel genoeg om op mij te durven nemen te zeggen: ,,ge hebt er niet van gemaakt, wat ge er van had kunnen maken, het had beter kunnen en moeten zijn.''
Nu zeg ik evenwel bovendien: wat er ook van zij, ten allen tijde

zijn er ook flinke, oprechte, dappere, eerlijke Hollanders geweest, ook in tijden waarin het in 't algemeen slap en ontzenuwd en verkeerd was, vond men hier en daar in verborgen hoeken het vuur nog brandende. Hoeveel te meer in die periodes, waarin de Hollanders onder de eerste en beste mochten gerekend worden. Dus waar het aankomt, op durven en zelfopoffering, en wagen van iets dat niet moet gedaan worden om er mee te winnen, doch omdat het nuttig en goed is, men moet goed vertrouwen behouden van medemenschen en landgenooten in 't algemeen. Voor ik verder ga dit evenwel, ik persoonlijk wil niet verder met de zaak van bladen voor het volk te doen hebben dan wat het maken ervan betreft, in geval zooiets op touw gezet zou worden. Het moet zijn une affaire de charité, niet de librairie.
En overmits het toch noodig is met de librairie in eenig contact te komen, al was 't alleen wat het drukken aangaat of zoo, spreek ik er ditmaal eens tot U over, niet om te vragen: „gelooft ge dat het gaan zou?" uit een oogpunt van librairie, maar alleen met de vraag: how to do it?
Ik zou meenen er 't volgende zou moeten vastgesteld worden: Aangezien het nuttig en noodig is, er Hollandsche teekeningen gemaakt, gedrukt, verspreid worden, bestemd voor de arbeiderswoningen, boerderijen, in één woord voor ieder werkman, zoo verbinden zich eenige personen hun uiterste best te doen, hun beste krachten in te spannen voor dit doel.
Zullende deze vereeniging niet uiteen gaan voor de zaak gedaan is, trachtende haar te doen zoo practisch en goed mogelijk.
De prijs der bladen moet 10, hoogstens 15 cents niet te boven gaan. De uitgaaf zal dan beginnen, wanneer eene serie van 30 is gemaakt en gedrukt en de kosten voor steenen, drukloon, papier daaraan verbonden afgerekend.
Die dertig bladen zullen tegelijk verschijnen, afzonderlijk evenwel verkrijgbaar zijn, gezamenlijk een geheel vormen in linnen omslag, met korten tekst, niet bij de platen, die voor zichzelven spreken, doch om kort en krachtig te verklaren hoe en waartoe zij gemaakt zijn, etc.
De raison d'être der vereeniging is deze. Indien de teekenaars alleen er voor staan, zoo drukt op hen èn de moeite èn de kosten, de zaak gaat te gronde voor ze halverweg is, dus moeten de lasten verdeeld worden, zoodat elk zijn deel krijgt wat hij dragen kan, en de zaak kunne voleindigd worden.

Hetgeen de verkoop opbrengt zal primo dienen om hen te rembourseeren, die geld voorgeschoten hebben, secundo om ieder, die er een teekening voor geleverd heeft, voor elk teekenaar gelijk nader te bepalen, remboursement te geven.
Is dit een en ander afgelost, dan blijft het resteerende voor nieuwe uitgaven tot voortzetting van het werk.
Zij die deze zaak beginnen beschouwen haar als een plicht. Eigenbelang *niet* hun oogmerk zijnde, zullen noch geldvoorschieters, noch teekenaars, noch wie op andere wijs er aan mee werkt mogen terugvorderen wat zij ingelegd hebben, indien de zaak niet rendeert, zoodat de inleg verloren raakt, noch ook meer mogen terugvorderen dan zij ingelegd hebben, indien de zaak boven verwachting reusseeren mocht.
In 't laatste geval is het surplus tot voortzetting van 't werk, in 't eerste geval blijven evenwel aan ondernemers de steenen, van welke echter *in elk geval* de eerste 700 afdrukken van elken steen, niet voor de vereeniging doch voor het volk zijn, gaat de vereeniging te niet zoo worden die bladen kosteloos verspreid.
Dadelijk na uitgaaf der eerste serie van 30, moet er gedelibereerd en beslist worden omtrent het al of niet voortzetten, en dan, maar niet eer, mag zich uit de vereeniging retireeren wie wil.
Dit is de gedachte, die zich in mij vormde, nu zeg ik tot U: How to do it. Zijt gij van de partij?
Met anderen heb ik er niet over gesproken, bij mij zelf het eerst onder het werk zelf de gedachte duidelijk geworden zijnde. Doch alleen ben ik over de kwestie van bladen voor het volk reeds sedert lang in relatie met Rappard, in zoover dat zoowel hij als ik er belang in stellen, zoo dat hij zelf zooals ik U schreef, uit zichzelf tot mij zegt: ik wil je wel een handje helpen.
Rappard denkt evenwel nog niet over de zaak zóó als ik wou dat hij er over dacht, hij is n.l. het niet met me eens over kwesties van techniek. Zijn voorstel aangaande om mij geld voor te schieten, zoo heb ik besloten dit te doen: ik weiger het voor mij persoonlijk, omdat ik slechts dan alleen er mee zou doorzetten indien zoodanige vereeniging, als waarover ik U schrijf, niet tot stand mocht komen. Zijn we zoover, dan resteert mij te zien, wat ik verder doen zou kunnen. Voorloopig deel ik hem mijn gedachte mede omtrent de zaak, en vraag hem, zooals ik het U vraag, zouden we zoo iets niet op touw kunnen zetten?
En ik voor mij zou willen dat in die vereeniging allen geheel gelijk

waren, er geen reglement was of president, of dit of dat, alleen een nota vaststellende de zaak, aan welke nadat zij definitief opgemaakt en geteekend is door de ondernemers, niet veranderd kan worden dan met algemeene stemmen, verder de namen van wie zich verbonden, (*doch deze niet publiek te maken, de zaak moet een artistieke, een privé onderneming zijn*), met bijvoeging wat ze voor het doel doen. A. verbindt zich voor 't maken van dit of dat, B. geeft er dit of dat voor, etc. meer niet.
Intusschen is het 1 Dec. Als ge nog niet geschreven hebt doe het zoo mogelijk zoodra ge kunt, ik heb niets meer. Adieu, geloof me met een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

Het zou eene vereeniging moeten zijn om te *doen*, niet om te delibereeren, kort en krachtig en zonder tijdsverlies te handelen, de heele zaak beschouwende als ,,de charité'' niet ,,de librairie''.
Nu nog iets anders. Met moet er vooruit op bedacht zijn wat er komt kijken; dertig steenen, drukloon, papier, wat kosten die, 'k weet het niet precies, doch mij dunkt dat men met f 300 een heel eind zou komen. De teekeningen zijn de inleg der leden van de vereeniging die geen geld geven kunnen. Ik wil ze alle op mij nemen, als niemand anders zich presenteert. Doch liever had ik, beteren dan ik het op zich namen.
De eerste 30 in de wereld te sturen vind ik in elk geval wenschelijk, en zou 't gaarne doorzetten, ook al deden zich voorloopig geen liefhebbers op om teekeningen te maken. Omdat door die serie te laten kijken aan artisten, die het beter zouden kunnen dan ik, wellicht die er toe te brengen waren er aan mee te doen. Velen willen pas dan beginnen, als ze zeker weten dat het meenens is, en weigeren zich er mee te bemoeien zoolang de eerste stappen niet gedaan zijn.

250

Waarde Theo,
Ontvang mijn hartelijken dank voor Uw aangeteekenden brief, alsmede voor het rolletje. Daarin vond ik het papier van Buhot, ik zou er echter wel eenige explicatie bij willen hebben, b.v. *waarmede* moet men op dit papier teekenen? Misschien hoor ik dat later. De Renouards: Enfants assistés, zijn prachtig, ook zijn nieuwe teekening, Banc des accusés, ofschoon die laatste minder impor-

tant is dan b.v. zijn groote bladen van de gevangenis Mazas. Ik ben er erg blij mee, en bedank er U wel voor.
Ge zult ontvangen hebben een druk van eene lithographie. Eigenlijk is die mislukt, toch zond ik ze om reden er eenige brokken in zijn, die geworden zijn zooals ik 't geheel bedoeld had.
De autographische inkt had ditmaal erg gevloeid, en dat moest verholpen worden later, en er bleven overal toch zwarte partijen. Maar kijk b.v. het linkerbeen met de beslijkte laars. Daar kan men aan zien, dat met dit procédé men de stoffen kan uitdrukken, en er eigenaardige effekten mee te krijgen zijn. Handen en kop zijn slecht, doch in 't andere oude mannetje zijn die weer de beste partij. Opnieuw heb ik het op steen transporteeren en het drukken goed gezien, en ik moet U zeggen, dat ik geloof er met het procédé veel te doen is.
Heden was ik bij Van der Weele, die had nogal pleizier in het oude mannetje met 't hoofd in de handen, en is zelf voornemens het te beproeven.
Hij is iemand, die soms fameus goede dingen maakt. Ik kreeg 4 etsen van hem, een schapestal, kalven in 't hakhout, twee zandkarren en een ossenploeg, en hoop er later nog meer te krijgen, als hij weer drukken laat maken.
Gisteren ontving ik een brief, niet van Rappard doch van zijn vader, om me te zeggen R. ziek is. Wat hij mankeert weet ik niet, misschien, misschien wel wat gij en ik ook kennen.
Ik kom op die gedachte door enkele expressies in zijn laatsten brief, toen hij me schreef, dat ik door zou gaan met het nemen van proeven, en dat hij zich zoo lam voelde dat hij niets doen kan. Jammer voor hem niet waar, het is zoo hard als men midden uit zijn werk moet, om zoo'n lamme reden als ongesteldheid.
Als ik bericht krijg dat het niet spoedig beter wordt, zoo zou ik grooten lust hebben, hem eens te gaan opzoeken. In den laatsten tijd heb ik nogal veel met hem gecorrespondeerd over het werk, hij heeft zeer veel liefhebberij gekregen in het verzamelen van houtsneden b.v., en ik acht het zeer wel mogelijk wij hoe langer hoe meer aan elkaar zullen krijgen.
Bij v. d. Weele zag ik een uitmuntende schets van Breitner, een teekening die niet af was, misschien ook niet af te maken, het stelde voor officieren, die over een landkaart of plan de bataille zitten te delibereeren voor een open raam. Breitner is werkelijk aan de Burgerschool te Rotterdam geplaatst, een uitkomst voor

hem. Maar *kan* men het uithouden er niets anders bij te doen, en al zijn tijd aan het werk geven, dat is toch verkieselijker mijns inziens. 't Is of er iets fataals ligt in het er bij waarnemen van andere betrekkingen, misschien zijn juist de zorgen, juist de donkere schaduwkant van het artistenleven, het beste er van, 't is gewaagd dit te zeggen, en er zijn momenten dat men anders spreekt, velen gaan door de zorg te gronde, maar die dat doorworstelen, later winnen zij er bij.
Gij schrijft over de kwestie van teekeningen te maken in kleiner formaat, ik vind het mooi van U dat ge over die kwestie op een meer bedaarde wijs spreekt dan anderen, die mij wel eens heel anders 't zelfde gezegd hebben, en tot me zeiden, als ge niet kleiner werkt, dan zal dit gebeuren en dat gebeuren. Zóó er over te spreken, vind ik voorbarig en oppervlakkig en kan niet gelooven, het waar is wat ze zeggen.
Weet ge hoe ik er over denk, alle formaten hebben hun vóór en hun tegen, in 't algemeen voor mijn eigen studie heb ik bepaald behoefte 't figuur tamelijk groot van proportie te nemen, zoodat kop, handen, voeten niet te klein worden, en men ze stevig teekenen kan.
Voor eigen studie dus, nam ik tot voorbeeld het formaat van de Exercises au fusain van Bargue, daar die grootte met één blik nog gemakkelijk te overzien is, en toch de details niet al te klein worden.
Maar de meesten nemen een kleiner formaat. Ik heb voor mij van 't begin af 't zóó gedaan voor mijzelf, nu eens iets kleiner dan eens iets grooter, en voor eigen studie zou ik tegen mijn overtuiging handelen indien ik er van afweek.
Doch ofschoon dit dus voor mij het middelpunt is waarop mijn aandacht gevestigd is — het menschelijk figuur op een goede flinke grootte in mijn macht te hebben — eene zaak die fameus moeielijk is, dat verzeker ik U, zoo neemt dit niet weg dat ik volstrekt niet absoluut daaraan gebonden ben. En dus in antwoord op 't geen ge schrijft, doe ik U de wedervraag: hebt gij een bepaald werk op 't oog, heeft iemand U iets gezegd als b.v.: indien die figuren op de halve grootte waren, zouden dergelijke bladen hier of daar voor te gebruiken zijn? En indien ge 't een of ander dienaangaande weet, zoo wil ik van mijn kant de moeite nemen, om 't zij figuren die ik reeds heb, op halve grootte te reduceeren, 't zij geheel nieuwe in kleiner formaat te teekenen.

Zonder bepaalde reden, zou ik van minder belang vinden dan met bepaalde reden.
Is het dat gij, indien ik U eenige figuren, b.v. ter halve grootte der vorige zond, eens daarmede nieuwe proeven wilt nemen, zonder dat ge nu reeds bepaald zeggen kunt bij wie of waarvoor, zoo is me dat reden genoeg om ze te maken.
Wat ik daareven zeide is alleen om U er op te wijzen, hoe ik van begin af aan een zekere orde in mijn werk heb trachten te houden, mijzelf een soort regel gesteld heb, niet om slaaf te worden van dien regel, doch omdat men er helderder door denken kan.
Het reduceeren van een bepaald figuur op halve grootte b.v., is volstrekt niet moeielijk, soms verliest men evenwel iets van het eigenaardige, soms ook wint het figuur er bij.
In elk geval, ik zal er U een paar sturen binnenkort, doch hebt ge iets bepaalds er mee op 't oog, zoo zeg me waarvoor het dienen moet, dan helpt mij dit in de keus van mijn figuren.
Nogmaals dank voor het gezondene. Wat ik U in mijn vorigen brief schreef over een plan van bladen voor het volk te maken, is iets waarover ik hoop dat gij Uw gedachten eens zult laten gaan. Een vast plan heb ik zelf daaromtrent nog niet, in zoover dat om het helder in mijn hoofd te hebben, ik èn met betrekking tot de teekeningen zelf èn met betrekking tot het procédé der reproductie, dingen te doen heb.
Doch aan de mogelijkheid om zoo iets te doen twijfel ik niet, aan het nuttige der zaak ook niet, en dat er lui te vinden zouden zijn, die er hart voor hebben zouden, daar kan ik ook niet aan twijfelen. Enfin, 'k geloof dat het zoo te doen zou zijn, dat niemand berouw zou hoeven te hebben er aan meegewerkt te hebben.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Terwijl ik U schrijf lees ik Uw laatsten brief nog eens over, vooral ook wat gij zegt over formaat. Ik wil U eens een voorbeeld noemen van een teekenaar, dien gij kent: Theophile Schuler, die de werken van Erckmann Chatrian illustreerde. Aan die kleine illustraties ziet men duidelijk, dat hij zeer goed in 't klein werken kon, meer nog ziet men het aan dingen die hij indertijd b.v. voor Illustration en Magasin pittoresque maakte, o.a. l'Album des Vosges, waar ook Brion en Jundt aan meewerkten.
Ik geloof echter men zich zeer vergissen zou te meenen, zulke

dingen als b.v. het blad Le bénédicité (een familie houthakkers of boeren aan tafel) zoo maar in eens in zijn definitieven toestand ontstaan was.
Neen, de soliditeit en pit van het kleine wordt in de meeste gevallen niet verkregen dan door veel serieuser studie, dan zij die ligt over het werk van illustreeren denken, wel meenen.
O kerel, gij zijt een van de best ingelichten onder de kunsthandelaars die ik ken, en gij spreekt er veel juister en gevoeliger over dan de meesten, doch als ge wist wat al sjouwerij sommige dingen gekost hebben — als b.v. bladen uit Album des Vosges, of die eerste dingen van de Graphic — ik geloof dat gij er door getroffen zoudt zijn.
Mij althans gaat het dikwijls zoo dat als ik meer te weten kom omtrent het leven en werken van lui als Schuler, Lançon, Renouard, zooveel anderen, ik bespeur dat wat men van hen ziet, slechts het kleine rookwolkje is dat boven uit hun schoorsteen komt, en binnen in hun hart en atelier een groot vuur is.
In de illustraties ondergaan zij een dergelijk iets als het kleine torentje in de verte, dat heel klein lijkt en onbeteekenend, en als men er dichtbij komt een imposante massa is, ik bedoel: slechts een klein deel van hun werk wordt publiek gemaakt.
Enfin met sommige schilderijen is het zoo, dat zij in hun enorme lijsten veel lijken, en men later zich verwondert dat zij eigenlijk zoo'n leeg en onvoldaan gevoel achterlaten, in tegenoverstelling daarvan, menig onaanzienlijk houtsnee of litho of ets ziet men bij wijlen over 't hoofd, doch komt er op terug en wordt hoe langer hoe meer er aan gehecht, en voelt er iets groots in.
Ik ken eene teekening van Tenniel, voorstellende ,,twee dominees'', (dit is de Engelsche titel niet natuurlijk, doch wel het motief), de eene is een stadsdominee, glorieus en breed en imposant, de andere is ietwat ,,shabby'', een onaanzienlijk dorpspredikantje, blijkbaar vader van een groot en arm gezin. Dikwijls denk ik dat ook bij de schilders men die twee typen heeft, en veel ,,illustrateurs'' hooren tot die dorpspredikanten onder de schilders, terwijl misschien personen als een Bouguereau of een Makart en nog meer anderen iets van eerstgenoemde type hebben.
Of nu ik voor mij in kleiner of grooter formaat moet werken is mij betrekkelijk onverschillig, doch wat de illustraties vragen is slechts een deel van wat ik van mijzelf eisch. Van mijzelf eisch ik gedecideerd dat ik het figuur op een grootte zoo dat kop,

handen, voeten niet al te klein worden, en de details er duidelijk in blijven, kunne maken.
Dit heb ik nog bij lange na niet zóó, als ik het van mijzelf vorder, doch ik mag juist daarom mijzelf niet loslaten op dat punt.
Indien ik zulks vorder, stel ik mijzelf geen anderen eisch dan zeer veel anderen zichzelven stelden. Zoo b.v. van die serie teekeningen die ik nu onderhanden heb, weet ik niet wat de definitieve vorm of grootte zal zijn. Ik heb ze gesteld na er veel over gedacht te hebben, op de grootte ongeveer van het mannetje met het hoofd in de handen, doch van deze cartons kan ik als het op drukken aankomt natuurlijk de grootte reduceeren.
En dat het zijn raison d'être heeft in de praktijk de figuren tamelijk groot te teekenen, daarvoor spreken wel b.v. de Exercices au fusain, de Modèles d'après les maitres, door G. & Co. uitgegeven. Ik ben daarmee begonnen, en heb tot heden geen beter leiddraad voor studies naar het levend model gevonden. Men wilde door de uitgaaf daarvan gezonde begrippen omtrent studie brengen èn in de scholen èn vooral ook zeker in de ateliers. Ik heb geluisterd naar wat Bargue in zijn voorbeelden zegt; ofschoon mijn werk niet op verre na zoo mooi is als het zijne, ik geloof dat die een rechten weg aanwijzen in overeenstemming met wat andere mannen, o.a. Leonardo da Vinci vroeger hebben geleerd, en in elk geval heb ik een zekere orde in mijn gedachten omtrent het teekenen er door gekregen, die maakt dat het werken geregelder gaat dan wanneer men geen orde op zijn doen en laten stelt. Zie dat is iets wat ik niet loslaten mag, doch nog eens 't formaat van dit of dat figuur onder mijn studies kan ik als men zulks wil, reduceeren.
Ik verlang er wel erg naar, dat gij alles weer eens bij elkaar ziet wat ik sedert dezen zomer maakte. Hoe is het toch met die teekeningen, die gij schreeft per Rue Chaptal verzonden te hebben, ik heb ze nog niet ontvangen doch ik vermoed ze nog bij U berusten, omdat gij toen juist kort daarop schreeft Buhot er van gezien had. Natuurlijk heb ik er geen directen haast mee, en schrijf ik er maar eens over voor 't geval ze mogelijk ergens zijn blijven liggen. En is het gij het raadzaam rekent, voor 't geval ge den een of ander er over wilt spreken, ze bij U te houden, zoo heb ik daar niets anders op tegen, dan dat ik wou ge uit het geheel eens een nieuwe keus kondt maken voor dat doel misschien.

Waarde Theo, 251
Gij hebt mijn brief ontvangen waarin ik U schreef, hoe onder het werk bij mij zich eene gedachte ontwikkelde over het maken van figuren *uit het volk voor het volk*. Hoe 't mij voorkwam dat het eene goede zaak zou zijn, niet de librairie maar de charité en de devoir, als eenige personen zich vereenigden daartoe.
Sedert ik U dat schreef, heb ik natuurlijkerwijs niet zoozeer bedacht: wie zal dit doen of dat? dan wel: wat doe ik er voor? om reden dat voor het eene ik niet verantwoordelijk ben, voor het laatste wel. Doch dit kan ik U zeggen, juist terwijl ik met het oog daarop zat te teekenen, is het idee bij mij vaster geworden. Dat het tot stand brengen van zooiets nuttig zou zijn, en men volstrekt niet zou behoeven te vervallen in een soort naäperij van andere volksuitgaven, doch integendeel het bestaan van soortgelijke bladen als b.v. British workman een leiddraad is betreffende: How to do it en How not to do it.
Ik weet niet of gij Little Dorrit van Dickens kent, en daarin het figuur van Doyce, de man dien men als type zou kunnen nemen van hen, die How to do it tot principe hebben.
Al kent ge die prachtige werkmansfiguur uit het boek niet, toch zult ge het karakter van den kerel begrijpen uit dit eene woord. Toen wat hij wilde niet tot stand kwam, stuitte op onverschilligheid en nog erger dingen en hij niet voort kon, zeide hij eenvoudig:
This misfortune alters nothing, the thing is just as true *now* (after the failure) as it was *then* (before the failure). En begon 't zelfde wat hem in Engeland mislukt was, opnieuw op 't vaste land, en zette het daar op zijn pooten.
Wat ik zeggen wilde is dit. De gedachte om uit het volk voor het volk, werkmanstypen te teekenen, die te verspreiden als volksuitgaaf, 't geheel opvattende als moetende zijn affaire de devoir en de charité, dat en niets anders dan dat, zie die gedachte is eene zoodanige, dat ik geloof men ook al lukte het niet direct of opeens, er van zou mogen aannemen:
The thing is as true to-day as it was yesterday, and will be as true to-morrow.
En dus het iets is waaraan men met sereniteit kan beginnen en voortwerken, iets aan welks goeden uitslag — mits men niet verslappe of den moed opgeve — men ook niet behoeft te twijfelen of te wanhopen.

Tot mijzelf heb ik gezegd, dat wat mij te doen stond voor de hand lag, mijn uiterste best te doen op de teekeningen. Zoodat sedert mijn brief over dit onderwerp en nu, ik er eenige nieuwe heb.
Vooreerst een Zaaier. Een groote, oude kerel, een lang donker silhouet tegen een donkeren grond. Wijd weg een heihutje met mosdak, en een stukje lucht met een leeuwrik. Dit is een soort van hanetype, een geschoren gezicht, tamelijk scherpe neus en kin, het oog klein, mond ingevallen. Lange beenen met laarzen.
Dan een tweede Zaaier met een lichtbruin bombazijnen buis en broek, dus komt dit figuur licht af tegen den zwarten akker, aan 't eind begrensd door een rijtje knotwilgen.
Dit is een heel ander type, met ringbaard, breede schoften, iets gedrongens, iets van een os, in dit opzicht dat zijn heele tournure naar 't landwerk staat. Als ge wilt meer het type van een Eskimo, dikke lippen, breede neus.
Dan een Maaier met groote zeis op een weiland. De kop met bruine wollen muts mouleert zich tegen de lichte lucht.
Dan een van die oude kereltjes met kort buis en grooten, ouden hoogen hoed, die men wel in de duinen ontmoet.
Hij draagt een mand turf naar huis.
Nu heb ik getracht in deze teekeningen nog duidelijker mijn bedoeling te zeggen, dan in het oude mannetje met 't hoofd in de handen. Deze kerels doen allen iets, en dat vooral moet in 't algemeen volgehouden worden bij de keus der motieven, dunkt mij. Ge weet zelf hoe mooi de talrijke rustende figuren zijn, die zoo heel heel dikwijls gemaakt worden. Deze worden meer gemaakt dan werkende figuren.
Het is steeds erg verleidelijk om een figuur in rust te teekenen; de actie uit te drukken is zeer moeielijk, en het effect is in 't oog van velen ,,aangenamer'' dan iets anders.
Doch dit aangename mag waarheid niet uit 't oog verliezen, en de waarheid is, dat er meer sjouwerij dan rusten in 't leven is.
Ge ziet dus mijn opvatting betreffend het alles vooral dit is, dat ik voor mij tracht te werken er aan.
Het komt mij voor dat de teekeningen zelf nog van meer urgentie zijn dan zelfs de reproductie.
Ook zal ik zuinig zijn met over de zaak te spreken, omdat ik geloof dat in een klein kringetje van personen dikwijls meer praktisch gehandeld wordt, dan als er veel bij komen.
Too many cooks spoil the broth.

Wat wou ik we wat meer samen waren.
Weet ge waarom ik voor mijzelf niet twijfel, of ik het zou kunnen doen? Gij weet uit de natuurkunde, dat een voorwerp in eene vloeistof gedompeld, zooveel verliest aan gewicht, als het specifiek gewicht der hoeveelheid vloeistof, die het lichaam verplaatst, bedraagt. Daardoor komt het dat sommige dingen drijven, en ook die welke zinken, onder water lichter zijn dan in de lucht. Iets dergelijks — een soort vaste natuurwet — schijnt te bestaan met betrekking tot het werken, in dit opzicht dat als men er in is, men meer werkkracht voelt dan men wist te bezitten of liever inderdaad bezat.
Dat zoudt gij ook ondervinden, als gij U eens tot het schilderen zoudt zetten. Eerst schijnt het iets onbereikbaars, iets wanhopigs, later verklaart het zich, en ik geloof dat gij dit in mijn werk zoudt zien ook.
Doch iets wat ik U reeds schreef, heeft zich bevestigd, n.l. dat Rappard ernstig ongesteld is. Ik heb opnieuw bericht van zijn vader, die zich niet uitlaat over wat het eigenlijk is. Tegen dat hij beter wordt, wil ik zooveel teekeningen klaar maken als ik kan, want ik wou wel dat Rappard zoodra hij weer aan den gang gaat, 't zelfde deed. R. heeft wat niet iedereen heeft, n.l. hij denkt na, en zijn gevoel is iets dat hij cultiveert. Hij kan een plan maken, een geheel overzien, eene gedachte vasthouden.
Met veel anderen is het zoo, dat zij het nadenken en het willen voor iets onartistieks houden, althans niet geschikt zijn voor travaux de longue haleine. De zaak in kwestie nu is er een *en* van handigheid en aanpakken, *en* van volhouden en kalm geduld houden bovendien. Dan heeft Rappard nog iets, dat maakt dat naar ik denk, voor zoo iets als dit hij veel waard kan zijn. Hij bestudeert bepaald het figuur, niet maar als kleurnoot in een aquarel, maar meer streng in zijn vorm en structuur.
Ik denk dikwijls dat ik wel wenschte, meer tijd op het eigenlijke landschap te kunnen spendeeren!
Ik zie dikwijls dingen die ik verbazend mooi vind, die bovendien me onwillekeurig doen zeggen: dit of dat heb ik nog nooit zóó geschilderd gezien. Om het te schilderen — how to do it — zou ik weer andere dingen moeten daarlaten. Ik wou wel eens weten of gij dat met me eens zijt, dat in landschap er nog dingen ongedaan zijn, dat b.v. Emile Breton effecten gegeven heeft, zelf volhoudt in die richting te werken, die een begin zijn van iets nieuws

dat naar mij voorkomt nog niet zijn volle kracht bereikt heeft, door weinigen begrepen, door nog minder gedaan wordt. Veel landschapschilders hebben niet die intieme natuurkennis, welke zij hebben die van hun kinderjaren af gekeken hebben met gevoel op de akkers. Veel landschapschilders geven iets, dat U noch mij b.v., (ook al apprecieeren wij hen als artisten) als menschen voldoet. Men noemt het werk van Emile Breton oppervlakkig, het is zulks niet, hij staat in sentiment veel hooger dan menig ander, en weet veel meer, en zijn werk houdt steek.
Werkelijk op 't gebied van landschap beginnen ook enorme leegtes te komen, en ik zou er 't woord van Herkomer op willen toepassen: the interpreters allow their cleverness to mar the dignity of their calling. En ik geloof dat het publiek zal beginnen te zeggen: verlos ons van artistieke combinaties, geef ons het eenvoudige veld terug.
Wat doet het goed eens een mooie Rousseau te zien, waarop gesjouwd is om trouw en eerlijk te zijn. Wat doet het goed, te denken aan lui als van Goyen, Old Crome en Michel. Wat is een Isaac Ostade of een Ruijsdael mooi. Wil ik die terug hebben of wil ik men hen imiteeren zal? Neen, maar wel dat het eerlijke, het naïve, het trouwe blijven zal.
Ik ken oude lithographiën van Jules Dupré, of van hem zelf, of facsimiles van zijn croquis, maar wat een pit en wat een liefde zit daarin, en toch wat zijn ze vrij en vroolijk gedaan.
Een absoluut copieeren van de natuur dat is ook het ware niet, maar de natuur zoo kennen, dat wat men maakt frisch en waar is, ziedaar wat velen nu missen.
Denkt ge b.v. dat de Bock weet wat gij weet, neen, zeer bepaald neen. Ge zult zeggen, maar iedereen heeft toch van jongs af aan landschappen en figuren gezien. Vrage: is ook iedereen als kind nadenkend geweest, vrage: heeft ook iedereen, die ze gezien heeft, hei, velden, akkers, bosch liefgehad, en de sneeuw en den regen en den storm? Dat heeft *niet* iedereen zooals gij en zooals ik, het is een bizonder soort entourage en omstandigheden die er toe moeten meewerken, het is een bizonder soort temperament en karakter ook die er bij moeten komen om het wortel te doen vatten.
Ik herinner mij brieven van U van toen ge nog in Brussel waart, met dergelijke beschrijvingen van landschappen als in Uw laatsten. *Weet gij wel dat het zoo hoog, hoog noodig is, dat er eerlijke lui*

in de kunst blijven? 'k Wil niet zeggen dat er geen in zijn, maar gij zelf voelt wat ik bedoel, en weet even goed als ik hoe een massa lui die schilderen, fameuse leugenaars zijn.
Eerlijk duurt het langst is ook hier van toepassing, alsmede de fabel van den haas en de schildpad, alsmede het leelijke jo ge eendje van Anderssen.
Edwin Edwards de etser b.v., waarom is zijn werk zoo prachtig mooi, waarom kreeg hij terecht een positie onder de besten in Engeland? Omdat wat hij wilde, was eerlijkheid en trouw. Liever was ik Jules Dupré dan Edwin Edwards, doch zie voor oprechtheid moet men hoog respect hebben, en 't houdt stand waar andere dingen kaf blijken.
Voor mij is de Bernier: Les champs en hiver, van de Luxembourg, een ideaal.
Daar hebt ge Lavieille de houtgraveur en schilder, ik zag een Winternacht met een Kerstmissentiment van hem, dat me daar in de gedachten komt.
Daar hebt ge Mme Collart — b.v. dat schilderij van een appelboomgaard met een oud wit paard.
Daar hebt ge Chintreuil en Goethals, (ik heb dikwijls iemand gezocht om 't U te expliceeren bij wie de mooie dingen van Goethals te vergelijken zijn, ik geloof Chintreuil), maar ik ken anders niet veel van Chintreuil, trouwens van Goethals ook niet. — Verkeerde opvatting van de bedoelingen der groote landschapschilders is voor een groot deel oorzaak van het kwaad. Bijna niemand weet dat het geheim van mooi werk voor een groot deel goede trouw en oprecht gevoel is.
Velen kunnen het niet helpen dat zij niet diep genoeg zijn, en handelen te goeder trouw voor zoover ze goede trouw hebben. Doch ik geloof ge me wel als eene daadzaak zult willen toegeven, (temeer daar hier kwestie is van iets, dat ofschoon 't U aangaat, betrekkelijk niet uw eigen doen is), dat indien menig landschapschilder, die nu heel wat geteld wordt, de helft wist van wat gij weet van de gezonde denkbeelden omtrent het veld, die U als natuurlijk eigen zijn, hij heel wat beter en degelijker werk zou leveren. Denk hier eens over na en leg dit en bovendien veel meer zaken in de weegschaal, als gij U zelven wegende, zulke dingen zegt als: ,,ik zou maar iets mediocres zijn''.
Tenzij ge mediocre in zijn goede, nobele beteekenis bedoelt. *Kranigheid* zooals men hier zegt, men schermt veel met dit

woord — ik voor mij weet er de rechte beteekenis niet van, en heb het wel eens op zeer onbeteekenende dingen hooren toepassen — kranigheid is dat wat de kunst redden moet?
Ik zou meer hoop hebben dat de boel goed ging, als er meer lui waren zooals b.v. Ed. Frère of Emile Breton, dan dat er *kranen* kwamen als Boldini of Fortuny. Frère, Breton zullen gemist worden en betreurd. Boldini, Fortuny men moge *hen zelf* respecteeren, maar de invloed dien ze hebben uitgeoefend, is fataal. Een kerel als Gustave Brion heeft iets goeds nagelaten, de Groux b.v. ook, waren er veel zoo de wereld zou er bij vooruitgaan, de kunst zou een zegen zijn, doch Boldini, doch Fortuny, doch Regnault zelfs, wat baat het ons, wat zijn we er bij gevorderd?
Wat ge zegt is volkomen waar: ,,Ernst is beter dan raillerie, al is ze nog zoo scherp en geestig'', in andere woorden zou ik zeggen: bonté vaut mieux que malice, dat spreekt vanzelf, doch velen zeggen: neen, maar in het malicieuse daar zit heil in. Enfin die moeten maar maaien wat ze zaaien. Adieu kerel, ik wou U eens schrijven van die teekeningen, dat ik n.l. hoop deze gedachte over bladen voor het volk, mij er toe brengen zal een eindje vooruit te komen. Terwijl ik U schrijf, bericht van Rappard, dat er ietwat verandering ten goede is, maar hij schijnt erg ziek te zijn. Ik weet zeker dat zoowel hij als zijn vader zich interesseeren voor die volkstypen. Zoodra Rappard weer op de been is, of weer normale oogen heeft tenminste, hoop ik er eens heen te gaan.
Schrijf weer eens spoedig en geloof me,

t. à t. Vincent.

252

Waarde Theo,
Zooeven ontvang ik Uw aangeteekenden brief, en dank er U recht hartelijk voor. Waar ik mee beginnen wil is dit. Hierbij een blad uit Christmasnumber 1882 van de Graphic.
Lees het eens aandachtig, 't is de moeite wel waard.
Wat een kolossale inrichting niet waar, wat een enorm debiet. Dit gezegd, wat dan nog meer? —
't Volgende o.a.: Hubert Herkomer's woorden contrasteeren zonderling met die van de Graphic-redactie.
De laatste spreekt van ,,referring to our books, we find that *besides our professional artists*'', we have no less than two thou-

sand seven hundred & thirty friends scattered over the world, sending us sketches or elaborate drawings.''
H. Herkomer spreekt van: ,,dearth of good draughtsmen''.
En in 't algemeen zijn zijn woorden lijnrecht het tegenovergestelde van die der uitgevers van 't Christmasnumber in kwestie, 't geheel een resultaat gevende in dezen vorm:
Graphic uitgevers zeggen: ,,all right''.
H. Herkomer zegt: ,,all wrong''.
Zie nu nog op pag. 4 van 't blad dat ik zend, iets treffends: The Graphic *when strong enough to walk alone, rented one house* and began to print with six machines.
Hiervoor heb ik alle respect, hier voel ik iets heiligs, iets nobels, iets subliems. Ik kijk nu die groep groote artisten aan en denk aan het mistige Londen, en het gescharrel in die kleine inrichting. Meer nog in mijn verbeelding zie ik de teekenaars in hun diverse ateliers, met enthousiasme van de beste soort hun werk beginnen.
Ik zie Millais met het eerste No. van de Graphic naar Chs. Dickens toeloopen. Dickens was toen aan den avond van zijn leven, had toen een verlamming aan den voet, liep met een soort kruk; Millais zegt, terwijl hij hem de teekening van Luke Fildes laat zien ,,Homeless and hungry'', arme lui en vagebonden voor een nachtverplijf, Millais zegt tot Dickens: geef hem Uw Edwin Drood te illustreeren, en Dickens zegt: ,,best''.
Edwin Drood was 't laatste werk van Dickens, en Luke Fildes door die kleine illustraties in contact met Dickens gekomen, komt in zijn kamer den dag van zijn dood, ziet zijn leegen stoel staan, en zoo komt het dat een der oude nummers van The Graphic bevat die treffende teekening: *The empty Chair.*
Empty chairs — er zijn er vele, er zullen er nog meer komen, en vroeger of later zullen in plaats van Herkomer, Luke Fildes, Frank Holl, William Small, etc., slechts blijven Empty chairs. En toch zullen steeds de uitgevers en handelaars, niet luisterende naar eene profetie als die van H. Herkomer, in dergelijke woorden als in bijgaand blad ons verzekeren dat alles wel is, en we sterk aan 't vooruitgaan zijn.
Wat zijn ze hard van hart, wat vergissen ze zich evenwel indien ze meenen ze 't iedereen kunnen wijsmaken, dat *grandeur matérielle* opweegt tegen *grandeur morale*, en dat zonder die laatste iets goeds kan gedaan worden.

Zooals 't is met Graphic zoo is 't met meer, met veel meer andere dingen op 't gebied van kunst.
Grandeur morale vermindert, grandeur matérielle komt in de plaats. Of nu de gewenschte verandering komen zal? mij dunkt dat moet ieder voor zichzelf overdenken, maar de oude vergelijking spreekt van een *breeden* weg die op desolatie uitkomt, van een *smallen* die tot een ander resultaat leidde.
Graphic begon den smallen weg, is nu op den breeden overgegaan. Ik zag hedenmorgen het laatste nummer, er was ± *niets* goeds in; ik haalde uit een troep scheurpapier bij een boekenjood dezen morgen een oud gescheurd vuil nummer van 1873, en bewaar er haast *alles* uit.
Doch ik voor mij — que faire?
Een paar jaar geleden wandelde ik met Rappard buiten Brussel op een plek, die ze la Vallée Josaphat noemen, een buurt waar Roelofs o.a. woont. Toen was daar een zandgroef waar spitters aan 't werk waren, er waren vrouwtjes die molsla zochten, een boertje was aan 't zaaien, wij keken naar dat alles en ik was toen half desperaat: ,,zal 't me ooit lukken, dat wat ik zoo mooi vind, te maken?''
Nu ben ik niet meer zoo desperaat, die boertjes en vrouwtjes kan ik nu beter raken dan toen, en met geduldig voortwerken kan ik komen tot wat ik wilde in zekeren zin.
Maar loodzwaar drukt mij de gang der zaken, en niet met pleizier en enthousiasme kan ik denken aan de tijdschriften. De Graphic vergeet te zeggen dat velen uit het groepje artisten er voor beginnen te bedanken hun werk te geven, meer en meer zich retireeren. Waarom? omdat een schilder werkt om iets goeds te doen, en iets eerlijks in zijn hart heeft dat al die grootheid afschuwelijk vindt. Wat zal ik nog meer zeggen — nog eens herhalen ,,que faire!''
Natuurlijk voortgaan met werken, doch als met een donkere toekomst.
Hier te 's Hage — er zijn knappe groote mannen, ik wil dit graag erkennen, maar in veel opzichten, wat is het een ellendige toestand, wat al intrigue, twist, jalousie. En in de persoonlijkheid der rijkwordende artisten, die met Mesdag aan 't hoofd den toon geven, ook onmiskenbaar iets van een remplacement van grandeur morale door grandeur matérielle.
Ik begin in mijzelf te voelen, dat als ik b.v. naar Engeland ging,

démarches deed rechts of links, ik wel degelijk kans zou hebben een plaats te vinden.
Hiertoe te komen was mijn ideaal, was en is ook après tout nu nog, dat wat mij prikkelde om de enorme eerste moeielijkheden te boven te komen. Maar het hart wordt me zwaar soms bij tijden als ik denk aan den gang der zaken, mijn pleizier gaat er af. Ik heb wel lust om mijn best te doen op mijn teekeningen, maar al die redacties, en zich daar te presenteeren, bah! ik griezel er van. —
Ge vraagt naar mijn gezondheid, dat van verleden zomer is werkelijk geheel weg maar ik ben wat gedrukt tegenwoordig, dat gepaard gaat met weer andere momenten, wanneer ik wat voorspoed heb met 't werk, dat ik zeer opgewekt ben, zoodat ik het een soort iets vind als van een soldaat die zich niet thuis voelt in den provoost en bij zichzelf redeneert: waarom moet ik hier in de kast zitten, terwijl ik in 't gelid beter op mijn plaats ware.
Ik bedoel mij drukt iets, daar ik een kracht in mij voel die door de omstandigheden niet zoo zich ontwikkelen kan als anders, en dit heeft ten gevolge dat ik dikwijls miserabel ben. Een soort inwendige strijd over wat ik doen moet. Niet zoo makkelijk op te lossen als aanvankelijk wel schijnen mocht.
Ik wou dat ik eene betrekking had waar ik door vooruit kwam, veel betrekkingen, die mogelijk binnen mijn bereik zouden liggen, zouden mij tot iets heel anders leiden dan wat ik bedoel.
Die liggen buiten mijn bereik want ofschoon men aanvankelijk misschien mij nemen zou, men zou me er niet op den duur goed voor vinden, men zou me mijn congé geven en ik zou 't ook zelf nemen, als bij Goupil.
Ik bedoel men zou actualiteiten vergen, dingen van den dag, weet ik wat, voor welke iemand als Adrien Marie of Godefroid Durand zich perfect prêteert. Ik begin hoe langer hoe duidelijker te zien dat de illustraties meegaan met den oppervlakkigen stroom, en ik geloof dat 't hun niet te doen is, om zoo goed te zijn als plicht ware. Neen — de bladen vullen met dingen, die hun noch geld noch moeite kosten, nu en dan eens een goed ding geven op goedkoope machinale manier gemaakt evenwel, verder zooveel mogelijk geld er van in den zak steken.
Deze handelwijs vind ik niet verstandig, ik geloof men er door failliet gaat, en bitter berouw er over hebben zal op 't allerlaatste eindje, nog heel ver weg doch dit neemt niet weg de zaken zijn zooals ze zijn. Zich vernieuwen — men denkt er niet aan.

Gesteld Graphic, Illustration, Vie moderne publiceert een nummer waar flauwe, zoutelooze dingen in staan. Toch gaan er zoo en zooveel karrevrachten en scheepsladingen van weg, de managers wrijven zich in de handen en zeggen: ,,zóó gaat het net zoo goed, geen haan kraait er naar, ze slikken 't toch.''
Jawel maar als de heeren managers hun uitgaven konden naloopen, en bijwonen hoe duizenden het blad gretig opnemen en als ze het weer neerleggen, onwillekeurig iets van onvoldaanheid en teleurstelling voelen, misschien zouden ze dan wat bekoelen in hun duveljagen.
Dit is echter geenszins 't geval en zooals ge in 't verslag van Graphic ziet, het ontbreekt niet aan zelfvertrouwen.
Intusschen dringen zich lui als employés in, die niet zouden opgedokt zijn in den moeielijken maar nobelen tijd. Wat Zola noemt ,,triomphe de la médiocrité'' heeft plaats. Ploerten, nietsbeteekenenden komen in plaats van werkers, denkers, artisten, en men merkt het niet eens op.
't Publiek — ja aan den eenen kant is 't malcontent, doch evenwel materiëele grootheid vindt ook een applaudissement, doch vergeet niet dat dit slechts een stroovuurtje is, en wie applaudisseeren het maar doen meestal van wege 't een relletje is geworden. In den lendemain de fête zal er een leegte en stilte zijn en onverschilligheid na al dat lawaai.
De Graphic zal Types of beauty (groote vrouwenkoppen) geven zegt dit prospectus, zeker tot remplacement van Heads of the people van Herkomer, Small and Ridley.
Goed, maar sommige lui zullen de Types of beauty *niet* admireeren, en met melankolie denken aan de oude Heads of the people, (*welke serie gestaakt is*).
De Graphic zegt: ze zullen *chromo's!!!* maken. Geef ons 't atelier van Swain terug. —
Zie Theo, kerel het gaat me aan 't hart, de boel loopt verkeerd. Hoor eens, ik zou 't me de hoogste eer gerekend hebben, een ideaal, mee te werken aan wat de Graphic begonnen is. Wat Dickens was als schrijver, wat de Household edition van zijn werk was als uitgaaf, iets dergelijks was dat sublieme begin van de Graphic.
En nu alles weg — nog eens 't materiëele in plaats van 't morale. Weet ge wat ik vind van 't blad, dat ik U stuur, 't is net zoo'n manier van praten als b.v. Obach, de manager van G. & Co te Londen

er op nahoudt. En dat heeft succes, *ja dat heeft succes, ja daar wordt naar geluisterd en dat gaat op.* Weet ge kerel hoe ik die manier van praten in dit blaadje Graphic vind, het is iets als Mesdag's redenatie over 't panorama indertijd. Ik heb respect voor werken, ik veracht noch Obach noch Mesdag, maar er zijn dingen die ik oneindig hooger stel dan *dat* soort van energie.
Ik wou iets beknopters, iets eenvoudigers, iets degelijkers, ik wou meer ziel en meer liefde en meer hart.
Dat ik er niet tegen in schreeuwen wil of kan, dat ik er niet me tegen *verzetten* wil, geloof dat gerust. Alleen het maakt me bedroefd, het neemt mijn pleizier weg, het maakt me van streek, en ik weet voor mij zelf niet meer wat ik doen of laten moet. Wat mij soms bedroefd maakt is dit, vroeger toen ik begon dacht ik, als ik maar zoo of zoo ver ben, dan zal ik hier of daar geplaatst worden, en ik zal op een rechten weg zijn en door 't leven komen.
Nu echter komt iets anders opdokken, en vrees of liever verwacht ik in plaats van een werkkring een soort provoost — ik verwacht dingen als: ja dit en dat in uw werk is wel goed, (ik betwijfel of men zulks meent), doch ge begrijpt, zulk werk als gij maakt is onbruikbaar, we moeten hebben actualiteiten, (vide Graphic: *we print on the Saturday* what happened *on the Thursday*).
Zie Theo — kerel, ik kan geen ,,Types of beauty'' maken, ik doe wel mijn best voor ,,Heads of the people.'' Zie Theo, ik zou willen doen als zij, die de Graphic begonnen, ofschoon ik mij zelf niet hun's gelijke reken, n.l. een kerel of wijf of kind van de straat halen en dat maken in mijn atelier — doch neen, maar ze zouden vragen ,,kunt ge chromo's maken bij electrisch licht''? Enfin, in plaats van te doen te hebben met een zienswijs, een gevoelen, een doel als dat van Dickens, (zulks was de Graphic oorspronkelijk), staat men voor een ziens- en denkwijs als die van Obach. Zulks maakt me bedroefd, en dan voel ik me machteloos. Zelf iets ondernemen kan alleen als men belangstelling en medewerking vindt. Dit brengt ons op een ander terrein.
Neem mij niet kwalijk als ik U mijn gedachten schrijf en zal blijven schrijven. Als gij geen tijd tot schrijven hebt, en er niet direct op antwoordt, zoo weet ge in elk geval wat er in me omgaat als we elkaar eens weer ontmoeten, en misschien vinden we een begaanbaren weg.
Dit blad Graphic vond ik eene daadzaak waardoor men duide-

lijker zeggen kan wat men bedoelt, en daarom schrijf ik voorloopig dit. Met een handdruk in gedachten

t. à t. Vincent.

253

Waarde Theo,

Wel heb ik niets bijzonders U te zeggen, maar ik wou toch U nog eens schrijven. Tegenover wat ik U schreef, dat dikwijls ik een zwaar hoofd heb in veel dingen, niet alles vooruitgang vinden kan etc., staat dat wat ik ook bij een vorige gelegenheid zeide, er zijn dingen die de moeite waard zijn men er zijn best op doe, omdat 't zij ze bijval vinden, 't zij 't tegenovergestelde, ze op zichzelf hun raison d'être hebben. Blessed is he who has found his work zegt Carlyle, en dat is gedecideerd waar.
En mij betreffende, als ik zeg ik wil figuren maken uit het volk voor het volk, dan spreekt het vanzelf dat de gang der zaken slechts indirect mij influenceert, voor zoover n.l. dat mijn werk er moeielijker of makkelijker door wordt gemaakt, maar het maken van de teekeningen zelf neemt de grootste plaats in mijn gedachten in. En dus tegenover een gevoel van gedruktheid staat dat het een heerlijk ding is te werken aan iets, dat interessanter wordt hoe meer men er inkomt. In mijn vorigen brief zeide ik dat ik soms een gevoel had als zat ik in een soort provoost of gevangenis, daarmee bedoel ik alleen dat ik veel dingen moet laten die ik graag zou willen doen — die alleen dan mogelijk zouden worden indien ik ze bekostigen kon — doch ik bedoel er geenszins mede dat ik het tegenwoordige niet op prijs zou stellen of ontevreden zijn. Want dat zij verre. Het is juist door wat bereikbaar is te doen, dat men kans heeft er zich op te werken, en weet het dus ook wel, dat als gij ooit werk voor mij weet voor de illustraties daar, ik er graag mijn best op wil doen.
Als ik schrijf: ik vind niet dat de illustraties het goed aanleggen, dan is zulks geen reden ik er niet voor zou willen werken. Alleen ik zou vreezen men wat ik doe niet geschikt zou vinden, en is dit om reden van werkelijke fouten, ik zal trachten die te overwinnen, doch ware het om reden van opvatting of stemming in 't algemeen, daar zou ik weinig aan kunnen doen. De teekening in kleiner formaat zult ge ontvangen hebben, en ik herhaal nog eens dat als gij wilt, ik eene serie van die afmeting zal maken om eens te probeeren.

Ik heb weer twee teekeningen nu, 't eene is een man die in den Bijbel leest, en het andere is een man die zijn gebed doet voor zijn middageten dat op tafel staat. Beide zijn zeer zeker in wat men een ouderwetsch sentiment zou kunnen noemen, het zijn dito figuren als het oude mannetje met 't hoofd in de handen. De Bénédicité is geloof ik de beste, doch ze vullen elkaar aan. Op de eene is een kijkje op de besneeuwde voren door het raam heen. Mijn bedoeling met deze twee en met het eerste oude mannetje is een en hetzelfde.
De eigenaardige stemming uit te drukken n.l. van Kerstmis en Oude Jaar. En in Holland èn in Engeland is er dan altijd nog iets godsdienstigs, eigenlijk overal tenminste in Bretagne en in Alsace ook. Of men nu precies in vorm het eens is daarmee daar gelaten, het is iets waar men respect voor heeft indien het oprecht is, en ik voor mij kan er ten volle in deelen, en heb daar zelfs behoefte aan, althans in dit opzicht dat ik net zoo goed als zoo'n oud mannetje gevoel heb van, geloof heb in quelque chose là-haut, ook al weet ik niet precies zeker hoe of wat er daar zijn zal. Ik vind het een mooi woord van Victor Hugo: *les religions* passent mais Dieu demeure. En dan vind ik het een mooi woord van Gavarni: il s'agit de saisir ce qui ne passe pas, dans ce qui passe.
Een van die dingen ,,qui ne passeront pas'', is het quelque chose là-haut en het geloof in God ook, al moge de vormen veranderen, verandering die even noodig is als de vernieuwing van het groen in de lente. Doch ge begrijpt uit dit een en ander, dat in die teekeningen het niet mijn doel is om aan den vorm hulde te doen, doch wel om te toonen dat ik het Kerstmis- en Oudejaarssentiment hoog respecteer.
En is er eenig sentiment of expressie in gekomen, 't is omdat ik zelf dat mee gevoel.
Wat ik meer en meer gevoel is dat het moeielijk is te onderscheiden wat de beste manier van werken is. Er is zooveel moois aan den eenen, zooveel aan den anderen kant, ook bovendien zooveel verkeerds, dat men soms niet meer weet welken weg te kiezen. Doch in elk geval werken moet men. Doch ik voor mij meen niet, dat ik mij niet zou kunnen vergissen, ben te zeer mij bewust van veel vergissingen, dan dat ik zou zeggen dit of dat is de goede manier, dat en dat de slechte. Zulks spreekt van zelf. Maar ik ben niet onverschillig, ik geloof het verkeerd is zulks te zijn, ik

geloof dat het plicht is, ook al weet men dat men niet zonder fouten te begaan, niet zonder repentirs of sorrows door de wereld zal komen, te zoeken recht te doen. Ik las eens ergens: *Some* good *must* come bij clinging to the right.
Wat weet ik er van of ik dit of dat doel bereiken zal — hoe kan ik vooruit weten of de moeielijkheden al dan niet overkomelijk zullen zijn.
Men moet zwijgend vooruit werken en betrekkelijk de uitkomst overlaten. Sluit zich het eene verschiet, wellicht opent zich een ander — een verschiet *moet* er zijn en een toekomst ook al kent men er de geographie niet van. Het geweten is het kompas van een mensch, en ofschoon er soms afwijkingen van de naald zijn, ofschoon vooral men zich op onnauwkeurigheden in het zich richten er naar bespeurt, toch moet men zijn best doen om er koers naar te houden.
Ik moet U toch eens overschrijven iets dat ik in 't hoofd had bij het maken van dat oude mannetje, ofschoon het niet letterlijk er op toepasselijk is, daar b.v. op de teekening het geen nacht is.

Bij stillen nacht.

Vaak brengt bij stillen nacht
't Geheugen voor mijne oogen, —
Terwijl 'k den slaap nog wacht,
De dagen, die vervlogen:
Den lach, 't geween
Van lang geleên:
De min, toen uitgesproken;
Den blik vol glans
Geloken thans,
De harten — nu gebroken.
Zoo brengt bij stillen nacht
't Geheugen voor mijne oogen,
Terwijl 'k den slaap nog wacht,
De dagen — die vervlogen.

Als mijn gedachte omvat
De beelden van die allen,
Die 'k als het najaarsblad,
Rondom mij heb zien vallen,
Dan is 't me, als een,

Die gansch alleen
Een feestzaal door blijft zwerven
Waar 't licht gedoofd
En 't groen beroofd
Van frischheid is en verven. —
Zoo brengt bij stillen nacht
't Geheugen voor mijne oogen —
Terwijl 'k den slaap nog wacht —
De dagen, die vervlogen.
Laurillard naar Moore.

Nu ik hoop dat gij dezer dagen ook nog wat van de natuur zult kunnen genieten, 't zij in 't aspect van de korte winterdagen, 't zij in de winterfiguren. Want wat ziet men 's winters weer heel andere passanten op straat dan 's zomers.
Uwe inlichtingen omtrent het gezonden papier van Buhot heb ik nagegaan. Mocht het zijn dat gij het raadzaam zoudt vinden ik er eens op werkte, zoo zou ik een paar vellen moeten hebben, en ik houd het er voor die misschien juist op doelmatige formaten gemaakt zijn, zoodat ik mij daarnaar regelen konde. Hier is dit papier *niet* te krijgen, anders had ik het al eens beproefd. Resteert ook nog bij mij de vraag, na uw inlichtingen gelezen te hebben: Indien men eene photographie neemt naar de teekening, welke photographie daarna op zink wordt getransporteerd, prêteeren zich dan daartoe slechts uitsluitend die teekeningen, welke op dit bewuste papier zijn gedaan, en heeft men 't niet in zijn hand alle teekeningen in zwart en wit er mee te reproduceeren, ook al zijn ze op gewoon papier? Verder: heeft dan de photograaf het niet in zijn macht om 't formaat te reduceeren, in geval de teekening grooter is dan 't formaat van 't blad wenschelijk maakt?
Dit laatste zou ik wel degelijk opmaken uit eenige Amerikaansche reproducties die in Scribner's Magazine voorkwamen. Nu adieu, ik hoop gij tegen den twintigsten weer schrijft, met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

254

Waárde Theo,
Uw aangeteekenden brief ontving ik in orde, en dank U hartelijk voor de toezending. Uit Uw brief zag ik ge het druk hebt met den

inventaris. Heb er maar voorspoed mee, het zal een geduchte sjouwerij zijn.
Wat wou ik we b.v. zoo'n paar Kerstdagen eens samen konden zijn — ik zou U zoo graag eens weer op 't atelier hebben ook.
Ik heb in den laatsten tijd ook nog al er op gesjouwd, juist omdat ik vol was van dat kerstmisgevoel, en te voelen is niet genoeg, men moet het in zijn werk brengen.
Zoo ben ik nu bezig aan twee groote koppen van een weesman met zijn witten baard en ouderwetschen, ouden, hoogen hoed. Zoo'n soort oud, geestig gezicht als men bij een gezellig kerstmisvuur zou wenschen, heeft die kerel.
Bij gelegenheid van Christmas is door Harper een blad uitgegeven gemaakt door eenige schilders, die zich ,,The Tile club'', dus de ,,tegelschilders'' noemen. Boughton heeft er een blad in. De mooiste die er bij zijn, zijn teekeningen van Abbey — het zijn vooral scènes uit den ouden tijd, toen de Hollanders New-York stichtten onder den naam van Nieuw Amsterdam.
Deze teekeningen zijn gereproduceerd meen ik, met dat procédé 't welk ge beschreeft, op het papier waarvan Buhot een staaltje zond. Ik moet deze Amerikaansche teekeningen nog eens met de platen in ,,Vie moderne'' vergelijken.
Ik heb alle hoop dat ik dit wel leeren zou, en wie weet of we 't volgend jaar niet eens proeven kunnen nemen.
Terwijl gij het zoo druk hebt als nu, zal ik mijn uiterste best doen om teekeningen te maken met het oog daarop. Is dan uw drukte eenigszins voorbij, dan zal ik nog wel wat informatie van U te vragen hebben of van Buhot.
Maar ik zie duidelijk genoeg dat het procédé *dankbaar* is, dat in geval de teekening goed is, men haast zeker is van goede reproductie. Dus werken op de teekeningen is 't voornaamste.
Wat de lithographie betreft, doordat ik eenige malen het drukken en al de preparatie van den steen heb bijgewoond, zoo denk ik er zeer over om eens te gaan lithographeeren zonder eenige hulp van papier of iets anders, n.l. eenvoudig op den steen zelf teekenen. Want hoe mooi of ik b.v. die bladen in Harper's Christmasnummer of in Vie moderne ook vind, er is toch iets machinaals in, iets van eene photographie of photogravure, en nog liever zie ik een gewone lithographie van Daumier of Gavarni of Lemud. Enfin voor 't een zoowel als 't ander, is een vaste hand van teekenen noodig, en daar hangt 't meestendeels van af.

Ik vrees dat het nieuwe procédé een van die dingen is, dat niet ten volle iemand voldoen kan en dat eigenlijk wat te zoet is. Ik bedoel eene gewone ets, eene gewone houtgravure, of eene gewone lithographie heeft een charme van oorspronkelijkheid, die door niets machinaals te remplaceeren is.
Zoo ook wat gravure aangaat — de reproductie met photogravure van de naaischool van Israëls b.v., of het schilderij van Blommers of Artz is superbe — zooals ze door G. & Co zijn uitgegeven. Maar als dit procédé geheel de eigenlijke gravure zou vervangen, zou ik meenen men de gewone gravures toch missen zou op den duur, met bezwaren en imperfecties en al.
Rappard is nog steeds ziek ofschoon de crisis voorbij is, is zoo zwak naar zijn vader schrijft.
Wat het is? ik weet het niet — misschien hersenkoorts of ontsteking? Daarover laat zijn vader zich niet uit.
Nu ik hoop ge aan Uw Kerstmis nog wat hebben zult — nog eens een loop zult kunnen doen en wat gezelligheid hebben zult — doch ik vrees ge zult diep in den inventaris zitten. Enfin er is in werken, ook in werk wat op zichzelf niet heel pleizierig is, altijd iets opwekkends.
Het beste U toegewenscht, als ge kunt schrijf nog eens, maar hebt ge het te druk zoo begrijp ik daar alles van, en dan moet ge uw scha later maar eens inhalen door een paar beschrijvingen van Montmartre of zoo, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

255

Waarde Theo,
Eer het jaar om is, is 't me behoefte U nog eens te danken voor al Uw hulp en vriendschap.
Ik heb U haast niets gestuurd in geruimen tijd — maar ik spaar op tegen dat ge eens komt.
Het spijt mij dat het mij dit jaar nog niet is gelukt, eene verkoopbare teekening te maken, ik weet het werkelijk niet waar het aan ligt dat dit mij niet gelukt is.
Ik wou ge weer eens op 't atelier waart. 'k Geloof ik schreef het U laatst reeds, ik ben tegenwoordig druk aan groote koppen bezig, omdat ik een gevoel had noodig te hebben meer intiem de structuur van een schedel, en het in elkaar zitten eener physionomie te bestudeeren. Het werk absorbeert mij sterk, en ik vind

dezer dagen eenige dingen, waar ik lang tevergeefs naar gezocht had. Enfin als gij eens komt zult ge alles zien.
Dezer dagen heb ik gedurig een lastige kiespijn die soms werkt op mijn rechter oog en oor, en waar misschien de zenuwen ook bij in 't spel zijn. Als men kiespijn heeft wordt men onverschillig voor veel dingen, maar het is curieus dat b.v. de teekeningen van Daumier zóó raak zijn, dat men er haast de kiespijn door vergeet. Ik heb weer twee bladen van hem, ,,*Un train de plaisir*''. Reizigers met bleeke gezichten en zwarte jassen in guur weer en die te laat op 't perron komen, vrouwen met schreeuwende zuigelingen er tusschen in.
Kent gij het boekje: Croquis à la plume, *geschreven* door den teekenaar Henri Monnier, (die Mr. Prudhomme uitvond)? Ik las daarin eene ,,reis in de diligence'', verbazend echt.
Gij zult nog druk in Uw inventaris zitten en ik houd U niet op. Van harte wensch ik U alles goeds in 't nieuwe jaar toe.
Zullen we in 't nieuwe jaar gelukkiger zijn met het maken van verkoopbare teekeningen, of het vinden van werk aan een illustratie b.v.? Eén ding blijf ik gelooven, het worstelen met de natuur is geen ijdel werk, en ofschoon ik niet weet welk het resultaat zijn zal, er moet een resultaat zijn.
Ik wou ge weer eens op 't atelier waart, niet omdat ik niet meer voort kan of niet weet wat te doen, maar vooral daarom omdat ik zoo vrees, gij misschien denkt ik niet vorder. En ofschoon ik nog geen definitief resultaat U kan wijzen, gij zoudt zien, dat het langzamerhand zich ontwikkelt, en gij zoudt zien dat ik zoek naar een groote zaak.
Ik ben 't volkomen met U eens, wat gij onlangs schreeft: ,,er komt een tijd, dat men het teekenen zoodanig meester is dat het formaat onverschillig wordt, en men de proporties zoo in 't hoofd heeft, dat men even goed in 't groot als in 't klein kan werken.'' Niet alleen dat ben ik met U eens, doch bovendien ik geloof dat men zich kan en moet opwerken tot eene hoogte dat men compositie, effecten licht en bruin in zoover meester is, dat in den kring die men zich gekozen heeft, men ook de meest diverse motieven en sujetten meester is; b.v. heden een wachtkamer 3e klasse, morgen een regendag in een arme buurt, een ander maal een oudmannetjeshuis, dan weer een kroeg of gaarkeuken kan maken. Zoover ben ik nog niet — maar misschien juist omdat ik zoek naar den wortel of oorsprong van veel dingen tegelijk, duurt het lang.

Dank voor al Uw trouwe vriendschap kerel die ik het heele jaar weer ondervond, mocht het zijn ik van mijn kant U ook wat pleizier kon doen. *Eens zal mij dat lukken.* In gedachten een handdruk, schrijf weer eens als ge een oogenblikje vinden kunt, nogmaals het beste en geloof me,

t. à t. Vincent.

256

Waarde Theo,
Het is oudejaarsavond en ik heb zoo'n trek nog een woordje met U te praten.
Toen ik mijn vorigen brief schreef, sprak ik U over groote koppen die ik onderhanden had.
Ik was toen juist bezig met het nemen van een proef waarvan ik U het aanvankelijk resultaat kan mededeelen, daar ik juist eergisteren, gisteren en heden modellen gehad heb voor twee teekeningen.
Toen ik de lithographies maakte, trof het mij dat het lithographisch krijt zeer prettig werkt, en ik dacht er over om er teekeningen mee te maken.
Het heeft echter een bezwaar dat gij voelen zult — doordat het vet is kan men het niet op de gewone manier uitwisschen, op papier werkende er mee verliest men zelfs grootendeels het eenige waar men op den steen zelf mee uitwisschen kan, n.l. het grattoir — dat op 't papier niet krachtig genoeg gebruikt kan worden daar men er doorheen gaat.
Maar ik was op de gedachte gekomen om eerst eene teekening te maken met timmermanspotlood, en dan daarin en daaroverheen te werken met lithographisch krijt, daar dit (om reden van de vetheid van het materiaal) op potlood vat — wat gewoon krijt *niet* doet, althans slecht. De schets op die wijs hebbende, kan men met vaste hand het lithographisch krijt inwerken waar het noodig is, zonder veel te behoeven te zoeken of uit te wisschen. Dus maakte ik mijn teekeningen tamelijk ver af met het potlood, eigenlijk zoover als mij daarmee maar eenigszins mogelijk was. Toen fixeerde ik ze en maakte ze dof met melk. En toen weer er overheen geteekend met lithographisch krijt waar de grootste krachten zaten, die nog hier en daar versterkt met een penseel of pen met noir de bougie, en in de lichtpartijen gewerkt met witte dekverf.
Nu heb ik op die wijs eene teekening van een oud man die zit te

lezen, met licht dat op het kale hoofd, de hand en het boek valt. En eene tweede, een kop van een geblesseerde met een doek om het hoofd. Het model dat ik daarvoor gehad heb, had werkelijk eene wond in 't hoofd en een verband op het linkeroog. Net een kop van een soldaat der oude garde op den terugtocht uit Rusland b.v. Als ik nu deze twee koppen vergelijk bij de andere die ik maakte, is er een groot verschil in de kracht van het effect.
Zoodat ik de hoop heb teekeningen op deze wijs gemaakt, zich prêteeren zullen gereproduceerd te worden door het procédé, dat gij mij beschreven hebt.
In geval het door U gezonden papier geen absoluut vereischte is voor de reproductie vooral.
En is dit vereischte, zoo zoude ik met die zelfde ingrediënten op het grijze papier dunkt me eer een beter dan een slechter effect krijgen. Toen ik hetgeen Buhot op 't eene staaltje gekrabbeld had bekeek, zag ik direct het zwart zeer diep was van toon, en ik kan me begrijpen zulks voor reproductie waar de photographie en galvanoplastiek in 't spel is, bepaald vereischte is.
Zoodat ik dadelijk gezocht heb welk zwart ik zou kunnen gebruiken, toch mijn gewone manier van schetsen houdende.
Eerst probeerde ik met inkt doch dat voldeed me niet, maar ik geloof dat op die manier met lithographisch krijt de effecten beter zullen zijn.
Enfin ik schrijf hierover niet om het U lastig te maken in Uw drukke dagen, ik heb er geen haast mee, en zelfs is 't me zeer welkom ik nog een tijd heb om verder te zoeken.
Doch ik schrijf het U, omdat ge weten zoudt dat ik met hart en ziel er op aan 't sjouwen ben om het goed en bruikbaar te krijgen. Dat wat men noemt Black & White, is eigenlijk *schilderen met zwart*, schilderen in dit opzicht dat men in eene teekening de diepte van effect, de rijkheid van toonschakeering brenge welke in een schilderij behoort te zijn.
Gij hebt onlangs eens en terecht gezegd, dat ieder kolorist zijn eigenaardige kleurengamma heeft.
Dit is ook in 't Black & White het geval, en toch is het in den grond een en 't zelfde, men moet kunnen gaan van de hoogste lichten tot de diepste schaduwen, en wel met een paar eenvoudige ingrediënten. Sommige teekenaars hebben een zenuwachtige manier van doen, die maakt dat hun techniek iets van het eigenaardige van den klank eener viool heeft, b.v. Lemud, Daumier, Lançon — anderen

b.v. Gavarni en Bodmer doen meer aan pianospel denken. Komt U dit ook zoo voor? Millet is misschien een plechtig orgel.

2 Januari.

Tot zoover schreef ik op Oudejaar, ik hoopte Uw brief zou zijn gekomen. Als gij nog niet geschreven hebt toe doe het dan, want ik heb niets meer. Doch gij zult het erg druk hebben.

Ik heb sedert nog weer eenige schetsen met het lithographisch krijt gemaakt, het werkt haast net zoo prettig alsof men schildert, en men kan er een groote kracht en diepte van zwart mee krijgen. Ik ben wel zeer verlangend U weer te spreken, ik heb zooveel plannen — die wel niet alle zullen kunnen verwezenlijkt worden — maar die toch ook niet geheel en al mislukken zullen. En dienaangaande ik heb eigenlijk zoo weinig tijd om er over door te denken, en ik ben zoo weinig op de hoogte der toestanden, om zelf te kunnen beslissen over de uitvoerbaarheid, dat ik er zoo behoefte aan hebben zou er eens met U over te spreken.

Vooral laat het U niet ongerust maken dat ik dit jaar nog niets verkoopbaars maakte, gij hebt dit zelf wel eens tot mij gezegd, en als ik het nu zeg dan doe ik zulks, omdat ik in 't verschiet een paar dingen bereikbaar zie die ik vroeger niet zag. Ik denk wel eens terug aan een jaar geleden toen ik hier in stad kwam, ik had mij voorgesteld, dat de schilders hier een soort kring of vereeniging vormden, waar warmte en hartelijkheid en een zekere eensgezindheid heerschten. Dit lag voor mij in den aard der zaak, en ik wist niet dat het anders *kon* zijn.

Ik zou ook de gedachten die ik daaromtrent had toen ik hier kwam, niet willen verliezen, ook al moet ik ze wijzigen en onderscheid maken tusschen wat is en wat zou kunnen zijn.

Ik zou niet gelooven kunnen dat het een natuurlijke toestand is, dat er zooveel koelheid en oneenigheid bestaat. Hoe komt het??? ik weet het niet — en ik ben er ook niet toe geroepen om dit te onderzoeken, maar ik stel mij zelf wel tot principe, dat ik voor mijzelf twee dingen laten moet, het eerste is dat men niet moet twisten — en in plaats van dat, zoeken naar vrede te bevorderen voor anderen zoowel als voor zichzelf. En het andere dat men moet laten mijns inziens, is in de maatschappij iets anders te willen zijn dan schilder als men schilder is, men moet als schilder *daarlaten* andere maatschappelijke ambities, en niet mee doen met hetgeen de lui die in 't Voorhout, Willemspark etc.

wonen, uitvoeren. Want in de oude, berookte, donkere ateliers was eene gezelligheid en iets echts, dat oneindig veel beter was dan 't geen er voor in de plaats dreigt te komen.
Als 't zoo zijn mocht dat gij als ge weer komen zult, vooruitgang ziet in mijn werk, dan zou mijn verlangen zijn, het mogelijk ware op dezelfde wijs voort te gaan als tot nog toe. Dat namelijk ik stillekens voortwerken kan, zonder mij met iemand anders te bemoeien. Als er brood in huis is, en ik wat in den zak heb om modellen te nemen, wat wil ik dan meer? Mijn pleizier is in het beter worden van mijn werk, en dat absorbeert mij meer en meer. Nu kerel, als ge nog niet geschreven hebt schrijf dan spoedig, ik ben nog al in verlegenheid.
Nogmaals in het nieuwe jaar U het beste toegewenscht. Van thuis ontving ik een goeden brief — adieu, met een handdruk

t. à t. Vincent.

257

Waarde Theo, (3 Januari).
Gisteren schreef ik U, doch ik doe het heden opnieuw om U de goede ontvangst van uw brief te berichten en U daarvoor te bedanken, en U te zeggen dat Uw schrijven mij heeft opgemonterd. Ik was wat ongerust, dat om reden gij maar zoo weinig van mijn werk hadt gezien in den laatsten tijd, dit misschien oorzaak zijn mocht ge meendet ik begon slap te worden.
Ik heb juist in den laatsten tijd zwaar geblokt, en zit nog verdiept in allerlei dingen, waarin ik licht begin te zien om ze te doen, doch nog niet naar mijn zin onder den duim heb evenwel.
In vorig schrijven zeide ik U, ik proeven nam in Black & White met het lithographisch krijt.
Gij zegt te veel goeds van mij in Uw brief, doch dat gij goeds van mij denkt is dubbel reden voor mij, om te trachten ik het niet geheel onwaardig zij. En wat betreft dat ik zeide, ik meende iets gevorderd te zijn door die bewuste proeven, ik weet zelf misschien niet goed mijn eigen werk te zien. Misschien is het een stap vooruit, misschien niet — zeg gij er mij uw opinie eens over naar aanleiding van bijgaande twee studies, welke ik dezer dagen met meer andere maakte.
Terwijl ik zoek naar een krachtiger procédé dan waarmede ik tot hiertoe werkte, tracht ik mij eenigermate te richten naar de Engelsche reproducties met het bewuste procédé dat gij be-

schreven hebt, gemaakt — naar de zwarte krabbels die Buhot op 't staal papier maakte ook — wat betreft de kracht van zwart. En zijt ge eens in de gelegenheid, spreek er eens met een deskundige over of de reproductie van teekeningen als b.v. deze, mogelijk zou zijn (afgescheiden van de tweede kwestie, of deze of dergelijke naar hun specialen smaak zouden wezen).
Wat betreft het sentiment ervan, daarover wil ik wel eens weten wat *gij* vindt, omdat zooals ik zeide, ik zelf niet weet te beoordeelen of er meer in is of niet.
Of liever met mijzelf is het zoo gesteld, dat ik voor mijzelf studies als deze o.a., ook al zijn ze niet af en al is er veel in geheel verwaarloosd, liever zie dan teekeningen die een sujet hebben, omdat ik er eene levendige herinnering door krijg van de natuur zelf. Gij zult mijn bedoeling begrijpen: in echte *studies* is iets van het leven zelf en de persoon die het maakt, zal niet zichzelf doch wel de natuur daarin respecteeren, en dus de *studie* prefereeren boven wat hij er mogelijk later van maken zal, tenzij er iets geheel anders uit ontsta als eindresultaat van veel studies, n.l. *de type* geconcentreerd uit veel *individu's*.
Dat is het hoogste van de kunst, en *daar* is soms de kunst boven de natuur... als b.v. in Millet's zaaier meer *ziel* is dan in een gewoon zaaier op 't veld.
Maar wat ik van U weten wil, is of het U voorkomt deze wijze van doen sommige der bezwaren, die gij tegen het potlood hadt, misschien zou wegnemen. Het zijn een paar ,,heads of the people'', en mijn voornemen zou wezen door veel dergelijke dingen te zoeken een soort geheel te vormen, dat den titel ,,heads of the people'' niet geheel onwaardig zou zijn.
Met veel werken kerel hoop ik nog eens wat goeds te maken. Ik heb het nog niet maar ik jaag er naar, en vecht er om, ik wou iets ernstigs, iets frisch — iets waar ziel in mocht wezen! Vooruit, vooruit —
Uit wat ik hierboven zei, ziet ge duidelijk genoeg dat ik meer begeerig ben om voor reproductie een serieus werk bij elkaar te zoeken, dan wel dat ik voldaan zou zijn eens een teekeningetje gedrukt te zien.
Maar alle informatie en wenken omtrent procédés zijn mij hoogst welkom.
Ik zag in de vitrine van G. & Co. eene groote ets van Fortuny: Un Anachorète, alsmede zijn twee mooie: Kabyle mort en La

garde du mort, ik had toen erg spijt dat ik U onlangs gezegd had dat ik Fortuny niet mooi vond — *dat* vind ik zeer mooi. Enfin dat begrijpt ge toch ook zelf wel.
Zoo is 't met Boldini ook.
Maar dat serieuse dat Fortuny b.v. in *die* drie etsen had, dat juist mankeeren veel van zijn volgelingen, die geheel in het vaarwater vervallen eener manier, waarvan Fortuny b.v. in Le choix d'un modèle etc., 't voorbeeld gaf.
En *dat* staat lijnrecht in oppositie tegenover het sombere, nobele van Brion, van de Groux, Israëls etc.
Als ge kunt, toe stuur mij eens een nummer van de tegenwoordige Vie moderne, er een uitzoekende waar zulke reproducties in staan, als waarover gij schreeft. Hier ziet men 't blad nergens, (en wat ik heb (een paar nummers) is van jaren her.)
Als gij vroeger of later komt zal ik U meer laten kijken, en we kunnen dan spreken over de toekomst. Gij weet genoeg hoe weinig ik geschikt ben om 't zij handelaars, 't zij liefhebbers aan te klampen, hoezeer het mij tegenstrijdig is bovendien. Ik wou zoo dolgraag wij altijd konden doorgaan als tot nu toe, doch ik ben zoo dikwijls er bedroefd over dat ik telkens U tot last moet zijn. Maar wie weet of door den tijd het niet zoo te schikken zou zijn, dat gij er nog den een of ander voor kondt opwarmen, die U het pak van de schouders nam dat gij in den moeielijksten tijd op U genomen hebt. Dat zou *dan* kunnen geschieden, wanneer het geheel blijkbaar zal zijn dat mijn werk serieus is, wanneer het duidelijker spreken zal dan dit.
Ik heb een zeer eenvoudig leven te lief, dan dat ik *dat* zou willen veranderen, maar later zullen wij om grooter dingen te doen ook grooter uitgaven krijgen. Ik zal steeds, geloof ik, druk met model werken — altijd en altijd. En ik moet het zoover brengen, dat niet alles op U hoeft te drukken.
Dit is maar een begin — ge krijgt later mooier dingen van me kerel! Voorloopig laat me maar eens hooren of 't U voorkomt sommige der bezwaren van alleen potlood gebruiken, door dit krijt erbij eenigermate uit den weg geruimd zouden kunnen worden. Komt het U ook niet voor, dat ik door 't maken van dergelijke teekeningen indirect misschien dingen voor de eigenlijke lithographie leer?
Adieu nogmaals dank voor Uw brief, met een handdruk

t. à t. Vincent.

Beste broer, 258
Hierbij zend ik U nog eenige studies. En ziehier eene gedachte die mij dezer dagen in 't hoofd was.
Indien het zijn mocht dat het U niet verveelt dergelijke schetsen te zien, zoo zou ik vinden dat het wel goed zou zijn, dat ik U eens in eene kleine portefeuille een 60-tal schetsen b.v. zond. Gij zoudt die dan op uw kamer op uw gemak eens kunnen doorkijken. En het zou vóór hebben, dat gij dan tegen dat gij vroeger of later eens komt, het een en ander dat ik in 't oude jaar maakte, zoudt hebben bekeken. Wij zouden anders die studies zoo erg gehaast moeten doorloopen, als gij maar zoo kort komen zoudt. Doch indien 't ook U goed zou voorkomen ze eens van te voren door te kijken, en ik ze dus dezer dagen zenden zou, dan mag ik er wel op rekenen nietwaar, dat ge ze dezen zomer b.v. weer mee terugbrengt, want ik zal er later naar moeten werken.
Mijn volgend werk hangt gedeeltelijk van 't bij elkaar blijven der studies af. Enfin — misschien zal het U amuseeren, — want b.v. bij de weesmannetjes zijn sommige misschien nogal typisch. Enfin, laat mij dit eens mogen vernemen.
Daar ik met Nieuwjaar nog enkele dingen moest betalen zoo ben ik eigenlijk reeds nu zonder geld, althans mij resteert zeer weinig. Tracht als 't kan eer vóór dan na den tienden te zenden, en ge zult me verplichten.
Adieu kerel, ik hoop dat de schetsen min of meer in Uw smaak zullen vallen; met een handdruk,

t. à t. Vincent.

De bewuste teekeningen die ik U zou willen zenden, zijn dito figuren als de lithographies, van allerlei — mannen, vrouwen, kinderen.

259

Waarde Theo,
Toen ik Uw brief hedenmorgen las, trof het mij zeer wat gij schreeft. *) Dat zijn van die zaken waarvan de wereld somtijds zegt „wat heeft hij zich daarmee te bemoeien'', en toch het is niet zoozeer onze eigen daad, dan wel de omstandigheden die

*) Theo had een jonge vrouw ontmoet, die ziek en alleen in Parijs was, en had zich haar lot aangetrokken.

er ons toe dwingen. En hebben wij eenmaal den toestand begrepen, kan er een medelijden wakker worden zoo grondeloos diep, dat wij voor onszelven niet meer aarzelen.
En bij U ik meen het zoo is — en wat kan ik dan anders zeggen dan dat het mij voorkomt, wij in dergelijke gevallen onze impulsies moeten volgen. Victor Hugo zegt: Par-dessus la raison il y a la conscience; er zijn dingen die wij voelen goed en waar te zijn, ofschoon van den kant van verstand en berekening er veel onverklaarbaars en duisters in blijve. En ofschoon nu in de maatschappij waarin wij zijn, dergelijke handelingen worden beschouwd als ondoordacht, of roekeloos, of dwaas, of weet ik wat meer — wat zullen wij er van zeggen indien 't nu eenmaal met ons zoo gesteld is, dat de verborgen krachten van sympathie en liefde in ons binnenste wakker geworden zijn. En zij het ook dat wij de redeneeringen welke de maatschappij gewoon is aan te voeren tegen het zich laten leiden door het gevoel en tegen het agir par impulsion, niet door andere redeneeringen geheel kunnen overpraten — op overpraten komt het ook niet op aan, en zoo wie het geloof in een God heeft behouden, hoort soms eene zachte stem van het geweten, welke men alsdan misschien wel doet te volgen met de naïveteit van een kind. Zonder er met de wereld over te praten meer dan men verhelpen kan.
Als iemand eene dergelijke ontmoeting heeft, het is te voorzien hij er strijd door hebben zal, ook vooral strijd met zichzelf, omdat men soms letterlijk niet weet wat men doen wat men laten moet. Doch is deze strijd en zelfs die vergissingen waarin men ook al eens vallen zal, niet beter, en ontwikkelen zij niet meer, dan het zich systematisch buiten emoties houden? Dit laatste is wat in mijn oog veel zoogenaamde esprits forts in werkelijkheid esprits faibles maakt.
Ge hebt mijne sympathie in dezen, en is het dat aangezien ik ook zelf tegenover realiteiten sta, en U kan vertellen wat mij al zoo sedert we er 't laatst over spraken wedervaren is, het U wenschelijk mocht zijn een en ander daaromtrent te vernemen, of wilt ge over de toekomst praten of overleggen omtrent wat dan ook, ik ben steeds geheel tot Uwe beschikking.
En dat gij schrijft, gij er over denkt eerlang naar Holland te komen, is mij eene zeer welkome tijding.
Volhouden is de groote kwestie bij liefde, als men eens werkelijk begonnen is. Dat is als de liefde beantwoord wordt, want wordt zij

gedecideerd niet beantwoord dan is het een geval waarin men letterlijk absoluut machteloos wordt.
Enfin ik dank U voor Uw vertrouwen, en ik ben betrekkelijk gerust omtrent de uitkomst, als ik er over nadenk. Zooiets is geen ,,passie'', want er is een grondeloos diep medelijden bij in 't spel. En ik geloof ook niet het iets is dat U voor denken over andere dingen ongeschikt maakt, integendeel zoo iets heeft een ernstig karakter, dat alle faculteiten opwekt en versterkt, en de energie vermeerderen kan veeleer dan dat ze er op verminderen zou. Zoodat ge 't me ten goede houden zult, ik nog een en ander over de teekeningen zeg. Dat gij den ouden mannekop ,,echt'' vondt, doet me zeer veel pleizier — het *model* is fameus *echt*, ik heb er nog meer van hem. Heden een die ik geteekend heb met lithographisch krijt. Toen kwakte ik een emmer water over de teekening en begon in het kletsnatte te modeleeren met 't penseel. Daardoor krijgt men zeer fijne tonen als het gelukt, want het is een gevaarlijke manier die wel eens verkeerd kan uitkomen ook. Maar als het lukt heeft men een resultaat erg ,,non ébarbé'', fijne tonen van zwart, die nog 't meest op eau-forte gelijken. Zoo heb ik een vrouwekop ook tegen het licht in, dus in toon, met kantlichtjes op 't profil, etc.
Gij hebt immers het tweede rolletje ook ontvangen waarin nog 5 koppen waren, van hier verzonden meen ik 5 of 6 Januari, behalve de twee eerste?
Als gij die wat bij U hebt, geloof ik gij er hetzelfde in zult vinden als in de twee eerste, want er *moet iets* van de natuur in zijn, daar ik ze bepaald ontworstel aan de natuur, en van 't begin tot 't eind naar het model werk. Ik heb er een groot verlangen naar om U de studies te laten zien — niet omdat ik over mijn eigen werk content ben, doch omdat ik ofschoon ik er lang niet tevreden over ben, toch er in zie dat het in wording is, en er zich vanzelf iets uit ontwikkelen zal, dat eenig karakter zal hebben. 't Geen me hier 't meest trof toen ik in stad kwam, was b.v. de Geest en die buurten. En zoo zachtjes aan krijgt het corps — doch — wat een sjouwerij om zooiets ten einde te brengen.
Ik zag heden photo's naar teekeningen van Barnard, figuren uit Dickens, waarvan ik de oorspronkelijke teekeningen indertijd te Londen zag. Er is een kracht in als in Nicolaas Maes b.v., doch een geheel modern gevoel en opvatting. Zoo iets kan mij zoo warm maken en is mij daarom zoo opwekkend, omdat ik mij modellen

van hier voorstel, zooals zij op *die* wijs geteekend voordoen zouden, en dan natuurlijkerwijs tot mijzelven zeg: vooruit! en voortwerken tot we het Black & White onder den duim hebben. In de kunst en in de liefde is overeenstemming, het is een geslingerd worden tusschen ,,je l'ai depuis longtemps'' en ,,je ne l'aurai jamais'' zooals Michelet het uitdrukt. Zoo gaat men van melankolie tot entrain en enthousiasme, en zal dit steeds blijven en de slingeringen alleen sterker worden. Victor Hugo spreekt van ,,comme un phare à éclypse'' en zoo is het er ook al mee.
Als het is dat gij mijn schrijven van 5 of 6 Januari nog ontvangen hebt met het tweede rolletje, zoo zult ge U daaruit herinneren ik reeds toen à court was. En nu heden had ik huishuur te betalen, en 3 modellen die ik had moeten laten wachten, en moest absoluut verschillende teekenbehoeften hebben ook. Ik werk zeer druk tegenwoordig en ik mag niet stoppen, maar de modellen vreten me letterlijk de ooren van 't lijf.
Enfin het zou erg erg wenschelijk zijn ik eens een buitenkansje kon hebben, zou het kunnen? Ik schroom het te vragen omdat gij mij nu juist dit een en ander geschreven hebt, en ik zoozeer begrijp hoe gij zelf er zorgen door hebt, welke ik respecteer en medegevoel. Doch het is met mij zoo, dat ik juist door maar steeds door te werken, wat ten achter gekomen ben, en ik als ik 't geld ontvang, direct er meer dan de helft van moet geven. Ik *kan* niet zuiniger leven dan wij doen, wat te bezuinigen was we hebben het bezuinigd, maar het werk breidt zich uit, nu juist vooral in de laatste weken, en ik kan het haast niet baas meer, d. i. de kosten, die er aan verbonden zijn. Zou er mogelijkheid op zijn ik binnenkort nog wat ontving? Ik geloof ge het begrijpen zult als gij de studies ziet. Enfin, vergeef het mij dat ik er over spreek, maar ik kan moeielijk anders. Ik ben met de dagelijksche uitgaven ten achter geraakt, en dat maakt dat ik telkens de laatste dagen van de 10 absoluut à sec ben. In elk geval *schrijf* spoedig, en houd U van mijne sympathie met betrekking tot 't geen waarover gij schreeft ten volle verzekerd, adieu kerel, een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 260

Sedert ik Uw brief ontving is hetgeen waarover ge schrijft letterlijk niet uit mijn gedachten geweest. En ik schrijf nog eens, juist van wege de zaak mij zoo zeer vervult. In gevallen als deze heeft men een patiënt voor zich die ziek is *en* naar lichaam *en* naar de ziel. Dus is het dubbel serieus. En om volkomen herstelling te bewerken is noch geldelijke hulp voor de behoeften van het leven enz. voldoende, doch is liefde en een thuis nog het allerbeste en meest afdoende geneesmiddel. Althans ik voelde zulks verleden winter en sedert — nu b.v. — nog veel meer, juist van wege de ervaring het mij duidelijk maakte wat ook mijn gevoel mij zeide. Een leven boven water te houden het is een groote en mooie zaak, doch het is ook zeer moeilijk en vereischt veel zorg.

Een *home for the homeless* maken, ja het is iets dat goed *moet* zijn, wat de wereld ook zegge het *kan niet* verkeerd wezen. En toch het wordt menigmaal als een misdrijf beschouwd.

Ik heb er onwillekeurig over gedacht en doorgedacht — Hoe zal men het opvatten? Zult gij er strijd met de wereld door krijgen? Dat is ook een vraag welke in mijn gemoed is en welke ik niet beantwoorden kan, daar ik de toestanden niet genoeg nog weet. En er is iets anders dat eigenlijk het motief van dit schrijven is 't welk ik U in bedenking wilde geven, en waar gij ook zelf allicht aan zult hebben gedacht.

Zooiets als dit is een affaire de longue haleine — wel acht ik het mogelijk gij spoedig zegen op uw zorg zult zien, doch evenwel de volkomen herstelling naar lijf en ziel van een zóó geschokt gestel is eene zaak waar eigenlijk jaren mee gemoeid zijn.

Op 't oogenblik zit de vrouw met de kinderen bij me. Als ik denk aan verleden jaar, dan is er groot onderscheid. De vrouw is sterker en steviger, heeft veel, zeer veel van 't gejaagde verloren, het kleine kindje is een ventje zóó aardig, gezond en vroolijk als ge U maar denken kunt, kraait als een haan, heeft niets dan de borst doch is dik en mollig.

En het kleine arme meiske, uit de teekening ziet ge dat de vroegere, diepe misère niet is uitgewischt, en heb ik dikwijls zorg over, maar toch ze is heel anders dan verleden jaar, toen was het heel heel erg, en nu is er iets reeds echt kinderlijks in.

Enfin ofschoon nog niet volkomen normaal, het is een betere toestand dan verleden jaar ik had durven hopen. En als ik nadenk, zou 't dan beter geweest zijn dat die moeder een miskraam had ge-

had of het kind verwelkt of weggekwijnd door gebrek aan zog, en dat meiske meer en meer in onreinheid en verwaarloozing geraakt, en de vrouw zelf wie weet in wat voor ellendigen toestand haast zonder naam zoude geraakt zijn? —

Zie dan mag ik immers niet twijfelen en zeg: vooruit, met goeden moed. In de vrouw komt iets eenvoudigs — echt moederlijks — en naarmate dat zich versterkt, is zij gered. En hoe komt er vooruitgang???? Niet door dokters of buitengewone middelen. Door het gevoel van een eigen thuis, door een geregeld gemotiveerd leven. Niet door zich veel te ontzien — want dat *kan* niet, maar doordat het gejaagde hart meer rust heeft, ook onder hard en vervelend werk. Dit mij zoo van nabij bekende geval als een werkelijkheid voor mij hebbende, kom ik terug op wat ik zeggen wilde. Het komt mij voor gij vooral op de omgeving der vrouw over wie gij schrijft, moet letten wilt gij vrucht zien. Het zou te wenschen zijn zij ergens anders ware dan op een leege kamer in een hotel of zoo, en meer een huiselijke omgeving kon hebben. Denk hier eens over want ik houd dit voor een voornaam ding. Zij moet afleiding hebben door zeer gewone alledaagsche dingen, die haar bezigheid verschaffen.

Eenzaamheid of ledigheid is zeer fataal; zij zou met goede lui moeten kunnen praten. Enfin in huiselijken kring met niets buitengewoons zou heerlijk zijn, met kinderen zich bezighouden b.v.. Ik vind het betrekkelijk jammer zij geen kind heeft, dat is ik meen het geval er nog critieker door wordt.

Ja ik geloof dat het meest praktische wat gij doen kunt is haar in een huiselijken kring brengen. Ik geloof dat bij U op dit oogenblik de hoofdgedachte is — dit leven moet gered worden — en dat ge onzelfzuchtig meer denkt aan haar dan aan U zelf.

Ik voor mij wist verleden jaar maar één thuis voor haar n.l. bij mij, en had ik anders kunnen doen ik zou haar niet direct bij mij in huis genomen hebben, juist om te vermijden onaangenaamheden, die nu niet vermeden konden worden. Doch met U is het een ander geval en gij kunt misschien voorloopig haar (n.l. de persoon over welke gij schrijft) ergens bezorgen waar zij rustig en veilig is, tot zij volkomen hersteld is. Ik vrees haar herstel iets de longue haleine kan zijn, en bovendien men behoeft niet tegen de eenmaal bestaande vooroordeelen der samenleving te zondigen, *als het te vermijden is. Kan het niet vermeden worden* dan moet wat 't zwaarste is 't zwaarste wegen, en dezen zomer zou ik liever tegen alle mogelijke préjugés

— al waren er nog meer geweest — gezondigd hebben dan de vrouw zonder dak en haard te laten.
Maar bij U *kan* en *moet* het dunkt me alles bedaarder gaan en als ik u was zou ik zien haar een solide thuis te bezorgen — niet alleen op een kamer zonder omgang — wegens haar bestwil, hoe eer zij in normale alledaagsche bezigheden en omgeving is hoe beter.
Er gaat veel in mij om en ik denk steeds aan U; zooeven maakte ik nog een teekening waar de vrouw voor poseerde.
Hoor eens kerel, in 't hart is mijn ondervinding van dit jaar dat ofschoon er barre, erg barre momenten van zorg en moeite zijn, het oneindig veel beter is met vrouw en kinderen te leven dan zonder . . . maar steeds is het wenschelijk men eerst elkaar leert kennen, zulks is regelmatiger en voorzichtiger. En zou ook ik zulks gedaan hebben als het geschikt had kunnen worden, maar er was geen thuis voor haar tenzij direct het mijne. Enfin het zijn de omstandigheden waar men mee rekening te houden heeft en soms is het niet te vermijden men aanstoot geve. Ik wil dus niet in 't minst U aanraden er van af te zien, doch wel geloof ik dat wij het eens zijn, dat het goed is voorzichtig te zijn tegenover de wereld, die anders soms den boel bederft. En dus wees voorzichtig. Voorloopig is de herstelling de voornaamste zaak en het andere is er aan ondergeschikt.
Zoudt ge niet iemand onder Uw vrienden weten, die zou willen medehelpen en haar voorloopig in huis nemen?
Wellicht ware een soort gasthuis — het gewone of een particulier waar zij gezelschap had, te prefereeren. Misschien is het zoo gesteld dat dit alles reeds bezorgd is en ik schrijf er over juist omdat ik daaromtrent niets bepaald weet.
Ik wou ik wist wanneer ge komen zult, als ge komt en kunt het doen, breng de oude studies mee. Wat betreft dat ik U schreef of ge me soms nog wat zoudt kunnen sturen, ja, ik zit eenigszins in zorg en wenschte het kon, doch doe *haar* niet tekort om mijnentwil, en weet het goed dat ik om wat ge schrijft, graag dubbel mijn best wil doen om vooruit te komen, zoodat de last wat lichter voor U wordt. Maar het zit hem juist daarin dat hard werken juist soms ook geld kost wegens men meer verschotten heeft. Schrijf spoedig, want ik ben erg verlangend naar nieuws van U. Rappard is aan de betere hand, ik heb een brief van hem. Ik zit druk in 't werk, steeds nog aan allerlei koppen. Adieu, een handdruk in gedachten, t. à t. Vincent.

261 *) . . . .

. . . .

Ge zult zeggen dat ik het druk maak met schrijven, ik kan het niet helpen, want daar gij mij Uw vertrouwen gegeven hebt zoo wil ik U ook zeggen, dat dit niet is geweest zonder mij te treffen. Het is iets eigenaardigs van dergelijke gevallen, dat het zoo uiterst moeielijk is te weten hoever men gaan moet. Dit zult gij ook ondervinden. Men vraagt zichzelven af, moet ik deze vrouw helpen en voor de rest niets dan eene vriendin in haar zien, of moet ik deze vrouw bepaald kiezen tot mijne vrouw met wie ik altijd leven wil, is zij het? of is zij het niet ?

Zie, ik geloof dat gij niet zonder dezen strijd geweest zijt, of misschien nog er in zijt. Want als 't anders ware zou 't mij eenigszins onnatuurlijk voorkomen.

Althans ik had dien strijd, en die was zóó moeielijk, dat ik voor mijzelf die vragen niet geheel *kon* beantwoorden toen de omstandigheden mij dwongen er in te beslissen.

Want ik dacht, middelen om twee verschillende huishoudens op te houden heb ik niet, misschien heb ik ze voor één evenwel en dus ik moet haar zeggen hoe het staat, wat ik zou kunnen misschien en wat ik zeker *niet* zou kunnen. Misschien zullen wij er samen doorkomen, doch als wij niet samen wonen heb ik niet genoeg. Bij U is 't misschien in anderen vorm toch ook een soortgelijke strijd, en ik herinner mij een woord van U van verleden jaar, dat ik zeer juist en waar vond: ,,het trouwen is zoo'n raar ding''. Ja, sapperloot, dat is het zeker. Gij hebt mij toen gezegd: trouw haar niet, en ik heb toen U toegegeven dat de omstandigheden zóó waren, er reden was voorloopig daar niet over te spreken. En nu weet gij dat ik daar ook niet verder over gesproken heb, doch tevens dat zij en ik elkaar getrouw bleven. En juist omdat ik U geen ongelijk kan geven, dat gij toen zeidet: ,,trouw haar niet'', zoo geef ik U dit woord van U ook in bedenking, en meen trouwens dat gij ook zelf er wel aan denkt, want het is niet *ik* die zoo spreek doch gij zelf. En ik herinner U er alleen aan omdat ik geloof juist dat het goed geweest is zulks niet direct gebeurde. Laat dus die gedachte niet los, want het is goed dat de liefde zóó rijp worde dat het trouwen eigenlijk eene erge bijzaak wordt. Dat is veiliger en niemand lijdt er schade door.

*) Het eerste en laatste gedeelte van dezen brief ontbreekt; waarschijnlijk was deze het antwoord op de geldzending van 20 Januari.

Een ding wilde ik U in 't begin zeggen wat gij trouwens vanzelf begrijpt. Hetzij gij er in moeielijkheden door komt hetzij niet, het edele gevoel dat U drong om te helpen, dat respecteer ik, en omdat ik zulks respecteer zoo hoop ik dat ook indien gij op moeielijkheden mocht stooten grooter of kleiner, gij mij Uw vertrouwen zult waardig achten.
Doch tevens zie ik de zaak *niet* met melankolie, doch met alle hoop op een goed resultaat, n.l. geluk voor U en voor haar. Alleen nog eens — een crisis bestaande uit een soort teleurstelling wederzijdsch acht ik het waarschijnlijk vroeger of later komen zal — was er een kind gijlieden zoudt daarin een bliksemafleider hebben. Nu is er dat niet in Uw geval en dus vooral als de crisis komt — niet *nu* maar *later* — vertrouw me dan en spreek dan met me: *zie want* dáár zitten klippen waar menige liefde helaas vergaat, en behouden had kunnen worden. Komt men die klippen te boven zoo volgt weer goed vaarwater.
Ofschoon ik U druk schreef ik zit druk in het werk. Hoe ik er naar verlang met U over veel dingen te spreken, kan ik U niet zeggen. Ik krijg morgen een zuidwester voor de koppen. Visscherskoppen oude en jonge, daar heb ik al lang over gedacht en heb er reeds een gemaakt, en kon toen later geen zuidwester meer krijgen. Nu krijg ik hem in eigendom, een oude, waar veel stormweer en stortzeeën over zijn gegaan.

(Slot ontbreekt.)

262

Waarde Theo,
Hoe meer ik er mijn gedachten over laat gaan, hoe dieper de indruk wordt die Uw laatste schrijven op me maakte.
In 't groot beschouwd, (daargelaten verschil tusschen de beide personen in kwestie) is U en mij op een koud, onbarmhartig trottoir een somber, droevig vrouwenfiguur verschenen, en noch gij noch ik zijn voorbijgeloopen, maar beiden stonden we stil en volgden de inspraak van ons menschenhart.
Zoo'n ontmoeting heeft iets van eene verschijning, althans als men terugdenkt ziet men een bleek gelaat, een droevigen blik, als een Ecce Homo op een donkeren achtergrond, al het andere verdwijnt. Dat is het sentiment van een Ecce Homo en in werkelijkheid hetzelfde is er in de expressie, maar hier is 't een vrouwengelaat. Later — 't wordt bepaald anders — toch dat eerste vergeet men ook niet.

Onder een Engelsch vrouwenfiguurtje (van Paterson) staat de naam Dolorosa, dat drukt het zoowat uit.
Ik denk aan de twee vrouwen nu, en tegelijk dacht ik aan eene teekening van Pinwell: The sisters, waarin ik dat ,,Dolorosa'' vind. Die teekening stelt voor twee vrouwen in 't zwart in een donker vertrek, de eene is juist thuis gekomen en hangt haar mantel aan den kapstok. De andere, terwijl zij een wit naaiwerk opneemt, ruikt even aan een primulaveris die op tafel staat.
Die Pinwell is iemand, die iets heeft van Feyen Perrin — in zijn vroegeren tijd — zijn werk doet ook denken aan Thijs Maris, doch met een reiner gevoel nog.
Hij was dichter zoo sterk als maar mogelijk is, hij zag het sublieme in de meest gewone, alledaagsche dingen.
Zijn werk is zeldzaam, ik zag maar weinig van hem, doch dat weinige was zóó mooi, dat nu na 10 jaar minstens het mij nog even duidelijk is bijgebleven als toen ik voor 't eerst er kennis mee maakte.
Toen indertijd zeide men van die club teekenaars: ,,it is too good to last'', aan Herkomers woorden ziet ge dat dit helaas wel is uitgekomen, maar 't is nog niet dood, en zoowel op gebied van literatuur als van kunst zal men moeielijk eene betere opvatting vinden dan die van toen.
Ik heb dikwijls om verschillende redenen het land gehad in Engeland, maar *dat*, de Black & White en Dickens zijn zaken die alles goed maken.
Niet dat ik alles afkeur van tegenwoordig, dat zij verre, maar toch 't komt me voor er iets van vroeger dat goed was, en had behooren te blijven, weggaat — in kunst meer bepaaldelijk. Ook in het leven zelf evenwel. Misschien is dit een en ander te vaag uitgedrukt, maar ik kan 't niet anders zeggen — ik weet zelf niet precies wat het is, maar 't is niet de Black & White alleen die van richting veranderde en afweek van het gezonde, nobele begin. Veeleer is er over 't algemeen een soort van scepticisme en onverschilligheid en koude heerschende, ondanks alle bedrijvigheid. Doch dit alles is te vaag, te onbestemd. Ik denk er ook niet heel veel over, aangezien ik aan mijn teekeningen denk en geen tijd heb er me in te verdiepen.
Ben nog steeds aan koppen bezig deze week, vrouwenkoppen vooral — met zakken o.a..
Hebt gij wel eens iets gezien van Boyd Houghton, dat is er een

uit 't begin van de Graphic, die ofschoon weinig bekend (hij is nu reeds dood) zijn eigenaardige plaats inneemt.
Ik dacht aan hem toen gij eens schreeft over de Barricade van Daumier. Hij heeft ook indertijd de Parijsche petroleuses en barricades gemaakt, maar later ging hij naar Amerika en ik ken o.a. teekeningen van kwakers van hem, en eene kerk van de Mormonen, en Indiaansche vrouwen etc. en landverhuizers. In zoo'n barricade scène b.v., kon hij iets spookachtigs hebben, of liever iets mysterieus als Goya. Op die wijs n.l. dat Goya-achtige, behandelde hij ook de Amerikaansche sujetten, maar dan loopt er soms in eens iets onder door, dat door een verbazende soberheid aan Meryon doet denken.
De houtsneden van hem zouden haast voor etsen kunnen doorgaan. *Too good to last* zegt de wereld, maar juist daarom, omdat het zeldzaam is, *blijft* het goede. Niet iederen dag wordt het voortgebracht, nooit zal het op fabriekswijs verkregen worden, maar wat er van is dat is er van, en dat gaat niet weg maar dat blijft. En komt er later een ander soort van goeds, zoo blijft toch het eerste zijne waarde houden, zoodat ik meen dat men niet moet treuren dat om dit of dat niet algemeen wordt; ook al wordt het niet algemeen, wat er eenmaal is van het goede of schoone dat is er toch.
Hoe gaat het toch tegenwoordig met de etsen, die Cadart indertijd begon? Is dat ook zooiets van ,,too good to last'' gebleken te zijn?
'k Weet wel dat er ook heden veel en mooie etsen uitkomen. Maar ik bedoel de oude series ,,société des aquafortistes'', waar Les deux frères van Feyen Perrin in staat, en de Parc à moutons van Daubigny, en de Bracquemond en zooveel anderen, zijn die in hun kracht gebleven of zijn ze verslapt?
Al waren ze verslapt, dat wat er van is heeft dat niet reeds corps genoeg om altijd te blijven, en vervult dus niet betrekkelijk het woord ,,too good to last''?
Wat de etsnaald vermag toonden Daubigny, Millet, Feyen Perrin, zooveel anderen, even als de Graphic etc. toonde wat de Black & White vermocht.
En dit bestaat als waarheid eens en voor altijd en steeds kan wie wil, er energie uit putten.
't Jammere zit hem gedeeltelijk daarin, dat als verschillende personen samen een zelfde zaak liefhebben en er aan werken,

door eendracht macht ontstaat, en zij vereenigd meer kunnen dan hun verschillende energies, elk in afzonderlijke richting strevende, vermogen.
Men versterkt elkaar als men samen werkt, en er vormt zich een geheel zonder dat de samenwerking de persoonlijkheid hoeft uit te wisschen. Ik wou daarom dat Rappard maar weer geheel beter was, we werken wel niet eigenlijk samen maar over veel kwesties hebben we toch dezelfde gedachten. Hij is wel aan 't beter worden, en wij zijn al weer aan 't scharrelen met houtsneden samen.
Doch ik heb altijd hoop dat we nog meer zullen vrienden worden dan tot heden, en misschien later samen eens de mijnwerkers zullen bezoeken of zooiets. Maar voor 't moment geloof ik, zoowel hij als ik zelf vooral moeten ons best doen op grondige studie van 't figuur, hoe meer men dat in zijn macht heeft hoe bereikbaarder worden zulke plannen. Hij zegt dat hij koorts gehad heeft, meer niet en nog zwak is, maar over zijn ziekte laat hij zich weinig uit.
We hebben hier weer sneeuw gehad, die op 't moment aan het dooien is. Erg mooi dat dooiweer.
Vandaag terwijl de sneeuw smelt, voelt men de lente als 't ware uit de verte.
'k Denk we, als gij komt vroeger of later, wel een echt dagje zullen hebben.
Ik verlang wel naar de lente om eens door te waaien van het werken thuis, waar ik wel wat mat van geworden ben.
Erg blij blijf ik met mijn zuidwester, 'k ben nieuwsgierig of ge iets goeds in de visscherskoppen vinden zult.
De laatste die ik maakte deze week was van een kerel met witten ringbaard.
Van dien Boyd Houghton ken ik eene teekening, die hij noemt ,,my models'', voorstellende een gang waar eenige invaliden, een op krukken, een blinde, een straatjongen etc., op Kerstdag een schilder komen bezoeken.
Er is in den omgang met die modellen iets aardigs, men leert veel van hen, ik heb dezen winter lui gehad, die mij wel steeds in herinnering zullen blijven. 'k Vind het een aardig woord van Eduard Frère, dat hij zijn modellen zóó aangehouden had, dat ,,celles qui posaient dans le temps pour les bébés, posent maintenant pour les mères''. Nu adieu Theo schrijf spoedig, 't beste U van harte toegewenscht, geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 3 Februari. 263

Zeer verlangend ben ik weer naar Uw schrijven; daar wij reeds 3 Febr. hebben (en de tijd van de post ook heden voorbij) schrijf ik maar eens uit voorzorg. Is 't dat gij een paar dagen later geschreven hebt zoo komt alles in orde, maar wegens 't geen dezen winter gebeurde met den brief, meld ik het U voor 't geval gij vóór den eersten mocht hebben geschreven.

Dan zoudt ge misschien wèl doen eens te informeeren.

Ik heb gemerkt dat de bestellers brieven voor den Schenkweg wel eens medegeven aan personen die daar wonen, in plaats van dat ze ze zelf bezorgen.

Het is voor de bestellers soms een heel eind uit den koers en ik weet het daarom, omdat de besteller 't mij zelf wel eens heeft gevraagd iets voor hem te bezorgen onlangs, 't geen ik natuurlijkerwijs deed, doch er evenwel bij dacht aan den verloren geraakten brief. Enfin!

Wij hebben hier deze dagen, vooral van nacht, stormweer. Het zal spoken op zee.

Hoe gaat het met Uw zieke? Uit wat gij schreeft, zie ik dingen die mij erg treffen, (b.v. dat *zij* de schuld betaalde van den man, die haar bedrogen had), die wel iets nobels zijn. Dat ,,niet thuis'' treffen van dat lid van de Kamer, bracht mij den naam te binnen die Punch geeft aan den secretaris van binnenl. zaken, (the *Home* secretary is zijn titel).

Dit persoonaadje heet in Punch nooit anders dan the *seldom* at *Home* secretary. Wat zijn er veel van die Seldom at home menschen. En hen allen tezamen noemt Dickens het circumlocutie kantoor, circumlocution office.

Er staan veel lui te zuchten voor de deur van die how not to do it inrichtingen, en niet minder diep wordt er misschien daar gezucht, als op de oude Pont des Soupirs.

Dezer dagen ben ik erg slap geweest, ik heb mij wat overwerkt vrees ik, en die ,,droesem'' van het werken, die naweeën van overspanning, wat zijn die beroerd. Het leven heeft dan de kleur van vuil water, 't wordt iets als een aschhoop.

Dan zou men wel eens een vriend bij zich willen hebben. Soms heldert dat den doffen mist op.

In zulke dagen heb ik soms ontzettend veel zorg over de toekomst, en melankolie over mijn werk, en voel mij machteloos.

Maar 't is gevaarlijk te veel daarover te spreken of te malen, dus genoeg.
Ik heb toch zitten werken aan een aquarel, schets weer van spitters of liever straatwerkers hier op den Schenkweg, maar 't deugt niet. Ik heb ook eens met conté een paar figuren geteekend, die geloof ik beter zijn.
Niet met conté alleen, maar 't geheel natgemaakt en de schaduwen laten vloeien, de lichten weer uitgehaald.
Het kan ook wel zijn ik kou gevat heb, maar ik moet vóór ik werkelijk iets doen kan, die lamheid kwijt zijn.
Ik ben bezig ,,Uit mijne gevangenistijd'' te lezen van Frits Reuter, wat erg geestig is. Die Duitschers hebben hun eigenaardigen humor, weer anders dan de Engelschen. Herkomer heeft ook eens een boerenvastenavond gemaakt, iets als Boeren Breughel, waar dat ook sterk in is.
Van Herkomer gesproken, ik las onlangs eene soort levensbeschrijving van hem, ofschoon tamelijk onvolledig.
Maar dit viel me in 't oog onder anderen.
Hij heeft een tijd gewoond en geschilderd in een leegstaand huis of dat niet eens af was misschien, daar hij de huur niet had.
Toen kwam hij aan de Graphic, en was betrekkelijk uit de zorg. Maar ook toen hij daar reeds geëmployeerd was werd hij nog weinig geacht. Zoo zelfs dat het eerste idee van the Last muster at Chelsea Hospital, zijnde een teekening die betrekkelijk maar weinig verschilt van de definitieve compositie doch een zeker ruw aspect heeft, bijna verworpen werd.
Niemand van de Graphic administratie keurde het goed, behalve alleen de manager, ('t zou me zeer verwonderen, als die nu nog aan 't bestuur was.)
Die kreeg het er door dat de schets geplaatst werd, en vroeg Herkomer of hij voor hem het meer uitvoerig wilde opnieuw maken.
Dat is dus de oorsprong van een schilderij, dat sedert èn te Parijs èn te Londen de besten in verbazing heeft gebracht.
Nu zou ook bijna ieder de eerste schets heel mooi vinden.
Tevens stond daar nog in, hoe hij *niet* iemand is die gemakkelijk werkt, integendeel van 't begin af en steeds sedert, te worstelen had met een soort onhandigheid, en geen schilderij maakt zonder ontzettend veel hoofdbreken.
Dat hij ook steeds nog zelfs nu, door velen onaangenaam

genoemd wordt, is iets wat ik mij haast niet begrijpen kan. Er is niets innigers te bedenken haast dan zijn werk.
Als gij komt, zal ik U de houtsnee van het oudevrouwenhuis eens laten zien, minder bekend doch niet minder mooi dan de oude mannen. Iets als de naaischool te Katwijk van Israëls.
Nu schrijf eens spoedig, als ge 't niet reeds gedaan hebt.
Ik verlang erg naar bericht hoe 't met Uw zieke gaat. Het beste daarmee en met alles. Ook gefeliciteerd met Pa's verjaardag. Ik stuurde Pa eene teekening die ik gemaakt had naar aanleiding van aanmerkingen, die Pa op het eerste oude mannetje van de lithographie gemaakt had. Niet omdat ik Pa precies gelijk gaf, doch ik dacht: nu weet ik hoe ge 't zoudt willen hebben, ik zal het voor U trachten te maken, doch ik vrees het is mij niet gelukt. Zoo ook als men zijn best doet, lukt het niet altijd om de menschen 't naar den zin te maken. Pa schreef wel niet dat hij 't niet goed vond, doch het schemerde er toch in door. 't Kan best zijn 't ook niet deugde. Enfin, als ge thuis komt, zullen ze 't U wel eens laten kijken. Adieu, maar zeg hun er niets over. t. à t. Vincent.

264

Waarde Theo, 5 Februari.
Hartelijk dank voor Uw brief en voor het geld.
Als ik Uwe brieven over Uwe zieke lees of herlees, komt mij veel in de gedachten.
En ik zou U nog veel meer er over willen vragen en schrijven, doch vanwege ik de persoon slechts ken door Uwe brieven, is het alles te vaag en te onbestemd en heb ik wel eens een brief er over weer verscheurd. Maar geloof dit, steeds is het in mijne gedachten onwillekeurig, en dat behalve de weemoedige gedachte aan haar lijden, zulk eene ontmoeting iets is waar gij dankbaar voor zijt, en als een niet alledaagsch geluk beschouwt, kan ik mij best begrijpen en stem ik volkomen mee in. Dat je ne sais quoi als van de hei, of dat denken doet aan haar geboorteland die oude kust van Bretagne, is iets, dat op den duur als gij langer met haar zult geweest zijn, eer sterker dan zwakker zal worden meen ik. Ik vond Uwe uitdrukking: „zal ze later zijn als de hond met den herder of iets beters" wel karakteristiek, acht gij het niet waarschijnlijk dat het den eenen tijd veel van den anderen tijd verschillen zal?

In een zelfde liefde zijn zooveel verschillende toestanden of gedaanteverwisselingen; *juist door de getrouwheid* aan een zelfde liefde — dat het telkens weer anders wordt.
Het is nog een moeielijke passage die operatie — als ik U was zou ik niet veel tot haar spreken over later eene betrekking zoeken, daar in verband juist ook tot haar voet *) de toekomst zoo onbestemd is — laat het liever onbestemd. Want ik zou vreezen juist in b.v. een crisis van pijn, zij zeer ten ontijde een idee fixe omtrent ,,dit of dat *moet* ik doen'' zou kunnen krijgen, dat gebeurt meer bij zieke vrouwen, 't welk haar mogelijk ietwat obstinaat zou maken tegen haar eigen hart in, en 't welk U smarten zou, omdat het uit delicatesse was gij haar door het idee van betrekking, de toekomst juist *vrij* en *onafhankelijk* wildet laten, en zij 't mocht opvatten als was zij U onverschilliger dan wel 't geval is. Misschien is dit een en ander te vaag uitgedrukt, maar delicatesse begrijpen de vrouwen lang niet altijd, evenmin als humor, en ofschoon men zeker met delicatesse behoort te handelen, zoo ontstaan er soms misverstanden door, (wel is waar is men daar niet aansprakelijk voor mijns inziens) die 't leven moeielijker maken. Enfin.
Ik weet niet of Heijerdahl b.v. iets schilderachtigs in de vrouw met wie ik ben — zoo in haar dagelijks doen en laten — zou vinden. Daumier echter zeker wel.
Ik dacht aan Heijerdahl's woord: je n'aime pas qu'une figure soit trop corrompue — bij het teekenen, niet van de vrouw, maar van een ouden man met een verband op 't oog — en ik vond het *niet* waar. Er zijn van die ruïnes van physionomies waar toch iets in is, dat ik b.v. ten volle uitgedrukt zie in de Hille Bobbe van Frans Hals of sommige koppen van Rembrandt.
Nu betreffende Heijerdahl, eigenlijk twijfel ik niet of zijn *bedoeling* met het woord is zóó dat het wel goed zal zijn, maar als men dat er niet bij dacht zou 't geloof ik niet doorgaan.
In den laatsten brief dien ik U schreef, vroeg ik terloops naar 't werk van *Lhermitte*. In compte rendus van de Black & White staat hij bijna altijd *bovenaan*, als ,,the Millet and Jules Breton in Black & White'', en stond er b.v. eene beschrijving van eene teekening van oude vrouwen op de falaises, en over zijn manier van doen stond, dat niemand brutaler, stouter, krachtiger was dan hij, zóó dat het verbazingwekkend was en niet naar andere

*) De zieke moest geopereerd van een gezwel aan den voet.

teekeningen geleek, en breeder dan de breedste was aangezet. Men vergeleek hem bij Legros ook, doch slechts met de buitengewoonste, meest hors ligne teekeningen of etsen van Legros, welke, b.v. de kerkbank, ook zeer krachtig en breed zijn.
Kerel ik ben nog altijd wat lam, en ik heb een tamelijk duidelijke waarschuwing dat ik voorzichtig moet zijn — mijn oogen voelde ik soms mij vermoeid voorkwamen, maar wilde mij niets inbeelden. Nu van nacht b.v. echter vooral, is er veel afscheiding van het vocht dat men steeds in de oogen heeft, en plakten de oogharen telkens dicht, en het kijken kost mij moeite, en is als 't ware troebel.
Nu sedert reeds half December zoowat heb ik zitten blokken zonder ophouden, op die koppen vooral. Ik ben deze laatste week expres veel in de lucht gegaan om op te frisschen, en heb een paar baden genomen, veel mijn hoofd met koud water gewasschen etc. etc. Maar in zoo'n tijd is men zoo beroerd, ik heb een groot pak studies — maar ik heb er dan geen pleizier in en vind ze alle slecht. Rappard schreef mij deze week weer, zal pas gaandeweg weer normaal worden schreef hij, was zwak, maar begon nu en dan eens een eindje te wandelen buiten. Schreef anders helder en klaar over verschillende dingen het werk betreffende.
Nu en dan krijgt het alles buiten iets lente-achtigs, en 't zal niet lang duren, of de leeuwerik gaat weer zingen in het weiland.
Zoudt gij nog in de lente komen???
Ik vrees er nu wel voor, ik wou graag eens praten over de studies van dezen winter met U en ook eens met Rappard, als hij beter zal zijn komt hij wel eens.
Ik zal betrekkelijk eens een week of zoo rusten en veel blijven buiten loopen, om eens nieuwe gedachten te krijgen. Ik wou wat halen uit mijn studies voor aquarellen b.v., maar het vlot nu op 't moment niet.
Ik zie er nu net uit in mijn oogen en mijn gezicht alsof ik erg aan het doordraaien geweest ben, wat echter natuurlijkerwijs *niet* het geval is — integendeel, maar wie weet of ik over eenigen tijd weer niet eens merk, deze of gene dien ik tegenkom de observatie gemaakt heeft dat ik blijkbaar op den slechten weg ben. Die dingen zijn soms zóó mal, dat ik er onwillekeurig om lachen moet.
Er zijn 's avonds bij het ondergaan der zon effecten van donkere wolken met zilveren randen, die prachtig zijn, b.v. als men op 't Bezuidenhout of den boschkant loopt.

Gij kent dat wel van vroeger, uit het raam van 't atelier is het ook mooi of in 't weiland, men voelt de lente in de verte en nu en dan is er reeds iets zoels in de lucht.
Adieu kerel, nogmaals dank voor Uw brief, heb voorspoed met Uw patient, ik hoop dat ik spoedig weer eens een teekening vind of een studie waar iets in mocht zitten, het is zoo onpleizierig als men rust nemen *moet*. Men *kan* niet rusten, juist omdat men *moet*, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

265

Waarde Theo, 8 Febr.
Van harte feliciteer ik U ook met Pa's verjaardag, en dank U voor Uw brief, dien ik zooeven ontving en blij mede ben. Dat de operatie achter den rug is daar wensch ik U vooral geluk mee. Zulke dingen als ge beschrijft, doen ijzen. Moge het nu maar overwonnen zijn, en de crisis althans achter den rug. Arme vrouw!
Als de vrouwen in hun denken soms niet die energie en veerkracht hebben als de mannen die er naar gestreefd hebben om door te denken en te analyseeren, zou dat haar kwalijk te nemen zijn, mijns inziens niet, omdat zij in 't algemeen zooveel meer kracht moeten besteden dan wij in 't pijn lijden. Zij lijden meer en zijn gevoeliger.
En al begrijpen zij soms niet wat men denkt, zij zijn soms wel vatbaar om te begrijpen of men goed voor hen is. Ook al niet in alle opzichten, maar „de geest is wel gewillig" en er is eene soort goedheid in de vrouwen soms, die geheel eigenaardig is.
Het zal U een pak van 't hart zijn, dat de operatie heeft plaats gehad.
Wat is het leven een raadsel, en wat is de liefde een raadsel in het raadsel. 't Zelfde blijven is 't eenige wat 't in letterlijken zin zeker niet doet, maar de veranderingen zijn van den anderen kant een soort verschijnsel van eb en vloed, en doen aan de zee zelve niets af of toe.
Sedert ik U 't laatst schreef, heb ik mijn oogen wat rust gegeven en er mij goed bij bevonden, ofschoon ze nog steken.
Weet ge wat ik onwillekeurig dacht, dat in den eersten tijd van het schildersleven men het zichzelf onwillekeurig soms moeielijk maakt — door 't gevoel van de zaak nog niet meester te zijn — door een onzekerheid waarin men verkeert of men die overmeesteren

zal — door den grooten lust om vooruit te komen — door dat men zichzelf nog niet vertrouwt — *kan* men eene zekere gejaagdheid niet van zich afzetten, en men jaagt zichzelf, ook al wil men niet gejaagd werken.
Men kan er niets aan doen, en 't is een tijd dien men ook niet missen kan, en die niet anders mag of kan wezen, m.i.
In de studies ook ziet men zelf de gejaagdheid en een zekere preciesheid, die staat lijnrecht tegenover de kalme breedheid die men zoekt, en toch bevindt men er zich slecht bij als men bepaald op die breedheid wil gaan werken en zich toeleggen.
Hierdoor ontstaat soms een opkropping van zenuwachtige onrust en overspanning, en men voelt een drukking als op sommige zomerdagen voor het onweer. Ik heb dat ook weer nu gehad, en als ik me zoo voel verander ik eens van werk, juist om weer van voren af te beginnen.
De moeite die men in den eersten tijd heeft geeft soms iets pijnlijks aan de studies.
Dit beschouw ik echter niet als iets wat mij ontmoedigt, omdat ik 't in anderen, die later dat vanzelf toch meer en meer kwijtraakten, ook evenzeer als bij me zelf heb opgemerkt.
En *bij tijden* houdt men dat *moeielijk* werken zijn leven lang geloof ik, maar niet altijd met zoo weinig resultaat als in 't begin.
Wat gij van Lhermitte schrijft is geheel in overeenstemming met wat in de compte-rendu van een expositie Black & White stond. Van eene brutaliteit van aangrijpen, welke haast bij niets hier te vergelijken is dan bij Rembrandt, spreekt men daar juist *ook* van.
'k Zou wel eens willen weten hoe zoo iemand Judas opvat; gij schrijft over een teekening: Judas voor de schriftgeleerden van hem; ik geloof Victor Hugo dat zou kunnen gedetailleerd beschrijven, *zóó dat men 't zag*, maar de expressies te schilderen zou nog moeielijker zijn.
Ik heb een blad Daumier gevonden: ,,Ceux qui ont vu un drame'' en ,,Ceux qui ont vu une vaudeville''; ik begin hoe langer hoe meer naar Daumier te verlangen. Er is iets pittigs en ,,bezonkens'' in hem, hij is leuk en toch vol gevoel en passie; soms dunkt mij, b.v. in de dronkaards, en waarschijnlijk ook in de Barricade die ik niet ken, vind ik een hartstocht, die men zou willen vergelijken bij het wit gloeiend zijn van ijzer.
Dat is ook in sommige koppen van Frans Hals b.v., 't is zóó stemmig, dat het koud schijnt, en kijkt men er even op... dan

staat men verbaasd, dat iemand blijkbaar met zóóveel emotie werkende en geheel opgaande en zichzelf verliezende in de natuur, tegelijk *die* tegenwoordigheid van geest heeft om met zóó vaste hand het er op te zetten. In studies en teekeningen van de Groux vond ik iets dergelijks. Misschien is Lhermitte ook zoo'n wit gloeiende. En Menzel ook.
Er zijn wel eens in Balzac of Zola van die passages, o.a. in Père Goriot, waar men in *woorden* een graad van passie vindt die wit gloeiend is.
Ik denk er wel eens over om een proef te nemen, om op een heel andere wijs te gaan werken. Namelijk meer te durven en te wagen. Alleen ik weet niet of ik niet nog meer direct het figuur absoluut met model moet bestudeeren.
Ik zoek ook naar een middel om naar verkiezing het licht op 't atelier te kunnen afsluiten of laten invallen. Het valt nu niet genoeg uit de hoogte dunkt mij, en er is te veel. Voorloopig heb ik met bordpapier wel eens afgesloten, maar ik zal zien ik van den huisbaas luiken krijg.
Wat in den brief stond dien ik U schreef verscheurd te hebben, is wel in den geest van wat gij zegt.
Maar bij 't meer en meer merken, dat men zelf niet volmaakt is en tekort schiet, en anderen dat zelfde ook hebben, en er dus gedurig moeielijkheden komen die het tegenovergestelde zijn van illusies, zoo geloof ik dat wie daardoor den moed niet verliezen en niet onverschillig worden, er door rijpen en men moet verdragen juist om te rijpen.
Soms kan ik me haast niet begrijpen evenwel, dat ik pas 30 jaar ben en voel mij zooveel ouder.
Dan n.l. voel ik me ouder, als ik denk dat door de meesten die mij kennen, ik als een mislukt sujet wordt beschouwd, en meen dat als er niet nog een paar dingen veranderden ten goede, dit werkelijk het geval zou kunnen worden, en als ik denk *'t zou zoo kunnen worden*, dan voel ik dat met een realiteit dat ik er geheel onder gedrukt ga, en mij de lust vergaat, als was 't werkelijk zoo.
Ben ik nu meer normaal en kalm gestemd, dan ben ik wel eens blij dat 30 jaar om zijn, en niet om zijn zonder dat ik voor 't vervolg daar iets in geleerd heb, en voel kracht en lust voor de volgende 30, voor zoover ik ze haal.
En zie in mijn verbeelding jaren van ernstig werk, en gelukkiger dan de eerste 30.

Hoe het in werkelijkheid zijn zal, het hangt niet *alleen* van mij af, de wereld en omstandigheden moeten ook medewerken.
Dat wat mij aangaat en waarvoor ik aansprakelijk ben, is dat met die omstandigheden waarin ik ben, ik woeker en mijn best doe om vooruit te komen.
Als werkman is men op den leeftijd van 30 juist aan 't begin der periode waar men vastheid in zich voelt, als zoodanig voelt men zich jong en vol lust.
Toch is er tegelijk een tijd van 't leven achter den rug, die maakt dat men weemoedig is dit of dat nooit meer terug zal komen. En is het geen laffe sentimentaliteit soms een zekeren rouw te voelen. Enfin. Veel begint eigenlijk pas als men een jaar of 30 is, en zeker is dan alles nog niet uit. Maar men verwacht niet *dat* van het leven, wat men reeds ondervonden heeft 't niet geven kan. Men begint veeleer duidelijker in te zien, dat het leven maar een soort van bemestingtijd is, en de oogst is niet hier.
Daarom heeft men ook wel eens een qu'est-ce-que ça me fait tegenover het oordeel van de wereld, en mag men betrekkelijk als dat oordeel al te sterk drukt, het zich van de schouders schudden.
Misschien moest ik nu dezen brief ook maar weer liever verscheuren.
Dat de toestand der vrouw U zeer absorbeert, kan ik mij begrijpen, en is wel een van de dingen die noodig zijn voor haar behoud, en het goed gaan der herstelling ook.
Want men moet er zich inwerpen, en geldt het woord wel eens: if you want it well done, you must do it yourself, you must not leave it to others. Dat wil zeggen de algemeene zorg er voor, en het overzien van 't geheel moet men vasthouden.
Wij hadden een paar echte lentedagen, o.a. l.l. Maandag, waar ik van genoten heb.
De wisseling van de jaargetijden is iets dat het volk erg voelt. B.v. in een buurt als de Geest, en in die hofjes of zoogenaamde „geefhuisjes", is de winter altijd een benauwde en moeielijke en bange tijd, en de lente eene verlossing. Als men er op let, ziet men zoo'n eerste lentedag een soort evangelie is.
En het is navrant om zooveel grauwe verflenste gezichten op zoo'n dag expres naar buiten te zien komen, niet om iets bepaalds te doen, maar als om zich te overtuigen dat de lente er is. Zoo b.v. verdringen zich soms allerlei personen van wie men

't niet verwachten zou, op de markt rond eene plek waar een koopman met crocussen, sneeuwklokjes, morgensterren en andere bloembollen staat. Soms een perkamente commies van een ministerie, een soort Josserand blijkbaar, in een kale zwarte jas met vetten kraag — *die* bij de sneeuwklokjes vind ik mooi. —
Ik geloof dat het arme volk en de schilders met elkaar gemeen hebben het sentiment van het weer, en de wisseling der jaargetijden. Natuurlijkerwijs voelt iedereen dat, maar voor den meer gegoeden burgerstand zijn het zoozeer geen evenementen, of verandert het de gemoedsstemming in 't algemeen niet heel veel. Een aardig woord van een polderwerker vond ik: ,,'s winters lijd ik evenveel kou als het winterkoren''.
Nu, voor Uw zieke zal de lente zeer zeker ook welkom zijn, moge het haar goed gaan. Wat is die operatie eene moeielijke, althans ik schrikte toen ik de beschrijving las.
Met Rappard gaat het beter, schreef ik U hij zenuwkoorts in 't hoofd gehad heeft? Vóór hij weer als vroeger kan werken moet nog duren, maar hij is begonnen te wandelen nu en dan.
Ik zal Uw raad om eens met thee de oogen te betten, opvolgen als 't niet weg gaat. Daar het aan 't verminderen is, laat ik het nu voorloopig zijn natuurlijken gang maar gaan. Want vroeger heb ik er geen last van gehad, behalve dezen winter nog eens met kiespijn, en geloof dus het meer iets toevalligs is doordat ik mij buitengewoon ingespannen had.
En integendeel kan ik tegenwoordig de vermoeienis van de oogen bij het teekenen beter uithouden dan in 't begin. Schrijf weer spoedig als ge kunt, en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik weet niet of gij de ,,geefhuisjes'' op de Brouwersgracht tegenover 't gasthuis kent. Ik wou daar wel eens gaan teekenen als het weer het toelaat. Ik maakte deze week er reeds een paar krabbels. Het zijn eenige rijen huisjes met kleine tuintjes, die naar ik meen het armbestuur hooren.

266

Beste broer,
Het is weer Zondag en ik schrijf weer eens. Soms komt het mij voor ik nog niet warm en hartelijk genoeg U gezegd heb, hoe zeer mij getroffen heeft, wat gij mij dezen laatsten tijd mededeeldet.

Wat betreft of eene oprecht gemeende liefde een illusion perdue zou kunnen worden, ik betwijfel niet of zoo gaat het soms; 't zou me zeer verwonderen als 't in Uw geval zoo gaan zou, en met mij zelf geloof ik ook niet dat het zoo gaan zou.
Michelet zegt wel eigenaardig dat liefde eerst een spinnerag is, en groeit tot de sterkte van een kabeltouw.
Wel te verstaan op conditie van getrouwheid.
Ik wandelde dezer dagen veel op de Geest, en in die straten en stegen waar ik veel met de vrouw verleden jaar in 't begin geloopen heb. Het was nat weer, ik vind het alles daar dan prachtig, en toen ik thuis kwam zei ik tot de vrouw, 't is nog net verleden jaar. Ik schrijf dit eens met betrekking tot désenchantement, neen, neen, er is wel een verflensen en weer uitspruiten in de liefde als in de heele natuur, doch niet een sterven geheel en al. Wel is er eb en vloed, doch de zee blijft de zee. En in de liefde 't zij voor eene vrouw, 't zij voor de kunst b.v., tijden van uitputting en machteloosheid, doch niet een blijvend désenchantement.
Ik beschouw liefde, even als vriendschap, niet alleen als een gevoel maar vooral als een actie, en juist als het een werkend zijn is, en een inspanning, zoo heeft het een revers van afmatting en machteloosheid.
Waar men oprecht en te goeder trouw lief heeft, daar rust geloof ik zegen op, ofschoon dat de moeielijke tijden niet weg neemt.
Ik ben blij dat het met mijn oogen niet erger is, en veeleer reeds veel minder, maar geheel weg is 't nog niet, en ik moet er mee voorzichtig zijn. 'k Moet u zeggen, ik was er niet over gesticht.
Wat zou ik graag eens met u praten — want ik ben niet moedeloos over het werk, niet lusteloos en ook niet machteloos, maar ik zit er wat mee in, en dat komt misschien omdat ik eens wat wrijving zou moeten hebben met zulken, als men er mee over spreken kan; en met wie zou ik er hier in de gegeven omstandigheden over kunnen spreken, er is er op 't moment geen een met wien ik vertrouwelijk ben. *Niet dat ik meen er geen te vertrouwen zijn*, dat zij verre, maar met zulken ben ik ongelukkigerwijs te weinig in relatie.
Ik denk wel eens dat nu jaren geleden, toen ik voor 't eerst te 's Hage kwam bij G. & Co., van de drie jaren die ik er doorbracht, twee tamelijk onpleizierig waren maar het laatste veel gezelliger, en dus wie weet of ook nu weer niet een dergelijk verschijnsel zal plaats hebben.
Ik vind het spreekwoord heel leuk: when things are at the worst

they are sure to mend, doch nu vraag ik soms wel eens, zijn we nu onder de hand aan ,,the worst'', want ,,the mending'' zou mij niet onwelkom zijn. Enfin.

Dezer dagen las ik ,,le Peuple'' door Michelet, of liever las het een tijd geleden reeds dezen winter, maar het kwam eerst dezer dagen in herinnering weer sterk bij mij op.

Dat boek is snel en blijkbaar gehaast geschreven, en als men slechts dat van Michelet las, zou men geloof ik 't niet heel mooi vinden, of er minder door getroffen worden. De meer doorwrochte boeken als La Femme, L'Amour, La Mer en de Histoire de la Révolution kennende, vond ik het iets als eene ruwe schets van een schilder, van wien ik veel houd en had het als zoodanig een bijzonder charme.

De manier van doen van Michelet vind ik voor mij benijdenswaardig. Ik twijfel geen oogenblik, of onder de schrijvers zullen er veel zijn, die de techniek van Michelet afkeuren, zooals sommige schilders meenen 't recht te hebben de techniek van Israëls te bedillen. Michelet voelt sterk, en wat hij voelt smeert hij er op, zonder zich in 't minst te bekommeren hoe hij 't doet, en niet in 't minst aan ,,techniek'' of algemeen aangenomen vormen denkende in anderen zin, dan voor zoover hij 't in een of anderen vorm gooit, zóó dat 't te begrijpen is voor wie 't begrijpen willen. Le Peuple is m.i. minder een première pensée of impressie echter, dan veeleer een onafgewerkte maar vooruit toch doordachte en gewilde conceptie. Sommige brokken zijn blijkbaar in haast naar de natuur gedaan, en toegevoegd aan andere gedeelten die meer doorwerkt en gezocht zijn. —

De Bock schijnt, naar zijn pelsjas te oordeelen, in buitengewoon florissante omstandigheden te zijn, ik had hem nu in 't geheel niet gezien in maanden, maar kwam hem tegen eenige dagen geleden, zooals gezegd in allerprachtigste pelsjas, etc. Toch vond ik hem er *niet* florissant uitzien. Hebt gij wel eens in u zelf sympathie gevoeld voor een persoon, in wien *gij* zaagt dat hij ongelukkig was, doch die evenwel zich voordeed en beschouwd werd als voorspoedig, en dan in uzelf gevoeld: *als* ik zocht vrienden met hem te worden, zou hij of denken dat ik hem verneukte, en zou 't haast ondoenlijk zijn zijn vertrouwen, veel meer nog zijn gehechtheid te winnen — of al kwam ik zóó ver, zou hij toch zeggen ,,ik ben eenmaal in dit schuitje'' etc., en zouden we niets op elkaar kunnen uitwerken? Het is zóó dat

ik aan de Bock denk, en ofschoon ik wel degelijk sympathie voor hem heb, en veel van wat hij maakt mooi vind, zoo geloof ik niet, dat hij en ik iets aan elkaar zouden hebben, en wij tegenovergestelde dingen zien in het leven vooral, en in de kunst ook. Het is mij wel eens moeielijk om eene vriendschap op te geven, maar als ik op een atelier kom, en zou moeten denken bij mijzelf: spreek over koetjes en kalfjes, raak geen kwestie aan die importanter is, en zeg niet Uw eigenlijk gevoelen over dat of dat in de kunst, dan zou ik er melankolieker door worden dan als ik geheel weg bleef. Juist omdat ik graag oprechte vriendschap zou zoeken en volhouden, is het mij moeielijk mij te schikken naar conventioneele vriendschap.
Als *van weerskanten* verlangen bestaat om vriendschappelijk te zijn, wordt men, ook al heeft men eens oneenigheid, zoo licht niet geërgerd aan elkaar, of al wordt men dat, men maakt het weer op. Waar conventie is, is 't haast onvermijdelijk er bitterheid ontsta, juist omdat men zich niet vrij kan gevoelen, en al uit men dan ook zijn ware gevoelens niet, zoo zijn die toch volvoldoende om wederzijds een blijvende onaangename impressie achter te laten, en het hopeloos te maken men met mogelijkheid iets aan elkaar hebben kan. Waar conventie is daar is argwaan, en uit argwaan komen allerlei intrigues. En met wat meer oprechtheid, zou men elkaar 't leven makkelijker maken.
Intusschen wordt men toch gewoon aan bestaande toestanden, maar normaal is het niet, en als het mogelijk was in eens zich te verplaatsen een 30, 40 of 50 jaar terug, zou men geloof ik in dat tijdvak meer zich thuis gevoelen dan in dit, dat wil zeggen gij of ik b.v. zouden er ons thuis in voelen, geloof ik. Over 50 jaar zal men geloof ik, *dit* tijdvak niet terug wenschen. Want komt er een ,,pruikentijd'' uit voort, zoo zal men te suf zijn om in 't geheel er over na te denken, en als er verandering ten goede komt, tant mieux.
Ik geloof niet dat het absurd is, het mogelijk te achten er nog weer een soort pruikentijd in de toekomst kan liggen, want dat wat men de pruikentijd noemt in de Hollandsche geschiedenis, had toch ook zijn oorsprong in het loslaten van principes, en in het vervangen van het oorspronkelijke door het conventioneele. Als de Hollanders willen, zijn ze de staalmeesters, maar als het zout zouteloos wordt, is het een pruikentijd. Niet opeens, doch dat 't er van komen kan, bewijst de geschiedenis.

Het is mij wel eens moeielijk te gelooven, dat een tijdvak van b.v. slechts 50 jaar voldoende is, om eene geheele verandering teweeg te brengen, zóó dat *alles* omgekeerd is. Toch juist door soms na te denken over de geschiedenis, ziet men die betrekkelijk zoo snelle en onophoudelijke wisselingen. En ik voor mij kom daardoor juist tot de conclusie, dat ieder mensch, zij 't ook een klein, toch nog altijd eenig gewicht in de schaal legt, en 't niet onverschillig is hoe men denkt en handelt. De strijd is maar kort, en 't is de moeite waard oprecht te zijn. Als er velen oprecht zijn, en willen wat zij willen, dan wordt het heele tijdvak goed, althans energiek.

Ja ik denk veel aan wat gij in den laatsten tijd mij hebt geschreven. Ik geloof er een groot verschil zal zijn tusschen de vrouw welke gij hebt ontmoet, en die met wie ik nu reeds een vol jaar ben, maar zij hebben met elkaar gemeen het ongeluk, en dat zij vrouwen zijn in elk geval.

In 't groot beschouwd is zoo 'n ontmoeting als eene verschijning. Hebt gij van Erckmann Chatrian Madame Thérèse gelezen? Daar komt eene beschrijving van eene herstellende vrouw in, die erg treffend en mooi gevoeld is, 't is een eenvoudig boek maar het is diep tegelijk.

Als gij Mme. Thérèse niet kent, lees het eens, ik geloof dat zij het ook mooi zou vinden, en er door getroffen worden.

Ik betreur het wel eens dat de vrouw met wie ik ben, boeken al evenmin als kunst begrijpen kan. Maar dat (ofschoon zij dit gedecideerd niet kan) ik toch zoo aan haar gehecht ben, is dat niet een bewijs er iets oprechts tusschen ons is? Later wie weet of zij 't niet leert vatten, en het een band temeer tusschen ons wordt, maar nu met de kinderen begrijpt gij, zij 't hoofd reeds vol heeft. En juist door de kinderen vooral is zij in aanraking met de werkelijkheid, en leert vanzelf. Boeken en werkelijkheid en kunst zijn voor mij soortgelijk. Vervelend gezelschap zou ik iemand vinden, die buiten 't werkelijke leven ware, maar iemand die tenvolle daarin is weet en voelt vanzelf.

Als ik de kunst niet in het werkelijke zocht, dan zou ik waarschijnlijk haar dom vinden of zoo, nu wou ik het wel liever anders, maar ben toch tevreden met wat het is.

Ik hoop deze week weer geregelder te kunnen werken; ik voel het zoo dat ik om in te halen wat ik laat begonnen ben, dubbel

moet werken, en 't is juist het gevoel dat wat mijn leeftijd betreft ik bij anderen ten achter ben, dat mij geen rust laat.
Dezer dagen zal Montmartre wel die eigenaardige effekten hebben, die Michel b.v. geschilderd heeft, n.l. dat verdorde gras en zand tegen de grijze lucht. Althans in de weilanden is het tegenwoordig dikwijls zoo van kleur dat men aan Michel denkt, de grond geel-bruin, verdord gras met een natten weg met plassen, de boomstammen zwart, de lucht grijs en wit, de huizen op een afstand tonig en toch nog kleur hebbende b.v. in 't rood der daken. Die effekten zijn sprekend genoeg, en het geheim van Michel is een zoodanig, dat het afhangt (als bij Weissenbruch) van juiste opmetingen nemen, juist proporties zien van voorgrond tegen achtergrond, en 't juiste voelen der richting die de lijnen nemen door perspectief.
Deze kwesties zijn niet een toevallig vinden, ('t werk van Michel is overvloedig genoeg, en ik zie er duidelijk uit hoe hij als 't ware op een hoogte was, dat hij het spelende deed), maar het is een *weten*, en ik geloof dat Michel vóór zijn tijd dat alles vlotte, wel eens verbaasd en teleurgesteld heeft gestaan, dat het *niet vlotten wilde*.
Hoe eenvoudig het alles schijne, er zit een zeer uitgebreide algemeene wetenschap achter, als achter meer eenvoudig er uitziend werk, b.v. dat van Daumier.
Nu, ik eindig dezen, schrijf weer spoedig als ge nog niet reeds geschreven hebt. Ik ben verlangend te weten of bij Uw patient zich geen buitengewone gevolgen van de operatie hebben geopenbaard. Ik vind het wel aardig, dat in den eersten brief dien ik van Rappard nu na zijn ziekte ontving, hij weer met veel animo schreef juist over houtsneden die hij gevonden had, o.a. van Lançon. Hij is er nu zóó attent op, dat ik hem niet meer animeer, en in 't begin hechtte hij er toch evenmin aan als anderen. Zijn collectie wordt zeer goed, en ik meen in wat hij doet en wil, invloed te zien juist van de Engelschen, ofschoon hij er verre vandaan is natuurlijkerwijs iets te imiteeren. Maar dat hij b.v. studies ging maken in de Blindeninrichting vóór zijn ziekte, is een flink praktisch gevolg van zijn liefde voor teekenaars als Herkomer of Frank Holl. Adieu kerel, schrijf spoedig, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

267 Waarde Theo,

Recht hartelijk dank voor Uw brief en hoogst welkom was mij 't ingeslotene, het helpt mij terdeeg. Ik begin met U te zeggen dat het een pak van mijn hart is, het verleden van de vrouw over welke gij schrijft, iets heel anders is dan wat ik eerst onwillekeurig gedacht had. Dat n.l. zij niet alleen misère gekend heeft of bekrompenheid, doch ook iets anders, zoodat ik meen dat zij veel meer dan eene vrouw, die van jongs aan door de misère gekrenkt is en niet beter weet of 't hoort zoo, U ten volle apprecieeren zal, ook wat beschaving en ruimere begrippen aangaat. Aan 't geen ge zegt omtrent lezen b.v., zie ik, dat zij een gevoel heeft 't welk veel andere vrouwen absoluut niet hebben. En eene vrouw als zij, wat is ze zonder man die haar waardeert en begrijpt? Iets navrants, ja ge zegt het wel, iets als een geest of schim.

Het is voor ons mannen ook wel eens bitter hard, dat alleen zijn. Het woord van Michelet is diep:

,,Pourquoi y a-t-il une femme seule sur la terre?'' Gij zeidet eens of liever schreeft het: ernst is beter dan de fijnste raillerie, nu juist is het hier ook zoo mee, *moet* men zoo'n figuur niet ernstig opvatten? Ik bedoel, het leven van ons mannen is zoo afhankelijk van onze relaties met de vrouwen, en omgekeerd is het natuurlijkerwijs evenzoo, dat het mij voorkomt men niet met de vrouwen spotten moet of het licht achten. Als men goed leest zijn de Petites misères de la vie conjugale van Balzac zeer, zeer ernstig, en goed trouw gemeend, niet om te scheiden doch om te vereenigen, doch dat zien niet allen er in.

Mij dunkt dat in het werk van Ary Scheffer gij haar ook terug zult vinden.

Betreffende lectuur, zoo komt mij het werk van Michelet voor iets te zijn wat haar stemming en toon zal geven.

En Victor Hugo evenzeer.

En de lectuur, die *Michelet* zelf wenschelijk acht voor eene vrouw, is l'Imitation de Jésus Christ van Thomas à Kempis, natuurlijk de oorspronkelijke uitgaaf, niet het verknoeide wat door de geestelijkheid verdraaid is.

Doch van Fransche literatuur weet ge allicht meer dan ik. Het boek van Thomas à Kempis is zoo mooi als b.v. Ary Scheffer's Consolator, het is iets dat men bij niets anders kan vergelijken. Maar ik heb er wel eens uitgaven van gezien, die geheel met op-

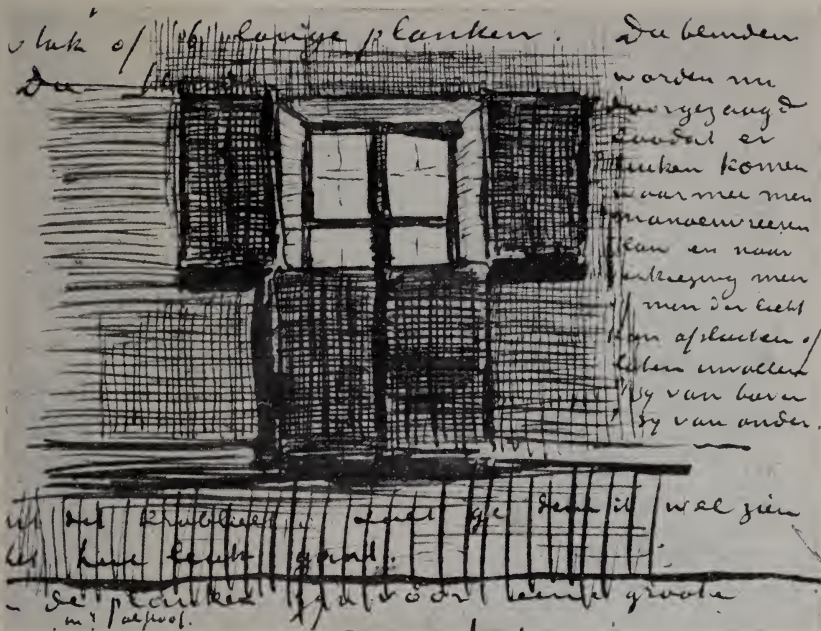
zet verdraaid en veranderd waren, doordat aan elk hoofdstuk was toegevoegd een soort uitlegging, die afschuwelijk was. Zóó heb ik er nog een zelf, waar ik me eens aan bekocht heb.
En weet ge wat mij voorkomt iets uitstekends te zijn, juist als een zieke *frissche lucht* uit het boek moet inademen?
Het is *La nature chez elle* van *Bodmer* met den text van *Theophile Gautier.* De *oude* seriën verkrijgbaar aan de Illustration of Monde illustré. Doch ik zag onlangs een Nature chez elle, die veel dunner en minder frisch was dan de eerste series, en waar de text ook niet van Th. G. was, geloof ik. Waarschijnlijk later door Bodmer gemaakt, toen hij wat van zijn eerste entrain verloren had.
Kerel, ik heb met zoo 'n pleizier visscherskoppen geteekend met den bewusten zuidwester, waarop, toen ik hem kreeg, de vischschubben nog vastgeplakt zaten.
Het gevoel, dat gij op Uw wandeling naar het gasthuis of zieken-inrichting zult gehad hebben den dag, dat gij haar bezocht nadat zij de operatie had ondergaan, is dat niet een van die dingen, waar men haast niet over spreken kan, zoo sterk zijn die emoties, althans toen gij me schreeft over die operatie, dacht ik terug aan verleden zomer, toen ik de vrouw bezocht den dag van haar bevalling.
Ge schreeft onlangs over zekeren *Laurens*, die meestal groote teekeningen of schilderijen maakte. Nu wist ik niet wie hij was, (tenzij een die oostersche landschappen etc. maakt), maar heden zag ik eene ets van Courtry, naar een schilderij van Jean Paul Laurens, eene scène uit den revolutietijd, en vond die zeer mooi, vooral wat sommige typen en koppen betrof.
Maar dat zijn schilderijen misschien niet zoo mooi doen als de ets, acht ik zeer wel mogelijk.
Blijft het werk van Jules Goupil nog mooi? Zulks te vragen, daar komt men toe, als men mannen als b.v. Emile Wauters en Hoeterinx hun krachtige grepen in de werkelijkheid ziet verwisselen voor zaken, die ja precies en ook fijn gevoeld zijn, doch het stoute van hun eerste werk niet halen, en haast eene zekere bedeesdheid verraden.
En als 't zoo gaat, dat is jammer.
Om stout te blijven, als Israëls b.v., wat zijn er weinig, die het volvoeren.
Ik zag onlangs eene nieuwe uitgaaf van de prentenboeken van R. Caldecott, en kocht er twee van, n.l. illustraties bij Washing-

ton Irvings Sketchbook, welke 2 tezamen slechts 1 shilling nu kosten. 't Is eene beschrijving van 't Kerstfeest op een dorp in 't begin van deze eeuw. Die kleine teekeningetjes zijn pittig als die van Jacque b.v., of Menzel. Ge moet als ge komt, toch ook eens weer de houtsneden zien. Er zijn van die lui, zooals nu Caldecott b.v., die geheel eigenaardig zijn en verbazend interessant. Wat wou ik we zoo 's avonds of Zondags eens meer samen zijn konden. Om zoo eens te zoeken in van die dingen, die menigeen voorbij loopt.
Ik ben aan 't lezen van Eliot: *Middlemarch*.
Eliot analyseert als Balzac of Zola, doch Engelsche toestanden met een Engelsch gevoel. Adieu kerel, het beste met alles en nogmaals hartelijk dank,

t. à t. Vincent.

268

Waarde Theo,
Reeds Zondag had ik U willen schrijven, maar ik wachtte er nog mede, omdat ik iets doende was wat nog niet beslist was. Een week of wat geleden las ik Fritz Reuter's ,,Uit mijn gevangenistijd'', waarin allergeestigst beschreven wordt hoe Fritz Reuter en anderen, die vestingstraf hadden, zich het leven zoo gezellig mogelijk maakten en van hun ,,plaatsmajoor'' verschillende privileges bemachtigden.
Dat boek bracht mij op de gedachte om mijn huisbaas te attaqueeren, ook met het oog op zekere verbeteringen, die mij het werk gemakkelijker zouden maken.
En ik ben dikwijls over en weer te Voorburg geweest waar hij woont, om een en ander van hem gedaan te krijgen.
Er lagen hier oude blinden en planken, die ik gebruiken wilde, doch het kostte moeite ze te krijgen. Doch ik heb ze.
Ge weet er zijn 3 ramen op 't atelier. Die geven veel te veel licht, zelfs als ik ze afsluit, en heb ik reeds lang er over gedacht hoe het te verbeteren.
Maar hij wilde niets doen, tenzij ik 't hem betaalde.
Maar nu heb ik door een nieuwe attaque 6 stuks blinden en een stuk of 6 lange planken. Die blinden worden nu doorgezaagd, zoodat er luiken komen waarmee men manoeuvreeren kan, en naar verkiezing meer of minder licht kan afsluiten of laten invallen, 't zij van boven, 't zij van onder.

Uit dit krabbeltje zult ge denk ik wel zien, het heel leuk gaat. En de planken zijn voor een groote kast in 't alkoof tot bergplaats van teekeningen, prenten, boeken, en kapstok voor diverse kielen, buizen, oude jassen, doeken, hoeden en den zuidwester niet te vergeten, die ik voor de modellen noodig heb.

Ik heb den huisbaas trouw betaald, en hem nu kort en bondig gezegd, dat als hij de huur laag vond voor het huis, ik zulks niet wilde tegenspreken, doch hem in consideratie wilde geven die huur op zichzelf voor mij zwaar was. En ik zóó niet grif werken *kon*, en niet vorderen voor ik beter licht had.

Dat als hij 't niet veranderen kon, ik van mijn kant werkelijk van atelier zou *moeten* veranderen.

Dat als ik 't kon betalen, ik 't over mijn kant zou laten gaan, maar nu niet in omstandigheden was om meer te betalen dan ik deed. Dat dus hoogere betaling van mijn kant buiten kwestie was, en 't er van afhing of ik blijven zou, of hij al dan niet dit wilde maken; was hem mijn weggaan onverschillig, zoo zouden we als goede vrienden zonder meer woorden scheiden. Nu toen

zei hij: neen, hij wilde wel *iets* doen, en zoo kwamen we eindelijk er op neer dat ik alleen een paar gulden werkloon te betalen heb. Hij is herhaaldelijk zelf op 't atelier geweest, en is niet een afzetter bepaald, ofschoon een tamelijk scherp sabeltje, (iets van een Yankee). En 't scheen dat het atelier hem meeviel, (hij was er niet geweest sedert Juli verleden jaar) en althans op 't atelier zijnde kreeg ik het er door, en zelfs makkelijker dan ik gedacht had.

Had men maar altijd op 't atelier met de lui te doen! maar ik voor mij kan daarbuiten niet veel van de lui gedaan krijgen en niet goed met ze omgaan.

Ben bezig geweest aan eenige figuren, nog al groot, bustes of tot aan de knieën, die met een paar andere die ik reeds had een soort decoratie voor den gang en trap worden, ofschoon het eigenlijk niets dan gewone studies zijn.

Enfin, uit een en ander ziet gij dat ik er mij maar weer eens geheel ingeworpen heb, om juist door bezig te zijn, nieuwe gedachten in 't hoofd te krijgen.

Zoo b.v. te Voorburg, toen ik het bewuste hout met hem ging uitzoeken, heb ik mooie dingen gezien van werklui in eene loods, en het uitgraven van een kelder, en 't leggen van de fondamenten van een huis. Ik dacht nog aan wat gij mij eens beschreeft van die werklui te Montmartre, toen gij bijwoondet dat een zich blesseerde in eene steengroef. —

Gij weet ik had reeds iets voor de ramen, n.l. doek op latten gespannen. Die komen nu vrij en zijn zeer wenschelijk om te dienen, om met donkerder of lichter stof bespannen, een fond te maken als men b.v. koppen teekenen wil.

Gij begrijpt dat ik nu één of twee ramen ook geheel dicht zal kunnen maken, en zoo één generaal licht verkrijgen, dat de effecten veel krachtiger maakt, die anders door reflexies of verschillende lichten geneutraliseerd worden.

De karwei zou, als ik 't zelf had moeten betalen, geheel buiten kwestie zijn geweest als zijnde kostbaar, en ben ik niet weinig er mee in mijn schik.

Juist bij het maken van teekeningen als ik in den laatsten tijd onder handen had, b.v. die koppen die ik U zond, waarin ik krachtiger zwart gebruikte, voelde ik het wenschelijke van beter licht.

Ik hoop maar alles goed uitkomt, doch uit dit krabbeltje ziet ge

zelf wel, dat het zóó eenvoudig is dat mij dunkt het goed *moet* uitkomen.

Toch wat zijn de huizen van tegenwoordig dikwijls miserable, in vergelijking van wat ze zouden kunnen zijn, indien men er op werkte ze wat gezellig in te richten.

Vergelijk een raam van nu bij een uit den tijd van Rembrandt. Toen ter tijde scheen iedereen een soort behoefte aan eigenaardig getemperd licht te hebben, die nu niet meer schijnt te bestaan, althans er is een streven om het koud, cru en zonder liefde in te richten.

De arbeiderswoningen begon men goed, doch ik zie niet in men vorderingen gemaakt heeft sedert die van een jaar of 20 of 30 terug.

Integendeel het aardige gaat er meer en meer uit, en wordt het iets kouds en systematisch en methodieks, dat hoe langer hoe leeger wordt. Als ik 't had kunnen doen zou ik de ramen aldus hebben laten betimmeren, 't geen zooveel meer niet geweest zou zijn, indien we niet met reeds eenmaal bestaande blinden te doen hadden gehad.
't Verschil alleen zijnde er om elk licht ook eene lijst is, en de blindjes dus iets kleiner.
Maar dit laatste is een aardig en gemakkelijk te verkrijgen gezellig venster. Maar men kan niet alles hebben. En er behoort een breed kozijn bij eigenlijk, waar men in zitten kan, wat hier in dit huis toch geheel ontbreekt.
Ik ben zeer verlangend naar Uw brief en nieuws van Uw zieke. Moge zij kalm gebleven zijn, en de genezing normaal en voorspoedig. Doch dat gaat niet altijd vlot en grif, en haast altijd is er het een of 't ander, en moet men althans erg op zijn qui vive zijn. Ik las nog verleden week Notre-Dame van Hugo, wat ik ruim 10 jaar geleden reeds gelezen had. Weet ge wie ik er in vond, of althans zóó meende te vinden, dat ik niet twijfel of Victor Hugo bedoelde iets dergelijks? Thijs Maris vind ik terug in Quasimodo.
Waarschijnlijk krijgen de meesten die Notre-Dame lezen, van Quasimodo den indruk van een soort nar. Doch gij zoudt evenmin als ik Quasimodo bespottelijk vinden, en even als ik voelen dat het waar is, wat Hugo zegt:
,,*Pour ceux qui savent que Quasimodo a existé,* maintenant Notre-Dame est vide. Car non seulement il en était l'habitant, mais il en était l'âme.''
Notre-Dame als zinnebeeld nemende van die richting van kunst welke b.v. in Leys en de Groux (soms) en Lagye, Devriendt en Henri Pille haar uiting vond, kan men op Thijs Maris toepassen het: maintenant il y a un vide pour ceux qui savent qu'il a existé, car il en était l'âme, et l'âme de cet art-là c'était lui. Enfin Thijs Maris bestaat nog wel, maar niet in zijn volle fleur en kracht, niet ongekrenkt en désenchanté, *voor zoover bij hem desénchantement zijn kan.*
Een van de enormiteiten der schilders hier vind ik, dat zij *zelfs nu nog* om Thijs Maris lachen. Ik vind daarin iets akeligs als zelfmoord, waarom als zelfmoord? Omdat Thijs Maris zoodanig een verpersoonlijking is van iets hoogs en nobels, dat een schilder daar-

mee mijns inziens niet spotten kan zonder zichzelf te verlagen. Wie Maris niet begrijpt, tant pis pour lui, wie hem begrepen hebben betreuren hem, en betreuren het dat zoo iemand geknakt is. ,,Noble lame, vil fourreau'', dat is op Thijs Maris en op Quasimodo toepasselijk. ,,Dans mon âme je suis beau''.
Nu schrijf spoedig als gij nog niet geschreven hebt, en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

269

Waarde Theo,
Met een enkel woordje wilde ik U de goede ontvangst van Uw brief berichten, en U er voor bedanken.
En U zeggen het mij recht hartelijk verheugt dat gij omtrent Uw zieke goede berichten zenden kondt. Des te beter.
Er zijn veel liefdes in één liefde — en 't is weer iets heel anders als de vrouw gezond wordt — en dat is ook iets heerlijks. Het doorgaan en volhouden is het voornaamste, wie variatie wil moet trouw blijven. En wie veel vrouwen wil zien moet bij een en dezelfde zich bepalen.
De lente vordert hier goed.
Op 't moment zit ik in een ergen rommel.
Ingesloten een krabbeltje in vliegende vaart gedaan bij het plaatsen van de bewuste blinden, op een vodje papier. Waarom ik het U zoo stuur, onbeteekenend als het is in zijn natuurlijken toestand? Omdat ik geloof dat gij er één ding duidelijk uit zien zult, dat ik nu op mijn atelier een heel ander effect van licht kan krijgen dan het al te sterke licht van die 3 groote ramen.
Raam I is nu in het krabbeltje van onderen afgesloten, en het restant ook nog voor een deel — lijkt nu de deur van een kamertje in een hofje, b.v.
Raam 2 is van boven toe en lijkt een venstertje waar de figuurtjes zitten.
't Fond links is donker want raam 3 is geheel dicht.
Denk U 't verschil tusschen 't effect van cru licht dat de drie ramen op dit moment geven zouden zonder blinden, en gij zult genoeg begrijpen, hoe men nu oneindig beter werken kan. Behalve 't invallend licht, kreeg men vroeger een enorme reflexie die alle effecten neutraliseerde.
Dikwijls was ik desperaat als ik b.v. een vrouwtje zag schar-

relen in een klein vertrek, en in 't figuurtje een karakter en iets mysterieus was, dat absoluut wegging als ik dat zelfde vrouwtje op 't atelier had.
Zoo ook was de weesman b.v. veel mooier in een donkeren gang dan op mijn atelier.
En zulks was erg verdrietig, en de oppervlakte van die 3 ramen zoo groot, dat het door schermen of bordpapier niet voldoende te temperen was.
Maar nu ben ik op weg om dat een en ander te overwinnen.
Hoe vormeloos het krabbeltje ook zij, het is direct zoo onder het werken aan de ramen naar de natuur maar in vliegende haast gedaan, en zult gij er uit zien dat men leuke effecten kan krijgen nu en die zeer varieeren, en stuur ik het U liever dan dat ik de zaak in woorden expliceer.
Enfin, het licht op 't atelier heb ik nu betrekkelijk onder den duim, en kan als ik in een ander huis 't een of ander figuurtje heb opgemerkt, thuis het betrekkelijk terugvinden als ik let op de verlichting, en mijn licht daarnaar regel. Hoe groot was de kwantiteit licht? Viel het van voren, van achteren, van rechts, van links, van boven, van beneden op 't figuur?
'k Denk gij er schik in zult hebben als gij eens komt. De kast is ook best. 't Is nog een lastige karwei geweest, daar de blinden te breed waren voor de ramen en ze vertimmerd moesten worden. Maar 't is tot zoover klaar, en nu heb ik mijn volle pleizier pas in 't atelier, en is het practisch in harmonie met wat ik zoek. Ik krijg misschien later nog een kamertje op den zolder bovendien — als er weer oud hout is.
Daar zou een zeer pittoresk en echt gevalletje kunnen gemaakt worden, maar dit is bijzaak.
Maar het atelier is 10 maal beter.
Nu kost het mij echter wel wat meer dan ik gedacht had, daar er zooveel aan de oude blinden moest veranderd worden.
Daarom wilde ik U vragen, aangezien ik op 1 Maart iets beloofd heb te betalen — als ge kunt, stuur liever een dag vroeger dan een dag later. 'k Wed gij U kunt begrijpen dat het atelier gansch en al er door veranderd is, o ik vind het zoo heerlijk, ik heb er zoo met de handen in 't haar door gezeten omdat ik 't niet goed krijgen kon.
'k Sprak van goede berichten omtrent uw zieke, maar dat zij naar haar land terug zou willen zie ik maar half heil in, doch zooals

gij zegt, voor zij beter is, valt er weinig over de toekomst te zeggen. Moge de lente haar goed doen.
Nu kerel ik schrijf in haast en heb nog veel te sjouwen, ik ben verbazend blij met de verandering van de ramen.
Voor zoover ik oordeelen kan voorloopig, is het doeltreffend. Gij herinnert U toch nog wel van Uw bezoek van dezen zomer, hoe het licht te cru was, en niet veranderd kon worden. Naar aanleiding van het krabbeltje begrijpt ge allicht men nu tot in 't oneindige varieeren kan, en effecten welke men in kleine huisjes ziet, terugvinden.
Wat men dan vóór heeft, is dat in de kleine huisjes men zijn afstand niet goed nemen kan om de figuren te teekenen, en op 't atelier wel.
Adieu met een fermen handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik zal vannacht waarschijnlijk zelfs wel droomen van kerels in zuidwesters en oliejassen, waarop 't licht valt en pikante kantlichtjes die den vorm accentueeren, doet ontstaan.

270

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief en het ingeslotene.
De berichten omtrent Uw zieke vind ik zeer gunstig, geluk er mede, het opleven van uit die anemie reken ik bepaald een gevolg te zijn van dat er werkelijk weer hoop en levenslust in het hart gekomen is, doordat zij sympathie en goedheid ondervonden heeft.

The heart that is fainting,
May grow full to o'erflowing,
And they, who behold it,
Shall wonder and know not,
That God at its fountains,
Far off has been raining.

Nu zult ge reeds ontvangen hebben, althans ik verzond ze gisterenmiddag, eene zeer ruwe schets van een aquarel.
Dit tot antwoord op Uw vraag daaromtrent.
Toch is deze niet direct van nu. Een paar maanden geleden begon ik ze en sedert heeft ze nu en dan eenige vegen gehad. Is

echter in onbehouwen toestand gebleven. Sedert maakte ik een groot aantal studies, geteekende n.l., van figuren en vooral ook van koppen. Juist ook met het oog op dergelijke scènes als deze schets voorstelt, waar het afmaken daarin moet bestaan dat men teekening en karakter brenge in koppen, handen, voeten vooral. Waarom ik ze stuur — omdat ik meen gij er duidelijker dan in een aantal andere schetsen, die ik in aquarel nog gemaakt heb, in zien kunt dat ik de dingen goed, krachtig van kleur zie — frisch in een grijs waas. Hoe onaf en gebrekkig, ziehier een brok straat zooals ik de Geest enz. of de Jodenbuurt zoek weer te geven. Deze schets is niet iets toevalligs, allerlei scènes die ik zie, kan ik tot op die hoogte en die betrekkelijk reeds sprekende kleur en toon krijgen. Als ge nu dit blad vergelijkt bij de dezen winter gezonden *lithographiën en teekeningen van koppen,* dan zult gij uit die diverse *mislukkingen* mijn streven duidelijk zien.
De groote studies van koppen b.v., waarvan ik er nog veel andere heb, met zuidwesters b.v., met omslagdoeken en witte mutsen, en hooge hoeden en petten, ze moeten dienen voor dergelijke composities als die ik U nu zend.
Ik zal echter nog door meer mislukkingen heen moeten, want ik geloof dat bij aquarel het veel op groote handigheid en snelheid van werken aan komt. Men moet werken in het half natte om harmonie te krijgen, en heeft dan niet veel tijd tot bezinnen. Het komt dus niet op een stuksgewijs afmaken aan, neen men moet zoo die 20 of 30 koppen haast in eens er achter elkaar opzetten. Zie hier een paar aardige gezegden omtrent aquarellen: ,,L'aquarelle est quelque chose de diabolique'', en het andere woord is van Whistler die zeide: ,,ja ik heb dat in twee uur gedaan, doch ik heb jaren gewerkt om zooiets in twee uur te kunnen doen''.
Genoeg dus hierover — ik houd genoeg van het aquarelleeren om het nooit geheel te laten, telkens zit ik er weer in te scharrelen. Doch de grond van alles is figuurkennis, zoodat men de kerels en wijven en kinderen in alle mogelijke acties grif teekenen kan. Ik werk dus 't meest daarop, want ik meen niet dat men langs een anderen weg komen kan tot wat ik wil.
En ik zoek mij op te werken tot een hooger standpunt van kennis en handigheid meer in 't algemeen, dan wel dat ik mij bekommer om 't afmaken van b.v. deze of gene schets. Als ik een maand geteekend heb maak ik eens een paar aquarellen b.v. als bij

wijze van het dieplood uitwerpen, ik zie dan telkens, dat ik wel 't een of ander gevonden heb, doch er weer nieuwe bezwaren komen kijken. Ik begin dan opnieuw te ploeteren om die te boven te komen.
Betreffende de verf die is werkelijk op, en niet alleen dat, maar door een en andere betrekkelijk groote uitgaven ben ik eer uitgemergeld dan à court.
Het voorjaar komt aan, en ik zou wel weer eens wat willen schilderen ook. Dus ligt het voor een zeker deel daaraan dat ik nu op 't moment niet aquarelleer.
Doch ik ben er niettemin indirect steeds aan bezig, en door de verandering van het atelier, nu ik meer effecten van clair-obscur zal kunnen bestudeeren zal ik ook in Black & White teekeningen hoe langer hoe meer met 't penseel gaan werken, en schaduwen in vlakke tinten er in wasschen met neutraltint, sepia, O.I. inkt, Casselsche aarde, en lichten uithalen met Chineesch wit.
Herinnert ge U mij verleden zomer te hebben meegebracht stukjes bergkrijt? ik probeerde er toen mee te werken, doch 't ging niet. Zoo bleven er een paar stukjes liggen die ik dezer dagen weer eens opnam; ingesloten een krabbel er mee gedaan, ge ziet het is een warm, eigenaardig zwart. Ik zou erg graag hebben gij b.v. dezen zomer er nog wat van meebracht.
't Heeft een groot avantage — de stevige stukken zijn veel prettiger om in de hand te hebben bij 't schetsen dan een pijpje conté, waar men geen houvast aan heeft en dat telkens breekt. Dus voor 't buiten schetsen is het heerlijk.
Enfin kerel — het is moeielijk om alles te schrijven en Uw vraag over aquarel, wilde ik niet in woorden alleen beantwoorden. Niet gaarne zou ik hebben, iemand alleen deze schets van mij zag, omdat ik in deze schets zelf niets goed vind dan het generaal aspect, en met de figuren zelf zal worstelen, tot ik er dat in krijg, in aquarel ook, wat ze in de lithographie begonnen te krijgen, nl. meer teekening en karakter.
Het is niet pleizierig schetsen te maken als de gezondene en dan niet ze af te kunnen krijgen, ik heb hier zelf zoo vreeselijk het land aan dat ik ze zeer spaarzaam maak, enkel bij wijze van eens te kijken of ik dit of dat gevonden heb, en hoe ver ik er mee sta. Toch heb ik nu weer hoop en lust, juist omdat ik weer een groot aantal studies achter den rug heb.
Ik denk dat de verandering van 't atelier mij een stoot zal geven

vooruit, niet den eersten dag, maar als ik er eens een paar maanden mee gescharreld heb.
Want dergelijke effecten als de gezonden aquarel kan ik nu voor een deel weerga's goed thuis bestudeeren met modellen.

Ziehier de ramen van onderen dicht gemaakt, zoodat het licht van boven op de troep figuren valt.
Zóó kan ik ze op 't atelier plaatsen en krijg dan b.v. de kantlichtjes boven op de figuren.
Zooals op de aquarel.
Ik heb hier reeds naar gezocht met den weesman, de vrouw en de kinderen, ik krijg *prachtige* dingen. Lust om ze te maken mankeert me niet, maar ik prepareer me op nieuwe mislukkingen, die echter hoop ik *iets* in zich zullen hebben, dat maakt dat ze eer moed geven dan dat men er den moed door verliest, al zijn het mislukkingen.
Van hetgeen gij zondt moest dadelijk een boel af en ik wou ge nog wat hadt, doch schik het zoo als 't het beste uitkomt, ik heb zooveel werk nu dat ik varieeren kan zoo als ik wil. Ik verlang zeer naar Uw komst, juist om U de studies te laten zien, en over 't werk te praten.
Adieu nogmaals dank met een handdruk,

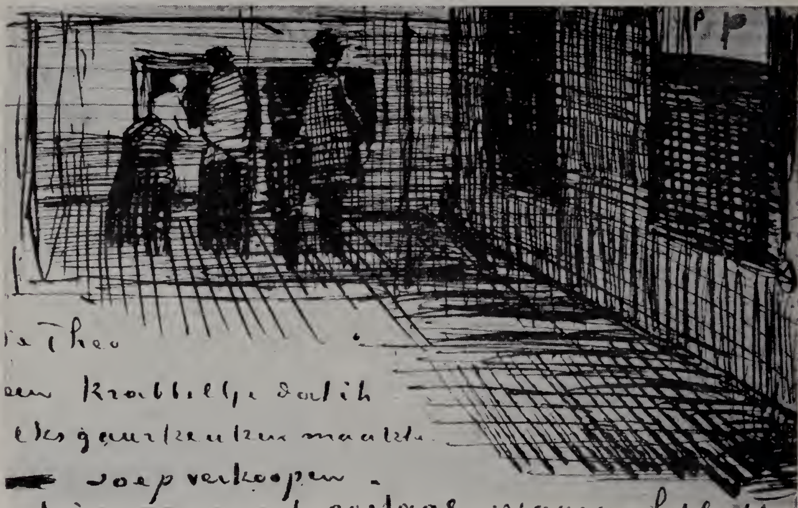
t. à t. Vincent.

271 Waarde Theo,

Hierbij een krabbeltje dat ik in de volksgaarkeuken maakte van soepverkoopen.

Dit gebeurt in een groot portaal waarin het licht valt van boven door eene deur rechts.

Ik heb nu eens dit geval op het atelier terug gezocht. In 't fond een wit scherm gezet, en het raam daarop geteekend in de proportie en afmetingen die het in werkelijkheid heeft, het achterste raam dicht en het middelste raam van onderen dicht, zoodat het licht valt uit p, net als op de bewuste plaats zelf.

Ge begrijpt, dat als ik nu de figuren daar laat poseeren, ik ze precies zóó terugkrijg als in de werkelijke volksgaarkeuken.

Ge ziet de plaatsing op 't atelier hierboven, om het te teekenen vak heb ik nog een lijstje getrokken. Natuurlijk kan ik nu naar de poses der figuren zoeken zoo lang en zoo veel en zoo precies als ik wil. Steeds toch trouw blijvende in 't groot aan wat ik heb gezien.

Dit nu zou ik b.v. wel weer eens als aquarel willen probeeren. En er eens goed op tobben om het een eind ver te krijgen. Het komt mij voor dat nu het figuurschilderen ook meer mogelijk

wordt op 't atelier. Vóór de verandering, toen ik dezen zomer wel eens geprobeerd heb, ging het mij zóó dat de figuren zoo'n neutrale, koude kleur kregen dat men den lust om te schilderen niet sterk voelde. Het schilderachtige ging er om zoo te zeggen uit, zoodra zij in dat sterke licht kwamen.
Weet ge wat ik daarvoor echter nog zeer noodig zal hebben? eenige verschillende lappen stof, bruin, grijs, etc., om de kleur van fond juist te hebben.
In ommestaand geval is de muur wit met grijze geverfde lambrizeering, de vloer donkerder. Door op die dingen te letten vindt men de localiteit nog zoo veel te juister terug. Ik heb al enkele dingen daarvoor en heb ook reeds verscheidene *echte* kleeren. Kocht b.v. gisteren een bijzonder pittoresk gelapte kiel van grof linnen. Ik heb altijd het oog op dergelijke zaken, door er wat op te studeeren heeft men veel meer satisfactie van zijn modellen, dan wanneer men 't geheel aan het toeval overlaat. Ik heb een liefde voor het atelier zooals een schipper voor zijn schuit zou hebben.
Ik geloof ik het wel goed zal krijgen, maar mijn portemonnaie laat niet altijd toe wat ik zou willen. Toch zijn het blijvende dingen die men alzoo koopt, en *nu* heb ik de gelegenheid die ik later zoo niet meer zal hebben misschien.
De verandering op 't atelier brengt mij indirect nog meer kosten mee dan direct, want ik reken het niet voltooid voor dat ik nog diverse zaken heb die mij noodig zijn om het praktisch te maken. Gij zult door Uw zieke veel uitgaven hebben; ik voor mij hoef er niet om stil te zitten als gij op 't oogenblik niets buitengewoons kunt zenden.
Trouwens ge hebt onlangs nog extra gezonden ook. En wil ik dus op den voorgrond stellen dat desnoods ik wel er door zal komen. Maar ik heb een vuur in mij om door te zetten en een eind te vorderen. Er komt nog een prikkel bij, dat n.l. Rappard er ook kracht achter zet, meer dan vroeger, en ik hem bij wil blijven omdat wij dan 't beter vinden kunnen met elkaar, en licht meer aan elkaar krijgen.
Hij heeft veel meer geschilderd dan ik, en langer geteekend, doch er is evenwel overeenkomst in de hoogte waarop wij zijn. Ik laat hem het schilderen, maar in het teekenen wil ik niet bij hem achterstaan. Wat ik wenschte tot stand kwam is dat hij en ik in een zelfde richting bleven, n.l. de figuren uit het volk, scènes

in een gaarkeuken, gasthuis, etc., en hij komt dezer dagen bij me heeft hij beloofd, en zou ik wel een soort afspraak met hem willen maken betreffende het maken van eene serie teekeningen uit het volk, die we zouden lithographeeren b.v., *als het goed genoeg* is — eer niet.
Dat en eigenlijk nog een boel meer dingen doen mij sterk verlangen krachtig door te gaan.
In elk geval, 't zij ge wat zenden kunt 't zij 't U niet convenieert, durf ik U binnen kort betere teekeningen te beloven.
De verandering op 't atelier op zichzelf voor zoover die nu af is, stelt mij reeds in staat sommige dingen te attaqueeren.
Maar de weg zou minder obstacles hebben als gij mij dezer dagen wat buitengewoons zenden kondt. Ik voorzie dat ik anders stuiten zal op sommige dingen, 't zij teekenbehoeften, 't zij nemen van model, 't zij doen van nog eenige veranderingen.
Ik zeg ,,betere teekeningen'', dat is betrekkelijk.
Er zijn er eenige bij de studies van koppen — weesmannen etc. die ik nog hier heb, die ik niet direct beter zal maken daar er de natuur terdeeg in zit, en iets waar ik wel niet mee content ben nog natuurlijk, maar waar ik toch ook niet van durf zeggen ik 't morgen of overmorgen zooveel beter zal doen.
Doch met betere teekeningen bedoel ik iets anders, namelijk dat ik ze anders zal opvatten en meer clair-obscur er in trachten te brengen, wat iets is dat bij mijn studies van dezen winter weinig of niet voorkomt. En dat durf ik in elk geval U nu beloven, morgen krijg ik 't huis vol volk, n.l. de moeder van de vrouw en het jongste zusje van de vrouw, en een jongen uit de buurt, en deze personen met mijn huisgenooten zullen poseeren voor de teekening, waarvan dit het eerste krabbeltje is.
Rappard werkt ook druk met modellen, en mijns inziens is er geen betere weg. Vooral als men aan een model trouw blijft gaat men er hoe langer hoe meer in zien. Deze brief vult dus mijn schrijven van gisteren in zoover aan dat gij er uit ziet, ik heden een plan heb gemaakt voor een nieuwe aquarel in 't zelfde genre van die ik U zond, en morgen er de modellen voor krijg. Ik hoop die meer op te voeren dan die ik stuurde. Zal 't mij lukken??? 'k Weet het niet vooruit.
Ik begin er aan, ofschoon ik nog dingen te kort kom. Maar één ding heb ik wat ik vroeger niet had, en dat is het mooiere licht. En dat is me meer waard dan 'k weet niet hoeveel verf. Kan

nu de verf er bij, doe gij er die bij, maar ik heb al zoo veel van U gehad, en ben zoo weinig content over het resultaat tot nog toe in veel opzichten, dat ik het haast niet durf vragen. Enfin, ik heb altijd hoop, dat evenals in de algebra 't product van twee *negatieven positief* wordt, zoo ook 't resultaat van *mislukkingen gelukken* kan worden.
Adieu, en het beste met Uw zieke of liever Uw convalescente,
t. à t. Vincent.

272

Waarde Theo,
Het is net donker geworden en wilde U voor de aardigheid de teekening van heden sturen omdat ik er U over schreef. Van morgen begon ik een aquarel van een jongen en een meisje aan een dergelijke soepuitdeeling, met nog een vrouwenfiguurtje in den hoek. Die aquarel werd te onfrisch, wat voor een deel wel aan 't papier ligt dat er niet voor deugde.
Toch zag ik hoe oneindig beter het atelier nu voor kleur geschikt is, en zal het ook natuurlijkerwijs bij deze eerste proef niet laten. Zoo ging echter de morgen voorbij, en ik besteedde den middag aan een teekening met *bergkrijt*, het ééne stukje dat ik nog had van dezen zomer. Die stuur ik U hierbij. Ik vind het nog niet af genoeg maar als a sketch from life, is er misschien iets in van het leven en wat menschelijk sentiment. Hierna beter.
Deze teekening laat dus de kwestie aquarellen nog even ver, doch geeft een voorloopig antwoord op wat gij schreeft naar aanleiding van een klein krabbeltje dat ik U stuurde om U een idee te geven van het effect der ramen op 't atelier.
Wilt ge mij een *zeer groot* pleizier doen, stuur me dan eenige stukken bergkrijt over de post.
Er zit in dat bergkrijt een *ziel* en leven — in conté vind ik iets doods. Al zien twee violen er van buiten ongeveer hetzelfde uit, bij het bespelen zit in de eene soms een mooie klank, die in de andere niet zit.
In het bergkrijt zit veel klank of toon. Het bergkrijt begrijpt wat men wil zou ik haast zeggen, luistert met intelligentie en gehoorzaamt, en het conté is onverschillig en werkt niet mee.
Het bergkrijt heeft een echte zigeunersziel; als 't niet te veel van U gevergd is, stuur me er wat van.
Wie weet of nu met het betere licht en het bergkrijt en lithographisch

krijt, 't me niet lukken zou voor illustraties iets te maken. *Actualiteiten*, — die vroeg men, als men daarmee bedoelde zulke dingen als bijvoorbeeld illuminaties bij gelegenheid van 's Konings verjaardag, zou ik daarin bitter weinig pleizier hebben — doch, indien het de heeren behaagde onder actualiteiten te rangschikken scènes uit het alledaagsche volksleven, zoo heb ik er niets op tegen mijn uiterste best daarop te doen.
Als ik weer bergkrijt heb zal ik daarmee eens weer een paar figuurtjes van weesmannen maken.
En van soepuitdeelingen, zooals nu dit de eerste is, krijgt ge ook nog heel andere composities.
Ge zult dit formaat ook wel wat groot vinden doch ik geloof dat met nog een tijd werken met modellen, ik er toe komen zal de figuren zóó krachtig te maken, dat de grootte er niet meer toe doet en zelfs vereischte is.
Dat hoeft het kleine niet weg te nemen, en kan ik altijd reduceeren. Er is in deze ruwe schets veel wat me hindert, maar ik weet zeker ik er nog in vorderen zal binnenkort.
Kunt gij U niet begrijpen als ge dit troepje luidjes zoo eens bij elkaar ziet, dat ik mij met hen thuis voel?
Ik las onlangs het volgende gezegde in Felix Holt the Radical van Eliot.

,,The people I live among, have the same follies and vices as the rich, only they *have their own forms* of folly and vice — and they have not what are called the *refinements of* the rich, to make their faults more bearable.
It does not much matter to me — I am not fond of those refinements, but some people are, and find it difficult to feel at home with such persons as have them not.''
Ik zou het zelf niet in die woorden bedacht hebben doch ik heb dit zelfde wel eens gevoeld.
Als schilder voel ik mij met hen volkomen thuis en tevreden niet alleen, doch vind in hun een karakter dat mij aan zigeuners soms denken doet — althans iets even pittoresks.
Daar ik toch al zeer druk geschreven heb dezer dagen, zal ik waarschijnlijk niet meer voor den tienden schrijven, als ge kunt stuur het gewone mij niet later, want ik heb beloofd bij Leurs wat te betalen tegen dien tijd, dat ik dien te doen voor ik weer een en ander halen kan wat ik noodig zal hebben.
Ik heb nl. plan verschillende dingen, die hij al lang heeft staan en mij goedkoop laten wil, zoogenaamd tegen inkoopsprijs over te nemen. Het is vooral een aantal vellen schilderpapier van een grof soort dat ze tegenwoordig niet meer vragen, maar mij beter aanstaat dan het gladde.
Met het bergkrijt zoudt ge mij enorm pleizier doen.
Adieu, het beste met alle dingen U toegewenscht, vooral met Uw zieke, geloof me,

t. à t. Vincent.

273

Beste broer,
't Was niet mijn plan zoo gauw reeds weer te schrijven — doch ik ben aan 't zoeken naar allerlei soort van teekeningen zooals ge weet. En nu heden met de rest van dat stukje bergkrijt maakte ik nog weer eene schets — daarin heb ik vervolgens gewasschen met sepia. Ik meen in het bergkrijt allerlei eigenaardigheden te zien, die het bij uitnemendheid een middel maken om sommige dingen uit de natuur weer te geven. Dezen morgen deed ik eene wandeling buiten de stad, in de weilanden achter den Zuidbuitensingel, waar Maris eerst gewoond heeft en waar ook de aschvaalt is. Ik stond daar lang te kijken voor eene rij der meest knoestige, verdraaide, en gedesoriënteerde knotwilgen

die ik ooit gezien heb. Zij begrensden een stuk moestuin — versch omgespit — en spiegelden zich af in een vuil slootje — zeer vuil — maar waar toch reeds sprieten lentegroen schitterden. Maar die bruine ruwe schorsen, de omgespitte aarde, waar men de vruchtbaarheid in kon zien om zoo te zeggen, dat alles had iets eigenaardigs warms in de donkere krachtige tonen, die mij al weer op het bergkrijt brachten. Zoodat als ik weer wat er van heb, ik ook eens landschap er mee hoop aan te grijpen.
Ofschoon bijgaande schets zeer onaf is, zoo kwam het mij voor er dingen in konden zijn, in overeenstemming met Uw bedoeling — en is het ook weer een sketch from life. Meen niet dat ik het een kwaliteit reken als er geen uitvoerigheid genoeg in is. Dat zij verre — doch de uitvoerigheid die zoowel gij zelf als ik ook er in zouden willen zien bestaat niet zoo zeer geloof ik in later er bij gebrachte details, maar moest in eens er meer in zijn dan nu wel 't geval is. Daar het frissche er niet bij verloren mag gaan en mits de impressie juist zij, er soms ook in hetgeen betrekkelijk onaf is expressie zit. Ik zal er echter natuurlijkerwijs op werken meer variatie in de tonen te brengen.
Y mettre des détails is me betrekkelijk onverschillig, doch meer ,,dégrossir'' wel degelijk mijn streven, namelijk serrer la forme de plus près.
Ofschoon nu deze dat nog niet voldoende heeft, zoo is er toch zooveel onderscheid door dat beetje sepia in het algemeen effect, dat ik dacht ge in verband met die van gisteren er eens uit zien kondt hoe dat bergkrijt op diverse wijzen kan gebruikt worden. Ik schreef gisteren aan Rappard over het bergkrijt, omdat ik hem toch over dingen betreffende lithographie moest schrijven. En daar ik hem eenige croquis er mee wou sturen, teekende ik onzen zuigeling er in diverse posturen mee. Nu voor croquis is het ook zeer geschikt merkte ik. Ook kan men er halve tonen in brengen door middel van broodkruim. Misschien zijn alleen de allerdiepste schaduwen er minder goed mee te krijgen, doch dan kan men zich zeker in veel gevallen van het lithographische krijt bedienen, dat ook warm is.
'k Geloof ge aan de figuren wel reeds merken kunt dat het atelier gewonnen heeft met betrekking tot het licht. Wat is alles mooi buiten vindt gij niet dezer dagen?
Ik heb veel plannen, dat kunt ge wel begrijpen.
Ge weet dat ik aan heel wat verschillende zaken bezig ben maar

ik zou ook zoo graag verschillende procédés kennen, omdat zulks een opwekking is om veel te werken en men er meer gedachten door krijgt.
Ik wou wel ik eerder aan dit bergkrijt gedacht had want het is boven veel andere dingen te prefereeren. Het is ook niet zoo hard als conté, dat wil zeggen het krast zoo niet.
Het is niet omdat ik anders niet kan werken, dat ik graag wou ge me nog wat sturen kondt, maar het is omdat ik er buiten het gewone werk om nog veel dingen zou kunnen doen dan, dat ik er over geschreven heb.
Schreef ik U reeds over die twee groote etsen van Israëls, een man die zijn pijp aansteekt en een interieur van een arbeiderswoning? Wat zijn die mooi. Ik vind het zoo almachtig mooi van Israëls dat hij doorzet met etsen, te meer omdat om zoo te zeggen al de anderen het hebben laten loopen, ondanks de animo waarmee indertijd de etsclub begonnen werd.
Althans de meesten hebben geen *vorderingen* gemaakt in het etsen en als ze er nu een doen, is 't niet beter of completer dan wat ze jaren geleden maakten. Doch vader Israëls is ondanks zijn grijze haren nog jong genoeg om vorderingen te maken, en enorme nog wel — en dat vind ik de echte jeugd en altijd groene energie.
Sapperloot als de anderen hetzelfde gedaan hadden, wat zouden er mooie Hollandsche etsen in de wereld gekomen zijn. Ik heb 2 kleine etsjes van Israëls, misschien wel zijn allereerste, een meisje met een schop in een tuintje, en eene vrouw met een mand op den rug, kent gij die?
't Is geloof ik uitgaaf der aquafortistes Belges.
Met dat éène stukje krijt heb ik dus reeds 2 schetsen gemaakt en heb nog over, en nog kleine croquis ook.
Voortaan zal ik misschien voor 't gewone werk weinig anders gebruiken.
Adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

274

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief van 9 Maart en voor het ingeslotene. Gaat het goed vooruit met Uw zieke, ik wil hopen geen tijding daaromtrent, goede tijding zij.

Was 't bij U te lande zoo koud als 't hier geweest is verleden week, zou haar weinig lijken.
Als het is gij van Uw kant zegt ge wel eens verlangen kunt, we wat meer met elkaar over verschillende dingen in de kunst spreken konden, van mijn kant heb ik dat verlangen voortdurend en soms zeer sterk.
Zoo dikwijls zou ik zoo graag Uw opinie weten omtrent dit of dat, omtrent sommige studies etc., b.v. of het mogelijk iets geschikts kon worden, of voor 't een of ander doel het raadzaam ware er op door te gaan.
Zoo dikwijls zou ik nog meer informatie willen hebben omtrent zaken waar gij zeker meer van weet dan ik, en zoo graag wat meer hooren van den gang der zaken, n.l. wat er alzoo gemaakt wordt. Wat alles per brief wel voor een deel men behandelen kan, doch schrijven kost tijd en men komt er zoo grif niet toe, noch kan ook er de noodige uitvoerigheid aan geven.
En juist nu — door een soort opeenstapeling van studies, zou 't me heel wat waard zijn als we elkaar weer eens spreken konden, en heb ik ook veel verlangen gij eens zien zult het atelier geschikter is geworden.
Enfin we willen hopen, het zoo heel heel lang niet meer dure, eer gij eens naar Holland komt.
Weet het toch goed beste broer, dat steeds frisch en levendig in mij blijft het gevoel van de enorme verplichting, die ik aan U heb door Uw trouwe hulp.
Het zou mij moeielijk zijn te zeggen, al mijn vele gedachten daaromtrent. Steeds blijft het mij een oorzaak van een soort teleurstelling dat ik in mijn teekeningen nog niet dat zie, wat ik er in hebben wilde. De moeielijkheden zijn werkelijk vele en zijn groot, en niet in eens te overwinnen. De vooruitgang is een soort mijnwerkersarbeid, die niet zoo snel vordert als men zelf wel zou willen, en als ook anderen wel verwachten, maar staat men voor een zoodanigen arbeid, is het eerste wat men bewaren moet geduld en trouw. Eigenlijk denk ik niet veel over de moeielijkheden, juist omdat men als men er over ging suffen, duizelig zou worden of in de war raken.
Een wever die een groot aantal draadjes moet besturen en dooreen weven, heeft geen tijd om te philosopheeren over het in elkaar zetten ervan, maar veeleer gaat hij in het werk zoozeer op dat hij niet denkt, maar doet, en meer *voelt* hoe het alles terecht

kan en moet komen, dan wel dat hij er explicatie van geven kan. Al zouden nu gij noch ik, als wij weer eens met elkaar praten konden, tot bepaalde plannen enz. komen, zoo zoude misschien dit *voelen* dat er iets wordende is bij ons, wederzijds versterken. En dat wilde ik wel.

Ik was dezen morgen bij van der Weele, die onderhanden had een zeer mooi schilderij van spitters, paarden en zandkarren, groot. Het was mooi van toon en kleur, een grijze morgenmist, het was mannelijk van teekening en compositie, er was stijl in en karakter — enfin het was verreweg 't mooist en 't krachtigst dat ik ooit van hem zag. Hij had drie erg mooie, degelijke *studies* geschilderd ook van een oud wit paard, en ook nog een mooi landschapje in de duinen.

Deze week komt hij misschien eens bij mij kijken, wat ik wel graag wilde dat gebeurde.

Breitner heb ik verleden week op straat even gezien, zijn betrekking te Rotterdam is wel eene gerustheid voor hem; v.d. Weele had echter juist dezen morgen een briefje van hem dat hij weer ziek was. Om U de waarheid te zeggen was de impressie, die ik kreeg, van hem toen ik hem nu eens weerzag, niet erg gunstig; ik vond eer een je ne sais quoi van teleurstelling in hem en sprak hij nog al raar over zijn werk.

Nu moet ik U nog iets vertellen van eene verrassing die ik heb gehad. Ik ontving een brief van Pa, zeer hartelijk en opgewekt ook naar 't mij voorkwam, met f 25 er in. Pa schreef hij had geld ontvangen waarop hij niet gerekend had, en dat hij mij daarin wilde laten deelen. Vindt gij dat niet erg lief? Ik ben er verlegen mede echter.

Er is echter eene gedachte die onwillekeurig bij mij opkomt. Is het misschien, dat Pa van dezen of genen zou kunnen gehoord hebben ik in armoede was of zoo? Ik zou niet gaarne hebben dat iets dergelijks het motief ware, want ik zoude meenen, dat deze opvatting van mijn omstandigheden niet precies juist ware. En Pa onrust zou kunnen geven waar die niet direct op toepasselijk is. Gij zult zelf beter mijne bedoeling vatten dan Pa, indien ik zulks hem trachtte uit te leggen.

Mijns. inziens ben ik dikwijls *schatrijk*, niet in geld, doch (ofschoon nu niet juist alle dagen) rijk daarom, omdat ik mijn werk gevonden heb, iets heb waar ik met hart en ziel voor leef en dat bezieling en beteekenis aan het leven geeft.

Mijn stemming varieert natuurlijk, toch evenwel heb ik een zekere gemiddelde sereniteit. Ik heb een zeker *geloof* in de kunst, een zeker *vertrouwen*, dat het eene machtige strooming is, die een mensch zij het ook dat hij zelf mee moet werken, drijft naar eene haven, en acht ik in elk geval het een zoo groot geluk als een mensch zijn werk heeft gevonden, dat ik mijzelf niet onder de ongelukkigen reken. 'k Bedoel al was ik in zekere betrekkelijk groote moeielijkheden, en al waren er sombere dagen in mijn leven, ik zou niet willen, het niet juist vinden, dat iemand mij rekenen zou onder de ongelukkigen.
Gij schrijft een woord in Uw brief dat ik ook wel eens voel: ,,ik weet soms niet, hoe ik er door zal komen''.
Zie, dikwijls, en *in meer dan een* opzicht, niet alleen in het *finantiëele*, doch *in de kunst* zelf en *in 't leven in 't algemeen*, voel ik dat dikwijls. Doch zou dat iets bijzonders wezen? Zou niet ieder mensch die een beetje ondernemingsgeest en energie heeft, die momenten hebben?
Momenten van weemoed, van benardheid, van zielsangst, mijns inziens hebben we ze allen meer of minder en is het de conditie van elk *zelfbewust* menschenleven. Sommigen hebben schijnt het geen zelfbewustzijn. Maar wie ze hebben, ofschoon soms dan in benauwdheid, zijn *daarom niet* ongelukkig, of hun overkomt niets buitengewoons.
En soms komt er uitkomst, soms komt er nieuwe, inwendige energie, en staat men er van op, tot eindelijk op een goeden dag men er niet meer van opstaat misschien, que soit, maar hierin is niets buitengewoons en nog eens het menschelijk leven brengt het mede, m.i.
Pa's brief nu was antwoord op een brief van mij, die ik mij wel zeer herinner opgewekt was, want ik vertelde er in van de verandering van het atelier en ik heb Pa *niet* geschreven over iets dat aanleiding zou kunnen geven tot gedachten dat ik in een of andere moeilijkheid was van 't zij financiëelen 't zij anderen aard. Trouwens Pa schrijft er dan ook niets over en is zelfs zijn brief opgewekt en hartelijk, alleen het was mij zóó onverwacht het te ontvangen dat ik de gedachte onwillekeurig krijg: kan het ook zijn Pa zich over mij ongerust maakt? Vergis ik mij hierin zoo zou het weinig à propos zijn te schrijven als ware dat de hoofdindruk, dien ik van iets zoo hartelijks krijg. De hoofdindruk zijnde dat ik een dankbaar gevoel heb over het ontvangen van iets wat mij in staat stelt verschillende

dingen te doen, die ik anders zou hebben moeten laten. Ik deel U echter mijn gedachte daaromtrent mede, aangezien gij ingeval gij soms mocht merken Pa over mij ongerust ware, meer in staat zou zijn dan ik zelf, zoodanige gerustheid aan Pa te geven als ik wenschte hij had.

Tevens ziet gij hieruit dat ik een bijzonder buitenkansje heb gehad. Ik ben van plan, alles voor aquarelleeren weer eens in orde te maken ervan. Ik zal eens schoon schip maken bij Leurs en nog verschillende dingen op het atelier kunnen doen, om het meer praktisch nog te maken.

Het komt mij wel eens voor dat de prijzen der verschillende teeken- en schilderbehoeften soms afschuwelijk opgeschroefd zijn. Zoodat bij het schilderen menigeen zich daardoor gedwarsboomd voelt. Een van mijn idealen zou zijn dat er meer inrichtingen waren als b.v. aan de Graphic, waar lui die werken willen alle materialen vinden kunnen, op conditie van zekere blijkbare geschiktheid en energie.

Zooals indertijd Cadart menigeen in staat stelde te etsen, die niet zou hebben kunnen etsen om reden der kosten, als hij 't uit zijn eigen zak zou moeten betalen.

Ik heb veel voorrechten boven menig ander, doch evenwel ik kan niet alles wat ik den moed en den lust zou hebben te ondernemen. De kosten zijn zoo veelzijdig, beginnende met model en voedsel en dak, eindigende met diverse verf en penseelen.

En is dat ook al een weefgetouw waar diverse draden uiteen moeten worden gehouden.

Doch we staan allen daarvoor — maar juist omdat ieder die schildert of teekent er voor staat en er alleen haast onder bezwijkt, waarom worden er niet meer handen van schilders in één geslagen om samen te werken, als soldaten in 't zelfde gelid? En vooral waarom worden die takken van kunst welke het minst kostbaar zijn, zoozeer veracht?

Betreffende 't bergkrijt, of dat wat ik van U heb van de Plaats afkomstig is, weet ik niet, doch dat ik het van U kreeg bij Uw bezoek van l.l. zomer *of misschien nog te Etten*, dat weet ik wel. Bij een drogist heb ik nog een heel klein restantje gevonden, een stukje of zes, maar alles in kleine brokken. Houd het eens in gedachten. Toen ik er Leurs nog eens naar vroeg, vertelde die mij dat Jaap Maris het hem zoo dikwijls al gevraagd had. 'k Heb er weer twee schetsen mee gemaakt, eene wieg en iets dergelijks

als wat ik reeds stuurde, waarin ik veel met sepia gewasschen heb. Betreffende wat gij omtrent die eene schets schrijft van die twee figuren boven elkaar, het is een effekt der perspectief vooral. En toch ook van het groote verschil in grootte tusschen het kleine kind en de vrouw op de mand.
Wat mijzelf meer hindert dan die lijn der compositie, is iets wat gij trouwens ook hebt opgemerkt, dat de beide figuren te zeer hetzelfde van kracht zijn, betrekkelijk komt dat doordat men met het bergkrijt eenige tonen mist, men er nog grooter krachten in zou willen brengen met lithographisch krijt b.v. Maar vooral ligt het m.i. daaraan, dat ik niet altijd tijd heb zoo uitvoerig te werken als ik zou willen. Als men zeer dikwijls op de teekening terugkomt, zoo is het mogelijk nog veel uitvoeriger de verschillende tonen te zoeken. Maar ik moet mij dikwijls betrekkelijk haasten. Ik durf van mijn modellen niet al te veel te vergen, als ik ze meer uitvoerig betaalde zou ik meerdere uitvoerigheid van poseeren, n.l. langer en meer kunnen vorderen.
Nu reken ik mij dikwijls reeds meer te ontvangen van hen in moeite, dan dat ik hun geef in geld.
Nochtans ik meen niet dat er bovendien niet ook nog eene meer gewichtige reden zou zijn, namelijk dat ik zelf nog veel knapper moet worden dan ik ben, wil ik over mij zelf eenigermate content zijn. En hoop ik gaandeweg in denzelfden tijd dien ik er nu aan besteed, handiger en uitvoeriger te doen.
Nu broer, het beste met Uw zieke, ik verlang wel weer eens naar b.v. eene beschrijving van een aspect van Parijs van U en — wees er van harte van verzekerd, ik met die riemen die ik heb door Uwe trouwe hulp, recht gaarne roeien wil wat ik kan en dat ik ze niet te kort acht voor de gewone vaart ook — dat ik er op verzin en tracht er zelfs meer en beter gebruik van te maken en vooral mij zelf er de schuld van geef indien ik sommige dingen niet er mee bereiken kan. Adieu, met een handdruk in gedachten.,

t. à t. Vincent.

275

Waarde Theo,
Recht hartelijk dank voor Uw brief en het ingeslotene. Het verheugde mij daarin meer uitvoerig eens weder iets omtrent Uw zieke te vernemen, te meer daar 't mij voorkwam, deze berichten zeer gunstig te noemen zijn.

Erg aardig wat ge schrijft van haar invloed op anderen. Zulke dingen geloof ik, de invloed door een goed mensch teweeggebracht, strekt somtijds ver. Is wel aardig bij het zuurdeeg vergeleken. *Twee* goede menschen — man en vrouw vereenigd — 't zelfde willende en bedoelende, met denzelfden ernst doortrokken, wat die niet zouden vermogen!
Daar heb ik dikwijls over gedacht.
Want door vereeniging wordt de kracht ten goede niet alleen verdubbeld, maar veel malen verdubbeld, als door machtsverheffing om 't zoo maar eens in rekenkundige woorden te zeggen. Nu dan — Uw beschrijving van 't huis en van de omgeving van het huis, de cabstand, is zeer goed, onderscheidt zich van andere stadsgezichten van U door typiger stoffage, de cabstand is uitmuntend, kunt ge mij het personaadje met den rooden neus niet eens te poseeren bezorgen?
Dat gij vriend Wisselingh hebt gesproken doet mij pleizier, dus is die weer terug gekomen in Parijs, *nog steeds in de zaak van Cottier?*
Zoudt ge bij gelegenheid hem eens voor mij willen groeten, als hij eens naar Holland komt zou een bezoek van hem, dat hij me trouwens reeds toegezegd heeft eigenlijk, mij bijzonder genoegen doen. Ik wou wel ge hem animeeren kondt dit niet te vergeten, ik zou hem verscheiden dingen te vragen hebben nog over Londen. Heeft hij de lithographies nog gezien? Ik zou graag weer eens geheel opnieuw kennis met hem maken, ik vond altijd veel aantrekkelijks in hem, en hij weet veel dingen en gevoelt juist in zaken van kunst en oorspronkelijk. Enfin is iemand met een karakter.
Ommestaand krabbeltje is naar eene teekening, die ik van morgen vroeg begon en den heelen dag op doorsjouwde. Is misschien wel de beste die ik tot nog toe heb gemaakt, althans van licht en bruin. Ik stuur U het krabbeltje ofschoon ik onmogelijk op dit papier werken kan zóó dat dezelfde krachten er in komen, het uit de proportie is, en de teekening meer voorgrond heeft, omdat ik denk gij er in zien zult, wat ik door de verandering van 't licht op 't atelier win. Dit figuur is geposeerd tegen 't licht in, en om het weer te geven komt iets anders nog kijken dan een contour, daar door licht uit een enkelen foyer de lumière, het modelé karakter krijgt en de krachten in harmonie met elkaar en in onderling rapport komen. En brengt deze opvatting mede,

primo: wel de moeielijkheden van het weergeven van 't geen men voor oogen heeft, doch tevens nog iets anders, waar men veel aan te blokken heeft, namelijk de kwestie eene figuur zóó te plaatsen en het licht zóó te doen vallen, dat het karakter 't best en meest volkomen uitkomt. 't Geen men buiten of binnen ziet, moet men zoo geanalyseerd hebben ten opzichte van 't licht, dat men het terug kan vinden.
Het doet me groot genoegen gij schrijft het bergkrijt te hebben. Het kwam heden echter niet per post, ofschoon gij schreeft het afgezonden te hebben. Mocht gij 't vergeten hebben zoo herinner ik er U nog eens aan, en is het gij 't reeds verzonden hebt, zoo komt het zeker spoedig. Ik heb weder een voorraad lithographisch krijt en wilde daarmede het bergkrijt combineeren, wat dunkt me gaan *moet*.
Deze week teekende ik druk kruiwagens; een kereltje op den rug gezien is nogal echt geworden, geloof ik. V. d. Weele was bij mij en wij hebben kunstbeschouwing van houtsneden gehouden, heel gezellig op een kruiwagen — want ik was juist met model bezig. Hij zou ze ook beginnen te verzamelen, en demarches doen om uit de nalatenschap van Stam, den houtgraveur, een aantal te krijgen, door dezen bijeengebracht. Ik heb U nog niet geschreven dat ik zoo zoetjes aan haast de heele Graphic compleet heb. Van 't begin 1870 af.
Natuurlijk niet alles, er is te veel ballast bij, maar zoo de mooie er uit. Wanneer men die ziet, b.v. 't werk van Herkomer er uit gerangschikt bij elkaar, in plaats van verspreid tusschen een massa onbeteekenende dingen, wordt het pleizieriger en gemakkelijker om te zien vooreerst, doch tevens begint men dan meer de eigenaardigheden der diverse meesters te zien en het groote verschil tusschen de teekenaars.
Wat zou ik toch graag eens iets van Lhermitte zien.
Ik kan U niet genoeg zeggen hoe gelukkig ik mij voel door de verbetering van het atelier, en hoezeer ik weer vervuld ben met allerlei figuren die ik maken moet.
V. d. Weele zag de studies van koppen van dezen winter o.a., ik weet zeker die mij nog te pas zullen komen, trouwens de andere studies ook. Weet ge wat mij pleizier deed, ge weet dezen winter was v. d. W. ook eens bij me, 't is nu al maanden geleden, ik was toen doende aan studies van spitters waarvan ik er nog een trachtte te lithographeeren.

Hij zag die toen doch ze schenen hem niet aan te trekken, bepaald niet. Nu heeft hij voor zijn onderhanden zijnd schilderij dezer dagen blijkbaar òf spitters laten poseeren, òf het afgekeken terwijl ze ergens aan 't werk waren, enfin, hij heeft juist in de natuur spitters met aandacht bekeken.
Bij het doorzien van mijn studies sprak hij er heel anders over, toen we aan die spitters kwamen, dan dezen winter, althans vooral zei hij zoo grif niet ,,dit of dat is anders''. Ik zelf sprak er ditmaal geheel niet over. Maar hoe langer hoe meer begin ik zoowel in mij zelf als in anderen te zien, hoe men zich vergissen kan dikwijls, als men denkt dit of dat ,,*is niet zoo*'' of ,,*doet niet goed*'' vooral, onwillekeurig zegt men het dikwijls waar het niet toepasselijk is, ik zelf niet minder dan anderen. Men meent het dan zeker te weten en moet er toch van terugkomen, wil men billijk zijn.
Uw beschrijving van den rijtuigstand en het eerwaardig urinoir, en de aanplakbiljetten daarop is werkelijk erg best, ja eeuwig jammer ge het niet teekent.
Van aanplakbiljetten gesproken, de plaats alwaar zij aangeplakt zijn is soms een zonderlinge parodie op de aanplaksels of omgekeerd.
Zoo om iets uit velen te noemen, tegen het poortje van den lommerd of bank van leening zag ik aangeplakt in groote letters:

Prospectus
Eigen Haard.

N.B. Eigen Haard is een tijdschrift zooals ge misschien weet. Ik vond die nogal goed; als men er meer op lette, zou men er nog betere vinden.
Gavarni heeft er eens iets op gemaakt n.l. dit, de ingang van een huis waar staat geannonceerd ,,on prend des enfants en sevrage''. Op den stoep staat eene vrouw van zeer ongunstig uiterlijk, en een kerel met een brûle-gueule in den mond, de lui van de inrichting blijkbaar. Tegen den muur is aangeplakt eene reclame: *Perdu* un enfant, tel et tel.
Zoo ook: Au rendez-vous de la fraternité is het uithangbord van een estaminet, waar eenige dronken kerels aan 't bakkeleien zijn.
Rappard wil een groot schilderij sturen naar de Amsterdamsche tentoonstelling. Het stelt voor 4 tegelschilders rond een tafel. Ik hoorde indirect er goeds van.

Ofschoon het niet nu in mijn plan ligt groote schilderijen voor exposities te maken, zoo zou ik toch niet minder werken willen dan Rappard b.v.
Ik vind er zelfs iets animeerends in dat de een in deze, de ander in die richting werke, en men dan toch sympathiseere. Concurrentie die voortkomt uit naijver is iets heel anders dan dat men *juist uit respect* voor elkaar zijn best doe, het werk zoo goed mogelijk te krijgen. Les extrêmes se touchent, in naijver zie ik niet het minste heil, doch ik zou eene vriendschap verachten, die niet meebracht, dat men zich inspannen moest om elkaar bij te blijven.
Hetgeen waarnaar ik soms zeer begin te verlangen, is het werken met meer modellen tegelijk. Om teekeningen te maken die wat gecompliceerder zijn.
Doch het verlangen daarnaar is niet onstuimig, ik heb toch genoeg te doen.
Ik zag bij van der Weele de *studies* voor zijn groot schilderij. Die studies waren uitmuntend — conscientieus —maar wie eenigszins begrijpt hoe men studies naar de natuur maakt, en het verschil tusschen deze en een schilderij of definitieve compositie, verwacht niet het schilderij te vinden in de studies natuurlijkerwijs.
De grootheid en eenheid van het schilderij ziet men in de studies niet, dat is geen wonder; omdat de studies gedaan zijn voor de figuren, paarden of menschen 't is hetzelfde, is de entourage verwaarloosd, is er n.l. geen voorgrond, achtergrond etc. genoeg. Doen zij niet voor, en *staan niet op hun plaats, zooals zij op 't schilderij* doen. Weet iedereen dat te begrijpen bij het zien van studies? Blijf gij er aan denken bij het zien van de mijne, vooral ook als ge vroeger of later zien zult wat ik nog hier heb. Deze week voor de aardigheid, zette ik er een paar in andere proportie op, zóó dat ik er een geheel van kan aansmeren. Door een eenvoudige aangeving van enkele lijnen en enkele vlakke tonen er in te wasschen van sepia, kwam wat ik nu maar eens zal noemen het schilderachtige, er vanzelf in. 'k Wil maar zeggen, meen niet dat ik anders kijk dan b.v. van der Weele, ten opzichte van ruimte zien in de natuur. Adieu, schrijf weer spoedig, het beste,

t. à t. Vincent.

In dit krabbeltje ziet ge iets van 't geen ik aan 't eind van dezen

brief zeide, hier is nu in 't geheel geen voorgrond, wat nu op de eigenlijke studie althans toch iets meer is, maar als ik deze studie met bijvoorbeeld een van de spitters, laat ons zeggen die welke ik lithographeerde, combineer, dan hoort hierbij een groot vlak stuk grond van voren, en bijvoorbeeld een houtkant er achter, waar men heel bovenaan iets van de lucht zou zien, alleen om aan te geven waar het licht vandaan komt. Dan wordt het dus misschien een compositie in de breedte, en komt het figuur in zijn entourage en op zijn plaats.
Maakte ik op de studie zelf dat alles, dan zou 't figuur zoo klein worden, dat als serieuse studie voor 't figuur ik er niets aan hebben zou. Geloof me het *aspect* is geen heksenwerk, als mijn studies goed zijn ben ik heel kalm op dat punt.
En ruimte, lucht, breedheid, meen niet dat ik die weg redeneer, maar men moet daar niet mee *beginnen*, eerst het fondament dan volgt het dak op zijn tijd.

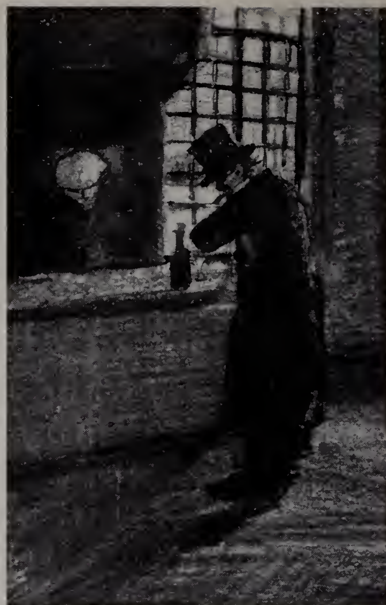
276

Waarde Theo,
Ge hebt zoo dikwijls mij door Uw beschrijvingen een kijkje in Parijs laten nemen, ditmaal laat ik U eens bij mij uit het raam kijken op de besneeuwde werf.
Ik voeg er bij een kijkje in een hoekje van het huis, en zijn het twee impressies van éénzelfden winterdag.
De poësie omgeeft ons overal, doch het op papier brengen er van is iets wat helaas niet zoo grif gaat als het kijken.
Van 't bovenstaande maakte ik een aquarel, waarnaar dit krabbeltje is gedaan, ik vind die echter niet levendig en krachtig genoeg.
Ik meen U reeds geschreven te hebben ik nog wat bergkrijt heb gevonden hier in stad. Daarmee ben ik ook in de weer. Dit is mijns inziens wel het echtste gedeelte van dezen winter geweest, die koude dagen die we verleden week hadden.
Het was almachtig mooi met de sneeuw en eigenaardige luchten. Het smelten van de sneeuw heden was haast nog mooier.
Maar 't was *typig* winterweer als ik 't zoo noemen mag — 't was van dat weer dat oude herinneringen wakker maakt, en zien de meest gewone dingen er zóó uit, dat men er geschiedenissen onwillekeurig aan vast maakt uit den tijd der diligences en postwagens. Ziehier b.v. een krabbeltje dat ik zoo in een dergelijke droo-

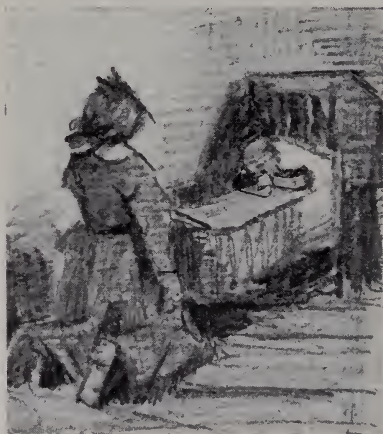

merij maakte. Het stelt voor een mijnheer die door telaat komen van een diligence of zoo, heeft moeten overnachten in een dorpsherberg. Nu is hij vroeg opgestaan, en terwijl hij tegen de kou een glaasje brandewijn laat inschenken, betaalt hij de waardin (een vrouwtje met boerenmuts), 't is echter nog heel vroeg 's ochtends ,,la piquette du jour'', hij moet den postwagen halen; de maan schijnt nog, en men ziet door het raam van de gelagkamer de sneeuw blinken, en hebben de voorwerpen eigenaardige, grillige slagschaduwen.
Deze historie is eigenlijk absoluut niets, en het krabbeltje is ook

niets, maar door een en ander zult ge misschien begrijpen wat ik bedoel, n.l. dat alles dezer dagen een je ne sais quoi had, dat iemand den lust gaf om het op papier te krabbelen. Enfin de heele natuur is een onbeschrijfelijke mooi Black & White exhibition, als er van die sneeuweffecten zijn.

Daar ik nu toch aan het krabbeltjes maken ben, voeg ik er nog een zeer oppervlakkig bij van een teekening met bergkrijt, het meisje bij de wieg, op soortgelijke wijs gemaakt als de vrouw en het kind, waarover ge schreeft. Werkelijk dit bergkrijt is een eigenaardige stof. Het andere krabbeltje van een schippertje is naar eene teekening waarin veel lavis is met neutral-tint en sepia.

Het zou mij geenszins verwonderen indien het weinige dat ik U zond den laatsten tijd, U een nog al mager resultaat moet voorkomen.

Ik geloof zelfs, dat het moeielijk anders zou kunnen wezen. Er is iets fataals in, dat om van het werk in Black & White het eigenaardige te zien, men steeds het geheel in aanmerking moet nemen, en onmogelijkerwijs dit altijd kan.

Ik bedoel dat er een zeker onderscheid is in het maken van 10 teekeningen, en het maken van 100 teekeningen of schetsen of studies.

Voorzeker niet om reden der quantiteit — laat de quantiteit daar — doch dit wil ik zeggen, er is in Black & White een zekere mildheid, die iemand in staat stelt één zelfde figuur dat men mooi vindt, te teekenen in 10 verschillende standen misschien, wanneer men het met aquarel b.v. slechts in één stand zou doen, of wanneer men het schilderde. Laten er bij die 10 nu gesteld maar eens 9 slechte zijn, ik hoop waarachtig wel dat niet altijd de proportie van goed tot slecht zóó zal zijn, doch neem het nu maar eens zoo. Als ge nu op 't atelier zelf zoudt wezen, zoo zou er geloof ik geen week voorbij gaan, of ik zou U niet één doch *een zeker aantal* studies voorleggen, en zou het mij verwonderen, als gij uit dat zeker aantal niet telkens 't een of ander zoudt uitpikken kunnen, waarin ge iets vondt dat U aantrok.
Terwijl de rest daarom niet geheel voor niets zou zijn gemaakt, aangezien ook in sommige opzichten mislukte studies toch den een of anderen dag hun nut en bruikbaarheid blijken te hebben, voor de een of ander nieuwe compositie.
En is het mijne meening daarom, dat wanneer gij weder hier komt, gij nog sommige dingen vinden zult, waaromtrent gij mij wenken wellicht zult kunnen geven. Zoo bijvoorbeeld is het voor mij, die de teekeningen van Lhermitte *in 't geheel niet* ken, (ge weet ik vroeg er U juist naar), en die wel de aquarellen van Ciceri ken, en ook zijne oude lith. teekenvoorbeelden, doch zijn teekeningen in zwart en wit van tegenwoordig in 't geheel niet, zoo is het zeg ik, voor mij betrekkelijk moeielijk, precies Uwe bedoeling te begrijpen met wat ge schreeft naar aanleiding van zeker krabbeltje: ,,zoudt ge niet iets kunnen maken, dat aan voornoemde teekeningen zich eenigszins zou aansluiten''? Ik weet zeker dat beide genoemde artisten oneindig verder zijn dan ik, maar toch dat idee van U zou uitvoerbaarheid kunnen hebben — ik zal zelf meen ik ook nog wel bij leeren niet waar. En behoort het niet onder de onmogelijkheden. En wilde ik dit U nog eens zeggen, 't is er zoo mee m.i., dat als eens ik het er toegebracht heb iets te maken, dat daarvoor geschikt is, er in Black en White een zekere mildheid is, die iemand in staat zou stellen in die eenmaal dan gevonden richting, zeer productief te worden. Natuurlijk niet zonder aanhoudenden arbeid, maar die heb ik toch nu ook.
Dus als het is dat de teekeningetjes in bergkrijt, die ik U stuurde, niet Uw intentie zijn ofschoon ik Uw wenk bij het maken in 't hoofd had, laat dat U niet decourageeren, en kom op dat

chapiter gerust terug, hoe meer hoe liever. En weet ook dat als ik Uw bedoeling zal gevat hebben, ik bijvoorbeeld bereid zou zijn zóó te doen als ik daareven zeide, van er 10 maken om één goede te krijgen. Enfin, als gij eens op 't atelier komt geloof ik ge zien zult ik een zekere activiteit heb, en hoop ik ge mij toch als zoodanig blijft beschouwen niet waar, en ook wel begrijpt, dat ofschoon iemand die een zekere activiteit heeft, ook voor zichzelf of liever zonder dat zijn werk eene directe destinatie heeft, wel degelijk werkt, het dubbel animeerend zou worden kunnen indien men eene destinatie vinden konde. Zoo ook met betrekking tot mogelijk werk voor illustraties.

Dezer dagen heb ik met ontzettend veel plezier opnieuw ,,Gedroogde kruiden'' van Fritz Reuter gelezen, dat is net b.v. Knaus of Vautier. Kent gij zekeren teekenaar Regamey, in zijn werk is veel karakter, ik heb houtsneden van hem, o.a. teekeningen in de gevangenis gemaakt, en Zigeuners en Japaneezen. Gij moet als gij komt ook weer eens houtsneden zien, ik heb sedert nog wel een en ander bijgekregen. Het zal U misschien wel zijn alsof de zon mooier scheen, en alle dingen weer een nieuw charme gekregen hadden.

Althans ik geloof dit het gevolg eener ernstige liefde steeds is, en dat is een heerlijk ding. En ik geloof zij het mis hebben, die meenen men dan niet helder denkt, want men denkt dan juist zeer helder, en doet meer dan anders. En liefde is iets eeuwigs, het verandert wel van aspect, maar niet in den grond. En er is 't zelfde onderscheid tusschen iemand die liefheeft en hemzelf vóór dien tijd, als tusschen eene lamp die aangestoken is, en eene die niet brandt. De lamp was er wel, en was eene goede lamp, doch nu geeft ze bovendien licht, en is in haar eigenlijke functie. En men wordt rustiger omtrent veel dingen, en daardoor juist voor 't werk ook licht beter.

Hoe mooi hier die oude hofjes zijn, daar kan ik geen woorden voor vinden. En ofschoon Israëls het om zoo te zeggen volmaakt doet, zoo vind ik het vreemd, dat *betrekkelijk* zoo weinigen er oog voor hebben. Ik zie hier te 's Hage, om zoo te zeggen iederen dag eene wereld die door zeer velen voorbijgeloopen wordt, en zeer verschillend is van wat de meesten maken. En zou dit niet durven zeggen, als ik niet bij ondervinding had dat ook figuurschilders werkelijk het *voorbijloopen*, en mij herinnerde met hen geloopen te hebben, en als dit of dat figuur 't welk we ontmoetten mij trof, herhaaldelijk hoorde: ,,o maar dat vuile

volk'' of ,,dat soort van menschen'', enfin expressies, die men niet van een schilder zou verwacht hebben.
Ja, dat heeft mij wel eens te denken gegeven; ik herinner mij o.a. een gesprek van Henkes, die toch dikwijls zoo goed zag en ziet, en dat mij ten allerzeerste verwonderde. Het is net of ze het ernstigste, het mooiste ontwijken met opzet, enfin zichzelf vrijwillig muilbanden en kortwieken. En is het dat voor sommigen ik meer respect krijg gaandeweg, van anderen denk ik onwillekeurig dat zij in steriliteit zullen vervallen, als ze zoo doorgaan. En de oude *Bohème* was juist op dat punt zeer sterk, dat ze productief was. En, en la Bohème deugt niet volgens sommigen, doch pas op, er zijn er die het onderste uit de kan willen hebben, en, en, en het deksel op den neus zullen krijgen. De kaars snuiten, que soit, doch in het den domper er op zetten ten ontijde daar is geen heil in. Adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

277

Waarde Theo,
Toevalligerwijs heb ik eindelijk eens van Lhermitte iets gezien — een heel oppervlakkige reproductie in houtsnee. 't Stelde voor een oud moedertje op een kerkbank. Naast haar een meisje geknield. Hoe gebrekkig ook die reproductie was, ik heb eenig idee van zijn werk er door. 't Herinnerde me lijnrecht aan de Groux en Legros b.v., zeker moeten er veel rapporten zijn tusschen zijn werk en dat van Millet of Breton.
Hoe oppervlakkig 't kleine houtsneetje, het bleef mij dagen in 't hoofd hangen, en denk ik er nog steeds aan om reden juist dat door een en ander wat ik hoorde omtrent Lhermitte, ik op mijn qui vive was om iets van hem te zien, en er naar zocht. Ge herinnert U, ik schreef U over hem naar aanleiding van comptérendus van de Black & White.
Het bergkrijt heb ik ontvangen — dank er voor — 't is heel goed. Zachter dan wat ik 't eerst van U kreeg evenwel, en de stukken de helft korter, dat hardere soort in grooter stukken blijft wel een verlangen van me, doch met dit ben ik heel blij reeds.
Ik heb er een groote teekening mee gemaakt, met dat en lithographisch krijt namelijk.
Het is een teekening van een spitter — ik had 't U reeds bekende weesmannetje tot model — zoo 'n kale kruin voorovergebogen over

de zwarte aarde vond ik wel iets, waar een zekere beteekenis in lag, als doende denken b.v. aan ,,ge zult uw brood eten in 't zweet uws aanschijns''.
De teekeningen nu van het vrouwtje met de schop en van dezen spitter zijn zóó van aspect, dat men niet zal denken ze op een of ander ingewikkelde manier zijn gemaakt, doch er geloof ik niet over zal denken waar ze mee gemaakt zijn.
Alleen meen ik dat indien ik ze had gemaakt met het gewone conté, er iets doodsch of ijzerachtigs in zou gekomen zijn, dat gemaakt zou hebben dat men direct zeggen ging: dat is toch het leven niet en de natuur niet.
Door zekere grijzen, door een zekere levenswarmte en pit in 't zwart, ontwijkt men dat doodsche en ijzerachtige.
En deze kleine dingen zijn m.i. wel de moeite waard den omweg te maken naar zulke materialen te zoeken als bergkrijt en lith. krijt. Ik ben er heel blij om dat gij het hebt gestuurd.
Van morgen zag een schilder deze twee teekeningen, het was nl. Nakken, die niet bij mij moest wezen maar bij mij aanbelde in de meening van Deventer hier woonde, die in de andere straat woont. Ik wees hem terecht, en vroeg hem of hij niet eens op 't atelier wou kijken, wat hij deed. Daar ik aan den bewusten spitter bezig was, zag hij dien 't eerst op 't ezel, en zeide er van: ,,dat is flink geteekend en serieus bestudeerd.''
Laat dat woord nu daar zonder het uit te pluizen, dan deed het me toch pleizier, omdat ik van Nakken niet precies zou denken, hij zeggen zou van een figuur dat het goed geteekend was als het niet in elkaar zat.
Maar verder hecht ik er ook niet aan, ik schrijf het U omdat de teekening juist die met het bewuste bergkrijt was, en gij er uit ziet dat als gij de moeite naamt om 't me te bezorgen, ik van mijn kant niets liever doe dan er mee te werken.
In hoever nu dergelijke teekeningen zich aan zouden kunnen sluiten bij zekere fusains — Lhermitte is een ideaal — en *dat* standpunt te bereiken *verre* — er naar te streven echter aan de orde van den dag. Enfin als ge komt vroeger of later, kunnen we er beter over spreken.
Ik sprak Smulders onlangs over lithographies; hij vroeg mij op straat of ik er niet weer eens ging maken. Wat ik wel zou willen. Maar ik moet er met Rappard eens over spreken, en die moet mijn studies eerst gezien hebben.

Het komt mij steeds voor er iets dat raison d'être had, kan gemaakt worden van werkmansfiguren. —
De lithographies van Emile Vernier naar Millet en Corot en Daubigny hebben kwaliteiten, die ik erg hoog stel. Wat zou men graag eens praten willen met iemand, die zóó het vak meester is. Niet met het doel om reproducties van schilderijen te gaan maken, maar om beter te begrijpen, wat de lithographie vermag.
Stel U eens voor oorspronkelijke teekeningen met die eigenaardige grijzen en die eigenaardige uitdrukking van stof. Bodmer heeft dat gevonden, hij is oorspronkelijk als artist, en tegelijk heeft hij wat men de lithographische kleuren of liever grijze gamma zou noemen kunnen. Dat is weer heel iets anders als Gavarni's lithographie, betrekkelijk.
Het zijn bij Bodmer bladen die afgewerkt zijn als schilderijen. Ik bedoel hiermee niet alleen Bodmers eigenlijke lithographies als Au bas Bréau en Combat de Cerfs, maar de bladen uit Illustration ook of Monde illustré. Het respect voor de behoefte en het verlangen naar raad of terechtwijzing van anderen, mag echter mijns inziens geen excuus zijn voor eigen leegzitten. Te zeggen: ik heb anderen niet noodig, is echter voorbarig als men er zich systematisch op baseeren zou, om anderen licht te achten.
Het drukken heb ik altijd een mirakel gevonden, een dergelijk mirakel als het tot een aar worden van een korrel graan. Een alledaagsch mirakel, juist omdat het alledaagsch is te grooter, men zaait één teekening op den steen of in de etsplaat en men oogst er eene menigte van.
Kunt gij U niet begrijpen het iets is, waar ik bij het werk veel over denk, en dat ik er eene groote liefde voor heb? Enfin, nu is 't me vooral te doen om te zorgen het zaad, (namelijk de teekeningen zelf) beter worde van kwaliteit, en al duurt het wat langer, mits de oogst er beter door worde ben ik content, maar ik heb het oog steeds op dien oogst.
Nu, schrijf weer eens spoedig, en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Dezen brief bewaarde ik een paar dagen, daar ik heden Zondag meer tijd tot schrijven heb. Ik ben bezig aan het lezen van Les Misérables van V. Hugo. Een boek, waar ik reeds oude herinneringen aan heb, doch tegelijk behoefte had 't nog eens weer te lezen, zooals men een groot verlangen kan hebben om een

of ander schilderij terug te zien. Het is enorm mooi, het figuur van monseigneur Myriel of Bienvenu vind ik subliem.
Gij spraakt in Uw laatsten brief over,, invloed uitoefenen" naar aanleiding van Uw zieke. Die Mgr Myriel doet mij denken aan Corot of aan Millet, ofschoon hij een priester was en de beide anderen schilders. Maar omdat in de schilderswereld Corot en Millet ook, of Breton, behalve hun eigen werk in anderen zooveel energie hebben wakker gemaakt, die zonder hen niet tot ontwikkeling zou zijn gekomen. Ge kent immers les Misérables toch, en zeker ook wel de illustraties die Brion er voor heeft geteekend, erg goed en steekhoudend. Het is goed als men zoo 'n boek weer eens leest dunkt mij, juist om sommige gevoelens en stemming levend te houden. Die van menschenliefde vooral, en van geloof in en bewustzijn van iets hoogers, enfin van het quelque chose là-Haut.
Ik zat er van middag een paar uur in verdiept, en kwam toen in 't atelier tegen dat de zon onder ging. Uit het raam zag ik op een breeden donkeren voorgrond — omgespitte tuinen en gronden meestendeels warm zwarte aarde, zeer diep van toon. Daar schuin doorheen loopt het weggetje van geelachtig zand, met groene kanten van gras en de ijle, spichtige populiertjes.
Een achtergrond van een grijs silhouet van de stad, met 't ronde dak van 't station, en torens en schoorsteenen. En trouwens overal nog achterkanten van huizen, doch in het avonduur is alles tot elkaar gebracht door den toon en dus 't geheel in het groot beschouwd eenvoudig een voorgrond zwarte omgespitte aarde, een weg daardoor, een grijs silhouet van een stad met torens er achter, daar vlak boven, bijna aan den horizon, de roode zon. 't Was net een bladzijde van Hugo — en iets wat U bepaald zou getroffen hebben, en wat ge beter zoudt beschrijven dan ik. En ik dacht er bij aan U.
Ik schreef U reeds ik met het bergkrijt had geteekend — gisteren begon ik er een tweede teekening mede van een naaister. Ook bepaald met 't oog op clair-obscur.
Als ge weer eens op 't atelier zult komen, zult ge denk ik gauw genoeg zien, dat al spreek ik zoo heel druk niet meer over dat plan van werkmansfiguren voor de lithographie, ik toch dat steeds in 't hoofd gehouden heb.
't Is er echter zoo mede, dat voor mijzelf ik het hoe langer hoe zwaarder begin te tillen in dit opzicht, dat ik mijn figuren mooier wil hebben.

k Heb een zaaier — een maaier — eene vrouw aan de waschtobbe — eene charbonnière — eene naaister — een spitter — eene vrouw met de schop — het weesmannetje — een bénédicité — een kerel met een kruiwagen mest. Nog meer desnoods, maar ge zult het U dunkt mij wel kunnen begrijpen, dat juist het maken daarvan, het onder de oogen hebben der modellen, het denken er over, niet zoozeer ten gevolge hebbe men voldaan is over zijn werk, dan wel juist het tegendeel, dat namelijk men zegt — ja datzelfde maar nog beter en nog ernstiger.
En nu zou ik aan die gedachte niet hechten als ik ze onuitvoerbaar achtte, maar juist het aanvankelijk reeds daar zijn van deze teekeningen, maakt dat de lust ze beter te maken minder eene gedachte is dan wel een werkelijk sjouwen er op.
En met het maken van een definitief plan ben ik nog niet verder, daar ik de executie er van interessanter vind.
't Komt mij voor, dat deze teekeningen alle lijnrecht een streven zijn in de richting die gij bedoeldet, toen ge er onlangs over schreeft — ofschoon het *zich aansluiten* bij die fusains van Lhermitte b.v. *zeer verre* zij. —
Dat zult ge ook begrijpen.
't Geheim van Lhermitte moet dunkt mij geen ander zijn, dan dat hij 't figuur in 't algemeen, n.l. het stoere, strenge werkmansfiguur door en door kent, en in 't hart van 't volk zijn motieven grijpt. Het zoo ver te brengen als hij — men moet daar niet over spreken — men moet *werken*, en zien hoe ver men komt. Omdat het spreken er over van mij presumptie zoude zijn m. i., en het werken een bewijs van respect en vertrouwen en geloof in zulke artisten als hij daarentegen.
Hebt gij ooit iets gezien van een Amerikaan, die Abbey heet? Er is in New-York tegenwoordig een club van teekenaars, die zich The Tile club, of dus de Tegelschilders noemen, en van wie ik een aantal illustraties zag, onder anderen in een Christmas nummer van Harper's illustraties. Ik vraag het daarom omdat die heeren te Parijs schijnen geweest te zijn allen te gelijk — te oordeelen uit een blad humoristische schetsen van een hunner.
Abbey is mijns inziens verreweg de knapste. Zijn figuren hebben dikwijls iets van Boughton. Boughton is ook lid of eerelid van de club, doch is geloof ik op zichzelf solidener dan de heele rest van de club tezamen, en maakt niet zooveel lawaai.
Maar Abbey is evenwel zeer mooi.

Een vrouwenfiguurtje in de sneeuw van hem dat ik heb, doet tegelijk denken aan Boughton en aan Heilbuth.
Een groote penteekening voorstellende een Kerstfeest in den tijd van Washington of iets vroeger, doet b.v. aan Henri Pille denken. Hij heeft stijl, en dat is iets groots, maar Boughton had datzelfde, vooral vroeger nog meer.
Ik schrijf er eigenlijk eens over, omdat ik geloof gij het wel met mij eens zult zijn, dat niet alle Amerikanen slecht zijn.
Dat integendeel daar ook al les extrêmes se touchent, en er naast een massa lawaaimakers en knoeiers van de meest onuitstaanbare en onmogelijke varieteiten, karakters staan, die 't effect doen van een lelie of een sneeuwklokje tusschen de dorens.
Nu ik ga nog een beetje in Les Misérables lezen ofschoon 't reeds laat is, men wordt warm van zoo'n boek, net als van schilderijen van Dupré, en oude Millets, of enkele Decamps, 't is geschreven met wat men noemt fougue.
Ik zag dat er weer een nieuw deel van Zola uit is: Au bonheur des dames, als 'k me wel herinner.

278

Waarde Theo,
Erg blij was ik met Uw brief en recht hartelijk dank ik U voor het ingeslotene. Het spijt me alleen ge er waarschijnlijk zelf meer in ongelegenheid mee zijt geweest om 't me toch te zenden, dan ge wel schrijft. Ik hoop van harte ge sedert het bewuste hebt terug ontvangen. *)
Dezer dagen heb ik gewerkt met drukinkt, die wordt met terpentijn aangemengd en met 't penseel er op gezet. Geeft zeer diepe tonen van zwart. Gemengd met wat Chineesch wit geeft het ook goede grijzen. Door bijvoeging van meer of minder terpentijn kan er zeer dun zelfs mee gewasschen worden.
Moet dunkt mij uitmuntend geschikt zijn om er mee te werken op dat papier dat Buhot U gaf.
Als gij eens hier komt, spreken we bepaald nog eens over die kwestie, en zal ik U teekeningen wijzen die er op zouden kunnen worden gedaan. Een jaar geleden was 't me een raadsel hoe sommige zeer diepe tonen van zwart te verkrijgen waren, maar juist op de drukkerij heb ik er eenige gevonden.

*) Theo had geld geleend aan een neef uit Indië.

En juist daardoor kan ik wat verder doordringen in het zoeken naar modeleeren en clair-obscur.
Dank voor Uw goede wenschen op mijn verjaardag, ik had toevalligerwijs een erg prettigen dag daar ik net een voortreffelijk model had voor een spitter.
Dit kan ik U verzekeren, het werk gaat hoe langer hoe prettiger, en ik voel er om zoo te zeggen meer levenswarmte door, en ik denk daarbij steeds aan U, als zijnde het door U dat ik werken kan. Zonder fatale obstacles n.l., zonder directe handenbinders. De moeielijkheden prikkelen soms juist. Nu moet nog de tijd komen dat we er nog meer energie kunnen achterzetten.
Mijn ideaal is te werken met hoe langer hoe meer modellen, een heele kudde arme luidjes, voor wie 't atelier een soort harbour of refuge zou kunnen wezen in dagen van kou, of als ze zonder werk zitten of behoefte hebben.
Waar ze weten dat vuur, eten, drinken en een paar kwartjes voor hen te verdienen zijn. Dat is nu nog maar op heel kleine schaal, dat zal hoop ik zich uitbreiden.
Voorloopig bepaal ik me juist tot eenige weinigen, zonder daar van af te gaan — ik kan er geen een van missen maar wel er nog bij gebruiken. Gij schrijft over sommige liefhebbers die mogelijk te eeniger tijd mijn werk tel quel zullen nemen, zij 't ook het niet bepaald een handelsartikel werd.
Wel dat geloof ik werkelijk ook. Als 't mij lukken mag wat warmte en liefde in 't werk te leggen, dan zal het zijn vrienden vinden. Doorwerken is de kwestie.
Het verheugt me, dat Uw zieke vooruitgaat zij 't ook langzaam. Hier is 't heerlijk lenteweer geworden, de avonden zijn onbeschrijfelijk mooi. Als 't bij U te lande zoo is, zal haar goed doen. Komt zij al op?
Ik heb den weesman weer vandaag, en moet mijn boeltje gaan klaarmaken.
Ik sprak deze week v. d. Weele weer en verwacht hem dezer dagen weer eens bij mij ook.
Gij zult het druk hebben met den Salon ook waarschijnlijk.
Wanneer ge naar Holland zoudt komen kunt ge zeker nog onmogelijk ten naasten bij bepalen nietwaar?
Heb het goed, en als ge een oogenblikje hebt, schrijf weer eens, àdieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

279 Beste broer,
Dank voor Uw brief en ingesloten frs 50., die als altijd zeer welkom waren, zoowel eerstgenoemde als laatstgenoemde.
Wat ge omtrent Uw zieke schrijft, vernam ik met belangstelling. De verandering van omstandigheden die haar herstel medebrengt heeft eene meer of minder critieke zijde doordat, hetgeen waarop ge trouwens verdacht zijt en zelf zegt, er gemoederen in opstand zouden kunnen komen — mogelijk althans — laat ons hopen van niet. —Wat is dat laatste toch eigenlijk erg vreemd. In zich zelf ziet men 't geen men doet als iets eenvoudigs en natuurlijks — iets van zelfsprekends — men is er min of meer over verwonderd waarom anderen de motieven welke iemand tot zoo iets dringen ook niet in zichzelven terugvinden. En zou haast tot de conclusie komen sommige personen zekere gevoelszenuwen in zich gecauteriseerd hebben — met name die welke men gecombineerd het geweten noemt. Enfin ik beklaag dezulken, zij reizen door 't leven zonder compas m.i.
Menschenliefde is iets wat men in elk mensch zou meenen te mogen veronderstellen, als zijnde de basis van zoo ongeveer alles. Maar sommigen meenen er betere fondamenten zijn. Ik ben er weinig nieuwsgierig naar. Dit oude fondament beproefd en goed gebleken zijnde zooveel eeuwen lang is mij genoeg. Vindt ge dit niet aardig gezegd, 't komt voor in les Misérables:

Si César m'avait donné
La gloire et la guerre,
Et qu'il me fallût quitter
L'amour de ma mère,
Je dirais au grand César:
Reprends ton sceptre et ton char,
J'aime mieux ma mère, o hé,
J'aime mieux ma mère.

In 't verband waarin dit (een studentenliedje uit den tijd van de revolutie van '30) voorkomt staat l'amour de ma mère voor l'amour de la république, of liever, l'amour de l'humanité, anders gezegd doodeenvoudig fraternité universelle.
Eene vrouw hoe goed en nobel zij ook van nature zij, indien zij zonder middelen is, en door haar eigen familie niet beschermd wordt, staat m.i. in de tegenwoordige maatschappij in groot en

onmiddellijk gevaar te verzinken in den maalstroom der prostitutie. Wat spreekt meer van zelf dan dat men de zoodanigen steune? En indien 't niet anders te vinden is, als 't geval er toe leidt, welnu dan, il faut y mettre sa peau, en trouwen haar.
Althans men moet dunkt mij zich tot principe stellen deze bescherming indien men ze begint, door te zetten tot definitieve redding, en te dekken met eigen borst zoo noodig. Zelfs zonder bepaalde liefde?
Misschien ja — alsdan is 't een mariage de raison, que soit, doch niet in den zin van een huwelijk dat men uit eigenbaat aangaat. In het bovenstaande vindt ge mijn gedachten omtrent de kwestie ,,hoever mag men gaan in het zich bemoeien met eene ongelukkige vrouw?'' Antwoord: tot in 't oneindige. Evenwel op den voorgrond stellende dat trouw blijven de eerste en voornaamste is van alle liefde, zoo herinner ik U aan Uw eigen gezegde, dat ,,het trouwen (n.l. het civiele) zoo'n raar ding is.'' Dit gezegde van U drukt precies uit hoe het is, en op dat punt verklaar ik niet te weten wat beter of slechter is, er aan te tornen of niet. 't Is wat men noemt ,,puzzling'', it puzzles me too, en ik voor mij zou zoo zeer wenschen dat men daar niets mee te maken had. Ik vind het wel goed gezegd, dat ,,als men trouwt, men niet alleen de vrouw zelf trouwt, doch de familie bovendien,'' hetgeen soms iets min of meer fataals en beroerds is als het nare lui zijn. Doch nu over de teekeningen.
Ik heb er weer met drukinkt gemaakt, en was deze week zoekende om de drukinkt te mengen met wit, en vond ze op twee wijzen te mengen is daarmee al vast — n.l. met het wit uit de tubes olieverf, en waarschijnlijk nog beter met het gewone zinkwit in poeder dat men bij elken drogist zelfs krijgen kan, alsdan 't aanlengende met terpentijn, die op dit papier niet doortrekt en vlekken geeft op den achterkant als olie, doordat die zoo snel opdroogt en wegtrekt.
De drukinkt werkt veel pittiger dan b.v. inkt.
Wat is 't werk van Jules Dupré toch mooi, bij G. & Co. voor 't raam zag ik een kleine marine, die ge zeker wel kent, en die ik haast dagelijks 's avonds ben gaan kijken; maar ten opzichte van Dupré en dergelijke kunst, die te Parijs men zooveel meer te zien krijgt dan hier, zijt ge misschien wat verwend, en weet niet hoe almachtig mooi het hier doet, waar men er zoo bitter weinig van ziet.
Ben aan 't lezen van 't laatste gedeelte van Les Misérables — het

figuur van Fantine, eene prostituée, maakte diepe impressie op mij — o ik weet net zoo goed als een ander dat men in de werkelijkheid niet precies eene Fantine vinden zal, doch evenwel dit figuur van Hugo, zooals trouwens al zijn figuren, is *waar*, zijnde eene essence van 't geen men in werkelijkheid ziet.
't Is de type — waarvan men slechts individu's ontmoet.
Mocht het zijn ge dezer dagen eens een graveur tegen kwaamt, n.l. een als b.v. Girardet of Eichens, die aquatinten maken, zoudt ge me veel genoegen doen zoo terloops eens te vragen: waarmee maakt men gewoonlijk de teekeningen, die tot leiddraad moeten dienen voor de gravure? misschien zeggen ze dan: met drukinkt; indien ze deze gebruiken, waarmede lengen zij die drukinkt aan, hoe gebruiken ze die?
't Komt mij voor, dat als ge er den een of anderen graveur zoo ter loops eens over spraakt, en mij verteldet wat hij zegt, ik allicht in 't geen hij zegt, iets vinden zou dat in sommige kwesties me licht zou geven, ook al was 't geen direct antwoord op waar de drukinkt mede gemengd wordt, zóó dat men er *op papier* op verschillende wijzen mee werken kan.
Zeker is er ook nog andere drukinkt dan die welke ik nu op 't oogenblik heb, en lost het zich nog nader vanzelf voor mij op. Er komen in de teekeningen effecten voor, *dergelijk als in aquatintgravures*, als men werkt met drukinkt en terpentijn zooals ik nu probeerde. Ik heb indertijd teekeningen gezien b.v. van Mottramb den Engelschen graveur die de Boughtons gegraveerd heeft, en ik wou ik wist waar die mede werkte b.v..
't Spreekt vanzelf ik met deze informatie geen haast heb, alleen als ge zoo eens iets hoort van diverse procédés van teekenen, deel het mij vooral mede.
De vrouw van S. en haar moeder *) (indien die nog met haar woont) ken ik ook, kwam er indertijd; ik heb hen nog zeer duidelijk in mijn herinnering, en vind het twee sympathieke personen, die me denken doen aan mijn eigen huisgenooten, zoozeer zelfs dat onwillekeurig ik dikwijls aan hen als aan personen van dezelfde familie denk. 't Zijn net figuren uit Souvestre b.v., of van Ed. Frère. Men ziet er zoo meer te Parijs, trouwens overal. Zulke personen doen me altijd aan de vrouwenfiguren uit 't Evangelie denken, misschien omdat ze soms in expressie iets hebben van b.v. de figuur in Delaroche: Vendredi Saint, of in Landelle:

*) Bekenden van Vincent en Theo in Parijs, waar de herstellende zieke ging inwonen.

Bienheureux ceux qui pleurent. Ik weet wel deze zienswijs is niet compleet, er zijn andere aspecten nog beter dan Delaroche — en dieper dan hij — b.v. die van Lhermitte en Herkomer.
Nu, dat vind ik er dus ook in en om, ik kan mij toch begrijpen dat in de dagen van Souvestre, Delaroche, Frère, Landelle, etc., deze richting populair werd, ofschoon ze bij Millet en anderen vergeleken niet geheel juist en waar zij.
Leeft *Anker* nog, ik denk dikwijls aan zijn werk, ik vind dat zoo degelijk en zoo fijn gevoeld. Hij is nog een oude, echte van de soort van Brion. Kerel wat kan ik soms verlangen, ge weer eens op 't atelier zijn zult. Van harte hoop ik gij het geld van H. zult terug krijgen. Bij mij moest er ditmaal veel direct af, en ik heb bitter weinig over. Enfin schrijf zoo spoedig ge kunt als het tegen den 20sten gaat. Adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

280

Waarde Theo,
Dank voor Uw schrijven, dank voor het ingeslotene.
Uw brief las ik met veel belangstelling. Ik ben blij dat gij juist inziet van welken kant waarschijnlijk moeilijkheden zullen komen n.l. dat — zonder 't expres te doen — vrouwen als b.v. S. (ge zegt terecht ze echter op zichzelf goed zijn) weinig voorzichtig zijn in wat ze zeggen enz. Als ge met een woord spreekt over een relatie tusschen Uw patient en hare eigene moeder, zoo is dat iets waar ik U ook niet mede feliciteer. Alleen het is niets ongewoons.
Het is echter wel eene treurige gedachte, dat iets als eene relatie tusschen moeder en dochter een donkeren kant kan hebben. zoodat een man die *licht* liefheeft en het zoekt, er fataal door gedwarsboomd kan worden.
Door den invloed van moeder en den omgang met vriendinnen, misschien meer dan door iets anders, komt er in de vrouwen soms iets wat men retrograde noemt, en wat hervormingen in denken en doen — soms noodig en dringend noodig — belemmert.
Er is ergens in eene voorrede van Zola een woord, ik meen in dezen vorm: „ces femmes ne sont cependant pas mauvaises, l'impossibilité d'une vie droite dans les commérages et les médisances des faubourgs, est la cause de leurs fautes et de leurs chûtes." In het aanknoopen van relaties met haar familie zou ik meenen 't bezwaar te voorzien was dat men daardoor soms in 't

officieele vervalt (de lui nemen 't zóó op soms zeer indiscreet) waar men meer privé en niet officieel het bedoeld had. Doen en zwijgen zijn niet de bedoelingen van iedereen en sommige oudere en wijzere familieleden vervallen zoo licht in 't lawaaimaken, dat men er spijt van hebben kon hen gesproken te hebben. Juist ook omdat zij 't niet laten kunnen te intrigeeren en enfin — het zijn waarschijnlijk wolven.

Ik wou we niet zoo ver van elkaar waren, ik schreef U gisteren meer uitvoerig over sommige moeielijkheden, waarmee misschien gij binnenkort te maken zult hebben, maar het is 't gevoel, dat ik zelf ook niet weet soms hoe er door te komen, dat me terug hield van te schrijven. Bovendien ik heb 't vertrouwen dat liefde, waar ze oprecht is niet vergaat, althans dan niet waar tegelijk men met rede handelt. Toch ik zou dat ook weer willen doorschrappen omdat het niet juist is, want liefde kan wel degelijk vergaan — doch er is iets van een kracht van renaissance in de liefde.

Ce que l'homme tue Dieu le ressucite.

V. d. Weele was weer eens bij me. Mischien kom ik door hem in kennis met Piet v. d. Velden, dien ge zeker wel kent uit zijn boeren en visschersfiguren.

Ik heb v. d. Velden eens ontmoet, en hij maakte toen een goede impressie op mij, ik dacht aan 't figuur van Felix Holt de radicaal van Eliot. Er is iets breeds en ruw in hem dat mij zeer bevalt — iets van het ruwe van torchon. Een man, die de beschaving blijkbaar niet zoekt in uiterlijke dingen, doch inwendig veel verder is, veel, veel, veel verder dan de meesten.

Enfin hij is een echt artist, en ik wou ik hem kende, want ik zou hem vertrouwen, en ik weet zeker ik van hem zou leeren. En ook al komt het niet door v. d. Weele, zou 't niet onmogelijk zijn ik hem eens tegen 't lijf liep.

Rappard zou verleden Maandag bij me gekomen zijn, toen werd zijne zuster ziek schreef hij, en kon hij weer niet. Misschien komt hij deze week.

Nu tegenwoordig is er geen teekening meer waar ik niet met 't penseel in werk met de drukinkt.

Ik moet U wel zeggen, dat ik wel wat gegeneerd ben in mijn beurs, dat is zeer zeker niet Uw schuld, maar 't is mijn schuld ook niet, hoe ik ook bereken, ik kan niet meer bezuinigen, en voor 't uitvoeren van sommige plannen, zou ik meer moeten hebben dan ik

over beschikken kan. Begon ik er aan, ik zou moeten blijven steken. Maar 't is wel eens iets melankolieks als men denkt, dit of dat zou ik zoo en zoo kunnen maken, en te stuiten op de kosten. Er blijft dan een onvoldane energie in iemand, die men zou wenschen niet te behoeven in zich op te sluiten. Toch zei ik het niet om te klagen — ik ben dankbaar, ik — zij 't niet zoo krachtig als ik zou willen — vorderen kan. Maar de Engelschen zeggen wel eens: ,,Time is money'', en ik denk soms onwillekeurig het hard is, tijd te zien voorbijgaan, waarin dit of dat reeds had kunnen gedaan worden, als ik de middelen gehad had.
Gij zult begrijpen, wat ik bedoel; ik zou meer willen kunnen besteden nog, en aan model en aan schilderbehoeften. Al verkoop ik geen een van mijn studies, toch zijn ze geloof ik waard wat zij aan verschotten kosten. Het atelier is zoo veel beter en bruikbaarder geworden, doch ik heb slechts stoom genoeg voor ,,half speed'', en zou ,,full speed'' willen gaan.
Nog eens, ik zeg het niet om te klagen, ook niet omdat ik U tot grootere opofferingen zou willen dringen, gij zijt eigenlijk zelf ook boven Uw kracht belast. Maar tot explicatie en om mijn hart eens lucht te geven. Want ge begrijpt dat ik soms zware zorg heb. Enfin roeien met de riemen die er zijn, en de dingen die we niet vertillen kunnen met kracht, ondermijnen door geduld. Deze week teekende ik een paar liggende figuren, ik zal wel eens figuren van lijken of zieken noodig hebben, zoowel mannen als vrouwen. Onlangs kwam ik 't huis van Israëls voorbij — ik ben daar nooit binnen geweest, de voordeur stond open daar de gang geschrobd werd, ik zag dingen hangen in den gang, en weet ge wat het waren? De groote Herkomer: Last muster Sunday at Chelsea, en eene photo naar dat bewuste schilderij van Roll: Grève de Charbonniers, waarover ge U misschien herinnert ik U indertijd schreef. *)
Ik wist niet dat er eene photographie van Last muster bestond. Ik heb de groote houtsnee van de twee hoofdfiguren en de eerste ruwe schets, lang vóór 't schilderij gemaakt.
Nu adieu kerel, het beste met Uw patient, voorspoed met het werk.

t. à t. Vincent.

*) Zie brief 238.

281 Waarde Theo,

Tegen Uw verjaardag wil ik zorgen ge van mij ook een woordje ontvangt. Moge het een goed jaar voor U zijn dat ge begint, en het U voorspoedig gaan met het werk, en ik hoop vooral ook dat ge in dit jaar wat voldoening hebben zult van wat ge voor Uw patient deed, en zij herstelle en nieuw leven vinde.

Weet ge wel 't al haast een jaar geleden is ge hier waart? Ja — ik verlang zeer naar Uw komst.

Het is werk over dat heele jaar dat ik U moet laten zien, waar we over moeten spreken in verband tot de toekomst.

Zoudt ge denken 't omstreeks denzelfden tijd als verleden jaar zijn zal ge komen zult? Enfin, als ge iets zeggen kunt omtrent Uw komst, schrijf het dan eens.

Indertijd hebt ge me veel verteld van die Zweedsche schilders — Heijerdahl — Edelfelt.

Van Edelfelt heb ik deze week gevonden de reproductie van een schilderij: eene godsdienstoefening op het zeestrand. Er is iets in van de gedichten van Longfellow. Het is erg mooi. Dat is eene richting waar ik erg veel van houd, en die geloof ik meer goed doet in de wereld dan de Italianen en Spanjaarden met hun ,,marchands d'armes au Caïre'' enz., die ik toch zoo vervelend vind op den langen duur.

Deze week had ik een figuurtje van eene vrouw op de hei, die turf opraapt, onder handen.

En een geknield mannenfiguur.

Men moet zoo de structuur der figuren kennen om expressie te krijgen, althans ik kan 't niet anders inzien.

Edelfelt is wel mooi in zijn expressies, doch ook hij zoekt het niet alleen in de uitdrukking der gezichten maar in de geheele houding der figuren.

Weet ge wie misschien de knapste van al die Zweden is?

Het is misschien een zekere Wilhelm Leibl *), een man die geheel zichzelf gevormd heeft.

Ik heb van hem de reproductie van een schilderij waar hij plotseling mee voor den dag kwam, ik meen op de Expositie te Weenen van '82. 't Stelt voor 3 vrouwen in eene kerkbank, één zittend figuur van eene jonge vrouw in geruit costuum (Tyrol), twee geknielde oude vrouwen in 't zwart met doeken om 't hoofd.

*) Een vergissing van den schrijver. Wilhelm Leibl was een Duitscher.

Prachtig van sentiment, en geteekend als Memling of Quintyn Matsys. Dat schilderij maakte toen schijnt het, veel beweging onder de artisten, sedert weet ik niet hoe 't met dien man gegaan is. Ik vond, dat het veel van Thijs Maris had. In Engeland is er ook een Duitscher van die soort, maar minder knap, Paul de Gassow, die iets heeft van Oberländer, wiens koppen ge U zeker herinnert. Enfin, er zitten goede lui in dat Zweden nog schijnt het. Ik ben weer verlangend naar Uw brief.
Wat ik U met een woord schreef over relaties van vrouwen met hare moeders, mij aangaande ik kan U verzekeren $^9/_{10}$ van de moeielijkheden die ik met de vrouw had, daarin hun oorsprong hadden direct of indirect.
En toch die moeders, al doen ze onuitsprekelijk verkeerd, ze zijn niet precies slecht. Maar ze weten niet wat ze doen — vrouwen van een jaar of 50 hebben dikwijls iets wantrouwends, en juist hun eigen slimheid en argwaan verstrikt hen.
Ik zal als ge wilt, U sommige bijzonderheden wel eens vertellen. Ik weet niet of alle vrouwen serieuser worden met het klimmen van hun jaren, en dan willen ze hun dochters besturen en terecht wijzen en doen het glad verkeerd.
Toch in sommige gevallen kan hun systeem eenig raison d'être hebben, maar ze moesten niet zich tot principe stellen en a priori aannemen, dat de mannen bedriegers en gekken zijn, en daaruit volgt de vrouwen hen bedriegen moeten, en de wijsheid in pacht hebben. Wordt het systeem der moeders toegepast ongelukkigerwijs op een man, die eerlijk en te goeder trouw is, zoo is hij er ongelukkig aan toe.
Enfin we zijn nog niet in den tijd, dat de *rede* niet alleen in den zin van raison doch tevens van la conscience, door iedereen geeerbiedigd wordt; er aan te werken die tijd kome, is plicht en bij het beoordeelen der karakters, de omstandigheden van de tegenwoordige maatschappij in aanmerking te nemen, is een van de eerste dingen die de menschlievendheid gebiedt.
Wat is Zola toch mooi — 't is vooral L'assommoir waar ik dikwijls aan denk. Zeg eens, hoe staat gij met het lezen van Balzac? Ik heb Les Misérables geheel uit. Ik weet wel dat Victor Hugo op een andere wijs analyseert als Balzac en Zola, maar hij doorgrondt de dingen ook.
Weet gij, wat ik voor mij zou prefereeren boven de relaties van de vrouw met haar moeder — in mijn geval waar 't bepaald ver-

keerde gevolgen heeft, — dat de moeder maar geheel en al bij mij in ware gekomen.

Ik heb haar dat dezen winter, toen de moeder erg in 't nauw zat, eens voorgesteld, en gezegd: als ge zoo aan elkaar gehecht zijt kom dan bij elkaar wonen, maar 't is juist dat zij geloof ik, het eenvoudige, dat ik *en* uit principe wil *en* ook door de omstandigheden noodzakelijk wordt, niet goed genoeg vinden, zelfs dan niet, als zij zelf er niet komen kunnen.

Veel menschen zijn meer op het uiterlijke dan op het innerlijke van een huisgezin oplettend, en dat, denkende ze goed doen daarmee. Daar is de maatschappij vol van: paraître in plaats van être. Nog eens die menschen zijn *daarom* niet slecht, doch ze zijn dwaas. De moeder eener vrouw is in sommige gevallen de representant eener bemoeizieke en kwaadsprekende en onuitstaanbare familie, in die kwaliteit gedecideerd schadelijk en vijandig ook, al is ze op zichzelf zoo slecht niet.

In mijn geval zoude zij veel beter zijn indien zij in mijn huis was, dan in de huizen van de andere familieleden, waar zij eigenlijk soms op brutale wijs de dupe van is, en opgestookt wordt om te intrigeeren.

Tegenover Uw patient zijt gij absoluut eerlijk en te goeder trouw geweest, zie dat is iets wat het voornaamste is en de toekomst wat die ook zij, helder houdt, doch al heeft men recht gehandeld, zoo kan men toch evenwel soms onaangenaamheden krijgen. Enfin, in dit jaar dat ge heden begint, wensch ik U zoo weinig mogelijk daarvan toe — en integendeel nogmaals alles goeds. Nu schrijf spoedig als ge nog niet geschreven hebt reeds, wat ik hoop 't geval zij. Adieu kerel, met een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

282

Waarde Theo,

Uw brief en het ingeslotene was zeer welkom als altijd. En als altijd wel bedankt er voor, en zoozeer begrijpende ge zelf heel wat te zorgen hebt, waardeer ik het te meer.

En dus is de Salon geopend. Ge zult dezer dagen de heeren Tersteeg en C. M. wel weer over hebben. 't Is nu al haast een jaar geleden dat ik met hen onaangenaamheden heb gehad, n.l. met Tersteeg. Ik zal hem niet meer in den weg komen, dat heeft hij wel gezien

ook dunkt mij, en kan hij verzekerd zijn ik aan het gebeurde haast niet meer denk.
Mij dunkt mocht Tersteeg U soms een woord over mij spreken, coupeer het plus minus in dezer voege: ,,Is Vincent U sedert in den weg geloopen, of U tot last geweest? daar hij dit niet geweest is, maak gij het hem ook niet moeilijk.'' Het is mij min of meer onplezierig dat ik om reden van die moeilijkheid met Tersteeg het huis Goupil steeds uit discretie moet mijden. Gij weet wel dat Tersteeg toen ter tijd aan Pa over mij schreef — welnu die opinie van dat ik het onmogelijk gemaakt had dat hij iets verder met mij te doen zou hebben, heeft hij tot heden niet terug genomen. 't Spreekt van zelf dat zoolang hij die opinie van mij heeft ik mijn voeten in de zaak op de Plaats niet zetten zal.
Niet omdat ik bang ben T. te ontmoeten evenwel, niet omdat ik mij voor hem verbergen wil of iets dergelijks, maar omdat ik hem geen aanstoot wil geven. Wil iemand niets met mij te doen hebben, welnu ik zal zelf mee helpen en de enkele gelegenheden waar men soms elkaar ongezocht tegen 't lijf loopt trachten te vermijden. Overigens zoodanige opinie niet tegenspreken. Van uit een zeker standpunt gezien heeft Tersteeg geen ongelijk — evenwel de zaken zouden van een anderen kant kunnen bezien worden — men zou 't anders kunnen opgevat hebben dan Z.Ed. toen deed, — maar dat moet hij zelf weten.
Van mijn kant heb ik mij over Z.Ed. uitgelaten tegenover U, — maar overigens zoover ik weet ook niet tegenover anderen — geïnfluenceerd door diverse omstandigheden, die mij zeer onaangenaam waren, ongenoegen met Mauve etc. Dat mijn oordeel over hem daardoor ook niet juist was, geef ik gaarne toe, en op conditie dat T. terugneemt wat hij over mij schreef aan Pa, dat ik het onmogelijk gemaakt had hij iets verder met me te doen zou hebben, neem ik terug mijn opinie dat T. schuld had aan onaangename dingen, die mij overkwamen. Indien ik me duidelijk genoeg uitdruk, vindt ge in deze beschouwing mogelijk iets, dat tot meer vrede of elkaar beter verstaan mocht kunnen leiden, 't geen me verre van onverschillig zoude wezen.
Als ik reken van af Mei l.l. Theo, dan is 't jaar voor mij niet precies makkelijk of zonder zorg geweest hè? Maar dat 's niets, gemak of zonder zorgen wezen is ook mijn ideaal en bedoeling niet. — Toch er is heel wat komen kijken.
Hetgeen gij stuurt vind ik niet weinig doch veel, maar ofschoon

het veel was, meer zelfs dan gij zelf eigenlijk missen kondt, om voort te gaan en te vorderen met het werk en met het huishouden, is een heksenwerk voor de vrouw en voor mij. Nu is 't soms voor mij erg naar, als er zulke scheeve verhoudingen zijn dat ik b.v. juist zulke personen moet vermijden, met wie men soms juist in verband tot 't werk, direct of indirect in aanraking zou dienen te komen. En wou ik 't uit de wereld was.
Enfin — betrekkelijk heb ik 't overgegeven.
Op dit moment heb ik verschillend werk onderhanden dat ik dien door te voeren, en werkelijk ik ben wat gegeneerd. Ge schrijft over Rappard — 't is zoo lam hij niet gekomen is toen hij schreef te zullen komen, als ik hem vraag me wat voor te schieten, geloof ik bepaald hij dit me niet zal weigeren.
Want hij zelf heeft het me geproponeerd dezen winter, toen werd hij echter ziek, en konden we niet correspondeeren over de zaak, waar 't geld voor zou bestemd zijn, n.l. lithographies en teekeningen die daarmee in rapport stonden. Toen schreef zijn vader nog ,,mijn zoon is ziek doch ik weet er van, als gij soms in verlegenheid zit, zal ik U het bewuste voorschieten.''
Dat vond ik zóó fijn van R.'s vader, dat ik het grof van me zelf zou gevonden hebben, indien ik toen het direct hadde genomen. En schreef dus: ,,neen, laat Uw zoon eerst beter zijn''. Nu werd R. beter, maar ik hoorde daaromtrent niets directs meer, en was hij geabsorbeerd in ander werk. En zoo is dat nog steeds hangende, en is er telkens iets dat in den weg komt, om die zaak door te zetten. Maar ik van mijn kant ging er wel mede door, nl. teekenen met drukinkt, lith. krijt, enz., en heb nog al kosten gehad ook. Daar is hij niet in het minst aansprakelijk voor, maar ik wil maar zeggen reden te meer, hij me niet zal weigeren denk ik, mij voor te schieten.
Ik zal 't hem dus verzoeken, doch ben een brief van hem wachtende, en vóór ik de zaak beschreven en antwoord heb, verstrijkt licht een tijd want hij is slof in correspondentie soms. Toen 't geld van U kwam vanmorgen, was ik zonder geld, — d. i. absoluut zonder een cent geweest pl.m. een week. Ik was bovendien uitgeput in teekengerei. Ik was in besprek met Smulders over een partij teekenpapier en heb dat gehaald, ofschoon die uitgaaf nu niet convenieerde maar ik moest het hebben met andere materialen, als b.v. de drukinkt van de graveurs en lithographisch krijt. En moest verscheiden dingen betalen en inslaan

voor het huishouden. En moest modellen betalen, die ik intusschen toch gehad had om door te blijven werken.
Het spijt me verschrikkelijk dat ik het dien te vragen, maar als ge eenigszins kunt stuur mij nog b.v. 10 francs. Er hangt een week werk van af, want ik zal van Rappard niet direct antwoord hebben kunnen, ben reeds à court en heb afspraak met modellen. Als Rappard me dan zendt, is er ook weer een tijd dat alles geregeld zal gaan, tot er eens weer ruimte komen kan. Kunt ge het zenden zoo loopt deze week wel grif van stapel, en anders is er onaangename averij. Maar neem het me niet kwalijk, er was een combinatie van kosten, en alle onvermijdelijke, die ik niet precies kon schipperen. En hebt ge het niet — enfin — we zullen er niet van sterven daarom. De moeielijkheden in kleine zaken over kleine sommen zijn soms ook waarachtig hoofdbrekend, en dit is zulk een geval. Ik hoop dat R. me wat mocht kunnen helpen, want heb er behoefte aan net als het veld naar een regenbui, als 't lang droog geweest is.
Nu, nogmaals wensch ik U allen voorspoed toe met betrekking tot Uw patient, het weer is hier bij tijden heerlijk, 't zal bij U te lande ook zeker mooi zijn en zal haar goed doen. Adieu,

t. à t. Vincent.

283

Waarde Theo,
Gij zult het druk hebben voor den Salon — ik bewaarde expres een postzegel om U desnoods nog eens te kunnen schrijven.
Ik heb aan vriend Rappard geschreven, doch natuurlijk nog geen antwoord, hij wacht soms in gewone gevallen een maand voor hij schrijft.
Als gij gegeneerd zijt stuur desnoods minder dan 't gewone, doch zend het zoo spoedig mogelijk.
Ik heb de volgende week afspraak met v. d. Weele om te gaan *schilderen* in 't duin, hij zou mij enkele dingen duidelijk maken die ik nog niet weet.
Ik werkte dezer dagen in 't duin maar ik snak naar model, anders kan ik niet voort.
In één woord, ik heb een beetje zorg. Schrijf dus zoodra mogelijk, ik heb anders met het werk betrekkelijk voorspoed, en ik geloof ge sommige onderhanden zijnde teekeningen goed zoudt vinden.

Moge 't U een beetje meeloopen kerel, want ik begrijp gij 't zelf moeilijk hebt. Voorspoed met alles, adieu ik moet aan 't werk — buiten.

t. à t. Vincent.

Ik schrijf U spoedig uitvoeriger over een paar dingen. Er schijnt iets te zijn met de vrouw, wat in verband staat met 't geen ik U zei van haar moeder, misschien is het niets, misschien is het iets. Ik weet het zelf nog niet, doch ik heb daar ook zorg over. Schrijf spoedig kerel, want het is iets erg naars als men geheel à sec is.
En maakt kleine dingen soms kwaadaardig worden.

284

Waarde Theo,
Uw brief heb ik in orde ontvangen met ingesl. frs 50. Die me eene verlossing waren, althans verademing zijn. Tevens heb ik eenig bericht van vriend Rappard, maar nog niets bepaalds.
Een brief die antwoord is op mijn schrijven, en dat hij mij helpen zal en ook komen, doch schrijft hij: ik ben weer aan 't sukkelen met mijn gestel. Eindigt met: ik sluit het geld hierbij in.
Postscriptum: och ik zal maar direct komen en 't zelf medebrengen, ik kom morgen.
Daarop volgt den volgenden dag een telegram: Kom niet, brief volgt later.
Dus ofschoon bericht hebbende, is het nog 't zelfde, op de wijs van 't ganzebord, als ge U herinnert hoe men op een gans kan terecht komen, dus vooruitgaan, doch ongelukkigerwijs dan juist terecht komen op eene nieuwe zoodanige gans, dat de bek den anderen kant op wijst dan men heen wil, en men weer terug moet tellen tot op zijn oorspronkelijke standplaats.
Het is echter zijn schuld niet, want hij is werkelijk zeer ernstig ziek geweest, en heeft restes of naweeën daarvan behouden. Zijne zuster heeft ongeveer eene dergelijke ziekte gehad als hij bovendien, en zijn ze daarover zeer in zorg geweest, doch ook hersteld. Evenwel geloof ik dit van vriend Rappard dat hij dingen doet die hem veel energie en zenuwkracht kosten, en 't kruit niet waard zijn dat hij er aan verschiet; zoo hoorde ik vóór zijn ziekte van decoraties voor een eeuwfeest van de Utrechtsche schildersvereeniging, en nu ditmaal van kerkornamenten. Toevalligerwijs schreef ik

hem van beide ik dit minder goed vond, en zoowel de vorige keer als nu deze keer is het dat hij ziek wordt; overwerkte hij zich aan gewone dingen, ik zou het goed vinden, maar dit zooals gezegd vind ik 't kruid niet waard dat men er aan verschiet, en schreef hem nog eens: ge zijt tirailleur en een van de weinigen, die in den tegenwoordigen tijd patronen in hun tasch hebben. Verschiet ze niet dan in gevallen waar een schot onvermijdelijk is. Ik vrees beste broer, dat het geld door U aan onzen lieven neef H. geleend, op dit moment den vorm van b.v. een kwaadaardigen jachthond, of andere soortgelijke merkwaardigheid heeft aangenomen, aangezien ik meen hij zich nog al eens in dergelijke aankoopen fourvoyeert, en 't hem dan later somtijds niet mogelijk is het uit dien vorm terug te brengen tot den toestand van bankpapier, of te verzilveren, daar hij als meer andere paarden- of hondenliefhebbers in de strikken van een of anderen maquignon loopt. Ik ben onder degenen, die hem den meest mogelijken voorspoed in deze negotiatiën toewenschen, en niets liever zou zien dan dat zij een zoodanige resultaat mogen geven, dat hij spoedig retourneere wat hij U debet is. Indertijd waren er groote plannen om de plantage te bevolken met ontelbare honden. Deze veeteelt is wel zeer prijzenswaardig, doch op dit moment wil ik er niet meer van zeggen, dan dat ik hoop die buitengewoon rendeert. Is Uw patient reeds uit het gasthuis geheel en al?
Misschien echter zullen er nog wel eens dagen van zorg zijn, niet minder ernstig dan toen zij aldaar was. Michelet zegt terecht: une femme est une malade. Zij varieeren Theo, zij varieeren als het weer. Nu wie er oog op heeft, ziet iets moois en goeds in *alle* weer, vindt sneeuw mooi, en brandende zon mooi, en storm mooi, en stilte mooi, koude goed en hitte, heeft alle seizoenen lief en wil geen dag missen uit het jaar, en is in den grond tevreden en berustend de dingen zóó zijn als ze zijn; doch ook als men zóó 't weer beschouwt en 't veranderende jaar, en zóó de veranderende vrouwelijke natuur, in den grond ook van die geloovende er een raison zij in 't raadselachtige daarvan, berustende waar men niet begrijpt, ook zeg ik als men 't zóó zou opvatten, is onze eigene natuur en zienswijs niet steeds en op ieder moment in harmonie en stemming met die der vrouw waaraan we verbonden zijn, en voelt men individueel 't zij zorg, 't zij onvoldaanheid, 't zij twijfelmoedigheid, ondanks 't geloof en den goeden moed of sereniteit die men hebbe.

De radicale genezing van de vrouw van mij, daarmede zijn, heeft me gezegd de professor die haar heeft verlost, jaren gemoeid. Dat is, steeds blijft het zenuwgestel enorm prikkelbaar b.v., en het variable van de vrouwen heeft zij zeer sterk.
Het groote gevaar is — dat zult ge begrijpen — weer instorting in vroegere vergissingen.
Dit gevaar, ofschoon van moreelen aard, heeft rapporten met het physiek gestel. En die wat ik zou willen noemen slingeringen tusschen beter worden en weer vervallen in vroegere verkeerde gewoonten, ik heb er voortdurende en soms ernstige zorgen over. Zij kan zóó van humeur zijn dat het haast ondragelijk is, zelfs voor mij, driftig, moedwillig, verkeerd, enfin soms wanhoop ik. 't Komt dan weer bij, en heeft ze me meermalen later gezegd; *ik weet dan zelf niet, wat ik doe.*
Weet gij nog gij verleden jaar mij schreeft, ge vreesdet ik de moeder tot mijn last zoude krijgen? Soms wou ik 't dezen keer genomen had. De moeder is zóó flink als ze wil, en zou zoo veel beter kunnen hebben doen, dan ze gedaan heeft. Nu hindert ze soms meer dan ze helpt. Enfin als de vrouw verkeerd doet is 't soms de schuld van de moeder, en als de moeder verkeerd doet is 't soms weer de familie, die achter de moeder zit. Dingen die op zichzelf zoo erg niet zijn, maar den vooruitgang verhinderen en betere invloeden overdonderen of neutraliseeren.
De vrouw van mij heeft bepaalde fouten en verkeerde dingen in haar manier van doen — dat kan niet anders — *daarom is zij nog niet slecht* m.i.
Toch die verkeerdheden moeten er uit — gewoonten van slofheid, onverschilligheid, gebrek aan activiteit en handigheid, o een massa zaken. Maar éénzelfden wortel hebbende, verkeerde opvoeding, jaren van averechts verkeerde levensopvatting, fatale invloeden van slecht gezelschap. Dit zeg ik U in vertrouwen hoor, en niet uit wanhopigheid, doch opdat ge 't u begrijpen zoudt kunnen, het voor mij niet eene liefde is van maneschijn en rozegeur, doch iets dat prozaïsch is als Maandagochtend.
Een klein schilderij van Tissot stelde voor een vrouwenfiguurtje in de sneeuw, tusschen verwelkte stengels. Voie des fleurs, voie des pleurs. —
Nu de vrouw van mij wandelt niet meer op een voie des fleurs als toen ze jonger was en deed haar eigen zin en volgde haar neiging, maar 't leven is doorniger geworden voor haar, en ge-

worden een voie des pleurs, vooral verleden jaar, doch dit jaar heeft ook doornen en volgende jaren ook nog — evenwel met volhouden komt ze er bovenop.
Maar soms is er een crisis — bepaald dan wanneer ik het waag, een of andere fout van haar, die ik al lang stillekens in 't oog heb gehad, te attaqueeren. Zoo b.v. om maar iets te noemen, 't verstellen van 't goed, en zelf de kleeren van de kinderen maken. Maar dat eindigt daarmee dat ze op een goeden dag er aan tijgt, en is reeds veel verbeterd in dit opzicht, en in meer andere opzichten. Ik moet in mijzelf ook nog zooveel veranderen, maar juist ik moet zorgen zij in mij een voorbeeld heeft van werken en van geduld, en dat is verdomd moeielijk broer, om zoo te zijn dat men indirect een ander iets voordoen kan, en ik schiet ook wel eens tekort, ik moet mij zelf opvoeren tot iets beters om in haar den lust wakker te maken.
Het jongske vooral maakt het echter opperbest; 't meisje is vroeger erg ziek geweest en verwaarloosd.
Maar het kleine ventje is een mirakel van levenslust, schijnt nu reeds tegen maatschappelijke instellingen en conventies zich te willen opponeeren. Zoo worden zoover ik weet, *alle* kinderen met een soort broodpap gevoerd. Maar dat heeft hij met de meeste vastberadenheid geweigerd; ofschoon nog geen tanden hebbende, bijt hij flink in een stuk brood, en krijgt allerlei eetwaren naar binnen, steeds met veel lachen en kraaien en geluiden maken, doch voor pap etc. etc. doet hij absoluut den mond dicht. Hij zit dikwijls bij me op 't atelier op den grond, in een hoek op een paar zakken of zoo, hij kraait tegen de teekeningen en is altijd stil op 't atelier omdat hij naar de dingen aan den muur kijkt, o, het is zoo 'n gezellig ventje.
Het aantal studies neemt telkens toe; als gij komt, denk ik wel ge er wat bij zult vinden om in een portefeuille op uw kamer te zetten misschien, enfin dat moet ge zelf weten, als ge maar goed begrijpt, dat waar ge zin in hebt, ge natuurlijkerwijs als Uw eigendom te beschouwen hebt. Er moeten echter uit de studies weer andere dingen voortspruiten, en betere studies ook spruiten uit de oude.
Ik weet het zelf niet precies, maar verlang wel ge ze weer eens zien zult. Met veel belangstelling zag ik eene uitgaaf le Salon 1883, een eerste aflevering cahier illustraties, sommige weergaasch goed. Met die nieuwe manier van reproductie gemaakt. Ik heb er

op ingeteekend al heb ik uitgaven genoeg, juist met 't oog op 't geen ik zelf dezer dagen met de drukinkt en lithographisch krijt aan 't maken ben. Hoor eens ik geloof bepaald dat sommige dingen van mij goed zouden doen gereproduceerd op die wijs, bepaaldelijk zoodanige, waarin de meer intense zwarten door lithographisch krijt en drukinkt verkregen in zitten, 't bruinachtig lavis dat ik in bovengenoemde bladen dikwijls tegenkom, kan ik ook krijgen. Nu als ge komt kunnen we misschien dit een en ander bedisselen.
En zal ik misschien eens uitvoerig opschrijven explicatie van verschillende zaken waaromtrent ik inlichting dien te hebben, en zoudt ge eenige studies van me mee kunnen nemen met dat schrijven, om b.v. aan Buhot te laten zien, die dan waarschijnlijk me wel licht zal geven in eenige dingen.
Heb dezer dagen gelezen Un mâle van Camille Lemonnier — erg flink gedaan in de manier van Zola. Alles naar de natuur geobserveerd en alles geanalyseerd.
Zag een groote Fromentin, een Bataille van fellah's in de vitrine van Goupil.
Zag ook de nouveautés, misschien niet alle. Julien Dupré over wien ik U schreef, vond ik terug in twee dingen die ik minder mooi vond, en meer conventioneel dan 't geen ik van den winter van hem zag in een illustratie.
Weet ge reeds Rappard's schilderij te Amsterdam ditmaal is geaccepteerd?
Nu 't is reeds laat, dank voor Uw tijdige zending, ik hoop maar dat het ,,brief volgt'' van Rappard niet al te lang duurt, dat H. voorspoed met zijn veeteelt zal mogen hebben.
Adieu, voorspoed met alle dingen,

t. à t. Vincent.

Fromentin is toch knap en is een *zoeker* en iemand die doorvoert, en conscientieus ook.

285

Waarde Theo,
Met een enkel woord wilde ik U mededeelen dat Rappard bij me is geweest, en ik van hem f 25.— heb geleend, met belofte van teruggave in 't najaar. Erg blij was ik met zijn bezoek — hij kwam 's morgens, bleef tot laatsten trein 's avonds, en waren we den heelen dag aan 't kijken van een en ander, en heeft hij nog een

schets gemaakt met de drukinkt en terpentijn om het eens te probeeren. Nu ga ik morgen naar hem toe, om zijn werk te zien en zijn atelier.
't Was een recht gezellige dag, hij was nog al veranderd èn in zijn voorkomen èn in zijn manier van doen, ik voor mij vind hem zóó veel beter dan vroeger.
Hij is breeder geworden in zijn schouders, en mij dunkt in zijn opvatting van veel zaken ook.
Nu, 't geld van hem heeft mij aan veel dingen geholpen die ik noodig had, het was hard noodig.
Ik heb er o.a. groote schetsblokken voor buiten van laten maken. Ik moest er geld afnemen voor een broek echter, en ik heb morgen reiskosten Utrecht. Maar het helpt toch.
Verder werd ik verrast door een zeer kort bezoek van Pa. Hij had geloof ik nog al schik in de werkmansfiguren, die onderhanden zijn.
Bij de blokken die ik van 't geld van Rappard liet maken is er ook een voor aquarellen; ik heb daar reeds dadelijk weer eens mee geprobeerd, eene hut in de duinen met een kruiwagen, etc., op den voorgrond, een figuurtje van een spitter op den achtergrond. Och Theo, het aquarelleeren zal ik wel vatten den eenen keer of den anderen.
Dezer dagen of liever weken heb ik heel prettig gezelschap gehad buiten aan een jong landmeter, die zoowat scharrelde met teekenen. Hij liet mij eens teekeningen zien die ik slecht vond, en hem zeide waarom ik ze slecht vond.
Ik had gedacht natuurlijk daarna nooit meer van hem iets te zullen hooren, doch op een goeden dag spreekt hij me er weer over aan, hij had tijd nu, en mocht hij eens mee naar buiten gaan? Wel Theo, die kerel heeft het landschapteekenen zóó gevat, dat hij tegenwoordig waarachtig alleraardigste schetsen uit weiland en bosch en duin meebrengt. Hij moet echter nog een examen doen in October, en zijn vader wil niet hij er zoo druk aan doet. Maar juist met zijn landmetersvak kan hij het teekenen heel best vereenigen m.i..
't Is zoo 'n slag van jongen als Rappard, toen we hem voor 't eerst leerden kennen.
't Geen hij maakte voor ik hem kende, waren horrible geknoeide schilderijtjes, afschuwelijk meestal. Ik heb begonnen met hem te zeggen dat hij eerst alleen teekenen moest een tijd, ik heb

hem veel dingen moeten laten teekenen waar hij geen pleizier in had maar hij heeft mij daarin vertrouwd. Nu van morgen vroeg hij, of hij niet eens weer zou kunnen probeeren met schilderen, en dat ging *nu* zeer goed, en heeft hij al zijn oude dingen afgeschrapt.
Ben naar brief van U verlangend, gij moet van Rappard veel groeten hebben.
Gaat het U goed, en gaat het Uw patient goed? Pa zei wel ge ook hun geschreven had van komen dezen zomer. Hoe ik daar naar verlang kan ik U moeielijk zeggen.
Zag in geïllustreerde catalogus Salon: La moisson van Lhermitte, dat ziet er mooi uit, wat zit het echte van 't werk en van het boerenfiguur er in. Nu adieu, ik hoop Uw brief spoedig komt, want ik heb 't weer noodig. Ik zag Arnold in stad met iemand anders, misschien Trip, zij liepen met Mauve, maar zag hen heel in de verte. Daar Mauve in 't midden liep, dacht ik aan: le Christ entre deux larrons, of had de groep als silhouet in toon tegen een muur met zon, iets van iemand die door twee gendarmen wordt opgebracht.
Enfin dat zijn zoo van die imaginaties, ,,things as they might be seen''. Heb het goed kerel, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

286

Waarde Theo,
Zooeven kom ik terug uit Utrecht van mijn bezoek bij Rappard, en vind ik Uw brief gelukkig. Dank voor Uw schrijven, zoowel als voor het ingeslotene. Ben blij ge wat geniet dezer dagen — le Paradou zal echt geweest zijn. Ja, ik zou er niets op tegen hebben zoo iets eens te probeeren, en gijlieden zoudt goede modellen zijn, daar twijfel ik niet aan.
Toch, ik zie nog liever spitters, en vond het buiten 't Paradijs, n.l. daar waar men meer denkt aan het strengere ,,ge zult Uw brood eten in 't zweet uws aanschijns'' mooier.
Maar ik vind dat 't een door oppositie met 't ander juist mooier wordt.
Ik zie uit Uw brief gij U eenigszins ongerust maaktet over wat ik U schreef betreffende de vrouw. 't Heeft ook nu weer zich geredresseerd, en zal er hoop ik een tijd komen dat alles nog veel beter gaat.

Als gij komt zal ik U beter kunnen zeggen dan dat ik 't zou kunnen schrijven, waar ik soms bezorgd over ben.
Nog eens, de grondige waarachtige genezing naar ziel zoowel als naar lichaam van de vrouw van mij, is een werk van jaren. Ge hoeft er U dus niet direct over ongerust te maken als was er iets buitengewoons, als ik er U eens wat bezorgd over schrijf, het kan niet anders. Maar vooral spreek er niet over tegen anderen. In 't algemeen gaat het met haar zeer goed en vordert zij, maar bij tijden heb ik wel zorg ondanks dat ik niets van wat mij wedervaart, buitengewoon vind. Enfin, we praten er nog wel eens over. Vooral denk geen kwaad van haar, er zijn weergaasch goede dingen in haar karakter, die als 't wat meeloopt nog de zorg wel waard zijn.
Nu over mijn bezoek bij Rappard. 'k Ben erg blij er geweest te zijn, we zullen weerkeerig wel meer naar elkaar toe gaan nu.
Een schilderij van hem, eene spinster, en vooral de evengroote schets er voor, vond ik zeer serieus en waarachtig sympathiek.
Verder fusains — een van eene zaal in een blindeninrichting, een van een soort smidse met importante figuren, heel best.
Een tweede schilderij voorstellende: Tegelschilders, was in Amsterdam, doch zag er de studies voor en schetsen.
Ook bevestigde zich mijn impressie omtrent zekere goede wijzigingen in zijn manier van denken.
Ik heb wel hoop wij van jaar tot jaar meer vrienden worden zullen, en meer en meer aan elkaar hebben bij 't werk.
Hij had eene kleine aquarel van een dorpskerkhof, die ik uitmuntend vond van sentiment, zeer oorspronkelijk.
Als gij kent den Belgischen schilder Meunier — daar deden sommige dingen in zijn werk me aan denken.
Nu, wij hebben bij deze wederzijdsche bezoeken veel over nieuwe en verdere plannen gesproken.
Ik denk er sterk over ook een paar groote fusains met figuren op touw te zetten.
Maar Theo er zijn veel verschotten bij het werk, en in veel opzichten kan ik me niet zoo makkelijk bewegen als 'k wel raadzaam zou achten. Het huishouden kost me natuurlijk ook wat nietwaar, men heeft toch eten en kleeren noodig, het atelier kost ook van huur, maar enfin 't heeft me opgemonterd dat Rappard b.v. in verscheiden dingen die ik maakte, pleizier had, en juist nu ik zie hoe zijn eigen werk is, ben ik er te meer blij om sommige dingen van mij hem sympathiek waren.

Mijn angst is altijd niet genoeg te werken, ik geloof dat ik het nog zoo veel mooier kan en daar jaag ik naar, soms met een zekere woede. En ik zie 't in Rappard opnieuw, hoe men er wel bij vaart goed spul te gebruiken, veel modellen te nemen, etc. Het atelier van Rappard is heel goed, en ziet er gezellig uit.
Ik zou wel willen dat gij mijn oude studies kondt meebrengen, als gij kwaamt. 'k Geloof gij uit alles bij elkaar eene andere keus zoudt kunnen doen, en bij gelegenheid van Uw komst wou ik, wij 't geen gij misschien zoudt willen hebben, uitzochten zóó, dat het een soort geheel vormde. Ik weet zelf niet in hoever sommige studies genoeg af zijn, om in de termen te vallen ergens anders dan op mijn atelier bewaard te worden.
Enfin, maar ik ben vol plannen teruggekomen van Rappard, en vol hoop, juist omdat ik bij hem reeds zie vruchten van de studies, n.l. combinaties van verschillende figuren in meer importante composities. *Dat heb ik ook nog te wachten.* Maar dat heeft tijd noodig, en intusschen moet men steeds nieuwe studies maken blijven naar 't model. Er bezinken dan goede dingen uit. Het beste van onze heele schikking is, dat de studies bijeen blijven 't zij bij U, 't zij bij mij — laat ons maar moed houden en doorsjouwen. Morgenochtend vroeg ga ik uit met v. d. Weele. Adieu kerel, nogmaals dank, en 't beste U toegewenscht.

t. à t. Vincent.

287

Waarde Theo,
Deze week heb ik druk gewerkt aan een groote teekening, waar ik U eens een krabbeltje van stuur.
Toen ik met Rappard sprak, zei hij: ,,die allereerste teekeningen van je waren toch goed, je moest in datzelfde genre toch weer eens iets maken''.
Weet ge nog dat heel in 't begin, ik U eens een soort schetsen stuurde ,,Winter Tale'', ,,Shadows passing'', enz? *Gij* zeidet toen ter tijde, gij vondt de actie der figuren niet genoeg was uitgedrukt, herinnert ge U wel? Dit nu was volkomen waar, maar nu heb ik sedert een paar jaar uitsluitend gesjouwd op 't figuur, om er wat actie en ook wat structuur in te krijgen. En juist door dat sjouwen was de animo om te composeeren en de imaginatie eens weer te laten werken, me wat vergaan.
Toen Rappard met een zekere warmte over dien allereersten tijd

sprak, werd het weer wakker. Nu hoe oppervlakkig dit schetsje ook zij, zoo geloof ik ge er in terug zult vinden, iets van dat allereerste, maar juist met meer actie.
Dit zijn *Turfspitters* in 't duin — de eigenlijke teekening is nu geworden 1 meter bij $^1/_2$ meter ongeveer.
't Is een almachtig mooi geval in de natuur, waar een oneindig aantal motieven uit te halen zijn, ik was er deze laatste weken veel en heb er allerlei studies van. Rappard zag studies ervan, maar toen hij hier was wisten we nog niet hoe het samen te brengen. Maar deze compositie is sedert ontstaan. En toen ik 't eenmaal zoowat bijeen gevonden had, vlotte het nogal en zat ik 's morgens 4 uur er al aan te werken op den zolder.
Nu is 't mijn plan, eenmaal weer begonnen zijnde aan het composeeren, er meer uit te voeren die ik in 't hoofd heb, en reeds studies voor heb. En heb er me voor ingericht met ramen etc. te laten maken en ook een groote houten lijst, om in de lijst te kunnen werken en het af te sluiten.
Ik denk dat misschien gij er niet op tegen zult hebben, deze als ze af is, eens mee te nemen om aan de lui van de illustraties te laten kijken. En meer pleizier zult hebben van iets dergelijks, dan van de losse studies.
Ik weet het echter niet vooruit en kunnen we zien als ge komt. Maar kerel ik ben blij dat ik vóór ge komt, deze nog heb kunnen opzetten, en kunnen we beter over de toekomst eens praten.
Ik heb zoozeer behoefte iets gezelligs te maken, iets dat te denken geeft.
Ge weet het dat een van de schilderijen, die ik van al wat bestaat 't allermooiste vind, is La promenade sur les remparts van Leys. 't Is niet die richting echter, die tegenwoordig aan de orde van den dag is, maar het sentiment dat daarin is, is iets eeuwigs en men kan de werkelijkheid, de natuur op verschillende wijzen opvatten, en ook nu terugvinden wat in de dagen van Leys meer algemeen misschien gezocht en gevoeld werd, dan wel nu.
Het kost echter een aanhoudende studie om 't geen men voelt uit te drukken, en den vorm uit te drukken.
Ik kan U niet zeggen, hoe het mij geanimeerd heeft Rappard weer eens te zien, zijn werk vind ik toch zoo goed, en toen ik bij hem was, zei hij me ook dat het hem opgefrischt had bij mij te zijn. Door met elkaar te praten hebben we nieuwe gedachten gekregen.

Ik wenschte wel dat als gij hier in Holland kwaamt, gij ook Rappard weer eens ontmoetet, zoowel op zijn atelier als het mijne zoudt ge geloof ik een indruk krijgen, die meer heeft van 't geen men vroeger op de ateliers zag, dan wel van tegenwoordig. Maar ik geloof toch dat het in Uw geest zou zijn.
Rappard heeft op dit moment een soort smidse en dezen winter maakte hij het Blindengesticht en de Tegelschilders. In alle is stijl, en het is leuk en degelijk dunkt me.
Ge begrijpt, dat ik met een en ander nog al verschotten heb. Als ik 't geld van Rappard niet gehad had, zou ik dit niet hebben kunnen ondernemen.
En al heb ik er studies voor, toch voor dit en voor andere heb ik voortdurend model noodig en hangt het vorderen er van af, of ik geld heb om ze te nemen.
Ik heb nog een paar anderen in 't hoofd, maar ik begin weer en gêne te zijn.
Ge ziet dat als ik eens een buitenkansje heb, ik er ook gebruik van maak om iets te doen, dat anders een miskraam zou worden. Dus als het eens kan, stuur nog eens iets buitengewoons.
Dit, n.l. de turfspitters is een ander landschap dan precies ,,Le Paradou.'' En wilt ge gelooven, dat ik toch ook voor le Paradou gevoel heb? Wie weet of ik op een goeden dag zoo'n Paradougeval nog niet eens opvat.
Schrijf spoedig, als ge nog niet reeds geschreven hebt.
Als ge de teekening zien zult, geloof ik niet gij die te groot zult vinden. De proportie die alzoo de figuren krijgen, is zóó dat men er wat kracht op doen kan, en ze vereischen men ze ieder afzonderlijk bestudeere. Ik heb studies voor alle figuren, die er op voorkomen. Ik heb deze teekening gemaakt met fusain en bergkrijt en drukinkt. Nu heb het goed en schrijf spoedig. Ik ben laatst met v. d. Weele in 't duin geweest. We vonden daar een plek waar de duinen afgegraven worden voor zand, een mooi ding met kerels en kruiwagens.
Adieu, met een handdruk, t. à t. Vincent.

288

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief en dank voor het ingeslotene. Vandaag is 't Zondag, en heb ik van de week woedend gewerkt en neem het er vandaag eens van af om rustig aan U te schrijven, wat

uitvoeriger dan ik in den laatsten tijd heb kunnen doen, omdat veel dingen mij aftrokken. En te meer is 't me behoefte te schrijven, omdat ik zie uit Uw schrijven het niet alles voorspoedig gaat voor U en ik wat hartelijker wilde schrijven dan gewoonlijk.

....

....

Ik kan U mededeelen dat mijne eerste compositie, waarvan ik U croquis zond, tot op eene zekere hoogte is gevorderd zoodat ze betrekkelijk af is. Ik heb de teekening eerst gemaakt met fusain, daarna nog eens er over heen gewerkt met 't penseel en drukinkt. Er zit dus nogal kracht in, en geloof ik men de tweede keer men 't bekijkt er nog weer wat in zou kunnen vinden, wat men den eersten keer niet gezien had.
En dan is sedert ik U croquis zond, eene tweede teekening van een soortgelijk geval er bij ontstaan.
Weet ge nog dat indertijd gij me (verleden jaar) beschreeft een ongeluk in een carrière op de butte Montmartre, waar ge een troep werklui zaagt, terwijl er een in de groeve zich geblesseerd had? Nu 't is een dergelijk geval, maar eenvoudig de ploeg werklui aan den arbeid.
Ik was met v. d. Weele in Dekkersduin en we kwamen daar aan die zandgraving en ging ik er sedert heen, en had druk model dag in dag uit, en zoo staat de tweede er ook op.
Het zijn kerels met kruiwagens, en spittertjes, ik zal zien ik er ook een croquis van maak, doch 't is een ingewikkelde compopositie en in croquis misschien zoowel de een als de ander moeielijk te zien.
De figuren zijn naar uitvoerige studies geteekend.
Ik wou erg graag ze gereproduceerd konden worden.
De eerste is op grijs papier, de andere op geel.
Ik verlang er zeer naar Theo, dat ge eens weer op 't atelier zijn zult, want er zijn zoo veel studies ook en kunt ge nu ook zien met welk doel ik de studies maak, en zijn er nog veel meer dingen uit te trekken.
Ik heb laten maken eene lijst of liever passepartout van gewoon hout, en die de kleur van notenhout gegeven met zwarten binnenrand en dat sluit de teekening goed af, en men kan prettig in de lijst werken.
Ik heb mij voor meer grootere composities ingericht, en heb weer spanramen voor twee nieuwe staan; ik wou het hout-

hakken in 't bosch ook wel eens maken, en de aschvaalt met de chiffonniers, en 't aardappelrooien in het duin.
Het is goed geweest ik eens naar Rappard ging, want zijn sympathie heeft mij opgewekt, waar ik geen zelfvertrouwen genoeg had. Maar als gij deze teekeningen ziet Theo, en de studies ziet, dan zult gij wel begrijpen dat ik zooveel zorg en moeite heb gehad dit jaar als ik maar dragen kon. Het is woedend moeielijk om het figuur te smeden.En waarachtig het is er mee als met het ijzer — men werkt op een model en werkt er op door, in 't begin gaat het niet, maar juist eindelijk wordt het meegaande en vindt men 't figuur, zooals 't ijzer smeedbaar wordt als het gloeiend is, en *dan* moet men er op doorgaan. Zoo voor deze twee teekeningen heb ik aanhoudend model gehad, en doorgesjouwd vroeg en laat. Het is mij een tegenvaller gij schrijven moet dat de zaken niet erg vlotten; is het dat de positie hachelijker wordt, laat ons de energie verdubbelen. Ik zal dubbel attent zijn op mijn teekeningen, maar voorloopig nog wees gij dubbel attent in 't zenden van het geld. Het vertegenwoordigt voor mij model, atelier, brood, vermindering ervan heeft iets stikken of verdrinken ten gevolge, ik bedoel ik kan het nu evenmin missen, of het met minder doen, als dat ik de lucht missen kan. Ik heb deze twee teekeningen reeds lang in mijn hart gehad, maar ik had het geld niet om ze uit te voeren, en nu door dat van Rappard zijn ze vlot geworden. De scheppingskracht kan men niet inhouden, het moet er uit wat men voelt.
Weet gij waar ik dikwijls over denk? Het is om te zien relaties te krijgen in Engeland met Graphic of London News. Ik wilde nu 't me vlot, zoo erg graag doorsjouwen op eenige grootere composities voor illustratie geschikt. Boughton met Abbey samen maken voor Harper te New York (agent voor de Graphic ook) teekeningen ,,picturesque Holland''.
Die illustraties (zeer doorwerkt al zijn ze klein, gemaakt bepaald naar grootere teekeningen) zag ik bij Rappard. Ik denk nu bij me zelf dat als de Graphic en Harper hun teekenaars sturen naar Holland, zij niet onwillig gestemd mochten zijn een Hollandsch teekenaar aan te nemen, als hij iets goeds voor niet te veel geld wil leveren.
Ik zou er op werken willen, vast verbonden te worden tegen een maandgeld, liever dan nu en dan een teekening betrekkelijk duurder te verkoopen.

En mij verbinden voor eene serie composities naar aanleiding van b.v. deze twee, die op 't ezel staan of die ik er nog bij zal maken. Ik zou 't raadzaam vinden zelf eens naar Londen te gaan met studies en teekeningen, en de managers der diverse inrichtingen op te zoeken, of liever nog de teekenaars Herkomer, Green, Boughton, (sommigen echter zijn tegenwoordig in Amerika) of anderen, als ze in Londen zijn. En zou ook inlichting omtrent procédés daar beter dan elders kunnen krijgen. Wie weet of Rappard niet mee zou willen gaan, en ook teekeningen medenemen. Zoo iets met of zonder wijzigingen in het plan, zou dunkt me moeten gedaan worden.
Ik zou dunkt me durven op mij nemen iedere maand ongeveer 1 groote teekening te leveren voor dubbele bladzij (double page engraving) van illustratie, en zal mij op de andere formaten ook eens toeleggen, de bladzijde (whole page) en de halve bladzij (half page).
Ik weet wel dat men groot en klein reproduceeren kan, doch de dubbele bladzij prêteert zich beter tot 't geen breed gedaan is, de kleinere kunnen op andere wijs geteekend zijn, b.v. met de pen en potlood.
Nu geloof ik de managers der illustraties niet iederen dag iemand vinden, die de illustraties als zijn bepaald doel beschouwt.
Aan 't kleine schetsje dat ik nu zooeven van de groote teekening maakte in een kwartiertje tijd en hier insluit, ziet ge dat als 't bepaald om 't formaat kleiner of grooter te maken te doen is, ik daar niet tegen op zie, als ik bepaald weet men dit of dat op eene zekere grootte hebben wil, dat kan ik doen.
Maar voor mijn eigen studie werk ik liever wat grooter, zoodat ik de handen, voeten, kop meer en detail bestudeeren kan.
Vindt gij zelf niet dat in dezen zelfden stijl waarin ik nu Turfstekers en Zandwerkers heb opgevat, er een massa gevallen van houtkappen etc. zouden kunnen gemaakt worden, die dunkt me op zoo'n wijs, levendigheid genoeg hebben om als illustratie te dienen?
Maar nog eens het geld van U, zoolang ik geen emplooi gevonden heb, is me absoluut onmisbaar. Hetgeen ik nu vandaag van U ontving, ik moet precies zooveel zoowat betalen direkt als ik ontvangen heb; ik moet nog drie modellen betalen, die ik meermalen had, ik moet den timmerman betalen, huishuur betalen, bij den bakker en kruidenier, en ook al den schoenmaker nog

betalen, en weer wat inslaan. Nu, ik heb voor mijn neus twee blanke vellen voor nieuwe composities, en moet toch daaraan tijgen. Weer zou ik dag in dag uit model moeten nemen, en worstelen tot ik 't er op heb. Quand bien même tijg ik er aan, maar over een paar dagen begrijpt gij dat ik absoluut à sec ben, en dan die vreeselijke 8 lange dagen van niet vooruit kunnen en wachten, wachten tot het de tiende weer is.

Ja kerel, konden we maar iemand vinden die de teekeningen nam. Voor mij is 't werken absoluut behoefte, ik kan niet er mee traineeren eigenlijk, ik heb geen pleizier in iets anders meer dan in het werk, dat wil zeggen 't pleizier in iets anders houdt direkt op, en ik word melankoliek als ik niet voort kan met den arbeid. Ik heb dan 't gevoel van den wever als hij ziet dat zijn draden in den war gaan, en het patroon dat hij op het getouw had naar de weerga, en denken en inspanning zonder resultaat.

Zie het dus te schipperen dat wij het volhouden met energie. Ik ga permissie vragen om in 't oude mannen- en vrouwengesticht te werken. Ik heb reeds veel studies van weesmannen, maar ik moet de vrouwen ook hebben, en de entourage ook op de plaats zelf. Nu, gij hebt zelf voor de vrouw te zorgen, gij weet dus genoeg dat van dien kant ik ook 't niet makkelijk heb met nog twee kleintjes er bij. 't Is zoo noodig dunkt me, gij de studies en de groote teekeningen ziet, juist met 't oog op 't finantiëele ook. Dezelfde demarches die ik te Londen zou doen bij de lui van de illustraties, zoudt gij dunkt me ook te Parijs kunnen doen, als ge een paar groote teekeningen kondt laten zien. Alleen in dit geval zou, denk ik, het wijs zijn niet te beginnen, voor dat we zoo goed als zeker zijn dat ze 't grif accepteeren.

Deze grootere composities, ze brengen veel verschotten mee, wil men conscientieus ze behandelen. Want kerel, het moet alles met model, ook al gebruikt men studies toch moet men retoucheeren met 't model er weer bij. Als ik nog meer model kon nemen, ik zou ze nog veel, veel beter kunnen maken. Dus kerel wat betreft ik U een keer niet noodig zou hebben, ik heb het meer noodig dan ooit, maar ik wijs U op de kans, die we hebben als we volhouden. Door 't geld van Rappard heb ik verscheidene dingen reeds van schetsboeken, etc., en al wat gij stuurt zet zich om in teekeningen, en ik geloof dat gij 't geen ik nu aan bezig ben, geschikter zult vinden dan het vroegere. Dus laat ons moed houden en energiek zijn.

Iets wat me in den weg zit voor meerdere dingen die ik van het strand in 't hoofd heb, is dat ik geen Scheveningsch vrouwencostuum heb. Ge begrijpt dat ik wel eene dergelijke compositie met Scheveningsche figuren zou kunnen maken, zoo in den geest van bijgaand croquis. Maar als ik buiten een figuurtje teeken is het natuurlijk te oppervlakkig. Het moet wederom opgevat en doorwerkt worden met model, en heeft men de costumes noodig.
Nu, dat zou een uitgaaf zijn, die als ik ze doen kon, drie, vier teekeningen, die ik in 't hoofd heb vlot zou maken. Doch hoe kan ik het doen; zooals ik zeg, over 3 dagen is alles wat ik nu heb op, want haast alles moet er direkt af. Voor deze twee teekeningen heb ik diverse kielen, broeken, zuidwester, etc., ook noodig gehad. Een model heeft niet altijd een mooien kiel aan die pittoresk is, men verwisselt dat en het wordt echter en spreekt meer. Als ge komt, moet ge eens zien, hoe die studies voor de figuren op 't eerste plan van 't croquis doorwrocht zijn. Ik maakte ze buiten op een zandhoop, bij een bloemist. In 't begin van Uw brief schrijft ge nog 't U pleizier doet er geen reden tot ongerustheid was omtrent de vrouw. Wel, die is er ook niet direkt, in zoover dat ik voor mij ook in dat opzicht sereniteit en goeden moed zoek te bewaren. Doch zorg heb ik wel, zelfs zware zorg, en moeielijkheden ontbreken niet. Ik heb begonnen te zoeken naar het behoud van de vrouw, ondanks de moeielijkheden en tot heden volgehouden ondanks de moeielijkheden, maar ook in 't vervolg zal niet alles couleur de rose zijn. Enfin we moeten werken zoo hard we kunnen.
Theo, de moeielijkheden die ik met de vrouw had toen ik U laatst schreef, weet ge wat dat was — *haar* familie zocht haar van mij af te krijgen, ik heb met *niemand* behalve de moeder mij ooit bemoeid omdat ik hen niet te vertrouwen vond. Hoe meer ik trachtte de geschiedenis van die familie te analyseeren, hoe meer ik in dat gevoelen versterkt ben. Nu juist omdat ik ze links heb laten liggen, intrigeeren ze en zoo kwam het tot een attaque op verraderlijke wijs. Ik heb de vrouw mijn zienswijs over hun bedoelingen gezegd, en verder dat ze moest kiezen tusschen haar familie en mij, maar dat ik geen omgang met iemand van hen verlangde te hebben, ten allereerste omdat ik geloofde relaties met haar familie haar zouden terugbrengen tot haar vroeger verkeerd leven. Het voorstel der familie was, dat zij met haar moeder zouden huishouden voor een broer van haar, die van

zijn vrouw af is en een fameus mauvais sujet is. De reden van de familie waarom zij haar raadden van mij vandaan te gaan, was ik verdiende te weinig, en ik was niet goed voor haar, en deed het maar om 't poseeren, doch zou haar in den steek laten. Nota bene door het kleine kind heb ik betrekkelijk weinig van haar poseeren kunnen hebben nietwaar, dit heele jaar lang. Enfin ik geef U zelf in bedenking, in hoever deze vermoedens jegens mij gegrond waren. Welnu, maar het werd achter mijn rug stilletjes bepraat, en eindelijk vertelde de vrouw het mij. Ik zeide haar, doe wat ge wilt maar ik zal U niet verlaten, tenzij gij terug keert tot Uw vroeger leven. Het beroerde is Theo, dat als we het eens arm hebben, op zoo'n wijs men beproeft de vrouw van haar stuk te brengen, en b.v. dat mauvais sujet van een broer haar zoekt terug te brengen in het vroegere. Nu ik zeg van haar alleen dit, ik zou het flink en royaal van haar vinden indien zij alle relaties afbrak met haar familie. Ik zelf raad haar af er heen te gaan, doch als zij gaan wil laat ik haar gaan. En de verzoeking om b.v. haar kind te laten kijken, brengt haar dikwijls in haar familie terug. En die invloed is fataal, en heeft vat op haar juist omdat het van haar familie komt, en die haar van streek maken doordat zij zeggen: ,,hij laat je toch in den steek'', zoo zoeken ze haar te bewegen *mij* in den steek te laten. Adieu kerel, laat ons werken en ons hoofd helder houden, en trachten recht te handelen! Ge weet hoe het staat met mijn geld, als het kan help mij.

Vincent.

289

Waarde Theo,

Wilde U eens vertellen dat dezen avond v. d. Weele mijn teekeningen heeft gezien. Zijn opinie was gunstig en doet mij dit erg pleizier. Weet ge wat ik heb gedaan — in verband met de wenschelijkheid zoo mogelijk wat geld te maken, heb ik kleine schetsen van de beide composities eens opgezonden aan C. M.

Ik wenschte wel dat dit tot resultaat hebben mocht, hij misschien wilde medehelpen om het geheel van 't plan dat ik heb, door te voeren, n.l. 't maken eener serie teekeningen van den duinarbeid. Verder heb ik nog gedacht, dat wellicht deze teekeningen iets zouden kunnen zijn voor Cottier. Ik stel me voor ze zich wel zouden prêteeren om zooals men in Engeland (en ook elders) wel eens doet, te worden geplaatst in de paneelen eener groote kast,

boven een schoorsteen, in een lambriseering, enfin in houtwerk. Maar ge weet hoe 't is gesteld met Cottier, als er een zekere mate van stijl in een teekening is, zoo is hij warm genoeg er voor, doch helaas betaalt meestal weinig.

Toch hij is een van diegenen die geloof ik, er hart voor zouden kunnen hebben, en bovendien de teekeningen eene goede plaats zoude kunnen bezorgen. Zoo was mijn idee zoudt ge de croquis niet eens aan vriend Wisselingh laten kijken, en hem spreken er over dat ik meen ze goed zouden zijn voor dat in houtwerk gevat worden? Animeer hem in elk geval eens op 't atelier te komen als hij eventueel in stad komen mocht.

Want gesteld, hij vond ze voor bovenstaand doel geschikt, zoo was er misschien eene afspraak met hem te maken voor meerdere, en wist ik hij er ooren naar had, zou ik ze misschien voor die bestemming nog doeltreffender kunnen maken, als ik er bepaald op werkte er een decoratief karakter aan te geven.

Ik was van morgen 4 uur al buiten, mijn plan is de Chiffonniers te attaqueeren, of liever de attaque is reeds begonnen. Deze teekening brengt mee ik studies van paarden maken moet, en ik maakte er twee vandaag in den stal van de Rijnspoor, en krijg ook waarschijnlijk een oud paard aan de aschvaalt.

Het geval daar aan de mestvaalt is prachtig, maar zeer gecompliceerd en moeielijk en zal veel strijd kosten. Heel in de vroegte maakte ik eenige plans. Een waar men een doorkijkje heeft op een heel klein schitterend plekje frischheid van groen, zal wel het definitieve worden denk ik.

Het is iets als bovenstaand krabbeltje, alles, ook de vrouwen op den voorgrond, en het witte paard op den achtergrond, moet in clair-obscur komen tegen het vakje groen met een reetje lucht er boven. Zoodat men de oppositie krijgt van al die sombere loodsen, die over elkaar schuiven in perspectief, en al dat vuil en die grauwe figuren tegen iets reins en frisch.
In den toon van het clair-obscur veroorzaken de groep vrouwen en het paard lichtere partijen, en de chiffonniers en de hoopen mest donkerder vlakken.
Op den voorgrond allerlei gebroken en weggeworpen voorwerpen, stukken van oude manden, een verroeste straatlantaarn, gebroken potten, etc.
Gedurende het maken dezer twee eerste teekeningen zijn zóó veel gedachten en is zooveel lust voor nog andere bij mij opgekomen, dat ik niet weet waaraan 't eerst te beginnen, maar heb me op den mestvaalt nu maar bepaald.
Nu Theo, we moeten maar goeden moed houden hoor en zien we energiek voortsjouwen.
Al moeten we eens in de rats zitten, en eens niet weten hoe we er doorkomen, dat is niets en kan niet anders, wie volhoudt overwint dikwijls.
En juist terwijl nu het geld zenden U dubbel moeielijk begint te vallen, is ook misschien werkelijk kans iets te plaatsen; waart ge maar eens hier! Ik heb ook gedacht dat als hij geen bepaalde parti pris had niet met me te doen te willen hebben, misschien Tersteeg in een kleiner formaat, b.v. met sepia, deze composities zou kunnen gebruiken.
Waart ge maar eens hier, wellicht ware het met hem te schipperen; moeite te doen om iets te maken weiger ik zeker niet, zoolang echter het met Tersteeg niet geredresseerd is en met C. M.; en ik geen andere ressource heb hoegenaamd dan het geld van U, doe gij Uw best, want veel hangt er van af dunkt mij, dat ik juist nu flink doorwerk.
Ofschoon ik haast niets meer heb, ik heb toch afspraak gemaakt met de modellen weer voor deze nieuwe teekening, en hetgeen ik nog heb op 't moment daar zal ik misschien vandaag een Scheveningschen hoed en schoudermantel voor krijgen.
Als ik den gelapten schoudermantel kan machtig worden, kerel, dan heb ik mijn vrouwenfiguur voor het eerste plan van de teekening van de chiffonniers, dat weet ik zeker.

En is het een begin om andere vrouwenfiguren te zoeken voor Scheveningsche teekeningen ook.

(Slot ontbreekt).

209

Waarde Theo,

Wat mij in gedachten kwam ik U toch nog eens zeggen moest met betrekking tot als ,,een tamme duif'', (een periode die is als Correggio schilderde) het is dat die niet blijft, en 't is goed dat het niet blijft. Ook is het goed dat wij het te zien krijgen en ondervinden en niet vergeten, maar blijven doet het in zoover niet dat dit navrante (ook al moge 't, wat ik geloof, diep in den mensch verborgen evenwel, blijvend bestaan) vervangen wordt door een meer normalen toestand, zoo bijv. de vrouw van mij lijkt nu veel meer cp een kloek bijv., die met de kuikens scharrelt. Een kloek is ook een aardig beest evenwel. Was van morgen in een hofje kerel, bij een oud vrouwtje, (met wie ik voor poseeren onderhandelen moest) en die heeft twee onechte kinderen van hare dochter welke zoogenaamd gemainteneerd wordt, tot dusverre opgebracht. Verschillende dingen troffen mij, vooreerst het verwaarloosde van de arme schaapjes, ofschoon het grootje toch haar best doet en er nog veel erger zijn; ook trof mij diep die trouw van dat grootje, en het trof mij, dat als een oud vrouwtje haar gerimpelde handen uitsteekt voor zooiets, wij mannen de onze toch niet achterwege mogen houden. Ik zag de werkelijke moeder die even kwam kijken, in slordige, kapotte kleeren met verwarde, onopgemaakte haren.

En kerel, ik dacht toch dat er een onderscheid is tusschen de vrouw met wie ik leef, zooals ze nu is en zooals ze voor een jaar was toen ik ze vond, en tusschen de kinderen daar en hier. O, als men maar de werkelijkheid onder de oogen houdt, dan is het zoo duidelijk als de zon, dat het iets goeds is te zorgen voor wat anders zou verleppen en verdorren. En ik houd het er voor dat geen redenatie over de bezwaren of het ongepaste van zich er mee te bemoeien steek houdt bij de realiteit dezer zaken. En mij aangaande juist omdat met het vak het zich schikken kan, zoo vallen aan den eenen kant veel bezwaren weg, ofschoon van een anderen kant n.l. in het financiëele er wel degelijk veel moeilijkheden zijn en blijven zullen. Doch ook hier is het soms dat the poor the poor one's friend zijn kan en zeker heeft het ook een zeer goeden kant èn vrouw èn kinderen zuinigheid leeren, en de man het harde werken.

. . . .
En met betrekking tot het finantiëele mij aangaande, weet dat al wat ge eenigszins missen kunt, mij absoluut noodig is als de lucht, en mijn productiviteit ervan afhangt, doch ik geloof gij niet hoeft te schromen eenige démarches te doen om mijn werk te recommandeeren, want het zal niet mislukken, ik meen U dit te kunnen verzekeren dat we er vrienden voor vinden zullen. En van mijn kant om U te verlichten, ofschoon ik daar niets geen pleizier in had dat verzeker ik U, schreef ik aan C. M., en wilde U eens vragen, zoudt *gij* misschien eens een woordje aan Tersteeg kunnen schrijven, dat ik die groote teekeningen onderhanden heb? Zie kerel als *nu* bijv. Mauve er eens bij kwam, misschien, misschien waren er schilderijen van te maken, de studies en compositie zijn doorwerkt genoeg geloof ik, om als grond van een schilderij te dienen. Had ik middelen, ik zou er voor me zelf niet naar talen dat ze weggingen, en zou mijn werk bij elkaar houden tot het een mooi geheel was. En weet, dat ik naar Uw komst enorm verlang, ik geloof dat ge zien zult broer, dat van Uw trouw en Uw opoffering voor mij toch iets is gekomen, en nog meer komen zal. Doch om geld voor de verschotten ben ik wel wat verlegen.
En al verkochten we deze niet, ik denk dat het zou kunnen zijn een middel om nieuwe relaties te vinden, en misschien het met C. M. of Tersteeg bijv. terecht te brengen, of Mauve. Adieu kerel, met een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

291

Waarde Theo,
Vandaag ontving ik een brief van thuis en ik wilde, ofschoon Pa in dien brief over U niet sprak, U er toch over spreken, omdat in de gegevene gij misschien wel iets zoudt willen weten omtrent de stemming waarin zij zijn, buiten en behalve wat zij direct aan U zouden schrijven. En is 't mijn impressie ge voorloopig daaromtrent heel kalm kunt zijn.
De brief in kwestie is Pa's eerste schrijven sedert zijn bezoek en is zeer gemoedelijk en hartelijk en ging vergezeld van een pakje waarin een jas, een hoed, een pakje sigaren, een koek, een couponnetje. In den brief stond het plan van een preek, waarvan ik den tekst verreweg 't mooiste vond en die me minder trof dan later een enkel woordje over een begrafenis van een boerenarbeider.

Waarom ik u dit nu zoo uitvoerig mededeel is dat gij er in ziet dat er geen bepaalde overspanning is of iets abnormaals, maar wel kreeg ik den indruk Pa veeleer in passieve of lijdelijke stemming was, den gemoedelijk melancholieken kant uit meer dan men veronderstellen zou als men alleen zou afgaan op de expressies van bezwaren maken, die ge mij geschreven hebt.
Ik denk dus dat die woorden meer bedoeld zijn als raad of waarschuwing — maar niet zoozeer een blijk van bepaalde tegenkanting of oppositie tegen een vast besluit van U.
En heb ik op 't hart er eens met U over te praten, dat Pa een oud man is en zoo innig gehecht aan U, en gij geloof ik bevinden zult dat hij zich schikken zal naar Uw opvatting als 't niet anders kan, ook al strijdt die met de zijne, doch zich onmogelijk zou kunnen schikken naar vervreemding van U of vermindering van omgang. Enfin en ik ken Pa ook zoo min of meer en meen indices van ietwat melancholie te zien.
Wilt ge dit verhelpen schrijf zoowat luchtig en opgewekt en schrijf over Uw bezoek van dezen zomer, als zijnde 't zeker ge hun weldra zien zult (al is 't dat ge 't zelf nog niet weet hoe ge Uw komst schipperen zult wat den tijd betreft).
Want misschien, misschien heeft Pa zelf de bewustheid van wat te ver gegaan te zijn of onrust er over hoe ge 't zult opnemen of vreest ge niet komen zult.
Ik weet natuurlijk het rechte niet en gis er maar naar, en alleen ik denk zoo: Pa is een oud man en verdient dat men hem wat opvroolijke als 't kan.
Doe gij wat recht is, en neem Pa als hij zich vergist 't niet kwalijk. Dat wou ik zeggen.
Nu nog een woordje over het werk, ik heb vandaag permissie aangevraagd om schetsen te mogen maken in het oude mannen- en vrouwengesticht, n.l. van de mannenzaal, van de vrouwenzaal, en van den tuin. Ik was er vandaag. Ik schetste uit het raam een oud tuinmannetje bij een krommen appelboom, en de werkplaats van den timmerman van het huis, waar ik thee dronk met twee weesmannen.
In de mannenzaal kan ik komen als bezoeker, 't was erg echt, onbeschrijfelijk echt.
Een kereltje met langen mageren hals in een stoel op rolletjes was o.a. onbetaalbaar. In die timmermanswerkplaats met kijkje op koelen, groenen tuin met die twee oudjes was 't net een geval

als b.v. die photographie van Bingham naar dat kleine schilderijtje van Meissonier, die twee pastoors die zitten te drinken. Misschien weet ge wat ik bedoel. Of ik nu echter permissie zal krijgen, is niet geheel zeker, en moet worden aangevraagd aan den advokaat-diaken, wat ik gedaan heb en antwoord moet halen.
Overigens ben ik aan 't zoeken van de teekening van de mestvaalt. Ik schreef U, ik hoop had een Scheveningschen schoudermantel te krijgen, nu ik heb dien ook en een ouden hoed op den koop toe, maar die is niet bijzonder mooi, maar de mantel is superbe en ben ik dadelijk mee begonnen te werken. Ben daar even blij mee als indertijd met den zuidwester.
En met die schets van de mestvaalt ben ik zóó ver, dat ik 't schapenhokachtige effekt van binnen tegen buiten, 't licht onder de sombere loodsen er zoowat in heb, en de groep vrouwen die hun aschbakken leegen, begint zich te ontwikkelen en vorm te krijgen. Nu, 't op en neer gaan van de kruiwagens en de chiffonniers met mestvorken, dat gescharrel onder de loodsen moet nog uitgedrukt worden, zonder dat het effekt van licht en bruin van 't geheel verloren ga. Integendeel moet het er door versterkt worden.
Ik denk ge uit Uw eigen ook wel soortgelijke opvatting van Pa's woorden zult hebben en ik U dus niets nieuws zeg, maar ik zou blij zijn als met wat bonhomie de vrede kon behouden worden. Dezen winter was Pa evenzeer als nu er op tegen betrekkelijk ik met de vrouw was, toch stuurde hij een warmen soort mantel ,,of die mij soms te pas kon komen'', niet preciseerende waarvoor, maar blijkbaar met de gedachte ,,ze mocht eens kou hebben''. Nu ziet ge dat is toch het rechte en voor één zoo'n daad zou ik met plezier 3 mud woorden over mijn kant laten gaan.
Want zelf hoor ik ook niet tot lui die in woorden niet falen — dezulken zouden volmaakt zijn — en heb niet de minste pretentie op volmaaktheden.
En wilde dus U daarop wijzen, in elk geval heeft Pa tegen mijn zijn met de vrouw bezwaar, zeker *nog veel* meer dan wat U betreft en ondanks dat dacht hij toch van den winter iets als :,,dat beroerde wijf — maar ze moet toch geen kou hebben.'' Nu zoo allicht in Uw geval: ,,dat arme Roomsche wijf moet toch niet alleen zijn of zoo iets'', maak U dus niet ongerust, heb goeden moed en stel hen gerust. Adieu kerel, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 292

Uw brief en inhoud was mij recht welkom, hartelijk dank er voor. En deed 't me genoegen te zien ge de dingen bedaard opneemt, wat trouwens ik dan ook niet anders dacht.

Nu sedert ik laatst schreef, heb ik erg getobd op die teekening van de mestvaalt. Het is een prachtig geval.

De eerste teekening ervan heeft reeds zooveel veranderingen ondergaan, nu eens hier wit dan weer zwart geweest op verschillende plaatsen, dat ik het overgebracht heb op een tweede papier, omdat het eerste te gefatigueerd was. En ben nu daarop opnieuw bezig. Ik moet er 's morgens vroeg voor op, want dan zie ik de effecten die ik hebben moet. Kon ik 't maar zóó krijgen, als ik 't in mijn gedachten heb.

Nu die tweede is op dezelfde grootte als de twee vroegere van de veenderij en zandgraverij, en kan in de lijst. Op dit moment is er wel effect in, doch ik vrees ik 't weer bederven zal. Maar daar moet men ook al niet bang voor zijn, anders komt men er nooit. En tusschen de bedrijven in heb ik nog een groote studie van eene naaister gemaakt.

Maar ik heb eene teleurstelling gehad met het weeshuis in dit opzicht, dat de permissie om er te teekenen mij *niet* is gegeven — er waren zeide men geen antecedenten van dien aard, en bovendien ging men schoonmaken en nieuwe vloeren leggen in de zalen. Enfin, dit is nu zoo erg niet, want er zijn meer weeshuizen, alleen in dit ken ik een man, die ik geregeld tot model heb en dat zou me 't maken van schetsen gemakkelijk hebben gemaakt. Verleden winter zag ik 't oude mannenhuis te Voorburg. Natuurlijk kleiner, maar haast nog typiger.

Toen op dien dag, 't was tegen den avond, zaten de oudjes op banken en stoelen rond een oude kolomkachel, heel echt.

Misschien ga ik dat te Voorburg probeeren nu ik hier niet terecht kan.

Was ook een dag op Scheveningen en zag daar een mooi geval van kerels met een wagen vol netten, die getaand waren en op de duinen werden uitgespreid.

Ik zal dat, of 't netten *verstellen*, bepaald eens aangrijpen in groote teekening.

't Is wel een verbetering Theo, dat ik die ramen en lijst heb laten maken voor fusains of wat 't ook zij, want dat werkt pleizierig. Wat ge zegt van te veel omgang met schilders *niet* goed, maar

eenigen omgang *wel*, vind ik wel waar. En ben om die reden ook blij v. d. Weele komt.
Ja kan men wel eens 't heimwee hebben, om met lui die wat weten te praten er over. En vooral als men in één zelfden geest werkt en zoekt, kan men elkaar zeer veel sterken en animeeren, en wordt niet zoo licht gedecourageerd.
Men kan niet altijd buiten het vaderland leven en 't vaderland is niet de natuur alleen, maar er moet bij komen menschenharten, die 't zelfde zoeken en voelen. En dan is 't vaderland pas compleet en voelt men zich thuis.

Dit is nu de compositie van de mestvaalt, 'k weet niet in hoever ge er uit wijs kunt worden. Voorop wijven die aschbakken leegen, daarachter de loodsen waar de mest bewaard wordt, en de kerels aan 't werk met kruiwagens, etc.
De eerste die ik maakte ervan, was eenigszins anders, er stonden nl. twee andere kerels op den voorgrond met zuidwesters, die ze bij slecht weer dikwijls dragen, en was de groep vrouwen meer in toon.
Doch dat lichteffect is er werkelijk daar 't licht van boven tusschen de loodsen invalt op de figuren, die in de gangpaden zich bevinden. 't Zou een prachtig geval zijn om te schilderen. Ik denk dat gij er alles van begrijpt, ik wou dat ik er eens met Mauve over praten kon. Maar misschien is 't zelfs beter van niet, want niet altijd helpt het iemand vooruit als men raad krijgt van een ander, al is hij nog zoo knap, en de knapsten zijn niet

altijd ook knap in het duidelijk uitleggen van iets. Nog eens, ik weet het zelf niet wat wenschelijk is. Vooreerst het schilderen is geenszins mijn hoofddoel, en misschien krijg ik 't alleen spoediger klaar voor een illustratie, dan als iemand die aan illustraties volstrekt niet denken zou, mij er raad omtrent gaf. Met Rappard kan ik nog het best opschieten van allemaal.
Adieu kerel, 't beste in alle dingen en dank voor tijdige zending.

t. à. t. Vincent.

293

Waarde Theo,
Weet ge nog ik een tijdje geleden U schreef: ,,ik zit voor twee groote, blanke ramen, en weet nog niet hoe ik er wat op zal krijgen''?
Nu sedert weet ge, is op 't eene de mestvaalt gekomen, maar nu deze laatste dagen ben ik ook nog al gevorderd met de tweede. Dat moet worden een steenkolenboel, zooals ik 't uit het raam van 't atelier zie, op het terrein van den Rijnspoor. Er zijn daar hoopen steenkool, en daar werken kerels in, en er komen luidjes met kruiwagentjes om een zak kolen te koopen, 't geen sommige dagen zeer druk gaat en vooral van den winter met de sneeuw aardig was.
Dacht er al lang over en onlangs zag ik het zoo mooi op een avond, en maakte mijne schets zóó, dat ik sedert weinig veranderd heb aan wat ik er toen van op zette, wat betreft de compositie in groote lijnen. Ik heb toen op de plaats zelf een kerel gehad, die boven op die hoopen is geklouterd, en hier en daar gaan staan, zoodat ik de proportie van 't figuur op diverse plaatsen zien kon.
Maar ik heb er sedert verscheiden figuurstudies voor gemaakt, ofschoon de figuurtjes maar klein worden.
Juist onder het maken van deze studies begint zich een plan voor een nog grootere teekening bij me vast te zetten, van het aardappelrooien namelijk, en heb ik het zóó in mijn gedachte dat ge er wel iets in zoudt vinden misschien.
't Landschap zou ik willen hebben een vlak terrein en een lijntje duinen. De figuren zoowat een voet van hoogte, de compositie in de breedte, 1 tegen 2.
Vlak van voren in een hoek knielende figuren van vrouwen die de aardappels oprapen, als repoussoir.

Een rij spitters mannen en vrouwen op het tweede plan.
En de perspectief van 't terrein zóó nemen, dat aan den anderen hoek van de teekening dan waar de oprapers zitten, ik de plek krijg waar de kruiwagentjes komen.
Wel, behalve de knielende vrouwenfiguren, zou ik U al de andere figuren reeds in groote studies kunnen laten zien.
Ja, ik wou nu dezer dagen aan die teekening beginnen, ik heb de terreinen ook wel zoowat in 't hoofd en zal op mijn gemak een mooi aardappelveld zoeken en er studies van maken voor de lijnen van het landschap.
Tegen den herfst als wanneer het rooien plaats heeft, zou de teekening af moeten zijn, als doorwerkte schets althans, en zoude ik den toon en het acheveeren dan slechts te doen hebben.
Ik heb het verleden jaar hier gezien, vóór verleden jaar op 't Heike, waar het prachtig was, en vóór dat jaar in de Borinage, waar het geschiedde door de mijnwerkers. Nu zoo heb ik het rijp in mijn geest.
De figuren zouden zóó moeten zijn, dat het waar was voor overal, meer dan een costuumstudie.
Wel dat blanke doek preoccupeert mij door alles heen, en onder de anderen door zoek ik er steeds nieuwe studies bij.
De rij spitters zou eene rij donkere gedaanten moeten zijn, slechts op 't eerste aspect of van verre, maar zeer doorwerkt en gevarieerd van beweging en type. B.v. een jonge eenvoudige kerel tegenover een van die echt typige oude Scheveningers in een wit en bruin gelapt pak met ouden hoogen hoed, zoo'n dof zwarte, die ze in den nek zetten; b.v. een kort, stevig vrouwenfiguur, stemmig in 't zwart, tegenover een langen hannikenmaaier in witte broek, lichtblauwen kiel, en strooHoed — een kale kruin naast een jonge vrouw.
Deze gedachten komen bij me op, juist door de studies die ik reeds heb, tegen elkaar te stellen.
We zullen zien. Maar wat er ook van zij, ik heb een groot raam gekocht (een oud schilderijraam) bij Laarman, en het bespannen. En met den dag meer wordt het me duidelijker, maar het is weergaasch moeielijk om figuren te vinden die als oppositie goed doen tegen elkaar, en toch in een zelfde zeer beperkte ruimte kunnen plaats vinden. En moet men elk misschien 3 of meer malen nog maken voor het uitkomt.
Maar ik zal het opzetten, en er mee doen als met de mestvaalt,

n.l. het later op een ander raam opnieuw beginnen, als het eerste niet terecht komt zooals ik wil. Maar wilde het betrekkelijk klaar hebben tegen den eigenlijken tijd van het aardappelrooien, al is het dat ik dan het opnieuw geheel om moet werken weer op een nieuw papier.
't Is goed geweest dat ik toen eens naar Rappard ben geweest, want ik heb bij hem eigenlijk de gedachte opgedaan om die grootere teekeningen te beginnen, en juist heb ik gemerkt dat terwijl men composeert, men meer precies voelt wat voor studies men te maken heeft. Ik werk dezer dagen met erg veel pleizier en betrekkelijk zonder moe worden, door den lust die ik er in heb. Ik had mijn eigen lang ingehouden om te composeeren zooals gij weet, en in dat opzicht is er nu een revolutie in me ontstaan, omdat het de tijd was dat die kwame, en haal ik wat vrijer adem nu ik den teugel dien ik me zelf had aangedaan, wat heb laten schieten. Maar ik geloof toch, dat het goed was, ik zoo'n langen tijd maar op de studies heb gesjouwd, want is het met alles zoo, met 't figuur toch in 't bijzonder moet men er veel bepaald voor studeeren en niet denken dat men het kan. Ik vind het zoo'n mooi woord van Mauve, dat met al zijn werken en ondervinding hij nog zegt: soms weet ik nog niet waar de *knobbels* in een koe zitten. Ik voor mij doe dikwijls zóó tegenwoordig, dat als ik een spitter teeken die zijn ééne been voor 't andere heeft, of zijn eenen arm vóór de andere, of zijn hoofd voorover, ik het been, den arm óf den nek en achterhoofd, dat achter 't voorste komt en gevolgelijk buiten 't gezicht, toch eerst en detail er op teeken, en dan eerst 't geen in 't gezicht komt er over heen, om zoo mogelijk het raak te krijgen.
Ik hoop dat 't me lukken zal de schim of het spook van de aardappelteekening er reeds op te hebben tegen den tijd dat gij komt. Ik verlang erg naar U. Weet ge nog niets meer bepaalds omtrent Uw komen?
Nu ik moet weer aan mijn steenkolenwerkers.
Mijn bezitting in contant geld bestaat op dit oogenblik in een couponnetje van f 1.23^5, dat door midden gescheurd is, en men me al eens geweigerd heeft. Dus hoef ik U niets meer te zeggen van dat ik nog al zal zitten uitkijken naar Uw brief. Ik heb het groote-raam maar bespannen om afleiding te hebben, en in de dagen vóór ik weer ontvang toch te kunnen werken, als ik mis-

schien geen model zal kunnen krijgen. Misschien kan ik het toch nog wel krijgen.
Mijn Scheveningsche mantel is een prachtige bezitting, ik heb drie uitvoerige studies er mee, een vrouw met een aschbak, en twee met kruiwagens.
Als ge weer stuurt hoop ik een visschersbuis met staanden kraag en korte mouwen te nemen, en een vrouwenhoed. De vrouwenhoeden zijn duur en moeielijk te krijgen schijnt het. Enfin, ik heb er een voor desnoods.
Er moeten Scheveningsche teekeningen komen ook, en binnen kort. Verleden jaar om dezen tijd was ik in 't gasthuis — de geschilderde studies van verleden zomer vind ik slecht en verkeerd — ik kom hierop omdat ik juist een oude geschilderde studie van dien kolenboel heb opgezocht, om te zien hoe ze verleden jaar lagen, ik vind ze nu te slordig, te gejaagd gemaakt.
Enfin ik heb me sedert opnieuw geconcentreerd op het figuurteekenen, en ik denk niet dan zeer indirect aan het schilderen. Nu adieu, schrijf zoodra het kan, en heb voorspoed met alles, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

234

Waarde Theo,
Kort nadat ik mijn brief aan U verzond ontving ik een karakteristiek schrijven van Rappard, dat ik U eens ter lezing wilde sturen, omdat gij hem toch van vroeger kent en nu in den laatsten tijd hem niet hebt ontmoet.
Wat ik U schreef van dat ik vond hij zooveel verbeterd was, (ofschoon ik hem vroeger ook goed vond), zult gij denk ik in dezen brief, aan den serieusen toon in 't algemeen zoo, wel zien. Werkelijk zijn teekeningen zijn verduiveld mooi, en 't is eerlijk werk wat hij maakt.
Enfin lees den brief eens, ik vind het zoo'n flinke opvatting van de dingen. Stuur me later den brief weer eens terug.
Had U nog iets te vertellen — ik schreef U over mijn plan voor een groote teekening — wel ik ben er aan begonnen nog denzelfden dag dat ik U schreef, juist ook omdat ik door dien brief van Rappard werd geanimeerd. Ik heb er sedert aan doorgewerkt, en heeft het me zoo geabsorbeerd dat ik zelfs haast den heelen afgeloopen nacht er aan zat te werken. Ik kreeg er oog op en wou doorzetten.

Ik heb 't nog veranderd in eenvoudiger compositie, n.l. enkel een rij spitters.
Ik heb 7 figuren daarvan geschetst, 5 mannen en twee vrouwen. De overigen worden kleiner op 't tweede plan. 't Is geloof ik de krachtigste teekening die ik nog gemaakt heb, en betreffende de opvatting, zoo zijn mijn gedachten daaromtrent dergelijk als Rappard in zijn brief het zegt. Ik net als hij, kom tot de manier van sommige Engelschen, zonder aan hen te denken om ze te imiteeren, maar waarschijnlijk daarom omdat ik in de natuur door soortgelijke dingen word aangetrokken, en die slechts door betrekkelijk weinigen gemaakt worden, en men dus als men ze maakt, een manier zoeken moet om wat men voelt weer te geven, en eenigszins bezijden de gewone regels gaan om het uit te drukken wat men wil.
(Net als Rappard op zijn teekening in kwestie allerlei machines in werking heeft geteekend, die anders haast geen mensch zou durven attaqueeren, en buiten 't geen men als pittoresk *gewoon is* te beschouwen zijn).
Weet ge hoe de teekening van Rappard is? 't Is net alsof men een beschrijving van een fabriek door Zola of Daudet of Lemonnier zou lezen. In zijn brief heb ik nog een passage aangestreept — die over *teekenende schilderen.* Wel 't komt toch ongeveer op 't zelfde neer wat ik verleden jaar tegen sommigen zeide, die mij zeiden: schilderen is teekenen met kleur, waarop ik antwoordde: nu ja juist, en 't teekenen in Black en White is eigenlijk schilderen in wit en zwart.
Zij zeiden: schilderen is teekenen, *ik*: teekenen is schilderen. Maar toen was ik nog te zwak in mijn factuur dan dat ik 't in wat anders dan woorden kon zeggen, en nu zeg ik 't in woorden minder, en meer zwijgend in werk.
Sedert ge me schreeft over Uw betrekkelijk in finantiëele moeielijkheden zijn, heb ik werkelijk met een soort woede gewerkt, dag en nacht.
't Is nu de vijfde groote die ik op touw heb gezet of eigenlijk zesde, want de mestvaalt deed ik twee keer. En wat al studies er voor noodig zijn zult ge zien als ge komt.
Als Rappard *niet* met drukinkt heeft geteekend, ik heb het hier en daar *wel* gedaan, doch wat hij zegt is waar — hij werkt in een witten passepartout en dan lijkt 't wat zwarter, ik werk in een bruinen passepartout met een zwarten binnenrand, waarvan 't zwart

juist zeer diep is gemaakt om de teekening helder te houden. Wat betreft dat de Engelschen geen drukinkt zouden gebruiken heeft hij mis betrekkelijk, want zij voeren de teekeningen op, juist door soms enorme krachten te gebruiken, waar de grootste krachten van fusain nog zeer helder door worden. Die krachten worden verkregen door drukinkt of autographische inkt of lamp-black of neutraltint en andere zwarten uit de waterverf. 't Moet U niet verwonderen dat ik in korten tijd er zooveel opzette, bij 't composeeren van een teekening, haast nog meer dan bij schilderen, speelt het denken en het dóórdenken een rol en bevind ik voor mij me er goed bij, b.v. zooals nu op de laatste een dag en halven nacht door te zetten. Maar op die wijs kan men productief worden ook — 't absorbeert dan ook enorm. Maar juist als men zoo door 't werk sterk getrokken wordt, moet men er aan blijven tot men er om zoo te zeggen bij neervalt. Ik ben absoluut à sec, als ge kunt stuur wat vroeger.
Ik zal van nacht wel weer weinig slapen door de teekening, maar 't is heel gezellig met een pijpje 's nachts als alles stil is, en het morgen worden en opgaan van de zon is goddelijk. Nu kerel, als ge kunt stuur spoedig. Voorspoed in alles, adieu,

t. à t. Vincent.

295

Waarde Theo,
Het is nog geen 4 uur. Gisterenavond heeft het geonweerd en van nacht geregend. Het is nu droog doch alles beregend, en de lucht is grijs maar gebroken hier en daar door donkerder of lichter wolkmassa's, neutraltint of geelachtig wit, die veranderen van plaats. Het groen is, door dat 't nog zoo vroeg is grijsachtig en tonig, langs het natte weggetje komt een boer in indigo kiel op een bruin paard, dat hij uit 't land heeft gehaald.
De stad op den achtergrond is een grijs silhouet, ook tonig echter, en waar de roode natte daken sterk in spreken. Het heeft meer van Daubigny dan van Corot, door variatie van kleur in den grond en het groen, het pittige van alles.
Gij zoudt er zeker net als ik van genieten als gij het zaagt. Er is niets mooiers dan de natuur 's morgens vroeg. Uw brief kwam gisteren en was me niet weinig welkom. Dank er voor. Ik heb er nog al ingezeten dezen keer, ik was absoluut à sec. Nu de vrouw had geen zog meer de laatste dagen, en ik voelde me ook

flauw. Ik ben er toen toe gekomen bij wijze van een effort de perdu om eens naar Tersteeg toe te gaan. Ik dacht ik kan er niets bij verliezen, misschien is veeleer 't een weg om wat leven in de brouwerij te brengen, en zoo ging ik er heen met de groote schets waar ik U 't laatst van schreef. Die is geworden eene rij spitters, mannen en vrouwen met een voorgrond van klonten aarde, en een kijkje op eenige daken van een dorpje in 't fond. Ik zei tegen Tersteeg dat ik zeer wel begreep deze schets niets was dat hij gebruiken kon, maar ik eens bij hem kwam er mede, omdat hij in zoo lang niets van mijn werk gezien had, en ik juist ook van mijn kant eens een bewijs wilde geven dat ik niet verlangde er rancune zou blijven over 't geen verleden jaar was gebeurd. Nu hij zeide dat hij daar ook geen rancune over had, dat wat betrof de teekening, hij mij verleden jaar gezegd had dat ik aquarellen maken moest, en nu niet verder er over wilde spreken om niet in herhaling te vervallen van toen. Ik heb hem toen gezegd, ik nu en dan ook wel eens een aquarel had beproefd sedert, en er nog verscheidene op 't atelier had, maar ik in mezelf meer warmte gevoelde voor ander soort teekeningen, en hoe langer hoe meer hartstocht voor krachtig geteekende figuren.
Ik zeide hem verder hoe 't me op 't hart lag ik nog steeds de teekenvoorbeelden van Bargue bij me had, dat ik deze reeds lang geretourneerd zoude hebben, indien er in 't verleden jaar gebeurde niet een beletsel geweest ware er over te spreken, maar dat ik juist ook kwam om die zaak af te doen.
Dat daar enkele beschadigd waren, ofschoon maar weinig, door gebruik en ik een paar andere dingen toen ter tijde gehad had die nog stonden, ik hoopte hij genegen zoude zijn 't zij nu, 't zij later, een paar teekeningen van mij te nemen om alles in 't gelijk te brengen, en ik meende hij het in mij billijken zoude, ik bij hem gekomen was om die zaak tot een einde te brengen. Nu hij vond dat heel goed, en zijn gelukkig de Bargues terug nu. En heb ik hem gezegd ik op 't atelier heel wat had dat hij niet gezien had.
Hij zeide dat het hem pleizier deed dat hij uit de teekening zag ik in ieder geval werkte, en vroeg ik hem, of er dan aanleiding geweest was te twijfelen er aan dat ik werkte.
Nu er kwam toen een telegram voor hem, en ben ik heengegaan. Is in elk geval de zaak van de Bargues van mijn hart, en heb ik hem er nog eens voor bedankt, dat in der tijd hij mij die had ge-

leend, want dat ik er veel dienst van had gehad. Maar zoodoende weet ik eigenlijk niet eens of hij in de teekening iets goeds vond of niet.
Het zoude mij niet in 't minst verwonderen als hij het als dollemanswerk of iets absurds beschouwde, juist omdat hij zeide hij er liever geheel buiten bleef.
Maar al ware het dat hij het absurd zoude vinden of gek, geloof ik toch ik mij daardoor niet van streek zou moeten laten brengen, of dat oordeel van hem voor beslissend of afdoend houden.
Ik acht het altijd nog mogelijk dat de tijd komen zal, dat Tersteeg een andere opinie van mij krijgt, ook betreffende mijn doen en laten van nu en verleden jaar. Maar ik zal dat meestendeels aan den tijd overlaten, en blijft hij al wat ik doe verkeerd vinden, welnu ik zou dat dan heel koel opnemen en stilletjes mijn gang gaan, als bestond hij niet.
Nu verder zal ik 't op zijn beloop laten tot b.v. gij weer eens hier komt, en heb après tout geen spijt ervan er eens heen gegaan te zijn. Erg veel pleizier deed het mij ge schreef het U goed gaat. Heb maar een goeden tijd kerel. Ik heb betrekkelijk ook een goeden tijd, behalve veel tobberij in 't finantiëele, veel tobberij, anders met het werk heb ik voorspoed; ik werk met verbazend veel pleizier dezen laatsten tijd, en met een vast gevoel van dat ik ,,op een weg ben'', zooals Rappard van zich zelf ook zegt in den brief dien ik U stuurde. Ja kerel, als men doorzet, en het doet zonder zich te storen aan het bestaande, als men oprecht en vrij zoekt de natuur te doorgronden, en niet los laat 't geen men op 't oog heeft, wat ook de lui er van zeggen, men voelt zich kalm en vastberaden en ziet de toekomst onder de oogen. Ja men kan wel in fouten vervallen, in overdrijvingen van dit of dat misschien, maar men komt tot iets oorspronkelijks. Ge hebt in Rappard's brief ook wel de uitdrukking gelezen: ,,vroeger maakte ik dingen, nu eens in dit dan eens in dat genre, zonder genoegzame persoonlijkheid, nu deze laatste teekeningen hebben althans een eigen karakter en ik voel dat ik mijn weg gevonden heb''. Zooiets als dat heb ik ook tegenwoordig.
Ik las onlangs een merkwaardig gezegde in Taine (Critiek over Dickens), hij zegt: ,,*le fond du caractère Anglais c'est l'absence du bonheur*''. Geheel en al voldoende en juist vind ik dat woord niet, het verklaart niet alles, maar toch het is weergaasch raak gezegd en drukt zeer veel waars uit.

Een echt Engelsch woord is dat van Carlyle: The result of an idea must not be a feeling but an *action*. Die levensopvatting, die een mensch er toe brengt zich te concentreeren, niet op 't zoeken van zijn materieel geluk in de allereerste plaats, doch vóór alles op zijn werk, om iets goeds te doen, is iets waar men in Engeland menig voorbeeld van vindt en is misschien een nationale karaktertrek. Carlyle zegt ook: ,,Knowest thou that worship of sorrow, the temple thereof founded some eighteen hundred years ago now lies in ruins, yet its sacred lamp is still burning.'' Als ik denk aan de Groux b.v., of aan wat ge me van b.v. Daumier wel eens schreeft, vind ik in hen iets van ,,worship of sorrow.''

De teekening in kwestie waar ik mee bij Tersteeg geweest ben, deed daar m.i. slecht in zijn klein kamertje, men moet haar zien in een entourage van andere teekeningen, dan doet ze heel anders. Wel ik heb er gisteren den heelen dag weer aan gewerkt om de figuren meer te acheveeren.

Ik heb sedert ik U schreef bovendien 4 groote studies gemaakt voor den aardappeloogst.

Tegenwoordig rooit men de aardappels hier in de buurt met een riek, kort van steel, en de arbeider ligt op zijn knieën. Ik stel me voor er iets goeds te maken zou zijn met die knielende figuren op een vlak land 's avonds, iets dat een zekere stemming van devotie zou hebben, ik heb het eens van nabij bestudeerd daarom, en heb een man die zoo'n riek *in den grond steekt*, (de eerste beweging), een ander die de aardappelplant *uittrekt*, (de tweede beweging), dan een *vrouwenfiguur* in dezelfde actie en een derde mannenfiguur, die de aardappels in den korf gooit.

Die zal ik vandaag of morgen opzetten, maar ik wou bij de mannenfiguren er een hebben met een kalen schedel. Voor de studies die ik reeds heb, had ik een jongen boerenarbeider, een echt type die iets breeds en ruigs en *non ébarbé* heeft.

Betreffende deze teekeningen Theo, verkoopen zal ik ze wel niet, maar toch denk ik aan 't geen Israëls zei tegen v. d. Weele van diens groote schilderij: ,,je zult het zeker niet verkoopen, maar dat moet je niet decourageeren, je zult daardoor alweer vrienden maken en wat anders verkoopen''.

Als ik het eens doen kan en wat beter bij kas ben, zal ik op een doek een dergelijke uitvoerige schets maken als nu op 't papier, en eens weer schilderen. Maar ik zou er veel model voor moeten

hebben, anders kwam er zeker niets van terecht. Ik heb anders wel een paar dingen in 't hoofd die te schilderen zouden zijn. Van C. M. heb ik op mijn brief geen antwoord ontvangen en zal nu ook niet direct weer schrijven.
Zoo Theo, kans om iets te plaatsen is er bitter, bitter weinig voor mij. 't Was geen pleizierige demarche om naar Tersteeg toe te gaan, maar ik deed het toch, denkende misschien, misschien zal hij geneigd zijn geheel en al alles te vergeven en te vergeten van weerskanten. Doch hij is zoo ver nog niet, dat merkte ik genoeg, en is 't nog steeds, geloof ik, dat hij denkt zooals gij me indertijd zeer juist beschreeft, ,,nu eens hindert hem de manier waarop ik hem een hand zou geven'', of enfin van die kleine antipathieën, die maken men iemand liever niet ziet dan wel.
Ik zit er wel een beetje in, het vorige jaar had ik zooals ge weet, nog al eens een buitenkansje van U, en is 't nu geloof ik al sedert Februari of sedert Maart gij zelf door een en ander 't niet ruim hebt. Ik weet niet hoe ik 't volhouden zal, en de onkosten loopen sneller op dan ik kan bijhouden, ofschoon ik mij in alles bekrimp en de vrouw niet minder.
Het geld van Rappard heeft me toen een oogenblik ruimte gegeven, om mij in te richten op de groote teekeningen, maar de groote teekeningen kosten veel van model.
En de ramen en 't papier etc. toch altijd ook, en ik maak er niet minder kleinere om bovendien.
Zoodat de dagen zwaar om vol te houden zijn, en moeielijk om door te komen voor de vrouw en voor mij, van wege de schraalte met alles.
Ik zeide tegen Tersteeg dat ik er erg naar verlangde om met Mauve weer op goeden voet te komen, maar hij antwoordde er me geen woord op. De totale indruk dien ik van mijn bezoek bij Tersteeg meebreng, is dat ik 't nu aardiger gevonden had als hij, zóó enorm langen tijd reeds er over heengegaan zijnde, maar in eens luchtig er over had gesproken, maar er bleef iets van zwaartillendheid en van ,,kom je nu al weer zaniken, blijf me toch van 't lijf''.
Dat zei hij niet want hij sprak heel afgemeten, maar in verband met hetgeen hij anders *zou hebben kunnen doen*, might have done, n.l. zeggen iets als: ik vind het goed dat we het opmaken, en ik zal eens bij je komen kijken of iets dergelijks, ligt bovenstaand m.i. er eenigszins in.
Doch ik kan dat ook mis hebben en zal de tijd er nogmaals over heen laten gaan, en zien of 't zich redresseert verder, en wil er

't beste van hopen. Juist omdat ik wel degelijk hoop heb dat zich eenige dingen redresseeren zullen en terecht komen, moet ik hard doorwerken.
't Geen ik meer hoop dan wat het ook zij, is dat wanneer ge komen zult, ge vorderingen zult zien en iets goeds in 't werk vinden. Gij hebt mij wel eens geschreven gij er wat in vondt, en ik geloof niet dat gij U vergist, en Tersteeg gelijk zou hebben met zijn absolute onverschilligheid, die haast vijandig is.
Ja, dat is het allereerste waar ik aan hecht, dat *gij* die er zooveel, ja alles aan gedaan hebt van 't begin af aan, moogt kunnen volhouden dat er iets goeds in is. Als ik dat mocht bewerken, zoo zoude ik de zorg van 't heele jaar vergeten bij Uw komst. Ik verbeeld me dat bij de vele figuren die ik heb, er misschien wel zouden zijn waarvan Tersteeg zou kunnen zeggen, als hij ze eens zag, deze of die zou ik in dit of dat formaat in aquarel willen zien. In zoo'n geval zou ik, niet voor mijn eigen pleizier, maar om zoo mogelijk iets te verkoopen, niet weigeren ze te probeeren, Maar dat zijn niet de eenige zaken die ik mogelijk zoude achten want ik zal nog heele andere dingen maken in de toekomst dan wat ik nu heb tot nog toe. Ik weet bij eigen ondervinding hoe men een tegenzin kan hebben in het werk van iemand, of een onverschilligheid er voor, en die lang houden ook, totdat op een dag men iets onverwachts van hem ziet, nadenkt er over en zich rappelleert het vroegere van hem en zegt tot zichzelf: wacht eens dat moet toch goed zijn en dan krijgt men lust, men houdt het onwillekeurig vast — en is er voor gewonnen.
Vooral met de Engelsche manier heb ik dat gehad, ik heb het volstrekt niet dadelijk mooi gevonden, en dacht eerst net precies als de meesten hier dat de Engelschen eigenlijk geheel en al verkeerd waren, maar dat is bij mij zoo niet gebleven en ik heb de dingen van een anderen kant leeren kijken.
Weet gij waar ik wel eens naar verlangen kan, naar een uitstapje naar Brabant. Het oude kerkhof te Nuenen zou ik zoo graag eens maken. En de wevers.
Nog eens b.v. een maand lang Brabantsche studies maken, en met een partij er van terug te komen, voor een groote teekening van een boerenbegrafenis b.v.
Ik eindig met nog eens te zeggen dat als gij schrijft in Uw laatsten brief nu dat ge een goeden tijd hebt, ik U 't zelfde zeggen kan; met betrekking tot het werk heb ik erg veel sereniteit en

opgewektheid, en zooveel te doen dat het me absorbeert geheel en al. Maar met het geld is het beroerd, ik heb meer onkosten dan ik bijhouden kan.
Weet gij waaraan ik dezer dagen nog dacht, aan het boek over Gavarni dat gij hebt, ik herinnerde mij daaruit hoe Gavarni's teekeningen van Londensche dronkaards en bedelaars etc., pas hem, volgens zijn eigen zeggen, grif van de hand gingen, toen hij een tijd lang er geweest was, ik geloof na een jaar, en hij er in een brief over schrijft dat er tijd voor noodig is om thuis te raken in een entourage.
Nu ik begin hier terdeeg thuis te raken bij 't begin vergeleken, en vind zeer oppervlakkig wat ik in 't begin hier maakte. En juist de hoop om het al krachtiger en krachtiger uit te drukken en meer op te voeren, maakt dat het mij een goede tijd toeschijnt, want aan motieven en modellen (voor zoover ik ze betalen kan) mankeert het me nu niet. Ik ben vol gedachten en plannen, en zoo overstelpen de zorgen me nog niet.
Alleen men moet toch betalen en alles kost geld en heeft men met obstructies te doen die iets dergelijks zijn als het doorworstelen van een doornheg. En dit is werkelijk zoo dat ik eigenlijk nog meer model moest hebben, maar ik kan niet meer nemen, ik doe mijn uiterste en om zoo te zeggen meer dan mijn uiterste wat de uitgaaf er voor betreft, maar 't huishouden kost ook en ik kom eigenlijk niet toe. Qu'y faire?
Kunt gij U soms nog van uit Uw tijd te 's Hage personen herinneren, die ge meenen zoudt ik eens iets zou kunnen laten kijken? Ik voor mij herinner er me geen, behalve een, en dat is *Lantsheer*, maar het moet voor hem zeer, zeer mooi zijn, en juist omdat ik *later* wel eens iets aan hem hoop te verkoopen, zou ik *nu* niets willen presenteeren. Lantsheer is nog een oom of zoo iets van Rappard. Rappard schreef mij eens dat hij hem een schetsje van me had laten zien en dat L. dat goed gevonden had.
Als ik eens iets heb waarvan ik denk het voor hem is, zou ik door Rappard wel in contact eens met hem kunnen komen. Ik doe 't niet graag lui gaan opzoeken; als 't werk van een ander was zou ik er niet tegen opzien, maar nu is 't mijn eigen. Adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik weet zoo goed als zeker dat als Rappard de grootere teeke-

ningen eens gezien zal hebben, hij Lantsheer wel eens over me spreken zal, ook zonder dat ik hem iets vraag.

296

Waarde Theo,
In den laatsten tijd heb ik U wel dikwijls geschreven maar het draait zoozeer op 't zelfde neer, dat ik er eigenlijk geen vrede mee heb dat ik U niet wat amusanter schrijf. 't Zal wel weer eens komen — ik denk dat als ge weer eens op 't atelier geweest zijn zult, er meer stof zal wezen die animeerender is. Dat hoop ik tenminste en zou 't geval zijn als gij sympathie hebt voor 't geen onderhanden is en ge nu nog niet hebt gezien.
Ik zag deze week in Paris Illustré eene mooie reproductie van een teekening van Ulysse Butin: La mise à l'eau. Visschers en vrouwen die een boot in zee duwen. Juist zag ik die terwijl ik onwillekeurig veel dacht aan Butin en aan Legros, bij 't zoeken naar iets wat toch weer een heel ander sujet is dan zij maken, n.l. die aardappelwroeters op de knieën liggende en werkende met korte rieken, waarover ik U laatst schreef dat ik er studies voor maakte. Ik heb er nu eene schets van op 't ezel met 4 figuren, 3 mannen en 1 vrouw. Ik wou er iets breeds en brutaals van silhouet en teekening in hebben.
Ik zoek daar hoe langer hoe meer naar.
Altijd weet ik nog dat 't eerste schilderij dat ik van Butin heb gezien, (een van zijn latere) een sterke indruk op mij maakte. Het was dat wat hij later zelf geëtst heeft, La jetée heet het geloof ik, vrouwen die op den uitkijk staan naar vaartuigen, die op een stormachtigen avond moeten binnenloopen. Dat was 't eerste dat ik van hem zag, en sedert dat van den Luxembourg en verscheidene andere.
Ik vind hem zeer oprecht en degelijk, en geloof dat juist als hij schijnbaar er snel overheen geloopen is, hij niet minder raisonnable en juist in zijn teekening is gebleven après tout. Hij is een van die mannen die ik niet persoonlijk ken, en toch als ik iets van hem zie, kan ik me voorstellen hoe hij 't gemaakt heeft. Vindt gij 't schilderij van Blommers van den Salon niet mooi: November? ik zag 't schilderij niet maar wel de reproductie, ik vind het net alsof 't van Butin was, en meer passie (en iets dramatisch) er in dan Blommers gewoonlijk heeft.
Op dit oogenblik heb ik niet minder dan 7 of 8 stuks teekeningen

onderhanden van 1 meter zoowat in afmeting, dat ik dus tot over de ooren in 't werk zit, zult ge U wel kunnen denken.
Maar ik heb zoo'n hoop juist door dezen tijd van sjouwerij, mijn hand wat vaardiger te maken.
Zoo bijvoorbeeld begint de tegenzin die ik had om met houtskool te werken, met den dag meer weg te gaan. Dat ligt ook daaraan, dat ik er iets op gevonden heb om de houtskool te fixeeren, en dan met iets anders b.v. drukinkt er over heen.
Ziehier een krabbeltje van aardappelwroeters, maar ze zitten iets verder uiteen op de teekening.

Nu zoo terwijl ik U schrijf denk ik aan dien avond ge — herinnert 't U misschien, ofschoon 't jaren geleden is — dat gij en ik samen een avond doorbrachten bij Mauve, toen hij nog woonde bij de kazerne, en nog een photographie naar een teekening van hem kregen, een ploeg.
Weinig dacht ik toen ter tijde ik zelf zoude teekenen, weinig dacht ik toen ter tijde ook, dat er moeielijkheden zouden komen tusschen Mauve en mij.
Ik blijf betrekkelijk me verwonderen dat 't niet terecht komt, te meer omdat er eigenlijk, als men 't recht in den grond zou nagaan, omtrent zoo goed als niets verschil van inzichten bestaan.
't Is nu zóó lang geleden trouwens, dat ik tegenwoordig mijn opgeruimdheid weer terug begin te krijgen wat het werk betreft, en een vertrouwen dat het toch gaan zal. Ik heb dat al vroeger

ook wel gehad ondanks alles, maar men raakt toch van streek onwillekeurig en heeft een melankoliek gevoel als zulke personen het afkeuren, of 't geen men doet een slechten weg noemen. Schrijft ge spoedig? Uw brief zal weer zeer welkom zijn als altijd. Wilt ge wel gelooven, dat een figuur zoo van een voet grootte volstrekt niet gemakkelijker te teekenen is dan een kleine? *Integendeel* het komt er alles veel meer op aan, en om het op *die* grootte toch naar proportie even krachtig te krijgen als kleine figuren, is soms een erge sjouwerij. Adieu kerel, heb goede dagen en doe maar goede zaken, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

297

Waarde Theo,

Uw brief en het ingeslotene waren niet weinig welkom, niet minder welkom 't bericht ge weer eens uitvoeriger schrijven zult. Ik hoop ge me eens flink schrijven zult over Les Cent chefs-d'oeuvre, 't moet goed zijn zoo iets gezien te hebben.

En als men er bij denkt — indertijd waren er eenige personen die in de publieke opinie zoo tamelijk suspect waren wat hun karakter, intenties en genie betrof, personen van wie men de meest absurde dingen vertelde, Millet, Corot, Daubigny enz., die men aanzag ± zooals de veldwachter een losloopenden ruigen hond of een vagebond zonder paspoort aanziet, en de tijd gaat daarover heen en ziedaar „les cent chefs-d'oeuvre", en als cent niet genoeg is, dan innombrable. Laat staan wat er van de veldwachters wordt. Er blijft weinig over van *hen*, behalve voor de curiositeit sommige proces-verbalen. Toch vind ik het een drama blijft, de geschiedenis der groote mannen — zij 't ook ze niet alleen met veldwachters te doen hadden ook in hun leven — daar meestal ze er toch zelf niet bij zijn meer als hun werk publiek erkend wordt en in hun leven zij langen tijd onder een zekeren druk waren vanwege de oppositie en moeielijkheid om door 't leven te worstelen. En zoo telkens als ik hoor van zoo'n publieke erkenning van de verdiensten van dezen en genen, zoo denk ik mij te sterker daarom de stille ietwat sombere figuren van hen die persoonlijk weinig vrienden hadden, en zóó in hun eenvoud vind ik ze *nog* grooter en meer navrant.

Er is een ets van Legros — Carlyle in his study, die komt mij dikwijls voor den geest als ik me Millet of wie dan ook wil voor-

stellen zooals hij was. Wat V. Hugo zegt over Eschyle: ,,on tua l'homme, puis on dit: élévons pour Eschyle une statue en bronze", iets van dat zweeft me steeds voor den geest als ik van een tentoonstelling van iemands werken hoor, zoo kijk ik weinig naar ,,la statue de bronze'', niet omdat ik 't niet goed vind men publiek iets apprecieere, maar vanwege die arrière-pensée: on tua l'homme; Eschyle werd eenvoudig verbannen maar ook hier was ballingschap een doodvonnis, zooals dat meer gaat.

Theo, als ge eens op 't atelier komt dan zal ik U iets kunnen laten zien, 't welk gij zeker niet overal zien kunt zóó bij elkaar. Ik zou U iets kunnen laten zien, dat men zou kunnen noemen: Les cent chefs-d'oeuvres de la gravure sur bois moderne. Werk van lui wier namen zelfs de meeste kunstkenners geheel vreemd zijn.

Wie kent er Buckmann, wie kent er de twee Greens, wie kent de teekeningen van Regamey? Weinigen slechts.

Bij elkaar gezien staat men verwonderd over die vastheid van teekening, dat persoonlijk karakter, die ernst van opvatting en dat doorgronden en opvoeren der meest alledaagsche figuren en motieven op straat, op de markt, in een hospitaal of weeshuis gevonden.

Verleden jaar had ik al wel reeds wat, doch 't is mijn verwachting ver te boven gegaan, wat ik sedert gevonden heb.

't Is immers afgesproken ge niet te kort op 't atelier blijft als ge komt? Ik heb sedert ik U schreef aan die aardappelwroeters gewerkt. En een tweede van hetzelfde sujet begonnen met een enkel figuur van een oud man.

Nu is er verder een zaaier onderhanden op een groot veld met klonten aarde, die ik geloof beter is dan de andere zaaiers die ik al probeerde.

Ik heb er wel een stuk of 6 minstens als studie van 't figuur zelf, doch nu heb ik hem eens in de ruimte gezet, meer bepaald als eigenlijke teekening, en land en lucht er zorgvuldig bij bestudeerd.

En dan heb ik studies voor 't verbranden van 't onkruid en stengels, en van een kerel met een zak aardappels op den nek, en een met een kruiwagen. Als ik nu eens niet alle mogelijke goeden wil om, gesteld ik had het verkeerd, tot andere gedachten te geraken, nadenk over Tersteeg's opinie dat ik moest aquarelleeren, dan kan ik me niet begrijpen deze figuren van den kerel met den zak, van den zaaier, van den ouden aardappelwroeter, van de

kruiwagens, van den onkruidverbrander, hun persoonlijk karakter zouden behouden als ik ze met aquarel attaqueerde.
't Resultaat zou iets heel mediocres zijn, van dat soort van mediocre, waar ik niet verlang me in te verdiepen. Nu zit in elk geval er een karakter in iets dat — zij 't van verre — in harmonie is met wat b.v. Lhermitte zoekt.
Voor wien bepaald zoekt uit te drukken 't brutale, 't breede en krachtige van de figuren, is niet aquarel 't meest sympathieke middel. Zoekt men meer uitsluitend toon of kleur dan wordt 't iets anders, dan prêteert zich aquarel er uitmuntend voor. Nu geef ik *wel* toe, dat van die zelfde figuren in de werkelijkheid men andere studies zou kunnen maken uit een ander oogpunt, (n.l. toon en kleur) met een andere bedoeling gemaakt — doch vrage, indien mijn stemming en persoonlijk gevoel mij in de allereerste plaats het karakter, de structuur, de actie der figuren doet opmerken, zal men 't me kwalijk nemen als ik deze emotie volgende, niet tot een aquarel, maar tot een teekening met enkel zwart of bruin kom?
Toch er zijn aquarellen — waar de contours zeer krachtig uitgedrukt zijn — b.v. die van Regamey, die van Pinwell en Walker en Herkomer, waar ik wel degelijk soms over denk, (die van den Belg Meunier) maar al zocht ik dat, zoo zou Tersteeg er ook niet mee content zijn. Steeds zeggen: 't is niet verkoopbaar en 't verkoopbare moet nu No. 1 zijn.
Ik voor mij zie daarin in duidelijker woorden: ,,gij zijt een mediocreteit en gij zijt pretentieus dat gij U niet onderwerpt en kleine mediocre dingetjes maakt, gij maakt U bespottelijk met Uw zoogenaamd zoeken, en werkt niet.''
Dit ligt in 't geen Tersteeg me heeft gezegd voor verleden jaar en verleden jaar, en daar sta ik nu nog voor.
Tersteeg zal voor mij wel blijven denk ik ,,the everlasting *no*.''
Zooiets heeft niet alleen ik, doch bijna allen, die een eigen weg zoeken, achter of naast zich als een eeuwigdurende ontmoediger. Soms kan men daaronder gedrukt gaan en zich beroerd voelen, en om zoo te zeggen overdonderd.
Maar zooals gezegd, 't is the everlasting no; daartegenover in het voorbeeld van mannen van karakter vindt men een everlasting *yes*, en ziet in hen la foi du charbonnier.
't Is er echter zoo mee dat het leven wel eens somber wordt en de toekomst donker, als het werken geld kost en men dus hoe langer hoe meer den grond zich in voelt gaan, hoe harder

men werkt, in plaats van dat het werk boven water helpt en men de moeielijkheden en kosten kan overwinnen door harder zich in te spannen.

Ik vorder met mijn figuren, maar in 't finantiëele ga ik achteruit en kan niet bijblijven.

En in den laatsten tijd denk ik wel eens om verhuizen naar geheel buiten, 't zij aan den zeekant, 't zij ergens waar het landwerk echt is, omdat ik geloof 't me wat zou bezuinigen.

Ik zou ook hier kunnen doen wat ik wil, als ik wat meer verdienen kon, nu en dan eens hier en daar naar toe gaan om studies te halen. En dan heeft het hier vóór, dat mijn atelier goed is en men niet geheel en al buiten de kunstwereld is après tout. En zekere mate van wrijving, nu en dan eens iets zien en hooren, kan men toch moeielijk geheel missen.

Ik denk wel eens er over naar Engeland te gaan, te Londen is weer een nieuw tijdschrift van importance, gelijkstaand met L. News en Graphic — The Pictorial News ontstaan, misschien was daar werk en salaris, maar wat kan men er met zekerheid van zeggen? Ik hoop dat gij maar spoedig eens komt, het is lang, een jaar om elkaar niet gezien te hebben en steeds aan elkaar gedacht. Nu is ons mannetje net een jaar geweest 1 Juli, en is 't vroolijkste, gezelligste kind dat ge U voorstellen kunt, en is 't geloof ik een voornaam punt gewonnen ten opzichte van het terecht komen en zich geheel redresseeren van de vrouw zelf, dat dit kind het goed maakt en haar bezigheid geeft en haar gedachten tot zich trekt. Anders denk ik wel eens dat misschien voor haar 't goed zou zijn ze nog eens een tijd geheel buiten was, en de stad niet meer zag, en van haar familie weg; om eene radicale verbetering te bewerken kon dit helpen. Want nu is ze wel verbeterd maar toch die invloed van haar familie werkt bij tijden veel tegen; ik 't eenvoudige er in willende hebben, en zij aangezet wordende tot intrigeeren en dubbelhartigheid.

Enfin, zij is wel wat men enfant du siècle zou kunnen noemen geweest, en haar karakter is geïnfluenceerd geweest door haar omstandigheden zóó dat de restes wel steeds blijven zullen in den vorm van een zekere moedeloosheid en onverschilligheid, en gebrek aan een vast geloof in 't een of 't ander. Dikwijls, dikwijls heb ik reeds voor haar aan buiten leven gedacht. Maar verhuizen kost ook al weer in eens een heele uitgaaf. En zou ik

ook wel willen getrouwd zijn vóór ik verhuisde, als er van kwam om naar buiten te gaan of naar Londen.
Ik mis hier wel de noodige wrijving met anderen, en ik zie niet in dat dat verbeteren zal. Après tout is de eene plaats of de andere mij goed en verhuis ik liefst zoo min mogelijk.
Schrijf 't me vooral — zoodra ge iets beslissen kunt dienaangaande — wanneer ge komt. Omtrent verschillende dingen ben ik dezer dagen in tweestrijd en daardoor in spanning, en zal dat wel blijven tot we elkaar eens weer hebben gezien en over de toekomst gesproken.
Ik las dezer dagen artikels door Boughton over Holland. Dat was geschreven bij illustraties van hem en van Abbey, waar prachtige dingen bij zijn.
Iets er uit heb ik in mijn oor geknoopt — een beschrijving van 't eiland Marken — zóó dat ik lust zou hebben er heen te gaan. Wie weet als men er eenmaal toe kwam om zich ergens te vestigen waar 't heel mooi was, hoe wel men er zich bij zou bevinden.
Maar men moet in zoo'n geval één punt van contact met de kunstwereld hebben tenminste, want natuurlijk de visschersbevolking begrijpt er niets van en men moet kunnen leven.
Vooral schrijf den beloofden brief over de Cent chefs-d'oeuvre etc., en mocht ge eens heel voorspoedig zijn in de zaken en er kan eens iets extra zijn, zoo ware 't niet ten ontijde.
Betreffende geheel buiten wonen — ik vind de natuur mooi en toch er zijn veel dingen die me aan de stad binden, ook vooral de tijdschriften, de mogelijkheid van reproductie. 't Zou me heel wel zijn geen locomotieven te zien, maar nooit meer een drukpers te zien zou me zwaarder vallen. Adieu kerel, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik las ,,Mes haines'' van Zola, er staan wel flinke dingen in, ofschoon m.i. hij zich zeer vergist, in zijn algemeene beschouwing Millet niet eens noemt. Dit vind ik wel waar: observez que ce qui plaît au *public* est toujours ce qu'il y a de plus banal, ce qu'on a coutume de voir chaque année, on est habitué à de telles fadeurs, à des mensonges si jolis, qu'on refuse de toute sa puissance les vérités fortes.

298 Waarde Theo,

Als 't U gaat zooals mij hebt ge wel eens een plotseling verlangen om dezen of genen dien ge in lang niet gezien hebt, eens weer te gaan opscharrelen. Zoo ging het mij met de Bock, en ik wou U eens schrijven over wat ik bij hem zag, omdat gij hem ook van vroeger, zelfs beter dan ik, kent.

Het eerst wat ik bij hem zag in den gang was een groote schets — een enormen windmolen, geheel besneeuwd, bij een soort gracht of vaart. Half romantiek half realistisch — een combinatie van stijl mij niet onsympathiek. Maar was nog lang niet af — maar energiek aangepakt en er was een mooi krachtig effect in. Enfin iets dat men altijd met pleizier ziet, en mij hindert 't niet dat 't niet af is; ik wou dat geval van hem wel op 't atelier hebben hangen zooals 't is, om reden van dat het zoo spreekt.

Een andere schets die van 't schilderij van den Salon, vond ik ook mooi maar nog meer romantiek.

Verder waren er een paar blondere aangezette schilderijen, diverse aardige studies.

De indruk dien ik van hem zelf kreeg, was al zoowat 't zelfde van verleden jaar, misschien een schaduw positiever en serieuser. Eenige schetsen vond ik rijper en juister van toon en kleur dan verleden jaar, en de gronden vaster. Maar m.i. is nog steeds te veel vaag gelaten de relatieve proportie van de plannen en massa's, 't in 't oog houden van welke proporties het echte is van Corot en Rousseau en Dias, Daubigny, Dupré. Die allen hebben dat met elkaar gemeen dat ze zeer oplettend zijn daaromtrent m.i., en ook de fonds zijn bij hen altijd expressief, en niet zoo losgelaten.

Er zijn echter zeer kranige dingen in de Bock's werk, en zoude men die met meer pleizier zien als het op zijn plaats staan van de dingen minder gedroomd was.

Hij moest nog wat meer realist worden en zijn werk zou genialer zijn.

Ik kan me niet begrijpen hij niet wat meer varieert ook, om nu maar iets te noemen ik heb van de week ook een paar landschapstudies gemaakt, 't eene gisteren bij de Bock, een aardappelveld in 't duin, den vorigen dag een plek onder de kastanjeboomen, een ander een terrein met hoopen steenkool. Nu is 't betrekkelijk zelden ik er toe kom om landschap te teekenen, maar zoo nu er ik toe kom heb ik direct 3 zeer uiteenloopende motieven. Waarom doet hij, die bepaald landschapschilder is, dat niet veel

veel meer, in plaats van dat 't telkens zij eene duin met een boompje en een beetje helm. Heel mooi op zichzelf, maar er is zooveel dat even mooi is en men zou meenen hem moest aantrekken.
Enfin dat is U ook wel bekend; nog eens mijn impressie van hem is dat zeer zeker hij er niet op achteruit gegaan is.
Wel ik schreef U laatst, ik zoo er over gedacht had te verhuizen, ter wille vooral van eens nog dichter bij de zee te zijn.
Ik heb met de Bock gesproken over woningen te Scheveningen, maar ik mag me wel doodstil houden met den huurprijs van mijn atelier hoog te noemen, als ik vergelijk met de lasten waarop anderen zitten, b.v. 't oude huis van Blommers staat te huur, — huurprijs f 400 en ik betaal f 170 per jaar. Dan is 't atelier niet grooter dan 't mijne, en wat doelmatigheid ervan betreft zou ik mij houden aan wat ik nu heb. De Bock zelf betaalt evenveel als Blommers. En klopt dit ook met wat ik verleden jaar hoorde omtrent gemiddelden huurprijs. Als er kwestie was van aan zee gaan wonen, zou Scheveningen niet in de termen kunnen vallen, en zou men meer achteraf moeten gaan, hoek v. Holland b.v. of Marken. Nu echter denk ik er over de Bock te vragen me een hoek van zijn zolder te willen afstaan voor pied-à-terre, en dan daar mijn gereedschap neer te zetten, zoodat ik 't niet hoef mee te sleepen. Als men moe daar komt, (als men niet hoefde te werken direct, zou men die geringe vermoeienis niet tellen natuurlijk), gaat het werken soms slap, en is de hand zoo vast niet. Men is net precies verhit en moe genoeg om er hinder van te hebben, als men loopt en alles mee te sleepen heeft.
Dus dat pied-à-terre bij de Bock, en wat meer de tram nemen zouden misschien voldoende zijn om toch wat van de zee en Scheveningen te maken, serieuser dan ik tot dusverre deed.
De Bock zou deze week bij me komen en we er nog eens over spreken. Hij denkt zelf over verhuizing en hij heeft gehuurd tot Mei, en sprak er van zijn huis misschien eenige maanden toch leeg zou staan. We zullen zien. Hij vroeg zeer naar U en zeide ik ge dezen zomer wel eens bij hem zoudt komen waarschijnlijk. Zijn groote schilderij van den Salon *niet* verkocht natuurlijk. Hoe vondt gij dat? Critiek was nog al uiteenloopend.
Ik denk wel dat het gaan zal van met een pied-à-terre bij hem, dit najaar vooral veel op Scheveningen zijn. We zullen zien — maar ik verlang erg iets van 't strand te maken.

Deze week een studie gemaakt van Schuitentrekker en een Turfdrager, en ik zit steeds aan de aardappelwroeters. Ik hoop ik met Bock nu wat op en neer loopend zal kunnen blijven, misschien kon 't ons allebei geen kwaad en konden we van elkaar iets leeren. Hij heeft veel antieks bijgekocht, en 't ziet er heel aardig uit bij hem, maar moet hem nog al veel gekost hebben stel ik me voor. Schrijft ge spoedig? ik heb U zoo eens over Bock geschreven net als laatst over Rappard, dan hoort ge eens iets van de kennissen. Rappard is op reis, hij schreef me nog hij toch er toe gekomen was om de drukinkt te gebruiken, zóó als ik 't hem had gezegd, en het op die manier — n.l. met terpentijn — veel beter ging. Ge weet ik van mijn tegenwoordig atelier altijd heb gezegd het goed was, vooral na de verandering. Werkelijk als ik nu eens dacht aan verandering, veel liever schik ik 't zoo dat ik *niet* hoef te verhuizen, want bij anderen vergeleken heb ik het goed getroffen. Nu, iets dat men zelf heeft ingericht is men ook aan gehecht, en voelt er zich thuis.

Zie dat ge me spoedig weer wat stuurt kerel, want ik zou het wel noodig hebben.

De Bock is ook in 't lezen van Zola verzeild en had de Nabab van Daudet gelezen ook. Kent gij Germinie Lacerteux van Jules en Ed. de Goncourt? dat moet zeer goed zijn in de manier van Zola. Ik ga 't zien te krijgen.

Ik heb zoo'n instrument besteld dat men fixateur noemt, om buiten een fusain te kunnen fixeeren gaandeweg terwijl men werkt, dan kan men 't wat hooger opvoeren. Ben er verlangend naar.

Ik heb met Bock prachtige aardappellanden gevonden in de duinen achter den vuurtoren.

Gegroet kerel, heb het goed en schrijf eens spoedig, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik ben verdiept geweest dezer dagen in een teekening van Regamey, voorstellende een diamantmijn; op 't eerste aspect in niets onderscheiden van een van die oppervlakkige teekeningen waar de illustraties mee volstaan — men zou 't haast over slaan — maar als men er even op kijkt, wordt alles zoo mooi en zoo curieus, dat men er geheel door ingepakt wordt. Regamey is knap — dit blad is van Felix, die dikwijls de Japaneezen maakt.

Waarde Theo, 299
Naar Uw brief had ik reeds min of meer uitgezien en was er weer blij mede. Dank er voor.
't Geen ge schrijft over de tentoonstelling vind ik zeer interessant. Wat was dat oude schilderij Dupré dat gij bijzonder mooi vondt? dat moet ge nog eens schrijven.
Uw beschrijving van Troyon en Rousseau b.v. is pittig genoeg, zoodat ik een touw er aan vast maken kan om eenigszins te weten in welke manier van hen ze zijn gedaan.
Er was in meer schilderijen uit den tijd van Troyon's: Pré communal, een zekere stemming, die men ofschoon 't dan geen figuurschilderijen zijn, toch *dramatisch* zou willen noemen.
Israels zei het heel juist van een Jules Dupré, (de groote van Mesdag) ,,'t is net een figuurschilderij''. 't Is dat dramatische dat uitwerkt dat men er een je ne sais quoi in vindt, dat maakt men er bij voelt 't geen gij zegt: ,,het drukt uit dat oogenblik en die plaats in de natuur, waar men alleen kan heengaan zonder gezelschap''.
Ruijsdael's Buisson heeft het ook sterk.
Hebt gij niet wel eens oude Jacque's gezien waar 't ietwat overdreven, ietwat op effect gewerkt was misschien — eigenlijk toch niet, die men om die reden bijzonder mooi vond — ook al werden ze niet onder de mooiste Jacque's gerekend door Jan en alleman?
Van Rousseau gesproken. Kent gij de Rousseau van Richard Wallace, een lisière de bois in den herfst na den regen, met doorkijkje op oneindig uitgestrekte weilanden — moerassig — waar koeien iu zijn, 't eerste plan heel tonig? Dat 's voor mij wel een van de mooiste — heeft veel van die met de roode zon van 't Luxembourg.
't Dramatisch effect in die schilderijen is iets wat doet begrijpen ,,un coin de la nature vu à travers d'un temperament'', en ,,l'homme ajouté à la nature'', al haast meer dan iets anders in de kunst en dat zelfde vindt men in b.v. portretten van Rembrandt. 't Is meer dan de natuur, iets van een openbaring. En het komt me voor 't goed is daarvoor alle respect te hebben, en zich stil te houden als er dikwijls van wordt gezegd dat 't overdreven of een manier is.
O ik moet U nog vertellen dat de Bock eens bij me is geweest — nogal prettig. Breitner, dien ik niet in 't minst verwachtte omdat hij in der tijd den omgang geheel scheen afgebroken te hebben, kwam gisteren aanzetten. Dat deed mij pleizier, omdat indertijd,

in 't begin van dat ik hier was — hij heel prettig was om mee te loopen. Ik bedoel samen uit te gaan, niet naar buiten maar in de stad zelf om figuren te gaan zoeken, en aardige gevallen.
Er is er geen een hier in den Haag waar ik mee in de stad zelf dat ooit heb gedaan, de meesten vinden de stad leelijk en gaan alles voorbij. En 't is in stad toch ook soms zeer mooi nietwaar? Gisteren zag ik b.v. in 't Noordeinde werklui bezig aan 't afbreken van dat gedeelte tegenover 't paleis, kerels geheel wit van 't stuiven van de kalk, met karren en paarden. 't Was koel, winderig weer, de lucht grauw, en er was veel karakter in die plek.
V. d. Velden zag ik verleden jaar eens bij de Bock op een avond dat we bij de B. etsen gezien hebben. Ik schreef U reeds over hem, dat hij toen op mij een zeer gunstigen indruk maakte, ofschoon hij weinig sprak en als gezelschap op dien avond men zoo heel veel niet aan hem had. Maar de indruk dien hij direct op me maakte, was dat 't een solide, echte schilder is.
't Is een vierkante gothieke kop, iets brutaals of stouts en toch zachtmoedigs in zijn kijken, flink breed gebouwd, eigenlijk precies 't tegenovergestelde van Breitner en de Bock, er is iets mannelijks en puissants in hem, ook al zegt hij niets of al doet hij niets bijzonders.
Ik hoop wel dat ik eens met hem nader in contact zal komen — misschien door v. d. Weele.
Was l.l. Zondag bij v. d. Weele, die aan een schilderij van koeien in de bocht bezig was, waarvoor hij eenige flinke studies heeft. Hij gaat nu voor een tijdlang naar buiten.
Heb dezer dagen voor de verandering weer eens een paar aquarellen buiten gemaakt, een korenveldje en een stukje aardappelland. En nog een paar landschapjes geteekend ook, om een houvast te hebben voor terreinen van een paar figuurteekeningen, die ik zoekende ben.
Dit zijn de plannen van die figuurteekeningen in 't heel oppervlakkige. 't Bovenste onkruidverbranders, 't onderste 't van 't aardappelland komen.
Ik denk er sterk over een aantal figuurstudies te schilderen, ter wille van 't hooger opvoeren van de teekeningen vooral.
Dat gij plan hebt begin Augustus naar Holland te komen is me een blijde tijding, want wat ik U dikwijls genoeg heb gezegd is, dat ik zeer naar U verlang.
Nu ik heb de Bock er nog over gesproken en ik kan bij hem

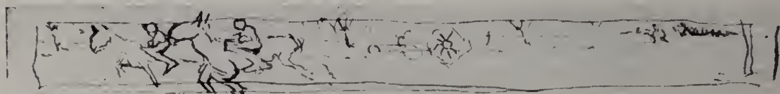

mijn boeltje bergen, als ik studies op Schevening ga maken. Ik hoop binnen kort ook wel weer eens bij Blommers te komen. De Bock sprak ik over zijn schilderij van den Salon: *Novembre*, dat ik zoo mooi vond in de reproductie in den catalogus. Hij moet er nog een schets van hebben, en die wou ik wel eens zien. Wat betreft van vroeger of later voor langer of korter naar Londen gaan, dat er ginder meer kans zou zijn met mijn werk iets te doen geloof ik ook, tevens denk ik er bij dat ik er nog heel wat zou kunnen leeren, als ik met sommige lui daar in kennis kon geraken. En de stof om wat te maken zou me daar niet ontbreken, dat verzeker ik U. Er zouden mooie dingen te maken zijn daar op die werven aan den Theems! Enfin we moeten over verschillende dingen nog maar eens praten als ge komt. Ik hoop

gij niet te gehaast zult zijn, er is nogal wat dat we te behandelen zouden hebben.
Ik wou wel 't er van kwam ik in den herfst nog eens in Brabant wat studies kon gaan halen.
Ik wou vooral graag studies hebben van een Brabantsche ploeg, van een wever, en van die dorpsbegraafplaats te Nuenen. Alles kost alweer geld.
Nu gegroet, en nogmaals dank voor Uw schrijven en 't ingeslotene. Heb het maar goed. Adieu kerel, met een handdruk,
t. à t. Vincent.

Ik voeg hier nog een woordje bij om U nu ook iets naders omtrent Breitner te zeggen, daar ik zooeven terugkom van zijn provisoir atelier hier, (ge weet hij woont eigenlijk te Rotterdam tegenwoordig). Ge kent wel Vierge of Urabietta, den teekenaar voor de Illustration? Nu bij tijden doet Breitner me aan Vierge denken, doch zeer zelden.
Als hij goed is lijkt het op iets overhaasts van Vierge, als hij, Breitner n.l., zich echter overhaast of niet doorwerkt, dan is 't moeielijk te zeggen waar 't iets van heeft want het lijkt naar niets — tenzij naar reepen van een oud, uitgewischt behangsel uit ik weet niet welke, maar in elk geval zeer zonderlinge en waarschijnlijk lang verleden tijdperken. Verbeeld U ik kom op 't zolderkamertje dat hij dan bij Siebenhaar heeft. Dat was gemeubileerd met diverse lucifersdoosjes (leege) vooral, verder met een scheermes of zoo iets, en eene kist met een bed er in. Tegen den schoorsteen zie ik iets staan, 3 oneindig lange reepen die ik eerst voor zonneblinden hield. Doch bij nadere beschouwing bleken het doeken te zijn in dit formaat.

Zooals ge uit bovenstaande illustratie ziet, beschilderd met een niet onmystiek tooneel, waarschijnlijk uit de Openbaring getrokken zou men geneigd zijn te meenen op 't eerste gezicht. Doch naar ik mij heb laten vertellen zijn het de manoeuvres der artillerie in 't duin. Ik schat het in koelen bloede op ruim 4 meter lengte tegen 3/4 meter.

Het tweede was een historie van een man die tegen den muur stond te leunen in de extremiteit links van 't schilderij, terwijl aan de extremiteit rechts diverse specimen spoken van vrouwen stonden hem aan te gapen, terwijl er zorg gedragen was er alzoo een tamelijke spacie tusschen deze twee groepen overbleef. En liet ik me dan ook vertellen dat het hier aan den linkerhoek een dronkaard moest voorstellen, 't geen ik niet wil beginnen in twijfel te trekken de intentie wel evengoed kan geweest zijn van den maker, als iets anders.
Het derde is bijna beter en is eene schets die hij verleden jaar heeft gemaakt van de markt, doch die sedert in plaats van een Hollandsche markt eene Spaansche schijnt te moeten zijn gaan beduiden, voor zoover men er iets uit maken kan. Wat voor koopwaar er op de markt verkocht wordt — waar die dan ook wezen moge — ik voor mij betwijfel of 't wel op dezen aardbol bedoeld is, veeleer zoude het den naïven beschouwer mogen invallen het eene scène op een van die planeten welke Jules Verne's wonderreizigers plegen te bezoeken (per projectiel) moet voorstellen. Wat voor koopwaar er eigenlijk in gehandeld wordt is onmogelijk te definieeren doch het doet in de verte denken aan enorme massa's confituren of suikergoed. Zie tracht U zoo iets voor te stellen doch on ne peut plus absurd en zwaar op de hand bovendien en ge hebt 't werk van vriend Breitner.
Op een afstand zijn het vlakken verschoten kleur als op een uitgebleekt en vermolmd en beschimmeld behang, en zijn er in dat opzicht qualiteiten, die voor mij evenwel absoluut ongenietbaar zijn.
Hoe 't mogelijk is iemand tot zoo iets komt, begrijp ik in 't geheel niet. 't Is iets als wat men ziet als men de koorts heeft, of onmogelijk en zonder beteekenis als in een droom die kant noch wal raakt.
Ik houd 't eenvoudig daarvoor dat Breitner nog niet genezen is en werkelijk 't heeft gedaan terwijl hij koorts had.
Verleden jaar toen ik wel genezen was, doch voortdurend slapeloos bleef en koortsig, had ik ook momenten dat ik me forceeren wilde om toch te werken, en eenige maar goddank niet zóó absurd groote dingen maakte, die ik me later niet begrijpen kan, gemaakt te hebben.
Daarom geloof ik dat Breitner wel weer terecht zal komen, maar dit vind ik absurd.
Er lag in een hoek in elkaar gefrommeld een aquarel, studie van

eenige berkjes in 't duin, die veel beter was. Doch die groote dingen, 't is niets.
Bij v. d. Weele zag ik er nog een heel leelijk en een kop heel goed, maar een portret van v. d. Weele dat hij begonnen was, ook weer slecht.
Ik houd op enkele momenten van 't werk van Hoffmann en Edgar Poe (Contes fantastiques, Raven. etc.), maar dit vind ik ongenietbaar omdat de fantasie log is en zonder bedoeling en er haast geen rapporten met 't bestaande zijn. Erg leelijk vind ik het.
V. d. Weele heeft twee vrij curieuse teekeningetjes van hem, chic geaquarelleerd, die een zeker je ne sais quoi hebben, van wat de Engelschen ,,weird'' noemen.
Enfin, we zullen zien hoe 't gaat. Hij is intelligent genoeg, maar 't is een soort parti pris van exentriciteit, dat hij quand même doordrijft.
Nu ik ga deze week nog op Scheveningen beginnen, ik had wel gewenscht 't eens een extraatje had kunnen lijden, dan had ik wat schildergerei me aangeschaft.
Ik ga van een paar teekeningen photographies laten maken in cabinetformaat, of iets grooter, (om te zien, hoe ze in 't klein zouden doen) bij een photograaf die teekeningen van ter Meulen, Duchatel, Zilcken heeft gephotographeerd. Hij doet 't voor 75 cents, dat 's niet duur nietwaar? Ik zal den Zaaier en de Veenstekers laten doen voorloopig, de een met veel kleinere, de andere met een groot figuur. En lukken die dan zou ik U later als ik teekeningen had, photo's kunnen sturen om te laten kijken aan Buhot b.v., of hij soms dacht ze te kunnen plaatsen. Van die ze dan willen kunnen ze de teekeningen zelf ter reproductie krijgen, of kan ik ze over teekenen op hun papier.
Nogmaals gegroet Theo, 't beste. Schrijf maar weer spoedig. Ik laat die photo's maken, want we moeten voet bij stuk houden bij Buhot; ik moet een beetje zien te verdienen om weer wat nieuws te kunnen opzetten, en eens wat te schilderen ook, want ik ben er nu net voor gestemd.
Après tout vind ik niet heel aardig van C. M., dat ik op mijn schrijven, waarbij ik de moeite nam twee croquis van de teekeningen in kwestie te maken, zelfs geen syllabe antwoord ontving.
Evenmin aardig vind ik 't van Tersteeg dat hij nu ik van mijn kant getracht had 't ijs te breken, niet eens aankwam. Dat hij 't druk heeft is maar laria, want dat is hier de reden niet, ééns in 't jaar kon hij wel tijd vinden eens te komen.

Mauve heeft niet alleen onaangenaamheid gehad met mij, maar hij heeft om maar iets te noemen ook onaangenaamheid gehad met Zilcken. Ik zag nu pas de etsen van Zilcken en daareven bij den photograaf photo's naar teekeningen van Zilcken. Laat mijzelf daar, maar bij dezen verklaar ik niet te begrijpen wat M. tegen Z. heeft in te brengen, zijn teekeningen waren goed en geenszins slecht, 't is wispelturigheid van Mauve.
Ik voeg nog een half blaadje bij om eens over Brabant te praten. Onder de figuren van typen uit het volk die ik maakte, zijn er verscheidene die een bepaald wat menigeen zou noemen ouderwetsch karakter hebben, ook wat opvatting betreft, b.v. een spitter, die meer heeft van die welke men op de in hout gesneden basreliefs der gothieke kerkbanken wel eens aantreft, dan van een teekening van nu. Zeer dikwijls denk ik aan de Brabantsche figuren, als mij bijzonder sympathiek zijnde.
Iets wat ik ontzettend graag hebben zou, wat ik ook gevoel dat ik maken kan, mits onder zekere omstandigheden van geduldig poseeren, is het figuurtje van Pa op een heipad; 't figuur streng geteekend met karakter, en zooals ik zeg een stuk bruine heigrond waardoor een smal wit zandpad, en een lucht met wat passie aangezet en even uitgedrukt.
Dan b.v. Pa en Moe gearmd — in een herfst entourage of met een beukeheggetje met dorre blaren.
Ik zou ook 't figuur van Pa willen hebben als ik een boerenbegrafenis maak, waar ik terdeeg plan op heb ofschoon ik er veel moeite aan hebben zou. Daargelaten minder er toe doende verschillen in godsdienstige opvatting, is mij het figuur van een arm dorpspredikant als type en karakter, een der meest sympathieke die er bestaan, en ik zou me zelf niet zijn als ik het niet eens attaqueerde.
Als ge komt zou ik recht gaarne eens met U overleggen, hoe te doen betreffende eene reis naar ginder. Ge zult dan wanneer gij b.v. mijn teekeningen van weesmannen zien zult, wel begrijpen wat ik wil en hoe ik het bedoel.
't Is mij te doen om een teekening te maken die niet precies iedereen begrijpen zal, het figuur vereenvoudigd uitgedrukt in 't essentieele, met gewilde voorbijziening van die details welke tot 't eigenlijke karakter niet hooren en slechts toevallig zijn. 't Moet n.l. niet zijn 't portret van Pa, maar veeleer de type van een arm dorpspredikant die een zieke gaat bezoeken. Zoo ook het ge-

armde paar bij den beukenheg de type van een man en vrouw die met elkaar oud zijn geworden en waar de liefde en trouw gebleven is, veeleer dan de portretten van Pa en Moe ofschoon die er voor poseeren zullen hoop ik. Alleen zij moeten weten, dat 't serieus is, wat zij uit zichzelf misschien niet zien zouden wanneer de gelijkenis niet precies is.
En zouden er een beetje op voorbereid moeten worden dat in geval dit gebeuren mocht, zij zóó moeten poseeren als ik het stel, en niet er aan veranderen. Enfin dat zou wel gaan en ik werk zoo langzaam niet dat het voor hun een groote moeite zou behoeven te zijn. En ik voor mij zou er zeer aan hechten het te doen.
Het vereenvoudigen der figuren is iets waar ik mij zeer mee preoccupeer. Enfin, ge zult zelf er eenige zien bij de figuren die ik U zal laten kijken.
Als ik naar Brabant ging, 't zou dunkt me moeten zijn zeer zeker geen uitstapje of pleizierreisje, maar een korte tijd van zeer hard werken en bliksemsnel. Van expressie gesproken in een figuur, ik begin hoe langer hoe meer tot de overtuiging te komen dat die zit niet zoozeer in de gelaatstrekken dan wel in de heele tournure. Ik vind weinig dingen zoo afschuwelijk als de meeste akademische têtes d'expression. Ik kijk liever eens naar ,,de nacht'' van Michel Ange, of een dronkaard van Daumier, of de spitters van Millet, en die bewuste groote houtsnee van hem la bergère, of naar een oud paard van Mauve, etc.

300

Waarde Theo,
Voor ik naar Scheveningen ga, wou ik nog even een woordje met U praten. Ik heb 't maar eens doorgezet met de Bock dat ik bij hem een pied-à-terre krijg, misschien zal ik nu en dan bij Blommers eens aangaan ook. En dan is mijn plan een tijdlang Scheveningen geheel en al als hoofdzaak te beschouwen, 's morgens er heen te gaan en den dag te blijven, of anders als ik thuis *moet* zijn dat in 't middaguur te stellen als 't te warm is, en dan 's avonds er weer heen. Dit zou me nieuwe idees geven vertrouw ik, en rust, niet door stilzitten, maar door verandering van omgeving en bezigheid.
Ik zit anders wel nog diep in 't werk. Vandaag nog eens den weesman gehad, en wel voor iets dat me plotseling in 't hoofd

kwam ik nog eens door wou zetten voor ik aan iets anders begin. Ge moet weten ik toch nog eens in 't weeshuis ben geweest op een bezoekdag. Toen had ik daar het tuinmannetje gezien en geteekend uit het raam.
Nu dat wou ik niet laten schieten, en staat er nu op in dezen vorm zoo ongeveer voor zoover ik me uit 't hoofd herinner.
Gisterenavond heb ik een cadeau gekregen dat mij enorm pleizier deed, (van die twee landmeters — want er is een tweede nog bij gekomen sedert,) namelijk een zeer echt Scheveningsch buis met staanden kraag, pittoresk, verkleurd en gelapt.
Ik heb voor zoover me doenlijk was, mijn schildergerei in orde gebracht en aangevuld wat ik mankeerde en me van tramkaartjes voorzien etc.
Vanmorgen heb ik de negatieven gezien van drie photo's. Ik ben verlangend naar de drukken, en heb wel hoop zij alzoo in 't klein iets zijn zullen waarmede wij bij de illustraties zullen kunnen démarches doen. Ik denk er over het tuinmannetje van heden ook te laten doen, want dat figuur is veel, veel uitvoeriger dan in dezen krabbel en entourage ook minder tam dan hier. Ik hoop U volgende week drukken van photo's te kunnen zenden.

Maar kerel, ik wou U wel vragen Uw uiterste best te doen, om als 't eenigszins kan mij nog iets te sturen, want ik ben reeds à sec door een en ander ik absoluut noodig had om Scheveningen te kunnen beginnen.
Het hoeft niet veel te zijn maar iets om den tijd door te komen, en in 't duin niet absoluut op een droogje te zitten.
De photo's zijn: Zaaier, Aardappelwroeters en Turfstekers, laatstgenoemde kwam mij voor 't best te doen.
Vindt ge dat niet aardig van die landmeters, 't zijn aardige vroolijke lui, die me veel gezelligheid al hebben bezorgd.
Ze beginnen werkelijk wel aardige schetsen te maken, maar zitten beiden voor hun eindexamen, een voor dat van landmeter en de ander voor ingenieur.
Als ik me wat georiënteerd heb op Scheveningen dan zal ik de vrouw nu en dan meenemen om te poseeren, of ten minste plaats en grootte van figuren aan te kunnen geven.
Ik verlang erg naar U kerel, ik hoop er bij 't werk iets zal zijn waar ge eenig pleizier in hebt, en dat ge wat gevorderd vindt.
De Bock zag nog sommige geschilderde studies van verleden jaar en vondt er iets in, maar mij bevallen ze hoe langer hoe minder, ik hoop er betere te maken dit jaar.
Zondag krijg ik den photograaf op 't atelier om eens met hem te praten wat 't best voor photo's zou zijn onder de figuren die ik heb.
Ik zou niet weinig in moeielijkheid zijn als gij absoluut niets extra's zenden kondt. Ik heb enkel het bepaald onmisbare genomen voor de schilderdoos, maar heb toch zoo goed als niets kunnen overhouden.
Het Scheveningsche buis is me een meevallertje.
Ik schreef U eens dat 't me misschien gaan zou als toen ik jaren geleden ook te 's Hage woonde, dat het eerst een beroerde tijd zou zijn maar later prettiger worden, 't is in menig opzicht dezen laatsten tijd gezelliger en prettiger geworden al. Nu adieu, doe wat ge kunt en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

301

Waarde Theo,
Voor Uw schrijven, voor het ingeslotene dank ik U ofschoon ik een gevoel van droefheid niet kan onderdrukken over wat ge zegt: „betreffende 't vervolg kan ik U weinig hoop geven''.

Bedoelt ge dat uitsluitend ten opzichte van het finantiëele ik zou er 't hoofd niet om laten hangen, maar moet ik het opvatten als slaande op mijn werk, weet ik niet recht hoe ik het verdiend heb. Het treft net dat ik U de proeven van photo's naar een paar van mijn laatste teekeningen kan sturen, welke ik U al eerder beloofd had doch niet halen kon omdat ik platzak was.
Ik weet niet hoe ge dat woord bedoeld hebt, ik kan 't ook niet weten Uw brief is te kort, maar 't gaf me een onverwachten stoot recht in de borst. Maar ik wou wel eens weten, hoe het er mee gesteld is, of gij iets in me hebt opgemerkt dat ik niet vorderde of zoo.
Betreffende 't finantiëele zult ge U herinneren gij mij schreeft over slechte tijden maanden geleden, mijn antwoord was: goed, reden om van weerskanten dubbel ons best te doen, zie gij me te zenden het uiterst noodige, ik zal er achterheen zitten om weer een eind op te schieten, zoodat we misschien bij de illustraties iets plaatsen kunnen.
Sedert zette ik diverse grootere composities op touw, waarin meer een sujet was dan in enkele figuurstudies.
Zoo valt nu mijn eerste zending photo's om desnoods te kunnen toonen aan den een of ander, samen met uw ,,voor 't vervolg kan ik U weinig hoop geven''. Is er iets bijzonders???
Ik ben wat zenuwachtig er over, ge moet eens spoedig weer schrijven.
Nu de photo's zooals ge ziet zijn: *Zaaier*, *Aardappelwroeters*, *Turfstekers*. Nu heb ik er nog andere gemaakt: *Zandgroeve*, *Onkruidverbranders*, *Mestvaalt*, *Aardappelwroeter* 1 figuur, *Kolenladers*, en nu heb ik op Scheveningen deze week gewerkt aan *Nettenverstellen* (Scheveningsche visschersvrouwen).
En nog twee grootere composities van Duinwerkers, (een van welke ik nog eens aan Tersteeg liet zien), die ofschoon er nog veel aan te sjouwen zal zijn, toch datgene zijn wat ik 't liefst zou voleindigen.
Lange rijen spitters — arme lui van stadswege aan 't werk gezet — voor een stuk duingrond dat omgespit moet worden. Maar dat te maken is enorm zwaar. In Turfspitters ziet ge een eerste idee er van. Ik zou er zoo melankoliek niet over zijn broer, als gij er niet iets bij zeidet dat me zorg geeft. Gij zegt: ,,laat ons hopen op betere tijden''.
Zie dat is een van die dingen, waar men mee op moet passen

m.i.. *Hoop hebben op betere tijden moet niet een gevoel zijn maar een iets doen in het heden.* Mijn doen is in zoover afhankelijk van Uw doen, dat als gij met zenden zoudt verminderen, ik niet voort kan en desperaat zou zijn.

Juist omdat ik de hoop op betere tijden levendig in me voelde, bleef ik er met alle kracht me inwerpen — in 't werk van *'t ,,heden''*, zonder verder over de toekomst te denken, anders dan dezelve overgevende in 't vertrouwen er loon na 't werk zoude zijn, ofschoon de onkosten op eten, drinken en kleeren moesten bezuinigd worden telkens week aan week meer en meer.

Ik stond nu voor kwestie naar Scheveningen te gaan, voor kwestie schilderen. Ik dacht: kom, doorzetten. Maar nu zou ik wenschen niet begonnen te zijn kerel, want het zijn onkosten meer en ik heb het niet.

De weken gingen voorbij, vele, vele weken en maanden in den laatsten tijd, dat telkens de onkosten iets zwaarder waren dan ik met alle tobben en hoofdbreken en uitzuinigen kon bijhouden. Zoo als het geld van U komt moet ik er niet alleen 10 dagen mee rondkomen, doch zooveel direct afbetalen dat die 10 dagen die voor de borst staan van den eersten af on ne peut plus mager zijn. En de vrouw moet 't kind de borst geven en 't kind is sterk en groeit, en ze zit er dikwijls mee er geen zog is.

Nu ik zit in 't duin of ergens anders ook met een enorm gevoel van flauwigheid bij tijden, omdat er niet in komt.

Schoenen gelapt en kapot van allen, en meer andere petites misères die maken men rimpels krijgt.

Enfin 't zou niets zijn Theo, als ik maar de gedachte kon houden toch zal 't gaan, doorzetten maar. Nu echter is 't woordje van U ,,ik kan voor 't vervolg weinig hoop geven'', voor mij iets als ,,the hair that breaks the camels back at last''. De last is wel eens zóó zwaar, dat het ééne haartje meer het beest tegen den grond doet vallen.

Nu, que faire — Blommers zag en sprak ik op Scheveningen reeds tweemaal, en hij zag een paar dingen van me en vroeg me eens bij hem te komen.

Ik maakte eenige geschilderde studies daar, een brok zee, een aardappelland, een veld met nettenverstellers, en hier thuis een kerel in 't aardappelland die kool plant op de leege plekken tusschen 't aardappelloof, en dan onderhanden de groote teekening van 't nettenboeten, zooals ze 't noemen.

Maar mijn lust voel ik vergaan, men heeft behoefte aan een vast punt ergens. Zie dat ge me zegt: hoop maar op de toekomst, is net als of ge zelf geen hoop meer hebt betreffende mij.
Is dat zoo? Ik kan 't niet helpen, ik ben niet prettig door de zorgen ik wou dat ge maar eens hier waart.
Gij zegt dat de autographies wat mager zijn van effect, het verwondert me niet in 't minst als ik denk dat 't physiek van iemand op zijn werk influenceert, en mijn leven is te droog en te mager, waarachtig Theo ter wille van 't werk zouden we een beetje beter moeten gegeten hebben, maar 't kon er niet af en het zal zoo blijven, als ik niet een klein beetje meer ruimte krijg op een of andere manier.
Daarom toe, laat de photo's eens kijken aan Buhot of zoo, als ge zelf niet sturen kunt en zie een debouché te vinden door hem als 't kan.
Ik heb er haast berouw van dat ik weer ben gaan schilderen, want als ik er niet mee vorderen kan, wou ik liever ik 't maar daargelaten had. Nu het gaat niet zonder verf, en verf kost duur, en omdat ik nog wat moet betalen aan Leurs en Stam kan ik niet laten oploopen.
En ik schilder zoo graag.
Nu ik weer bezig was, kreeg ik in dingen van verleden jaar weer meer pleizier, en heb weer geschilderde dingen in 't atelier gehangen.
De zee waar ik vreeselijk veel van houd, zij dient met schilderen geattaqueerd te worden anders heeft men er geen vat op.
Zie Theo ik hoop maar dat gij den moed niet opgeeft, maar waarachtig als ge gaat spreken van ,,geen hoop geven voor 't vervolg'' dan word ik melankoliek, want gij moet den moed en de energie hebben om te zenden, anders zit ik vast zonder dat 't in mijn macht is om voort te komen, want die vrienden konden zijn, zijn vijandig geworden en schijnen 't te willen blijven.
Denk er eens over na, dat ik toch niets deed dat dit motiveeren kon eigenlijk, althans niet motiveeren kon dat Mauve b.v. of Tersteeg of C. M. zoo koel zijn niet eens iets te willen zien of een woord spreken, ik vind 't menschelijk men over 't een of ander en froid gerake, maar 't en froid zijn vol te houden zelfs nu er meer dan een jaar passeert en na herhaalde pogingen om 't bij te leggen, is niet aardig.
Zoo eindig ik voor heden met de vraag: Theo, toen in 't begin

gij tot mij spraakt over 't schilderen en we hadden toen kunnen vooruitzien 't werk van nu, zouden we geaarzeld hebben te vinden dat het recht was ik schilder zou worden (of teekenaar dan, wat doet het er toe)?
Ik geloof niet dat we toen geaarzeld zouden hebben om door te zetten als we b.v. deze photo's hadden kunnen vooruitzien niet-waar, want er moet toch een schildershand en oog zijn, wil men zoo'n geval uit het duin in een of anderen vorm creëeren.
Nu echter is het dikwijls ik zoo beroerd me gevoel, als ik de lui antipathiek zie blijven en koud, dat ik den moed verlies. Nu ik redresseer me dan weer, en ga weer aan 't werk en lach er om, en omdat ik in 't heden werk en geen dag laat omgaan zonder te werken, geloof ik dat ik wel degelijk hoop heb op de toekomst, ofschoon ik 't gevoel daarvan niet heb, want ik zeg het U, er schiet me geen spacie in mijn hersens over om over de toekomst te philosopheeren, zij 't om me van streek te brengen, zij 't om me te troosten; het heden vasthouden en niet laten voorbijgaan zonder te zien er iets uit te halen, ziedaar wat ik geloof plicht te zijn. Tracht gij U dus ook ten opzichte van mij te houden aan het heden, en laat ons volhouden wat we kunnen volhouden, liever heden dan morgen.
Toch Theo hoeft ge me niet te sparen als 't een kwestie is van geld alleen, en als gij als vriend en broer maar ietwat sympathie voor 't werk houdt, verkoopbaar of onverkoopbaar. Als dat 't geval maar is dat ik in dit opzicht Uw sympathie houden mag, dan kan 't me bitter weinig schelen, en dan moeten we kalm en koelbloedig raadschaffen. Dan als er geen hoop is voor 't vervolg in 't finantiëele, zou ik proponeeren een verhuizing naar buiten op een dorp, *geheel buiten*, uithalende de helft van huishuur, en voor 't zelfde geld als men hier voor *slecht* betaalt, *goed* en gezond eten, noodig voor de vrouw en de kleintjes en voor mij eigenlijk ook.
Tevens nog voordeelen hebbende voor modellen misschien.
Ge weet verleden zomer heb ik geschilderd — verscheidene studies heb ik nu weer eens opgehangen, omdat bij 't maken van nieuwe ik er weer oog op kreeg er toch iets in was.
Indirect hielp dat schilderen me voor mijn teekenwerk gedurende de wintermaanden en 't voorjaar, en voerde ik dat op tot deze laatste teekeningen toe. Nu echter voel ik weer 't goed zou zijn een tijd te schilderen en ik dat noodig heb om toniger te worden,

ook in de teekeningen. Ik had plan de wijven die in 't gras netten zitten te verstellen, tamelijk groot te schilderen maar op Uw woord zie ik er van af tot ik u spreek.
Ik heb nog drukjes van de autographies gekregen, doch ook nog zwak, maar de man zegt nu hij er eigenlijk meer inkt op had moeten doen en er me nog betere zou geven. N'importe, ik heb er eens een proef mee genomen om in klein formaat als voor illustratie croquis te maken.
Och Theo ik zou veel meer kunnen vorderen als ik 't wat ruimer kon hebben. Maar ik weet er niets op te verzinnen, overal stuit ik op onkosten. Als ik de historie van dezen of genen schilder lees, zoo zie ik ze toch allen geld noodig hadden en beroerd werden als zij niet voort konden.
Schrijf eens spoedig want ik ben niet prettig en in tweestrijd of ik Scheveningen durf doorzetten dat met kosten aan schildergerei gepaard gaat.
Ik heb Breitner nog gesproken sedert over die drie aangezette composities. Het was wel zoo iets, van dat hij ze in een moment van van streek zijn had gemaakt. Hij zeide mij hij er spijt van had ze zoo gemaakt te hebben, en liet mij een veranderde compositie zien van den dronkaard, en studies van gemeene straatwijven, die oneindig beter waren. En ik zag ook een paar in wording zijnde aquarellen en een schilderij van een hoefsmederij, die met een bedaarder en juister hand en hoofd waren gedaan. Ik las een boek dat hij me leende: Soeur Philomène, van de Goncourt, die ,,Gavarni'' schreef. De geschiedenis passeert in een gasthuis, erg goed.
Ik had gehoopt ge wat zoudt hebben kunnen sturen — nu in elk geval, vooral als ge geen geld hebt moet ge me eens spoedig schrijven, want 't is een toer moed te houden in de gegevenen.
Ik vind de teekeningen waarnaar de photo's zijn, nog niet diep genoeg van toon, nog niet genoeg de emotie die de natuur opwekt weergevende, maar als ge dit vergelijkt bij 't geen ik mee ben begonnen, met de figuren van vroeger, zoo meen ik mij niet te vergissen, er een richting van vorderen in is en dien stroom mogen we niet loslaten.
Dus laat ons zien door te sjouwen.
Ik wou ge maar eens kwaamt.
Schrijf in elk geval spoedig, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik vind het niet goed Theo, om uit te geven meer dan men ontvangt — maar als 't een kwestie is van werkstaken of doorwerken zoo ben ik voor 't doorwerken tot het uiterste.
Millet en de andere voorgangers hebben doorgezet tot den deurwaarder toe, of sommigen hebben gevangen gezeten, of zijn moeten verhuizen her en derwaarts, doch ik zie in hen niet dat zij hebben gestopt.
En bij mij is 't nog maar in 't begin, maar als een donkere schaduw zie ik het in de verte en maakt 't me soms het werken somber.

302

Beste broer Zondagavond.
Of het koortsachtigheid is of zenuwen of iets anders, weet ik niet — maar ik voel mij niet wel. Ik denk aan die expressie in uw brief in verband met verschillende dingen meer dan noodig is hoop ik. En heb een onrustig gevoel dat ik niet van me af kan zetten ofschoon ik het heb getracht af te leiden.
Er is immers niets, of is er wel wat, als er wat is spreek dan ronduit wat voor soort van obstacles er zouden in den wind zijn.
Schrijf in elk geval eens, als 't kan per ommegaande of er iets is of niet. Ik kan 't niet helpen als het zonder oorzaak is, maar ben in eens beroerd geworden, het kan reactie zijn van dat ik me overspannen heb.
Schrijf me eens in elk geval kerel, hebt ge de photo's gekregen? Ik ga nog een eind loopen om te zien of het wegtrekt.

Gegroet en t. à t.
Vincent.

Ik heb eigenlijk geen vriend behalve U, en als ik beroerd ben zijt gij me altijd in de gedachten. Ik wou ge maar eens hier waart en we toch nog eens overleggen konden over een verhuizing naar buiten.
Behalve wat ik U reeds schreef is er anders niets bijzonders met mij en gaan de dingen wel — maar ik kan wel wat binnenkoorts gekregen hebben of zoo, en ben beroerd.
Ik heb weer moeten betalen rechts en links, huisheer, verf, bakker, kruidenier, schoenmaker, weet ik wat, en het overschotje is weinig. Enfin maar 't beroerdste is dat men na veel zoodanige weken soms de krachten wat verminderd voelt om de dingen te dragen, en een algemeene vermoeienis begint te voelen.

Al hebt ge niet om direkt te sturen broer, zie dat in elk geval ge mij eens, zoo ge kunt, per ommegaande schrijft.
En met betrekking tot die bewuste toekomst, als er onraad zou wezen zeg het maar gerust, homme avisé en vaut deux, 't is beter te weten precies waar men mee zou te strijden hebben.
Ik heb nog zitten werken vandaag, maar er overviel me in eens een malaise door merg en been die ik niet precies weet waaraan toe te schrijven.
Het is op zulke momenten dat men van ijzer zou willen zijn, en het land kan hebben maar vleesch en been te zijn.
Ik had aan U geschreven vanmorgen vroeg maar toen ik mijn brief had weggebracht, was het net of in eens al de moeite die ik al gehad had met een en ander, zich samen pakte, en het werd mij te sterk, omdat ik de toekomst niet begreep meer.
Anders kan ik het niet zeggen, en niet begrijpen het waarom van dat het niet vlotten zou met het werk.
Mijn gansche hart heb ik er op gezet, en dat kwam me als een vergissing voor, momenteel althans.
Toch kerel gij weet het zelf, waarop in de praktijk, in 't werkelijke leven waar zal men zijn kracht en zijn denken en geestesinspanning aan geven? Men moet er maar een slag in slaan, en zeggen ik zal wat doen en het doorzetten. Nu en dan kan het verkeerd uitkomen en kan men stuiten op een muur, als de lui het niet hebben willen, maar toch men hoeft niet het zich aan te trekken nietwaar? Ik geloof niet dat men er zich over beroerd maken moet, maar het wordt iemand soms te sterk en men wordt beroerd, al wil men anders.
Nu dacht ik dat ik spijt had, dat ik indertijd maar niet in de Borinage ergens ziek geworden en kapot gegaan was, in plaats van het schilderen. Want ik ben U maar tot last en ik kan het toch niet helpen, want om goed te worden zou men veel periodes door moeten, en intusschen is hetgeen men maakt daarom niet slecht als men zijn best er op doet, maar er zouden lui moeten zijn, die het beschouwden in zijn verband en richting en streven, en niet eischten ik weet niet wat ze eigenlijk willen.
Ik zie nu de dingen zwart in. Als ik 't nog alleen was, maar het is de gedachte aan de vrouw en aan de kinderen, die arme schapen, die men veilig zou willen houden en zich voor aansprakelijk voelt.
Het gaat goed met de vrouw in den laatsten tijd.

Ik kan met hun er niet over spreken, maar voor mijzelf werd het me al te bang vandaag. Werken is 't eenige wat men doen kan, als dat niets helpt, is men ten einde raad.
En ziet ge, het zit hem daarin dat de mogelijkheid om te werken afhangt van het plaatsen van 't werk, want men heeft onkosten — hoe meer men werkt hoe meer onkosten, (ofschoon dit laatste niet in *alle* opzichten). Het niet plaatsen, als er anders geen inkomsten zijn, maakt vorderingen onmogelijk die anders vanzelf zouden volgen.
Enfin kerel ik ben er benauwd over geworden meer dan ik dragen kan, over den algemeenen stand van zaken, en ik zeg U mijn gedachten. Ik wou dat gij maar eens spoedig kwaamt. Enfin en vooral schrijf eens spoedig want ik heb er behoefte aan. Natuurlijk kan ik met niemand anders zoo over de dingen spreken als met U, want anderen hebben er niet mee te maken, en zijn er buiten.

303

Beste broer,
Sedert ik U gisteren schreef heb ik rondgeloopen met een angstig en onrustig gevoel en vannacht kon ik er niet van slapen.
Het is — zal ik kunnen doorgaan of zal ik niet kunnen doorgaan — kort en bondig is dat waar ik over tob.
Gij hebt nu voorloopig de photo's en met die voor U zult ge U mijn gemoedstoestand juister kunnen voorstellen, dan voor gij ze hadt. De teekeningen welke ik nu maak zijn mij een schim van wat ik bedoel, doch een schim die reeds een bepaalde gedaante heeft en wat ik zoek, waar ik op af ga is niet iets vaags, doch dingen uit de volle werkelijkheid, niet anders onder den duim te krijgen dan door geduldig en geregeld werken.
Zie zich voorstellen dat 't een werken met horten en stooten zou moeten worden is iets wat mij een schrikbeeld is. Niemand kan zonder geld werken, met zoo weinig mogelijk te werken is raadzaam dunkt me, doch iedereen zou bij de gedachte aan 't ophouden of tekort komen van 't geen men absoluut noodig heeft, zich neergedrukt voelen en melankoliek.
O Theo er is last en tegenspoed verbonden aan het werk, maar wat is het in vergelijking van de misère, die voor den dag komt als iemand een leven zonder activiteit leidt.
Dus geen moed verliezen, en we moeten elkaar maar 't hart sterk zoeken te maken inplaats van week of van streek.

Nu heb ik met Blommers gesproken over 't schilderen, hij wil ik het doorzetten zal; ik voel ook zelf dat ik, na deze 10 of 12 groote teekeningen gemaakt te hebben nu op een punt ben waar ik van manier moet veranderen, in plaats van er meer op dezelfde wijs te maken. Dat waar ik U over schreef, (en waar gij ook over schreeft, onze gedachten hebben elkaar weer gekruist), de magerheid of wat men la sécheresse noemt, is hetgeen aan de orde van den dag is om te overwinnen en mag geen chronisch gebrek worden.
Zie ik vind het weer merkwaardig dat werkelijk gij en ik weer 't zelfde schijnen te hebben gedacht, want als gij er maar een enkel woord van schreeft, het is 't geen direct in 't oog valt in die twee autographies en in de foto's ook. Het komt mij voor, een en ander zoo kwaad niet zou zijn als er dat gebrek niet in was. Ik heb aan oorzaak en middelen om het te overwinnen gedacht, en zie geen anderen weg dan in mijzelf de werkkracht te vernieuwen, en op mijn physiek ook wat te werken, daar het een kant op gaat die niet goed is. Ik heb absoluut wat geld noodig en moet me, èn in mijn gestel èn in mijn schilderkist wat restaureeren, anders zou ik vreezen dat er later dingen zouden komen kijken, die moeilijker terecht zouden te brengen zijn. Het is nu in 't begin — de laatste teekeningen zijn hier en daar minder droog dan vroeger zelfs.
Als 't nu zijn mocht Theo dat ik ergens op eenige manier wat hulp of sympathie kon krijgen zoo zou ik denken dat het spoedig genoeg zoude opfleuren kunnen.
Ik zou U een soortgelijk moment van sécheresse kunnen aantoonen in de historie van menigeen, die het radicaal overwonnen heeft. Bijna al de lui die de Ecole de Rome doorgemaakt hebben, en die een tijd van assidu blokken op 't figuur gehad hebben, komen aan het eind van den cursus met betrekkelijk knappe, betrekkelijk heel precies geteekende dingen voor den dag, die echter niet aangenaam zijn om te zien, daar er iets van une âme en peine in is, 't welk ze later verliezen als ze zich wat vrijer voelen en bewegen kunnen.
Nu reken ik me echter zoo knap niet als voornoemde lui, evenwel ik heb zonder onder den dwang van een bepaalden cursus te zijn, toch terwille van mij op te werken in het teekenen, mijzelf opgelegd om het figuur met volharding te bestudeeren. En juist door die inspanning, door dat overwerken ben ik in de sécheresse verzeild.

Ik wou dat ge spoedig kwaamt.
Nog eens, terwille niet van mijn plezier of gemak maar terwille van de orde en het vorderen van het werk, zou het goed zijn als ik wat ruimte kon krijgen. Als gij dezen brief leest in verband met de gezonden foto's zoo zult ge geloof ik zien, dat ik de zwakke zijde der teekeningen zelf zie en middelen om die zwakheid te contra-carreeren zie en zeer zeker niet weiger er aan te werken om te overwinnen, doch tevens sta voor de vraag hoe ik aan 'tgeen ik er voor noodig zou hebben, komen zal. Dat ik 't niet heb reken ik echter Uw schuld niet te zijn, maar het is toch de mijne ook niet en que faire, que faire?
Rusten is geen sprake van, maar afleiding vinden in verandering van manier van werken en van motieven zou geloof ik iets goeds zijn. Ik voel een behoefte na die figuurstudie's veel in dingen als de zee, het bronzige aardappelloof, stoppelvelden of omgeploegde aarde te kijken. Om tijd te winnen heb ik mijzelf niet gespaard, me op alles bekrompen mits ik maar doorwerken kon, doch nu kan ik weinig meer uit me zelf krijgen, geen wissels op mijn eigen levensbehoeften meer trekken. Er is aan dien kant niets meer uit te persen, er is maigreur en sécheresse.
Enfin après tout ik hoop me, wat er ook komen moet, niet zwak te houden, en heb hoop een zekere werkkoorts en woede me desnoods er doorheen zou dragen, zooals een schuit door een golfslag over een rif kan worden gedonderd of zandbank, en van het onweer profiteeren kan om niet te vergaan. Doch zulke manoeuvres lukken niet altijd, en zou 't wenschelijk zijn de plek te kunnen omzeilen met wat laveeren. Après tout, als het mislukt, wat is er aan me verloren, zooveel hecht ik ook niet eraan. Maar men zoekt in 't algemeen het leven te doen vrucht geven inplaats van maar te laten verwelken, en denkt bij tijden dat men zelf eigenlijk ook een leven heeft, dat niet onverschillig is voor de wijs waarop men er mee rondspringt.
Maar het is niet in mijn macht. Als ik niet eens een extraatje heb, zoo moet ik telkens als ik 't gewone ontvang er zooveel van geven, er niet veel overschiet voor de 10 dagen die voor de borst staan, op den laatsten waarvan men op den weg loopt met een zeer zwak en flauw gevoel in den maag, en dan krijgt zoo'n zandweg in 't duin iets woestijnachtigs.
Schrijf in elk geval eens spoedig of ge in de photo's iets vindt.
Adieu, een fermen handdruk in gedachten, t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 304
Zooeven thuis komende van Scheveningen vind ik Uw brief, waarvoor hartelijk dank.
Veel dingen er in doen mij genoegen. Vooreerst ben ik blij dat de donkerheden in de toekomst aan onze vriendschap niets kunnen veranderen of er mee te maken hebben. Verder ben ik blij dat gij spoedig komt, en dat gij vooruitgang bespeurt in het werk. De verdeeling van Uw inkomsten direct en indirect onder niet minder dan 6 personen is wel merkwaardig.
Doch de onderverdeeling van de frs 150 van mij onder 4 levende wezens, terwijl al de onkosten voor model, teekengerij, schilderbehoeften, huishuur er af moeten, geeft ook wel te denken nietwaar? Als het eens kon wij die frs 150 uit het werk haalden 't ingaande jaar — ik reken 't ingaat bij Uw bezoek, zou een heerlijk ding zijn. Wij moeten daarover raad schaffen.
Het is jammer dat ik met het schilderen niet wat verder ben, ik moet dat toch nog eens expliceeren vanaf 't begin.
Toen ge verleden zomer hier geweest zijt, kreeg ik geld van U om me eens flink in te spannen. Ik heb toen Stam en Leurs er van moeten betalen, en heb bijgekocht en direct betaald en ben aan 't werk gegaan. Toen bovendien schreeft ge een tijd later dat gij geld zoudt binnen krijgen en dat dan ,,de verf en de schilderkist niet ontbreken zou''. Doch dat heeft niet zoo mogen zijn, want van dien tijd af zijt ge als ge 't U herinneren kunt zelf niet zonder tegenspoed geweest. Evenwel in 't begin van den winter of liever in 't eind van den herfst kreeg ik weer een extraatje. Toen moest daar weer geld voor Leurs af, ik had toch geschilderd in die herfstdagen, o.a. toen we de stormen op Scheveningen hebben gehad. We stonden toen voor den winter en ik achtte 't niet raadzaam in nieuwe onkosten me te steken bij de meerdere uitgaven voor brand, etc., daar er weinig van het extraatje overschoot.
Nu, ik ben toen weer eens flink model gaan nemen en zeer zeker is de periode van toen tot nu dezen laatsten tijd er eene geweest, dat ik voel in 't figuur gevorderd te zijn.
Maar bij het maken van die figuurstudies was het absoluut niet mogelijk verf te koopen of te aquarelleeren, want als ge nadenkt zult ge U herinneren, hoe gij meermalen gemeend hebt te kunnen sturen en er niet van komen kon, eerst meendet ge in Maart doch daarvoor hebt ge zelf nog geld moeten opnemen.

En hebt voor de vrouw moeten zorgen, en hebt het geval met H. v. G. gehad, en later stilstand in de zaken betrekkelijk.
Nu, ik heb 't soms toch willen doen als ik eenigszins dacht het te kunnen schipperen, ik heb nog geld van Rappard opgenomen, ik heb een extraatje van Pa gehad. Maar hoe gaat het — als de meikever die aan den draad zit, een eindje vliegen kan, doch dan stuit op iets fataals.
Ik begon dingen, doch zoodra de maand uit was moest ik voor 't betalen der rekening weken krom liggen, soms haast onhoudbaar gegêneerd.
Zoo niet altijd heb ik dat kunnen doen wat in mijn hart was en is om te doen.
Enfin den moed niet verloren, we moeten opnieuw er op hameren.
Ik heb daar juist eenige studies van marines meegebracht, die zouden kunnen tot grondslag dienen voor aquarellen, als die heele kleine van de laatste badgasten, die ik U eens in een brief stuurde. We zullen ons best doen maar wel zijn het moeielijke tijden.
Waar ik pas aan begon, wat eigenlijk meer dan iets anders presseert, is het schilderen van figuurstudies maar ik sta perplex hoe 't te bekostigen.
Ik heb 't atelier laten veranderen ook nog.
Het is er zoo mee dat ik zelf al lang op hoop geteerd heb.
Maar ge komt spoedig — dat 's een goed ding, in elk geval ziet ge dan eens wat ik nog hier heb, en zult dan wel zien ik niet veel stilgezeten heb ook.
Ik moet echter zien ik wat kracht krijg, want als ik die wat terug mocht vinden, zal 't hoog noodig zijn ze te gebruiken.
Want mijn kracht is er bij ingeschoten, het is niet normaal dat ik moe ben als ik een eindje loop als van hier naar de post, en zoo is het tegenwoordig. O ik zet toch door natuurlijk, maar ik moet er wat aan doen.
Mijn gezondheid is daarom niet van streek in den grond of chronisch, want het is niet door excessen veroorzaakt maar door te weinig voeding of te slappe op den langen duur.
Nu dit jaar zal wat presseert om te vorderen zijn, dat er geschilderd moet worden. Nu geef ik U nog eens in overweging iets, waar ik verleden jaar reeds met een woord over heb geschreven, doch U geloof ik door 't hoofd is gegaan.
Hier moet ik betalen voor verf etc. den *particulieren* prijs uit de tweede hand.

Zou 't niet mogelijk zijn ge verf machtig werd van Paillard of zoo iemand, in een zekere hoeveelheid tegen den *netto* prijs uit de eerste hand, dus van den maker zelf?
Dat zou ongetwijfeld een stap nader zijn om te maken dat de verf niet hoefde te ontbreken. En zou ik heel blij zijn reeds als we dit zoo konden schikken, dat gij telkens als ge zendt b.v. 10 francs af wildet houden. Dat maakt 30 francs per maand, 90 in de drie maanden, en zou ik U niet telkens lastig vallen om een paar tubes doch als ik netto prijslijst heb, opgeven 't benoodigde voor 3 maanden. Wilt ge hierover eens Uw gedachten laten gaan, ik geloof dat zou een goede maatregel zijn. Paillard of Bourgeois of wie dan ook komt er niet op aan. Gij als handelaar zoudt wellicht in de termen vallen tegen netto prijzen te krijgen.
Ik had nog een plan om tot iemand te spreken over me verf te leveren tegen netto prijs, doch hij kan niet hoor ik van hem, nu ik er eens over gepraat heb.
Ge moet maar zien dat ge spoedig komt broer, want ik weet niet hoelang ik het zal kunnen volhouden. De dingen zijn me wat te veel, ik voel dat ik er onder bezwijk.
Ik zeg het U ronduit, dat op zoo'n manier ik bang word, dat ik er niet komen zal, want mijn gestel zou goed genoeg zijn, als ik niet lang had hoeven te vasten, maar 't is telkens geweest òf vasten òf minder werken, en zooveel mogelijk koos ik het eerste, totdat nu ik te slap ben geworden. Hoe dat uit te houden? Den invloed ervan zie ik zoo duidelijk en klaar in mijn werk dat ik er bekommerd over word hoe verder te komen.
Gij moet hierover niet spreken broer, want als zekere personen zoo iets wisten zou het zijn: ,,o zie je wel, dat hebben we al lang vooruit gezien en vooruit gezegd'', en niet alleen zouden ze me toch niet helpen, maar bovendien me de mogelijkheid afsnijden om met geduld weer aan te sterken en me te redresseeren.
Gegeven mijn tegenwoordige omstandigheden kan mijn werk niet anders zijn dan het is.
Als ik mijn lichamelijke slapheid kan te boven komen, zullen we zien te vorderen, ik heb het al uitgesteld en uitgesteld om me te versterken, omdat ik voor anderen te zorgen heb en voor 't werk. Maar ik ben ten einde raad nu, de vooruitgang in 't werk is niet te verwachten voor ik wat sterker ben, het blijkt me al te duidedelijk in den laatsten tijd dat mijn physiek er op influenceert. Ik verzeker U dat het *niet* iets anders is dan een verzwakking

door inspanning en te slappe voeding. Sommigen die over mij wel eens gepraat hebben als had ik een soort kwaal, zouden er weer over beginnen, en dat is een kletspraatje dat heel leelijk is, en houd het dus voor U zonder er verder over te praten, als ge hier komt. Maar de droogheid in het werk is betrekkelijk buiten mij om, en zal veranderen als ik er me boven op kan werken. Hetgeen ik 't meest naar verlang is Uw komst, en dat we samen 't werk eens doorloopen en elkaar weer eens zien.
Gegroet en in den tusschentijd zie ge eens een keer meer schrijft, want ik heb er behoefte aan. En dank voor dezen laatsten brief hoor; heb 't zoo goed mogelijk.
Het zal weer een kwestie zijn van vasten moeten deze volgende dagen tot Uw brief weer komt.
Schrijf zoodra het U mogelijk is.

305

Waarde Theo,
Vanmorgen komt een man bij me die 3 weken geleden een reparatie aan de lamp voor me gedaan had en van wien ik tegelijkertijd eenig aardewerk had gekocht, dat hij me zelf opdrong om te nemen.
Hij kwam mij een standje maken dat ik zijn buurman pas betaald had en hem niet. En dat met 't noodige lawaai, vloeken, schelden etc. Ik zeg hem dat ik hem betalen zal zoodra ik geld onvang maar 't op 't moment niet heb, en dat is olie in 't vuur. Ik verzoek hem de deur uit te gaan en eindelijk duw ik hem de deur uit, maar hij, misschien expres 't daarop latende aankomen, pakt mij bij den nek en gooit me tegen den muur aan en verder plat op den grond.
Zie dit is iets, waar ge uit ziet met welke petites misères men te maken heeft. Zoo'n kerel is sterker dan ik hè — ze geneeren zich niet. Nu zulk slag zijn al de kleine winkeliers etc., waar men voor dagelijksche behoeften mee te maken heeft. Zij komen zelf vragen dit of dat van hen te nemen of als men naar een ander gaat, vragen om klandisie, maar als men ongelukkigerwijs langer dan een dag of 8 met betalen moet wachten is het schelden en standjes maken. Enfin ze zijn eenmaal zoo, en wat zal men er van zeggen, ze zitten zelf ook in de engte soms. Ik schrijf U 't geval eens om U te toonen dat het wel ietwat urgent is, dat zoo mogelijk ik wat geld kon maken.

Toen ik naar Scheveningen ging heb ik er nog een paar moeten laten wachten. Ik heb een beetje zorg broer, en nogal verdriet en moeite. Ik verlang naar Uw komst, omdat ik het wel decideeren wou of ik verhuizen moet al dan niet. Om het hier te kunnen houden, zou ik iets meer moeten verdienen in 't algemeen, het weinige dat ik tekort kom maakt het leven hier onhoudbaar.
Overigens het werk heb ik zoozeer geen tegenspoed mee, wat betreft dat al de petites misères mijn lust erin niet influenceeren, en niet beletten ik toch een en ander maak.
Bij de Bock staan een paar kleine marines, een met een woelige, een met een kalme zee, in welk genre ik enorm graag zou doorgaan. Gisteren een boerenwoning met rood dak onder hooge boomen. Nu figuurstudies schilderen zou me geloof ik voor veel dingen helpen, ik ben er aan begonnen met een jongen in 't aardappelland, en een in den tuin bij een rieten schutting. Daar zou ik kracht achter moeten kunnen zetten. Het incident van vanmorgen is mij een wenk dat het plicht is om raad te schaffen en kleiner te gaan wonen en op een dorpje, als er geen licht komt om 't hier ietwat ruimer te krijgen. Anders 't atelier hier is praktisch genoeg, en aan mooie dingen om te maken is hier geen gebrek. De zee heeft men ook niet overal.
Wat ik U zei dat ik me niet sterk voelde is waar, het is nu neergedraaid op pijn tusschen de schouders en in den lendenwervel, wat ik bij tijden wel meer heb, maar ik weet bij ondervinding men dan wat op zou moeten passen, anders wordt men te zwak en kan zich er niet zoo makkelijk meer van redresseeren.
Betrekkelijk geef ik de dingen over. De omstandigheden zijn me wat te zwaar geweest in den laatsten tijd, en mijn plan om door assidu en raisonable werken vrienden van vroeger terug te winnen ligt in duigen.
Theo, één ding is 't wel goed we eens bespreken — ik zeg niet dat daar nu direct sprake van is, maar de dagen zouden nog somberder kunnen worden, en voor dat geval wou ik wij het afspraken.
Mijn studies en al wat er van werk op 't atelier is zijn gedecideerd Uw eigendom. Nu is er geen sprake van — nog eens — maar in vervolg van tijd b.v., wegens 't niet betalen van belasting — kan men den boel verkoopen, maar in dat geval wou ik het werk wel in veiligheid brengen en het huis uit. Het zijn mijn studies die voor later werk ik moeielijk missen kan, dingen die me veel moeite gekost hebben om te maken.

Hier in de straat is er tot heden geen één die belasting betaalt, toch zijn allen voor verschillende sommen aangeslagen, ik ook en heb ik tweemaal schatters bij me gehad, die ik echter op mijn 4 keukenstoelen en ongeverfde tafel heb gewezen en gezegd ik niet in de termen viel zoo hoog aangeslagen te worden. Dat als ze bij een schilder tapijten, piano's, antiquiteiten, etc. vonden, ze misschien geen ongelijk hadden zoo'n man aan te kalken als kunnende betalen, doch dat ik niet eens mijn verfrekening betalen kon, en er geen articles de luxe doch wel kinderen bij me waren, en er dus niets bij me te halen was voor hen.
Ze hebben me toen biljetten en aanmaningen gestuurd, doch ik heb me daar niets van aangetrokken en toen ze er eens om terugkwamen, gezegd dat het noodeloos was want dat ik er eenvoudig mijn pijp mee opstak.
Dat ik het niet had en mijn 4 stoelen, tafel, etc. toch niets zouden opbrengen, dat het nieuw niet zooveel waard was als waar ze me voor wilden opschrijven.
Sedert hebben ze me dan ook met rust gelaten nu reeds maanden lang, en anderen hier in de straat betalen ook niet.
Toch nu we er over aan 't spreken zijn, voor zoo'n geval wou ik ik wist waar mijn studies te bergen. Enfin ik zou ze bij v. d. Weele b.v. kunnen brengen of zoo. En mijn gereedschap ook. Er is altijd nog een zekere hoop bij mij, dat als ge eens op 't atelier komt, gij nog dingen vinden zult waarvoor misschien iemand op te warmen zoude zijn, ook al hebben ze nu geen bepaalde handelswaarde.
Aan werk mankeert het niet.
Après tout heb ik in den grond geen gevoel van moedeloosheid en integendeel kan ik instemmen met wat ik onlangs in Zola las: ,,Si à présent je vaux quelque chose c'est que je suis seul et que je hais les niais, les impuissants, les cyniques, les railleurs idiots et bêtes''. Maar dat alles zou misschien niet wegnemen, ik 't beleg niet kon houden als ik hier bleef.
Ik schrijf er juist over omdat het in 't begin is, en de manoeuvre van goedkooper gaan wonen misschien de uitkomst, al is het op zichzelf alleen ter wille van minder verwonen bepaald urgent.
V. d. Weele heeft de zilveren medaille voor zijn schilderij, die hij dubbel en dwars verdiend heeft, ik ben blij dat hij die gekregen heeft.
Ik heb over dat schilderij van v. d. W. veel gedacht, omdat ik

't heb zien maken voor een deel, en ik er nogal over gepraat heb met hem, en dadelijk er mee ingenomen was.
Ik geloof Theo dat met geregeld en bedaard voortwerken, in de toekomst ik ook zoo iets zoude kunnen.
Maar er zou in elk geval nog een periode van assidu schilderen tusschenbeide moeten liggen en daarvoor zouden middelen moeten wezen, die 't me nu donker voorkomt te kunnen krijgen. V. d. Weele is er toe gekomen door de helft van zijn tijd te sacrifieeren aan dingen die hij niet voor zijn pleizier doet, maar dan ook middelen door wint om zijn schilderkist gevuld te houden en te eten, etc. Misschien, misschien als er bij mijn werk 't een of ander artikel mocht komen dat de lui zouden willen hebben, lapte ik 't hem ook.
Om te verkoopen op zichzelf — als 't niet daarom was om te kunnen voortgaan, — zou ik anders niet veel geven; ik zeg U ronduit dat van de idees omtrent kunst, die ik in mijn periode bij Goupil heb opgedaan, — ofschoon ik wel denzelfden smaak gehouden heb, — voorzoover zij de praktijk aangaan weinig heeft steek gehouden. 't Maken der dingen gaat niet zooals men als men handelaar is zich wel voorstelt, en het schildersleven is anders, de studie is anders.
In welken zin zou ik moeielijk kunnen zeggen maar het woord van Daubigny: ,,ce ne sont pas mes tableaux que j'estime davantage, qui me rapportent le plus'', is iets wat ik nu geloof en toen ik bij G. & Co. was en had het gehoord, zou ik gedacht hebben dat hij 't zoo maar par manière de dire zeide. Adieu kerel, ik zit er een beetje in, ge ziet aan wat ik u schrijf van mijn schermutseling van dezen morgen dat de lui niet veel consideratie met me gebruiken. Als men een hoogen hoed droeg en ik weet niet wat meer, dan bleven ze waarschijnlijk meer op een zekeren afstand. Men heeft toch zijn gevoel van de dingen, en het is niet aangenaam. Enfin, ik wou er iets bij 't werk te vinden was waardoor wat ruimte kon komen. Adieu schrijf eens spoedig, ik verlang er zoo naar.

t. à t. Vincent.

Ik zou minder bezwaar in de toekomst zien als ik minder onhandig was om met de lui om te gaan. 't Vinden van koopers is, als ik zonder U ben, onmogelijk om zoo te zeggen, en met U is het langzamerhand mogelijk. En als we ons uiterste best doen,

zal het op zijn pooten blijven en niet te gronde gaan, maar we moeten samen blijven.
Ik nu heb er behoefte aan we weer eens elkaar zien en samen nagaan welken kant 't werk uitmoet.
Met de Bock en andere schilders, ik praat eens met hen maar ik spreek niet over de dingen alsof ik ten volle hen vertrouwde, en hoeven zij veel zaken niet te weten.
Nu zulke dingen als dat kleine incident van vanmorgen tel ik natuurlijk niet, maar het contact met een boel onaangenaamheden van buiten af, maakt dat men behoefte heeft alles eens te vergeten door te praten met iemand die ten volle de dingen begrijpt en sympathie heeft.
Het alledaagsche is voor mij de dingen voor me zelf te houden en kortaf me er door te slaan. Maar als men wat gevoel heeft, zoo is dat alledaagsche niet voldoende en zoekt men naar waarachtige vriendschap en vertrouwen. Het is juist omdat bij tijden mijn gestel begint te bezwijken, en ik de kracht om de dingen te verdragen voel verminderen, dat ik het U ronduit zeg dat ik eens behoefte heb om rustig met U te zijn en elkaar eens te zien.
Ik heb dit jaar strijd gehad om het atelier vol te houden, vreeselijk moeielijk is het soms geweest aan den gang te blijven. En ik moet mijn kracht eens vernieuwen.
En schrijf nu eens als 't eenigszins kan — en dat kan toch wel — een keer meer in den tusschentijd die nog zou moeten verloopen tot we elkaar zien. Ik moet doorwerken, en er is een gevoel van afgematheid dat me telkens overdondert, een algemeene flauwheid die reactie is van inspanning en telkens terugkomt, maar waar ik iets aan doen moet anders wordt het erger.
Ik zou dit niet tegen de Bock of zoo iemand zeggen — maar U vertrouw ik genoeg om het te zeggen. Het is geen kwestie van moed verliezen of iets opgeven, maar van meer kracht te hebben gespendeerd dan men missen kan, en min of meer épuisé te zijn in krachten.
Alles en alles samen genomen zal 't er op aan komen dat we goed elkaar blijven verstaan en de vriendschap goed warm houden. Komt er dan ongeluk, we zullen 't braveeren maar broer laat ons elkaar trouw blijven.
Ik win alles daarbij, want zonder U zou ik 't niet hebben kunnen houden tot zoover we nu zijn, gij wint er niets bij dan toch alleen

het gevoel van iemand een carrière te geven, die anders geen carrière zou hebben.
En later, wie weet wat we zoodoende nog samen maken. Het schilderen om 't goed te krijgen, zal nog wel een periode van eenig scharrelen kosten, maar als ge de studies ziet zult ge geloof ik toch zien dat het geen malligheid is.
Dat ik U nu zoo dikwijls schrijf over geldgebrek 't is omdat de nood aan den man is. Men moet lichamelijk niet te zwak worden en in zijn gevoel niet al te veel gekrenkt. En wordt het te erg, en 't vuur wat na aan de scheenen, is het plicht rond te kijken of men de omstandigheden niet wat bedaren kan.

306

Waarde Theo.
Tot mijn verrassing kwam gisteren nog een brief van U met ingesloten bankbiljet. Ik behoef U niet te zeggen ik er blij om was en recht hartelijk er U voor dank. Maar het biljet heeft men geweigerd te wisselen wegens te veel gescheurd te zijn. Ik heb er echter f 10 op gekregen en is 't opgestuurd naar Parijs, wordt het aan de bank geweigerd zoo moet ik de f 10 waarvoor ik kwitantie teekenen moest, retourneeren, doch wordt 't gewisseld aan de bank zoo krijg ik de rest later.
Wat gij schrijft in uw brief omtrent dien strijd die men hebben kan over de kwestie of men aansprakelijk is voor de ongelukkige gevolgen eener goede daad — of men niet beter deed zoo te handelen dat men weet het niet goed is, doch tevens men er toch zonder ongelukken mee uit zal komen — dien strijd ik ken hem ook wel.
Als men het geweten volgt — 't geweten is voor mij de allerhoogste rede — de rede in de rede — zoo komt men in verzoeking te denken men verkeerd of dwaas gehandeld heeft, vooral raakt men van streek als meer oppervlakkige menschen er zich over vroolijk maken dat ze zoo veel wijzer zijn en er zoo veel beter komen. Ja het is dan soms moeielijk, en als er toestanden komen waarin de moeielijkheden tot een springvloed stijgen, kan men er toe komen spijt te hebben men is zooals men is, en wenschen minder conscientieus te zijn geweest.
Ik hoop dat gij u van mij geen andere voorstelling maakt, dan als hebbende ook voortdurend dien zelfden inwendigen strijd, en dikwijls ook vermoeide hersens, en als in veel gevallen ook

niet wetende te beslissen over kwesties van of men beter of slechter deed dit of dat.
Terwijl ik aan 't werk ben voel ik een onbepaald vertrouwen in de kunst, en dat ik er komen zal, maar in dagen van physieke oververmoeidheid of als er finantiëele hinderpalen zijn voel ik dat geloof minder en overkomt me twijfel, die ik tracht te overwinnen door dan maar weer direct de handen uit den mouw te steken.
En zoo is 't ook met de vrouw en de kinderen, als ik bij hen ben en het kleine mannetje komt op handen en voeten naar me toe kruipen, kraaiend van pleizier, twijfel ik niet in 't minst of 't is in den haak.
Al heel dikwijls heeft dat kind mij gecalmeerd.
Als ik thuis ben dan is hij van mij niet af te krijgen, zit ik te werken hij komt aan mijn jas trekken, of werkt zich tegen mijn been op totdat ik hem op mijn schoot neem. Op het atelier kraait hij tegen alles, zit stil te spelen met een stuk papier, een eind touw of een oud penseel, 't is een kind dat bijna voortdurend vroolijk is, als hij dat humeur volhoudt zijn leven lang dan zal hij knapper zijn dan ik.
Nu wat zullen we zeggen over die kwesties van dat er tijden zijn dat men voelt er een zekere fataliteit is, die 't goede verkeerd, 't verkeerde goed doet uitkomen.
Ik geloof men het recht heeft die gedachten te beschouwen als voor een deel uitvloeisel van overspanning, en als men ze heeft zich niet tot plicht moet stellen te meenen, de dingen inderdaad zóó zwart zijn als men ze dan inziet; maar omdat men, als men er over zou gaan malen krankzinnig zou worden, is het integendeel raisonnable zich physiek te sterken alsdan en als dat gebeurd is eens flink de handen uit den mouw te steken, en helpt dat dan nog niet, *steeds toch die twee middelen te blijven volhouden*, en het als iets fataals te beschouwen als die melankolie blijft. Op den duur zal men dan in geestkracht toenemen en het leven volhouden. Er blijven onpeilbaarheden, er blijft sorrow of melankolie, maar tegenover dat eeuwigdurende negatieve staat positief het werk dat men zoodoende toch gedaan krijgt.
Als het leven zóó eenvoudig was en de dingen zoo in elkaar zaten als de geschiedenis van den braven Hendrik of een gewone dominee's alledaagsche preek, 't zou zoo heel moeielijk niet zijn zich een weg te banen. Maar nu is dat eenmaal zoo niet, en ze zijn tot in 't oneindige gecompliceerder, en goed en kwaad

komen op zichzelf evenmin voor als zwart en wit in de natuur. Nu moet men zorgen niet te vervallen in opaque zwart — in bepaalde slechtheid, en nog meer moet men 't wit als van een gewitten muur vermijden, dat de schijnheiligheid is en het eeuwige phariseïsme. Wie de rede en vooral 't geweten, de allerhoogste rede — de sublieme rede — moedig tracht te volgen en door te voeren eerlijk te zijn, hij zal moeielijk geheel en al verdwalen geloof ik, ofschoon men niet zonder fouten en hoofdstooten en zwakheden het er afbrengen zal, en de volmaaktheid niet bereiken. En er zal een diep gevoel van medelijden en van bonhomie door ontstaan geloof ik, breeder dan dat afgepaste dat den dominee's eigen is als specialiteit.
Men moge zoodoende noch door de eene noch door de andere partij als iets beteekenend bschouwd worden, en onder de mediocriteiten gerekend, en zich zelf door en door niets anders dan een gewoon mensch onder de menschen voelen, men zal komen met dat al tot een betrekkelijk vaste sereniteit in 't eind. Men zal er toe komen zijn geweten tot een staat van ontwikkeling op te voeren, zoodat het de stem van een beter en hooger ik wordt, die 't gewone ik tot zijn knecht heeft. En men zal niet in scepticisme of in 't cynieke vervallen, niet onder de rotte spotters hooren. Niet in eens. Ik vind het prachtig gezegd van Michelet en dat eene woord van Michelet zegt al wat ik bedoel: ,,Socrate naquit un vrai satyre, mais par le dévouement, le travail, le renoncement des choses frivoles, il se changea si complètement qu'au dernier jour devant ses juges et devant sa mort il y avait en lui je ne sais quoi d'un dieu, un rayon d'en haut dont s'illumina le Parthénon.''
Nu datzelfde verschijnsel ziet men in Jezus ook, die eerst maar een gewoon werkman was en zich opwerkte tot iets anders, wat het dan ook geweest zij, eene persoonlijkheid zóó vol medelijden, liefde, goedheid, ernst, dat men er nog door getrokken wordt. Een timmermansjongen wordt in veel gevallen een timmermansbaas kleingeestig, droog, gierig, ijdel, en wat er ook van Jezus zij, hij heeft de dingen anders opgevat dan mijn vriend de timmerman van de werf hierachter, die zich opgewerkt heeft tot huisjesmelker, en toch heel wat pedanter is en meer over zich zelf maakt dan Jezus.
Ik moet echter niet te veel in 't afgetrokkene vervallen.
Mijn plan is vooreerst te zien mijn krachten te vernieuwen en

ik denk dat als die weer wat boven 't laagwaterpeil komen, ik weer nieuwe gedachten voor het werk zal krijgen om mijn manier van doen een anderen kant dan dat droge uit te sturen. Als gij komt zullen we hier nog eens over praten ook — ik geloof niet dat het een kwestie is van een paar dagen.

In eenige dagen als ik wat eten naar binnen krijg krachtiger dan den laatsten tijd, zal ik wel mijn *ergste malaise* kwijt zijn denk ik, doch *het zit nog dieper* dan dat, en ik wou ik doorzetten kon, tot ik eens overvloed van gezondheid en kracht had, wat niet tot de onmogelijkheden behoort om te bereiken, bij veel buiten zijn en iets hebben waar men met lust aan werkt.

Want het is eene daadzaak, dat nu *al* mijn werk *te mager en te droog is.*

Dat is me in den laatsten tijd zoo klaar als den dag geworden en ik twijfel niet in 't minst of er is een algemeene, grondige verandering noodig. Het is mijn plan er u nog eens over te raadplegen *als ge het werk van dit jaar gezien zult hebben*, of gij het met me zoudt eens zijn omtrent een paar maatregelen, en zijt ge het eens dan denk ik wij er wel in slagen zullen er bovenop te komen. Wij zullen niet moeten twijfelen maar avoir la foi de charbonnier.

Ik mag lijden het biljet gewisseld wordt. Ik ben enorm blij dat gij het hebt gelapt om wat te sturen, want ik geloof dat het me een ziekte coupeert. Ik zal het U schrijven hoe 't met 't biljet afloopt. En als ge toch den eersten Augustus kondt zenden zou goed zijn. Ik geloof dat het altijd nog mogelijk is, dat wij bij 't doorzien van het werk tot een ander plan komen voor 't vervolg — wat weet ik nu ook niet — maar er moet ergens werk zijn dat toch gedaan moet worden, en ik net zoo goed kan doen als een ander. Als Londen wat dichter bij was, zoo zou ik althans het niet maar overlaten.

Weet steeds goed dat het mij een enorm pleizier zou zijn als wij een artikel maken konden dat opging, ik zou dan minder strijd hebben over het geld van U, dat gij zelf eigenlijk best gebruiken kondt.

Nogmaals dank en gegroet,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 307

Een van de dingen waarom ik er wel eens over heb gedacht om te verhuizen zou ook op een andere wijs te verhelpen zijn. Gisteren en eergisteren heb ik eens in de buurt van Loosduinen rondgeloopen, ben o.a. van 't dorp naar zee gegaan en heb er talrijke korenvelden gevonden, wel niet zoo mooi als de Brabantsche, maar toch moet men daar maaiers, zaaiers, arenoprapers hebben, van die dingen die ik dit jaar gemist heb en waarom ik bij tijden behoefte had aan iets anders.
Ik weet niet of gij dien kant kent, ik voor mij was in vroeger jaren daar niet geweest.
Heb er nog een studie geschilderd aan het strand. Er zijn daar eenige zeeweringen of hoofden — piers — jetées —en heele goede ook, van verweerde steenen en gevlochten takken. Ik ben op een van die gaan zitten schilderen het opkomend tij, totdat 't zoo dicht bij me kwam ik mijn boel moest oppakken. Nu dan daar tusschen 't dorp en de zee staan struiken van een diep bronsachtig groen, verwaaid van den zeewind en zóó echt dat men van meer dan een denkt: o dit is nu *de* Buisson van Ruysdael. Men kan daar nu met den stoomtram heen en dus is het te bereiken, ook als men bagage heeft of natte studies moet naar huis brengen.
Zie dit is een krabbel van 't weggetje naar zee.

Ik heb bijzonder aan U gedacht op die wandeling.
Ik twijfel niet of ge zult het met me eens zijn dat de duinen in den omtrek van de stad en Scheveningen in de laatste 10 jaren reeds veel verloren hebben van het echte en iets anders, een meer frivole karakter krijgen, jaarlijks meer.
Nu niet alleen 10, doch 30, of zelfs 40 en 50 jaar terug, komt men op de periode, toen 't schilderen van duinen etc. in hun waar karakter een aanvang nam. Toen ter tijde waren de dingen meer Ruijsdaelachtig dan nu.
Wil men iets zien dat een Daubigny- een Corotstemming opwekt, men moet verder op gaan, waar de grond bijna vierge is van de voetstappen der badgasten enz.
Scheveningen is zonder kwestie zeer mooi maar vierge is de natuur er lang niet meer; nu die virginiteit der natuur vond ik buitengewoon op de wandeling waarvan ik U vertelde.

Dit was zoowat die pier.
't Is zelden dat in den laatsten tijd zóó de stilte, de natuur alleen tot me heeft gesproken.
Het zijn soms juist die plekken waar men niets van wat men de beschaafde wereld noemt meer voelt, en dat alles gedecideerd achter den rug heeft, 't zijn soms juist die plekken die men noodig heeft om tot kalmte te komen.
Alleen ik zou er U toch bij gewenscht hebben omdat gij denk ik diezelfde impressie zoudt hebben gekregen van 't zich bevinden in een entourage, net als ik me voorstel Scheveningen was in den tijd toen de eerste Daubigny's verschenen, en die

entourage vond ik dat een sterke, opwekkende kracht had om iets te ondernemen dat mannelijk is.
Misschien als ge komt zou 't aardig zijn we samen eens daar waren met niets van de beschaving om ons heen, alleen een armzalig schelpenkarretje op den witten weg, en verder struiken die ieder op zich zelf „*de* Buisson'' van Ruysdael schijnen.
Verder 't landschap meest zeer eenvoudig vlakke plannen: terreinen verweerden duingrond, ternauwernood ietwat golvend. Ik geloof die plek U en mij zóó zou stemmen als we er samen waren, dat we omtrent het werk niet aarzelden maar vast voelden wat we bedoelen moeten. Was 't door een toevallige overeenstemming van een wat sombere stemming met die entourage, of zou ik dezelfde indrukken ook in 't vervolg er terug vinden, ik weet het niet maar als ik weer eens behoefte voel het tegenwoordige wat te vergeten, en te denken aan den tijd van 't begin der groote revolutie in de kunst, waarvan Millet, Daubigny, Breton, Troyon, Corot de aanvoerders zijn, zoo ga ik weer eens naar diezelfde plek.
Ik wou wel gij er eens waart, misschien als ge komt dat we er eens konden gaan loopen, met de stoomtram is men gauw genoeg te Loosduinen en kan zelfs tegenwoordig tot Naaldwijk toe gaan. De vlakke terreinen daar achter Loosduinen, 't is net Michel — en het eenzame strand ook.
Als ik sedert onze brieven van den laatsten tijd over de toekomst minder dan over 't ongeveer tegenwoordige nadenk, zoo heb ik wel nog hoop dat wij bij Uw komst het besluit zullen nemen ik U een aantal kleine aquarellen maak om eens te probeeren, en misschien kleinere schilderijtjes.
Als wij maar geraken kunnen tot zooveel ruimte, dat dit jaar ik 't schilderen eens assidu doorzetten kan.
Die wandeling alleen in een plek van 't duin wijd weg heeft mij veel rustiger gemaakt door een gevoel alsof men niet alleen was geweest, doch eens gepraat had met een van de ouden uit den tijd van 't begin Daubigny.
't Zou me niet verwonderen of gij zoudt de natuur daar ook onthouden als ge er eens geloopen hadt.
Ik heb onder 't schrijven van dezen brief door van dien struik een aquarel opgezet, van 't andere geval — van die jetée heb ik een studie geschilderd, en in elk geval heb ik zoo een souvenir van die wandeling, dat ik U nog kan laten zien als ge komt. En als ge trek hebt gaan we er eens samen loopen als ge komt.

Overigens ben ik nog niet precies normaal, 't kan wel zijn mijn maag wat verslapt is, 't geen ik zou opmaken uit het verschijnsel van een soort duizelingen in 't hoofd enz., die lastig genoeg zijn om het urgent te maken er iets aan te doen. Doch hierover genoeg. —
Tot zoover schreef ik gisteren. Nu heden — Maandag — kan ik U melden gelukkig het gescheurde biljet te Parijs is geaccepteerd geworden, en ik er slechts weinig op verloren heb, in 't geheel ontvangen hebbende drie en twintig gulden.
Ik heb nu met U eene zaak te bespreken die hoop ik gij goed zult vinden. In vorig schrijven deelde ik U mijne bepaalde meening mede dat het onverantwoordelijk zoude zijn als we ons best niet deden te profiteeren van de netto prijzen van de verf, inplaats van maar net of er niets aan te doen was den particulieren prijs te betalen, verliezende alzoo $33^1/_3$%. Doch omdat ge verleden jaar hier niets op antwoordet zoo dacht ik er mogelijk moeielijkheden mochten zijn om op den naam van G. & Co. iets te halen bestemd tot meer privaat gebruik, en van mijn kant deed ik démarches die ik vroeger reeds oppervlakkig geëntameerd had, om zonder dat gij er ingemengd zijt hetzelfde te verkrijgen en ik hoop maar dat gij in 's hemels naam niet twijfelen zult of dit is praktisch. Ge weet ik geef les aan een landmeter, nu diens vader is drogist en handelt in verfwaren, is depôthouder van Paillard en levert o.a. aan Mauve.
Voor dat lesgeven aan den zoon heb ik nooit iets gehad, maar wel veel betuigingen van dienstwilligheid van den vader. En daarop ben ik maar eens doorgegaan, en 't volgende tot hem gezegd: dat ik niet twijfelde of hij had onder zijn voorraad een tamelijk aantal niet courante tubes.
Dat deze door mij evenwel konden worden gebruikt en ik die van hem zoude overnemen tegen netto prijs Paillard, op voorwaarde hij mij ook de courante tubes in vervolg van tijd op dezelfde condities zou leveren.
Eerst had hij bezwaar, maar toen heeft hij zijn voorraad eens nagegaan en heb ik een schikking gemaakt met hem als bovenstaand. Ik neem van hem over bijna 300 tubes waaronder b.v. verscheiden carmijn en ultramarijn tegen *minder* (f 10 minder op de partij, die tegen netto prijs van Paillard over de f 50 kost), dan den *netto* prijs Paillard, kostende alsdan mij die 300 stuks f 40. Winnende daardoor bovendien het recht voortaan *al*

wat ik noodig heb van verf te bestellen tegen *netto* prijs Paillard, profiteerende alzoo 33¹/₃%. En niet alleen heb ik dat rabat van 33¹/₃ op de olieverf doch bovendien op de waterverf.
We kunnen er nog eens over spreken als ge komt. 't Spreekt vanzelf ik die 300 tubes niet in eens hoef te nemen of te betalen doch in zooveel termijnen, maandelijksche b.v., als ik wil. Maar ik ben er blij om, daar 33¹/₃% nog al schelen zal, vooral op den langen duur.
Zoodoenlijk zal het minder ondoenlijk zijn om het schilderen doortezetten.
Ik heb vandaag een veldezel gekocht en schilderlinnen, het eerste is pleizierig omdat men zich zoo vuil niet maakt dan wanneer men op zijn knieën werkt buiten.
Op dit moment heb ik een stuk of 7 aquarelstudies van dezen zomer — landschap.
Van wat ge gezonden hebt heb ik wat versterkende dingen gebruikt, maar ik heb niet veel eetlust daar de maag niet goed werkt, en ben ik bang het een tijdje moet duren eer het weggaat. Ik zal blij zijn als ge komt, omdat het voor een boel dingen goed zal zijn geloof ik.
Als ge tegen 1 Augustus toch kunt zenden zou goed zijn.
In elk geval ben ik blij, dat ik tegen dat gij komt toch nog wat geschilderde studies heb ook.
Ik heb een model, een boerenjongen die hier in de buurt woont, wien ik al eens over 't schilderen van studies heb gesproken. Hij zou 't kunnen schikken dat hij 's morgens heel vroeg met me mee ging, geheel naar buiten in 't duin bijvoorbeeld. Adieu, het beste U toegewenscht in alle dingen en gegroet, geloof me

t. à t. Vincent.

308

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief van gisteren en voor het ingeslotene. Gelukkig is ook het andere biljet gewisseld geworden tegen f 23. Ik heb de meest verontrustende dingen zoodoende kunnen dempen, ofschoon niet alles, want er moest veel af voor verf direkt die ik intusschen had gehad.
Zeer verlangend ben ik te weten of gij weer zoo van plan zijt te doen als verleden jaar, eerst een paar dagen naar thuis en dan direkt naar hier.

Laat ons afspreken ge thuis maar niet praat over bezwaren in de toekomst of weinig kans tot plaatsing van het werk. Althans niet direkt, laat ons eerst eens samen praten en kijken wat er nog is. Theo, ik verlang vreeselijk om de aardappelwroeters te schilderen. Ik geloof dat het goed zou doen. En zelfs al werd het niet verkocht het zou toch ons helpen om te vorderen, daar sommige personen soms veranderen als ze eens iets gezien hebben dat ze niet verwachten.
Nu ik heb een paar studies er voor reeds gemaakt, maar ik heb er nog niet genoeg model voor kunnen nemen, en ik zie kans ze nu direkt nog veel beter te maken, als ik maar eens een beetje bij kas mocht blijven.
Het is nu net de tijd, en daarom van vacantie nemen kan betrekkelijk niets inkomen, want zoo goed en zoo kwaad als ik vorderen kan blijf ik aan den gang. Toch Uw idee van doen zooals Weissenbruch, is ook het mijne, maar letterlijk *kan* ik het niet uitvoeren omdat 14 dagen naar de polders gaan me meer zou kosten dan 14 dagen thuis blijven, en ik al niet weet, hoe ik thuis de eerste 14 dagen door zal scharrelen.
Maar anders zooals ik U met een woord schreef reeds, ik zit toch veel in 't groen te kijken, en maak landschapstudies of marinestudies om eens afleiding te hebben van 't figuur en bevind me daar goed bij.
Maar het figuur roept me eigenlijk weer en wel zoo sterk dat ik tracht te doen wat de omstandigheden maar eenigszins toelaten. Als ik grif kon doorzetten, zoo zoude de herfst niet passeeren zonder dat de bewuste aardappelwroeters tot stand kwam.
Ik weet niet in hoever de studies die ik schilder met de teekeningen, voldoende zullen zijn in de gegevenen, maar quand bien même zal ik zien er iets van te maken.
Model is niet heel makkelijk te krijgen tegenwoordig, omdat er veel werk op 't veld is, en ik wou dat ik er wat meer aan geven kon want dan was het te overkomen.
Enfin ik zal — nu is 't me nog absoluut onmogelijk — maar zoodra ik het er met mogelijkheid kan afnemen, eens een paar kerels een heelen dag zien te krijgen buiten in 't duin voor de aardappelwroeters.
Dat zou de korte en bondige weg zijn en ik zal er mijn best op doen. Ik hoop in de dagen, die verloopen zullen tusschen nu en Uw komst nog een en ander te schilderen.

Ik voel me nog niet in orde, maar gelukkig animeert het werk mij, zoodat als ik bezig ben ik de zwakte zoo zeer niet voel, maar wel blijft het me in de tusschenpoozen als ik niet voor de natuur zit, overvallen. Een soort duizeling soms en hoofdpijn ook bij tijden, enfin het is wat verzwakking. Ik heb het al uitgesteld en uitgesteld om me wat te versterken, daar er dingen waren die vóórgingen en dat heeft wat te lang geduurd.
Maar gij zult U wel kunnen begrijpen dat het werk er nog al op aan komt, en juist omdat ik er al veel aan gedaan heb zou ik er niet af kunnen. Gij zult het wel zien als gij komt, dat het zaak is wij ferm doorzetten. Ge zegt het wel terecht dat wat ik U schreef over de finantiëele zaken zorg geeft, maar er staat tegenover dat wij er niet verre van af kunnen zijn 't een of ander te maken dat al is het tegen betrekkelijk weinig, verkocht kan worden. Het werk wordt mij veel klaarder.
En als ik er over denk, is het een kwestie van bespoedigen of vertragen alleen en dat wij later zelfs inhalen zullen, zelfs het verleden, maar het is een weergaasch doornige, moeielijke, zorgvolle tijd waar we in zijn met dat al.
Als het me mogelijk was genoeg te krijgen om geheel en al voldoende verf en model te hebben dit seizoen, zoo zou er wel wat opklaren en veel ook geloof ik.
Enfin in elk geval is het erg best dat gij spoedig komt.
Een heel zware zorg is mij dezer dagen grootendeels van de schouders gevallen. Verleden jaar beproefde ik herhaaldelijk figuurstudies te schilderen, nu ze werden toen zóó dat ik er desperaat over was. Ik heb het nu weer begonnen en ik heb nu niet iets wat me direkt hindert in de uitvoering meer, omdat ik veel gemakkelijker teeken dan verleden jaar. Toen raakte ik telkens in de war als ik mijn schets onder 't schilderen kwijt raakte en moest er lang op zitten om die schets te maken, zoodat als ik 't model maar kort hebben kon er absoluut niets van terecht kwam.
Maar ik heb er nu de grootst mogelijke maling aan als de teekening uitwischt en maak ze alleen direkt met 't penseel en de vorm komt er toch genoeg in om aan de studie wat te hebben. Daarom zeg ik dat ik nu mijn weg klaarder zie, ik weet wel dat ik veel studies zal noodig hebben, doch die zullen mij niet moeielijker vallen dan ze te teekenen, en daarom dit jaar veel schilderen en we zullen wel licht krijgen. Dat hoop ik vast en zeker. Zoo voor den winter heb ik het plan soortgelijke studies van

koppen, als waar ik U een paar geteekende van stuurde, te schilderen. Ik zou dat zelfs direkt doen, als het niet zaak was de figuurtjes op 't land na te loopen terwijl 't seizoen er is.
V. d. Weele is nu op reis gedurende de vacantie — ik hoorde hij heeft de zilveren medaille te Amsterdam voor zijn schilderij van de zandopladers. Als hij terugkomt in de stad hoop ik wel nog veel aan hem te hebben, omdat ik geloof dat die aardappelwroeters in zijn geest zullen vallen, en hij me bij het uitvoeren van mijn plan er mee nog nuttige dingen zal kunnen zeggen. En Rappard ook als hij terugkomt.
De twee eerste figuren die ik nu dit jaar schilderde deed ik nog net als ik verleden jaar probeerde — eerst teekenen en dan den contour invullen. Dat is, wat ik de droge manier zou willen noemen. De andere manier is dat men eigenlijk de teekening 't laatst doet, en te werk gaat door eerst de tonen te zoeken, zonder zich veel te bekommeren over de teekening, alleen trachtende de tonen in eens ten naastenbij op hun plaats te zetten, en langzamerhand den vorm te preciseeren, en de onderverdeeling der kleurtjes. Dan krijgt men meer dat het figuur als door de lucht omgeven er op komt, en komt er iets zachters in. Terwijl de kleuren fijner worden juist omdat men er dikwijls over heen gaat en de eene kleur door de andere veegt.
Ge zult als de twee eerste die ik nu maakte, in hun tegenwoordigen toestand blijven, 't verschil wel zien.
Er is een tentoonstelling van teekeningen, die verleden jaar in de Gothische zaal was, maar ik vind het nogal bijzonder dun dit maal, en weinig er bij dat men van dezelfden niet reeds gezien had, en meestal beter. Er zijn een paar teekeningen van J. v. Berg die ik al mee van de besten vond van wat er is.
Meestal is het zoo dat Schipperus en zulken al van de besten zijn.
Betreffende het maken van die aardappelwroeters, ik heb gedeeltelijk de wording gezien van het groote schilderij van v. d. Weele nu pas, en bij Rappard al de studies voor de schilderijen die hij maakte verleden jaar. Zoo dat wat er zou komen kijken voor het definitieve schilderij, ik wel zoo wat me vooruit kan voorstellen.
Als het me eenigszins mogelijk is zal ik nog vóór dat ge komt, eens in het duin een paar studies maken ervoor, n.l. met model naar die velden achter Loosduinen gaan 's morgens vroeg of 's avonds tegen de schemering. Ik geloof dat het iets zou kunnen worden.

De compositie van de teekening zou nog wel wat aan veranderd worden, en vooral het effekt meer bestudeerd, toch zou ik het ongeveer zoo houden. Ik geloof dat de figuren krachtig zouden moeten worden en al de rest in een lila-achtig grijs waas. In de teekening vind ik de verdeeling van donkere vlakken en lichtere niet eenvoudig genoeg, de figuren gedeeltelijk licht en gedeeltelijk donker zijnde en de grond eveneens. Of de grond en de figuren moeten meer tot elkaar gebracht worden en een donker silhouet tegen een lichte lucht vormen — of lucht en grond moeten meer een grijs dampig geheel vormen waartegen de toniger vlakken der figuren uitkomen.
Die beide effekten bestaan, doch dat van de teekening is niet goed zoo als 't nu is, want het is te droog en te mager, en omdat de figuren met den grond te veel tonen gemeen hebben komen ze er niet af en de lucht hoort er niet bij.
Enfin de toon moet gansch anders worden, maar de compositie kan betrekkelijk blijven.
Het is me een zekere rust te denken dat we elkaar eens spoedig zien zullen, en eens samen kijken hoe we 't werk zullen voortzetten. Voorloopig zal ik zien er nog wat bij te maken, en met het oog daarop zou ik erg graag het geld van den tienden een paar dagen vroeger hebben, als het kon. Dan zou ik nog voor gij komt willen trachten die studies in het duin te maken. Het kan er nu nog niet af daar ik zooveel heb moeten betalen. Gij weet, wat gij schreeft betreffende de mogelijkheid eener teleurstelling met de percenten van de zaak. Wel, ik hoop die catastrophe geen plaats zal hebben, doch we moeten het beschouwen als zijnde een meevaller als het dan goed uitkomt, en van den tijd dien we nog hebben geen snipper laten verloren gaan.
Het zou mij zeer verwonderen als ten langen laatste sommigen niet begonnen terug te komen van gedachten dat ik iets absurds bedoelde of deed. Gij zult wel zien wat ik bedoel in de studies, en, denk ik, U sommige onzer vroegere gesprekken over kunst wel herinneren. Wij moeten het hart maar trachten opgeruimd te houden, en goed doorzetten. Wat mij dezer dagen een zekere mate van goeden moed geeft, is dat ofschoon ik in verscheiden maanden niet schilderde, ik geloof dat er toch vooruitgang is in de *geschilderde* studies van verleden jaar en nu. 't Geen komt omdat dingen van 't teekenen en proportie meten, die mij toen veel moeite kostten nu betrekkeijk wegvallen, en ik dus voor de

natuur zittende, in plaats van als 't ware om twee dingen tegelijk te denken te hebben, teekenen en schilderen, alleen aan het schilderen hoef te denken. Bij 't opvoeren komt men wel weer in beide tegelijk maar ook dat is anders.
Nu ik zal dezer dagen leven op hoop van Uw komst. Als ik wat voorspoed mag hebben met het schilderen dan worden misschien de tijden wat makkelijker.
De 14 dagen tusschen nu en dat ge komt zullen echter niet heel makkelijk zijn om door te komen. Als het kan denk dan aan wat ik U vroeg van zoo mogelijk een paar dagen vóór den tienden zelfs, nog wat te 'ontvangen want dan zou ik zien die figuurstudies in 't duin nog te maken vóór gij komt. Adieu en nogmaals dank voor Uw brief, en voorspoed in alle opzichten U toegewenscht, en geloof me

t. à t. Vincent.

309

Waarde Theo,
In afwachting van Uw komst is er haast geen oogenblik of ik ben met mijn gedachten bij U.
Dezer dagen doe ik mijn best nog wat verschillende studies te schilderen, zoodat ge dan tegelijk daar nog iets van zien kunt. En ik bevind me er goed bij afleiding te zoeken in die verandering van werk, want als ik niet letterlijk als Weissenbruch doe en een dag of 14 bij de polderwerkers ga logeeren zoo doe ik toch in dienzelfden geest en het kijken in 't groen is wel iets calmeerends.
En bovendien ik heb bepaald hoop een eind te vorderen met de kleur zoodoende. 't Komt me voor dat de laatste geschilderde studies vaster en degelijker zijn van kleur.
Zoo b.v. een paar die ik maakte in den regen, dezer dagen, van een man op een natten slijkweg, geloof ik meer de stemming uitdrukken.
Enfin we zullen zien als ge komt.
Het zijn meest impressies van landschap, 'k wil niet zeggen zóó goed als die soms in Uw brieven voorkomen, daar ik nog dikwijls stuit op technische moeielijkheden — maar toch heeft het er iets van geloof ik, b.v. een silhouet van de stad 's avonds als de zon ondergaat, en een trekweg met molens.
Anders is het beroerd genoeg dat ik me toch flauw blijf voelen

als ik niet bepaald aan 't werk ben, toch geloof ik het aan 't weg-trekken is. Ik ga bepaald eens mijn best doen een voorraad kracht op te doen, want ik zal het noodig hebben om eens flink door te schilderen ook aan figuur.
Er ontwaakt een zeker gevoel voor de kleur in me dezer dagen bij het schilderen, sterker en anders dan ik tot heden het nog heb gevoeld.
Het kon wel zijn dat die malaise van dezer dagen met een soort omwenteling in manier van werken in verband staat waarnaar ik reeds meermalen heb gezocht en veel over gedacht.
Ik heb al dikwijls geprobeerd om minder droog te werken, maar het werd telkens weer ongeveer hetzelfde. Maar 't is net alsof dezer dagen nu wat verzwakking mij verhindert om te werken zooals gewoonlijk, dit eer helpt dan hindert, en het mijzelf wat loslaten en in plaats van scherp kijken naar de gewrichten en analyseeren van het in elkaar zitten der dingen, meer kijken door de haren van de oogen, me er meer direct toe brengt de dingen als vlekken kleur tegen elkaar te zien.
Ik ben wel nieuwsgierig hoe of dit verder zal gaan en waartoe het zich zal ontwikkelen.
Ik heb me er wel eens over verwonderd dat ik niet meer colorist was, omdat mijn temperament dat bepaald zou doen verwachten — en toch tot heden ontwikkelde zich dat weinig.
Nog eens ik ben nieuwsgierig hoe of het verder zal gaan — dat mijn laatste geschilderde studies anders worden zie ik duidelijk.
Als 'k me wel herinner hebt gij er nog een van verleden jaar, van een paar stammen in het bosch.
Ik geloof niet dat die bepaald slecht is, maar het is toch nog dat niet wat men in studies van coloristen ziet. Er zijn juiste kleuren in zelfs, maar al zijn ze juist ze doen niet wat ze doen moeten en ofschoon de verf hier en daar sterk geëmpâteerd is, zoo blijft het effect te mager. Ik neem nu die tot voorbeeld en geloof dat nu de laatste, die minder geëmpâteerd zijn, toch vaster van kleur aan het worden zijn, daar de kleuren meer door elkaar gewerkt zijn en de toetsen over elkaar geschilderd, zoodat het meer in elkaar smelt en meer iets geeft van b.v. de zachtheid van de wolken of van het gras.
Bij tijden heb ik er veel zorg over gehad dat ik niet vorderde met de kleur, en ik heb nu wel weer hoop. We zullen zien hoe het verder gaat.

Nu kunt ge wel denken ik er erg verlangend naar ben dat ge komt, want als gij het ook zaagt dat het aan 't veranderen is, zoo zou ik er niet meer aan twijfelen of we zijn op een spoor. Ik durf mijn eigen oog betreffende mijn eigen werk niet recht te vertrouwen.
Bijvoorbeeld die twee studies die ik gemaakt heb terwijl het regende — een slijkweg met een figuurtje — het komt mij voor dat dat het 't tegenovergestelde van sommige andere studies is — de stemming van dien triestigen regendag vind ik er in terug als ik er naar kijk, en in 't figuur, ofschoon niets dan een paar vlakken, is een soort leven dat niet door juistheid van teekening veroorzaakt wordt, want het is niet geteekend om zoo te zeggen. Wat ik zeggen wil is dat ik dus geloof dat in die studies b.v. iets is van dat mysterieuse, dat men krijgt door de natuur aan te kijken als door de haren van de oogen, zoodat de vormen zich vereenvoudigen tot vlakken kleur.
De tijd moet er overheen gaan, maar voorloopig zie ik in verscheidene studies iets anders in de kleur en den toon.
Dezer dagen denk ik wel eens aan een verhaal dat ik in een Engelsch tijdschrift las, een schildersgeschiedenis waar een persoon in voorkomt, die ook in een tijd van moeielijkheden verzwakt was en naar een afgelegen streek ging in de turfvelden, en daar in die melankolieke natuur zichzelf vond om zoo te zeggen, en er toe kwam om de natuur zoo te schilderen als hij ze voelde en zag. Het was heel juist beschreven in het verhaal, blijkbaar door iemand die verstand van kunst had en het trof mij toen ik het las, maar nu denk ik er wel eens aan dezer dagen.
Enfin, ik hoop maar dat we spoedig er eens over zullen kunnen spreken en eens samen raadplegen. Als ge kunt schrijf nog eens spoedig, en natuurlijk hoe eer ge zoudt kunnen sturen hoe liever ik het hebben zou.
Met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Onwillekeurig en zonder eenige bepaalde aanleiding schrijf ik nog iets hierbij dat eene gewone gedachte van mij is.
Niet alleen ben ik laat begonnen betrekkelijk met teekenen, doch daar kon nog wel bijkomen dat ik betrekkelijk op zoo heel veel jaren leven niet mag rekenen.
Als ik zoo in alle koelbloedigheid berekenenderwijs bij wijze

van raming of bestek maken van iets, daar aan denk, dan ligt het in den aard der zaak dat ik onmogelijk met zekerheid daaromtrent iets beslists weten kan.
Doch door vergelijking met diverse personen wier leven men mocht kennen, of in vergelijking met wie men zekere rapporten mocht meenen te zien, kan men toch zekere stellingen maken die niet absoluut zonder fondatie zijn. Omtrent den duur dus van den tijd dien ik voor de borst heb om nog in te werken meen ik zonder voorbarigheid dit te mogen aannemen: dat een zeker aantal jaren mijn corpus het *quand bien même* wel zal uithouden — een zeker aantal, neem tusschen 6 en 10 bijvoorbeeld. Te meer durf ik zulks aan te nemen daar er momenteel nog geen direct ,,quand bien même'' is.
Dat is de periode waarop ik *vast* reken, voor de rest zou ik het al te veel in de lucht speculeeren vinden iets in mij zelf te durven bepalen, aangezien het juist van deze eerste b.v. 10 jaar af zal hangen of er na dien tijd nog iets zij al dan niet.
Verteert men zich veel in die jaren, men komt de 40 niet over, bijft men genoeg geconserveerd om zekere schokken die dan een mensch plegen aan te vallen, te weerstaan, min of meer gecompliceerde physieke moeielijkheden op te lossen, zoo is men van 40 tot 50 weer in een nieuw, betrekkelijk normaal vaarwater.
Doch berekeningen daaromtrent zijn *nu niet* aan de orde, maar wel plannen voor zoo als ik begon te zeggen eene periode van tusschen de 5 en 10 jaar. Mijn plan is *niet* mij te sparen, geen emoties of moeielijkheden veel te ontzien — 't is me betrekkelijk onverschillig of ik langer dan korter leef, ik ben bovendien niet competent mijzelf in 't physieke zóó te leiden als b.v. een medicus het betrekkelijk kan.
Ik ga dus door als *een onwetende*, maar die dit ééne weet: *in eenige jaren moet ik een zeker werk afdoen'';* ik hoef mij niet te *overhaasten* want daar is geen heil in — maar in alle kalmte en sereniteit moet ik doorwerken zoo geregeld en geconcentreerd mogelijk, zoo kort en bondig mogelijk; de wereld gaat mij slechts in zoover aan dat ik als 't ware een zekere schuld en plicht heb omdat ik 30 jaar op die wereld heb rondgemarcheerd, uit dankbaarheid een zeker souvenir te laten in den vorm van teeken- of schilderwerk — niet gemaakt om deze of gene richting te behagen maar waarin men een oprecht menschelijk gevoel uit. Dit werk is dus het doel — en in die gedachte zich concentreerende, vereen-

voudigt zich hetgeen men doet en laat in zoover dat het niet is een chaos, maar al wat men doet één zelfde streven is. Nu gaat het werk langzaam — reden te meer men geen tijd verliezen moet. Guillaume Regamey was iemand die geloof ik weinig bepaalde reputatie heeft nagelaten, (ge weet er zijn twee Regamey's, F. Regamey schildert Japaneezen en is zijn broer) maar die een personaliteit evenwel is waarvoor ik veel respect heb. Hij stierf op 38-jarigen leeftijd, en eene periode van een jaar of 6, 7 daarvan was bijna uitsluitend gewijd aan teekeningen die een zeer eigenaardig cachet hebben, en gemaakt zijn terwijl hij niet zonder physieke moeielijkheden werkte. Dat is er een uit velen, een heele goede onder vele goeden.
Ik noem hem niet zoozeer om mijzelf met hem te vergelijken, ik ben zóó goed niet als hij — maar om een bepaald voorbeeld te noemen van een zekere zelfbeheersching en wilskracht, die eene bezielende gedachte vasthield die in moeielijke omstandigheden hem den weg wees om toch in alle sereniteit een goed werk te verrichten. Het is op zoo'n wijs dat ik mij zelf zie — als moetende in eenige jaren iets doen waar hart en liefde in zit, dat doen met wilskracht. Leef ik langer tant mieux, maar ik denk daar niet aan.
In die eenige jaren *moet iets gedaan worden*, die gedachte is mijn leiddraad bij mijn plannen maken over het werk. Een zeker verlangen om er kracht achter te zetten zal U dan te meer begrijpelijk zijn. Tegelijk eene zekere beslistheid om eenvoudige middelen te bezigen. En misschien ook zult gij u kunnen begrijpen, ik voor mij mijn studies niet op zichzelf beschouw, doch altijd de gedachte heb aan het werk in zijn geheel.

310

Waarde Theo,
't Bericht dat ge reeds op reis zijt bij dezen was me recht aangenaam. Dank voor Uw schrijven en het ingeslotene.
Dat ik verlangend naar U uitzie behoef ik U niet te zeggen; ik ben deze laatste dagen ver van wel geweest — altijd hetzelfde, bij tijden hartklopping ook, waar het ten langen laatste bij mij wel op neer kan draaien dat het hart aangedaan wordt. Enfin ik weet daar zelf niet alles precies van, doch wel weet ik dat ge thuis of tegen wien ook er niet van spreken moet, uit vrees van misconstructie in hun voorstellingen betreffende mijn omstandigheden.

Waarvan ik alleen dit bedoel dat ik wat goeds maken wil, quand bien même, en er kans is zulks te bewerkstelligen als we onze sereniteit behouden, toekomst donker of niet donker.
Als ik wist wanneer, n.l. met welken trein ge kwaamt, zoo zou ik U afhalen. En gesteld ge mocht bij mij komen terwijl ik uit ben, zoo kan de vrouw U zeggen waar ik ben, want om U niet te missen ga ik niet verder van huis dan hier achter op den Binkhorst een paar studies schilderen.
Zeer nieuwsgierig ben ik naar wat ge van 't werk vinden zult, of er iets bij zal zijn waar ge iets in vinden zult of niet. Enfin we zullen zien.
Ik ben wel steeds denkende er over de aardappelwroeters te ondernemen als groot schilderij, al zou het zijn dat het niet voor volgend jaar af kwam en dit seizoen slechts half af kwam. Mij dunkt de compositie zou zoo kunnen blijven en vast begonnen worden.
Ik ben niet competent te onderscheiden in hoeverre mijn onwel me gevoelen een physieke oorzaak zou hebben, of voor rekening van overspannen zenuwen komt. Het is me wel eens alsof ik U in den tusschentijd eens had moeten spreken kunnen, en praten over 't werk, maar nu zijt ge toch eindelijk gekomen en dat ons samenzijn in elk geval me calmeeren zal, geloof ik vast.
Ik hoop we samen eens een flink eind zullen loopen ook.
Schreef ik U ik te Loosduinen doornstruiken heb gevonden precies als le Buisson van Ruysdael?
't Is in die buurt, dat ik me voorstel studies voor aardappelwroeters te gaan maken.
Ik mag lijden ik spoedig weer geheel normaal zal zijn, ik zal er mijn best voor doen, want ik heb er gruwelijk het land aan dat ik niet zoo voort kan als 't zou kunnen zijn als ik mijn volle kracht had. Betreffende wat ik aan Rappard schreef dat ik meende niet in de wereld te zijn om mijn gestel te conserveeren, zoo is dit een kwestie dat er omstandigheden zijn waarin men moet kiezen of deelen tusschen werken en niet eten, of eten maar het werk laten waaien (dus n.l. als 't werk onkosten vordert en voorloopig niet rendeert.) Nu kies ik in sommige gevallen het eerstgenoemde, en geloof niet zulks een vergissing is daar ons werk blijft doch wij zelf toch in geen geval, en iets te doen leven is 't, en ik liever een paar jaar daarvan heb dan veel jaren van er maar over suffen en uitstellen. En ik zei toen

tegen Rappard er bij dat ik voor mij meende er waarheid was in het mysterieuse woord: ,,wie zijn leven zal zoeken te behouden die zal het verliezen, doch zoo wie het verliezen zal ter wille van iets hoogers, die zal het vinden.''
Adieu kerel tot ziens, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

311 (Briefkaart).

Waarde Theo, 14 Augustus.

Zooeven ontving ik een brief van thuis, (bedank er Pa s.v.p. voor, ik had den brief nog niet toen ik schreef), en ik verneem Uw plan is uit Breda te gaan 2.15 Vrijdag. Mocht er nog verandering komen in Uw reisplan zoo meld het me, dan kom ik U afhalen van den trein. Want als ge gehaast zijt, zoo moeten we zorgen we geen tijd die we samen zijn kunnen, laten ontsnappen. Ik heb onderhanden een geschilderde schets voor aardappelrooiers, ik hoop het iets wordt.
Ik verlang erg naar U, heb prettige dagen, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Let eens op het veld in Brabant, wat ze er uitvoeren. En zie ge eens een weversinterieur in 't dorp bekijkt, of dat geen mooie gevallen zijn.

312

Beste broer, (Na Theo's bezoek).

Zooeven thuis komende is het allereerste wat ik behoefte gevoel te doen, U iets te verzoeken — welk verzoek ik niet twijfel of is slechts daarom noodig, omdat ge er uit zien zult ik hetzelfde bedoel als gij — het is in de verschillende zaken welke we nu niet in eens konden afhandelen, me niet te brusqueeren. Want ik heb eenigen tijd noodig om te beslissen.
Betreffende mijn betrekkelijke koelheid tegenover Pa, ziehier iets wat ik U vertellen wil, wegens gij er over spraakt. Nu omstreeks een jaar geleden kwam Pa te 's Hage eens voor 't eerst nadat ik van thuis was heengegaan terwille van vrede te zoeken, die ik daar niet vond ook. Ik was toen natuurlijk reeds met de vrouw en zeide: ,,Pa aangezien ik het niemand kwalijk neem in mijn gedrag iets stuitends te vinden, gegeven de bestaande vormen, zoo blijf

ik van zelf weg van zulken, die ik meen zich voor mij zouden schamen. En U begrijpt wel dat ik het U niet zal lastig maken en zoolang ik nog niet mijn zaken in orde heb en me er boven op gewerkt zou U het dan niet beter vinden ik maar niet bij U kwam?'' Had Pa daarop gezegd iets als: ,,neen maar dat is toch te ver gedreven'', zoo zoude ik sedert hartelijker geweest zijn, doch Pa's antwoord was tusschen ja en neen in en luidde: ,,och doe zooals je 't beste vindt''.
Welnu zoo meenende zij zich schaamden voor mij min of meer, 't welk kloppen zou met wat ge me zeidet, was ik in correspondentie niet druk — Pa ook niet en zijn zijn brieven noch de mijne betrekkelijk vertrouwelijk geweest. Dit entre nous, alleen tot explicatie, niet om verder gevolgtrekkingen uit te maken.
Tegenover de hand grijpen als iemand ons den vinger slechts reikt, en zich indringen, staat: de hand loslaten welke niet ten volle en gulweg ons zoude worden gereikt, of vrijwillig weggaan geheel, daar waar men slechts geduld wordt.
Of ik me vergist heb al dan niet qu'en sais-je?
Tusschen U en mij is een band welke bij volgehouden werk de tijd slechts versterken kan, en dat is de kunst, en heb ik wel hoop we après tout elkaar zullen blijven verstaan.
Ik ben bang dat ik tot U iets heb gezegd over het werk, dat ik anders had moeten zeggen, en heb een vaag gevoel van dat ik U met iets heb moeten hinderen, wegens er bij Uw heengaan toch iets scheen te zijn.
Ik hoop dit zich zal oplossen.
Betreffende het werk is dat wat in alles mij sedert ik er op attent ben geworden, meer en meer begint duidelijk te worden, de magerheid der uitvoering.
Die zoude me verontrusten indien ik het niet een natuurlijk gevolg vond, (dat ik in 't eerste werk van zeer veel mij sympathieke personen ook heb meenen te zien) een natuurlijk gevolg van de inspanning, die men doen moet om de allereerste zwarigheden te overkomen. En een terugblik slaande op de laatste jaren, die zeer vol moeite achter me zie. Welke moeite bezonken zijnde, er een andere periode van werken hoop ik komen zal.
Die fout is zoo doorloopend en de verandering er van zoo noodig, dat we moeten zien zoodanige maatregelen te nemen dat we tot een tijd van kalmte komen. En dus daarop werken, anders blijft het zoo. Zooals mijn werk is, ben ik zelf ook, en moet ge

een beetje in consideratie nemen. Ik weet niet of gij al dan niet zoudt van meening zijn, het beter is *nu* zoo iemand als b.v. Herkomer, Green of Small te gaan zien, dan wel *te wachten* tot èn het werk èn ik zelf wat tot kalmte zijn gekomen. Ik zou voor 't laatstgenoemde zijn, 't kan zich binnen in me misschien spoedig ophelderen, maar nu zou ik liever niet direct in de gecompliceerde Londensche affaires gaan laveeren.
Betreffende een en ander wat ge me zeidet bij 't heengaan, hoop ik ge niet vergeten zult een en ander betreffende mijn kleeding etc. ietwat overdreven is. Is 't werkelijk zóó, welnu dan ben ik graag de eerste om fout te bekennen, doch het komt me voor dat het een oud relletje was, reeds meer opgehaald van vroeger dan op recente observatie gegrond, tenzij als ik buiten in 't veld ben of op 't atelier.
Ge moet als ge me waarachtig helderheid in dezen geven wilt, niet brusqueeren.
Dit jaar ben ik om zoo te zeggen geheel buiten alles geweest van conversatie.
En heb me ook niet gegeneerd dat is waar, om kleeren.
Is het dat alleen, het is vooral nu ik het nieuwe pak van U heb, niet zoo moeielijk te veranderen nietwaar?
Alleen ik wenschte van harte dat men me zulke zwakheden liever vergaf, dan er over sprak.
Als ik er driftig over word is het omdat ik er al zooveel over gehoord heb; me nu eens goed dan minder gekleed, en 't een historie is als van den boer, zijn zoon en den ezel, waarvan de moraal, dat men 't moeielijk de menschen naar den zin kan maken, U bekend is.
Van U werd ik er niet zoozeer driftig om, dan dat het mij van U verwonderde, omdat gij wel weet hoeveel verdriet ik er al over gehad heb, en dat het een relletje is geworden dat toch niet uit zal gaan, wat ik ook doe. Enfin in elk geval, ik heb het nieuwe pak van U, en dat oudere dat toch ook nog wel degelijk goed is, en dus is het voorloopig uit nietwaar en niet meer er over.
En dit wilde ik nog eens zeggen betreffende hoe ik over den verkoop denk. Ik geloof dat als wij doorwerken, totdat in plaats van dat men het de liefhebbers moet aanprijzen of expliceeren of er iets bij zeggen, zij vanzelf er zich toe getrokken gevoelen, dit het beste is. Althans wanneer het geweigerd wordt of niet bevalt moet men zich daar waardig en kalm in houden zooveel mogelijk.

Ik vrees zoo dat mijn démarches, als ik me presenteer, meer schade dan voordeel doen en wenschte ik er van vrij was.
Het is mij zoo pijnlijk met de meesten te spreken, ik ben er niet bang voor doch weet ik een onaangename impressie maak.
De mogelijkheid om dat te veranderen stuit wel eens af op kwesties dat het werk er onder lijden zou als men anders leefde. En houdt men 't werk maar vol, schikt het zich later. Neem Mesdag, een waar mastodont of hippopotamus, evenwel hij verkoopt zijn schilderijen. Ik ben nu zoo ver nog niet, doch de persoon dien ik noem begon ook laat en werkte zich op langs een eerlijken, mannelijken weg, wat er ook verder van hem zij. 't Is geenszins uit luiheid ik dit of dat laat, veeleer om meer te kunnen werken en al wat het werk niet geheel direct is, daar te laten.
Was ik maar wat verder zoodat het makkelijker te verkoopen was, ik zou gedecideerd zeggen wees gij de man die de zaken behandelt, ik wil met den verkoop niet te maken hebben en leef heel en al buiten dien kring.
Nu evenwel helaas kan ik zoo nog niet spreken, en gij hebt daar geen schuld aan, doch verzoek ik U in ons beider belang en ter wille van den vrede, om geduld.
Het spijt me vreeselijk dat ik U het leven moeielijk maak — misschien heldert het zich op — als ge echter wankelt, zeg het mij ronduit, dan zou ik liever alles opgeven dan U zwaarder last dan draagbaar is te laten drukken. Dan ga ik gedecideerd naar Londen, direct, om n'importe wat te zoeken, al is het pakken dragen en laat de kunst tot beter tijden, tenminste het een atelier hebben en het schilderen.
Als ik terugkijk in het verleden stuit ik steeds op dezelfde mij nog niet geheel opgehelderde fatale punten, welke samenvallen in de maanden Augustus 1881 tot Februari 1882.
Daarom noem ik onwillekeurig steeds dezelfde namen. Wat U scheen te verwonderen.
Beste broer beschouw me niet als iets anders dan als een gewoon schilder, die voor gewone bezwaren staat en meen niet er iets bijzonders gebeurt als er donkerheden zijn.
Ik bedoel stel U de toekomst noch zwart noch fel licht voor, ge zult beter doen met in 't grijze te blijven gelooven.
Wat ik ook tracht te doen, en me zelf in fout reken als ik daarvan afwijk. Gegroet, en

t. à t. Vincent.

Betreffende de vrouw zoo twijfel ik niet of ge zult in elk geval begrijpen, ik niet brusqueeren zal van mijn kant.
Om nu nog even terug te komen op wat ge bij 't heengaan zeidet: ik begin meer en meer te denken als Pa.
Welnu dat zij zoo, gij zegt er waarheid mede, en ik voor mij ofschoon zooals gezegd ik meen niet precies zoo te denken en te doen, respecteer dit karakter en weet er misschien een zwakke zijde aan doch ook een goede zijde. En als ik in aanmerking neem dat als Pa iets van kunst wist ik zonder twijfel gemakkelijker met hem zoude kunnen praten en meer het eens blijven, gesteld gij wordt als Pa plus uw kennis van kunst — best — ik geloof wij elkaar zullen blijven begrijpen.
Met Pa heb ik herhaaldelijk oneenigheden gehad, doch nooit is de band geheel en al gebroken.
Nu dus laat ons eenvoudig de natuur daarin zich laten ontwikkelen; gij zult worden wat ge worden zult, ik zal ook niet precies blijven zooals ik nu ben, laat ons niet elkaar verdenken van iets absurds en we zullen 't wel blijven schipperen. En laat ons er over denken dat wij elkaar van jongs af kennen en duizend andere dingen ons tot elkaar brengen kunnen meer en meer.
Ik ben eenigszins bezorgd over wat u scheen te hinderen en betwijfel of ik precies weet waar het hem schort, of liever geloof het minder in een afzonderlijke bepaalde zaak zijn oorzaak heeft, dan in het bespeuren dat er punten zijn waarin onze karakters uiteenloopen en de een dit, de ander dat, beter begrijpt.
Als gij en ik er naar zoeken het eens te blijven is dit wenschelijk geloof ik.
Een ding — als ik u te lastig wordt — laat dan de vriendschap blijven al kunt ge me minder helpen in 't financiëele. Ik zal dan wel eens klagen — ik zit hier of daarover in den brand — doch zonder arrière-pensée en meer om het eens uit te spreken dan dat ik van U eischen zou of verwachten dat gij alles kunt, wat ik immers niet doen zou kerel!
Het ligt mij op het hart dat ik dingen zeide, die ik desnoods geheel terug zou willen nemen of ongezegd wenschte gelaten te hebben — of gesteld gij gaaft toe er een kiem van waar was — niet anders dan zéér overdreven zou willen beschouwd zien. Want weet het toch goed dat de doorloopende hoofdgedachte, die waarbij al 't andere klein als niets wordt, is en blijven zal, hoe de toekomst ook zij, een gevoel van dankbaarheid jegens U.

Verder dat *als* ik eens minder gelukkig was in de toekomst ik dit in geen geval — zegge in *geen geval* — begrijpt ge — ook niet dus als gij geheel uw hulp moest terugtrekken — als uw schuld zou beschouwen.
Wat overbodig zou zijn te zeggen als ik niet me had uitgelaten meer doordat mijn zenuwen te sterk werkten, dan dat in kalmte ik zoo denk, dat gij indertijd meer afdoend iets had moeten zeggen. Laat dat loopen, ge doet mij plezier als ge dat als ongezegd wilt beschouwen. Ik denk dat als dat bewuste terechtkomt het vanzelf door den tijd terechtkomt als ik kalm ben. Doch in zenuwachtigheid wijt ik 't nu aan dit dan aan dat. Zoo met meer wat ik niet alles wil ophalen, ofschoon ik mij ook wat ik in zenuwachtigheid zeg, later herinner, en ook betrekkelijk er een kiem van kan aan zijn; doch alle beginsels loopen niet door en lijken in zenuwachtige spanning dikwijls meer dan ze zijn.
Van mijn kant, al was het dat bij het heengaan er iets scheen te zijn zal ook niet er over doorgaan. Ik denk wel degelijk over wat ge zegt en schreef U reeds over kleeren, dat ik zulks niet weiger en U volkomen gelijk geef — maar ook zonder ge zulks zeidet het zou weten — dat als ik ooit bij Herkomer of zoo kwam er op uiterlijk gelet wordt. Verder wat ge omtrent Pa zeidet — er was nu aanleiding aan Pa meer te schrijven dan anders en zult ge zelf den brief lezen. En zoo met alles. Om kort te gaan als ik er toe kom een oordeel te vellen over personen, omstandigheden, kringen, waar ik niet in verkeer is het begrijpelijk ik niet raak spreek, doch phantaseer buiten de natuur om, en de dingen zeer phantastisch zie, zooals tegen het licht in alles vreemd wordt.
Gij die er dichter bij zit begrijpt niet hoe het mogelijk is, zij toch eenigermate zoo zich voordoen op een afstand van achteren gezien. En al was 't dat ik als dan glad verkeerd zoude zien, zoo zou wie er over nadacht, misschien begrijpen dat gegeven deze en die gebeurtenissen ik moeilijk anders kan spreken. Waar de dingen in de war zijn gekomen is een korte periode en die korte periode *kan* niet anders dan *voortdurend* een plaats in mijn gedachten innemen en houd ik 't voor natuurlijk dat moment een reactie moet hebben nog in 't vervolg wegens personen, ook al ontwijken zij elkaar opzettelijk, toch fataal weer tegenover elkaar komen te staan in den loop der jaren.

313 Beste Broer,
Ik wenschte ge kondt inzien ik in verschillende dingen consequent moet zijn.
Ge weet wat een ,,erreur de point de vue'' in 't schilderen is, n.l. heel iets anders en veel ergers dan eene misteekening van dit of dat detail.
Een enkel punt beslist de meerdere of mindere helling; het meer rechts of links zich developpeeren van de zijvlakken der voorwerpen door de heele compositie heen.
Nu in het leven is er iets dergelijks.
Als ik zeg 'k ben een arm schilder en sta voor jaren van strijd nog — in mijn dagelijksch leven moet ik 't inrichten à peu près zoo als een boerenarbeider of een fabrieksarbeider het doet, dan is dat een vast punt waar veel dingen uit volgen, die men dus uit zijn verband rukt als men ze anders dan in 't algemeen beschouwt. Er zijn schilders in andere omstandigheden, die anders kunnen en moeten doen.
Ieder moet beslissen voor zichzelf. Als ik andere kansen, andere gegevens had en er geen dingen gebeurd waren van beslissenden aard, natuurlijk ik zoude er door geïnfluenceerd zijn geworden in mijn doen en laten. Nu echter — en à plus forte raison — wegens ik als er maar eenigszins kwestie zou kunnen zijn van het te beschouwen als mij iets aanmatigen waarop ik geen recht had, zelfs al had ik après tout het recht maar wegens het opperen der kwestie alleen, ik vanzelf me retireer van omgang met menschen, die een zekeren stand ophouden, zelfs van mijn familie. Zoo staan wij voor deze daadzaak. Mijn vast voornemen om dood te zijn voor alles behalve mijn werk.
Moeielijk is 't me echter over die anders eenvoudige gewone zaken te spreken wegens ze in verband staan ongelukkigerwijs tot veel dieper dingen.
Niets is meer ,,angoisse'' dan een zielstrijd tusschen plicht en liefde, beide hoog opgevoerd.
Als ik U zeg ik kies mij plicht weet ge er alles van.
Een enkel woord dat we er over spraken op den weg, deed mij voelen daaromtrent in mij niets is veranderd, dat het is en blijft een wond waar ik over heen leef, doch die in de diepte zit en niet heelen kan, over jaren zal zijn wat 't was den eersten dag.
Ik hoop dat gij begrijpt wat ik bij mijzelf voor strijd had nu pas.
Deze: *Quoi qu'il en soit* (neem dat *quoi*? niet vragende want ik

heb het recht niet het te onderzoeken) — wil ik op mijn qui vive zijn eerlijk man te blijven en dubbel attent op *plicht*.
Haar heb ik nooit verdacht noch verdenk ik, noch zal ik verdenken dat finantiëele redenen haar motieven waren, anders dan eerlijk en billijk is. Zij ging zoover het raisonnable was, anderen overdreven. Verder echter begrijpt gij ik niets presumeer omtrent liefde voor mij, en wat wij zeiden op den weg blijft tusschen ons. Sedert zijn er dingen gebeurd die niet zouden geweest zijn als op een zeker moment ik niet gestaan had voor een gedecideerd ,,neen'' primo, en ten tweede voor een belofte, dat ik niet in haar weg zoude komen. In haar respecteerde ik een sentiment van plicht — haar heb ik nooit verdacht, zal ik nooit verdenken van iets laags.
Voor mijzelf weet ik dit eene, dat primo 't er op aankomt niet af te wijken van wat plicht is, en men met plicht niet transigeeren mag. Plicht is iets absoluuts. De gevolgen? wij zijn er niet voor verantwoordelijk, voor het initiatief van plicht *doen* of *niet doen* ja. Ziehier het lijnrecht tegenovergestelde aan den stelregel: het doel heiligt de middelen.
En mijn eigen toekomst is een beker die niet voorbij kan gaan tenzij ik hem uitdrink.
Dus fiat voluntas.
Gegroet — goede reis — schrijf spoedig — maar ge begrijpt hoe ik de toekomst opnemen zal met sereniteit en zonder dat een trek in mijn gezicht spreekt van dien strijd in de allerdiepste diepte.

t. à t.Vincent.

Gij begrijpt echter ik alles moet ontwijken wat me in verzoeking zou brengen te aarzelen, en ik dus alles en allen vermijden *moet* wat me *haar* in herinnering zou brengen kunnen. Die gedachte heeft me trouwens ook dit jaar wel eens meer beslissend gemaakt dan ik anders zou zijn geweest en gij ziet dat ik zulks wel zóó kan doen, dat niemand er 't rechte van begrijpt.

314

Waarde Theo, (19 Aug. '83.)
Tegelijk met dezen schrijf ik een brief aan Pa, waarin een en ander staat dat ik nu niet dubbel zal schrijven. Wees zoo goed en lees Pa's brief.
In dit schrijven aan U wensch ik nog eens te zeggen dat hoe langer hoe meer het mij voorkomt, de meest praktische en directe

weg om te vorderen met het werk is, het niet al te ver te zoeken en laag bij den weg te blijven. Als ik aan Londen denk zoo is dat een *animeerende* gedachte, weet dat wel, maar de kwestie alleen, is het *nu* uitvoerbaar? is het *nu* 't geschikte moment? Is het niet beter eigenlijk dat ik ronduit zeg tegen mezelf: ,,reken je werk nog niet rijp genoeg, wegens wat ge wilt en bedoelt nog niet begrijpelijk genoeg schijnt voor wie het zien, daar ze er als 't ware van schrikken min of meer — ga nog door — werk trouw en krachtig naar de natuur. Zoek het nog eens geheel buiten op de hei of in 't duin, en laat het provisoir genoeg zijn, wie het nu zagen er nu nog niet veel in zien. Ga dus niet door om het te laten kijken, reken niet op bijval in Londen nu direct — het moet nog beter.'' Dit een en ander zeg ik tot mezelf, en na wat ik bij dezen schrijf omtrent de vrouw in consideratie genomen te hebben, zult gij wellicht ook vinden dat er redenen zijn te twijfelen of Londen nu kan of moet gedaan worden direct.
Ik weet nog niet te beslissen.
Maar een eenvoudige gedachte die me goed schijnt, juist wegens het eenvoudige ervan, is dat ik geen andere démarche doen zoude dan goedkooper te gaan wonen, buiten ergens, waar het land typig is.
Ik ben verlangend te weten of Pa en gij meer of minder kunt treden in mijn gevoelens betreffende het blijven met de vrouw. Ik wenschte zulks mogelijk ware, in zoover dat we in plaats van de vrouw de straat op te sturen, haar belofte van beterschap maar beantwoordden met hartelijk vergeven en vergeten.
't Is beter ze behouden blijft dan dat ze te gronde gaat.
Ze zegt tot mij van morgen dit: ,,Wat betreft 't geen ik vroeger deed, ik denk er zelfs niet aan en ik heb met moeder er ook niet zoo over gesproken, ik weet alleen dat als ik weg moet ik toch niet genoeg verdien, vooral omdat ik voor de kinderen kostgeld betalen moet, en als ik de straat dan daarom op zou gaan zou het zijn omdat ik moet, niet omdat ik wil.'' Ik geloof dat ik U er eens over geschreven heb wat er tusschen ons passeerde toen zij in 't gasthuis was, en ik nog niet besloten haar bij me in huis te nemen of niet. Ze vroeg toen ook niets, wat zeer afsteekt bij meer gewone momenten bij haar.
Ik kan niet precies zeggen hoe haar expressie was, maar iets van een schaap dat zeggen zou: moet ik geslacht worden ik zal er me niet tegen verzetten.
Enfin iets zóó navrants, dat ik niet anders kan dan vergeven ten

volle, ja veeleer schuld gevoel zelf dan dat ik beschuldigen zou. Evenwel ik heb dit voor me gehouden en haar verschillende dingen laten beloven, dat zij ordelijker zou zijn, ijveriger, beter poseeren, niet naar de moeder gaan, etc.
En nu is het bij mij ook volkomen vergeven, volkomen vergeten, zonder arrière-pensée, en ik trek partij voor haar even als ik vroeger deed.
Het is een innig medelijden, dat zóó sterk is dat alles er voor wijkt, en ik evenmin nu anders kan doen dan verleden jaar in 't gasthuis, en nu zeg als toen, zoolang ik een stuk brood heb en een woning zijt gij er thuis.
Het was toen geen hartstocht, het is nu evenmin hartstocht, het is een elkaars behoeften begrijpen als afdoende daadzaken.
Nu echter wetende hoe door de familie van haar zij veel van streek is gebracht verleden jaar, en vreezende zij weer inzakken mocht, wou ik wel ik met haar ergens op een dorpje kon wonen waar ze niets zag van de stad, en veel van de natuur ongezocht onder de oogen kreeg.
Trouwens van 't begin af heb ik geweten haar gestel *jaren* noodig heeft voor alles terecht is, en dus is er nog hoop.
Nu, het kleine jongske is vreeselijk aan mij gehecht, tegenwoordig nu het begint te kruipen en te staan zit het altijd naast me, waar ik in huis heenga.
Zie Theo met te handelen naar wat wij vast en duidelijk voelen, geloof ik wij wel in vergissingen kunnen vervallen, ettelijke malen ons hoofd stooten, maar voor groot kwaad en voor wanhoop geloof ik wij bewaard blijven als we vragen wat is plicht — en dus doen zoo goed als we kunnen wat gedaan moet worden.
Zoo betreffende het werk, dat er aan mankeert betwijfel ik niet doch dat ik niet gansch en al verdwalen zal, en toch komen, zij het na veel zoeken, tot iets goeds, betwijfel ik evenmin.
En ik geloof zoo, dat het gevaarlijk is om den vooruitgang in iets anders te zoeken, dan in hetgeen direct werk is.
Ik wou, ik lui als Mauve of om een ander te noemen, Herkomer, tot vriend had, evenwel dit is niet het allereerste wat ik geloof er op aankomt, en zouden zij ook niet beschouwen als het eerste.
Door trouw doorwerken, 't moge langer of korter duren, voorspoediger of minder voorspoedig gaan, kan het niet missen of vroeger of later ontmoet men onder schilders een vriend, als b.v. M. of H. zou kunnen zijn, voor vast.

En misschien *eer* als men maar stillekens *werkt* dan wanneer men 't hem *gaat vragen* of hem bezoeken, wat met mij te minder kans op welslagen heeft, wegens een en ander, wat gij zelfs meer dan ik gevoelt, met mij 't geval te zijn, van zonderlingheid, want ik zie zelf er wel iets van, maar niet dat het zóó erg is, dat bij tijden ik niet *verwonderd* zoude zijn over langdurigheid van moeielijkheden om eenig vertrouwen te vinden bij de menschen. Gesteld mijn gebreken zouden zijn even erg en even ontwijfelbaar als die van b.v. de vrouw, dan wou ik dat sommigen voor mij deden zooals ik nu met de vrouw deed, en reeds meermalen deed, het vergeven niet ten halve maar door en door, alsof er absoluut niets ware geweest of meer te verwachten was. Hebt ge misschien tot C. M. iets gezegd dat ik misschien de vrouw zoude verlaten, neem dan s.v.p. direct dit terug; ik kan niet iets doen dat nu me bleek wreed te zijn of onbarmhartig. Of ik met de vrouw verder gelukkig zal zijn ik weet het niet en kon wel eens zijn van niet — zeker blijft er aan mankeeren — doch het geluk is niet hetgeen waar we voor aansprakelijk zijn, maar wel zijn we er voor aansprakelijk in hoever we ons geweten volgen. Adieu kerel, en als ge wilt schrijf me nog een enkel woordje terwijl ge te Nuenen zijt.
Ik kan niet anders spreken.
Ge moet nu Pa's brief maar eens lezen.
Als ik de vrouw verliet, zij zoude misschien gek worden, maar omdat ik voor mij reeds meermalen in haar buien van ondragelijk humeur een middel heb gevonden om haar tot bedaren te brengen door een angst die haar drukte te calmeeren b.v., omdat in den loop van dit jaar zij heeft leeren zien zij in mij waarlijk een vriend heeft, die in haar zwakheden haar wel eens voorkomt, en begrijpt waar het hem schort, is er dat je ne sais quoi in haar gekomen van rust als ik bij haar ben, en op den duur zal zij hoop ik beter worden, vooral als wat haar terugsleept in 't verleden, waar zij liever niet aan herinnerd moet worden, haar niet meer trekt. Verhuizen is echter wenschelijk maar moet tevens bezuinigingsmaatregel zijn. Tot haar zijn b.v. dingen gezegd als dat ik haar zou verlaten ter wille van de kinderen. Dit is niet zoo, het zou in geen geval mijn reden zijn, maar is een van de dingen die haar desoriënteeren en doen wenschen zij de kinderen niet had.
Theo met haar is het zoo, dat zij wel leert doch men heel dikwijls haar hetzelfde moet wijzen, en zij maakt iemand wel eens

moedeloos, toch als zij — maar het gebeurt haar zelden — er toe komt om te zeggen. wat zij wil en bedoelt, is het vreemd hoe rein zij is ondanks haar bedorvenheid. Net of heel diep iets gespaard is in de ruïne van haar ziel en hart en geest.
En haar expressie in die enkele momenten is als die van een Mater Dolorosa van Delacroix, of als zekere koppen van Ary Scheffer.
Daar geloof ik in, en nu ik dat weer heb gezien, respecteer ik dat diepe en houd mijn mond over haar gebreken.
Ik hoop kerel gij nog een paar mooie zonsondergangen ziet boven het stille land, ver van de stad af, voor gij naar de stad terug gaat. Betreffende verandering van woonplaats, ik weet dat dit op meer dan eene plaats zou te vinden zijn.
Maar natuurlijk doen we wat we doen, met bedaardheid, en dus schrijven we er nog wel eens over.
Adieu, heb nog goede dagen, en weet dat wat ook de toekomst baren zal, ik hoop blijf houden dat latere dagen kalmer zullen zijn.
t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 315
Gij begrijpt dat ik wel een beetje verlangend zal zijn om van U te vernemen of gij mijn brief hebt gelezen. Betreffende mijzelf, de weg dien we berekenen 't goedkoopst te zijn — ik geloof dat het op een dorp gezocht zou moeten worden — zou me de meest raisonable in gegeven omstandigheden toeschijnen.
Als de frs 150 per maand kunnen blijven, geloof ik wij het er haast of geheel mee kunnen dekken.
Beste broer gij ziet dat in geen geval er voor mij schijnt ruimte te kunnen komen.
Ik zal trachten er niet over te klagen, en verbijten wat ik verbijten kan.
Mijn overtuiging dat het werk eigenlijk meer eischt, blijft wel bestaan, en dat ik ook aan eten en andere behoeften wat meer moest kunnen besteden, doch als ik het met minder moet doen, après tout mijn leven is misschien het eten niet waard, wat zal ik er beweging over maken. En het is niemands directe schuld, ook mijn eigen niet echter.
Een ding echter hoop ik dat gij inziet — dat *meer* doen dan zelfs in eten, kleeren, al wat comfort is, al wat eigenlijk noodig is

zich gêneeren, men niet doen kan. Waar men zelfs daarin zich heeft bekrompen, kan geen kwestie van onwil zijn nietwaar? Gij begrijpt wel dat als iemand tot mij zeide, doe dit, doe dat, maak hier, maak daar een teekening van, ik het niet zou weigeren, ja herhaaldelijk met pleizier probeeren, als 't de eerste keer niet lukte. Doch niemand spreekt daarover, of zóó vaag, zóó in het algemeen, dat het me meer in de war dan op streek helpt. Beste broer betreffende kleeren, ik heb aangetrokken wat ik kreeg zonder naar meer te verlangen, zonder naar meer te vragen. Ik heb gedragen kleeren van Pa en van U, die soms anders zitten aan mijn lijf dan ik wel helpen kan, ook wegens de tailles kunnen verschillen.
Als gij blauw blauw wilt laten dat er op mijn toilet wel eens wat aan te merken is, zal ik tevreden blijven met wat ik heb, en dankbaar er voor zelfs met weinig, ofschoon natuurlijk als ik kan in later tijd ik wel nog eens zal er op terugkomen, en U hoop te zeggen: Theo, weet gij nog wel den tijd toen ik met een langen domineesjas liep van Pa, etc., en 't komt me voor *nu* de dingen stilletjes op te nemen, later er samen eens over te lachen, als we ons er meer bovenop gewerkt hebben, oneindig verkieselijk is boven nu er over te twisten.
Voorloopig heb ik voor als ik eens uit moet Uw pak, dat ge meebracht en nog meer wat presentable is. Dat ik op 't atelier of buiten die niet aantrek, houdt me dat ten goede, 't zou moedwillig bederven zijn want men krijgt altijd de een of andere vlek bij het schilderen, en vooral als men zelfs bij regen en wind een effect tracht te pakken.
Mijn idee omtrent geld verdienen is zoo eenvoudig als maar zijn kan, het is dat het moet komen door het werk, en dat ik niets win met in de gegevenen persoonlijk menschen er over te gaan spreken.
Toch als ik eens kans zie, ik ga er op af — b.v. wat ik U nog zei van Belinfante, van Smulders, maar tot heden was 't geluk me weinig dienstig. Enfin daar treur ik niet over, als gij me maar niet van streek maakt door mij van onwil te verdenken.
Want ik geloof, dat als gij grondig nadenkt, gij niet twijfelen zult of ik heb ijver, en dat als gij bovendien zoudt *eischen* ik meer bij menschen ging vragen om van mij te koopen, *ik zou het doen* maar misschien zou ik *dan* melankoliek worden.
Als het kan, laat mij toe ik voort ga zooals tot nog toe. Indien

niet, en als gij wilt ik personen zal gaan opzoeken met mijn werk, ik weiger het niet als gij het mij aanraadt.
Doch beste broer, menschenhersens kunnen niet alles verdragen. Getuige Rappard, die hersenkoorts kreeg, en nu tot naar Duitschland toe is om er af te komen; mij nu agiteert het meer dan me nuttig is, als ik zulke démarches doe van bij menschen te gaan spreken over het werk. En hoe kom ik er vandaan? met een weigering, of met een kluitje in 't riet gestuurd.
Het zou me niet agiteeren als gij 't b.v. waart, die mij kent en met wien ik gewoon ben te spreken.
Ik zeg U ik voel me minder energiek buiten als ik onder de menschen geweest ben.
Als we nu geen tijd verliezen met démarches in dien zin, zoo vorderen we langzaam maar vast en ik weet geen beteren weg. In geen geval zal ik eene serieuse bestelling afslaan, wat men ook vragen moge, in mijn geest of tegen mijn zin, ik zal trachten het zoo te doen als men wil, het over te doen als men wil.
Enfin ik neem mij voor in *geen* geval ongeduldig te worden, zelfs als men het mij opzettelijk moeielijk zou maken.
Meer dan dat kan ik niet zeggen, en wilt gij zelf mij iets opgeven, kunt ge zelf er een proef mee nemen of meer proeven, ik ben tot Uw dispositie.
Ik geloof dat er een verschil is tusschen nu en vroeger jaren. Vroeger werd er meer hartstocht gebruikt èn bij het maken èn bij het beoordeelen van werk. Men koos beslist deze of gene richting, men koos energiek partij voor deze of die. Er was meer animo. Nu vermeen ik er een geest van grilligheid en satiété is. Men is lauwer in het algemeen. Ik voor mij schreef het U vroeger reeds dat het mij voorkwam sedert Millet er reeds een sterke daling was te bespeuren, als was 't toppunt reeds bereikt en de décadence begonnen.
Dit werkt op allen en alles.
Ik ben er altijd blij om dat ik de collectie teekeningen van Millet in 't Hotel Drouot nog heb gezien.
Op dit moment zijt ge te Nuenen.
Ik wou wel broer dat er geen redenen waren, dat ik afwezig ben. Ik wou we er samen liepen op het oude boerenkerkhofje, of bij een wever. Dat is nu niet zoo — waarom niet — och omdat ik begrijp dat ik een trouble fête zou schijnen in de gegeven stemmingen.

Theo nogmaals — ik begrijp het niet geheel en al en vind het wat te ver gegaan dat zoowel gij als Pa U gegeneerd gevoelt om even met me te loopen. Ik van mijn kant blijf toch weg, ook als mijn hart verlangt naar samenzijn.
Ten minste aangezien ik althans dat enkele oogenblikje van 't zij U 't zij Pa eens zonder arrière-pensée, alleen wegens onverbreekbare banden te zien, niet goed missen kan, wenschte ik voortaan wij het artikel vormen of kleeren nooit meer bespraken, als wij elkaar zien. Ge ziet aan alles hoe in plaats van mij in te dringen, ik zoover mogelijk me retireer.
Maar laat de vormen geen algeheele verkoeling veroorzaken. Dat eene lichtpuntje dat wij eens in 't jaar elkaar even zien, moet niet getroubleerd worden. Adieu, t. à t. Vincent.

Betreffende het werk zoo aarzel ik niet.
Gij hebt gelezen Fromont Jeune en Riszler aîné, nietwaar? In *Fromont jeune* vind ik *U niet* natuurlijk, maar in Riszler ainé, in zijn geabsorbeerd zijn in zijn werk, zijn beslistheid *daar*, terwijl hij overigens een bonhomme was en tamelijk nonchalant en kortzichtig, zijn weinig behoeften voor zichzelf, zoodat hij voor zich zelf niets veranderde toen hij rijk werd, vind ik wel overeenkomst met mezelf.
Ten opzichte van mijn werk zijn al mijn gedachten zoo geordend, zoo gedecideerd, dat ik geloof gij wel doet aan te nemen wat ik zeg: laat me zooals ik ben maar begaan, mijn teekeningen zullen goed worden als wij op den gewonen voet met elkaar biijven zelfs, maar omdat het goed worden afhangt, een beetje afhangt van het geld voor mijn verschotten en onkosten — en niet van mijn inspanning geheel alleen — wees met het geld zoo mild als het kan, en als ge kans ziet er eenige hulp van een anderen kant bij te vinden, laat het niet. Maar in deze weinige regels staat ook eigenlijk alles wat ik te zeggen heb.
Gij moet door mijn handelwijs toen ik bij Goupil vandaan ging U niet laten desoriënteeren omtrent mijn eigenlijk karakter. Was de zaak toen voor mij geweest dat wat de kunst nu voor me is, zoo had ik toen beslister gehandeld. Nu echter was 't me toen twijfelachtig of het mijn carrière was of niet, en was ik meer passief; toen mij gezegd werd, zoudt ge niet weg gaan? zei ik: gij vindt dat ik weg moet gaan? dus ik ga weg — meer niet. Er is toen meer gezwegen dan gesproken.

Had men het toen anders behandeld, had men gezegd: wij begrijpen niet Uw handelwijs in dit of dat, expliceer het, zoo zou 't anders geloopen zijn. Ik zei U broer dat discretie niet altijd begrepen wordt. Tant pis misschien. Nu is het beter ik de carrière heb die ik heb, geloof ik, maar toen ik bij Goupil vandaan ging, waren er andere motieven dan kleeren, bij mij althans. Er was toen een half of heel plan ik te Londen in de nieuwe zaak bij de schilderijen eene betrekking zou krijgen, waarvoor ik mij vooreerst niet geschikt rekende, tweedens geen lust in had. Ik had wel in de zaak willen blijven als het minder absoluut een betrekking van spreken met de bezoekers geweest ware.

Als men kortom mij toen had gevraagd, hebt gij pleizier in de zaak, was mijn antwoord geweest: ja zeker — wilt gij er in blijven? ja als gij mij waard rekent wat ik verdien, en niet hinderlijk of schadelijk rekent. En zou dan een betrekking aan de drukkerij misschien, of die te Londen, maar wat gewijzigd, hebben gevraagd en geloof ik gekregen.

Men heeft me echter niets gevraagd doch alleen gezegd: ,,vous êtes un employé honnête et actif, mais vous donnez un exemple mauvais pour les autres'', en ik heb daar niets tegen in gezegd, omdat ik niet influenceeren wilde of ik blijven zou of niet.

Ik had er echter een boel tegen in kunnen zeggen als ik gewild had, en wel zulke dingen, als geloof ik gemaakt zouden hebben ik blijven kon.

Ik zeg dit wegens ik van U niet goed begrijp gij niet weet dat het hem in heel andere dingen toen zat dan in toilet.

Nu — tegenover U — zeg ik wat ik nu niet twijfel recht is te zeggen, aangezien mijn vak mijn vak is en ik niet twijfel of ik moet er in blijven. Ik zeg tot U dus dit: niet alleen wensch ik de dingen tusschen ons te houden zooals ze zijn, maar ik ben zelfs zoo dankbaar voor onze relatie, dat ik naar armer of rijker, moeielijker of makkelijker niet vraag, als stilzwijgende conditie aannemende dat ik met alle condities tevreden ben en schikken, plooien, me behelpen wil als het moet.

Màar ik verlang alleen gij niet twijfelen zult aan mij ten opzichte van goeden wil, ijver — en een beetje gezond verstand me toekent, zoodat ge me niet verdenkt van malle dingen te doen, en dus stillekens in mijn gewone doen me laat voortwerken.

Natuurlijk moet ik zoeken om te vinden en lukt me lang niet alles, toch in 't eind wordt het werk goed.

Geduld tot het goed is, niet loslaten tot het goed is, niet twijfelen, is wat ik wou gij en ik samen hadden en hielden. Als we dat houden weet ik niet in *hoeverre* we geldelijk voordeel zullen hebben, maar dat — *op conditie van samenwerken en eensgezindheid echter* — we zullen kunnen blijven volhouden ons leven lang, nu eens niets verkoopende en het moeielijk hebbende, dan bij tijden *wel* verkoopende en het gemakkelijker hebbende, geloof ik wel.
Dat is kort en bondig genoeg. Het volhouden hangt af van onzen wil om samen te blijven, zoolang die wil bestaat is het mogelijk.
Nu noem ik nogmaals Riszler aîné, (ik geloof gij het boek kent, lees het anders eens en mijn bedoeling zal U duidelijk zijn), en wijs U er op hoe die man had een uiterlijk min of meer als het mijne, hoe zijn leven was werken op den zolder van de fabriek aan zijn dessins en machines, hoe overigens hij voor niets tijd had of lust, en zijn grootste luxe voor zichzelf was een glas bier te drinken met een ouden kennis.
Weet dat de historie in het boek er eene is die hier er niets op aan komt, andere dingen in 't boek niets ter zake doen, ik wijs U op het karakter, de levensmanier van Riszler aîné op zichzelf, *zonder arrière-pensée aan iets anders in de historie*. Alleen eigenlijk om U te expliceeren dat ik weinig aan mijn kleeren denk wegens de wijs van werken — als ge wilt van zaken doen van mij — is een persoonlijk werken, *niet* een démarches doen bij menschen. Enkele vrienden die ik later zal krijgen, zullen me geloof ik nemen zooals ik ben.
Ik denk ge dezen brief zult begrijpen, en begrijpen het bij mij niet is een boos worden over als me iets gezegd wordt van kleeren. Neen, ik word van binnen hoe langer hoe bedaarder en geconcentreerder en om mij boos te maken zoude heel iets anders noodig zijn. Waar ik ook kwam, zou ik zoo ongeveer dezelfde zijn — misschien werkelijk overal in 't begin een slechte impressie maken. Doch dat die blijven zou voor altijd, bij die personen welke ik er eens over sprak onder 4 oogen, betwijfel ik.
Nu van dit moment aan ben ik weer geheel in het werk verdiept. Doe voor mij zooals het kan, denk er zelf over wat de zaak nuttig kan zijn of ons er komen bespoedigen. Ik twijfel aan Uw goeden wil of vriendschap niet.
Gegroet, heb goede dagen en schrijf eens spoedig.

Adieu, Vincent.

Beste broer, 316

Uw brief kwam heden en gaf mij in veel opzichten ruimte. Ontvang mijn dank voor de démarche bij C. M. gedaan — ik zal C. M. bedanken, hem eenige studies sturen, verder —over de vrouw vooral — *niets*. Toch nog één ding.

Ik zal U dezer dagen een brief schrijven dien ik op mijn gemak schrijven zal, en mijn best zal doen kort te schrijven, en toch er datgene in te zeggen wat ik meen noodig te zijn.

Dien brief zoudt ge dan kunnen houden om — als gij staat of zult staan tegenover iemand die misschien te bewegen ware studies van me te nemen — zoo iemand precies mijn eigen gedachte en bedoeling te zeggen. Mijn gedachte vooral deze zijnde: één teekening van me op zichzelf, *zal ook in vervolg van tijd* niet ten volle voldoen, een aantal studies zullen, hoe uiteenloopend overigens, toch elkaar aanvullen. Kortom voor de liefhebbers zelf is het m.i. beter, zij er een aantal nemen dan een enkele. En als 't op 't geld neerkomt, heb ik liever te doen met een liefhebber die goedkoop voortdurend zou nemen, dan een enkelen keer slechts, al betaalde hij dan goed.

Nu kan ik U nog vertellen ik een bezoek heb gehad van Rappard, en hij de grootere teekeningen zag en in zijn spreken er over hartelijk was. Toen ik hem zei ik mij wat slap voelde en dacht het komen kon wegens het maken ervan niet vanzelf gaat, scheen hij er niet aan te twijfelen of dit hoorde onder de begrijpelijke zaken.

Wij spraken samen over Drenthe. Hij gaat dezer dagen daar weer heen, en hij gaat ook nog verder, namelijk naar de visschersdorpen op Terschelling.

Ik voor mij, nu vooral na 't bezoek van Rappard, zou erg graag naar Drenthe gaan. Zoo zeer zelfs dat ik onderzocht heb of het verhuizen van het heele boeltje makkelijker of bezwaarlijker te doen zou zijn.

Door intermediair van van Gend en Loos kan men de meubels, zelfs de kachel en bed meenemen door een halven goederenwagon te nemen, wanneer zelfs weinig of geen pakkisten noodig zouden zijn.

Natuurlijk denk ik daarover, wegens al zijn die dingen die ik heb niet heel veel waard, het toch een groote uitgaaf is als men weer van voren af aan zich zou moeten installeeren.

Mijn voornemen zou dan echter zijn, gaan met vrouw en kinderen.

Wij zouden staan voor de kosten van die verhuizing en reiskosten. Eenmaal daar geloof ik, ik voor vast in die heidestreek en veenderijen zoude blijven, waar hoe langer hoe meer schilders komen, en metdertijd wellicht een soort kolonie van schilders zou kunnen ontstaan.
Het leven is daar zooveel goedkooper dan hier, dat ik geloof het mij f 150 of f 200 per jaar in elk geval reeds zoude bezuinigen, op woning vooral in elk geval.
En van het geld van C. M. mijn schuld betaald hebbende, ware 't misschien wenschelijk snel te zijn in die beweging.
Eene reis derwaarts om poolshoogte te nemen, zoude mij voorkomen als eigenlijk overbodig.
Ik heb voor mij liggen een kaartje van Drenthe. Ik zie daarop een groot wit vak zonder tittels van dorpen, 't wordt doorsneden door de Hoogeveensche vaart die plotseling eindigt, en ik zie 't woord Veenen op de kaart dwars door het blanke vak geschreven.
Rondom dat blanke vak een aantal zwarte stipjes met dorpsnamen, een roode stip voor het stadje Hoogeveen.
Aan de grens een meer — 't Zwarte meer — een naam die te denken geeft, allerlei baggerlui stel ik me op de oevers voor.
Enkele dorpsnamen als: Oosterheuvelen, Erica, hebben ook iets dat te denken geeft. Enfin deel mij eens mede wat gij zoudt denken van de mogelijkheid eener snelle beweging van verhuizen naar die streek.
Als er van kwam, ik zoude beginnen met op gegevens van Rappard's ondervinding daar af te gaan. Dan zijn raad volgen van meer in dien achterhoek te gaan, waarvan ik U beschrijf hoe 't zich op de kaart voordoet.
Ik zie dezer dagen een uitvoerige kaart van Drenthe te krijgen, met de aanduiding der terreinen er op.
Wel zouden we staan voor eene onmiddellijke uitgave, maar op den duur zouden we veel uithalen geloof ik. Meer dan dat reken ik van belang ik zoude zijn in een streek zeker zeer opwekkend, zeker vanzelf stemmende tot al wat serieus is, en mijn werk er niet anders dan op verbeteren kan.
Hoe groot zoude die uitgave zijn? ik zal U dat dezer dagen eens uitrekenen meer nauwkeurig.
Ik veronderstel de heele familie doorgaat voor $2^1/_2$, men kan echter eischen voor 3 persoon.
De reiskosten staan in mijn spoorboekje niet, maar zullen ver-

onderstel ik onder de f 10 per persoon blijven. 1/2 wagon tot Assen werd geschat door van Gend & Loos op f 20.
Men zoude evenwel zich eenigszins moeten prepareeren op eenige dagen verblijf in de herberg, wat ± f 1 per persoon per dag bedraagt.
Hier is de huishuur vooral en bovendien de duurte van alles voor mij assommant.
En de allerzwaarste uitgaaf, die van model, zou ginder zeer zeker in dit opzicht verschillen dat ik met 't zelfde meer en beter model zou hebben, of met minder geld evenveel.
Ik zoude wel denken dat indien ik ergens daar me zou vestigen, Rappard in die zelfde streek nog meer zou komen dan nu, en wij eenige gezelligheid aan elkaar zouden hebben.
Zooals ik U zeg, vooral sedert zijn bezoek en wat wij samen bespraken omtrent het werk, fixeerde zich mijn idee op Drenthe. Overigens ik kan ook desnoods hier zoeken naar goedkoopere woning, en ik vind het hier ook mooi maar toch — ik wou wel eens met de natuur alleen zijn — zonder stad.
Hoeveel genoegen 't geen ge omtrent het werk zegt mij geeft, kan ik U moeielijk zeggen, ik ben blij gij zegt er iets bijdoen is eigenlijk verkeerde politiek.
Men valt daardoor in halve maatregelen, die een half mensch van iemand maken. Dat waar wij op werken moeten is dat het quelque chose de mâle er *nog meer* in komt. Dat gij iets daarvan nu reeds ziet, geloof ik niet ge zult hoeven terug te nemen, vooral niet als ik mijn kracht terug heb. Het is nu wel lastig dat mijn maag zelfs het gewone niet verdragen kan, en mijn *trek* zou wezen, als ik er aan toegaf — alleen zure appelen. Ik geef daar *niet* aan toe doch genoeg, er *is* verslapping meer dan recht is. Ik verwacht nog een brief van Rappard over Drenthe ook. In elk geval schrijf ik U spoedig nog, ook over een plan van eenvoudig hier blijven, als ik van mijn huisbaas informatie hebben zal over een woning te Voorburg, die hij zegt ik misschien goedkoop zou kunnen krijgen. Adieu, nogmaals hartelijk dank,

t. à t. Vincent.

317

Waarde Theo,
Hedenmorgen was ik bij v. d. Weele en zag de studies die hij uit Gelderland medebracht.

En mijn trek om naar Drenthe te gaan verminderde niet door wat ik van hem nog hoorde.
Toevallig wist hij van een der dorpen, die ik op 't oog had, dat de natuur daar prachtig is en vol karakter.
Ik zei tegen hem nog eens dat ik wel gewenscht had, wat meer omtrent schilderen te weten gekomen te zijn dit jaar. Nu zijn antwoord was: och zanik daar toch niet over, iedereen heeft primo zijn persoonlijke twijfelingen, leert hij van een ander, is dikwijls 't gevolg hij behalve zijn eigen ook nog de zwakheden van zijn meester er bij krijgt, ga gerust en zonder daarover te denken voort. — Enfin in den grond denk ik precies 't zelfde, behalve dat ik het te eigenwijs zou vinden, als ik niet bleef trachten toch op mijn qui vive te zijn van anderen wat te leeren. Maar wat men zoodoende eens ziet of hoort van een ander, moet wellicht als een buitenkansje beschouwd worden.
Een klein bewijs hoe weinig vast de vrouw in haar karakter is, kunt ge zien uit wat ik U zeg dat sedert haar bepaalde belofte van nu pas om niet meer bij haar moeder te gaan, zij toch weer er heenging. Ik heb haar deswegens gezegd dat als zij zoo'n belofte zelfs geen 3 dagen kon houden of zij dan verwachten kon, ik haar berekend zoude vinden voor eene belofte van trouw voor altijd.
Want ik vind dit heel leelijk van haar, en moet er haast uit opmaken dat ze meer bij dien boel hoort dan bij mij. Zegt dan echter weer dat ze er spijt van heeft, maar — morgen zal ze 't weer doen, dat begin *ik* er van te denken; maar zij zegt — o neen. Op zoo'n manier krijg ik er spijt van haast dat ik de dingen serieus opvat. Toen ik het haar liet beloven zeide ik haar: op drie manieren staat het met h—rij in verband als je er heengaat, vooreerst omdat ge zelf indertijd bij je moeder woonde en zij je zelf er toe aanzette om de straat op te gaan. Dan omdat zij woont midden in een zeer gemeene buurt, die gij meer reden hebt te vermijden dan iemand anders en eindelijk woont de h—r van je broer daar in huis.
Echter is het ook nu niet absoluut onmogelijk b.v. een tijd buiten en van al haar familierommel afzijnde, ze terecht komt maar — wie waarborgt me het ginder niet zal zijn ,,wat is het hier beroerd, *waarom heb je mij hier gebracht*? Zij maakt me bang voor die dingen ook als ik mijn uiterste best doe om in 't extreme van haar te verlaten niet te vervallen.
Dat wat Zola zegt komt me voor waar te zijn: ,,*Pourtant* ces femmes-là ne sont *point mauvaises*, leurs erreurs et leur chûtes

ayant pour cause l'impossibilité d'une vie droite dans les commérages, les médisances des faubourgs corrompus'', ge weet wel wat ik bedoel uit L'assommoir.
Ik weet wel dat er onderscheid is ook, maar toch er zijn punten van overeenkomst tusschen hoe ik tegenover haar sta tegenwoordig en de passage uit L'assommoir waar die smid ziet dat Gervaise den verkeerden weg opgaat, en hij op haar niets vermag wegens zij dubbelhartig en omdat alles troebel is voor haar oogen niet kan besluiten partij te kiezen.
Ik heb meer medelijden met de vrouw dan ooit te voren, omdat ik zie dat zij rust noch duur heeft.
Ik geloof dat op dit oogenblik zij geen beter vriend heeft dan ik, die meer van harte haar zou helpen als zij het me mogelijk maakte. Doch zij zoekt mijn vertrouwen niet, en maakt mij absoluut machteloos door *wel* aan eigenlijk haar vijanden haar vertrouwen te geven, ik sta er voor zij niet inziet dat er kwaad is in wat zij doet — of niet 't wil begrijpen, denk ik soms. De periode dat ik boos werd om verkeerdheden van haar heb ik reeds lang doorgemaakt verleden jaar. Als ik *nu* haar in dezelfde fouten zie vervallen, het verwondert mij niet meer en als ik wist 't haar redding was zou ik er me in kunnen schikken geloof ik. Omdat ik zóó over haar denk dat ,,quand bien même'' ik haar niet voor slecht houd. Doch ik houd haar niet voor slecht, zij heeft nooit gezien, wat *goed* was, *hoe kan* ze goed zijn?
Ze is bedoel ik niet verantwoordelijk als iemand, die 't begrip heeft er onderscheid is tusschen kwaad en goed, tot dat begrip is zij au fond niet gekomen dan bij instinct zeer vaag en verward. Ik geloof van haar dat als zij wist wat ze doen moest, zij het doen zou. Wat gij zeidet — dat gij geloofde het haar *goed* zou doen als zij van mij van daan was — is iets dat ik zelf waarschijnlijk zou vinden, als zij dan niet in haar familie verviel primo en secondo van 't eenige wat nu haar nog recht houdt betrekkelijk — haar kinderen — af moest. 't Is een geval waar men geen uitweg in ziet. Ik weet niet of het te begrijpen is zooals ik het zeg, maar ziehier hoe het zit — au fond wil zij bij mij zijn en is aan me gehecht, maar zij is er blind voor dat zij zelf zich van mij verwijdert en ik kan er niets van zeggen of 't is — ja ik weet het wel, je neemt me toch niet. —
Nu zijn dat de *goede* buien en wat de *slechte* zijn is nog desperater. Dan zegt ze ronduit: nu ja ik ben onverschillig en lui en dat ben ik ook altijd geweest en daar is ook niets aan te doen, of — nu ja ik

ben een h—r ,,of het kan toch op niet anders uitkomen dan dat ik in 't water spring''.

Denkt men nu eens na over dat verwaarloosde, half of liever heel bedorven, ik zou willen zeggen *door 't riool gesleepte* karakter van haar, dan zeg ik voor mij — après tout *kan* zij niet anders zijn dan ze is, en van mij zelf zou ik het bête en verwaand vinden als ik met een groot, plechtig klinkend woord haar veroordeelde. Ge zult nu misschien beter begrijpen dan verleden, hoe ik er toe kwam om op haar toe te passen wat de pastoor Bienvenu uit Victor Hugo's Misérables gewoon was tegen leelijke zelfs vergiftige beesten te zeggen: ,,pauvre bête ce n'est pas sa faute qu'elle est ainsi''.

En gij zult wel kunnen inzien dat ik zóó graag haar boven water zou houden, dat bij voorbeeld als het te vinden was door haar te trouwen, ik ook nu haar trouwen zou. Maar is het daarmee gevonden? als zij b.v. in Drenthe zou gaan malen, waarom hebt ge me hier gebracht — dan was men nog even ver.

Hetgeen ik hoop gij niet op tegen zult hebben, gegeven de dingen zoo als ze zijn, gegeven de noodzakelijkheid om te avanceeren, gegeven wij er over hebben gedacht, gegeven mijn voornemen om *als* het kan, n.l. als zij *zelf* het niet absoluut onmogelijk maakt met haar te blijven, 't geen zeg ik ik hoop gij niet op tegen zult hebben ik voor nu onmiddellijk besluit is — doorvoeren mijn naar Drenthe gaan. Gaat de vrouw mee of niet, hangt af van haar zelf, *ik weet* zij overlegt met haar moeder. *Wat* weet ik niet. Vraag ik niet naar ook.

Maar wil ze meegaan, och laat haar meegaan. Haar te verlaten is haar terugstooten in de prostitutie, dat *kan* dezelfde hand niet doen die haar trachtte er uit te helpen, nietwaar?

Drenthe is voor *'t werk* en voor de *bezuiniging* 't best wat we m.i. doen kunnen, en ik denk ge dat ook zoo inziet. Dus wat er nu momenteel zij van haar, we gaan door met de uitvoering van dat plan als ge 't goedvindt.

Bij het weggaan zeg ik, gaat gij mede of blijft ge, tot de vrouw. *Als* ze mee gaat dan zal ik ginder geloof ik meer invloed hebben en haar wel wat flinker krijgen.

Heden stuur ik een aantal studies aan C. M.

Ik blijf erg blijde met Uw *herziene* opinie over 't werk — Uw *herziene* opinie klopt met die van Rappard — ook v. d. Weele gelooft dat er iets in mijn werk is. Ik voor mij geloof van me zelf, dat

er in ieder schildersleven een periode is van ondingen maken en ik geloof dat die bij mij zelfs reeds een tijd lang achter den rug is. Verder dat het bij mij geleidelijk maar vast vooruit gaat, en dat over hetgeen ik nu doe, later door beter werk een *reflexie* zal komen, die beter zal doen uitkomen dat nu zelfs er al iets in is van eenvoud en waarheid, en wegens gij het zelf zegt, van mannelijk opvatten en aankijken.

Zoo als gij in een studie iets vindt, zult ge niet hoeven terug te nemen wat ge er in vindt, en later beter werk zal er U niet geheel voor bekoelen.

Weissenbruch zeide mij verleden jaar reeds zoo iets — ga gij stil door, en als ge oud zijt, zult ge nog met rust op uw eerste studies zien. Veel schilderen is nu echter iets wat niet uitgesteld mag worden. *Dat* en nog weer eens een doortrokken worden van de sereniteit der natuur in een heistreek — twijfel er niet aan — brengt ons tot overwinning in 't eind, en tot vooruitgang van de eene maand op de andere.

Dezer dagen schilder ik ook nog al druk, ik heb weer studies uit het bosch vooral. Gegroet en schrijf eens spoedig,

t. à t. Vincent.

Met de geschilderde studies zal het zóó gaan, als met de geteekende. Later, als ik meer gevonden heb, zal men zien dat in dit figuur of dat brok landschap reeds een zeker persoonlijk karakter is. Enfin, als alles naar wensch gaat, hoop ik U nog dezen herfst uit Drenthe studies te sturen.

318

Waarde Theo,

Heb dank voor Uw brief en het ingeslotene. Ik wil er reeds heden op antwoorden. Het kan waar zijn wat gij schrijft — wat we ook reeds bespraken — wat ik er voor en na dien tijd zelf ook meermalen over heb gedacht dat indien de vrouw verplicht was van mij af te zijn, op eigen beenen te staan, zij een rechte koers zou beginnen. Wegens ze 2 kinderen heeft, is het echter een zeer moeielijk geval, maar wat zal ik er van zeggen — in de gegevenen is het iets waar zij zelf toe noodzaakt, en *de omstandigheden nog veel meer echter toe noodzaken*. Ik onderstreep dit laatste.

Weet ge wat ik heb gedaan, ik heb vandaag met haar een rustigen dag gehad, met haar erover gesproken lang en breed, haar uit-

gelegd ten volle hoe het met mij stond, en dat ik weg *moet* voor mijn werk, en een jaar *moet* hebben van weinig uitgeven en wat verdienen, om 't gepasseerde, dat me wat te zwaar was, in te halen. Dat ik voorzag dat als ik met haar bleef, ik haar toch niet zou kunnen helpen meer over korten tijd, en dan alweer in schuld raken hier waar het duur is, en er niet meer uit kunnen. Zoodat kortom zij en ik wijs moesten zijn, en van elkaar gaan als vrienden. Dat zij van haar familie moet gedaan krijgen, die de kinderen opnemen en dat zij moet gaan dienen.
Nu het is zoo duidelijk dat ik het hier moeielijk zou kunnen houden, dat zij het ook wel begrijpt.
En zoo is onze afspraak, wij op dit moment beiden in den brand zittende èn het erger makende door bij elkaar te blijven, zullen scheiden voor een tijd, of voor altijd, zooals het loopt.
Ik zeg er bij, of voor altijd, omdat zij voor haar kinderen, ik voor mijn werk een reden hebben, om te moeten leven quand bien même, en dingen zullen moeten doen tegen onzen zin, en — misschien niet zoo goed zullen kunnen zijn als we zouden willen.
Ik heb tot haar gezegd: ,,gij zult er wel niet kunnen komen geheel recht, maar ga zoo recht mogelijk, ik zal ook zoo recht mogelijk gaan, maar weet vooruit ik verre van geheel goed het er af zal brengen in 't leven.''
Dus zeg ik ,,zoolang ik maar wete dat gij Uw best doet en niet *alles* loslaat en goed zijt voor de kinderen, zooals gij weet ik er ook goed voor ben geweest — als ge maar zóó doet dat de kinderen bij U al zijt ge maar een arme dienstmeid, al zijt ge maar een arme hoer, toch een Moeder vinden, zijt en blijft ge met al den bliksemschen troep fouten in mijn oog *goed*. En ik ofschoon ik geen oogenblik twijfel of heb soortgelijke agrémenten, zal niet anders worden hoop ik, dan zooals ik was in zoover dat ik geen vrouw met een dikken buik of in de rats zal zien, of ik zal er 't mijne van denken en doen wat ik er aan doen kan als 't in mijn weg komt. Als het met U, zeg ik, zoo gesteld was, als toen ik U vond, wel ge zoudt bij mij een thuis hebben — een schuilplaats voor den storm, zoolang ik een stuk brood en een dak heb, maar nu is 't zoo niet en de storm voorbij, ge kunt geloof ik, een rechten weg maken voor uw voeten zonder mij — welnu ge moet dat probeeren.
Ik voor mij zal me ook een rechten weg voor de voeten zien te

maken, ik moet hard werken en doe gij dat ook.'' Zoo op die manier heb ik er over gesproken.
Och broer gij ziet het wel, wij zouden niet van elkaar gaan als we niet moesten. Ik zeg U, we zouden niet van elkaar gaan als we niet moesten. Hebben we elkaars fouten niet telkens vergeven en weer opgemaakt? Wij kennen elkaar zóó dat wij elkaar niet slecht meer kunnen vinden. Of het liefde is weet ik niet, maar wat er tusschen ons is, is er tusschen ons.
Betreffende 't moeten — ziet ge, ik wil ook niet in scharrelen vervallen, ik wil doorwerken, recht door — krachtig — doen wat gedaan moet worden in zake schilderen. Daar weet ik kan ik niet verkeerd aan doen, dat wil zeggen ik weet niet *hoe* het zal uitkomen voor haar. of voor mij als ik flink doorzet, maar zeker zal het *beter* uitkomen als ik desnoods alleen mij een eind verder sabel, dan dat wij beiden in stagnatie zouden vervallen door te blijven bij elkaar, als we in elkaars wielen rijden.
Nu kom ik terug op wat Drenthe betreft.
Denk er eens over of gij een weg ziet voor mij om geld te krijgen, voor mij alleen er heen te gaan. Desnoods kan ik, stel ik me voor, de meubels hier laten, ergens een hoek zolder huren van mijn huisbaas.
Maar ik wil af, hoe eer hoe liever, van mijn zware huishuur vooreerst, begrijpt ge en ik wil naar ginder hoe eer hoe liever. Ik heb het noodig om te vorderen. Drenthe, Katwijk, Brabant, 't kan me niet schelen een tijd te zijn bij een boer of zoo, geheel geheel wijd weg, buiten, wijd weg in zoover de natuur echt moet zijn.
En dan moet ik veel schilderen, en iets meer aan schilderbehoeften kunnen besteden.
Ik heb met v. d. Weele alles nog eens besproken, hij is een middag op 't atelier geweest, heeft mijn studies een voor een gezien, wij hebben toen verscheidene ervan verschilderd samen om mij dingen te wijzen van techniek. Enfin, hij heeft me nuttige dingen gewezen. Verder voor ik ga dezer dagen dus, zal hij nog wat van zijn tijd geven om me een en ander te zeggen.
Wisselingh is ook een morgen bij me geweest. Heel gezellig — hij zeide ik was verder dan hij gedacht had — we hebben samen koffie gedronken en over de oude tijden gepraat.
Hij gaf me veel moed en v. d. Weele ook, maar het schilderen kan niet ontweken worden, ik moet — laat ik het nu maar eens ronduit zeggen, zien dat ik een honderdtal flinke studies schilder.

Ziet ge, *doorzetten* er mee. En die studies moeten praktische motieven zijn ook. Brokken natuur met karakter. Wisselingh zal wel eens wat van mij nemen, misschien reeds spoedig, en ik heb met hem afgesproken ik dezen herfst reeds of tegen den winter, enfin als ik een poosje geheel buiten zal zijn geweest, hem wat hoop te zenden en daarmee voort te gaan, zoodat hij op de hoogte blijft van wat ik uitvoer, of hij er al dan niet van neemt.
Ik heb hem gezegd, schrijf me over wat ik U zenden zal en dan zal ik in dat genre doorzetten, waar gij denkt iets mee te kunnen doen.
Betreffende C. M., ik stuurde hem meer dan 20 studies, zoo geloof ik hij — bovendien later kunnende inruilen — niet malcontent zal zijn.
Daar gij zelf niet over hebt zoo wilde ik U in bedenking geven, hem eens de zaak bloot te leggen, dat het goed zou zijn ik naar buiten kon en eens flink door schilderen. Dat wij zullen zien het zonder zijn hulp er af te brengen, maar dat als het eens moest, het zooveel helpen zoude als hij niet geheel zich er buiten hield in 't vervolg. Gij ziet er is wel mogelijkheid op wij er nu toe raken, toe te komen met het gewone, en toch te doen wat het werk vordert, ook wat schilderen betreft. Bij een boer in Drenthe betaalt men iets van f 1. per dag voor logies en kost. De vrouw wou ik wel aanvankelijk een oogje op houden zooveel ik kan met wat bij te passen, maar toch de zorg zal verminderen, en het atelier moet dan een tijd opgegeven worden. De boel geborgen in een hoek zolder tot betere tijden. En dan zonder bagage, zonder gezelschap, op reis voor studie. Schrijf mij nu eens spoedig hoe gij denkt over een en ander, ik wou gij dadelijk eens schreeft als ge dezen gelezen hebt, hoe gij denkt over een en ander.
Ik voor mij ga morgen mijn huur opzeggen, en afspreken ik desnoods mijn boeltje hier ergens bergen kan. De vrouw gaat op een dienst uit. En ondertusschen werk ik wat ik kan. Betreffende een plan om ergens heen te gaan, ik wacht Uw schrijven af en wij zullen zien wat we doen kunnen daarna. Ik hoop het een weg is om er boven op te komen. Adieu kerel, hebt 't zoo goed mogelijk, heb wat voorspoed met de zaken, geloof me

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 319
Uw brief ontvang ik daareven toen ik thuis kwam van uit de duinen achter Loosduinen, doornat, want een uur of 3 had ik in den regen gezeten, op een plek waar alles Ruysdael, Daubigny of Jules Dupré was. Ik kwam terug met een studie van kromme, verwaaide boompjes, en een tweede van een boerderij na den regen. Alles is reeds brons, alles is dat wat men buiten in de natuur zien kan slechts op dit moment van 't jaar, of als men voor een van die schilderijen staat als Dupré b.v., en zoo mooi is men in zijn verbeelding altijd er onder blijft.
Ge schrijft over Uw wandeling op dien Zondag te Ville d'Avray, op dat zelfde moment van dien zelfden dag wandelde ik ook alleen, en wil U van die wandeling ook iets zeggen, als wanneer waarschijnlijk wederom onze gedachten eenigermate zich kruisten. Ik had gesproken met de vrouw zooals ik U schreef — we voelden dat de toekomst ons gesloten was om samen te blijven, ja dat wij elkaar ongelukkig zouden maken, toch voelden we van weerskanten hoe sterk wij gehecht waren aan elkaar. En toen was ik naar buiten gegaan, wijd weg, om eens met de natuur te praten. Nu ik kwam te Voorburg en vandaar tot Leidschendam. Ge kent die natuur daar, superbe boomen vol majesteit en sereniteit naast groene, afschuwelijke speelgoeddooskoepeltjes en al wat de logge verbeeldingskracht der rentenierende Hollanders voor absurditeit weet te verzinnen in zake van bloemperkjes, priëeltjes, veranda's. De huizen meest heel leelijk, sommigen echter oud en deftig. Nu op dat moment kwam hoog over de weilanden oneindig als de woestijn, 't eene wolkgevaarte na 't andere aangestuwd, en de wind stuitte 't allereerst tegen de rij buitens met hun geboomte aan den overkant van de vaart, waar de zwarte kolenweg langs loopt. Die boomen, ze waren superbe, er was een drama in elk *figuur* zou ik zeggen, maar ik bedoel in elken boom. Dan het geheel was bijna nog mooier dan die geteisterde boomen op zichzelf beschouwd, juist omdat het moment zóó was dat zelfs die absurde koepeltjes een zonderling karakter kregen, nat geregend en verwaaid.
Ik zag er in een beeld van hoe ook een mensch van absurde vormen en conventies, of een ander vol exentriciteit en caprices, mits maar een waarachtige smart hem aangrijpe — een calamiteit hem doe ontroeren, een dramatisch figuur van eigenaardig karakter kan worden.

Ik kwam er toe een oogenblik te denken aan de maatschappij van tegenwoordig, hoe bij het ten gronde gaan ervan, zij ook momenteel menigmaal tegen het licht van een vernieuwing in gezien, als een groot, somber silhouet zich voordoet.
Ja voor mij het drama van storm in de natuur, het drama van smart in het leven, is wel het beste. Een ,,Paradou'' is mooi, doch Gethsemané is toch mooier.
Och een klein beetje lucht, een klein beetje geluk moet er zijn, doch vooral om den vorm te laten voelen, de lijnen van 't silhouet te doen spreken, maar laat het geheel maar somber wezen.
Ik moet zeggen, dat de vrouw zich goed houdt. Zij heeft er smart van en ik ook, doch zij is niet moedeloos en zij weert zich goed.
Ik had nog een stuk goed gekocht onlangs om studielinnen van te maken zelf, en ik heb het nu aan haar gegeven voor hemden voor de scharminkels, en goed van mij laat ik ook voor hen vermaken, zoodat zij nog een en ander meekrijgen en daar is zij druk aan bezig.
Als ik zeg we scheiden als *vrienden*, is dat waar — maar gescheiden zijn wij gedecideerd, en sedert heb ik daar ook meer vrede bij gevonden dan ik dacht, omdat wat haar mankeerde van dien aard is dat het voor mij zoowel als voor haar iets fataals was als wij aan elkaar gebonden waren, wegens men om zoo te zeggen voor elkaars gebreken verantwoordelijk is.
Alleen blijft mij zorg — hoe zal 't met haar zijn over een jaar? Bij mij in huis neem ik haar zeker *niet* meer, maar ik wilde toch haar niet uit het oog verliezen, want ik houd te veel van haar en de kinderen.
Juist omdat het iets anders was en is dan een passie, kan dat ook.
Ik hoop dat het plan van Drenthe doorgaat.
Gij vraagt wat zou ik noodig hebben?
Ik behoef U niet te zeggen ik van plan ben veel te werken, ik zal dat moeten doen om mij te vernieuwen. En ginder heeft men *niets* van schildergerei, dus wat betreft voorraad mee te nemen, zulke dingen mee te nemen als waarachtig nuttig zijn, bepaald hoe meer hoe beter.
Goed gereedschap is nooit weg, en al is het duur, men haalt het er uit. En om er te komen moet men heel wat schilderen. De tijd dien ik ginder zal doorbrengen, hoop ik zeer weinig van te laten verloren gaan, en veel model te nemen ook, wat daar goedkoop genoeg zal wezen waarschijnlijk.

Maar het leven is er goedkoop, en ik zal meer met de frs 150 kunnen doen dan hier.
Maar dat alles kan ik schikken zooals het uitkomt eigenlijk. Ik zou het wenschelijk vinden een groote uitgaaf te kunnen doen wegens veel mij mankeert wat anderen hebben, en eigenlijk niet te missen is.
Mijn plan is het in Drenthe een eind ver te brengen met het schilderen, zoodat ik in de termen val voor de Teekenmaatschappij als ik terug kom. Dat staat weer in verband tot een tweede plan van naar Engeland gaan.
Ik geloof dat het gepermitteerd is te speculeeren, mits men het maar niet in de lucht of op al te losse gronden doe. Zoo betreffende Engeland.
Zeer zeker stel ik mij voor daar iets makkelijker te verkoopen dan hier, dat is zoo, dus ik denk wel eens aan Engeland. Doch hoe het punt waartoe ik gekomen ben, staat tot de Engelsche liefhebbers weet ik niet en omdat ik het niet weet, wil ik eerst hier een klein positief begin hebben in verkoopen. Vóór ik 't raadzaam acht demarches te doen ginder. *Als* ik hier enkele dingen begin te verkoopen, *dan* aarzel ik geen oogenblik meer, maar begin naar ginder te zenden of naar ginder te gaan. Doch zoolang ik hier absoluut niets verkoop, zoo zou ik me in 't tijdstip heel licht vergissen, als ik de wijsheid niet had te wachten tot ik hier zelfs een beginsel zie.
Ik hoop dat gij dit idee dienaangaande billijk vindt, dat zoude mij een rust zijn, want in Engeland is men zeer serieus als men eens begint; wie in Engeland in den smaak valt, vindt er *trouwe* vrienden. Ik zal b.v. Ed. Frère en Henriëtte Browne maar eens noemen, die nu evenmin vervelen als den eersten dag toen hun werk er gezien werd.
Maar wil men er slagen, men moet het een beetje soigneeren, en zeker zijn dat men productief kan zijn in dat wat men er heen zendt.
Uw brief deed mij veel genoegen, want ik zie dat gij in 't plan van Drenthe iets ziet, en dat is me genoeg, het zal zich dan van zelf later openbaren welke partij er van te trekken is. Maar voor mij staat het al vast direct in verband met van de Teekenmaatschappij lid zien te worden, en verder met Engeland — wegens ik zeker weet de motieven van ginder als ik er eenig sentiment in slaag te leggen, sympathie zullen vinden in Engeland.

Enfin, doorzetten maar met Drenthe, 't zij we veel of weinig voorloopig uitgeven kunnen.
Als ik reisgeld heb ga ik er heen, al heb ik niet veel schilderbehoeften in voorraad. Wegens de tijd van herfsteffecten reeds is begonnen, en ik daar nog wat van hoop te snappen.
Doch ik hoop het zoo zal zijn dat ik de vrouw nog iets geven kan voor den eersten tijd. Alleen als ik weg *kan*, *ga ik weg*.
Ik zeg tot U dat ik de vrouw voorloopig van plan ben iets of wat te helpen, veel *mag* ik niet, *kan* ik niet ook, doch *niemand* anders dan U spreek ik hierover.
En wat ik U zeg, dat wat er ook met haar gebeure, ik haar niet meer in huis kan of wil hebben, kunt gij op aan, want het zit in haar niet om te doen, wat ze als zoodanig doen moest.
Ik *hoop* dat het alles op zijn pooten terecht komt, maar de toekomst van haar en van mijzelf ook, zie ik toch somber. Ik geloof ook wel dat er in haar nog iets wakker zal worden, doch het zit hem juist daarin dat het reeds wakker *had moeten zijn*, dat nu het haar moeielijk zal zijn haar betere gedachten te volgen, als ze niemand heeft om er haar in te steunen. Nu wou ze niet luisteren, dan zal ze verlangen me te spreken en het zal niet meer kunnen. Zoolang zij met mij is geweest had zij geen tegenstelling, en nu zal ze in een andere omgeving dingen zich herinneren, waar ze nu niet om gaf en niet op lette. Zij zal *nu* door tegenstelling daar nog wel eens over denken.
Nu is het voor mij soms door en door navrant dat wij beiden voelen het niet houdbare van samen door de toekomst worstelen, en dat toch wij zóó gehecht zijn. Zij is vertrouwelijker dezer dagen dan gewoonlijk, en de moeder had haar eenige streken opgestookt, die zij niet heeft willen doen jegens mij.
Dingen in het genre waar wij toen ge hier waart over spraken, van lawaai maken of zoo.
Ge ziet er is iets in haar als een begin van iets degelijkers, en mocht dat maar blijven. Ik wou dat zij trouwen kon, en als ik U zeg dat ik een oogje op haar blijf houden, is het omdat ik haar *dat* aanraad.
Als zij maar een man vindt die half goed is, is 't voldoende, dan zal zich datgene verder ontwikkelen wat hier er in beginsel in is gekomen, namelijk een meer huiselijke, eenvoudige zin, en als zij zich daaraan houdt, zoo zal ik ook in 't vervolg haar niet

geheel en al aan haar lot hoeven over te laten, want dan blijf ik haar vriend tenminste en oprecht ook.
Schrijf me weer spoedig en gegroet, t. à t. Vincent.

320

Waarde Theo,
In vorig schrijven kon ik omtrent mijn plannen nog niet in details treden, wat ik nu in sommige opzichten kan.
Ik begin met U te zeggen dat wat betreft de vrouw, ik nu met zekerheid weet dat een en ander wat ik reeds vermoedde, van dat zij den laatsten tijd onderhandeld heeft over haar toekomst, ook reeds vóór ik tot het besluit van scheiden gekomen was, waar is. Juist omdat ik daar bijna zóó zeker van was *toen*, als *nu* dat ik er meer precies van weet wat voor plannen het zijn, moest ik besluiten te scheiden.
Het besluit genomen zijnde wilde ik kort en krachtig nu met mijn reisplan voortgaan.
De eerste te nemen maatregel was de huur opzeggen — dat is reeds gebeurd. De tweede maatregel is hoe te doen met mijn goed, dat mij in een tijd van nog niet precies weten waar ik voor lang blijven zal, ballast zou zijn en onkosten veroorzaken.
Het blijft *hier in huis* op den zolder, daar ik met mijn huisbaas eene afspraak daaromtrent heb gemaakt.
Ge zult vragen heb ik dan plannen te 's Hage terug te komen? Neen. Maar over b.v. 1/2 of 1 jaar zal ik misschien weer in rapport met sommige schilders hier dienen te komen, als ik een eind verder ben, als ik een partij studies van nog eens echt buiten heb.
En dan zal ik waarschijnlijk een tijd een voor atelier zeer geschikte kamer, of liever bijgebouw nemen van dezen zelfden huisbaas, in zijn eigen huis te *Voorburg*, niet te 's Hage, wat mij dan veel voordeeliger zal uitkomen dan hier in de stad wonen, waar ik zoo licht niet meer toe komen zal.
Zoo ben ik van overtolligen ballast af, en weet meteen waar ik me aan kan houden als ik op een punt kom, (vooreerst natuurlijk zeker niet, maar stel over 1 jaar b.v.) wanneer een tijdelijk retour naar hier in de termen zou vallen. Waarom? b.v. omdat tegen dien tijd ik misschien van de Teekenmaatschappij zou kunnen lid worden om maar iets te noemen, wat onder de dingen hoort waar ik dan misschien verlangen naar zou kunnen hebben, en zou kunnen bereiken.

Gij zult dat wel met mij eens zijn dat den Haag een zeer eigenaardige plaats is. Het is eigenlijk 't centrum van de kunstwereld in Holland, en tegelijk zijn de omstreken gevarieerd en zeer mooi, zoodat men er altijd werken kan. En dus — ofschoon voorloopig zeker niet — over een tijd van b.v. 1 jaar zal allicht aanleiding zijn hier voor korter of langer te wezen. En door dezen maatregel omtrent het goed blijf ik in kennis met iemand die mij kent, en zóó als ik 't vraag, in elk geval aan een woning kan helpen. Zoo dus ik ben vrij man, en zonder ballast, ik kan weg wanneer ik wil. En met de frs 150 van U, kan ik nu meer doen dan toen er zooveel af moest. En door dat ik eens wat lucht krijg van zorgen die assommant waren, heb ik hoop ook.
De reiskosten vereenvoudigen zich niet weinig op die manier.
De eenige ,,drawback'', ,,schaduwzij'' of hoe je 't noemen wilt, is dat ik voor mij wel degelijk hoop op terecht komen van de vrouw had in Drenthe, en nu een zwaar hoofd er in heb. Het is zeer zeker haar eigen doen dat mij tot handelen heeft doen beslissen, maar als ik de middelen had kunnen vinden zoo had ik als uiterste poging voor haar, haar toch meegenomen naar Drenthe. Enfin beslissen moest ik, want elke week uitstel deed mij meer in de doornen raken hier, zonder vordering met haar.
In geval ik mijn goed zou meenemen, kost $^{1}/_{2}$ wagon naar Drenthe bij nadere berekening van Van Gend & Loos zeker nog iets meer dan f 25, n.l. thuisbrengen en halen komt er nog bij, ofschoon niet heel veel.
Nu dan zouden er eenige pakkisten noodig zijn die ik zou moeten koopen, en dat kost ook al weer.
Mijn goed te hebben was makkelijk doch het komt te duur uit, en vooral als men ginder heen en weer zou trekken.
Ik zoude vooreerst wel eens een kijkje willen nemen op Katwijk om nog eenige zeestudies te maken, en omdat in elk geval dat te bereiken is, al zou ik met de reis in Drenthe een tijd moeten wachten wegens het geld.
Och Theo, mijn gevoel van dezer dagen zult ge wel begrijpen; een groote melankolie over de vrouw en de kinderen, maar het kon niet anders — tevens al mijn gedachten zijn op het werk, en heb ik veel animo wegens ik dingen kan doen nu die anders mij niet mogelijk waren geweest.
Beste broer — als gij precies voelen kondt wat er in mij omgaat, en hoe om zoo te zeggen ik een stuk van mij zelf besteed heb

aan de vrouw, namelijk alles vergeten en me geconcentreerd om haar er boven op te brengen — als gij precies voelen kondt een soort weemoed over 't leven, die mij echter niet onverschillig er voor maakt, integendeel ik heb liever mijn smart over een en ander, dan vergeten of onverschillig worden — als gij precies voelen kondt in hoever ik mijn sereniteit ,,put in *worship* of sorrow'' en niet in illusie, misschien voor U zelfs broer, zou mijn binnenste heel anders en meer los van het leven zijn, dan gij U nu wel er in kunt denken. Ik zal over de vrouw zeker niet veel meer spreken, ik zal evenwel veel aan haar blijven denken. Met haar is 't geweest een kwestie van alles of niets, wat betreft helpen van 't begin af. Geld haar geven om vroeger op haar eigen te blijven kon ik niet, ik *moest* haar bij me innemen, wou ik *iets* doen kunnen waar ze wat aan had. En mijns inziens was 't een rechte weg geweest haar te trouwen en mee te nemen naar Drenthe, maar èn zij zelf èn omstandigheden geef ik toe, het niet toelaten; zij is niet lief, zij is niet goed, doch ik zelf ben dat ook niet, en zoo als we waren, bestond er serieuse gehechtheid door alles heen. Ik heb behoefte aan werken, en ik heb ook behoefte ge eens spoedig schrijft, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik voeg nog een woordje hierbij — gij vraagt, wat heb ik noodig; ik dacht er nog over en onmogelijk is het mij te zeggen wat ik eigenlijk *noodig* acht, want dat zou lang niet weinig zijn, en laat ons dus zien wat bereikbaar is, en het daarmede doen. Waarschijnlijk zal het bereikbare blijven *onder* hetgeen au fond noodig was, maar in het leven is het al iets als men ten deele zijn plannen kan volvoeren. En ik voor mij zeg U dat ik het doen zal met wat ge er voor vinden kunt. Het leven is ginder goedkooper, en van zelf zal ik kunnen bezuinigen bij hier vergeleken, en als er eens een jaar overheen gegaan is zal ik door die bezuiniging alleen, reeds een eind verder kunnen gekomen zijn.
Ik kan per postpakket, ook ginder zijnde, verf etc. laten komen, dus *als ik kan*, ja, dat spreekt vanzelf, neem ik voorraad mee, maar als *ik niet kan* stel ik daarom de reis niet uit.
Dat het afgeloopen jaar toch solide zal blijken geweest te zijn, heb ik hoop op, want mijn werk heb ik niet verwaarloosd en integendeel een aantal zwakke punten versterkt. Er zijn er nog meer te versterken natuurlijkerwijs, maar die liggen dan ook aan de beurt nu.

Betreffende wat ik U schreef in een vorigen brief dat de vrouw zekere beloften direct had gebroken, dat was serieus genoeg, n.l. een démarche om als meid in een h—renkast te gaan, waar de moeder gelegenheid toe had opgevischt en haar toe aanzette. De vrouw zelf, direct heeft ze er sedert opnieuw spijt van gehad en ziet er van af, doch evenwel zeer zeer zwak is 't van haar, en *juist op dat moment* het te doen; maar zóó is zij — tot heden althans — de kracht om zoo iets tegen te spreken met een absoluut *neen* heeft ze tot nog toe niet.
Enfin, mij dringt ze tot maatregelen die ik al dikwijls uitgesteld en uitgesteld heb.
Ik heb bij die gelegenheid echter iets gezien in haar, van alsof 't een crisis — ik hoop een tot hiertoe en niet verder ware geweest.
En zoo is het, dat zij zelf dit scheiden beschouwt als kunnende ten goede uitkomen. En wegens zij met de moeder al te zeer in fataal rapport staat, moeten die twee of samen den slechten of samen den goeden weg op.
En zal er samenwonen met de moeder van komen, en samen bij beurten uit werken gaan, en het op een eerlijke manier zien er af te brengen. Dat is haar plan, en hebben zij eenige werkdagen reeds, en heb ik advertenties geplaatst, en zoeken zij dagelijks, en krijgen er zelf pleizier in.
Ik zal dat ook blijven doen, en zoolang 't noodig is doorgaan met advertenties, en enfin al die dingen waarmee ik van nut of medewerking kan wezen. En als ik nu kan, betaal ik voor hun bij mijn weggaan een aantal weken kamerhuur, en een brood per dag of zoo, om hun nog meer tijd te laten om dat plan goed op touw te zetten en uit te breiden. Doch dat ik plan heb hun nog dat toe te stoppen is iets, wat ik *hun* nog niet heb *beloofd*, omdat ik zelf nog niet weet of ik het zal kunnen. En zal dat naar omstandigheden doen.
En haar raad ik gedecideerd aan, een mariage de raison met een weduwnaar of zoo, waar ik haar bij zeg dat ze voor zoo iemand *beter moet zijn dan voor mij*.
Schrijf me weer spoedig niet waar?

321

Waarde Theo,
Met pakken etc. ben ik zoover, dat direct als ik reisgeld heb ik vertrekken zal. Het is 't best dat in de gegevenen ik kortaf te

werk ga, want de tijd van verhuizen etc. kan men niets goeds uitvoeren wat het werk betreft, en zal ik niet weer op streek zijn tot ik ergens buiten zit.
Zoo dus als gij tegen den 10den iets zendt, hoop ik weg te kunnen, al is 't dat ik niet in eens door kan zoo ga ik in een dorp dichtbij desnoods een dag of wat logeeren.
Ik hoop dat het maar zal uitkomen volgens 't geen gij mogelijk acht, trouwens ik zelf ook min of meer, dat het de vrouw tot een zwenking ten goede brengt.
Doch ik vrees dat zal niet wezen, en zij zal den ouden weg opgaan. Deze laatste dagen zag ik weer duidelijk dat het naloopen van de advertenties maar voor den schijn werd gedaan en zij mijn vertrek waarschijnlijk afwachten om iets te beginnen, waarover zij niet tot mij spreken.
Reden te meer voor mij om direct te vertrekken, want anders zoude er van komen dat ze opzettelijk de dingen hangende hielden. En hier heeft de moeder weer een handje in.
Ik ben dus van plan kortaf weg te gaan en een veertien dagen te laten voorbijgaan. Dan zal ik hen schrijven en zien hoe het gesteld is.
Ik begin ook te gelooven dat ik weg *moet* om hun tot ernst te brengen. Maar zulk een proef is gevaarlijk, want ook in dien korten tijd reeds kunnen zij veel bederven.
Waarom, waarom is de vrouw zoo onverstandig?
Wat Musset heeft genoemd „un enfant du siècle" is zij geheel en al — en ik denk wel eens aan de ruïne van Musset zelf als ik kom op haar toekomst.
In Musset was iets hoogs, welnu in haar is er ook een je ne sais quoi, ofschoon zij zeker geen artist is. *Was ze dat maar een beetje.* Zij heeft haar kinderen, en worden die meer dan ze 't nu zijn zelfs nog haar idee fixe, zoo is er iets solide in haar, maar ook dat is nog niet wat 't zijn moet, ofschoon haar moederliefde toch ofschoon onvolkomen 't beste in haar karakter m.i. is.
Ik heb eens gehoord dat er eene relatie geweest is tusschen Musset en George Sand. George was bedaard, positief, zeer ijverig, Musset was lâche, onverschillig en verwaarloosde zelfs zijn werk. Het kwam tusschen die twee karakters tot een crisis en scheiding. Daarna een wanhopige poging van Musset en berouw, maar niet dan nadat hij nog dieper in den modder gezakt was, en intusschen had George Sand haar zaken in orde gebracht, zat ge-

heel verdiept in een nieuw werk, en zeide: ,,het is te laat, *nu kan* het niet meer''.
Alleen dit zijn zoozeer kwesties van zielstrijd, en harten krimpen er meer bij samen van pijn dan het wel schijnt.
Theo als ik wegga zal ik niet gerust omtrent haar weggaan, integendeel ongerust omdat ik zoo weet zij slechts wakker zal worden als het te laat is, slechts een vurige begeerte naar iets eenvoudigers en reiners zal krijgen als 't moment om het te bereiken voorbij zal zijn gegaan.
Als ik dat sphinxachtige in haar zie dan ken ik dat van ouds en in haar en in anderen en het is een zeer kwaad teeken. Dan het melancholieke kijken in den afgrond is ook fataal en het middel om dat te doen wijken is hard werken. En nu Theo — ze legt de handen al weer te veel in den schoot — nu melancholie als ze te overwinnen is moet overwonnen worden door sjouwen en wie dat zelf niet voelt, welnu die is er dan voor goed bij en gaat regelrecht naar den kelder. 't Haar zeggen heb ik gedaan, bij tijden het er een beetje ingekregen ook. Gij ziet zij is wel aan 't randje nietwaar?
Het zal mijn hand niet zijn, die er haar indondert, doch eeuwig er bij blijven staan en haar terughouden *kan* ik ook niet. Zooveel gezond verstand moet iemand hebben dat als hij gewaarschuwd, geholpen wordt, hij meewerkt.
Tegen den tienden doe Uw best mij zooveel te sturen ik desnoods weg kan, wegens dit wijs zoude zijn.
Evenwel breng niet U zelf in ongelegenheid, want ik zal doen naar omstandigheden, en U direct schrijven hoe ik gedaan heb. Is het te weinig voor Drenthe, ga ik een dag of wat naar Loosduinen en wacht daar af.
Loosduinen heb ik nog prachtige dingen gevonden — oude boerderijen — en de effecten zijn superbe 's avonds daar. Ik zou dan mijn goed waarschijnlijk vooruitzenden, of in depôt laten.
Doch tevens is het juist een moment dat ik geschikt de huur kan opbreken, en als uw brief komt vertrek ik van hier.
Het is dan een wenk voor de vrouw dat zij doorzetten moet, ik zal nog advertenties er bij plaatsen, doch deze twee laatste dagen was het weer slabakken, en ik vrees zij in den grond het plan veranderd hebben.
Adieu Theo, ik wou de dingen al geregeld waren, want zulke dagen als deze zijn moeielijk en heeft men weinig aan. Heb het goed en voorspoed, geloof me, t. à t. Vincent.

Ik hoop gij niet ongesteld zijt geworden, ik heb 't een tijd geleden ook gehad, maar is toch weer opgehouden. Misschien zijn eieren nog het beste om de maag dan wat aan te sterken, als tenminste zwakheid de oorzaak is.

322

Waarde Theo,
Uw brief en ingesl. frs 100 heb ik zooeven ontvangen. En ik vertrek morgen naar Hoogeveen in Drenthe. Vandaar verder; en vandaar uit zal ik U een adres opgeven.
Dus schrijf in geen geval meer naar *hier.*
En ik zoude U voorstellen direct nog met een woordje C. M. van mijn afreis te verwittigen, wegens het zoo als ge zelf zegt onder de mogelijkheden behoort, hij mij naar hier schrijven zoude.
Heeft hij dat reeds gedaan, zou 't beste zijn hij terugzending van den brief verzocht aan 't postkantoor, want ik niet wetende precies wat mijn aanstaand adres zal wezen, kan zelf het hier aan de post of aan den huisbaas eerst later opgeven.
Vriend Rappard is ook reeds op reis en heeft Drenthe reeds achter den rug, is bijna al op Terschelling. Hij schreef me uit Drenthe ,,het land hier is zeer ernstig van stemming, menigmaal deden de figuren mij denken aan studies van jou. Wat 't leven betreft, goedkooper kan men zeker nergens terecht. En den Zuidoosthoek ('t door mij bedoelde terrein) houd ik voor 't oorspronkelijkst''.
Theo bij het heengaan heb ik zeer zeker een melankoliek gevoel, veel meer dan 't geval zoude wezen indien ik overtuigd was de vrouw energiek zoude zijn, en haar goeden wil niet équivoque.
Enfin, uit een en ander weet ge 't voornaamste.
Ik voor mij moet doorzetten, of ik zou zelf zinken zonder haar daardoor iets verder te brengen.
Maar de kinderen waar men hart voor heeft!
Ik kon er niet alles voor doen, doch indien de vrouw gewild had!
Ik zal er echter niet heel veel over zaniken want ik moet doorzetten quand même.
Nu voorzichtigheidshalve durfde ik 't er niet op wagen verf mee te nemen, want ik zal ginder dadelijk mijn goed moeten betalen als 't komt, dan logement en reiskosten verder. Doch als wij zoo gelukkig zijn van iets te krijgen van C. M., zal ik van daar uit per postpakket laten komen een en ander ik heb uitgezocht.
Hoe eer dat gebeuren kan hoe beter.

Dus als gij iets hoort schrijf mij dan zoodra ge mijn adres ginder weet, en natuurlijkerwijs vind ik best de voorgestelde schikking omtrent gedeeltelijk remboursement der frs 100 zelfs indien gij à court zijt, wacht een gunstig moment af met al datgene dat hij zou kunnen zenden.
Ik voor mij geloof dat C. M. wel eens niets zou kunnen doen. In elk geval broer is het energiek en heel best gezien van U gij direct dit stuurdet, want dan ben ik al vast ginder en kan mij oriënteeren, en wij kunnen zeker zelf bezuinigen al komt er geen hulp. Daarom dank voor dit, en geloof het een goede maatregel zal blijken.
Mijn plan is ginder te blijven, bij voorbeeld totdat gij toekomende jaar naar Holland komt. Ik zou U dan ook niet willen missen. Maar zoodoende zou ik er net alle seizoenen zien voorbijgaan, en een overzicht hebben van 't karakter der dingen in die streek.
Ik heb me voorzien van een binnenlandsch paspoort geldig voor 12 maanden. Met hetwelk ik het recht heb te gaan waar ik wil, en te blijven in een plaats zoolang en zoo kort 't me convenieert. Ik ben erg blij dat ik dus voortgang kan maken, want zoodoende helpen we ons zelf, ginder reken ik 50 frs voor logies en kost, en de rest aan het werk, en dat scheelt veel bij wat ik hier in de gegevenen kon doen.
Zoo al hielpen anderen niet, wij zullen niet stil zitten.
Gegroet, want ik heb heden nog veel te beredderen — schrijf dus een lettertje aan C. M. en dezer dagen ontvangt ge bericht van mijn adres, als alles wel gaat reeds morgenavond. Adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ge schreeft mij onlangs ,,misschien zal je *plicht* je er toe brengen om anders te doen'' of zoo, dat is iets waar ik direct zeer over gedacht heb, en wegens zoo ontwijfelbaar mijn werk de démarche van naar ginder gaan gebiedt, is mijn begrip dat werk meer direct plicht is dan zelfs de vrouw, en terwille van de laatste, 't eerste niet lijden mag. Wat verleden jaar anders was, daar ik *nu* mijns inziens *juist* op het punt van Drenthe ben, maar men heeft een verdeeld gevoel en zou beide willen doen, wat *niet kan* in de gegevenen, èn wegens 't geld èn meer dan dat, wegens er op haar niet vast is te rekenen.

DRENTHE

SEPTEMBER–NOVEMBER 1883

Waarde Theo, Hoogeveen Dinsdagavond. 323

Zooeven ben ik hier aangekomen.

Van de landstreek heb ik in den trein mooie gedeelten gezien van de Veluwe, doch tegen we in deze contrijen kwamen was alles donker. Zoo weet ik er nog niets van.

Doch zit in een groote gelagkamer als in Brabant, waar een vrouw zit aardappelen te schillen, een vrij aardig figuurtje.

Ik heb met de menschen zitten praten, en zal een dezer eerste dagen met de schuit de geheele Hoogeveensche vaart afvaren, door de veenderijen dwars door den Zuid-Oostelijken hoek van Drenthe heen.

Dan Noordwaarts van hier schijnt het prachtige heide te wezen tot Assen toe.

Ik ben wel nieuwsgierig, dat kunt ge denken.

Te 's Hage is alles goed afgeloopen. Aan 't station kwam die landmeter mij nog opzoeken.

Natuurlijk waren de vrouw en haar kinderen tot het laatst bij me, en toen ik wegging was het scheiden niet heel makkelijk. Ik heb haar voorzien van een en ander zoo goed ik kon, doch zij zal een moeielijken tijd hebben.

Ik heb maar zeer weinig verf medegenomen maar toch iets, en ik hoop spoedig aan te kunnen vallen. De kleur van de Veluwe vond ik rijk.

Ik hoop Uw nader schrijven hier af te wachten, het is hier een boerenlogement vlak bij 't station.

Zet op den brief: adres A. Hartsuiker, logementhouder te Hoogeveen.

Daarna zal ik misschien echter dieper het land ingaan, doch ik wacht eerst tot ik dan een beetje voorraad verf heb.

Nu spoedig meer, nu op 't moment heb ik nog niets gezien dan

wat ik U zeg, het veld door 't spoorwegraampje en de gelagkamer hier, waar weinig bijzonders aan is.
In elk geval wou ik U doen weten ik hier ben.
Gegroet, morgen ga ik er op uit.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Wees zoo goed zoodra ge dezen ontvangt een briefkaart of zoo op de post te doen, om te zien of die goed terecht komt. Ben heden morgen vroeg opgestaan, wegens ik nog al nieuwsgierig was. Het weer was prachtig, de lucht is helder en tintelend als in Brabant. In 't logement hier zag ik een stal, die anders is ingericht dan de Brabantsche. Misschien zal ik daar nog wel eens iets van maken, als ik tenminste hier blijf.
Nu, het veld hier vlak bij is meest weiland met boompjes hier en daar. Door Hoogeveen te nemen als uitgangspunt, geloof ik wel gedaan te hebben. Althans het is wel aardig dat ik reeds den eersten avond hoor, ik met die schuiten de heele Veenstreek kan doorvaren, tot de Pruisische grens en 't Zwarte Meer toe. Spoedig schrijf ik U daar heel wat meer over dan heden.
Zoodra ik wat meer verf heb begin ik dien tocht, en ga van het eene gehucht of dorp naar 't andere.
Doch het adres blijft hier, en ik laat er mijn goed voorloopig ook als ik voor eenigen tijd afwezig ben en zelf niet weet precies waar ik zijn zal.
Ik betaal f 1 per dag hier is de afspraak als ik hier ben, en in de tusschenpoozen kan ik mijn koffer etc. laten op den zolder.
In de haven van het dorp zag ik heel echte turfschuiten, en figuren van schippersvrouwtjes met het costuum van hier op 't hooiveld — best.
Het zal wel nog veel mooier blijken te zijn dieper 't land in, doch voorloopig zie ik al erg goede dingen zelfs hier.
Schrijf dus spoedig een woordje, zooals gezegd aan het adres van A. Hartsuiker, logementhouder te Hoogeveen.
Het dorp of stad hier is voornamelijk eene lange rij huizen langs de haven, veel nieuwe huizen en enkele mooiere oude.

324

Waarde Theo,
Nu ik eenige dagen hier reeds ben geweest en veel rondgeloopen

in verschillende richtingen, kan ik U meer mededeelen omtrent de streek waar ik ben aangeland.
Ik voeg hierbij een krabbeltje naar mijn eerste geschilderde studie uit deze buurt, eene hut op de heide.
Een hut geheel uit plaggen en stokken slechts gemaakt.
Van die soort heb ik er een stuk of 6 ook van binnen gezien, en zullen er meer studies van komen.
Hoe 't exterieur daarvan in de schemering of even na zonsondergang zich voordoet, kan ik niet juister zeggen dan U zeker schilderij van Jules Dupré in herinnering te brengen, dat meen ik van Mesdag hoort, met twee hutten er op waarvan de mosdaken verbazend diep van toon afkomen tegen een dampigen, stoffigen avondhemel.
Dat is *hier*.
Nu binnen in die hutten, donker als een spelonk, is het zeer mooi.
Teekeningen van zekere Engelsche artisten, die in Ierland op de heide hebben gewerkt, geven mij het meest realistisch weer wat ik opmerk.
Alb. Neuhuijs geeft hetzelfde met ietwat meer poëzie dan aanvankelijk in 't oog valt, doch evenwel maakt niets dat niet au fond ook waar is.
Ik zag superbe figuren buiten — treffend door een expressie van soberheid. Een vrouwenborst bijvoorbeeld heeft die beweging van zwoegen die lijnrecht het tegenovergestelde van volupté is, en soms als het schepsel oud is of ziekelijk, deernis opwekt en anders respect. En de melankolie welke in 't algemeen de dingen hebben, is van gezonde soort, als in de teekeningen van Millet.
Gelukkig dragen de mannen hier korte broeken, wat den vorm van 't been doet uitkomen, de bewegingen meer expressief maakt.
Om U een der vele dingen welke op mijn ontdekkingstochten mij iets nieuws te zien en te voelen gaven, te noemen, zal ik U vertellen hoe men hier b.v. schuiten ziet door mannen, vrouwen, kinderen, witte of zwarte paarden getrokken met turf geladen, *midden in de hei*, net als de Hollandsche b.v. op den Rijswijkschen trekweg.
De heide is rijk, ik zag schaapskooien en herders die mooier waren dan de Brabantsche.
De ovens zijn min of meer als op Th. Rousseau's Four communal, staan in de tuinen onder oude appelboomen of tusschen de selderij en kool.

Bijenkorven ook op veel plaatsen.
Men kan 't veel figuren aanzien dat zij het een of ander mankeeren; gezond is het niet precies hier geloof ik; misschien wegens vuil drinkwater; ik heb eenige meisjes van denk ik 17 jaar of jonger nog gezien, die iets heel moois en jeugdigs hadden, ook in gelaatstrekken, maar meestal is het vroeg reeds fané. Doch dit neemt de groote nobele tournure van 't figuur niet weg, welke sommigen hebben, die dichtbij gezien zeer verwelkt blijken.
Er zijn in 't dorp 4 of 5 vaarten naar Meppel, naar Dedemsvaart, naar Coevorden, naar Hollandsch Veld.
Gaat men die af, ziet men hier en daar een curieusen ouden molen, boerderij, scheepstimmerwerf, of sluis, en altijd bedrijvigheid van turfschuiten.
Om U een staaltje te geven van het echte van deze streek. Terwijl ik die hut zat te schilderen, kwamen er twee schapen en een geit, die *op het dak* van dit woonhuis begonnen te grazen. De geit klom op den nok en keek den schoorsteen in.
De vrouw die iets op het dak hoorde, schoot naar buiten en slingerde haar bezem naar de geit voornoemd, welke als een gems naar beneden sprong.
De beide gehuchten op de heide, waar ik ben geweest en dit incident plaats had, heeten Stuufzand en Zwartschaap. Ik ben ook nog in verscheidene andere plaatsen geweest en nu geef ik U in bedenking wat een oorspronkelijkheid hier nog is, daar après tout Hoogeveen nog eene stad is, en daar vlak bij heeft men toch reeds schaapherders, van die ovens, van die plaggenhutten etc.
Ik denk wel eens met veel melankolie aan de vrouw en de kinderen, waren zij maar bezorgd; o het is de vrouw haar eigen schuld zou men ook al kunnen zeggen, en het zoude waar zijn, doch haar ongeluk vrees ik grooter zal zijn dan haar schuld.
Dat haar karakter een bedorven karakter is, wist ik van 't begin af, maar ik had hoop op terechtkomen, en nu juist terwijl ik haar niet meer zie en nadenk over een en ander dat ik in haar zag, komt het me meer en meer voor, zij al te ver weg was om terecht te komen.
En dat maakt juist grooter mijn gevoel van deernis en dat wordt een melankoliek gevoel, omdat het niet in mijn macht is het te verhelpen.
Theo als ik op de hei zoo'n arm wijf zie met een kind op den arm of aan de borst, dan worden mijn oogen vochtig. Ik zie er haar

in, ook haar zwakheid, slordigheid dragen er toe bij om de gelijkenis te vermeerderen.
Ik weet dat zij niet goed is, dat ik er het volle recht toe heb om te doen zooals ik doe, dat bij haar blijven ginder *niet kon*, dat meenemen eigenlijk ook *niet kon*, dat wat ik deed zelfs verstandig, wijs was, al wat ge wilt, maar dat neemt niet weg dat het door mij heengaat als ik zoo'n arm figuurtje zie, koortsig en miserable, en dat dan mijn hart week wordt. Wat is er veel triestigheid in het leven, enfin men mag niet melankoliek worden en moet het in iets anders zoeken, en het werken is recht, alleen er zijn momenten dat men zijn rust slechts vindt in 't bewustzijn: het ongeluk zal mij ook niet sparen. Adieu, schrijf spoedig en geloof me,

t. à t. Vincent.

325

Waarde Theo,
Zooeven komt Uw brief en weet ik dus dat de correspondentie hier geregeld gaat. Ik schreef een paar dagen geleden nog een woordje om U een en ander van het land hier te vertellen. Mooi is het hier alles, waar men ook gaat. De heide is veel uitgestrekter dan de Brabantsche, bij Zundert of Etten althans, ietwat monotoon als het middag is en de zon schijnt vooral, doch juist ook dat effect 't welk ik vruchteloos een paar maal reeds toch heb willen schilderen, zou ik niet willen missen. De zee is ook niet altijd pittoresk, maar ook die momenten en effecten moet men bekijken wil men in 't eigenlijk karakter zich niet bedriegen. Dan — op dat heete middaguur is de heide verre van liefelijk soms — is agaçant, vervelend en vermoeiend als de woestijn, even onherbergzaam en als 't ware vijandig. Het te schilderen in dat volle licht, en de wijking der plannen tot in 't oneindige te geven, is iets waar men duizelig van wordt.
Daarom moet men niet meenen het sentimenteel moet worden opgevat, integendeel dat is het bijna nooit. Diezelfde agaçant vervelende plek — 's avonds als een arm figuurtje door de schemering zich beweegt — als die uitgestrekte, door de zon verschroeide aardkorst donker uitkomt tegen de fijne lila tonen van den avondhemel, en het donker blauwe allerlaatste lijntje aan den horizon, grond van lucht scheidt — kan subliem worden zóó als op een J. Dupré. En de figuren, zij hebben datzelfde, de boeren

en vrouwen, niet altijd zijn ze interessant maar als men er geduld mee heeft ziet men het Milletachtige toch geheel en al.
Gisteren vond ik een der eigenaardigste kerkhoven die ik ooit zag, verbeeld U een stuk heide met een heg van dicht opeen staande mastboompjes er omheen, zóó dat men meenen zou 't een gewoon mastboschje was.
Evenwel er is een ingang — een kort laantje, en dan komt men op een aantal graven begroeid met bund en heide. Vele gemerkt met witte palen waarop de namen staan.
Ik stuur er U een croquis van naar de studie welke ik er van schilderde. Ik ben bezig aan een andere studie van een roode zon tusschen de berkjes die op een moerassig weiland staan, waar de witte avonddamp uit opstijgt, waarboven men een blauwgrijze horizonlijn van geboomte met een paar daken nog ziet.
Het is wel jammer dat gij van C. M. nog niets hebt vernomen. Natuurlijk *hoeft* hij niets te doen, maar dat telkens dan maar geen woord antwoorden vind ik ietwat grof.
Doch begrijp één ding wel — meer en meer komt het mij voor, dat wij leven in een tijd waarin de dingen eenigszins in de war zijn geraakt, (dat eenigszins houd ik voor enorm groot, doch wil U deze opinie niet opdringen). C. M. betreffende als meer anderen zoude zeer beleefd zijn tegen een vreemde, doch on ne hait que ses amis, en juist zichzelf een beetje verloren hebbende in het zijn aandacht vestigen op eb en vloed van handels- en kunstzaken, is hij zóó verdiept in au fond zeer abstracte dingen, dat iets wat zeer natuurlijk is, n.l. dat ik met hem gesproken heb en nog met hem spreek over mijn zaken, hem onaangenaam aandoet, als een openstaande deur die tocht, want zijn gedachten zijn heel, heel ver weg — altijd — en hij weet er niet beter op dan desnoods ietwat grof er zich afmaken, even als men de tochtige deur dicht smijt.
Ge zult zeggen, dit is veronderstellen hij weinig fijngevoelig is, nu ik veronderstel dat ook zeer zeker, in zoover dat ik niet betwijfel evenwel of hij *kan* wel degelijk zeer hupsch zijn, doch mits zijn *gedachten* er *bij zijn*, en in mijn geval zijn ze het *niet*, en te meer niet omdat hij betreffende mij zekere vaste opinies schijnt te hebben, die ik niet meen te mogen trachten weg te nemen!
Ik hoop U over niet al te langen tijd studies van hier te zenden, als ik er eenige van bij elkaar zal hebben.

En denk er eens over, misschien kunnen sommige daarvan voor Wisselingh iets worden.
Mijn geld raakt weer op zijn einde evenwel, en eigenlijk had ik gehoopt nog wat verf en sommig gereedschap te kunnen in voorraad nemen, maar enfin — wij moeten roeien met de riemen die wij hebben — al is het déplorable ze niet ietwat langer zijn. Ook dat kan door geduldig voortwerken terecht komen. Alleen ik ben zeer blijde dat ik hier ben, want kerel het is hier rijk.
Ik ben wel verlangend iets naders van U te vernemen. Misschien begrijp ik sommige dingen eenigszins doch vooral dit eene dat ik vertrouw en weet gij recht hebt gedaan.
Betreffende recht doen, onze omstandigheden maken ons soms tot iets anders dan wij zijn zouden, indien wij door niets in onzen wil werden gehinderd.
Zoo ik voor mij zou liever met de vrouw gebleven zijn, ofschoon het dubbel moeielijk zou geweest zijn, maar het was voor zoover ik kon nagaan, onmogelijk in de gegevene.
En het is er zoo mede, dat als ik in mijn verbeelding telkens haar als een schim nog zie, is het niet als een verwijtende, doch ik ben er slechts melankoliek over dat de middelen mij te kort kwamen om het zóó te doen met haar als mijn verlangen geweest zoude zijn. De tijden zijn wel moeielijk en gij zult er het Uwe van hebben.
Toen ik hierheen kwam had ik van verf bij mij een aantal half uitgeknepen tubes en daarbij eenige nieuwe om het noodige voor een stuk of 6 studies te hebben, doch zeker niet meer. Ik zal van het volgende geld dus dadelijk weer iets of wat laten komen, weer voor een stuk of wat studies.
Verder teeken ik, maar gij weet er alles van dat het schilderen hoofdzaak moet zijn zooveel mogelijk. Ik weet niet hoe het hier met het geldwisselen zal gaan. Desnoods indien ik het hier niet kon zou ik het te Assen of zoo wel gewisseld kunnen krijgen, doch mocht gij in staat zijn mij b.v. voor de eerste twee keeren — tot ik wat beter op de hoogte ben hier, en ook te Assen eens een kantoor gevonden heb, waar ik nu nog niet ben geweest — voor de twee eerste keeren dus b.v. Hollandsch geld te zenden of postwissel, zoude wel goed zijn want anders zou ik soms er mee verlegen zitten
Ik hoop dat gij tegen 20 Sept., niet later kunt zenden, want ik heb de menschen zoodra ik kwam een week gegeven, dus is dan reeds vervallen en moet ik weer betalen.

Gij vindt hierachter het croquis van 't kerkhofje. De kleur is aldaar zeer eigenaardig. Het is iets schoons de echte heide op de graven te zien, de geur van terpentijn heeft iets mystieks, de donkere strook masthout die het afsluit, scheidt een tintelende

lucht van den ruigen grond, die in 't algemeen een rosse kleur heeft — fauve — bruinachtig, geelachtig, doch overal met lila tonen.
Het was niet makkelijk te schilderen, ik zal er verschillende effecten nog van zoeken, met sneeuw b.v. moet het zeer eigenaardig wezen.
Liebermann had ik reeds iets van gehoord, doch Uw beschrijving van zijn factuur vooral geeft mij meer licht omtrent hem.
Zijn kleur moet *oneindig* beter dan Henkes zijn, (ge zegt het heel goed ,,leikleurig met overgangen tot grijsgeel en grijsbruin''.) Ik begrijp het er volkomen uit. *Dat*, die manier van schilderen is een heerlijk ding als men er achter is. En dat ik veel verlang te schilderen is juist wegens ik in mijn factuur iets vasts en (ofschoon ik menigeen hoorde zeggen: je moet geen systeem hebben) — toch *heel graag* iets systematisch wilde hebben.

Wat hij en meer anderen hebben. Uit Uw beschrijving zie ik dat hij, Liebermann, veel van de manier van Herkomer moet hebben. Vooral wegens consequent doorvoeren en dàt te analyseeren, die plekjes licht en donker veroorzaakt door zonnestralen door 't gebladerte, waar menig oog op duizelt.
Ik zag laatst de groote gravure naar Herkomer: The last Muster; gij hebt die zeker ook gezien — wat een mannelijkheid!
De Jules Breton: Fille d'un mineur, zou ik erg graag zien; er is te Courrières nog een steenkolenmijn, toen ik er op een regendag kwam, gingen juist de arbeiders terug door den modder, een karavaan als van schoorsteenvegers, een met een ouden kapotjas om herinner ik me, de vrouwen echter, die ik zag ten minste, droegen geen mannenkleeren zooals in de Borinage, waar de ,,loques de fosse'' voor allen 't zelfde zijn.
Nu kerel, Uw brief zal weer welkom wezen, schrijf in elk geval, indien ge dit tenminste nog niet reeds hebt gedaan, met een enkel woord aan C. M., dat ik *alleen* hier in Drenthe nu ben en iets van de plannen. Doch antwoordt hij daar niet op dan moet het dunkt me overgegeven worden.
Dank voor al Uw bemoeiingen.
Het is dezen morgen fijn, grijs weder, voor 't eerst sedert ik hier ben geen zon, en dat zal nog wel zoo mooi zijn, dus ik ga er op uit. De lui waar ik in de kost ben zijn heel best, de man is aan de spoor voor de goederen, een kerel die iets de Grouxachtigs heeft, een gezicht dat soms den toon van roode kool heeft, een echte sjouwer. De vrouw heel werkzaam en netjes, 3 kinderen. Ik krijg waarschijnlijk een achterzolder voor werkplaats. Adieu broer het beste, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ge weet het adres is·

A. Hartsuiker.

Logementhouder, Hoogeveen.

326

Beste Broer,
Uw brief heb ik zooeven ontvangen en dank er U recht hartelijk voor. En wil meteen U opnieuw een en ander van mijn bevindingen schrijven.
Vooreerst dat ik een brief van Rappard heb gehad uit West-Terschelling, en hij daar druk aan 't werk is na eerst hier in Drenthe te Rolde in de buurt van Assen nog te hebben vertoefd.

Ik hoop dezen winter ook zelf hem daar te bezoeken en nog een paar studies te maken, de reis er heen voor zoover ik kan nagaan heen en terug ongeveer drie gulden zijnde, tenzij 't oversteken naar Terschelling moeilijk zij.
Maar dat is 't wel waard om eens met een schilder te zijn, en zal de eenzaamheid breken.
Naar Uw volgenden brief die hoop ik niet in de pen zal blijven, ben ik zeer verlangend. Vergeet niet mij betreffende C. M. den afloop te melden, of gij hem nog hebt bericht ik hier was en of die brief ook onbeantwoord is gebleven.
Indien deze dingen zoo zijn, zal ik niet nu natuurlijk doch later zeer zeker zelf C. M. gaan opzoeken, en hem opheldering vragen van de reden waarom hij geen antwoord gaf. Schrijven zal ik niet, doch onwrikbaar vast staat het bij mij dat ik *niet* vrede neem met zijn niet antwoorden, vooral *U* niet antwoorden, en daar er dit bijkomt, ook het *mij* niet antwoorden.
Iets te doen heb ik *nooit beweerd* dat hij *moest*, noch doe ik zulks nu.
Wat hij deed of eventueel doen zou, reken ik als een gunst waarvoor ik hem ook steeds als zoodanig heb bedankt, en ook van mijn kant studies gegeven, zeker een 50-tal in 't geheel, met het recht er bij die later nog in te ruilen.
Doch dit een en ander zóó zijnde, behoef ik bepaald geen beleedigingen te verdragen, en het *is* eene grove beleediging ik nu niet eens bericht heb dat hij het laatste pak studies heeft ontvangen. Geen syllabe.
Versta mij wel broer, begrijp me in dezen eens en voor altijd, wat er ook zij van het wenschelijke om finantiëele hulp te krijgen — dat is toch verre van No. 1 te zijn. No. 1 is, dat hij te ver gaat in het uit 't oog verliezen der rechten die ik als mensch heb, al was ik hem een vreemde, (van verwantschap spreek ik nooit, baseer ik me nooit op) om niet behandeld te worden als een mauvais sujet, om niet veroordeeld te worden of beschuldigd van dit of dat, zonder zelf er in gehoord te worden. Ik heb *recht, volle recht* een antwoord te *eischen*, en het in geval van zwijgen op te vatten als zeer grove beleediging.
U verzoek ik dus vriendelijk mij eenvoudig uw wedervaring betreffende 't beantwoorden van Uw schrijven te willen mededeelen, ik zal dan voor mij zelf weten waaraan ik mij te houden heb, ik zal dan er geen woord meer over zeggen, doch al ging

er meer dan een jaar overheen, zal ik diep in mij, onverroest klaar en helder als ik het op dit moment heb, ditzelfde gevoel van dat ik opheldering *moet hebben*, in mij terugvinden, en niet rusten voor ik op de een of andere wijze mijn zaak met hem afgehandeld heb.
Ik geloof gij zult dit gevoelen in mij billijken, en zoudt dit te meer indien gij precies wist, wat in vroeger jaren tusschen hem en mij is voorgevallen, als wanneer ik zeer gewantrouwd heb betreffende het plan om te studeeren of de belofte om dat door te voeren rondborstig was en doordacht; ik heb beschouwd toen, dat *zij* overijld het plan maakten, en *ik* overijld het goed vond, en het blijft opperbest m.i. het toen gestopt is, wat ik zelf heb bewerkt expres, en zoo aangelegd dat de schande van het opgeven op mij kwam en niet op iemand anders. Gij begrijpt dat ik die wel andere talen geleerd heb, ook dat miserabele beetje latijn etc. wel machtig was te boven te komen, waartegen evenwel ik verklaard heb op te zien. Dit was een smoesje, wegens ik tegenover protecteurs toen liever niet wilde zeggen dat ik de heele Universiteit, de Theologische althans, als een onuitsprekelijke knoeiboel beschouw, een kweekerij van Phariseïsme.
Dat aan durven het mij niet ontbrak, trachtte ik te bewijzen door naar de Borinage te gaan, waar zeer zeker ik het moeielijker had dan als ik student zoude zijn geworden.
Ik dacht dat C. M. b.v. beter mij doorgrond zou hebben en reden te meer heb ik, hem weinig fijngevoelig te vinden als ik bedenk hoe hij sedert mij met zekere verdachting behandelde. Toch zal hij in zijn geweten moeten voelen ik noch vroeger noch nu eenige laagheid jegens hem heb bedreven en dus deze beleediging van niet antwoorden heeft geen raison d'être.
Voor dat mysterieuse, dat sphinxachtige zwijgen enz. heb ik de allerdiepste verachting en verklaar U bij dezen er alles van te denken behalve iets dat rechtuit en trouw of waarachtig is. Het moge een beetje de algemeene politiek van tegenwoordig zijn, ik weet dat wel, maar ik ben zooals gij weet het niet eens met de algemeene politiek van tegenwoordig, wegens ik haar als laag en alle kenmerken van decadence die op een pruikentijd uitloopt dragend, beschouw. Men zou kunnen schreien over wat tegenwoordig bedorven wordt op allerlei gebied, waar vroegeren hun arbeid aan hebben gegeven, oprecht, wordt nu lafhartig verwaarloosd en losgelaten. De tijd waarin wij leven is misschien iets uiterlijk fatsoenlijkers dan de

vroegere maar het nobele gaat er te veel uit dan dat men van de toekomst dezelfde groote dingen kan verwachten welke zijn geweest in 't verleden. Enfin ieder moet het voor zichzelf weten. Nu over iets anders, (maar het was noodig dit een en ander te behandelen al heb ik er geen 't minste pleizier in er over te schrijven), namelijk over mijn bevindingen hier.

Hoogeveen zelf vind ik, hoe meer ik in de omstreken rondloop, hoe langer hoe mooier, en ik twijfel niet of dit zal zoo blijven. Als C. M. vervalt, wat ik vrees, zoo neemt dat niet weg dat op den duur het hier voordeeliger uitkomt dan te 's Hage. Maar wegens C. M. vervalt zal ik een zekeren tijd moeten kromliggen voor ik mijn plannen kan uitvoeren. En misschien verliezen we daar après tout volstrekt niets bij.

Het is nu eenmaal zoo dat ik geld noodig heb en een voorraad verf en verschillende dingen, voor en aleer ik van den tocht door den Zuid-Oosthoek van Drenthe bepaalde resultaten kan verwachten.

Maar over b.v. een half jaar zal ik dat bezuinigd hebben hoop ik, en in den tusschentijd zal ik toch dingen kunnen doen hier. Zoo nu zal ik vooreerst niet voor goed naar verder weggaan, maar nog blijven werken in deze omstreken. Zal zien wat geld te besparen voor twee reizen, één door den Zuid-Oosthoek, een door de heide tusschen hier en Assen. En aan laatstgenoemden tocht noordwaarts hoop ik te verbinden 't bezoek aan vriend Rappard, en alsdan in zijn logement op Terschelling, 't Scheepje genaamd, een tijd te vertoeven.

De uitvoering van die twee tochten zou te roekeloos zijn indien men zonder voorraad en zonder berekend te zijn op de omstandigheden, ze ondernam. Maar met geduld zijn ze mogelijk, want ik zie genoeg dat ik hier minder onkosten heb dan te 's Hage. En vóór ik dat begin wilde ik het geld van Rappard afdoen, ook al zij het dat daarna ik van hem misschien weer iets zal leenen nà hem gezien te hebben, en als ik zeker weet ik er iets bepaalds door maken kan.

Ik heb hier aanvankelijk eenigen tegenspoed met modellen gehad op de heide, waar er over gelachen werd en ik voor den gek gehouden, en begonnen figuurstudies niet af kon krijgen door onwil van de modellen, die ik evenwel althans voor hier, goed had betaald.

Ik heb echter daartegen mij verzet, en op die zelfde plek op een

enkel gezin mij geconcentreerd, waar ik nu eene oude vrouw, een meisje en een man kan krijgen, en hoop heb die goed zullen blijven. Ik heb een paar studies van de heide, welke ik U zenden zal als zij goed droog zijn, en ben ook aquarellen begonnen. En ik ben ook weer penteekeningen begonnen, juist met het oog op het schilderen, omdat men met de pen in zulke details kan treden als geschilderde studies niet kunnen, en men wel doet twee studies te maken, een geheel geteekend voor 't in elkaar zetten der dingen en een geschilderd voor de kleur. Als het n.l. kan en de gelegenheid het toelaat, is dit een weg om later de geschilderde studies op te voeren.
De heide is rijk, en er zijn moerassige weien die mij dikwijls aan Th. Rousseau herinneren.
Nu ik kan U zeggen dat de buitenlucht en het leven hier mij veel opsterkt, och had de arme vrouw het nog eens kunnen hebben; ik denk aan haar met zoo innigen weemoed — ondanks mijn gezond verstand mij ten duidelijkste zegt dat het nu onmogelijk kan in gegeven omstandigheden.
Ik ben ongerust over haar wegens ik niets van haar hoorde, en daaruit opmaak zij dingen die ik haar aanraadde, òf niet heeft willen òf niet heeft kunnen doen. Ik kan haar zelfs moeielijk schrijven, wegens als zij in de Bagijnestraat blijft wonen ik primo weet mijn brief geopend wordt waarschijnlijk door haar broer of haar moeder, en ten tweede zoolang zij daar woont ik er ook niet mee *wil* te maken hebben, *zelfs niet met haar.* Enfin, misschien hoor ik iets nog, maar ik zal er sombere gedachten door hebben als ik niets naders verneem. Ik had gehoopt bericht te krijgen van een ander adres dan de Bagijnestraat, en dat zij met haar moeder een zaakje om goed te wasschen en te strijken zoude begonnen zijn.
O Theo, als zij geen familie had gehad, zou ze zich zooveel beter gehouden hebben. Vrouwen zooals zij zijn wel degelijk slecht, maar primo oneindig, zegge oneindig deerniswaardiger dan slecht, en ten tweede hebben ze een zekeren hartstocht, zekere warmte, die iets zóó erg menschelijks heeft dat de braven er wel eens een lesje aan konden nemen, en ik voor mij het woord van Jezus gevoel, die zeide tot de oppervlakkig beschaafden, de fatsoenlijke lui van zijn tijd: ,,de hoeren gaan *U vóór*''.
Vrouwen zooals zij, ze kunnen fataal slecht zijn, (ik spreek hier niet eens van de Nana's, volbloedig en wellustig, doch van de

meer zenuwachtige, denkende temperamenten onder hen) vrouwen zooals zij, ten volle rechtvaardigen ze 't woord van Proudhon: la femme est la désolation du juste; om wat wij „la raison" noemen geven ze niet, en handelen rechtlijnig en schuldig er tegen in, ik weet dat, maar zij hebben aan den anderen kant toch dat echt menschelijke dat maakt men niet zonder hen mag of kan, en er van voelt er goeds in hen zit, en iets almachtig goeds zelfs al kan men het niet definieeren anders dan als een je ne sais quoi, qui fait qu'on les aime après tout. Gavarni was serieus toen hij zei: avec chacune que j'ai quittée, j'ai senti quelque chose se mourir en moi. En het mooiste woord en het *beste*, dat ik ken betreffende de vrouwenkwestie, is dat wat gij ook kent: o femme que *j'aurais* aimée, en men zou daarmee de eeuwigheid in willen gaan — willende er niets verder meer dan dat van weten. Ik weet dat er vrouwen zijn absurd genoeg, (zij toch doen er nog meer kwaad aan dan de mannen) die geheel en al door eerzucht enz. worden bestuurd. Lady Macbeth is de type ervan; die vrouwen zijn fataal en ondanks hun charme moet men ze mijden of men wordt een schurk, en staat in korten tijd voor ontzettend kwaad, dat men bedreven heeft en nooit weer goed kan maken; doch zoo iets was in haar met wie ik was niet, ofschoon ze ijdel was, evenals we allen het zijn bij tijden; arm, arm, arm schepsel is het eenige wat ik voelde in 't begin, en ik nog voel in 't eind. Slecht? que soit, doch wie in onzen tijd is goed? Wie voelt zich zoo rein dat hij voor rechter wil spelen? Dat zij verre. Delacroix zou, zeg ik, haar hebben begrepen, en Gods misericorde zal haar, denk ik soms, toch nog veel meer begrijpen.
Zooals ik U schreef, het kleine mannetje hield erg veel van mij, en toen ik al in den wagon zat had ik hem nog op mijn schoot, en zoo zijn we van elkaar gegaan, ik geloof van weerskanten met onuitsprekelijken weemoed maar meer ook niet.
Ik verklaar U broer, ik ben niet goed op de manier van de dominees, ik vind ook wel h—ren om nu met ronde woorden te spreken, slecht, maar ik voel toch iets menschelijks in hen, dat maakt ik niet de minste scrupule heb met hen te verkeeren; ik zie niets bijzonders kwaads aan hen, ik heb niet het allerminste berouw over kennis die ik met hen heb of gehad heb. Als onze maatschappij eene reine en geregelde was, o ja, dan waren zij verleidsters, nu menigmaal zijn zij m.i. meer als soeurs de charité te beschouwen dan als iets anders.

En *nu*, evenals in andere periodes van ondergang eener beschaving zijn door de corruptie der maatschappij de verhoudingen van goed en kwaad veelmalen omgekeerd, en komt men alweer raisonnabel terecht op het oude woord: ,,eersten zullen de laatsten zijn, en laatsten zullen de eersten zijn''.
Ik ben zooals gij op Père Lachaise geweest, ik heb er graven gezien van marmer voor wie ik een onbeschrijfelijk respect heb, hetzelfde respect voelde ik bij 't nederige grafzerkje van de maîtresse van Béranger, dat ik expres opzocht, (als ik me wel herinner is het in een hoekje achter 't zijne) en ik dacht daar nog aan de maîtresse van Corot ook vooral. Stille muzen waren zulke vrouwen, en de emotie van die zachtmoedige meesters, het intieme, het penetrante van hun poëzie, ik voel er steeds altijd — overal den invloed van een vrouwelijk element in. Ik spreek een beetje serieus in dezen brief, niet wegens ik Pa 's gevoelens en zienswijs verkeerd vind in alles — verre van daar; gij zult bijv. in veel dingen wel doen met Pa 's raad te volgen, maar ik wijs er eens op dat Pa en meer anderen *niet weten*, dat er behalve hun recht leven — want Pa's leven is recht — andere rechte levens zijn, meer in een zachter geest, in 't karakter Corot, Béranger zal ik maar zeggen. Gij, en ik ook, voelen in elk geval dat veel meer. Omdat Pa en anderen *dat niet weten*, vergissen zij zich menigmaal en fataal in beoordeeling van zekere zaken, vergissingen in het genre van dat b.v. C. M. zich er zeker van houdt, dat de Groux een slecht mensch was, 't geen, hoe zeker hij er zich van houde, evenwel hij mis heeft.
Ik zal U nu nog iets zeggen om U duidelijk te maken dat ik niet in 't abstracte spreek, doch over dingen die vastigheid en corps hebben.
Wilt ge een voorbeeld van iemand die oorspronkelijk het gewone goede, Hollandsche karakter en gevoel had, en sedert dat gevoel toch heeft gewijzigd, toch nog zich bezonnen, en denk ik nog meer wijzigen zal? Dan noem ik als voorbeeld Rappard, die nu reeds veel zachter en humaner is dan ik hem eerst leerde kennen, en m.i. veel verbeterd is, al was hij vroeger reeds goed, ofschoon ik vrees het niet door iedereen zoo beschouwd wordt, en hij er wel eens strijd over reeds gehad heeft. Hij was vroeger ook wel degelijk goed, maar toch hij is ontevreden geworden met *dat*, en is nu dieper en humaner dan toen. Hij heeft het er niet makkelijker door — vroeger had hij veel minder strijd — dat weet ik zeker,

want ik heb hem indertijd nog genoemd spottenderwijs ,,*het gerust geweten*'', en hem daarover geplaagd, wat ik nu volstrekt niet meer doe, omdat ik zie er een revolutie in hem is geweest. Hij is *een beetje* minder elegant, en hij is *veel* minder oppervlakkig als mensch, en een zekere geniale kiem heeft haar ontwikkeling begonnen, en de klip van ,,verdorren'' heeft hij omgezeild.
In zake van menschen, die het goede oprecht zoeken, vind ik waar wat Hugo zegt: ,,*il y a le rayon noir et il y a le rayon blanc.*''
Pa mijns inziens heeft meer le rayon noir, en Corot heeft meer le rayon blanc, doch beiden hebben zij un rayon d'en haut.
Betreffende Millet, hij is nog boven al de anderen uit de man die le rayon blanc had. Millet heeft een evangelie, en ik vraag U of er niet een onderscheid is tusschen een teekening van hem en een mooie preek? De preek wordt er zwart bij is 't effet produit der vergelijking, al is ze, de preek n.l., mooi op zichzelf, gesteld dat ze het is. Ik weet dat gij ook veel strijd hebt in deze dagen, al weet ik niet precies hoe of wat. En in elk geval is het uit sympathie, dat ik U precies zeg hoe ik over een paar dingen denk, wegens ik ook veel strijd gehad heb en nog heb.
En U wensch ik toe hoe langer hoe meer van le rayon *blanc* hoor!
Dank voor 't gezondene en een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

327

(Briefkaart). (Hoogeveen 24 Sept. '83.)

Waarde Theo,
Heden verzend ik als postpakket 3 studies welke ik hoop droog genoeg zijn, indien ze evenwel aan 't vel papier dat ik er uit voorzorg op leg vastkleven, zoo week ze af met lauw water.
De kleinste vooral is erg ingeschoten, doe er over een dag of 8 een eiwitje of over een maand een vernisje op om ze uit te halen.
Ik zend ze om U even een kijkje te laten nemen, en hierna beter hoor. Ik heb vergeten te antwoorden op wat gij omtrent zending van 't bewuste schrijft, voorloopig verzoek ik U postwissel te zenden als laatst, tot ik wisselkantoor weet; houd echter onkosten af.
Ontving schrijven van thuis, Pa onwel was geweest ten gevolge van een val — moge dit maar niet serieuser zijn dan zij schreven — weet gij er iets naders van?
Ben afgeloopen week dieper in de turfvelden geweest — prachtige

gevallen; ik vind het hier hoe langer hoe mooier en zal wel van 't begin af er op werken hier te blijven in de streek. Want het is zoo mooi hier dat tevens om het te maken nog veel studie vereischt wordt, en doorwrocht werk slechts een juister begrip van de dingen zooals zij au fond zijn in hun ernstig sober karakter, kan geven. Figuren ontmoette ik superbe, maar nog eens, eene natuur die zooveel noblesse, zooveel waardigheid en ernst heeft, moet met bezonkenheid en geduld en langdurig werk worden behandeld. Daarom moet m.i. van 't begin af aan ik het niet als maar eens hier komen kijken beschouwen, maar ligt het in den aard van de zaak, als alles goed gaat en we wat voorspoed mogen hebben, ik voor goed blijf. Schrijf weer eens spoedig niet waar — ben wel verlangend, want ondanks het mooie buiten heb ik toch een somber gevoel. Adieu, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Groet Wisselingh eens voor me als ge hem ontmoet, en zeg eens ik hier ben.

328

Beste broer,

Wegens ik eene behoefte heb om rechtuit te spreken, zoo kan ik U niet verbergen dat ik overvallen ben door een gevoel van groote zorg, gedruktheid, een je ne sais quoi van moedeloosheid en wanhoop, zelfs te veel om te zeggen. En dat als ik er geen troost voor vinden kan al te zeer ondragelijk me overstelpt.

Ik trek het mij sterk aan dat ik zoo weinig voorspoed heb met de menschen in 't algemeen, ik maak mij daarover zeer bekommerd, en wel vanwege hier maar al te zeer het er boven op komen en het werk doorvoeren in 't spel is.

Het lot van de vrouw bovendien, het lot van mijn lief, arm, klein mannetje en het andere kind gaan mij ter harte. Ik zou nog willen helpen, en ik kan niet.

Ik sta op een moment dat ik crediet zou noodig hebben, vertrouwen en wat warmte, en ziedaar ik heb geen vertrouwen.

Gij maakt eene uitzondering daarop, maar juist omdat het zoo alles neerkomt op U, doet dat nog meer in mijn gevoel uitkomen hoe somber alles is.

En als ik mijn boeltje aanzie, het is te armzalig, te ontoereikend, te zeer uitgeput. Wij hebben hier mistroostige regendagen, en

als ik op het hoekje zolder kom waar ik mij geïnstalleerd heb, zoo is het daar al merkwaardig melankoliek; met het licht van één enkele glazen dakpan dat valt op een leege schilderkist, op een bos penseelen, waar 't haar weinig meer van deugt, enfin het is zóó curieus melankoliek, dat gelukkig het ook een genoegzaam komiek aspect heeft om er niet over te schreien, maar het vroolijk op te vatten. Met dat al is het in hoogst zonderlinge verhouding tot mijn plannen — in hoogst zonderlinge verhouding tot den ernst van het werk, en — hier houdt het lachen dan ook op. Wat wil ik, het afgeloopen jaar is geëindigd met een nog grooter tekort dan ik U wel zeide, want ik heb reeds meer afgedaan dan ik U opgaf met *Rappard er bij*, en zit nog vooral evenwel met Rappard, en drukt die mij het meest wegens het een vriend is, en ofschoon ik op dit moment alles afdeed wat ook maar eenigszins urgent was, zoo zit ik er mede, dat voor de verf die ik anders zou koopen, ik nog eerst andere dien te betalen, of liever niet durf te wagen op crediet te nemen, wat opnieuw mij een aanmerkelijke rekening zou veroorzaken over een tijd. Gij weet zelf wel hoe bij Uw bezoek wij niet precies in de stemming waren om nog meer te kunnen zeggen, maar nu verklaar ik U wel dat den Haag mij te veel is geweest, en ik het scheiden al had uitgesteld en uitgesteld wegens één bepaalde vaste reden, al was het tekort onvermijdelijk als ik volhield.
Dat namelijk ik liever dan scheiden, door trouwen en met haar naar buiten te gaan nog een verdere poging had gewaagd, evenwel niet zonder U te zeggen hoe de dingen stonden. Doch ik meende één ding, dat die weg recht was, ook zelfs ondanks de voorloopige finantiëele bezwaren, en haar behoud had kunnen zijn niet alleen, doch bovendien ook voor mij een einde aan veel zielstrijd zou hebben gemaakt, die nu ongelukkigerwijs voor me verdubbeld is. En ik had het liever maar uitgedronken zooals het was.
Indien hetzij Pa, hetzij gij, het zoo had kunnen voelen misschien, ik zeg niet, dat ik er gelukkiger of ongelukkiger door zou geweest zijn, en indien de rollen omgekeerd waren geweest, gij in mijn plaats, ik in de Uwe, ik weet niet of ik anders had kunnen handelen dan gij, maar misschien zeg ik was *zij* er door behouden. Ik beschouw het dan ook als iets, waar niet van Ulieden, doch van mijzelf de beslissing afhing, (behalve dat ik mijzelf niet mijn's vaders toestemming om te trouwen kan geven), en zoo *heb* ik beslist, en wel omdat ik reeds schulden had en de

toekomst donker was — maar deze beslissing is nog geen vernieuwing, en neemt niet weg de uitputting die een jaar van al te veel zorgen nasleept, terwijl er een hartewond ook als reste overblijft, en een gevoel van leegte en teleurstelling en melankolie — zoo makkelijk niet te genezen.
Ik ben dus nu wel hier, ik heb dus wel ook in het finantiëele het tekort haast gedekt, en over een tijd zal dat geheel gedekt kunnen zijn, en de natuur is hier wel prachtig en gaat mijn verwachting te boven.
Doch verre ben ik er vandaan om reeds weder goed geïnstalleerd te zijn en op streek, want het is naar de natuur dat ik U een kijkje op mijn zoldertje laat nemen.
Had ik alle dingen vooruit geweten, ik had verleden jaar, toen zij uit het gasthuis kwam, met de vrouw naar hier moeten trekken, dan ware er geen tekort gekomen en dan waren we nu ook wel niet gescheiden, want zij is minder schuldig aan haar verkeerd doen dan haar familie, die zeer gemeen geïntrigeerd heeft, quasi vóór, au fond tegen haar. Intusschen ik heb wel eens getwijfeld of b.v. de moeder niet nog weer door een pastoor ook werd gerugsteund, want er is van hun kant te veel gedaan om de vrouw te influenceeren dan dat ik het verklaren kan. Te meer omdat ik nog niets heb vernomen van haar, ofschoon ik vóór mijn heengaan haar gezegd heb dat ik aan den timmerman naast ons mijn adres zou opgeven zoodra ik dit zelf weten zou; hem dit gestuurd heb met verzoek het haar te zeggen, en toch nog niets vernomen, dan juist van dien timmerman, dat zij al haar goed (meer dan ze meebracht après tout) heeft gehaald.
Nu begrijpt gij wel ik op het punt van haar lot in zorg ben, ofschoon ik geloof dat als zij eenvoudig in den nood zat, zij wel geschreven zou hebben, doch nu zal er iets scheefs achter zitten. Gij begrijpt mijn stemming daaronder, ik vrees eenigszins dat de familie haar zegt: hij zal wel schrijven en dan...... hebben we hem onder den duim, enfin zij presumeeren dan op mijn zwakheid, en in dien val loop ik *niet*.
En heden schrijf ik niet aan haar doch aan den timmerman, dat hij moet zorgen zij mijn adres weet, maar ik zal *niet* het eerst schrijven aan haar, en *als* zij schrijft, wel zien hoe het eigenlijk staat. Ik wil echter zeggen, zóóver ben ik nog niet dat ik rusten kan bij de gedachte van scheiding, tot nog toe heb ik veel veel zorg over haar lot, juist omdat zij mij in het duister laat daaromtrent.

En nu bovendien overstelpten mij dezer dagen sombere gevoelens over het vervolg, en ook omtrent den miserabelen staat van mijn uitrusting in zake schilderbehoeften, de onmogelijkheid om de noodigste, nuttigste dingen te doen zooals het eigenlijk moest. Indien ik het kon bekostigen, zoo zoude ik wegens het mij reeds dadelijk blijkt dat er hier zooveel moois is, mijn goed dat nog ginder te 's Hage staat, laten komen, en ik zou hier of dezen zelfden zolder voor atelier inrichten, (door een beetje meer licht er te maken), òf een ander lokaal opscharrelen. En dan, ik zoude al mijn gereedschap willen opfrisschen en aanvullen.
Ik wenschte dat ik eens door en door goed zulks kon doen, en als ik bij iemand zooveel vertrouwen kon vinden als dat, zoo waren mijn grootste zorgen bedaard. Maar òf het komt alles op U neer, òf ik vind er niemand voor die mij vertrouwt, is het kringetje waarin mijn gedachten ronddraaien en uitweg zie ik niet. Een schilder die geen middelen heeft van zichzelf, hij kan er niet komen zonder een soms betrekkelijk groot crediet bij de menschen, een crediet dat niet alleen het schildersvak eischt, doch dat het schoenmakers-, timmermans-, smidsvak evenzeer zoude eischen, ik geloof noch meer noch minder als men zich installeeren of opnieuw ergens vestigen moet.
Het is met dit regenweder vooral, waarvan nu nog maanden ons voor de borst staan, dat ik zeer de handen gebonden heb.
En dan, wat wil ik — soms nemen mijn gedachten een vorm aan; ik heb gewerkt en bezuinigd, en toch schuld niet kunnen ontwijken, ik ben de vrouw trouw geweest, en toch in ontrouw vervallen, ik heb intrigues gehaat, en toch heb ik noch crediet noch bezitting hoegenaamd. Ik acht niet licht Uw trouw, integendeel, maar veeleer vraag ik mijzelf af of ik U niet moet zeggen, laat mij schieten want wij komen er niet; het is te veel voor één, en er is geen kans om verlichting te krijgen van anderen kant; is zulks geen bewijs genoeg dat wij het overgeven moeten?
O kerel, ik ben zoo melankoliek geworden — ik ben in een prachtig land, ik heb lust, ja absolute behoefte aan werk — tevens ik ben absoluut de kluts kwijt om te weten hoe wij het te boven zullen komen, als ik denk dat mijn boeltje in allermiserabelsten staat is, en ik zonder atelier of iets hier zit en overal zal gegêneerd zijn tot ik zulks kan verbeteren.
De modellen, zij willen niet als er omstanders bij zijn, en dat is het ergste bezwaar waarom een atelier wenschelijk is.

Ik heb nu hetzelfde gevoel dat ik had toen ik in den Haag het atelier opzette: „als ik het niet doe, gaat het zeker niet''. En ik heb ook nu gegeven den Haag, geen spijt ik in die gegevens zoo deed als ik deed; alleen ik wou dat ik 1½ jaar vroeger hier was gekomen, en hier een atelier opgezet inplaats van ginder.
Pa schreef mij of hij mij helpen wilde, doch ik heb niets laten blijken van zorgen en hoop dat gij Pa dienaangaande ook maar niets zegt. Pa heeft zijn eigen zorgen, en heeft er maar zorgen te meer over, als hij iets er van weten zou dat alles niet voor den wind gaat. Zoo schreef ik Pa slechts dat alles mij hier bijzonder was meegevallen, wat ook volkomen waar is voor zoover de natuur aangaat. Zoolang 't mooi weer was, voelde ik een en ander niet doordat ik zooveel moois zag, maar nu het weer aanhoudende stortregen werd sedert eenige dagen, zie ik meer hoe ik eigenlijk vast zit en gegêneerd ben. Wat te doen? Zal 't met der tijd verergeren of verbeteren? Ik weet er niets van, maar dat ik machtig miserabel me voel is niet af te schudden.

In every life some rain *must* fall,
And days be dark and dreary,

dat is wel zoo dat het niet anders kan, doch vrage: kan het aantal dark and dreary days niet soms wat al te groot worden? Ik heb toch weer model gehad in de schuur, doch met zeer lastig licht; enfin, wat te doen is weiger ik niet te doen, *doch kan dat wat moet in de gegevenen?* En deze brief is een verzuchting om ruimte, en als de winter zóó moest zijn als deze dagen was ik er slecht aan toe. Het is toch mooi, ja bijzonder mooi met den regen, doch hoe te werken, hoe, als men al te veel mankeert. Adieu kerel, ik wou dat alles terecht kwam doch we zouden meer vertrouwen bij anderen noodig hebben, anders vrees ik gaat het niet. Ik hoop spoedig van U te hooren. *Hebt ge studies ontvangen?* Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

329

Waarde Theo,
Vanmorgen was het wederom beter weer en ben ik uitgegaan om toch te schilderen. Alleen het was niet mogelijk, 4 of 5 kleuren ontbraken me, en ik ben toch zoo beroerd weer teruggekomen. Ik heb spijt zonder voorraad mij zoo ver gewaagd te hebben, ik weet door ervaring toch vooruit hoe het worden kan als men

zoo'n tocht onderneemt zonder te weten dat men ook antwoord zal krijgen, en er geluisterd zal worden naar billijke, gemotiveerde verzoeken.
Gij weet zelf eenigszins hoe het mij ging in de Borinage. Welnu, ik ben er al te zeer bezorgd over dat het mij hier weer precies eender zou gaan, en ik moet eenige zekerheid hebben voor en aleer ik me verder waag, en anders welnu dan ga ik terug, (och, ge weet ik zeg dat maar, want ik wil juist blijven). Ik heb er nu eenmaal geen pleizier in, ik zag er toen al geen heil in en nu nog veel minder om tot een punt van uitputting te komen, dat men zelfs het dak boven zijn hoofd missen moet, en als een vagebond tot in 't oneindige maar voortloopen en voortloopen, zonder ergens 't zij rust, 't zij voedsel, 't zij deksel te vinden, bovendien zonder iets van werk met mogelijkheid te kunnen uitrichten. Zie zelf op de kaart hoever het is van Mons tot Courrières, dien weg deed ik te voet vanaf Valenciennes heen en terug tot Mons, met nog geen 2 francs in mijn zak — drie dagen en drie nachten in 't begin van Maart, in regen en wind, zonder dak boven mijn hoofd.
Het zijn die antecedenten broer, waartoe ik nu nog niet ben gekomen natuurlijk — doch komen zoude — indien ik zonder zekerheid me ver waagde, indien ik niet raisonnabel orde stelde op mijn zaken, indien zeg ik, ik me ver 't land in waagde zonder ruggesteun.
Voor ik begin — het is geen wantrouwen geen verdenking van U, doch eenvoudig een maatregel van gezond verstand — voor ik begin zeg ik, (en vrage het, daar zeer kort geleden gij mij schreeft als zijnde zelf bezorgd wegens ge vreesdet onraad en calamiteiten in 't verschiet konden wezen) kunt gij mij verzekeren dat het gewone niet ontbreken zal?
En tevens — al zij dat voldoende en meer niet noodig onder zeker voorwaarde — de voorwaarde waarop alleen het gewone voldoende is, ik zal ze U zeggen: goed geéquipeerd te beginnen, met voorraad van een en ander te vertrekken.
Ik die graag het initiatief om te handelen op me neem, wegens er een bewijs van oprechtheid, een daadzaak, bewijzende dat men niet met woorden doch met daden te werk gaat somwijlen noodig is, ik, ofschoon ik ging tot hier in Drenthe zelf, deins terug niet voor den eersten doch wel voor de volgende stappen te doen, zonder zeker te zijn van mijn ruggesteun.
De *ondervinding* dwingt mij tot bepaalde onwankelbare afspraak,

indien gij zelf ondervonden hadt wat ik op dien tocht in de Borinage heb geleden, zoudt gij in mijn geval van nu precies 't zelfde er door geleerd hebben als ik — hetwelk nu ik zóó duidelijk en klaar gevoel — al de omstandigheden en dingen waar ik mee te maken heb, *herkennende* als oude bekenden.
De tochten welke ik op het oog heb zijn onmogelijk en gekkenwerk indien ik ze ondernam zonder voorraad.
Zij zijn hoogst hachelijk, zonder een surplus van contant geld voor onvoorziene omstandigheden.
Kortom men moet ze niet ondernemen, tenzij men door en door gevoele dat overal en altijd men zal staan voor lui die iemand staan aan te gapen maar geen hand uitsteken om mede te helpen. Men moet zich voorstellen in herbergen etc. gewantrouwd te worden — als de eerste de beste arme marskramer, (want als zoodanig wordt men beschouwd) men moet het geld van logies dikwijls — gelijk ik hier zelfs doen moest — vooruit geven om bij de gratie gods logies te krijgen. En zoo dus *alles is proza, alles is rekenen,* wat betreft het plan voor een reis die toch poëzie tot doel heeft.
Zoo scherp als dit heb ik het U nog niet gezegd, en als ik het nu zóó zeg, zoo is het *ik verzeker het U,* niet in 't minst omdat ik U wantrouw, maar omdat ik nog niet sinds het plan der reis U serieus als nu heb gesproken over de bezwaren, en hunne rapporten tot hetgeen gij zoudt disponibel hebben of er voor vinden kunnen.
Ik moet er nu wel over spreken omdat, ofschoon in voorlaatst schrijven ik U meldde dat hier alles mij medegevallen is — 't welk ook wel degelijk alzoo blijft — ik toch in deze herberg bezwaren ontmoet in zake licht, ruimte, geschiktheid om met model te scharrelen en daarom — al kan ik *desnoods* toch wel me schikken en al zal ik dat *desnoods* — er aan denk om ondanks 't seizoen de reis voort te zetten dieper 't land in, niet twijfelende of ik zal overal waar ik heen zal gaan althans minstens even goede gelegenheid tot werken vinden als hier, en zelfs beter ruimte etc. hoop ik.
Het is nu een 14 dagen ik hier ben, en ik spreek uit ervaring als ik U zeg dat in vele, ja alle opzichten mijn gereedschap en uitrusting en voorraad te ontoereikend mij blijkt.
Hoogeveen zelf is wel op de kaart, waar 't met een roode stip is gemerkt, doch niet in de werkelijkheid eene stad, (er is zelfs geen toren). Zoo kan ik niets krijgen van teekengerei zelfs. Ver-

der nog het land in zal ik nog meer gegêneerd zijn en moet op alles geprepareerd zijn of, ik herhaal het, het ware gekkenwerk. Nu zoude ik hiermede niet haasten, indien niet het zoo vergevorderde seizoen tot den grootsten spoed mij drong. Reken dat de tijd verloopt en vóór ik een woord van U heb er al weer misschien 14 dagen verloopen. Voor den eigenlijken winter, (en de winter zal er maar al te snel zijn!! ik weet waarachtig niet hoe ik er kom), wou ik nog zien beter ingekwartierd — nog meer diep in de heide — ergens onder dak te komen. En ook mijn gemoedsstemming die te somber is, en waarvoor ik dringend gevoel behoefte aan grif kunnen doorwerken te hebben, als zijnde de allerbeste remedie en afleiding — maakt dat ik op betere equipement moet aandringen.
En dat bleef eigenlijk ook precies eender voor 't geval dat ik hier op de plaats bleef.
Ik ben in besprek met 2 partijen oude verf die slechts uitwendig, wat de tubes betreft is beschadigd, een van Leurs, de andere van Furnee, dat is de vader van dien landmeter, en bovendien zouden er penseelen, schilderdoek, waterverf en Whatman ook noodig wezen.
Indien ik U zeide, dit kan uitstel lijden, zoude ik flauwhartig spreken, want het is eenvoudig noodig het direct gebeure.
Kan dit niet, zoo kan het niet — maar dan kan ik ook niet voort. En ik zoude ook nu niet zoo melankoliek zijn geworden, indien mijn slecht equipement mij niet te zeer de handen hadde gebonden. Indien in een en ander opzicht ik geruststelling en 't geen onmisbaar is vinden kan, zoo geloof ik hier wel op streek te zullen komen. Het land is zeer mooi — ik zag heden eene begrafenis in een schuit, die zeer curieus was — een zestal vrouwen in mantels gewikkeld in het vaartuig dat door de mannen werd getrokken door de vaart en de heide; de dominee met steek en korten broek, net een figuur van Meissonier, volgde aan den overkant; er is van alles. Ge moet me niet kwalijk nemen ik zoo schrijf; ik ben wat overhaast gegaan en ik voel nu pas al wat mij mankeert, en dat ik wat ondoordacht heb gehandeld — maar hoe kon ik anders? En ik ben zoo ondragelijk melankoliek als het werk me geen afleiding geeft, dat zult gij wel begrijpen, en ik *moet* werken en vlot werken *mijzelf vergeten in het werk*, anders overdonderde het me. Nog eens ik wantrouw U niet in het aller allerminst, maar mijn ondervinding verbiedt mij een tocht aan te vangen zonder

te weten waarop ik rekenen kan en waarop niet. Spreek dus *absoluut oprecht*, want mijn besluit hangt er van af, en ik zal mij in elk geval schikken naar omstandigheden. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Had ik vooruit geweten het met de vrouw toch op scheiden ware uitgekomen, zoo ware ik hoogstwaarschijnlijk 1/2 jaar geleden reeds gescheiden — maar ik heb toch, al doet het me zelfs nu nog schade liever ik te lang dan te kort haar trouw gebleven zij, en voor ik U gesproken had persoonlijk wilde ik niet alleen volgens eigen opinie handelen. Vergeet niet als ge denkt aan verleden jaar, dat de reden der kosten minder waren de uitgaven voor ons persoonlijk dan de fatale prijzen van 's Hage. Had ik alles geweten — ik hadde 200 gulden bezuinigd op woning al had ik *deze heele herberg met tuin er bij hier* — genomen en ziedaar uit één enkel artikel reeds meer dan mijn tekort. Zoo vooral de vrouw is onschuldig aan mijn tekort en ik zelf in zoover te 's Hage het al niet anders kon — doch had ik 't geweten ik ware verhuisd naar hier reeds veel vroeger. Dit verzuim — of liever deze onwetendheid verwijt ik mezelf genoeg. Toch verleden jaar is niet weg of niet nutteloos — het is een jaar van hard werken geweest en après tout met kalmte zie ik er op terug. En wat er ook zij van momenteel niet zoo de handen vrij hebben als ik wensch — in geen geval heb ik die vrij zelfs al komt er hulp — want, een groot deel herfst zal als dan reeds gepasseerd zijn — en vóór den winter maar voor een deel afgedaan die studies, die ik gehoopt had te kunnen krijgen — wat er ook zij van momenteele moeilijkheden toch het zal hier opklaren met geduld alleen — ik ik wou nog wel tusschen nu en Kerstmis een tocht ondernemen. Laat ons woekeren met den tijd want tijdverlies kost het allerduurst. Ik heb te 's Hage meer dan 70 geschilderde studies liggen — waren die maar van hier, ik zou er ook meer aan hebben gehad.
Ik moet U ronduit zeggen dat ik hier nu dezer dagen spijt heb gehad en zelfs nog heb dat ik mijn schuld heb betaald van het geld, terwijl ik wel schuldig was, doch niemand, van die ik nu laatst betaald heb — mij bepaald maande — wel vroeger reeds, en ik het nog had kunnen uitstellen. Ik weet niet of men niet eerst voor zichzelf mag zorgen, dat men de handen en zijn werkkracht vrijhoudt, want ik herhaal het ziedaar dat vóór den winter ik mijn noodige studies niet geschilderd zal kunnen krijgen en wie zal mij daar dank je voor zeggen.

Ik zelf zal het me verwijten en beroerd over zijn. Ik betaalde Leurs, nu pas sedert Uw bezoek, over de 30 gulden nu ja ik zou wel op crediet kunnen krijgen als 't gewone verf was, doch ik ben in besprek met oude verf, die ik kan krijgen met $33^{1}/_{2}{}^{0}/_{0}$ af, doch à contant. Zoo is het met Furnée, dat is de vader van dien landmeter, ook, ik heb zijn verzekering dat hij mij vertrouwde, maar ik zit er mee dat ik hem meestal contant betaalde als antecedent — en zie geen reden dat te veranderen, daar ik anders schijn te veranderen van handelwijs en het misschien de vriendschap influenceert, en wat ik van dien wou nemen is ook een deel van die bewuste partij, ongeveer de helft, ook al weer een zaak à contant. Verder met penseelen, met nog een schilderkistje en studie étui, andere zaken nog — *als* ik à contant neem krijg ik gunstiger condities en heb verder geen zorgen in 't verschiet en heb ik geen verdere zorgen dan kan ik aan 't afdoen van Rappard beginnen.

330

Waarde Theo, (N. Amsterdam.)

Ditmaal schrijf ik U heel uit den achterhoek van Drenthe, waar ik gekomen ben na een eeuwig lange vaart in de trekschuit door de heide.

Het land U te beschrijven zooals 't zou behooren gedaan te worden, zie ik geen kans toe, daar de woorden mij ontbreken, maar stel U voor de oevers van 't kanaal als mijlen en mijlen Michel's of Th. Rousseau's, van Goyen's of Ph. de Koninck's.

Vlakke plannen of strooken verschillend van kleur, die smaller en smaller worden naarmate ze den horizon naderen. Hier en daar geaccentueerd door een plaggenkeet of kleine boerderij, of een paar schrale berkjes, populieren, eiken — overal stapels turf, en telkens vaart men schuiten met turf of lisch uit de moerassen voorbij. Hier en daar magere koeien van fijne kleur, dikwijls schapen — varkens. De figuren die nu en dan verschijnen in de vlakte zijn van een groot karakter meestal, soms hebben ze een machtig fijn charme, ik teekende o.a. een vrouwtje in de trekschuit met krep om haar oorijzers wegens ze in den rouw was, en later nog een moeder met een kindje; deze had een paarsen doek om 't hoofd. Er loopen een boel Ostade-typen onder; physionomies die aan varkens of kraaien herinneren, maar zoo nu en dan een figuurtje dat als de lelie onder de doornen is.

Enfin over dezen tocht ben ik erg blij, want ik ben vol van wat

ik gezien heb. Van avond was de heide ongemeen mooi. In een van de Albums Boetzel staat een Daubigny, die precies dat effect uitdrukt. De lucht was van een onuitsprekelijk fijn lila wit, geen schapenwolken, want het zat meer aan elkaar en bedekte den geheelen hemel, maar vlokken meer of minder tonig lila, grijs, wit, een enkel scheurtje waardoor 't blauw heenschemerde. Dan aan den horizon een roode schitterende streep, daaronder de verbazend donkere vlakte bruine heide, en tegen de roode lichtende streep uit, een menigte lage daken van kleine keeten. Des avonds heeft deze heide dikwijls effecten, waar de Engelschen de expressies ,,weird'' en ,,quaint'' voor hebben. Don Quichotte-achtige molens of zonderlinge gevaartes van ophaalbruggen profileeren hun grillige silhouetten tegen de wemelende avondlucht. Zoo'n dorp 's avonds met de reflexies van lichte venstertjes in 't water of in modder en plassen is machtig gezellig soms.
Te Hoogeveen heb ik voor mijn vertrek nog eenige studies geschilderd, een groote boerderij met mosdaken o.a. Want ik had verf laten komen van Furnée, daar ik er ook zoo over dacht als gij zegt in Uw brief, dat door te zorgen ik in 't werk verdiept raak, en mezelf verlies om zoo te zeggen, mijn stemming zou veranderen, wat ook al een boel gebeterd is.
Maar bij wijlen — evenals de momenten, waarin gij denkt om naar Amerika te gaan — denk ik om als volontair naar de Oost te gaan, maar dat zijn van die beroerde sombere momenten, als de dingen iemand overstelpen, en ik zou U toewenschen gij die stille heide eens zaagt die ik hier uit 't raam zie, want zoo iets calmeert, en stemt tot meer geloof, berusten, kalm werken. In de schuit heb ik verscheiden studies geteekend, maar ik blijf hier stil om er te schilderen. Ik ben hier dicht bij Zweeloo, waar o.a. Liebermann is geweest, en nu is bovendien hier nog een streek waar groote, zeer oude plaggenkeeten zijn waar niet eens een middenschot is tusschen den stal en het woonvertrek. Die buurt te bezoeken is mijn plan voor deze eerste dagen.
Maar wat een rust, wat een breedte, wat een kalmte in deze natuur, men voelt het pas als men mijlen en mijlen Michel's tusschen zich en het gewone heeft. Nu kan ik U geen bepaald adres opgeven, daar ik niet precies weet waar ik dezer dagen zijn zal, doch 12 *October zal ik te Hoogeveen* zijn, en als gij op den gewonen tijd Uw brief verzendt *aan 't zelfde adres*, zoo vind ik die dus den twaalfden aldaar te Hoogeveen.

De plaats waar ik nu ben is Nieuw Amsterdam.
Van Pa ontving ik nog een postwissel van f 10, die met dat van U maakt, ik nu wat schilderen kan.
Ik denk er over in deze herberg waar ik nu ben, voor lang terug te gaan, als ik die buurt met de groote oude plaggenkeeten van hieruit makkelijk bereiken kan, daar ik hier een beter licht en ruimte zou hebben. Want betreffende het bewuste schilderij van dien Engelschman met de magere kat en het doodkistje, al heeft hij in dat donkere vertrek zijn eerste idee gekregen, hij zal daar op diezelfde plek toch moeielijk hebben kunnen schilderen, ten minste men werkt als men in een te donker vertrek zit meestal te licht, zóódat als men er mee in 't licht komt men al de schaduwen te zwak ziet. Dit ondervond ik nog pas toen ik in de schuur een openstaande deur en het doorkijkje in het tuintje schilderde.
Enfin, ik wou U maar zeggen dat ik dit bezwaar ook al zal kunnen verbeteren, want hier zou ik een kamer kunnen krijgen met goed licht, en waar 's winters een kachel staan kan. Nu kerel, als gij niet meer denkt aan Amerika, ik niet meer aan Harderwijk, dan zal hoop ik ook nog wel een en ander zich kunnen schikken.
Uw explicatie van C. M.'s zwijgen geef ik toe, 't geval zou kunnen zijn, maar een nonchalance kan toch wel eens expres gedaan zijn ook. Achterstaand vindt ge eenige croquis. Ik schrijf in haast, of liever het is al laat.
Wat zou ik willen we hier samen konden loopen en samen schilderen. Ik geloof het land U zou inpakken en overtuigen. Adieu ik hoop gij wel zijt en een beetje voorspoed zult hebben. Ik dacht op dezen tocht zoo telkens en telkens aan U. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

331

Waarde Theo, N. Amsterdam.

Nu ik in deze plaats een dag of wat heb rondgeloopen schrijf ik U nog weder eens. Het is hier zoo gansch en al dat wat ik mooi vind. Dat wil zeggen, 't is hier vrede.
Ik vind nog iets anders mooi — dat is het drama — maar dat, het is overal en hier zijn dan ook niet *alleen* effecten van v. Goyen. Gisteren teekende ik verrotte eikewortels, zoogenaamde veenstammen, (zijnde eikeboomen die misschien een eeuw onder

't veen bedolven zijn geweest, waarvan nieuw veen zich gevormd heeft; bij 't uitgraven daarvan komen dan die veenstammen voor den dag).
Die wortels lagen in een plas, in zwarten modder.
Eenige zwarte lagen in 't water waarin ze afspiegelden, eenige uitgebleekte op de zwarte vlakte. Een wit weggetje liep er langs, daarachter meer veen, roetzwart. Dan een stormachtige lucht er boven. Die plas in den modder met die verrotte wortels, 't was absoluut melankoliek en dramatisch, zóó als Ruijsdael, zóó als Jules Dupré.

Ziehier een krabbeltje uit 't Veen.
Er zijn curieuse opposities van Black & White hier dikwijls. B.v. een kanaal met witte zandoevers door een roetzwarte vlakte. Hierboven ziet ge 't ook, zwarte figuurtjes tegen een witte lucht, en op den voorgrond ook weer variatie van black & white in 't zand.
Ik zag een effect precies als Ruijsdael's bleekerijen van Overveen, voorgrond een hooge weg in wolkschaduw, dan een laag kaal weitje, waar 't licht opviel, met twee huizen (een met leigrauw, een met rood dak) in de diepte. Daarachter een kanaal en stapels turf, veranderende van grootte naar gelang van 't plan waar ze zich bevonden, wijdweg een silhouetje van een rijtje keeten en een kerktorentje, zwarte figuurtjes die goed op de bleek legden, een enkele mast van de schuit opstekende tusschen de veenstapels. Een grauwe lucht met veel gang er in, er boven.
Nu v. Goyen denk ik telkens aan op deze mistige morgens, de huisjes zijn net zoo als de zijne, dat echt vredige en naïve.

Ik geloof dat ik mijn landje heb gevonden hoor.
Coming events cast their shadows before, zegt een Engelsch spreekwoord.
Ik wou U toch nog eens schrijven dat ge toch wel goed weet niet-waar, dat gij nooit moet denken in uren van melankolie dat gij zonder vriend zijt? Want ik geloof U de verzekering te kunnen geven dat gij mij vertrouwen kunt. Waarom ik dit zeg — wegens ik sedert nog eens dacht over wat ge schreeft betreffende Amerika. En ik dat plan quand même niet goed vind, quand même voor 't geval ge er de beste relaties hebben mocht, n.l. met Knoedler of wie ook.
Al is 't maar in een melankoliek oogenblik dat Uw gedachten er op komen, al is 't niet een plan, ik geloof niet dat 't zulks is, toch het is een bewijs dat gij Uw sombere momenten hebt. Wat ik verbazend begrijpelijk vind — al weet ik van omstandigheden niet af, anders dan zeer in 't algemeen, hoe het in het huis niet heel prettig is. Wisselingh vertelde mij de historie van het huis te Londen, en ik zeg alleen dit er van, dat zeer zeker er een enorm verschil is tusschen 't huis G. & Co. van *vroeger* (b.v. toen Oom Vincent er nog in was, en niet eens *zijn* laatste jaren) en *nu*. Voor personen als gij moet dit heel beroerd zijn, alle dingen veel beroerder dan in vroeger jaren.
Persoonlijke werkkracht, persoonlijke energie, Tersteeg heeft ze, gij hebt ze, en tevens ge hebt ondanks dat een positie, maar in geval van *verandering* weet dan dat het zou kunnen zijn, ge daar niets aan hadt, en overal stuiten mocht op ,,triomphe de la médiocrité, de la nullité, de l'absurdité.''
Hebt ge persoonlijke energie, verslijt ze niet, laat het niet verroesten, als de dingen beroerd worden en men op niets rekenen kan, zoek het dan in iets eenvoudigers.
Ik ben er zoo enorm buiten echter, ik weet er zoo zeer niets directs omtrent — ik geloof de paar woorden die ik van Wisselingh hoorde betreffende Londen al 't eenige zijn, dat ik in $1^1/_2$ jaar omtrent de zaken hoorde, dat ik misschien 't gansch en al mis heb.
Toch sommige dingen zijn me zóó zonderling, dat ik mij de zaken in 't algemeen als out of joint voorstel, al weet ik niet precies waar of hoe ze uit hun verband zijn het ergst.
Nu zult ge zeggen, ja maar de schilderszaken zijn nog veel beroerder, onvaster, en ook daar zou 't wel kunnen zijn dat persoonlijke energie of werkkracht niet alles kon, b.v. met iemand te eten

geven in eersten tijd. Goed alles toegegeven, maar gesteld 't was een kwestie van de eenvoudigste behoeften, de zaak is niet critieker er om al blijft ze critiek, wanneer men in plaats van het dure stadsleven het zou zoeken in een buurt waar 't goedkooper is. Gesteld ik mocht eens een beetje voorspoed hebben, en 't mocht lukken een paar vrienden te krijgen voor mijn werk — dan, ja dan zou ik nog heel anders spreken.

Juist omdat ik 't aan U te danken heb dat ik het tot hiertoe kon doorvoeren, wilde ik U zeggen, ik geen oogenblik twijfel of gij zoudt het als iets heerlijks beschouwen als gij een handwerk hadt, en al bracht dat aanvankelijk de meest onmogelijke en tegen den draad in zijnde verhoudingen mede tot uw eigenlijke positie, ten opzichte van het leven in 't algemeen toch zoudt ge er een: qu'est-ce que ça me fait tegen in hebben door den blik op de toekomst. Eene toekomst, die, al hangt ze niet geheel van persoonlijk zich moeite geven af, toch er meer in direct verband toe staat dan zaken die geen handwerk zijn.

In Uw eersten tijd zoudt ge niet alleen hoeven te zijn, en dat verzeker ik U *verkort* enorm den tijd van niets kunnen. Het is iets fataals, dat men soms zelf een jaar zoeken moet op iets, dat in 14 dagen door wie verder is zou kunnen verklaard worden. Het komt aan op persoonlijke moeite, doch de weg is makkelijker of moeielijker er door naarmate men alleen is of niet. En wat het meest beroerd is, dat is dat absoluut dit of dat *moeten weten*, en als men iets vraagt de ander den rug U toekeert.

Dit is iets beestachtigs, maar enfin zoo gaat het toch en het hoort misschien ook al tot de vormen. Gij staat dan verslagen, en pijnlijk is het vooruit te weten van zichzelf, dat men zeker een tal vergissingen doorloopen zal vóór men uit zichzelf het vindt, welke tijdverlies en beroerdigheid kosten welke bespaard hadden kunnen worden.

Men eindigt met niemand meer bepaald te vragen en steunt slechts op zichzelf, doch dit behoorde toch eenigermate anders ingericht te wezen. Enfin er zijn zooveel dingen die ,,behoorden''. Genoeg, ik zeg alleen *als* gij *ooit* (al zij er nu in 't minst geen kwestie van) verandert, word dan schilder.

En breng dan Uw eersten tijd met mij samen door, al ken ik zelf zooveel niet als sommige anderen en al sta ik zelf nog voor veel dingen. En veel, veel beslister zal ik hierover nog spreken, als ik dit jaar ietwat meer vastheid mag krijgen in mijn zaken. Als

C. M. komt spreek hem nog eens over de dingen, ik wou dat door relatie met hem het U wat makkelijker werd vooral.
Wat U ook zeer veel zou helpen, is dat gij in elk geval frisch uit de kunstwereld komt, waar ik al lang uit was toen ik begon.
Het is n.l. noodig, goed de rapporten te voelen tusschen de natuur en het geschilderde in 't algemeen.
Ik heb dat in mij moeten vernieuwen. Ik hoop van de wijfjes in het Veen van ommestaand krabbeltje iets te maken, en ga weer naar datzelfde veld.
Adieu kerel, maar over Amerika moet ge m.i. quand même niet denken. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

En nooit denken ,,ik ben geen artist'', want voor zoover algemeene gevoelens van energie en verstand noodig zijn, wees verzekerd ge ze hebt.
Ik ga zooals gezegd 12 Oct. naar Hoogeveen, doch dan weer naar hier terug.

332

Beste broer, N. Amsterdam.
Uw brief ontvang ik daareven, ik las en herlas hem met belangstelling, en iets waar ik al wel eens over gedacht heb zonder te weten waaraan mij te houden, wordt mij duidelijk.
Dat n.l. ge met mij gemeen hebt een tijd van onmogelijke molens etc. teekenen in stilte, waarvan de teekeningen in zonderling rapport staan tot den storm van gedachten en de aspiraties — ijdel omdat niemand die licht kon geven zich er om bekommert, (slechts een schilder zou dan op den rechten weg kunnen helpen, en die hebben hun gedachten elders). Dat is een groote inwendige strijd, en loopt uit op decouragement of op het overboord gooien van de gedachten als onpraktisch, en juist als men een jaar of 20 is, is men driftig om dat te doen.
Wat er ook zij van dat ik toen iets heb gezegd dat onwillekeurig er toe bijdroeg om dat een en ander overboord te gooien, op dat moment in kwestie waren mijn gedachten misschien dezelfde als de Uwe, n.l. dat ik het iets onmogelijks vond, maar wat betreft dien wanhopigen strijd zonder men ergens licht krijgt, ik ken hem ook, hoe beroerd hij is — met alle energie kan men niets en vindt zichzelf gek, weet ik wat meer; wat heb ik niet te Londen

staan teekenen langs de Thames Embankment als ik 's avonds uit Southamptonstreet naar huis ging, en het leek naar niets. Was er toen iemand geweest die mij gezegd had wat perspectief was, hoeveel misère zou me bespaard zijn, hoeveel verder zou ik nu zijn. Enfin fait accompli is fait accompli. Dat is toen niet gebeurd; ik heb wel eens gesproken tot Thys Maris, ik heb niet durven spreken tot Boughton, omdat ik een zoo groot respect gevoelde in zijn presentie, maar ik vond het daar ook niet, dat mij helpen met de *eerste* dingen, met het a. b. c.
Laat ik nu nog eens zeggen dat ik in U geloof als artist, en dat gij het nog worden kunt, ja dat gij in heel korten tijd met kalmte er over zoudt denken of gij het waart of niet, of gij er toe komen kondt iets te produceeren of niet, indien gij voornoemd a. b. c. leerdet spellen, en dan tevens een tijd door het korenveld wandeldet en de hei, om zoo dat weer eens te vernieuwen wat gij zelf zegt ,,vroeger maakte ik een deel uit van die natuur, nu voel ik dat zoo niet meer''.
Mag ik U zeggen broer, dat ik dat wat gij daar zegt, zoo diep, diep zelf heb ondervonden. Dat ik een tijd gehad heb van zenuwachtige dorre overspanning, waarin ik dagen had, dat ik het allermooiste buiten niet mooi kon vinden, juist omdat ik er me niet in voelde. Dat doet het trottoir en het kantoor, en de zorg, en de zenuwen.
Neem het mij nu niet kwalijk als ik nu zeg dat Uw ziel op dit moment ziek is, dat is zoo, hoor; het is niet goed dat gij niet in de natuur in zijt, en nu vind ik No. 1, dat gij dat weer normaal maakt. Ik moet nu eens kijken in mijn eigen verleden waar het hem toch aan geschort heeft dat ik jaren lang in dien steenachtigen dorren gemoedstoestand heb verkeerd, en wel zocht er uit te komen, doch het werd steeds erger in plaats van beter.
Niet alleen voelde ik me versteend in plaats van gevoelig tegenover de natuur, doch wat iets nog veel ergers was, net precies zoo tegenover de menschen.
Men zeide dat ik malende was, ik zelf voelde ik het niet was, alleen daarom omdat ik heel diep in mijzelf mijn eigen kwaal gevoelde, en zocht er weer bovenop te komen. Ik deed allerlei efforts de perdu die tot niets leiden, 't zij zoo, maar wegens dat idee fixe van weer op een normaal standpunt komen heb ik nooit mijn eigen wanhopig doen en laten, scharrelen en wurmen, met mijzelf verward. Ten minste ik voelde steeds iets ,,laat ik maar

iets doen, ergens zijn, het *moet* zich herstellen, ik zal er weer bovenop komen, laat ik het geduld om te herstellen behouden.''
Ik heb sedert er veel over gedacht over mijn jaren van allerlei scharrelen, ik zie niet in dat gegeven mijn omstandigheden ik anders *kon* zijn dan ik geweest ben.
Ziehier welke grond mij wegzonk onder de voeten; ziehier welke grond indien hij wegzinkt, iemand moet miserable maken wie hij ook zij. Ik was 6 jaar bij G. & Co., geweest, bij G. & Co., was ik ingeworteld, en ik dacht dat al ging ik daar vandaan ik terug kon zien op 6 jaar helder werk, en dat als ik mij ergens presenteerde, ik in alle kalmte mij beroepen kon op mijn verleden.
Geenszins, de zaken gaan zóó gehaast dat er weinig wordt nagedacht, weinig wordt gevraagd of geredeneerd. Men gaat volgens hoogst willekeurige, hoogst oppervlakkige impressies te werk. En is men buiten G. & Co., weet niemand meer wie G. & Co., is. Het is een naam net als X & Co., zonder beteekenis, en dus men is eenvoudig ,,iemand zonder betrekking''. In eens, plotseling, fataal, overal, ziedaar. Natuurlijk juist omdat men een zekere degelijkheid heeft, zegt men niet ik ben deze, ik ben dit of dat. Men presenteert zich voor een nieuwe betrekking in alle serieux, zonder veel woorden, er 't oog op houdende een hand aan een ploeg te slaan. Goed, maar nu de iemand zonder betrekking ,,l'homme de quelque part'' wordt zachtjes aan verdacht.
Gesteld nu Uw nieuwe patroon is een man wiens zaken nogal heel mystiek zijn, en gesteld hij heeft eenvoudig één doel ,,geld''. Kunt gij met al Uw energie hem dadelijk op slag buitengewoon veel daar aan helpen? Misschien wel niet hè? Toch hij verlangt geld, geld quand même, gij verlangt iets meer van de zaken te weten, en wat gij ziet of hoort is tamelijk walgelijk.
,,Iemand zonder betrekking'' — ik heb je niet meer noodig, is het weldra.
Zie, nu zijt ge dat hoe langer hoe meer ,,Iemand zonder betrekking''. Ga naar Engeland, ga naar Amerika, dat helpt alles niets, overal zijt ge een ontwortelde boom. G. & Co., waar uw wortels zitten van jongs af aan, G. & Co., ofschoon indirect zij U in die beroerdigheid brengen omdat gij hen in jongenstijd als 't mooist, 't best, 't grootst van de wereld beschouwdet; G. & Co. *indien* ge tot hen weer keerdet, (ik heb dat niet gedaan toen, ik *kon* het niet, mijn hart was te vol, veel te vol); G. & Co. ze zouden U den koelen schouder toedraaien, een ,,nous n'avons

plus à nous en occuper'' of zoo. Met dat al is men ontworteld, en de wereld keert het om en zegt dat gijzelf u ontworteld hebt. Daadzaak — uwe plaats kent u niet meer. Te melankoliek was dat voor mij om er aan te tornen — en ik herinner mij niet ooit in een stemming geweest te zijn, iemand er zoo over te spreken als ik het nu tot u zeg. Omdat ik en zelfs tot mijn verwondering, want ik dacht dat indien tegen mij, zij evenwel zeker niet tegen U dat zouden hebben durven doen, in Uw brief de woorden las: ,,de heeren hebben 't mij toen ik deze week met hen sprak bijna onmogelijk gemaakt''. Kerel hoe het met mij gesteld is weet gij, maar als gij over een en ander miserable zijt voel U niet *alleen*. Het is *te veel* om *alleen* te dragen, en iets of wat er van kan ik meevoelen *wat* het is. Nu, sta gij op Uw stuk en laat uw smart U niet van streek brengen; als de heeren zóó doen, sta gij dan op uw eer, en neem uw congé niet aan, dan op condities die U garandeeren een nieuwe betrekking te krijgen. Zij zijn niet waard gij U driftig maakt, wordt dat niet, al *brengen zij het daarop*. Ik werd driftig en liep er vierkant uit.
Nu in mijn positie was 't weer anders dan in de Uwe, ik was een van de laatsten, gij een van de eersten, doch wat ik zeg van ontworteld zijn, ik vrees gij dat ook zoudt voelen indien ge er uit waart, dus zie ook *dat* koelbloedig onder de oogen, sta hun en laat U er niet uit knikkeren, zonder op dien moeielijken toestand van opnieuw beginnen ietwat berekend te zijn.
En weet dit wel, gegeven een ontworteling, gegeven een niet opnieuw vlotten, wanhoop dan niet. Gesteld ergens was après tout een draaikolk met bijbehoorende puntige rotspromontoires, goed dan zou ik alleen denken men dien wel links zou mogen laten liggen nietwaar. — Dat die rots er zou kunnen wezen geeft ge misschien wel toe wegens gijzelf mij uit dien kolk hebt gehaald toen ik zelf geen hoop meer had om er uit te komen en machteloos om verder tegen te streven.
Ik bedoel zeil gij dat vaarwater op een grooten afstand om — het begint U te trekken in dat ééne dat gij uit de natuur uit zijt. Vindt gij het nu gek van mij dat ik durf zeggen: verander *nu* reeds in zoover van koers dat gij er op werkt het verband tusschen Uzelf en de natuur te herstellen? Hoe meer gij in die gemoedsstemming blijft, hoe meer gij Uw eeuwigen vijand ook de mijne, zenuwachtigheid, in de hand werkt. Wat voor poetsen U die zou *kunnen* spelen heb ik meer ondervinding van dan gij.

Zeg: o neen dien kant niet uit s.v.p. Zoek een nieuwen lust, een belangstelling in iets b.v. denk de perspectief moet toch au fond het eenvoudigst van alle dingen zijn en het clair-obscur een eenvoudige niet een ingewikkelde zaak. Het moet iets zijn dat van zelf spreekt anders geef ik er niet veel om. Tracht zóó terug te komen tot de natuur. —

Wilt gij nu kerel, van mij eenvoudig dit gelooven, dat op het moment waarop ik U schrijf ik iets terug heb van hetzelfde van jaren geleden. Dat ik weer pleizier heb in molens bijvoorbeeld, dat ik mij vooral hier in Drenthe voel zoo ongeveer als toen ik indertijd voor 't eerst het mooie in de kunst begon te zien. Ge zult dat nu wel een normale stemming willen noemen nietwaar, een mooi vinden van de dingen buiten, kalm genoeg zijn om ze te teekenen, te schilderen.

Wat ik nu verder zie is het volgende:

Dat onze positie ook tegenover elkaar op dit moment recht is; dat opdat die recht blijve, wenschelijk is een nauwere aaneensluiting, en mijns inziens zijn er in ons zelven een paar dingen die we onder elkaar moeten uitmaken.

Ik zoude het wenschelijk vinden dat wij onderling begrepen, de omstandigheden urgent gebieden dat Brabant voor mij niet gesloten moet zijn langer. Ik vind het zelf 't beste ik er *niet* kom indien het anders kan, maar in geval van calamiteit, wegens Pa een huis heeft dat geen huishuur kost, zou de huishuur die ik gedwongen ben te geven kunnen bezuinigd worden.

Ik ben op een punt dat waarschijnlijk spoedig *eenige* verdienste van mijn werk komt. En als wij nu de uitgaven konden reduceeren tot een minimum beneden de tegenwoordige zelfs, zoo kon ik in plaats van te verteren misschien verdienen, word positief in plaats van negatief.

Is er kwestie van dat wij verdienen *moeten*, zoo zie ik een kans op die manier, indien er thuis geduld, besef der noodzakelijkheden is, indien er vooral als 't op model aankomt zelfs door de huisgenooten wordt meegewerkt.

In kwestie model zoú men bepaald moeten doen wat ik verlangde, moeten vertrouwen ik er mijn reden voor had. Indien ik zeide tegen hen: poseer eens, zou dit moeten gebeuren.

Natuurlijk zou ik geen onredelijke eischen doen.

Gij weet hoe het kwam ik er wegging, oorzaak au fond een misverstaan van elkaar eigenlijk in *alle* dingen.

Kan men dan toch samenwonen? *Ja* voor een *tijd* als het *moet*, en men van weerskanten inziet men alles moet ondergeschikt laten aan wat de force majeure der omstandigheden gebieden. Ik had gewild *indertijd* dat begrepen was, en ik heb ook niet het initiatief genomen van weggaan; toen mij gezegd werd: ga weg, ben ik evenwel gegaan.

Enfin, ik kom daarop wegens ik inzie dat misschien het zoo loopen zal dat gij de handen vrij *moet* hebben, en als daartoe kan dienstig zijn dat ik een tijd thuis ben, zoo mijns inziens moeten Pa en ik beiden ons direct daarin schikken. Overigens als 't niet hoeft — tant mieux — maar ik zeg niet ik absoluut in Drenthe *moet* zijn, *waar* ik ben doet er niet het minste toe.

Weet gij dit dus, dat ik in dat opzicht natuurlijk datgene wat gij raadzaam zoudt achten, doen zou.

Maar herstel, *tracht* te herstellen al gaat het niet in eens, 't rapport tusschen U en de natuur en de menschen. En lukt dat op geen andere manier dan door schilder te worden, welnu word het dan ook, al ziet ge nog zooveel bezwaren en onmogelijkheden.

Hoor eens, schrijf mij heel spoedig, doe dat nu bepaald; met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Bijgaande krabbeltjes stuur ik om U eenig begrip te geven van zoo veel uiteenloopende dingen die het schijnbaar monotone land meebrengt. Ge ziet ik grijp er maar in, het een en het ander pak ik bij den kop, het zal later van zelf zich ordenen en bezinken. Maar ik wil hier niet beginnen met een vooruit gemaakt plan, ik wil integendeel mijn plan bezinke uit mijn studies. Ik ken nu het eigenlijk karakter van het land nog niet, ik maak alles wat mij nu tegenkomt, en dan later als ik ondervinding zal hebben, zoo wil ik trachten het te geven in 't geen au fond het meest karakteristiek is.

Het een hangt zoo in het andere dat men alles moet aangrijpen, al heeft men nog zoo zeer lust om te concentreeren, niets kan men missen.

Zoo dus is er werk genoeg. Ik heb nu een redelijk groote kamer, (waar een kachel gezet is), waar toevalligerwijs een klein balcon aan is vanwaar ik reeds de heide met de keeten zien kan. Verder zie ik op een heel curieuse ophaalbrug.

Nu beneden is herberg, en een boerenkeuken met open turfvuur,

heel gezellig 's avonds. Men kan 't best denken bij zoo'n boerenhaard waar een wiegje bij staat. Als ik melankoliek me voel of ergens niet uit kan ga ik maar eens naar beneden.
Ik kan U vertellen dat ik indirect iets weet van de vrouw. Ik kon àpres tout er geen touw aan vast maken waarom zij mij niet eens geschreven had.
Welnu ik schreef aan den timmerman naast ons of de vrouw niet bij hem geweest was om het adres. Welnu de schoelje schrijft me terug: o ja mijnheer, maar ik dacht dat U zeker niet zoudt willen dat zij uw adres wist, dus heb ik maar net gedaan alsof ik het niet wist. Verdommelingen.
Ik heb toen direct geschreven naar haar, ofschoon dit niet zoo goed was als mijn afspraak die met hem en met haar uitdrukkelijk was gemaakt, maar ik *wil nu* niet en *nooit* mij verbergen of te verbergen hebben, en liever schrijf ik haar aan 't adres van haar familie, dan dat ik zelfs den schijn wil hebben van mij schuil houden. Zoo denk ik daarover. En ik stuurde haar wat geld ook; of dat beroerde gevolgen kan hebben ben ik niet voor aansprakelijk, ik *wil niet* valsch doen. Ik vond den brief van dien schobbejak te Hoogeveen, nu bij mijn bezoek aldaar.
Vriend Rappard schreef me ook weer uit Terschelling en nu heden uit Utrecht — hij is weer terug! Heeft studies meegebracht uit het oudeliedengesticht vooral. Ik begrijp dit niet precies, mij zeide hij dat de dokter voor zijn gezondheid hem gedurende den winter zeelucht had aangeraden, dat bovendien hij zoo'n lust had in een winter buiten, maar het schijnt anders te zijn geloopen. Enfin.
Ge schreeft me van Liebermann: zijn koloriet bestaat uit leigrauwe tonen, met overgangen tot bruin tot geelgrijs hoofdzakelijk. Ik heb nooit iets van hem gezien, maar nu ik de natuur hier zie begrijp ik perfect hoe raisonnabel hij daartoe komt.
Dikwijls herinneren me de dingen van kleur aan Michel ook, ge weet die heeft ook een grijze lucht (leigrauwe soms), een bruinen grond met geelgrijzen. Het is volkomen waar en natuurgetrouw.
Er zijn effecten Jules Dupré, ja zeker zijn er die, maar in zoo'n herfsttijd, 't is precies dat — zooals ge schrijft betreffende Liebermann. En *als* ik dat vind wat ik zoek — en waarom zou ik 't niet vinden — zoo zal ik het zeker dikwijls ook zoo doen in diezelfde gamma.

Wel te verstaan, om 't zoo te zien moet men niet kijken naar de locale kleur op zichzelf, doch in verband met den toon v. d. lucht die locale kleur beschouwen.
Die lucht is grijs — evenwel zóó lichtend dat ons wit *puur* het niet eens zou geven misschien qua *licht* en schittering. Schildert men nu de lucht evenwel reeds grijs, blijvende alzoo ver onder de kracht der natuur, hoe veel te meer zal men om consequent te blijven, de bruinen en geelgrijzen van den grond eenige tonen lager moeten stellen. Me dunkt dit als men 't eens zóó analyseert, spreekt zóó vanzelf dat men zich moeielijk begrijpen kan het niet altijd zoo gezien te hebben.
Doch het is de locale kleur van een groen veld of een rosbruine hei, die op zichzelf beschouwd iemand licht in de war brengt.
Schrijf mij weer eens spoedig, want qua brief is Uw laatste schrijven al merkwaardig beknopt en al te beknopt, doch was ook in de zaak geschreven blijkbaar.
Hoe is 't met de Exposition triennale? Er zal heel wat moois zijn, ik ben wel nieuwsgierig iets er van te hooren, wegens dit toch bepaald ook de karakteristieke dingen van 't moment, niet van veel vroeger jaren zijn. Dus als ge een oogenblikje hebt schrijf er eens iets van.
Naar een gerucht loopt, schijnt Liebermann hier ergens in de buurt te wezen. Ik wou hem wel eens ontmoeten.
Nu ik ben wel blij, juist wegens er nog al eens regen is en het slechte weer zoo te wachten, dat ik een geschikter werkplaats heb gevonden om thuis niet met de handen in den schoot te behoeven te zitten. Ik wou ge het land eens kondt zien, 's avonds is het zoo onuitsprekelijk mooi.
En mij dunkt de sneeuw zal ook aangrijpend zijn.
Ik las een zeer mooi boekje van Carlyle: Heroes & Heroworship, wel aardige dingen als bijvoorbeeld: We have the *duty* to be *brave*, al wordt dit meestal als iets bijzonders beschouwd ten onrechte. Het is in 't leven ook zoo dat het goede zoo'n hoog licht is, 't als vanzelf spreekt we *daar* toch niet bij kunnen. Stellen we onze gamma lager, en trachten toch helder te blijven en niet in het doode te vervallen, is het meest raisonnabel en maakt het leven minder onmogelijk.
Er zijn hier verbazende types van afgescheiden dominees met varkensgezichten en steken. Ook veel fameuse joden, die buitengemeen afschuwelijk doen te midden van Milletachtige typen

of op die naïve, trieste hei. Anders ze zijn wel echt; ik reisde met een gezelschap joden, die theologische discussies hielden met een paar boeren. Hoe zijn zulke absurditeiten mogelijk zou men zeggen in een land als hier, waarom kunnen ze niet uit het raam kijken of pijpen rooken of zoo, en zich althans zoo raisonnabel gedragen als b.v. hun varkens die volstrekt niet hinderen al zijn het varkens, en in harmonie blijven met de entourage en er op hun plaats zijn.

Nu ik ga er weer eens op uit, als ge een oogenblikje hebt schrijf dan eens, en kijk vooral eens of Liebermann iets op de tentoonstelling heeft.

Gegroet, dus mijn adres blijft maar hier voorloopig, 't beste U toegewenscht, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

333

Beste broer,

De gedachte aan U is steeds met mij, geen wonder dat ik wat dikwijls schrijf.

Het bezinkt bovendien wat, ik wik en weeg meer, het ordent zich, krijgt meer corps. Zoo kan ik er U over schrijven in alle bedaardheid. Ik zie vooreerst niet in dat er veel waarschijnlijkheid is van goed blijven met G. & Co. Het is een zoo groote zaak, dat zeer zeker het lang duurt eer men er zich niet meer in schikken kan, en het bederf *overal* zij doorgedrongen. Maar ziehier — een m.i. zeer lange periode van bederf is reeds gepasseerd, zoo nu zou 't me niets verwonderen of het was ver gevorderd.

Nu maar après tout over toestand der zaak — het negatieve van de dingen wou ik nu niet zoo zeer het hebben — daar dat alles daargelaten, ik over een enkele positieve zaak spreken wou.

Met U zijn er een paar dingen gebeurd reeds die ik niet onverschillig acht. Gij hebt op een andere en betere wijs dan de meesten de boeken van Zola gelezen — die ik al mee de allerbeste vind over den tegenwoordigen tijd.

Ge zeidet me eens ,,ik ben iets als die persoon in Pot bouille''; ik zeide: neen. Als gij *dat* waart, zoudt gij wel doen in een nieuwe affaire te gaan, doch gij zijt dieper dan hij, en ik weet niet of au fond ge man van zaken zijt, au fond des fonds zie ik in U den artist, den waarachtigen artist.

Ge hebt gemoedservaringen gehad, ongezocht, die U hebben

doorploegd; nu loopen de dingen zoo als ze loopen, waarom? Waarheen? Naar een opnieuw beginnen van een gelijksoortige carrière? Ik meen gedecideerd — neen — het is iets diepers dan dat. Veranderen moet gij — maar het is een algeheele herschepping, niet een herhaling van 't zelfde. Ge hebt U niet vergist in 't verleden, neen gegeven het verleden moest ge zijn zooals ge waart; dat verleden is recht. Volgt daaruit dat het *niet* eenvoudig een algemeene voorbereiding, grondslag leggen, ontbolstering slechts was, en nog niet het eigenlijke? Waarom zou er dat *niet* uit volgen? 't Komt mij voor het net precies dat alles is.
Ik geloof dat de dingen zoo almachtig uit zichzelf spreken, dat ik U onmogelijk iets zou kunnen zeggen dat niet reeds voor de hand ligt; ook zelfs in uw eigen gedachten.
Nu is het bovendien in mijn oog curieus genoeg, dat net precies in deze dagen in mijzelf ook eene verandering is.
Dat net precies *nu* ik in een entourage kom die mij zoo almachtig inpakt, mijn gedachten ordent, regelt, vaster maakt, vernieuwt, vergroot, dat ik er geheel mee vervuld ben.
En U schrijven kan vol van wat die stille, trieste hei in mij werkt. Juist op dit moment gevoel ik in me het begin van iets beters. Dat er nog niet is, maar toch ik zie in mijn werk dingen — die ik nog pas niet had. Het schilderen valt mij makkelijker, ik voel trek om allerlei dingen aan te grijpen die ik nog daarliet tot heden. Ik weet dat er mee samengaat een zoo ongedecideerd zijn der omstandigheden, dat het verre van zeker is of ik hier zal kunnen blijven. Misschien zou juist door uw omstandigheden 't anders kunnen loopen. Maar ik zou dat wel jammer vinden, al zou ik het heel kalm opnemen.
Maar ik kan niet nalaten mij de toekomst voor te stellen als bestaande uit niet ik alleen, doch gij en ik schilders en samenwerkende als kameraads hier in dit turflandje.
De gedachte doet zich bij mij voor met de meest mogelijke leukheid. De zaak zou bewerkstelligd moeten worden zonder den minsten omhaal, zonder veel heen en weer scharrelen, als ,,une révolution qui est, puisqu'il faut qu'elle soit''. Meer niet — en dus ik zeg alleen dat het mij niet in het allerminst verwonderen zou als wij over een tijdje samen waren en wel *hier*. Ik zie dat het *kan* wezen, dat het gebeurt zonder meer beweging te maken dan dat een turf van de eene plek naar de andere rolt. Eventjes en hij ligt weer doodstil, en geen mensch kijkt er meer naar om.

Intusschen een mensch heeft zijn wortels, het verplanten is een pijnlijk iets, al was de grond beter voor hem werwaarts hij verplant wordt.
En is die beter??? Wat de puriteinen waren vroeger, zoo iets zijn de schilders in de hedendaagsche maatschappij.
Het is geen gekke geen opgeschroefde vroomheid of dweeperij, 't is iets eenvoudigs, solides. Ik spreek hier van de lui van Barbizon bepaaldelijk, en die richting van het zoeken in 't boerenleven. Ik zie in U als mensch iets dat in tegenspraak is met Parijs; ik weet niet hoeveel jaar Parijs zijn er over heen gegaan — ja een stuk van Uw hart zit er in, — ik heb er niets op tegen, maar iets — een je ne sais quoi — is nog *vierge*.
Dat is het artistieke element. Het is nu zwak schijnbaar — doch schiet die nieuwe scheut uit, en ze zal snel spruiten.
Ik vrees de oude stam is te zeer doorgehakt, en ik zeg spruit in een geheel nieuwe richting uit, anders vrees ik de stam toch zal blijken niet meer de rechte levensvatbaarheid te hebben.
Het komt al zoo mij voor — komt het U anders voor?
Te meer omdat *als* gij schilder werdt gij zelf als 't ware zonder 't te bedoelen een grond ervoor zoudt blijken gelegd te hebben, en in Uw eersten tijd gezelschap, vriendschap, een zekere entourage zoudt hebben. Direct ook in mijn eigen werk verandering zoudt brengen geloof ik, want mij mankeert aanspraak en steun in het werk, een zekere wrijving van gedachten met iemand die weet wat een schilderij is. Ik ben zoo al te zeer al lang daarbuiten geweest dat die prikkel ik wel meen noodig te hebben.
Ik heb plannen die zoo zijn dat ik ze haast niet alleen aandurf — wat die zijn, hoe 't in elkaar zit, zoudt gij heel spoedig merken. Ik ben er almachtig gevoelig voor, al wou ik dat het anders was, wat er van mijn werk wordt gezegd, hoe ik zelf word opgenomen. Als ik op ongeloof stuit, alleen sta, dan mis ik een zeker iets dat mij knakt in menig initiatief. Nu gij zoudt net de persoon zijn om het te begrijpen — ik verlang in 't minst geen vleierij of dat men zeggen zou, ik vind het mooi als men 't leelijk vond; neen ik verlang een intelligente oprechtheid, die niet geërgerd wordt aan mislukkingen. Die mij als 't me 6 maal mislukt, juist als *mij* den moed ontzinkt zou zeggen: nu moet ge toch nog voor den 7den keer het nog eens probeeren. Zie, dat stootje kan ik niet missen. En ik geloof dat gij het zoudt begrijpen, en ik zou enorm veel aan U hebben.

En het is iets dat gij vooral dan zoudt kunnen, als ge zelf er voor zat om te *moeten*. Wij zouden elkaar steunen, want aan mij zoudt gij van uw kant ook *dat* hebben en dat is iets van belang. Twee personen moeten in elkaar gelooven en voelen *dat het kan* en dat *het moet*, op die wijs zijn zij almachtig sterk. Zij moeten elkaar den moed in 't hart houden. Nu ik denk dat gij en ik elkaar zouden vatten.
Ik weet niet of ge 't zoudt kunnen als gij geen schilder waart. Er is nu daartegen de twijfel — dien de lui meestal trachten wakker te maken. Tersteeg b.v. — die zelf sceptisch is, *niet weet* wat geloof is.
Millet is echter de type van een *geloofsman*. De expressie ,,foi de charbonnier'' gebruikte hij dikwijls en die uitdrukking is al een almachtig oude. Men moet niet zijn een Stadsmensch maar een Natuurmensch, al is men beschaafd of wat ook. Ik kan 't niet precies zeggen. Er moet een je ne sais quoi in iemand zijn dat zijn mond dicht stopt en hem actief maakt — iets zwijgend ook al spreekt hij — inwendig zwijgend zeg ik tot actie brengt. Daar doet men iets groots mee, waarom, omdat men een zeker laat maar gebeuren wat gebeuren moet, heeft. Werkt — et après? 'k Weet het niet. —
Ik wil U niet haasten, ik wil alleen maar zeggen: werk de natuur niet tegen. Ik wil niet iets onzinnigs, maar ik heb een stille hoop dat op raisonnable wijs niet absoluut zonder, maar wel ook met een betrekkelijk beetje slechts, hetgeen voor dak en voedsel noodig is, men van wal zou kunnen steken. En niet in 't geval van een absolute calamiteit in 't leven te roepen, doch in 't geval dat er maar een heele kleine mogelijkheid is, zeg ik nu:
volg gij dat stipje, die heele kleine mogelijkheid, dat stipje is de weg — ga dien — laat het andere glad daar. Glad daarlaten niet uitwendig, houd wat relaties ge kunt, maar wees beslist met te zeggen: *ik wil schilder worden;* zoodat wat Jan, Piet, Klaas zegt, als water van een regenjas afdruipt.
Ik stel mij voor gij alsdan niet als een kat in een vreemd pakhuis, doch iets als een terugkeer in een vaderland zoudt gevoelen — direct — nu juist, een groote sereniteit — kalmer zoudt zijn voor dat schilder worden dan voor een nieuwe affaire, of kalmer dan bij G. & Co. zelfs.
Hoe 't met mij zou gaan in geval gij *niet* besluiten zoudt schilder te worden, weet ik niet. Als er een weg was voor mij te Parijs,

zou dat dan natuurlijk maar moeten, en anders zoo zou ik met Pa 't moeten zien te schipperen dat ik daar onder dak kwam, en in Brabant een tijd gaan werken. Maar och ik moet U verklaren ik dat nu niet eens in de gedachten heb, ik heb mijn momenteel werk in gedachten, en verder 't plan voor U. Gij zijt een kerel met een wil en met een goeden, denkenden, helderen kop, met een eerlijk hart, nu word gij gerust schilder in de gegevenen, als voor een tijdje ge U bolwerken zoudt kunnen. En nog eens, mijn werk zou er gedecideerd een stoot door krijgen. Ik heb vandaag achter de ploegers geloopen die een aardappelveld omploegden, en waar vrouwen achteraan liepen om enkele overgebleven aardappels op te rapen.

Dit was een heel ander veld dan ik U gisteren krabbelde, maar het is iets eigenaardigs van hier, telkens precies 't zelfde en toch net precies variatie, dezelfde motieven als schilderijen van meesters die in 't zelfde genre werken en toch verschillen, o het is hier zoo eigenaardig en zóó stil, zóó vredig. Ik kan er geen ander woord voor vinden dan vrede. Veel er over praten, weinig er over praten, 't is al mee 't zelfde, doet er niet aan toe of af. Het is een kwestie van iets heel nieuws willen, een soort herschepping van U zelf ondernemen, heel leuk weg met 't idee fixe: ça ira.
Niet dat ge Uw zorgen niet moogt hebben, ja wel 't gaat vanzelf niet, maar het moet zijn een voelen ,,ik doe wat mij 't eenvoudigst schijnt — al wat niet eenvoudig is ga ik weg doen; ik wil de stad niet meer, ik wil naar buiten, ik wil geen kantoor meer, ik wil schilderen.'' Ziedaar. Dat dan evenwel behandelen

als een affaire, al is het dieper ja oneindig diep, maar de gedachten met beslissing er op richten.
Nu in de toekomst U en mij zien als schilders, komt er beroerdheid, zijn er bezwaren, *toch het zien — uw eigen werk al zien.* Een brok natuur aankijken, denken: *dat* wil *ik* schilderen. Persoonlijk U overgeven aan dat idee fixe: schilder worden.
In eens worden de lui, zelfs Uw beste vrienden, als vreemden min of meer. Gij zijt ergens anders in, juist. In eens dan voelen: bliksem ik droom, ik ben op een verkeerden weg, waar is mijn atelier, waar is mijn penseel?
Gedachten als deze als men ze voelt, zijn zeer diep; men zegt daar natuurlijkerwijs niets of weinig van, 't zou een vergissing zijn er over raad te vragen, zou niet meer licht U geven.
Nu de kunsthandel brengt mede zekere préjugés die ik het mogelijk acht U nog aankleven, bepaaldelijk dingen van dat het schilderen een gaaf is — nu ja een gaaf maar niet zoo als ze 't doen voorkomen, men moet zijn handen uitsteken en het *nemen*, dat nemen is iets moeielijks, niet wachten tot het vanzelf zich openbaart. Er is wel iets, maar 't is volstrekt niet zooals ze 't doen voorkomen. Al doende leert men, schilderende wordt men schilder. Wil men schilder worden, heeft men lust, voelt men wat gij voelt, dan kan men, maar dit kunnen gaat gepaard met moeite, zorgen, teleurstellingen, tijden van melankolie, van onmacht en dat alles, zoo denk ik er over. Ik vind dat zoo'n sufferij, dat ik even een krabbeltje moest maken om er niet meer aan te denken, neem me niet kwalijk, ik zal daar maar niets meer over zeggen, 't is de moeite niet waard.
Tegenover de wereld zouden we met zóó veel goeden moed, zooveel energie, zooveel leukheid het moeten opnemen, niet zwaar tillen, hoor; al hadden we serieuse zorgen iets vroolijks hebben als de Zweden, van wie ge verteldet, als de ouden van Barbizon. Het groot flink breed opvatten, niet twijfelen, suffen of van ons stuk te brengen zijn. In dit plan zou ik me thuis voelen, in een ander plan altijd veel, veel minder thuis.
Het is een almachtige waag, doch noch gij noch ik zijn bang om iets te durven. Denk er dus eens over, en schrijf spoedig in alle geval. Gegroet kerel, met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Beste ouders, (27 October.) 334

Uwe brieven heb ik ontvangen en dank U er wel voor.

Het overlijden van Nicht A. trof mij ook, ja er kan wel spoedig iets gebeuren.

Ik heb wel eens gedacht zij niet heel gelukkig was, of liever voor mijzelf twijfel ik daar geen oogenblik aan. Ik geloof men met een bankier moeielijk gelukkig kan zijn, in den tegenwoordigen tijd minder dan ooit. U zult zeggen dat is niet zoo — maar ik heb nu eenmaal zekere gedachten daaromtrent in verband met den gang van alle zaken.

Er is een zekere sfeer waar men liefst buiten moet blijven mijns inziens.

Om van iets anders te spreken, de lui van het Heike bedrogen elkaar en of dat hier nooit gebeurt zoude ik niet durven verzekeren. Maar van de lui van het Heike geloof ik, zij ook al bewezen, ondanks het elkaar eventueel bedriegen, ondanks het als vanzelf sprekend beschouwd wordende daarvan, zoo'n bevolking toch au fond zeer eendrachtig is in 't groot beschouwd. Het Heike vond ik een merkwaardig voorbeeld van energie, die huisjes elk met een stukje groen land, dat arme troepje samen strijd voerende tegen de onvruchtbaarheid der heide — ik ontken hun fouten niet, doch zij vallen mij geenszins 't allereerst in 't oog. Zoo hier had ik er nog niet over gedacht of de lieden elkaar bedrogen. Nu ik er over denk wel — waarschijnlijk zal dat wel eens gebeuren — maar in 't algemeen is hetgeen mij treft, datzelfde wat ik in 't klein in 't Heike zag. Hier is het uitge-

breider en interessanter, en heeft nog meer karakter. Iets minstens zoo mooi en ordelijk als een mierennest of een bijenkorf. Ziedaar de dingen in 't groot — voor mij bewonderenswaardig zooals ze zijn — en hoe ze zouden kunnen wezen? Ik wil niet tegenspreken van beter — maar zooals gezegd, ik zie hier zooveel positief goeds reeds dat ik mij maar stil houd om er aanmerking op te maken, vooral daar ik nog geenszins bij machte ben toevalligheden van karakterfouten te onderscheiden. Ik moet voor ik daartoe kom er nog meer van zien.
Nu, als ik tegenover elkaar stel eene stadsbevolking en deze, zoo aarzel ik geen oogenblik te zeggen deze heibewoners of veenarbeiders mij beter voorkomen. Ja dan komt het verschil mij enorm voor, al bedriegen ze hier elkaar niet minder dan op 't Heike zelfs, maar ik zeg niet dat ze dat doen, ik weet het nog niet. Ik sprak onlangs met den man bij wien ik woon, die ook zelf boert, over iets soortgelijks. Toevalligerwijs, wegens hij vroeg hoe het in Londen gesteld was, hij had daar zooveel van gehoord; ik zeide tot hem dat voor mij een eenvoudige boer, die *werkte en dacht bij zijn werk, de* beschaafde man was, dat zulks altijd zoo geweest is, altijd zoo blijven zal, dat op het land men hier en daar er een ziet in wien men ziet wat dat is, en in stad men onder de heele heele zeldzame allerbesten, enkele lui vindt die op heel verschillende wijs bijna precies even nobel zijn. Doch dat mijns inziens het daarbij blijft, en dat in 't algemeen op 't land men meer kans heeft een redelijk wezen te ontmoeten dan in stad. En verder dat ik meende dat hoe meer men bij de groote steden kwam, hoe verder men in het donker van *on*beschaving en domheid en slechtheid kwam. Hij zeide dat eigenlijk 't hem ook zoo voorkwam.
Er *is* een onderscheid, en buiten is het rustiger, vrediger, iets beter ook, al bedriegen ze elkaar, ze doen 't zóó erg niet als in stad. Bij afwisseling hebben wij hier mooie heldere herfstdagen en stormachtige dito.
Eigenlijk vind ik de laatste 't mooist, al gaat dan het buiten werken bezwaarlijker, al is het soms zelfs gansch niet te doen. Toch er door loopen en een studie die men op een mooien dag gemaakt heeft verschilderen overeenkomstig wat men bij regen buiten ziet, is te doen, en bevind ik me goed bij. Maak U over mijn gezondheid niet ongerust, ik zorg er voor, en zelfs voel ik me in dezen eersten tijd hier beter dan in de laatste paar maan-

den te 's Hage, toen ik veel last had van zenuwachtigheid etc. En dat is geheel gecalmeerd. Men kan mijns inziens nergens beter denken dan bij een boerenhaard, waar een oude wieg met een kindje bij staat — en men door 't venster een fijn groen korenveldje ziet, en het waaien der elzenboschjes.
Ik ben nogal veel achter de ploegers tegenwoordig, en moet daar weer heen. Gegroet beste ouders; mijn overjas is best in orde, de borstrok is heerlijk, geloof me

Uw liefh. Vincent.

335

Beste broer,
Uw brief ontving ik dezen morgen, de inhoud verwondert mij in veel opzichten niet. Wel verwondert het mij dat gij mij zoudt toekennen ook maar den minsten blik op zaken, daar zooals ge weet ik voor een droomer doorga in dat respect, en ik niet meende te kunnen veronderstellen gij er eenigszins anders over dacht. Het idee van verandering van patroon, dunkt mij, is een gezond idee van U. Dat moment waarop de heeren tot ander inzien zullen komen, af te wachten, is men primo niet toe verplicht, tweedens indien men er zich toe verplicht rekende, men zou wel in eeuwigheid kunnen wachten, of liever op dat moment, indien een jong employé betwijfelen moet of indien 't kwam hij niet te afgetobd zou wezen om den boel te redresseeren, hoeveel te meer de oude pochards pleins zelf. Die zijn dan ook weer hun benul kwijt nog veel meer: en decadence is decadence; een verdiend ten ondergaan eener zaak fataal verbonden aan zekere fouten. Ik zeg niet in geval als door onbezonnenheid 't gebeurt, maar in geval 't gebeurt door dat hatelijke, brooddronkene, wispelturige, overmoedige van zijn roem overleven, en er zich op baseeren om te meenen alles een geldkwestie is en men maar alles kan en mag; indien het veel malen lukt toch in 't eind komen ze in beroerdigheid, en zoo'n administrateur général is de eenige die er momenteel goed afkomt.
Och — het is de eeuwige historie — maar natuurlijk al die afdeelingen zoo officieuse als officieele, al die boekhouderij, het is immers klets, en *daar* doet men toch geen zaken mee. Zaken doen is toch ook een *actie*, een aangrijpen door persoonlijk inzicht en wilskracht. Dat wordt nu niet geteld — dat wordt gekortwiekt — zoodat gij klaagt: er zijn geen schilderijen genoeg.

Suffit, mijns inziens is nu het huis G. & Co. aan den windhandel, en wie den wind zaait, er moet van komen hij den storm oogste. Ik — die zes jaar er in was — die al was ik er maar een van de minste employés, toch zelfs nu nog na 10 jaren minstens voel hoe nog iets van mijn hart er in zit, ik vind het bitter, bitter treurig. Zij zijn begonnen tijdens Oom Vincent met weinig employés, die zij lang niet zóó uit de hoogte en als machines behandelden. Toen was er samenwerking, toen *kon* men er met zijn hart in zijn. Maar sedert is het personeel vermeerderd, en tevens heeft het bestaan hoe langer hoe minder uit personen die werkelijk hart voor de dingen hadden en er van wisten.
Ik zie met genoegen dat gij over de heeren persoonlijk zwijgt, dat is 't beste, en trouwens ik dacht ook niet anders van U. Maar overigens voor U persoonlijk is het iets eigenaardig moeielijks. Gij zijt met Uw hart er in en zijt hun trouwer dan een der anderen, gij zoudt geloof ik liever er in blijven, omdat het *huis het huis* is, als 't houdbaar was, zelfs in geval een andere betrekking voordeeliger was. Dat alles 't wordt als minder dan niets gerekend, ten minste het schijnt zoo, want al voelde de oude Goupil b.v. een zeker attachement aan U, hoogstwaarschijnlijk zou hij er niets van zeggen wegens zijzelf denk ik zich niet in 't minst uitlaten, en schijnbaar kalm de dingen maar laten oploopen.
Ik moet echter niet me verdiepen in toestanden die ik slechts ten allerzeerste in 't algemeen bij machte ben te overzien.
Nu zoo kom ik op wat ge omtrent mezelf schrijft.
Voorzeker zou ik zelfs heel erg graag eens een tijd te Parijs zijn, omdat ik geloof ik er die wrijving met artisten zou krijgen, die ik toch nog eens hebben moet.
Kan dat? Het zou kunnen als gezelf niet in de engte komt al te zeer. Willen zou ik *wel.*
Op wat gij schrijft zou ik met U over de dingen willen spreken, ja maar wat zou dat geven, liever een handje meewerken als er gelegenheid was. N'importe comment.
Want ik zou meenen dat als ik b.v. gelegenheid had om eens meer van 't drukken te zien, ik daardoor in mijn werk zou vorderen. Alleen met het schilderen etc. ben ik nu eenige oefeningsjaren door, dus dat zet ik door. Maar veeleer dan dat het hinderen zou dat ik iets er bij deed van werken in drukkerij of zoo, zou dat me helpen — doch ik zou dat alles moeten leeren, doch meen wel ik zelf reproducties zou kunnen teekenen b.v.. En *alles* van dien

aard wil ik graag beproeven, vooral als er door brood verdiend kan worden ginder. Ik geloof wel degelijk dat ik het zoover zal brengen dat ik niets meer er bij hoef te doen, echter alleen weet dit wel dat ik in een plan om naar Parijs te komen geen bezwaar zou vinden, indien gij van meening waart het ergens goed voor kon zijn of om een andere reden beter schikte.
Nu, *ik U* raden in zaken zou wel niet in de termen vallen, ik ben er te lang uit, en als ik er weer in kwam zouden we in zeer veel dingen het volkomen eens zijn. En ik weet evenwel dat ik gezien heb wat ik gezien heb, en betreffende kwesties van reproductie of uitgaaf, ja wat mooi is dat weet ik ook wel. Hoe het te doen, wil ik als het kan, op welke wijs ook, graag een handje aan meewerken.
Overigens *nu* hier op die heerlijke hei hoef ik U niet te zeggen ik volstrekt geen verlangen heb naar Parijs, en ik er bitter weinig over zou denken, als er door Uw brief geen aanleiding toe zou zijn. En ik zeg er eenvoudig van: als 't zoo uitkomt heel best naar Parijs, als 't zoo uitkomt, heel best hier in 't turfveld.
Er zal overal wel wat te schilderen zijn. Hier is het machtig mooi, en al schilderende geloof ik dat ik een beetje beter leer schilderen. Nu *mijn* hart is *daarbij*, dat begrijpt ge wel.
Ik geloof ook nog bovendien dat après tout als men 't handwerk kent, een handwerk het meest solide middel van bestaan is, dus reden te meer dat ik het daarin zal blijven zoeken.
Meer nog *als* er eens van kwam, dat om een of andere reden wegens 't niet anders kon of beter convenieerde, we samen te Parijs waren — dan zou ik reeds vooruit U durven zeggen, begin te teekenen en ik zal U de eerste dingen wat ophelderen.
Ik weet hoeveel ik nog zelf leeren moet, maar toch ik begin voor mij licht te zien, en op een en andere manier door eigen oefening door van anderen te leeren wat ik overnemen kan, zal ik met lust aan 't schilderen blijven. En kon 't zijn dat gij op een punt kondt komen dat ge *licht* zaagt er in, welnu tant mieux.
Want gij zegt ge hebt uw hart in den kunsthandel, ja best, doch evenwel nog meer in de kunst zelf geloof ik.
Nu kerel, schrijf weer eens spoedig — ik zou nu allerlei beroerdigheid soms gaan denken als ge er over zweegt. Is er dus iets bijzonders, schrijf: er is iets bijzonders, is er niets bijzonders, schrijf: er is niets bijzonders, doch zwijg er niet heelemaal over, want dat is de moeite niet waard.

O, ik heb een brief van de arme vrouw; was blij ik haar geschreven had, doch tobt met de kinderen, en gaat als noodhulp uit werken. Moet wel bij haar moeder in huis zijn. Stakkers.
Courage moeten we toch maar hebben, malgré als 't niet van zelf gaat.
Ik krabbel nu nog een paar gevallen van hier. Het land is zoo mooi dat ik 't u niet zeggen kan. *Als* ik een beetje beter schilder — dan! Schik het betreffende mij net precies zoo als 't het beste uitkomt, ik zou hier leeren en ginder ook leeren geloof ik. Nu hoe 't ook loopt, gij zult er niet ongelukkiger door worden komt het mij voor, en misschien hebt ge reeds te lang verdragen. Mocht het zoo zich schikken dat gij door de heeren meer geteld werdt, en men U meer vrijheid liet om de zaken te doen zooals ge het begrijpt, dàt zou ik wel het beste vinden.
Maar dat daar gelaten; 't komt mij zoo voor dat de heele kunsthandel ziek is — om geheel mijn gedachte te zeggen betwijfel ik of de ontzettende prijzen zelfs voor meesterstukken zullen blijven. Er is een je ne sais quoi over heen gegaan dat den boel verkild heeft — en het enthousiasme is in zijn schulp gekropen. Doet dit er veel toe voor de artisten? Och neen, want de grootsten hunner profiteerden van die enorme prijzen persoonlijk in den laatsten tijd, als ze er al bovenop waren, meestal slecht, en zij — Millet en anderen, Corot met name, zouden er niet minder of minder mooi om geschilderd hebben als die enorme hausse niet had plaats gehad. En wie iets kan dat de moeite waard is gezien te worden, welnu wat er ook zij van den kunsthandel, voor een reeks van jaren nog zal 't wel zoo blijven er altijd zekere liefhebbers zijn, die maken men zooveel verdienen kan dat men 't leven houde. Nu liever had ik frs 150 per maand als schilder, dan frs 1500 per maand als iets anders, zelfs als kunsthandelaar.
Als schilder voelt men zich een mensch onder de andere menschen dunkt me, meer dan als men in een leven is dat meer op speculatie is gegrond, en waar men op conventies moet letten. Wel ben ik nieuwsgierig hoe dit alles zal uitdraaien, maar mij is 't wel, op de een of op de andere wijs. En voor U, ik zie nog niet in het een ongeluk is, zulks is me geenszins bewezen, integendeel als het ten gevolge mocht hebben dat gij b.v. op Uw 30ste jaar schilder waart, ik zou 't een groot geluk vinden. Op zijn 30ste jaar begint 't eigenlijke leven pas, n.l. het meest actieve gedeelte.

Bij vrienden en familie gaat men dan al voor oud of ik weet niet hoe of wat door, doch dat neemt niet weg men dan toch voor zichzelf een vernieuwing van energie kan voelen.
Wel is 't dan noodig goed door te denken en te willen en wakker te zijn. Doch eene verandering omstreeks die periode is eigenlijk noodig, men moet den heelen rommel door elkaar vegen en dan er opnieuw op beginnen. *Net als toen men als jongen begon* — maar met meer rijpheid. Piet of Klaas die maar doorsuft, vindt dit gek

en zegt hij er een zwaar hoofd in heeft; goed, laat Piet of Klaas vooral in zijn waarde als hij niet attaqueert, hij is evenmin wakker als een slaapwandelaar. Voor zichzelf moet men niet twijfelen, het ligt in de natuur, en slechts door *niet* te veranderen werkt men tegen de natuur in. Er is een oud woord: ze hebben ooren maar hooren niet, ze hebben oogen maar zien niet, ze hebben een hart doch verstaan er niet mee, hun hart is dik geworden en oogen en ooren hebben ze dicht gedaan, omdat ze *niet willen hooren* en *niet willen zien*. Gij en ik zijn geloof ik eerlijk genoeg après tout, om niet te behoeven te vreezen onze oogen open te doen en er de dingen mee aan te kijken zooals ze zijn en voorkomen. Dat kleine oude woordje zegt zoo enorm veel, zegt het alles zoo precies, dat ik voor mij er telkens aan denken moet bij veel veel dingen.
Dit waren lui die ik op 't turfveld zag, die zaten te schaften achter een turfhoop, met een vuurtje op den voorgrond. (Zie bladz. 333.) Dit waren turfladers doch ik vrees de krabbels zijn absoluut niet te ontcijferen.

Ziehier een paar avondeffecten; ik zit nog steeds op dat onkruidverbrandertje dat ik wat toon aangaat in een geschilderde studie beter heb dan vroeger, zóó dat het meer de grootheid der vlakte en het vallen van den avond geeft, en 't vuurtje 't eenige lichtstipje is met ietwat rook. Ik ging er telkens 's avonds voor buiten kijken, en op een slikavond na den regen vond ik het hutje dat in de natuur machtig mooi is.
Nog eens, ik geloof dat ik zoowel te Parijs als hier op de hei zou

kunnen leeren; in stad zou ik gelegenheid hebben van menschen nog wat te leeren en af te zien en dat is me geenszins onverschillig, overigens hier werkende, geloof ik dat ook zonder andere schilders te zien, ik vorderen zou. En voor mijn pleizier bleef ik veel liever hier. Doch is het dat verandering van Uw werkkring het wenschelijk zoude maken ik naar ginder kwam, misschien in diezelfde zaak iets verdienen kon, het is mij wel en dan heb ik geen enkel bezwaar.
Schrijf mij gerust over al die dingen, die ik natuurlijk geheel en al absoluut voor mezelf houd. Als het kan dat mijn zaken zich hier wat verbeteren, dat ik b.v. op C. M. rekenen kon dat hij mijn studies zou nemen, zoo wegens 't hier goedkooper is, ware het 't voordeeligst ik hier bleef, en was ik nog een eind gevorderd zoo zou als gij ooit veranderdet, geheel en al besluitende schilder te worden, het hier voortreffelijk zijn om te leeren — voortreffelijk.
Is C. M. er al geweest? Nog eens houd goeden moed, ik zal het ook zien te doen, en als ge ooit besluit schilder te worden doe het met inwendige vroolijkheid en met alle mogelijke leukheid. Dan zoudt ge in 't groot de dingen aanziende, den tijd tusschen nu en uw 30ste jaar als een tamelijk beroerden scharreltijd moeten beschouwen, doch aan 't eind er van zoudt ge alle dingen vernieuwd zien, en een breede toekomst. Denk aan wat ge me verteldet van die Zweedsche schilders te Parijs indertijd; men moet durven, en juist te meer omdat men ziet hoe alle dingen onvast en wankelend zijn. Efforts de perdu, que soit — doch in een tijd als waarin we leven zijn ze plicht, en men moet dikwijls kiezen tusschen dat en suffen.
Nu kerel, het beste, schrijf spoedig weer, met een handdruk

t. à. t. Vincent.

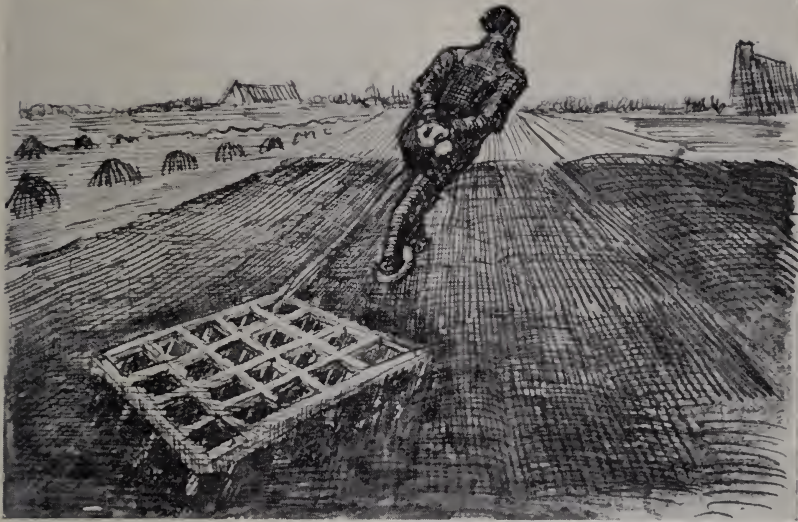
336

Beste broer,
Het is Zondag vandaag en gij zijt mij niet uit de gedachten. Op deze dingen zou ik heel toepasselijk vinden betreffende den handel „plus tu y resteras plus ça t'embêtera", op het schilderen „plus ça t'amusera" — hier amusera in een serieuser zin van levenslust, opgewektheid, energie.
O, ik zeide wij zouden Jan Piet en Klaas vooral in hun waarde laten — by all means — laat ons dat doen, maar behoudens dat in

hun waarde laten van een en ander, is het niet iets absurds die vormen en conventies, zijn zij niet waarachtig *slecht?*
Een zekeren stand ophouden vordert zekere laagheden, onoprechtheden — willens en wetens met voorbedachten rade — te doen. Dat noem ik den fatalen kant zelfs van de rayon noir, laat staan daar waar van rayon geen sprake is.
Neem de schilders van Barbizon nu, als menschen begrijp ik hen niet alleen doch *alles*, de allerkleinste intime bijzonderheden zijn tintelend van geest en leven in mijn oog. Het ,,schildershuishouden'' met zijn grandes en petites misères met zijn calamiteiten met zijn sorrows en griefs, dit heeft het vóór, een zekere bonne volonté, een zekere oprechtheid, een zeker echt menschelijk iets. Juist het *niet* een zekeren stand ophouden, niet eens daarover denken.
Zeg ik dit omdat ik beschaving veracht of zoo, integendeel net precies omdat ik het echt menschelijke, het leven met de natuur mee niet tegen de natuur in, als beschaving beschouw en respecteer. Ik vraag: wat maakt mij 't meest tot mensch?
Zola zegt: moi artiste je veux vivre tout haut — *veut vivre* zonder arrière-pensée — als een kind naïf, neen niet als een kind, als een artist — met goeden wil, zooals 't leven zich voor zal doen zoo zal ik er iets in vinden, zoo zal ik er mijn best op doen.
Kom nu met alle vooruit afgesprokene maniertjes, met het conventioneele, wat is het fameus pedant eigenlijk, wat is 't absurd, een mensch die denkt dat hij 't weet en dat 't gaat zooals hij denkt, alsof er niet altijd in alle dingen van 't leven een je ne sais quoi van almachtig goed en ook een element van slecht was, waarvan men voelt het iets oneindig boven ons, oneindig grooter, machtiger dan wij ware.
Een mensch die zich niet klein voelt die niet beseft hij een stipje is, au fond wat heeft hij 't mis.
Verliest men er iets bij te laten varen sommige begrippen als kind ons ingeprent van stand ophouden, of zekere vormen als No. 1 beschouwen? Ik voor mij of ik er bij verlies of niet verlies, denk ik niet eens over, ik weet alleen dat mijn ervaring is die vormen en begrippen geen steek houden en zelfs menigmaal fataal ja gedecideerd slecht zijn. Ik kom tot de conclusie dat ik niets weet, doch tevens dat het leven waarin we zijn zoo'n mysterie is, dat zeker het systeem ,,fatsoenlijkheid'' te bekrompen is. Dus dat is voor mij zijn crediet kwijt.

Hoe zal ik nu doen? de geijkte term is ,,Wat is uw doel, wat is uw streven''? O, ik zal doen wel zooals ik doen zal — hoe? weet ik niet vooruit — weet gij het die mij de pedante vraag doet wat is uw doel, wat is uw streven?
Nu zegt men: ,,ge zijt karakterloos als ge geen doel geen streven hebt''; mijn antwoord: ik heb U niet gezegd ik *geen* doel *geen* streven had, ik heb gezegd ik het onuitsprekelijk pedant vond iemand te willen forceeren te defineeren wat indéfinissable is. Ziehier mijn gedachten omtrent zekere levenskwesties. Het heele redeneeren er over is een van de dingen waarvan ik zeg ,,embêtera''. Leef — doe iets — en dat is amusanter, dat is positiever. —.
Kort en goed — een zeker de Maatschappij in haar waarde laten maar zelf zich volkomen vrijgevoelen, geloovende niet in eigen verstand maar wel in ,,de rede'' — (mijn verstand is menschelijk, de rede goddelijk maar er is een band tusschen 't een en 't ander) mijn eigen geweten het compas is dat mij den weg wijst, al weet ik er van 't niet precies zuiver werkt. . . . .
Het komt mij voor gij die zeer jong zijt niet *roekeloos* doet als gij redeneert: ik heb van den kunsthandel 't mijne, maar niet van de kunst, het handelen laat ik daar en ik zoek het in 't hart van 't vak zelf.
Indertijd had *ik dat* moeten doen. Dat ik mij vergiste was een erreur de point de vue, begrijpelijk misschien uit dat ik toen nog niet wist hoe het in zake onderwijs of evangelie gesteld was — niets daarvan wist en idealen had er over.
Gij zult zeggen, kan men in zake kunst ook geen idealen zich vormen die geen steek houden met bestaande toestanden? Wel, beantwoord dat voor U zelf, ik beantwoord het ook voor mezelf, met te vragen: is Barbizon, is de Hollandsche schilderschool een daadzaak of geen daadzaak?
Wat er ook zij van de kunstwereld, het is geen rotte boel. Integendeel het is beter en beter geworden en misschien is wel reeds het hoogste toppunt bereikt, maar wij zijn daar nog in elk geval heel dichtbij, en zoolang gij en ik leven, al werden we 100 jaar oud, zal er een zekere animo van 't echte soort zijn. Dus wil men schilderen — handen uit de mouwen gestoken. Als de vrouw kwam, zou zij ook moeten schilderen natuurlijk.
Iedereen zou hier moeten schilderen — de vrouw van een van de Van Eycks moest het ook. En wilde U zeggen hier de menschen mij niet onaangenaam voorkomen of intrigant. Er is hier iets wel-

willends en ge kunt geloof ik hier wel precies doen wat U 't beste conveniëert. Er is hier een verbazend jeugdige atmosfeer.
Indien gij voor U zelf eene beslissing hebt, vermijd de lui, wegens ze U niet dan verzwakken kunnen in wilskracht. Juist op 't moment dat men nog niet zijn oppervlakkige onhandigheid verloren heeft, nog niet ontbolsterd is, is een ,,ni fait ni à faire'' genoeg om een half jaar moedeloosheid te veroorzaken, waarna men toch eindelijk ziet dat men niet zich had moeten laten desoriënteeren. Van twee personen ken ik den zielstrijd tusschen het: ik ben schilder en ik ben geen schilder.
Van Rappard en van mijzelf — een strijd soms bang, een strijd die juist is dat wat het onderscheid is tusschen ons en zekere anderen die minder serieus het opnemen; voor onszelf hebben wij het soms beroerd; aan 't eind eener melankolie een beetje licht, een beetje vooruitgang; zekere anderen hebben minder strijd, werken misschien makkelijker, doch het persoonlijk karakter ontwikkelt zich ook minder. Gij zoudt ook dien strijd hebben, en ik zeg, weet van Uzelf dat gij het gevaar loopt om door lui, die zonder twijfel machtig beste intenties hebben, van streek te worden gebracht.
Als iets in Uzelf zegt: ,,gij zijt geen schilder'', *schilder dan juist* kerel, en die stem bedaart ook, maar slechts daardoor; wie als hij dat voelt, gaat naar vrienden en zijn nood klaagt, verliest iets van zijn mannelijkheid, iets van het beste wat in hem is; uw vrienden kunnen slechts zijn dezulken die zelf daartegen vechten, door eigen voorbeeld van actie het actieve in U opwekken.
Men moet het opvatten met een aplomb, met een zeker weten dat men iets redelijks doet, als de boer zijn ploeg stuurt of als onze vriend in het krabbeltje, die aan het eggen is, nog wel zèlf. Heeft men geen paard, is men zijn eigen paard — dat doen een massa lui hier.
Een woord van Gustave Doré heb ik altijd machtig mooi gevonden: j'ai la patience d'un boeuf; ik zie daar meteen in iets goeds, een zekere resolute eerlijkheid, enfin er is veel in dat woord, het is een echt artistenwoord. Als men aan lui uit wier gemoed zoo iets voortkomt denkt, mij dunkt redenaties zooals men in den kunsthandel maar al te veel hoort over ,,gave'', worden zoo'n ijselijk ravengekras ,,.J'ai la patience'' wat is dat stil, wat is dat deftig; ze zouden dat niet eens zeggen als 't niet ware juist vanwege al dat ravengekras. Ik ben geen artist — wat is dat grof — zelfs

om 't van zichzelf te denken — zou men geen geduld hebben, geen geduld leeren van de natuur, geduld leeren van het zien zachtjes opkomen van 't koren, het groeien van de dingen — zou men zichzelf zoo'n fameus dood ding vinden dat men meende zelf niet te zullen groeien? Zou men expres zijn ontwikkeling tegengaan? Ik zeg dit om te wijzen waarom ik het zoo mal vind om over gaven en geen gaven te spreken.
Maar wil men groeien, men moet in de aarde vallen. Dus zeg ik tot U, plant U in den grond van Drenthe — gij zult er kiemen — verdroog niet op 't trottoir. Er zijn stadsplanten zult ge zeggen — nu ja maar gij zijt koren en hoort op den korenakker. . . . . . .
Ik meen niet U iets nieuws te zeggen, in 't minst, ik vraag alleen: werk uw eigen beste gedachten niet tegen. Denk over dat idee dan liever met een zekeren leuken goeden moed, dan met zwaartillendheid de zaken aan te zien. Ik zie dat zelfs in Millet, juist omdat hij zóó serieus was kon hij niet laten goeden moed te hebben. Dat is iets eigenaardigs, niet van alle richtingen van het schilderen maar van de richting Millet, Israëls, Breton, Boughton, Herkomer, meer anderen.
Die het echt eenvoudige zoeken enfin zijn zelf zoo eenvoudig en

hun levensopvatting is zoo vol goeden wil en goeden moed, zelfs bij misères.
Denk gij over een en ander, schrijf over een en ander. Het moet zijn ,,une révolution qui est, puisqu'il faut qu'elle soit''. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

337

Beste broer,
Ik kan *niet* de korenkorrels in een zak koren tellen — enkel door er eens aan te ruiken — ik kan *niet* door de planken van de staldeur heen zien — maar wel kan ik soms aan de bulten zien of het een zak aardappels dan wel koren is, of wel al is de staldeur dicht, aan 't geschreeuw hooren het varken geslacht wordt.
En dus om in de omstandigheden waarin gij U op 't moment bevindt, in te zien, kan ik slechts, wil ik slechts voor zoover ik gegevens heb, al zijn het ook vage om een touw aan vast te maken, en het is niet bij wijze van voorspellen.
Vertel me eens dit eene, of het een vergissing van me is als ik meen aan sommige verschijnselen te zien, gij hier te doen hebt met een van die kwaadaardige crisissen welke in de groote zaken en de groote steden zich soms plegen te formeeren. Is 't aspect der dingen fataal? Voelt gij hier is niets aan te doen? Of voelt gij er is redresseering mogelijk, hier is nog geen reden tot verandering?
Ik voor mij, tenzij gijzelf mij zoudt schrijven: neen, het is zoo erg niet, ik voor mij zie de zaak een tamelijk fataal aspect heeft.
Nu kerel — zoolang de toestand houdbaar was — zoolang de zaken te *doen* waren, wel nooit heb ik *geheel en al* durven zeggen ga er uit, respecteerende bovenal Uw positie, wegens niet voor eigen pleizier doch ter wille van ons aller welzijn gij het deedt.
Doch Uwe vroegere plichten die gij bovendien vrijwillig op U hebt genomen, houden op plichten te zijn, in geval van stand der zaken zóó, dat doorgaan vechten tegen de bierka niet alleen zou zijn, doch tevens onvermijdelijk Uw eigen verplettering zoude ten gevolge hebben.
Kortom, er is een tot hiertoe en niet verder, en mijn voorgevoel zegt gij er dicht bij zijt.
Ik weet dat mijn woorden zonderling zullen afsteken bij wat indien ge anderen raadpleegdet, anderen zeggen zouden die er zich met een ,,'t zal wel terecht komen'', ,,de gewenschte veranderingen

zullen wel komen'', afmaken. Ik wensch U niet te vleien, goed ik vlei niet. En betreffende moed U inspreken, ja ik durf dat doen, ik durf U den allerhoogsten moed en sereniteit inspreken, doch slechts voor 't schilderen, en betreffende Parijs slechts dit: kijkt gij eens uit Uw oogen of ge de *fataliteit niet* tegen hebt op dat slagveld. Nu met hartelijken handdruk

t. à t. Vincent.

Nu het land hier is zeer eigenaardig.
Gesteld eens U werd de vraag gedaan, zoudt gij schilder willen worden indien gij plotseling kondt verplaatst worden in het tijdperk van 40 jaar terug, toen de dingen zóó waren als toen Corot etc. jong waren, tevens er bij, gij niet alleen zoudt zijn doch een kameraad hebben. Waarom ik zulks zeg, wegens in het land hier waar men nog niet verder is dan diligence en trekschuit, *waar alles veel meer vierge is dan ik op eenige plaats nog heb gezien*, ik mij net precies voel als was ikzelf overgeplaatst op vocrnoemd tijdstip.
Gij hebt Drenthe gezien — uit de spoor, in haast, lang geleden — maar de achterhoek Drenthe indien gij er komt, zal nog een heel andere impressie op U maken, en zelfs gij zult U net voelen als leefdet gij in tijd van v. Goyen, Ruysdael, Michel, enfin in dat wat men nu misschien zelfs in het *tegenwoordige* Barbizon ternauwernood vindt.
Dit is iets van belang dunkt mij, want een zoodanige natuur kan wel eens dingen wakker maken in een gemoed, die anders nooit wakker zouden geworden zijn. Ik bedoel iets van dien vrijen, vroolijken geest van vroeger, ik bedoel dat tot zwijgen kan gebracht worden daardoor het zenuwachtig wankelen. Toch ik geloof dat in zoo'n streek *alleen* men zou kunnen stuiten en dof worden door gebrek aan aanspraak. En voor mijzelf verlang ik verbazend naar Uw medewerken.
Ik denk aan U evenwel niet in de eerste plaats ter wille van *mij*zelf, ik denk aan U in de eerste plaats ter wille van *U* zelf, al loopt dit ook ineen, al vult dit ook elkaar aan.

338

Theo,
Gij hebt mij indertijd eens geschreven over een zeker verschil in onze respectieve physionomie. Goed. En was Uw conclusie ik meer

denker zoude zijn. Wat zal ik U daarvan zeggen? Ik voel in mij wel degelijk een denken, maar mijn denken is toch niet wat ik in mij speciaal georganiseerd gevoel. Ik gevoel mij iets anders dan een denker speciaal. Als ik aan U denk, zie ik actie zeer karakteristiek, que soit, doch ook zoo gedecideerd *niet* op zichzelf staand, en integendeel vergezeld gaande van zooveel gevoel, en wel degelijk *denken* ook, dat slotsom bij mij is er tusschen U en mij meer overeenkomst is dan verschil. 'k Zeg niet er geen verschil is — doch U meer hebbende leeren kennen in laatste tijden, blijkt mij 't verschil geringer te zijn dan in vroeger jaren ik een wijle gedacht heb.
Indien ik naga ons temperament en type van physionomie, vind ik rapporten en zeer geprononceerde overeenstemmingen tusschen b. v. de Puriteinen en onszelven. N.l. de lui ± uit Cromwell's tijd, die als klein troepje mannen en vrouwen uitzeilden in the Mayflower naar Amerika uit een oude wereld uit, en daar zich vestigden, vastberaden in 't eenvoudige te blijven.
Tijden verschillen — zij hakten bosschen om — wij zouden in schilderen 't zoeken. Ik weet dat het initiatief genomen door een klein troepje, Pilgrimfathers genaamd in de historie, hoe klein op zichzelf, groote gevolgen had. En van ons zou ik primo meenen wij over groote gevolgen weinig zouden philosopheeren, niet anders zoeken dan een weg voor onszelf om zelf zoo recht mogelijk door 't leven te reizen. Gevolgen premediteeren is onze stemming *niet, noch de uwe, noch de mijne.*
Indien ik over Pilgrimfathers spreek, is het om reden van physionomie, om U er op te wijzen, zekere rosharige lui met vierkante voorhoofden, noch alleen denkers noch alleen mannen van actie zijn, maar beide elementen gecombineerd plegen te hebben. In Boughton's schilderijen ken ik een figuurtje van een dier Puriteinen, waarvoor indien ik 't niet beter wist ik meenen zou *gij* geposeerd hadt, bepaaldelijk physionomie precies, precies — een silhouetje op een rots tegen een fond van zee en mist; me zelf, n.l. die *variatie* van zelfde physionomie, kan ik desnoods ook U wijzen doch mijn profiel is minder karakteristiek.
Pa verdiepte zich wel eens in de historie van Jacob en Esau betreffende U en mij — niet heelemaal mis — doch gelukkigerwijs is er minder veete om maar één verschil te noemen, en in den Bijbel zelf zijn voorbeelden genoeg van beter verhoudingen tusschen broers, dan bestond tusschen de voornoemde eerwaardige patriarchen.

Over het denker zijn heb ikzelf wel eens gedacht, doch ik zag al meer en meer ik niet daarvoor was in de wieg gelegd, en wegens nu ongelukkigerwijs het préjugé, dat iemand die behoefte aan doordenken heeft *niet* praktisch is en onder de droomers slechts hoort, wegens dit préjugé in de samenleving zeer gerespecteerd wordt, stootte ik dikwijls mijn hoofd juist door het niet genoeg voor me zelf te houden.
Maar sedert juist de historie der Puriteinen en de historie van Cromwell zooals b.v. Carlyle 't heeft opgevat, bracht mij er toe te zien hoe zeer denken en handelen elkaar niet uitsluiten, en de scherpe afscheidingen die het heden ten dage gewoonte is te veronderstellen tusschen denken en handelen — als zou 't een 't ander uitsluiten — inderdaad niet bestaan. Betreffende twijfelen aan zichzelf of men artist is of niet — die heele kwestie is te zeer een abstractie.
Ik zeg dat ik er niets op tegen heb er over te denken evenwel, mits ik maar tevens teekenen en schilderen mag.
En — voor *mijn* leven is *mijn* plan zoo veel en zoo goede schilderijen en teekeningen te maken als ik kan, dan als mijn leven uit is hoop ik niet anders weg te gaan dan met liefde en weemoed terugziende en denkende: o, schilderijen die ik gemaakt zou hebben! Doch dit sluit het maken van het mogelijke s.v.p. niet uit. Hebt gij hier op tegen, 't zij voor mij, 't zij voor U?
Theo ik verklaar U dat ik liever denk over hoe armen, beenen, kop aan den romp zitten, dan over of ikzelf niet, of meer, of minder artist ben.
Ik denk van U dat gij liever aan een lucht met grauwe wolken en hun schitterende randen boven een modderig terrein denkt, dan U in de kwestie van Uzelf verdiept.
Nu, ik voor mij *en* in U en in mij iets ziende van het puriteinsch karakter dat denken en doen zoozeer vereenigt, en zoover er vandaan is alleen denker of alleen machine te willen zijn, dat behoefte heeft *en* aan principes van eenvoud *en* aan gemotiveerd werk tegelijk, admetteer *niet* een scheiding of uit elkaar loopen, veel minder een tegenovergesteld zijn van U en van mij.
Erreur de point de vue ware het mijns inziens, indien gij Parijsche zaken doorzettet.
Dus conclusie: twee broers schilder. . . . .
In elk geval ik reken het onder de mogelijkheden gijzelf tot bewustzijn komt van dat uw weg 't schilderen is, en dan beste

broer, puritein sans le savoir, zou het wel eens zijn kunnen ge uw langste dagen te Parijs gehad hadt, een oude wereld voor U zich sloot op weinig genereuse manier — een nieuwe wereld evenwel zich voor U ontsloot.

Nu denk er over meer of minder, lang of kort. Doch het zou U niet helpen of ge zeidet: Vincent, zwijg er over; want daarop zeg ik: Theo, 't zal in U*zelf* misschien niet zwijgen.

On le contient plus malaisément,
Que la source des grands fleuves.

Theo van de arme vrouw hoorde ik sedert een paar keer, zij schijnt door te werken, te wasschen voor de lui, als noodhulp te dienen enfin haar best te doen. Schrijft haast onontcijferbaar en onsamenhangend, schijnt spijt te hebben van sommige dingen van vroeger. Kinderen gezond en wel.

Het medelijden en gehechtheid is bij mij zeker niet dood ten opzichte van haar, en ik hoop wel dat wij een band van gehechtheid houden, al zie ik niet in dat samenleven opnieuw wenschelijk of mogelijk zoude zijn — medelijden is geen liefde misschien, doch dit neemt niet weg het diep kan zitten.

Nu broer, om van iets anders te spreken, het sneeuwt hier vandaag in den vorm van kolossale hagelsteenen. Ik zeg sneeuwt wegens 't effect.

Ik zwijg over het mooie van hier omdat ik *te veel* U er van te zeggen zou hebben. Betreffende werk, ik ben haast te vol wegens 't idee dat gij het zoudt beginnen, dat mij verbazend vervult. Ik wou 't zich decideerde, juist om vaste plannen te kunnen maken van samenwerken. Drenthe is zóó mooi, zoozeer pakt het me algeheel in en voldoet mij absoluut, dat ik indien ik niet voor altijd hier kon zijn, ik liever 't maar niet gezien had. Het is onbeschrijfelijk schoon.

Met een handdruk t. à. t. Vincent.

339

Waarde Theo,

Nu ik er reeds eens over geschreven heb dacht ik er sedert buiten op de hei nog eens over. 't Zelfde wat reeds menigmaal ik gedacht heb. En onder de oude en onder de moderne schilders doet zich telkens 't verschijnsel voor van twee broers die schilder zijn, waarvan het werk uiteenloopt minder dan evenwijdig loopt. Ze zijn heel verschillend doch vullen elkaar volkomen aan. Neem de Ostades,

Adriaan & Isaac. Enfin, ge begrijpt vanzelf een menigte gevallen. De van Eycks ook al.
En Jules en Emile Breton in den tegenwoordigen tijd, om maar enkelen te noemen. En zoo heel dikwijls reeds heb ik gedacht het zoo almachtig pleizierig werken moet zijn samen, en men beiden ook juist daarom zoo productief kan zijn omdat men elkaar steunt, en veel melankolieke tijden vervallen.
Ik kan niet genoeg U herhalen kerel, op zijn dertigste jaar *begint* men pas. Ga de historie van de lui na, zelfs veel die van jongs af schilderden, veranderen dan eerst, worden eerst dan zichzelf. Ik wil alleen dat gij dat een en ander in aanmerking neemt. Nu weet ik men staat voor de kwestie: ,,brood.''
Niet verkeerd, maar heel recht vind ik de redeneering: ik moet eten, ergens wonen.
Goed, best, maar één ding vraag ik elkeen die zegt: ik heb de middelen niet; die vraag is: Vriend wat zijn uw eischen, hoe hoog stelt ge Uw peil? Is uw karakter er naar dat ge er zoo over denkt als b.v. Corot, die zich niet geneerde om als hij niet dineeren kon, een brood bij den bakker te koopen en in 't veld op te eten?
Enfin, zich weten te behelpen, en niet in 't minst hechten aan de routine van 't leven.
Gij zijt au fond juist zoo, en zoudt in een massa dingen perfect U schikken. En al is dan de kwestie ,,brood'' niet beslist, ze is een boel opgehelderd.
Als ik nu denk over de mogelijkheid of onmogelijkheid van Uw komen naar hier, nu of later, en ga berekenen, dan kom ik tot de conclusie dat wij samen *weinig* meer of niet meer noodig hebben dan ik alleen.
En bovendien ik voor mij geloof vast dat ik door U in zooveel dingen opwekking zou krijgen, steun zou vinden door met U te praten en te overleggen, wrijving van gedachten etc., dat ik beter zou kunnen werken.
Nu is er om zoo te zeggen geen dag of ik maak 't een of 't ander. Juist al doende leerende, kan 't niet anders of ik moet toch vorderen, iedere teekening die men maakt iedere studie die men schildert, is een stap. Het gaat nu wel als op een weg, men ziet het torentje aan 't eind doch aangezien 't terrein golft, zoo als men denkt er te zijn is er alweer een eind dat men eerst niet zag, en ook al weer er bij komt. Evenwel men nadert. Over nog een

tijd langer of korter, ik weet het niet hoe lang, dan zal ik op een punt komen dat ik aan 't verkoopen ga.
Goed, is 't eenmaal zoover, zal dit niet ten halve zijn want ik werk niet ten halve. En ik voer verschillende dingen tegelijk op, ik zal meer dan één pees op mijn boog, meer dan één pijl hebben ook daarom; ziedaar wat ik van mijn kant in de kloof ,,brood'' kan werpen. Het kan verkeeren met mij, en als ik nu met al mijn sjouwen niets nog verkoop — ik herzeg: dat kan verkeeren.
Wij zouden *moeten* hebben, laat ons stellen als minimum frs 150 per maand, liever 200, daarvoor zou crediet gevonden moeten worden, niet zonder waarborg, maar die waarborg zou zijn ons werk. Laat ons nu stellen wij nog 2 jaar moeten werken voor het verdienen grif gaat en meer wordt dan de uitgaven, zóó dat we kunnen aflossen.
200 frs per maand over 2 jaar is 24 × 200 frs = 2400 frs. Ziedaar maak er 1500 gulden van.
Tot waarborg daarvan is dat — ik spreek nu van U en mij als samendoende, wij al zelf veel er in geworpen hebben, en een zekeren grondslag hebben gelegd. Dat wat ik kan kan ik, sommige dingen van teekenen ja ook sommige dingen van schilderen zelfs zijn bij mij er vast in, en niet in 't minst toevallig maar door oprecht werken verkregen. Ik zeg een waarborg te meer dat wij niet in de lucht schermen.
Hoor eens Theo, ik zou niet met U kunnen praten als gij niet een zeker zelfvertrouwen, een zekere zelfkennis hadt. Als ik U wel eens heb gezegd vroeger reeds, dat gij au fond artist zijt, hoe langer hoe meer word ik in dat gevoelen versterkt. Ge zult zeggen, ik kan niets maken ja — *nu* natuurlijk niet, maar werk eens een jaar, laat de eerste dingen eens wat opgehelderd zijn, en met de grootste sereniteit zult ge het voelen dat ja niet ieder misschien door eigen sjouwerij schilder kan worden, als zekere geestesrichting de zijne niet is, doch van Uzelf zoudt gij ontwaren, die geestesrichting van bespiegeling, van denken en analyseeren, van *voelen* van 't schoone in de natuur wel degelijk de uwe is, en gij daarom artist zijn kunt wegens gij activiteit en energie hebt, die echter nu een andere richting uitgaat, zoodat voor de kunst niets kan overschieten. Maar diezelfde activiteit beweegkracht zijnde voor uw gevoel voor het schoone zou tot resultaat geven: een waarachtig schilder.
Ik zal nog eens even terugkomen op de kwestie ,,brood''. Een

boel dingen waar men van zegt het kan niet, die kunnen toch. Een harden dobber zouden we hebben, doch door 't pleizier van samen te zijn, door samen in die onuitsprekelijk schoone natuur te leven, bovenal door 't bewust zijn van twee *handwerkslui* te zijn, kerel wat zou het almachtig pleizierig zijn. Zoo almachtig pleizierig dat ik er niet aan durf denken haast en het toch niet laten kan, al komt dat geluk mij te enorm voor, voor U zoowel als voor mezelf, daar wij er niet aan gewend zijn dat we *pleizier* in ons leven hebben, en iets voelen als was dat meer voor anderen, niet voor ons.

Wij zouden moeten hebben f 1500 crediet. Waar en hoe, ik weet het niet of er aankomen aan zijn zou. Waar die goed voor zouden zijn zal ik U nader berekenen. Wij zouden met den man hier een accoord maken voor 2 jaar, vast een deel vooruit betalen desnoods, ik denk dat hij voor f 1000 het doen zou ons beiden gedurende die twee jaar te eten te geven, ons deze kamer waar ik nu woon te laten, enfin van alle huiselijke zorg zouden wij dan af zijn gedurende 2 jaar en rustig en kalm kunnen werken.

Twee jaar is heel wat, is al wat in de gegevenen gij zult noodig hebben om op een zekere hoogte te komen.

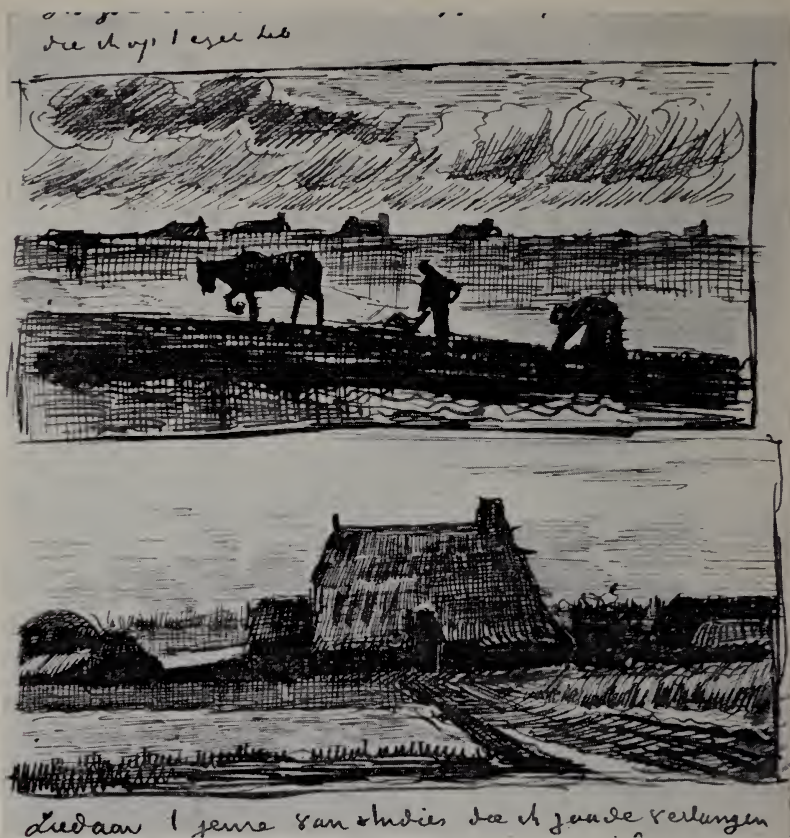
Wij hebben dan nog over om een groote partij verf op te doen, ons flink te installeeren.

Weinig dingen kunnen dan ons van streek brengen, of van ons plan af, of iets anders. Wij *moeten* dan en kunnen dan. Wij hebben ons leven verzekerd voor zooveel voedsel en dak aangaat en kunnen niet meer terug maar moeten, moeten, moeten vooruit en het winnen.

U aangaande zoo zou ik denken, gij anders moest doen dan ik deed. Het mijne is nu gepasseerd, ik heb 't gedaan tot heden zooals ik 't gedaan heb, maar ik wou dat gij direct gingt schilderen vooral, *ik weet wel wat gij hier maken zoudt willen.*

Ik zou willen dat *gij* direct aanpaktet landschappen in den geest van *Michel*, die ik telkens en telkens zie, geheel en al Michel absoluut, *dat* is het hier. Ik maak mij sterk U daartoe op den weg te kunnen helpen, omdat ikzelf dezer dagen dingen in dat genre aangreep waarvan ik niet beweer het Michels zijn, doch wel durf zeggen dat als gij dat zoover weet, gij dan zelf uw weg wel vinden zult verder.

Ik voor mij, *vooral als gij hier waart*, zou meer en meer op figuur me concentreeren.

Ik zal U even die landschappen opkrabbelen die ik op 't ezel heb. Ziedaar 't genre van studies die ik zoude verlangen gij direct aangreept. Het landschap groot leeren aankijken in zijn eenvoudige lijnen en tegenstellingen van licht en bruin. 't Bovenste zag ik heden, was geheel en al Michel. Die grond was superbe in de natuur. Mijn studie is mij nog niet rijp genoeg, maar het effect greep mij aan en was wel qua licht en bruin zooals ik het U hier teeken.
Het onderste is met een teer groen korenveldje op den voorgrond en verwelkte grassen, achter 't huisje 2 hoopen turf, weer een doorkijkje op de heide en de lucht heel licht.
Zie, waar ik op komen wil is, in dat genre zoudt gij moeten be-

ginnen, en zoudt dunkt mij wel doen van 't begin af aan volstrekt niet uitsluitend te teekenen.
Ik meen in vollen, vollen ernst al wat ik U hier schrijf, ik heb er al zoolang over gedacht.
Het land is superbe, superbe, alles roept U toe: schilder! Zóó echt en zóó gevariëerd. Zie kerel hoe 't ook loope, zijn er niet altijd overal financiëele bezwaren en waar of hoe ter wereld kan een tijd van strijd tot meer definitieven vrede leiden? Tot grooten vrede dien geen mensch meer verstoren kan. — Ik voor mij kan niet meer zeggen dan dat ik al mijn eigen studies in pand als waarborg wil geven tot teruggave van hetgeen we voor de eerste twee jaar absoluut noodig hebben. Mij dunkt het moet kunnen gevonden worden. Ik stel het minimum omdat en gij en ik zeer zuinig 't zouden aanleggen.
Nu mij aangaande, ik heb een boel plannen maar ik wou ook wel voor mijzelf dat ik nog eens een uitgaaf van een honderd gulden kon doen om mijn gereedschap te verbeteren. En ik wou ik vast wist dat ik hier b.v. twee jaar quand même zou kunnen zijn. Ik heb nu nog zoo weinig vastigheid voor de toekomst, en wenschte ik dat zeker wist dat ik niet weer weg zou moeten over een tijdje. Het plan dat ik zoo hier opstel, kan gewijzigd worden.
De grond ervan blijft dunkt me, wij moeten ons voor twee jaar zóó bolwerken dat we rust hebben kunnen.
Als die twee jaar om zijn, zal ik wel zoover zijn dat ik geregeld verdien, en hoop ik vast werk heb tegen zulke condities dat èn gij èn ik op dezelfde wijs voortgaan kunnen.
Het plan is eenvoudig genoeg; U aangaande zou er ook wat gepraat worden, maar er zouden 6 uren gaans Michels liggen tusschen het armzalige stadje Hoogeveen en U, dus zoudt ge er wel geen de minste last van hebben nietwaar? Gij zoudt uit alles uit zijn, en tegen dat ge 30 jaar waart zou zelfs het huis Goupil iets als een droom U toeschijnen, en gij niet begrijpen gij indertijd daar chef op den Boulevard waart, en beleefd behandeld werd, altijd beleefd, door M. l'administrateur général. Betreffende dat ik naar Parijs zou komen, och 't is ook al de mijl op zeven dunkt mij, ofschoon als 't beter schikt, best; maar dat staat zoo geheel en al in verband tot de verandering van U, en als gij verandert *anders* als schilder worden, zou ik zoo vreezen in 't eind het er toch van komen moest, en intusschen 't al weer bezwaarlijker was.
Ik kan niet anders schrijven dan ik schrijf.

Gij zijt man van zaken; juist omdat gij het zijt geloof ik niet gij met préjugé dit een en ander wegwerpen zult. Er zijn toch altijd overal finantiëele bezwaren en zorgen, ontloopen kan men die nergens en in den grond is dit iets solides daar het U tot handwerksman maakt. Is dat achteruit — neen het is niet achteruit, en mij dunkt het is de rechte weg. Het zou een mannendaad, een daad die foi de charbonnier vereischt, zijn. Welnu ik zeg: heb die foi de charbonnier. Nu kerel met een handdruk,

t. à. t. Vincent.

Schrijf maar weer eens heel spoedig.
Denk om Barbizon, die historie is subliem. Die daar oorspronkelijk begonnen, toen ze er kwamen — lang niet allen waren uiterlijk wat ze au fond wel waren. Het land vormde hen, zij wisten alleen: in stad deugt het niet, ik moet naar buiten; zij dachten, stel ik me voor, ik moet werken leeren, iets heel anders, ja tegenovergestelde worden van wat ik nu ben. Zij zeiden: nu deug ik niet, ik ga mij vernieuwen in de natuur. Voor mijzelf redeneer ik tenminste zoo, en al zou ik naar Parijs gaan als het absoluut moest, en ook daar wel wat te doen vinden, — oneindig oneindig beter vind ik mijn toekomst hier.
Wat mij te Parijs het meest aantrekt, waar ik 't meest aan hebben zou voor mijn vooruitgang, is het samenzijn met U, het wrijving hebben van gedachten met iemand die weet wat een schilderij is, die het raisonnable van het zoeken begrijpt. Omdat gij te Parijs zijt vind ik Parijs goed, en als ik zoo minder alleen was, zou het me beter vlotten *zelfs* daar.
Genoeg hierover voor 't moment. Ik zeg niet dat het te doen zou zijn als wij ons boerenbrood niet betalen konden en onze werkplaats. Doch met dat wat ik noem als minimum, zou ik voor mij de onmogelijkheid zeer gedecideerd doorschrappen.
Ik heb een eenvoudig plan voor mijzelf, ik ga naar buiten en maak wat me frappeert, laat mij doortrekken van heilucht, geloof ikzelf over een tijd frisscher, nieuwer, beter zal zijn.
Toe kerel kom mee schilderen op de hei, 't aardappelveld, kom eens mee achter den ploeg en den schaapherder loopen — kom mee in 't vuur kijken — laat U eens doorwaaien door den storm die over de hei waait.
Breek er uit. Ik weet de toekomst niet, hoe die anders zou zijn of niet, of alles ons voor den wind zou gaan, maar ik kan toch

niet anders spreken, zoek het niet te Parijs, zoek het niet in Amerika, dat is alles hetzelfde precies eeuwig 't zelfde. Verander inderdaad, zoek het op de hei.
Gegroet schrijf spoedig, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

340

Beste broer,
Wou U eventjes vertellen van een tochtje naar Zweeloo, het dorp waar Liebermann lang gelogeerd heeft en studies gemaakt voor zijn schilderij van den laatsten Salon, met de waschvrouwtjes. Waar ook Termeulen en Jules Bakhuijzen tijden geweest zijn. Verbeeld U een tocht door de hei, 's morgens 3 uur, in een open karretje, (ik ging met den man waar ik logeer, die naar de markt te Assen moest, mee.) Over een weg of ,,diek'' zooals ze hier zeggen, waarop men in plaats van zand modder had gebracht, om hem op te hoogen. 't Was nog veel aardiger zelfs dan de trekschuit. Toen 't maar eventjes ietwat begon te lichten en de hanen overal kraaiden bij de over de hei verspreide keeten, werden de enkele huisjes waar we langs kwamen — omringd door ijle populieren wier gele blaadjes men hoorde vallen — werd een oude stompe toren op een kerkhofje met aardenwal en beukenheg — werden de vlakke landschappen van heide of korenakkers – werd alles alles alles net precies als de allermooiste Corots. Een stilte, een mysterie, een vrede, als hij alleen het geschilderd heeft.
Het was evenwel nog heel duister toen wij te Zweeloo kwamen 's morgens 6 uur; de eigenlijke Corots zag ik vroeger nog in den ochtend.
Het inrijden van het dorp was toch zoo mooi. Enorme mosdaken van huizen, stallen, schaapskooien, schuren.
Hier zijn de woningen heel breed tusschen eikeboomen van een superbe brons. Tonen in het mos van goudgroen, in den grond van roodachtige of blauwachtige of geelachtige donkere lila grijzen, tonen van onuitsprekelijke reinheid in het groen van de korenveldjes, tonen van zwart in de natte stammen, afstekende bij gouden regens van warrelende, wemelende herfstbladeren, die in losse pruiken alsof ze er op geblazen waren, los en met de lucht er doorheen schemerend nog, hangen aan populieren, berken, linden, appelboomen.
De lucht effen blank, lichtend, niet wit, doch een lila dat niet

te ontcijferen is, wit waar men rood, blauw, geel in ziet wemelen, dat alles reflecteert en men overal boven zich voelt, dampig is, en zich vereenigt met den dunnen mist beneden. Alles tot elkaar brengt in een gamma van fijne grijzen. Te Zweeloo vond ik evenwel geen enkelen schilder, ook kwamen er *'s winters nooit*, zeiden de lui.
Ik hoop ik er van den winter *juist* zal zijn.
Wegens er geen schilders waren besloot ik in plaats van den terugkeer van mijn huisbaas af te wachten, terug te loopen en onderweg wat te teekenen. Zoo begon ik een schets te maken van het bewuste appelboomgaardje waar Liebermann zijn groote schilderij van maakte. En toen terug den weg dien we in de vroegte hadden gereden.
Die streek rond Zweeloo is op dit moment geheel en al jong koren — onafzienbaar soms, dat aller allerteerste groen dat ik ken.
Met er boven een lucht van een fijn lila wit, dat een effect geeft — 'k geloof niet te schilderen, maar dat voor mij de grondtoon is dien men kennen moet om te weten wat de grond van andere effecten is.
Een zwarte aarde vlak — oneindig — een blanke lucht van fijn lila wit. Die aarde spruit dat jonge koren uit, met dat koren is zij als beschimmeld. De goede vruchtbare terreinen van Drenthe zijn au fond dàt; het alles in een dampige atmosfeer. Denk aan ,,Le dernier jour de la création''. van *Brion*; nu gisteren kwam 't me voor ik de beteekenis van dat schilderij begreep.
De slechte grond van Drenthe is eender — alleen de zwarte aarde is nog zwarter — als roet — geen lila zwart als de voren, en melankoliek begroeid met eeuwig rottende hei en veen. Ik zie overal dàt, de toevalligheden op dat oneindige fond, in de veenen de plaggenkeeten, in de vruchtbare streken hoogst primitive gevaartes van boerderijen en schaapskooien, met lage, heele lage muurtjes en enorme mosdaken. Eiken er rondom heen.
Men voelt zoo als men een tocht van uren en uren doet door de streek dat er eigenlijk niets is als die aarde — oneindig, die schimmel van koren of hei, die lucht oneindig. Paarden, menschen lijken dan als vlooien zoo klein. Niets voelt men meer al is 't nog zoo groot op zichzelf, men weet slechts dat er is grond en lucht. Evenwel in zijn kwaliteit van stipje lettende op andere stipjes — 't oneindige daarlatende — bevindt men ieder stipje te zijn een Millet.

Ik kwam voorbij een oud kerkje net precies, net precies ,,l'Eglise de Greville'' van het schilderijtje van Millet van het Luxembourg; hier kwam in plaats van het boertje met de spade van dat schilderij, een herder met een koppel schapen langs de hegge. In 't fond zag men niet het doorkijkje op de zee, doch alleen op de zee van jong koren, de zee der voren in plaats van die der golven.
Het ,,effet produit'' 't zelfde. Ploegers zag ik nu, heel druk — een zandkar, herders, wegwerkers, mestkarren. Teekende in een herbergje aan den weg een oud wijfje aan 't spinnewiel, donker silhouetje als uit een tooversprookje — donker silhouetje tegen een licht raam, waardoor men de lichte lucht zag en een wegje door 't fijne groen, en een paar ganzen die gras pikten.
En nu toen de avondschemering viel — verbeeld U de stilte, den vrede van toen! Verbeeld U een laantje van hooge populieren met de herfstblaadjes *toen*, verbeeld U een breeden modderweg, alles zwarten modder met rechts hei tot in 't oneindige, links hei tot in 't oneindige, een paar zwarte driehoekige silhouetten van plaggenkeeten, waar door de venstertjes een rood licht schijnt van 't vuurtje, met enkele plassen vuil geelachtig water die de lucht weerspiegelen, waar veenstammen in verrotten; verbeeld U dien modderboel 's avonds in de schemering met witachtige lucht er boven, dus alles zwart tegen wit. En in dien modderboel een ruig figuur — de herder — een partij eivormige massa's half wol half modder, die tegen elkaar botsen, elkaar verdringen — de kudde. Ge ziet 't aankomen — ge staat er midden in — ge keert om en volgt ze. Met moeite en onwillig vorderen zij op den modderigen weg. Evenwel ziedaar in de verte de boerderij — eenige mosdaken en hoopen stroo en turf tusschen de populieren.
De schaapskooi is ook weer als een driehoek van silhouet — donker. De deur staat wijd open als de ingang eener donkere spelonk. Door de reten der planken er achter schijnt het licht van de lucht er achter weer.
De heele karavaan massa's wol en modder verdwijnt in die spelonk — de herder en een vrouwtje met een lantaarntje sluiten de deuren achter hen dicht.
Dat terugkeeren der kudde in de schemering was de finale van de symphonie die ik gisteren hoorde.
Als een droom ging die dag voorbij, ik was zoo verdiept in die navrante muziek geweest den heelen dag, dat in letterlijken zin ik zelfs eten en drinken had vergeten — een snee boerenmik en

een kop koffie had ik gebruikt in het herbergje waar ik 't spinnewiel teekende. De dag was om, en van de morgenschemering tot de avondschemering of liever van den eenen nacht tot den anderen nacht had ik mijzelf vergeten in die symphonie.
Ik kwam thuis en bij 't vuur zittende kwam het mij voor ik honger had, en bleek mij ik verbazenden honger had. Doch ziedaar hoe 't hier is. Men voelt zich net alsof men zou zijn op een tentoonstelling des Cent chef-d'oeuvres bijvoorbeeld; wat brengt men mee van zoo'n dag? Een aantal krabbels slechts. Toch iets anders nog brengt men mee — een kalmen lust in 't werk.
Schrijf mij toch vooral spoedig, het is heden Vrijdag doch Uw brief is er nog niet, ik verlang er erg naar. Er gaat tijd weg met het gewisseld krijgen ook, daar 'k weer naar Hoogeveen terug moet en dan weer naar hier. Wij weten niet hoe het gaan zal, doch anders zou ik zeggen *nu* 't eenvoudigst misschien was ééns in de maand geld te zenden. In elk geval schrijf weer spoedig. Met een handdruk,

t. à. t. Vincent.

341

Beste broer,
Dank voor Uw brief, doch zooals ge trouwens zelf zegt hij is kort. Ik weet dat verscheidenen tegenwoordig al wat *gedachten*-wisseling is, al wat geen bepaalde *zaken* of *feiten* zijn, overbodig en zelfs nonsens rekenen in een brief en dus komen op een zeker zeer beknopte vorm tevens echter wel wat onvoldoende, teleurstellende wijze van schrijven.
Enfin broer ik wou wel gij minder droog er over haddet geschreven, maar kan aan drukte hebben gelegen. Betreffende uw idee er eens wat tijd over te laten heengaan, dan de kwestie opnieuw van alle kanten te bezien, dat vind ik wijs en op zichzelf gansch niet verkeerd. Doch gij voegt er nog iets bij aan dat voorstel, waarop ik U zal antwoorden gansch ronduit. Gij zegt: ,,denk gij nog eens na of vóór het blijven bij G. & Co. niet ook nog wel veel gezegd kan worden.'' Welnu broer, over die kwestie heb ik reeds èn vroeger èn nu meer gedacht dan ik U tot nog toe schreef, en wegens nu gij het mij vraagt de zaak eens in haar vóór te beschouwen, zal ik in alle oprechtheid zeggen hoe 't mij voorkomt.
Weet dan dat meer en meer het mij twijfelachtig voorkomt of dat wat G. & Co. vóór heeft, werkelijk in den grond tot ons heil

is, ik zeg tot 't heil van Uzelf, van thuis en van mijzelf — ik heb het oog op 't finantiëel voordeel niet alleen, maar tevens op andere twijfelachtige voordeelen, als relatie direct of indirect met invloedrijke personen, en kortom alles en alles bijeen zet ik achter *vóór* een vraagteeken.
Versta mij wel — er is misschien — neen *zeker* — èn thuis èn in mijn eigen leven een crisis geweest, waar werkelijk geloof ik ons aller leven als 't ware letterlijk *gered* is geweest door U — een te gronde gaan afgewend door sterking en bescherming die wij ontvingen van U; met mij bepaaldelijk was 't critiek. Indien nu ik er toe gekomen ben om wanneer ik sta voor een voorwerp of figuur in mijzelf te voelen, duidelijk, klaar, zonder aarzeling de kracht dat ik het teekenen kan — weergeven — niet volmaakt maar wel degelijk in zijn algemeene structuur en proportie, goed dat punt was *noodig*, absoluut *noodig* te bereiken, en indien ik het bereikt heb, het is geweest primo daarom omdat de ondersteuning van U een heg of beschutting was tusschen een vijandige wereld en mij, en ik met de noodige rust betrekkelijk alleen maar aan teekenen kon denken, en mijn gedachten niet uitgebluscht werden door fataal overdonderende, materiëele zorgen.
En thuis — ofschoon ik er 't rechte niet af weet — geloof ik zij ook een groote verplichting aan U hebben. En indirect ook aan G. & Co., dus ik wil ten volle het vóór erkennen tot *hiertoe* maar *verder*, zie daar rijst het vraagteeken achter *goed*, achter *vóór*.
Indien tot heden de steun van U onmisbaar was, voor 't vervolg geloof ik dat op eene wijziging in dezen door mij althans moet gewerkt worden.
Het ontkiemende zaad moet niet aan een bevriezenden wind bloot gesteld zijn — zoo was 't met mij, in 't begin als gij er niet geweest waart zoo zouden de woorden van Oom Vincent, ,,ni fait ni à faire'', woorden van H. G. T., en het ermee gepaard gaande den rug en koelen schouder toedraaien van hen op een critiek moment, vrees ik me fataal zijn geweest, als een al te koude wind voor het koren dat ontkiemt. Doch als het winterkoren een wortel in de aarde heeft is het ietwat sterker, en zoo goed en zoo kwaad als 't kan pleegt het den winter door te maken, althans *moet* den winter door.
En nu broer zoude ik het flauw van mijzelf vinden indien ik U zeide: Het geld van U *moet* blijven; alzoo er toe bijdragende om U te doen berusten in dat blijven bij G. & Co. Indien dit *vast*-

gesteld wordt ben ik er zóó gedecideerd tegen, waarschuw U zóó gedecideerd: de kunsthandel verraadt U in het einde — dat ik daar geen deel in wil hebben U tot zoodanig besluit te dringen door zelf hulp te behoeven.
En ofschoon ik hoop dat wij even goede vrienden zouden blijven en steeds broers ons voelen, ik herhaal het is mijn voornemen uw finantiëele hulp te weigeren zoodra gij *vast* aan G. & Co. U verbindt, wegens zoodanig besluit ik zoude beschouwen als zullende het U in 't einde berouwen en brengen in een positie waarvan gij zeggen mocht: was ik er nooit in gekomen, en alsdan zoudt gij tevens de gedachte hebben: waarom hebben mijn broer, mijn ouders mij toen er toe gebracht? *Daar* wil ik *niet* aan mee doen U tot die beslissing te brengen, gevolgelijk hoe ik au fond denk over ,,wat G. & Co. vóór (?) heeft'' weet gij nu in alle rondborstigheid.
Wat ik dan zoude beginnen? ja bijvoorbeeld het trachten er op te brengen mij te caseeren bij een illustratie, of enfin het eerste het beste, n'importe quoi doen, waarvoor gijzelf misschien een gelegenheid zoudt weten of iets mij kunnen zeggen, b.v. van Moniteur universel, wat ik anders niet het meest wenschelijke beschouw.
Doch geheel op mijzelf staande zoude ik misschien een kans wagen te Parijs of te Londen of te 's Hage, enfin in stad aan drukkerij of illustratie, tevens zoekende teekeningen of schilderijen te maken en te verkoopen natuurlijkerwijs, en daarna 't weer zien te brengen op Drenthe.
Ik zoude echter alsdan juist zelf mij in een vervaarlijken klem willen brengen om mij te *dwingen* tot productief zijn, en de tegenwoordige ressource zelf verzoeken op te houden.
Doch broer dit voor 't geval gij *blijft* bij G. & Co., en voor het andere mogelijke geval dat gijzelf U decideert op schilderen, zouden wij vanzelf de persing van een vervaarlijken nooddwang achter ons hebben, en in die omstandigheden elkaar door trouwe kameraadschap sterken moeten, maar ofschoon voor de ondersteuning hebbende en steeds zullende houden eene dankbaarheid waarvoor alle woorden en uitdrukkingen te flauw me voorkomen, mijn voornemen voor 't vervolg is vast, indien gij blijft bij G. & Co., zoo zal dit net precies mij tot de beslissing dringen hierboven vermeld, ofschoon steeds onze vriendschap blijven zal in elk geval, tenzij gij er bezwaar in zien zoudt met mij te doen te hebben.

Is het — en ik acht ook nu dit niet gansch onmogelijk — dat de omstandigheden minder dan *uw eigen ziel* U brengen tot het schilderen, goed dan spreekt het dunkt me vanzelf, wij de handen volkomen ineenslaan tot één zelfde doel en streven.
Maar betreffende het mij inwerken in de gedachte om het *goed* (?) te vinden gij daar zoudt zitten bij G. & Co., het vóór (?) ervan te overwegen — ge ziet van welken aard mijn overwegingen zijn. G. & Co. heb ik eigen ervaringen van in 't verleden; een blik daar op, een blik op het tegenwoordige, tevens een blik in de toekomst doen mij komen op een: Beware! En voor mezelf beschouw ik Parijs als ontzenuwend, en voor goed zou ik er geen heil in zien er te zijn, noch voor mezelf noch voor U.
Zelf zou ik misschien een tijd er moeten wezen, zekere relaties (te 's Hage mij gecoupeerd al te zeer) moeten zien te krijgen, maar zooveel mogelijk blijf ik buiten, en al wat geen schilderen of teekenen is reken ik voor mij bijzaak. Adieu kerel, laat overigens tijd er over heengaan en ontvang een hartelijken handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Nu broer ge weet ik had Wisselingh beloofd hem nog vóór den winter een paar studies uit Drenthe te laten kijken. Ik stuur nu heden af 6 studies, laat gij als ge zoo goed wilt zijn die eens aan hem kijken bij gelegenheid, bij wijze van een klein teeken van leven. Ik denk evenwel niet dat ze in de termen van verkoop kunnen vallen natuurlijkerwijs.
Het buiten schilderen is uit, want het is al te koud dezer dagen. Maar wat zou het mij een rust zijn indien ik voor vast mij vestigen kon in deze streek.
De huishuur is zeer gering, als men maar gezelschap had zou het zoo 'n heerlijke zaak zijn een boerenwoning te huren en alles solide en minder precair dan in een herberg op zijn pooten te zetten.
Enfin zooals gezegd, laat ons onze ziel bezitten in lijdzaamheid, de loop der dingen zich laten beslissen.
Alléén een huis te nemen is zoo erg melankoliek en kil. Er moet een beetje leven zijn in de brouwerij, om de dingen te doen vlotten en stagnatie te voorkomen.
Maar Theo wat is het onuitsprekelijk mooi hier.
Ge kunt dat in mijn studies nog volstrekt niet zien; om uit te

drukken hoe het eigenlijk hier is, moet ik nog veel bijleeren, en is ook een kwestie van den tijd.
Een ding verklaar ik U, dat op mij dit land een invloed van mij tot rust, tot geloof, tot moed brengen heeft, en dien invloed hebt gij, geloof ik, zelf ook noodig — zou het aller allerbeste voor U wezen, Uwzelf, Uw ziel doen terugvinden, maar degelijker en voller dan in den tijd van het molens teekenen. Maar ik vrees gij beschouwt wat ik zeg als een spel van mijn verbeelding, mijn woorden als in de lucht en zonder grond.
En het is dan ook hoogst moeielijk, dat geef ik toe, te weten wat men doen moet. Het geld speelt een brutale rol in de maatschappij, en dat gij zulks gevoelt, is een gevoelen dat betrekkelijk ik ook heb. Alleen bij mij is er een zoo levendige hoop, het schilderen juist onze eigenlijke werkkracht zou losmaken, en toch ons er boven ophouden, al moesten de eerste jaren hoogst bezwaarlijk zijn. Kom ik om, dan kom ik om, is 't eenige men er in zeggen kan.
Betreffende dat ik zeg, indien gij beslist blijft bij G. & Co., zoo reken ik me verplicht uw ondersteuning te weigeren, meen niet van mijn tegenwoordig werk ik hooge gedachten heb.
Neen ik ken daar b.v. geen handelswaarde aan toe, maar mijn idee is, ik wil toch zonder beschutting meer dan anderen hebben, werken, en niet omdat ik er *nu* al ben, maar omdat ik geloof: je grandirai dans la tempête, zal ik me er dus inwerpen.
Ge zult vragen, wat is mijn bedoeling met te zeggen ,,vast of beslist blijven'' bij G. & Co.?
Ziehier — nu staat de winter ons voor den neus, en nu zit ik hier midden op de hei, en wat kan ik direct doen om iets te wagen, anders dan werken?
Maar gesteld tegen 't voorjaar b.v. maand Maart, zijt gij nog bij G. & Co., en wel op goeden voet, zonder weggaan in perspectief. Alsdan zou ik dit reeds ,,vast en beslist blijven'' noemen, en alsdan een andere richting zoeken in te slaan, of liever me toe dwingen door een vervaarlijken klem der dingen.
De fortuin begunstigt de dapperen, zegt het spreekwoord, waar misschien wel iets tegen te zeggen is evenwel, maar enfin, de grond ervan geloof ik beslist eene daadzaak is, evenzeer als het tegenovergestelde, dat op moreele zwakheid of gebrek aan moed eene soort fatale verdoemenis rust in 't eind.
Gevolgelijk mijn plan is steeds te wagen, liever te veel dan te weinig, stoot men dan zijn hoofd wegens te veel, enfin dan stoot

men het. Genoeg, ik wil niet mijn behoeften, drangredenen zullen zijn voor U om te blijven, wilt gij blijven, blijf, doch niet om mijnentwil, als ikzelf het Uw besten weg maar al te beslist *niet* vinden zal.

Nogmaals met een hartelijken handdruk,

t. à t. Vincent.

Vat wat ik zeg niet verkeerd op nietwaar, als had ik persoonlijk in geval ge blijft iets tegen U, want ook dan vind ik U goed zooals ge zijt.

Alsdan is het absoluut niets anders dan eene kwestie dat ik niet wil er kunne met mogelijkheid billijkerwijs gezegd worden, ik ooit zou toestemmen gij zoo iets als tegen Uw zin in een vak zijn, met mijn medeweten, meer of minder om mijnentwil zoudt hebben gedaan.

Je ne veux point que la poche d'autrui pâtisse de mes hardiesses.

342

Waarde Theo,

Mag ik er U eens opmerkzaam op maken dat de post van Maandag 26 Nov. zooeven passeert zonder Uw brief te hebben gebracht. Dat wegens 't nog naar Hoogeveen moet en terug, wij nu op een punt gekomen zijn dat het bijna gelijk staat of ik een keer 't gewone niet had gehad, want gesteld eerst volgende post brengt den brief, ontvang ik 't geld niet voor 28 Nov. 's avonds laat of 29 Nov. 's morgens.

Gevolgelijk is dit eigenlijk een tekort, want uw volgende brief, n.l. dien ik anders tegen 1 Dec. zou hebben meenen te verwachten kunnen, zal dan wel niet komen. Wegens nu sedert ik hier op Nieuw Amsterdam ben telkens de brieven later en later kwamen. Indien ik een woordje tot waarschuwing had ontvangen overeenkomstig onze afspraak, zoo zou het in mij niet die stemming opwekken die ik onwillekeurig wel gaandeweg ietwat krijgen moet. Namelijk dat er ietwat dubbelzinnigheid begint in te sluipen in onze verhouding, die begon oprechtelijk te zijn, wederzijds elkaar begrijpen en respecteeren.

Nu dat het bovenvermelde mij een teleurstelling is en zeer voelbaar mij hindert, ook afgescheiden van de gedachten die ik niet precies helpen kan bij me opkomen, is toch niet wat mij heden 't meest op 't hart drukt.

Veeleer is het een onbestemde onrust betreffende U, ondanks — misschien juist *wegens* — ik pas gisteren van thuis verneem zij een goeden brief van U hadden gehad. Hieruit zou ik dus opmaken, dat die bewuste crisis onderdrukt, afgewend, gestopt is, enfin hoe ge 't noemen wilt. En dus dit eene bevestiging zou zijn van uw woordje aan mij ,,ik geloof wel dat voorloopig de dingen zóó blijven zullen''.
Waarvan ik echter reeds liet doorstralen het mij maar half beviel, of liever veeleer te meer verontrustte in plaats van geruststelde, betreffende uw toekomst.
Ik hoop nu maar dat gij mij verstaan zult en niet *mis*verstaan.
Op dit moment verdenk ik U niet van onoprechtheid — houd s.v.p. dat vast als mijn uitgangspunt.
Omdat ik in U geloof dus als eerlijk man, zoo reken ik U betrekkelijk veilig tot nog toe quand même, zelfs in geval van catastrophe. . . . .
Mijn woorden mogen somber zijn goed. Voor mijzelf heb ik wel oogenblikken dat alles mij zeer duister is in eigen vooruitzichten — toch zooals ik U reeds schreef ik geloof niet dat mijn lot afhankelijk is van wat er tegen schijne. Zij tegen mij van allerlei, er *kan* iets zijn, machtiger dan 't geen ik zie dreigen. Ik noemde 't woord fataliteit — bij gebrek aan een beter woord; wie nog niet vallen moet, zal ook nog niet vallen — zoo betreffende mijzelf geef ik het over, en doe alsof er niets gaande was.
Betreffende U, zooals ik zeide, zoolang ik geloof in uw oprechtheid (en nu geloof ik het tegendeel nog niet) geloof ik ook dat ondanks geluk of ongeluk gij veilig zijt, al ware het *alleen* in die bewuste werkelijkheid — die zweeft boven den schijn der dingen. Maar ik moest glimlachen over wat zij thuis schreven over een ,,goeden'' brief, met een enkel algemeen woord, waar ik overigens niets van weet, en dat het scheen de zaken weer een gunstiger keer hadden genomen. Ik dacht: goed — indien gijlieden zegt dat gij gerust zijt, wees gijlieden dan gerust — meer dacht ik er echter niet van als dat.
Maar weet dit eene broer — dat welke keuze gij doen mocht, of welke beslissing nemen of niet nemen, dat 't zij gij in mijn oog beter worden mocht of slechter, en tevens of al dan niet er ten opzichte van geld of zaken directe rapporten meer of minder zullen blijven tusschen ons, dit door *mij niet* zal worden opgevat als een elkaar den rug toe draaien. Verschil van zienswijs, verschil van

levensopvatting, verschil van beginselen, gesteld die later ons blijken mochten — nu zijn ze zoozeer nog niet gebleken — zijn voor *mij* nog *geen* redenen om weg te cijferen wat daadzaak is, dat wij broers zijn n.l., en in veel punten overeenkomsten hebben. Ik druk hier eens op, juist tot wederzijdsche geruststelling hoop ik. Gij hebt uw vrijheid, ik heb mijn vrijheid, om te handelen zooals het ons het meest raisonnable toeschijnt nietwaar? En blijft men dit steeds op den voorgrond stellen dat men 't elkaar niet kwalijk neemt, of vijandig is of hatelijk wordt, of elkaars leven bemoeielijkt wegens eventueel verschil van inzicht, zoo blijven de dingen, ondanks er eens een tijd van meerdere koelheid moge ontstaan, tenminste goddank buiten dweperij of intrigue.
Wat helaas niet altijd met iedereen 't geval is. Zoo ook betreffende 't geld, waarover ik begon te schrijven, wat ik *primo* bedoel is, laat er nooit twist komen tusschen ons daaromtrent, en weet dat ik natuurlijkerwijs niet in 't minst het U kwalijk neem, als gij het niet hebt, ook niet al ben ik soms fameus in moeielijkheden er over.
En betreffende het kapitaal er reeds ingestoken door U en door mij, want ik steek er toch mijn werk, enfin mijzelf met huid en haar in — betreffende dat een en ander — ik heb steeds nog wel degelijk hoop op terechtkomen daarvan in de toekomst — ofschoon, ofschoon — misschien niet alleen ik, maar gij ook van uw kant in een paar dingen ons vergist hebben, die evenwel in elk geval nog niet fataal of onherstelbaar zijn, en waarop ik nu niet eens komen wil. Zie gij in dit schrijven als in voorgaande brieven niet een wantrouwen, niet een verdenking, niet een beleediging, zie er in een waarschuwing sommige Parijsche dingen betreffend, die ik U in bedenking geef, niet alsof ik onfeilbaar ware, niet alsof ik eischen zou van U het met mij eens te zijn — maar wegens ik zekere symptomen zoo meen te bespeuren die mij van raadselachtigen en onheilspellenden aard voorkomen te wezen.
Hebt ge mijn studies ontvangen? Sedert maakte ik eene groote geschilderde en een groote geteekende studie van een ophaalbrug, en nog een tweede geschilderde ervan zelfs, met ander effect.
Die zoodra wij sneeuw krijgen, ik hoop te gebruiken om met meer juistheid het sneeuweffect eens aan te pakken, namelijk dezelfde nu gevonden lijnen en in elkaar zitten houden. Nu, ik hoop spoedig van U te hooren. Met een handdruk, geloof me,

t. à t. Vincent.

Gisteren bericht dat Furnée door zijn laatste examen is, en nu weer zijn handen vrij heeft om door te gaan met zijn begonnen schilderen.
Ofschoon het niet mijn eerste preoccupatie moge zijn, toch 't is me verre van onverschillig hoe het in elkaar zit van die kwestie van *bijna* 10 *dagen* verschil in ontvangst van het geld.

343

Waarde Theo, (1 December).
Dank voor Uw brief en het ingeslotene. Uw brief maakt mij uw zwijgen begrijpelijk. Gij dacht dat ,,*mij in de ruimte voelende*'' ik U een ,,*ultimatum*'' stelde, op de wijs soortgelijk als b.v. de nihilisten ze aan den czaar zenden misschien.
Nu gelukkigerwijs *en* voor U *en* voor mij is hier *geen* sprake van iets dergelijks of soortgelijks.
Begrijpelijk is mij echter uw opvatting *nu ik ze eenmaal weet*, maar dat moet er bij komen! Het was bij mij vooreerst iets anders — er lag eenvoudig in ,,ik zou niet willen bloeien als gij er om moest verdorren'', ik zou niet willen het artistieke in mij ontwikkelen als gij het artistieke in U om mijnentwil moest onderdrukken. Ik zou niet goedvinden gij het artistieke in uzelf onderdruktet, ter wille van wie dan ook, ter wille zelfs van vader, moeder, zuster, broer of vrouw''. Ziedaar mijn bedoeling — misschien zenuwachtig en in verkeerde woorden uitgedrukt — meer of iets anders dan dat zat er meest gedecideerd niet achter.
Ge begrijpt er nu wel genoeg van nietwaar?
Weet echter dit broer, dat ik van de buitenwereld absoluut buitengesloten ben — behalve U — dat het voor mij dus *om dol te worden was* toen uw brief uitbleef op een moment dat ik wel verre van ,,in de ruimte'' te zijn zeer benauwd was, al *zweeg ik daarover*, wegens ik mij ietwat verheven reken boven de zorgen, die mij de lever uitpikken, voor mijzelven die foltering begrijpelijk que soit, doch *niet* als *verdiend* beschouwende. Betreffende ,,*ik zou niet willen bloeien indien een ander er om moest verdorren*'', *dit, wat lag* in wat gij opvattet als ultimatum, hoop ik dat *en* ,,in de ruimte'' *en* in ,,agonie'' ik zeggen zoude.
Dat ik sprak ,,mij in de ruimte'' voelende was een conclusie die wel wat oppervlakkig of voorbarig van U was, komt het mij voor; ofschoon het zal in mijn expressie wel gezeten hebben, maar zeker niet lag het in mijn *stemming*.

Ik wil U nog eens zeggen dat sedert ik hier ben, ik moest zorgen mijn gereedschap in orde kwam, dat ik verf had, dat ik een en ander zag, dat ik mijn logement betaalde, dat ik de vrouw wat stuurde, dat ik wat schuld afdeed. Een en ander mij steeds houdende *zeer in het nauw* — om een *zachte* expressie te gebruiken. Voeg daaraan toe die eigenaardige foltering: eenzaamheid, en werkelijk gij zult niet langer *kunnen* denken dat ik ooit „in de ruimte" mij met mogelijkheid voorloopig voelen zal — of toen gevoeld heb.

Eenzaamheid zeg ik en niet eens stilte maar *die* eenzaamheid — welke een schilder treft die in een onbegane streek door Jan en alleman wordt aangezien voor gek, moordenaar, vagebond, etc. etc.

Werkelijk dat moge een *petite* misère zijn, maar misère is het. Vreemdelingschap — dubbel vreemd en onaangenaam — al zij het land nog zoo opwekkend en mooi.

Maar daar zie ik overigens niets in dan een kwaden tijd, waar men doorheen moet bijten, waaraan men echter zelf slechts weinig verhelpen kan; aan de verhouding der menschen, die men zoo graag tot model zou willen hebben, en niet krijgen kan namelijk.

Van achteren beschouwd zie ik hoe het tusschen U en mij tot een misverstand kwam duidelijk genoeg.

Er was een moment waarin gij zeer melankoliek waart en mij schreeft het volgende: de heeren maken 't mij bijna onmogelijk, en ik geloof zelfs dat zij mij *liever zouden willen wegsturen dan dat ik mijn congé nam* (het onderstreepte precies mijn geval indertijd). En gij zeidet dingen omtrent het idee van schilderen, dat het U althans niet antipathiek was.

Goed — ik zeide U toen ronduit al mijn gedachten omtrent de mogelijkheid van Uw schilder worden; ik zeide gij *kunt het*, mits gij het wilt, en *ik* geloof in *U als artist van 't moment af gij 't penseel grijpt*, al deed niemand anders het.

Doch Uw latere brieven verschillen zóó van toon en zóó van inhoud, dat ik nu zeg: is uw opgetuigd schip in orde, goed blijf er dan op.

Maar waarom ik iets zeide van: „indien gij blijft dan weiger ik uw geldelijke ondersteuning", sloeg op uw gezegde: „laat mij er in blijven want ik moet zorgen voor thuis en (ofschoon ge mij niet noemdet) mijzelf". Kieschheid van U *mij* niet te noemen, die ik beantwoorden moest met kieschheid van mijn kant — ik wil

dat niet, n.l. opoffering van Uzelf, in zoover ge er in zoudt blijven tegen uw zin, ter wille van anderen; ziedaar wat gij als een ultimatum U stellen opvattet.
Blijft gij er in ter wille van ,,dat ge er een vernieuwd pleizier in hebt'', is mij alles van harte goed, en feliciteer ik U met uw opnieuw opgetuigd schip, al verlang ik voor mij er niet meer naar terug.
Zeer interesseert mij wat gij schrijft van Serret. Zoo'n man die eindelijk iets navrants produceert als bloesem van een hard en moeielijk leven, is een verschijnsel als de zwarte doornstruik, of kromme, oude appeltronk nog liever, die op een moment bloesems draagt die onder de teerste en meest ,,vierge'' dingen behooren onder de zon.
Als een *ruw man bloeit*, ja dat is mooi om te zien, maar het kostte *hem* vóór dien tijd heel wat winterkou doorstaan moeten, meer dan zelfs de *later* sympathiseerenden weten.
Het *artistenleven* en *wat een artist is*, dat is heel curieus — hoe diep is het — oneindig diep.
Wegens Uw mij onverklaarbaar zwijgen, en wegens ik het ook in verband bracht met eventueele vernieuwing van moeielijkheden met de heeren, wegens ik van mijn kant onhoudbaar in 't nauw raakte door mistrouwen van de lui in 't logement, schreef ik een woord aan Pa dat ik van U niet gehoord hebbende, ik niet wist wat te denken en Pa verzocht mij voor te schieten.
Ik voegde daarbij dat ik in ongerustheid was, en over U en over mijzelf, vooral als ik dacht aan de toekomst, en wou dat indertijd en gij en ik als jongens reeds schilder waren geworden, en zelfs niet inzag waarom ook nu nog wij niet twee broers schilder zouden kunnen zijn.
Mocht Pa ooit U hierover schrijven, weet gij hoe dit komt, maar ikzelf (*ik heb tot heden geen antwoord van Pa*) zal Pa schrijven uw laatste brief mij heeft opgehelderd, voorloopig G. & Co. G. & Co. blijft. Tot U, niet tot Pa, zeg ik hierbij, oefenende G. & Co. op ons eigen thuis een invloed uit, zonderling gemengd uit goed en kwaad, *doch zeker in elk geval* wegens het veel stagnatie voorkomt, kwaad niet nu aan de orde voorloopig.
Dat mijn hart zijn eigen bitterheid misschien kent en heeft, is iets wat m.i. gij vanzelf èn begrijpt èn gevolgelijk mij niet kwalijk neemt.
Met een handdruk, t. à t. Vincent.

Broer na uw laatsten brief zijn al mijn ergste, vage ongerustheden gestild; ik bedoel dat ik volkomen vertrouwen in U heb als mensch.
Ik zal van thuis *) uit U bedaarder kunnen schrijven. Er is voor mij in Drenthe zeker een werkkring, maar ik moet van het begin af liefst het nog eenigszins anders kunnen opvatten, en ietwat meer *vastigheid* hebben in mijn finantiën. Ik moet rekenen — in 't klein; nu momenteel bijv. is (ik geef natuurlijk toe het de eerste keer is gij bepaald hebt overgeslagen), het verschil van f 25 mij iets, wat mij weer voor 6 weken vastzet misschien. Ik wil wel gelooven gij U dit niet voorstellen kunt — gij *kunt* het niet weten wat al moeielijkheden telkens en telkens, ieder heel klein op zichzelf, iets mogelijk of onmogelijk maken. Ik krijg bijv. verleden week een briefje van mijn vroegeren huisbaas die mij zoo ietwat laat voelen hij wel eens de handen aan mijn boeltje dat ik achter liet, kon slaan, ((daaronder zijn al mijn studie's, prenten, boeken, die ik moeielijk zou kunnen missen) als ik hem niet stuurde f 10, die ik hem beloofd heb als vergoeding voor gebruik van een zolderkamertje voor mijn goed, en een post van haar, die het twijfelachtig was of hij recht had te vorderen, doch ik toegaf op voorwaarde van schikking tot berging van mijn boeltje. Ik moet tegen Nieuwjaar nog andere dingen betalen. Ik moet Rappard nog betalen, en ik spaarde al wat ik kon. Enfin, het is iets anders dan me ,,in de ruimte'' voelen.
Zooals het momenteel was, *kan* het niet. Ik moet zien er iets op te vinden.
Ik zeg niet dat gij er schuld aan hebt natuurlijkerwijs, maar ik heb ook zelfs verleden jaar, niet meer *kunnen* bezuinigen dan ik deed. En hoe harder ik werk, hoe meer ik in 't nauw raak. We zijn nu op een punt dat ik zeg: momenteel kan ik niet voort.

(*) Blijkbaar had hij plan voor *korten* tijd naar het ouderlijk huis in Nuenen te gaan; hij keert echter niet weer naar Drenthe terug en blijft 2 jaar in Nuenen.

NUENEN

DECEMBER 1883–NOVEMBER 1885

344

Waarde Theo,

Gij zult er U wel ietwat over verwonderd hebben dat ik U met een woord schreef ik eens naar huis zou gaan, en nu van hieruit U schrijf. Doch eerst moet ik U bedanken voor uw brief van 1 December, dien ik zooeven hier te Nuenen ontving.

De laatste 3 weken al was ik eigenlijk maar half in orde — had last van verschillende dingen die voortkwamen uit kou gevat hebben en ook wel zenuwachtigheid.

Zoo iets moet men zoeken te breken, en ik voelde dat het erger zou worden, als ik niet een afleiding zocht.

Nu ik kwam om onderscheidene redenen er toe om eens naar huis te gaan. Iets waar ik overigens enorm tegen opzag.

Mijn reis begon met een wandeling van ruim 6 uur door de heide meestal — naar Hoogeveen. Op een stormachtigen namiddag met regen, met sneeuw.

Deze wandeling heeft mij veel opgemonterd, of liever mijn gevoel was zóó in sympathie met die natuur, dat het mij meer calmeerde dan iets anders. Ik dacht dat het weerzien van thuis misschien mij juister inzicht kon geven in kwesties van wat ik doen moet. Drenthe is superbe, maar het er uithouden hangt van veel dingen af, hangt af of men bestand is tegen de eenzaamheid. Die kwestie zou Pa beslist rekenen geloof ik, met een conclusie waartoe men in een gesprek zou komen, doch ik wil voor mij er niet mee haasten er in te beslissen, en bij voorbeeld, ik moet eens kijken, hoe ik er over denk als ik weer eens hier een dag of 8 geweest ben. Evenwel voorloopig is het mij duister wat ik doen moet dienaangaande.

Als men over een zaak denkt of spreekt, komt men geenszins tot eene afdoende conclusie, merk ik al meer en meer. Op 't eene oogenblik schijnt het meer mogelijk dan op het andere.

En ik voor mij laat de dingen niet in eens los, maar blijf er over denken, soms lang nadat anderen het al uitgemaakt rekenen. Maar kerel het is voor mij zoo moeielijk, want het wordt bij mij zoozeer een gewetenszaak dat ik U te veel tot last zou zijn, misbruik maak misschien van uw vriendschap, als ik geld accepteer voor eene onderneming die wellicht niet rendeeren zal.
Gij schrijft weer over Moniteur Universel.
Vindt gij het te melankoliek van mij gezien, wanneer ik U verklaar dat ik het *mogelijk* acht, over een betrekkelijk klein getal jaren een aantal groote kunstzaken, b.v. Moniteur Universel — enfin ook andere die een hoog opgevoerde uitgebreidheid hebben — verminderen — in decadence raken even snel als zij gekomen zijn? In betrekkelijk korte jaren ontwikkelde zich al wat kunsthandel is in rapport met de kunst zelf. Maar het werd maar al te zeer een soort bankiersspeculatie en is het nu ook — ik zeg *niet* geheel en al — ik zeg eenvoudig *veel te veel;* waarom voor zoover 't windhandel is zal 't er niet mee gaan als b.v. met den tulpenhandel? Gij zult mij observeeren dat een schilderij geen tulp is. Natuurlijk is er het allerhemelbreedste onderscheid, en natuurlijk zie *ik* die schilderijen liefheb en tulpen geenszins, dit zeer wel in.
Maar ik beweer dat veel rijke lui die om een of andere reden de dure schilderijen koopen, het niet om de kunstwaarde doen die ze er in zien — voor *hun* is 't onderscheid dat gij en ik zien tusschen tulp en schilderij niet zichtbaar. Zij de speculateurs en pochards blasés en een boel anderen zouden ook nu tulpen koopen net als vroeger, als er maar een zekere chic in was.
Er zijn echte, degelijke liefhebbers, nu ja, maar het is misschien slechts $^1/_{10}$ van het totaal der zaken die gedaan worden, misschien is 't nog een veel kleiner deel, waarvan gezegd kan worden dit of dat was eene transactie waarachtig uit geloof in de kunst.
Ik zou hier natuurlijkerwijs tot in 't oneindige over kunnen uitweiden, maar zonder er verder op door te gaan geloof ik gij het met me eens zijt er in den kunsthandel veel is wat wel eens wind kon blijken in de toekomst.
Dingen nu hoog opgevoerd in prijs, kunnen zakken. Vraagt ge mij: kan Millet en Corot zakken? zeg *ik: ja, in prijs.*
Overigens van uit een artistiek oogpunt is Millet Millet, Corot Corot, vast — als de zon zelf — in mijn oog.
Vijf jaar geleden dacht ik daar anders over, in zoover dat ik dacht Millet b.v. vast zou blijven *zelfs* in prijs, maar sedert — juist om-

dat ik zie Millet evenzeer meestal glad verkeerd begrepen wordt nu hij minder verborgen is en meer onder de oogen komt in reproductie b.v., als toen hij versmaad werd, vrees ik hij iets buiten 't publiek om zal blijven, en — het is niet zeker zij die hem 't best begrijpen, later er zooveel geld voor zullen hoeven te geven als nu. Rembrandt daalde ook *in prijs* — in den pruikentijd.
Ik wou U wel eens ronduit vragen, gelooft gij dat de prijzen die tegenwoordig nog besteed worden, zullen blijven? Ik zeg U ronduit, ik geloof het *niet*.
Doch tevens voor mij is Millet Millet, Rembrandt Rembrandt, Israëls Israëls etc., 't zij het een dubbeltje, 't zij het honderdduizend kost een schilderij van hen te koopen. Gevolgelijk ik denk over den kunsthandel niet veel.
Dan alleen wanneer mijn gedachten komen op U en ik er toe kom te vragen of gij er plezier in *kunt* hebben, of gij vooral later niet al te veel ziet dat U tegen de borst stuit, om het er in uit te houden. Ge zult zeggen: men kan aan alles wennen of liever ge zult zeggen: men moet doorleven totdat het harte breekt in ons. Het zij zoo, ik zeg dat wel met U — maar als het hart toch in ons breekt dan zijn wij wel vrij nog 't een of 't ander te doen. En betreffende U of mijzelf, wij zijn wat wij zijn en wegens er enthousiasme voor de kunst in ons is, zoo zouden wij ieder op onze manier ook dezelfde blijven in onze opinie omtrent Millet b.v., al gebeurden er ook de meest absurde dingen.
Maar ik vraag: in een geval van gaandeweg bekoelen van het besteden van ontzettende sommen voor schilderijen, hoe moeten dan de enorme zaken het goed maken die jaarlijks kolossale sommen aan verschotten enz., hebben, wat van hun winst af moet — zij vallen gauw in enorme tekorten. Zulke boomen vallen niet bij den eersten slag, maar zij kunnen inwendig vermolmen en eindelijk vallen, al kwam de bijl er niet eens bij, door den wind alleen; wanneer? Ik weet den preciesen datum volstrekt *niet*.
Als gij wilt schrijf mij eens over die kwestie in 't algemeen, wat gij b.v. denkt van de bestaanbaarheid — op den duur — van een inrichting als gij zegt Moniteur Universel is — of Petit— of Arnold & Tripp. Ik zie niet in zeg ik U ronduit, dat het op den duur te houden is. Ik geloof zoo iets moet instorten.
Daar bij te zijn is in mijn oog niet heel gezellig — ik zit liever bij een turfvuur te schilderen.

Kunsthandel, men heeft er dan een zeker qu'est-ce que ça me fait voor, behalve — behalve — dat ik voor mij het zeer onpleizierig vind als ik te zeer in geldgebrek zit.
Gij zijt te Parijs steeds leuk gebleven, heel eenvoudig en zeker koeler dan b.v. een man als Tripp.
Het is U te doen om de dingen te zien zooals ze zijn, gij evenals ik *kunt* niet laten te analyseeren. En toch *zelfs U* brengt, *wat gij weet* van een toestand, niet in de eerste plaats er toe om van dien toestand te profiteeren quand même.
Ik bedoel, in troebel water visschen is uw karakter niet.
Maar ik vraag het U ronduit, hoe zit het hem? gelooft gij dan waarachtig in Moniteur Universel, als zullende men daar van employés iets anders vragen dan G. & Co. vraagt?
Moniteur, G. & Co., Tripp, Petit, voor mij zijn 't alle soortgelijke zaken. Ik geloof van mijzelf dat uit één uitgestooten zijnde, ik door allen uitgestooten zou worden. Als de oude Goupil zegt, gij deugt niet voor ons, geloof ik andere chefs er ook ± zoo over zouden denken.
Gelooft gij dan in dezen tijd, gelooft gij in het op deze hoogte blijven van den handel?
Schrijf me hier eens over, het zal mij dan zooveel makkelijker zijn om er over te spreken. Ik voel mij ietwat gegeneerd tegenover U op dit moment, en ik wil dat gij mijn misschien zenuwachtige beschouwing weten zult, dat ik vooreerst niet geloof de zoo ontzettend opgeschroefde zaken houdbaar zijn, en tweedens, indien ze ook al houdbaar blijken mochten, er niet met *pleizier* mij in zou begeven, direct of indirect.
Iets anders is als ik in mijn eigen onderhoud kan voorzien door dit of dat hier of daar te doen, zal ik een zoo gegeven paard niet in den bek zien.
Als het mijn plicht blijkt te zijn dit of dat te doen, best ik weiger het werk niet, zelfs onaangenaam werk niet.
Ik dacht aan U broer, op mijn langen tocht door de heide 's avonds met den storm. Ik dacht aan een passage, ik weet niet uit welk boek: deux yeux éclaircies par de vraies larmes veillaient. Ik dacht: *ik ben gedesillusioneerd*, ik dacht: *ik* heb geloofd in veel dingen die ik nu weet triest in elkaar zitten au fond — ik dacht: de oogen van mij hier op dezen somberen avond, hier wakker in de eenzaamheid, als er bijwijlen tranen in geweest zijn, waarom zouden die niet door zoodanige smart mij ontwrongen zijn,

als desenchanteert — ja — en illusies doet verliezen — tevens echter — *wakker* maakt.
Ik dacht: *is het mogelijk* dat Theo gerust is over veel dingen waar ik ongerust over ben?
Is het mogelijk het bij mij maar een melankolie is dat ik geen pleizier kan hebben als vroeger in dit of in dat?
Enfin, ik dacht: kan ik goud aanzien voor verguldsel? ben ik bezig iets dat in volle wording is, voor verwelkend aan te zien? Antwoord wist ik mezelf niet te geven, kunt gij het? weet gij zeker er geen reeds een eind gevorderde, onverbiddelijke decadence is allerwege?
Geef mij moed als gijzelf moed hebt, doch ik zeg U op mijn beurt: ,,vlei me niet''.
Ik verklaar U dat ik betreffende mijzelf geloof, dat *zelfs al word ik knap*, (wat ik nu nog niet noemenswaard ben) geloof — vast geloof — dat ik steeds zeer arm zal zijn, 't me mee zal vallen als 't me lukt buiten schuld te blijven. Dat een tijd waarin de prijzen hoog opgevoerd worden, als 't ware wissels trekt op de toekomst, waardoor de toekomst donker wordt voor de nakomelingen is één van de schaduwzijden van een periode als die welke we tegemoet gaan. Gij die even knap zijt als b.v. Oom Cent zult niet kunnen doen wat Oom Cent deed — waarom niet — omdat er te veel Arnolds en Tripps in de wereld zijn. Onverzadigbare geldwolven n.l. bij wie vergeleken gij een schaap zijt. Neem dit s.v.p. niet als een beleediging op broer, dat ik die vergelijking maak, beter is het te zijn een schaap dan een wolf, beter is het te zijn wie doodgeslagen wordt dan wie doodslaat — beter Abel te zijn n.l. dan Caïn. En, en — ikzelf ben ook geen wolf hoop ik of liever weet ik. Gesteld en Gij en ik zijn niet in onze verbeelding slechts, doch waarachtig in de maatschappij schapen. Goed — gegeven tamelijk hongerige en valsche wolven zoo zou het niet onder de onmogelijkheden behooren wij eens opgevreten werden.
Nu — ook dan al zij dit niet precies pleizierig, denk ik: enfin, 't is toch après tout nog beter te gronde te gaan dan een ander te gronde te richten. Ik bedoel, het is geen reden zijn sereniteit te verliezen indien men zou inzien men wel eens een arm leven zou kunnen krijgen, waar men de kundigheden, de handigheden, de bekwaamheden had waarmede anderen rijk worden. Voor geld ben ik niet onverschillig maar ik begrijp de wolven niet. Nu met een hartelijken handdruk, t. à t. Vincent.

Als gij wilt, antwoord me eens op een en ander, terwijl ik hier thuis ben, ik ben hier om wat tot rust en beslistheid te komen.

345

Waarde Theo,

Ik lag den halven nacht wakker Theo, nadat ik U gisterenavond geschreven had.

Ik ben zielsbedroefd over het verschijnsel dat toen, nu na twee jaar afwezigheid, ik terugkom, de ontvangst thuis wel ten allerzeerste vriendelijk en lief was, doch in den grond niets, niets, niets is veranderd van die wat ik moet noemen verblindheid en onverstand tot in 't desperate toe, wat aangaat het inzien der positie.

Ik ben ook nu weer in een slingering en tweestrijd haast ondragelijk.

Gij begrijpt wel dat ik niet zou schrijven zooals ik schrijf; zelf uit eigen beweging de reis herwaarts ondernomen hebbende, mijn eigen trots gebogen hebbende het eerst — als er niet werkelijk iets was waar ik op stuit.

Als ik nu gezien had dat er eenig *empressement* was, om te doen zooals de Rappards hebben doorgevoerd met de beste resultaten, en zooals wij hier begonnen ook met goede resultaten, als ik nu gezien had dat Pa ook had ingezien dat hij mij het huis *niet* had moeten sluiten, ik ware gerust geweest op de toekomst.

Niets, niets van dat alles.

Hun hartelijke ontvangst desoleert mij — hun *zich schikken* zonder de vergissing in te zien is voor mij zoo mogelijk erger dan de vergissing zelf. —

In plaats van grif te begrijpen, en gevolgelijk èn mijn èn indirect hun eigen welzijn met een zekere vurigheid te bevorderen, gevoel ik in alles een draling en aarzeling, die mijn eigen lust en energie verlamt als een looden dampkring.

Zult gij dit vinden een zwaar tillen der dingen?

Ons leven is eene ontzettende werkelijkheid, en wijzelf loopen tot in 't oneindige; wat is — is — en onze opvatting zwaarder of minder zwaar, doet niets af of toe aan het wezen der dingen. Zoo denk ik er over bijvoorbeeld 's nachts als ik wakker ben, of zoo denk ik er over in den storm op de heide, 's avonds in de trieste schemering.

Overdag in 't dagelijksch leven, zie ik er soms even ongevoelig

uit als een wild varken misschien, en kan ik mij best begrijpen dat de menschen *mij* grof vinden.
Toen ik jonger was dacht ikzelf ook veel meer als nu, dat het hem zat in toevalligheden of kleine dingen of misverstanden die geen gronden hadden. Maar ouder wordende kom ik meer en meer daarvan terug en zie dieper gronden. Het leven is ook ,,een raar ding'', broer.
Gij ziet wel hoe geschokt mijn brieven zijn, nu eens denk ik *het kan*, dan weer *het kan niet*. Eén ding blijkt er mij uit ,,dat het niet grif gaat zooals ik zeide, dat er geen ,,empressement is''.
Ik heb besloten eens naar Rappard te gaan....................
Het is verdomd beroerd broer, de Rappards handelden intelligent, maar hier!!!!!!! En al wat gij er aan deed en doet, het wordt $^3/_4$ vruchteloos door hen. Het is lam broer. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Om een vriendelijke of onvriendelijke ontvangst geef ik minder, het smart mij zij geen spijt hebben van 't geen zij toen deden.

346

Beste broer,
Ik gevoel hoe Pa en Moe *instinctmatig* (ik zeg niet *verstandig*) denken over mij.
Er is een soortgelijk opzien tegen mij in huis te nemen, als er zou wezen om een grooten ruigen hond in huis te hebben. Hij zal met natte pooten in de kamer komen — en dan hij is zoo ruig. Hij zal iedereen in den weg loopen. *En hij blaft zoo hard.*
Het is een vuil beest — kortom.
Goed — maar het beest heeft een menschelijke geschiedenis en ofschoon een hond zijnde, eene menschenziel, en nog wel een fijngevoelige, om zelf te voelen hoe men over hem denkt, 't geen een gewone hond niet kan.
En ik, toegevende dat ik een soort hond ben, laat hen in hun waarde. De hond ziet in dat indien men hem hield, het te veel een hem verdragen, een hem ,,*in dit huis*'' dulden zoude wezen, dus hij zal zich ergens anders een hondehok zien op te sporen. De hond is nu wel Pa's zoon eigenlijk en men heeft hem wel wat al te veel op straat gelaten, waar het niet anders kon of hij werd ruwer maar aangezien Pa dat zelf al jaren geleden vergeten is zoo kan men daarover zwijgen.

Dan — de hond zou wel eens kunnen bijten — als hij eens dol werd, en de veldwachter er bij moest komen om hem dood te schieten. Goed — ja dat alles zeer zeker het is wel waar.
Er staat tegenover, dat honden wachters zijn.
Doch zulks is overbodig, het is vrede, en van geen gevaar, van niets is kwestie, zegt men. Dus ik zwijg daarmee.
De hond heeft alleen spijt dat hij niet weggebleven is, want het was niet zoo eenzaam op de heide als in dit huis, ondanks alle vriendelijkheid. Het bezoek van het beest was eene zwakheid die hoop ik men vergeten zal, en waarin hij zal vermijden opnieuw te vervallen.
Daar ik in den tijd van mijn hier zijn geen onkosten had, en wegens ik hier tweemaal geld van U ontving, zoo heb ik de reis zelf betaald, en de kleeren die Pa kocht omdat de mijne niet goed genoeg waren, ook zelf betaald, doch tevens de f 25 van vriend Rappard afgedaan.
Ik denk dit U pleizier zal doen dat dit is gebeurd, het stond zoo slordig.
Beste Theo, inliggend de brief dien ik bezig was te schrijven toen ik Uw letteren ontving, waarop ik na aandachtig gelezen te hebben wat gij zegt, wil antwoorden.
Ik begin met te zeggen, ik het nobel van U vind dat gij, meenende dat ik het Pa *lastig maak*, zijn partij trekt en mij een frisch standje maakt.
Ik beschouw dit als iets dat ik in U apprecieer, ofschoon gij te velde trekt tegen iemand, die noch Pa's noch Uw vijand is; begeerte tot vrede en verzoening is er èn bij Pa èn bij U èn bij mij. En toch schijnen wij er niet toe te kunnen komen om een vrede tot stand te brengen.
Ik geloof nu dat ik het struikelblok ben, en dus ik moet trachten er iets op te vinden, ik noch U noch Pa ,,het lastig maak'' verder. Gij vindt dus ook, dat het van mij is een het Pa *lastig maken*, en dat ik *laf* ben. *Zoo*. Welnu, ik zal alles in mij trachten op te sluiten verder, ik zal Pa niet weder bezoeken en mij houden aan mijn voorstel om terwille van wederzijdsche vrijheid van gedachten, terwille van het *U ook niet lastig* maken, tegen Maart indien gij het goedkeurt, het einde te stellen van onze afspraak betreffende het geld. Ik houd juist eenige tijdruimte terwille van orde, en opdat ik tijd hebbe tot eenige démarches, die wel heel weinig kans hebben op reussite, maar die ik toch gewetenshalve niet uit

mag stellen in de gegevene. Dit moet gij kalm opnemen en met goedheid opnemen broer — het is niet U een ultimatum stellen. Maar als onze gevoelens al te zeer uiteenloopen, welnu, wij moeten dan niet onszelf forceeren, om toch alles blauw blauw te laten. Is dat Uwe opinie ook niet eenigszins?

Gij weet toch wel dat ik het beschouw als dat *gij mij het leven hebt gered*, dat vergeet ik *nooit;* ik ben *ook al maken wij een einde* aan relaties die vrees ik eene scheeve verhouding zouden teweegbrengen, uw broer, uw vriend niet alleen, maar tevens heb ik verplichting *tot in het oneindige* van trouw voor de daad van U indertijd, om mij de hand te reiken en het vol te houden mij te helpen.

Money *can* be repaid, not kindness such as yours.

Laat mij dus ook begaan — alleen het is mij een teleurstelling dat er niet een verzoening door en door is tot stand gekomen nu,en ik zou wenschen het nog kon, alleen gijlieden begrijpt mij niet, en zult me misschien *nooit* vatten vrees ik.

Als gij kunt, stuur mij dan het gewone per ommegaande, dan behoef ik Pa niets te vragen als ik wegga, wat ik zoo gauw mogelijk dien te doen.

De f 23.80 van 1 Dec. gaf ik in zijn geheel aan Pa voor f 14 geleend en schoenen en broek.

De f 25 van 10 Dec. gaf ik in zijn geheel aan Rappard.

Ik heb in mijn zak nog een kwartje en eenige centen. Ziedaar de rekening die gij nu begrijpt, als ge bovendien nog weet: ik betaalde van het geld van 20 Nov., dat 1 Dec. kwam, het verblijf in Drenthe van langen tijd, wegens er toen eenige stoornis was die later terecht kwam, en van de f 14 (die ik leende van Pa en teruggaf sedert) betaalde ik mijn reis, enz.

Ik ga van hier naar Rappard.

En van Rappard misschien naar Mauve.

Mijn voorstel is dus, alles in bedaardheid en orde trachten te doen. Nu broer, weet dat al komt er scheiding en wat dan ook, ik misschien *nog veel meer dan gij weet of voelt*, Uw vriend ben.

Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

347

Waarde Theo,

Mauve heeft mij indertijd eens gezegd: ,,gij zult uw eigen vinden,

als gij doorwerkt in de kunst, als gij dieper doordringt dan gij tot nog toe hebt gedaan''. Dat zeide hij 2 jaar geleden.
Ik denk veel over dat woord van hem dezer dagen.
Ik heb mijn eigen gevonden — ik ben die hond.
Nu kan mijn gedachte wat hoog opgevoerd zijn — de werkelijkheid minder geprononceerd in haar opposities, minder absoluut dramatisch, toch au fond de ruwe karakterschets is geloof ik waar. De ruige herdershond, dien ik trachtte U aan het verstand te brengen in mijn schrijven van gisteren, het is mijn karakter, en het leven van het beest is mijn leven, als n.l. men de details weglaat en het essentiëele slechts aangeeft.
Dit moge U overdreven voorkomen — maar ik neem het niet terug. Zonder personaliteiten, alleen als karakterstudie, onpartijdig als sprak ik inplaats van over U en mij over vreemden, terwille van analyse wijs ik U nog eens op verleden zomer. Ik zie twee broers loopen te 's Hage; (*beschouw ze als vreemden*, denk niet aan Uzelf of aan mij).
De een zegt: ,,ik moet een zekeren stand ophouden, ik moet in den handel blijven, ik geloof niet dat ik schilder zal worden.''
De ander zegt: ,,ik word een hond, ik voel dat de toekomst mij leelijker en ruwer zal maken waarschijnlijk, en ik zie ,,een zekere *armoede*'' als mijn lot, maar, maar, *ik zal schilder zijn*.
Dus de een — een zekere stand en handelaar.
Dus de ander — armoede en schilder.
En diezelfde twee broers zie ik in vroeger jaren, toen gij pas in de schilderijwereld kwaamt, pas begon te lezen, etc. etc. — bij den Rijswijkschen molen of bijv. op een tocht 's winters naar Chaam over de besneeuwde heide 's morgens vroeg! Zóó *hetzelfde voelend*, zóó *hetzelfde denkend* en *geloovend* dat ik mezelf afvraag: zijn dat dezelfden??? Vraag: hoe zal het nu verder afloopen — gaan ze voor eeuwig uit elkaar of komen ze voor goed op eenzelfden weg?
Iets beters dan de tijd van den Rijswijkschen molen, n.l. datzelfde eens en voor altijd; twee arme broers artist — opgaande in eenzelfde gevoel voor eenzelfde natuur en kunst, zal het daar ooit op uitdraaien?
Zie ik heb vier jaar langer dan gij er over gedacht, ik ben vier jaar ouder en kalmer — bij mij heeft de tijd en de ondervinding me er toe gebracht om af te stappen van, en daar te laten zekere dingen. En ik wil niet U influenceeren maar ik wil ook niet mij ver-

bergen voor U of anders dan ronduit spreken. Ik kom tot de volgende conclusie.
Dat wat mij vroeger voorgehouden werd als *plicht*, was een *spook* van den plicht. Men zeide *au fond* (niet in woorden zoozeer): ,,verdien geld en uw leven zal recht worden''. Millet zegt mij: ,,*maak uw leven recht*, (tracht primo daarnaar tenminste, en naar worstelen met de naakte waarheid), en *zelfs* het geld verdienen zal zich schipperen, en ook daarin zult ge niet oneerlijk worden.''
Noch Pa noch Tersteeg heeft mij rust voor mijn geweten gegeven anders dan bedriegelijke, en zij hebben mij niet vrijgemaakt, zelfs niet gebillijkt mijn verlangen naar vrijheid en naakte waarheid, en mijn gevoel van onwetendheid en duisternis.
Nu aan mijzelf overgelaten heb ik het licht en dat wat ik wil, nog niet bereikt, que soit, maar juist sedert het daarlaten vierkant weg van hunne systemen, heb ik toch een zekere hoop mijn streven niet ijdel zal zijn.
En dat ik vóór mijn oogen dichtgaan, le rayon blanc zal zien. Wat er ook zij van zielsstrijd over nog niet gevonden hebben, ik heb nooit spijt gehad gezegd te hebben dat ik rayon noir rayon noir vond en *dat* daar gelaten te hebben. Al de influentie's van vroeger brachten mij hoe langer hoe meer uit de natuur uit. Wat er ook zij van Millet, tenminste hij heeft mij meer in de natuur teruggebracht, dan eenig ander het zou hebben kunnen doen in mijn desperaten toestand.
Mijn jeugd is somber en koud geweest en steriel onder den invloed van le rayon noir — en broer, Uw jeugd eigenlijk ook kerel. Enfin, maar ik wil niemand verwijten daarover dan mijzelf. Toch, le rayon noir is onuitsprekelijk wreed — onuitsprekelijk. En ik voel evenveel ingehouden tranen over veel dingen op dit moment, als in een figuur van Mantegna zijn.
Maar broer, juist mijn smart over veel dingen bewijst mij dat het *uit* is mij betreffende, met gemeenschap met die systemen in questie. Ik heb er door geleden, maar au fond hoor ik niet aan dien kant meer.
Nu zeg ik als broer tot broer, als vriend tot vriend: laat ons zoeken *voortaan*, zij onze jeugd somber geweest en tegen den draad in, het zachte licht, waar ik geen anderen naam voor weet dan le rayon blanc of la bonté.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Sedert ik inliggenden brief schreef, heb ik opnieuw gedacht over uw opmerkingen en ik heb ook opnieuw gesproken met Pa. Mijn besluit om hier gedecideerd niet te blijven, stond zoo goed als vast, onverschillig hoe dat zou opgenomen worden of wat er van komen mocht; toen evenwel het gesprek eene wending nam doordat ik zeide: „ik ben hier nu 14 dagen en gevoel me niet verder dan 't eerste half uur, indien we nu elkaar beter begrepen hadden, hadden we nu al dit en dat in orde en op zijn pooten gehad — ik kan geen tijd verliezen en ik moet beslissen. Een deur moet open zijn òf dicht. Iets tusschenbeide begrijp ik niet, en is eigenlijk niet bestaanbaar.''
Het is nu daarmee geeindigd dat het vertrekje thuis waar nu de mangel staat, zal disponibel zijn voor mij tot bergplaats van een en ander, tot atelier ook in gevallen dit door de omstandigheden wenschelijk mocht zijn.
En dat men nu er aan begonnen is het vertrek leeg te maken, wat eerst niet 't geval was en de zaak nog hangende.
Ik wil wel U iets zeggen, dat ik sedert meer heb ingezien dan toen ik U schreef over Pa. Ik ben verzacht in mijn oordeel; den ouden dag en zijne zwakheden respecteer ik als *gij*, zelfs al schijnt het U misschien anders of al gelooft ge dit niet van mij.
Ik dacht ook aan het woord van Michelet, (die het van een deskundige heeft) „le mâle est très sauvage''. En wegens nu ik in dezen tijd van mijn leven weet van mijzelf dat ik sterke hartstochten heb, en ook m. i. moet hebben — zoo zie ik er mijzelf dan ook op aan ik misschien „très sauvage'' ben. En toch mijn hartstocht bedaart waar ik sta voor een zwakkeren, dan vecht ik niet............
Sedert ik weet onze gedachten elkaar gekruist hebben in onzen eersten tijd bij G. en Co., dat namelijk èn gij èn ik toen gedacht hebben om schilder te worden, doch zóó diep dat toèn wij zelfs tegen elkaar het niet ronduit durfden zeggen, zoo kan het wel zijn in deze latere jaren wij meer tot elkaar komen.
Zóó heb ik me geforceerd indertijd en zóó drukte mij ook een préjugé dat ik zeker geen schilder was, dat *zelfs toen* ik bij Goupil vandaan ging, ik mijn gedachten er niet op bracht, maar op iets anders; (wat weer een tweede vergissing was boven op de eerste), als toen gedecourageerd zijnde omtrent de mogelijkheid ervan, doordat beschroomde, zeer beschroomde démarches bij een paar schilders niet eens opgemerkt waren.

Dat wat ik U zeg is niet omdat ik U *forceeren* wil te denken als ik, alleen het is in broederlijk, in vriendschappelijk vertrouwen dat ik het U zeg.
Mijne beschouwingen mogen soms uit de proportie zijn, dat kan wel, ik geloof toch dat er iets waars *moet* liggen in het karakter ervan, en de actie en richting.
Dat ik zelf er nu op heb gewerkt om hier het huis weer open te krijgen, zelfs zóóver als er een atelier te hebben, dat doe ik niet in de eerste of voornaamste plaats uit eigenbelang. Ik zie er in dat al begrijpen wij elkaar in veel dingen niet, er hetzij altijd, hetzij bij vlagen, goede wil is om samen te werken tusschen u, Pa en mijzelf. Daar het nu reeds zoolang geduurd heeft er verwijdering was, zoo kan het geen kwaad er op te werken eenig gewicht aan den anderen kant te leggen, opdat ook voor de wereld wij niet meer verdeeld zouden schijnen dan 't geval is, om voor de wereld niet in extrêmes te vervallen.
Rappard zegt tot mij ,,een mensch is geen turf in zoover dat een mensch er niet tegen kan om als een turf op zolder gegooid en daar vergeten te worden'' — en hij wijst er op dat hij het voor mij een groot ongeluk vond dat ik niet thuis kon zijn. — Denk als ge wilt hier eens over na.
Ik geloof dat het een beetje te veel beschouwd is als handelde ik in willekeur of in overmoed, of enfin ge weet het zelf beter dan ik, terwijl ik tot een en ander meer geforceerd was en niet anders kon. En juist het parti pris van opvatting om in mij lage doeleinden etc. te zien maakte mij jegens menigeen zeer koel en tamelijk onverschillig.
Broer nog eens — denk veel na in dezen tijd van Uw leven, ik geloof gij de perspectief van Uw leven nog eens verifiëeren moet. Ik zeg het niet alsof ik het wist en of gij het niet wist, ik zeg het omdat ik hoe langer hoe meer begin in te zien dat het zoo ontzettend moeilijk is om te weten waar men gelijk en waar men ongelijk in heeft. —

348

Waarde Theo,
Uw brief heb ik heden ontvangen, alsmede met zelfde post een brief van vriend Rappard.
Laat ik beginnen U te bedanken voor het geld.
En laat ik dadelijk daarna zeggen dat ik het apprecieer èn in

U èn in Rappard, dat gijlieden het goed vindt dat ik herwaarts ging. Dit gaf mij moed op een moment dat ikzelf on ne peut plus gedecourageerd was over die daad in kwestie van naar hier gaan, en de meest levendige spijt had ervan.
Doch Uw brief en een zeer intelligent, zeer welwillend, zeer hartelijk schrijven van vriend Rappard, en Uwe respectieve opinies omtrent dat mijn reis herwaarts iets goeds kon bewerken, hebben mij er toe gebracht voorloopig de zaak nog niet als verloren te beschouwen, doch er geduld en wijsheid bij te gebruiken.
Heb gij geduld met mij broer, en verdenk mij niet van onwil. Gij zult mij wijzen op 't geen ik ook zelf bedenk, dat ik persoonlijk ook moeielijk ben om mee om te gaan in veel opzichten. Ja dat komt er ook bij, en tel ik ook mee. Er is een verontschuldiging voor mij, en dat is het hartstochtelijke benevens het dikwijls geabsorbeerde, dat ieder die schildert, schrijft of componeert, uit den aard der zaak hebben moet.
Nu echter komt heden tegelijk Uw brief en een brief van Rappard, geschreven op een toon dien ik vatten kan en appreciëeren. En nadat ik nog eens spreek met Pa, komt er een provisoire schikking en kalmte.
Ik heb voorgesteld dat het vertrek dat 't beste te missen zij, bestemd worde tot bergplaats van een en ander dat ik heb, en eventueel tot atelier, in gevallen niet *ik* alleen, maar *gij en ik* het wenschelijk en noodig vinden, ik een tijd thuis werke, bepaaldelijk ook als er finantiëele redenen zijn om er ons toe te dringen. Zaken zijn zaken, en voor U en voor mij is het klaar genoeg dit een goede maatregel is.
Veel te lang heb ik dit rustpunt niet gehad, en ik geloof dat het er dóór moet, willen wij slagen in ons plan.
Ik geloof het te doen is, en ik zal het durven beginnen wanneer gij en ik het eens zijn wij het moeten doorvoeren, en afspreken dat gij het mij niet kwalijk zult nemen als ik in geval van eenig ongenoegen met Pa het niet meer zoo zwaar til als 2 jaar geleden ik het opvatte.
Ik zal stil mijn gang gaan, Uw raad volgen met Pa *niet* te spreken over verschillende dingen, mits ik dan maar in U de persoon vinde met wien ik *wel* er over kan spreken, en tot wien ik zeggen kan: dit en dat zou ik goed vinden, om deze en die reden.
Ik zeg U nu bij dezen dat ik het er door heb gekregen Pa toestemt ik hier een vertrek inricht.

Keurt gij dat goed, *zoo wordt dat mijn vaste bergplaats en mijn atelier, in tijden wij geen geld hebben om elders te zijn.* En over verdere wijzigingen of zaken spreek ik niet met Pa het eerst, doch met U.
Ik denk wel gij het goed zult vinden ik meteen er op doorging om iets vasts te bewerken. De maatregel, van dat ik hier een atelier krijg, is geloof ik *gedecideerd goed* in de gegevene, (ofschoon ik niet altijd op dat atelier zal zijn).
Laat ons dat vasthouden dus, en laat dit en niet mijn vorig schrijven ons uitgangspunt zijn. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Het trof mij Theo dat vriend Rappard mij schrijft, *nu*, dat hij in mij opgemerkt heeft ik in den zomer van het jaar te Etten doorgebracht, zoo veranderd ben (het was toen ik hààr ontmoette).
En tevens laat hij voelen, hij begrijpt er toen *iets* is gebeurd, ofschoon hij *niet weet wat*. En schijnt te vragen, is het aan het terecht komen?

349

Waarde Theo, Den Haag.
Met een woord wilde ik U berichten, ik naar aanleiding van de schikking met Pa en Moe, om het vertrek dat tot heden tot mangelkamer diende, mij te laten gebruiken tot atelier en bergplaats voor een en ander ik heb, naar den Haag ben gegaan om mijn studies, prenten, etc. etc. in te pakken en te verzenden. Wat ik zelf dien te beredderen.
Tevens ben ik een dag bij Rappard geweest, die zeer hartelijk was, en mij nogal geruststelde betreffende sommige bezwaren die ik had, om het als iets dat van blijvenden aard kon zijn, te beschouwen.
Nu ik zag teekeningen (aquarellen) en geschilderde studies van hem, die ik *zeer goed* vind.
Vooral het oude vrouwenhuis op Terschelling. Wat zoudt ge hem veranderd vinden in zijn werk. —
Ik heb de vrouw teruggezien, waar ik zeer naar verlangde.
Ik gevoel wel degelijk dat het moeielijk opnieuw te beginnen zou zijn.
Maar dat neemt niet weg, ik geenszins mij zou willen houden als kende ik haar niet of zoo.

En ik wenschte wel dat zij thuis konden inzien, dat de grenzen van medelijden niet liggen daar waar de wereld ze stelt. Gij trouwens verstond in deze zaak mij. Zij heeft zich, gegeven de omstandigheden, sedert dapper gehouden, reden voor mij om wat ik voor moeielijkheden gehad heb bijwijlen met haar, te vergeten. En juist omdat ik nu bijna niets meer voor haar doen kan, althans haar moed in 't hart trachten te spreken en te sterken.
Ik zie in haar eene vrouw, ik zie in haar eene moeder, en ieder man die een beetje mannelijk is, geloof ik, zulken moet beschermen als de gelegenheid er is om iets te kunnen doen. Ik heb er me nooit over geschaamd, noch zal er me voor schamen.
Nu ik schrijf in haast. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Mijn adres is: Kosthuis N°. 1.
Assendelftstraat 16.
Doch ik zal natuurlijkerwijs hier niet lang zijn.

350

Waarde Theo,
Gisterenavond kwam ik terug te Nuenen, en nu moet mij maar dadelijk van het hart af wat ik U dien te zeggen.
Mijn gereedschap, studies, etc. heb ik ginder ingepakt en naar hier gestuurd, en Pa en Moe het kamertje leeg gemaakt hebbende, ben ik reeds voorloopig in die nieuwe werkplaats geïnstalleerd, waar ik hoop het mij zal mogen lukken wat te vorderen.
Weet nu verder dat ik de vrouw heb gesproken, en dat nog meer definitief zelfs het ons besluit is, zij blijve op zichzelf en ik op mijzelf, in alle geval zoo, dat voor de wereld er niet billijkerwijs kan worden aanmerking gemaakt.
Nu wij eenmaal gescheiden zijn, blijven wij ook gescheiden, alleen van achteren beschouwd, betreuren wij, het niet liever een middenweg te hebben gekozen, en zelfs nu nog blijft wederzijds eene gehechtheid, die te diepe wortels of gronden heeft, dan dat zij vergankelijk zij.............
Weet dat de vrouw zich goed heeft gehouden, *werkende* (n.l. als waschvrouw) om te voorzien in haar onderhoud en dat van hare kinderen, gevolgelijk haar plicht heeft betracht, en dat in groote lichamelijke zwakte.
Gij weet dat ik haar bij mij in huis heb genomen omdat bij haar

bevalling er dingen gebeurd zijn, die maakten de dokters te Leiden er op wezen zij ergens rustig moest zijn, wilde zij en haar kind er boven op komen.
Er was anemie en reeds een beginsel van tering misschien. Nu zoolang ik met haar was is zij niet erger geworden, doch in veel opzichten sterker, zoodat verschillende leelijke verschijnselen wegbleven.
Maar nu is dat alles weer verergerd, en ik vrees zeer voor haar behoud, en ook het arme kindje waarvoor ik zorgde als was 't mijn eigen, is niet meer wat het was.
Broer, ik vond haar in groote ellende, en ik ben zeer bedroefd er over. Ik weet wel dat het meer mijn eigen schuld is natuurlijk, doch gij hadt ook anders kunnen spreken.
Ik begrijp nu te laat beter sommige buien van humeur in haar, en sommige dingen die ik dacht moedwillig zij verkeerd deed, als verschijnselen ook van zenuwen, en hebbende zij ze meer als 't ware onwillekeurig gedaan.
Zooals zij mij reeds bij meer dan een gelegenheid later zeide: „*Soms weet ik niet wat ik doe*".
En er is zoowel voor mij als voor U een verontschuldiging in het begrijpelijke van dat men bij zulk eene vrouw soms niet weet waaraan zich te houden, en bovendien de finantiëele bezwaren — doch wij hadden meer een middenweg moeten kiezen, en indien wij dien nu nog konden vinden, ofschoon die nu moeielijk te vinden zal zijn — het ware nog humaan en minder wreed.
Ik heb haar geen hoop willen geven evenwel, en ik heb haar aangemoedigd en trachten te troosten en te sterken *op den weg waarop zij nu is*, alleen staande, werkende voor zich en haar kinderen. Toch mijn hart wordt sterk tot haar getrokken met hetzelfde innige medelijden van vroeger, medelijden hetwelk ook steeds leefde in mij in deze laatste maanden, zelfs bij eene scheiding. Ik zeg niet er geen wijziging of verandering noodig was maar — wij zijn of liever ik ben geloof ik wat ver gegaan.
Betreffende mijn gevoelen, hoe ver men gaan *mag* in een geval van het geldt een arm, verlaten, ziek schepsel zich aan te trekken, dat zeide ik U reeds bij eene vroegere gelegenheid, en herzeg het: *tot in het oneindige*.
En daar staat tegenover ook onze wreedheid oneindig wezen kan.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Het is een trieste brief aan het eind van dit jaar — voor mij triest om te schrijven, voor U om te ontvangen, maar erger is het voor de arme vrouw.
Ik heb bericht van haar opnieuw, daar ik haar naar een dokter stuurde, en een en ander daaromtrent vernam.

351

Waarde Theo,
Voor Uw schrijven van 1 Januari en het ingeslotene moet ik U nog bedanken....................
Betreffende wat gij zegt het zou kunnen gebeuren ik geheel geïsoleerd werd, ik zeg niet dat dit niet zou kunnen gebeuren, ik wacht weinig anders en zal content zijn indien 't leven me houdbaar, dragelijk blijft.
Zulks echter verklaar ik U ik niet zou beschouwen als een lot dat ik verdien, want ik geloof dat ik après tout niets heb gedaan of doen zal, dat maakt ik het recht om mij een mensch onder de menschen te voelen verloren zou hebben of verliezen zal.
Voor een aanmerkelijk deel dus zouden ook anderen daar in fout kunnen zijn. Nu, ik tracht mijzelf te beschouwen alsof ik iemand anders was, objectief dus, n.l. dat ik mijn eigen fouten ook tracht te zien, zoowel als wat misschien daar tegenover staat. En ik ken verscheidene geschiedenissen van mannen die betrekkelijk zeer geïsoleerd leven moesten, juist ook omdat noch de eene noch de andere *partij* hen precies vond, zóó als ze ze begeerden.
Isolatie is beroerd genoeg en een soort van gevangenis. In hoeverre ik daarin verder zal komen, is echter misschien nog niet precies beslist te zeggen. 't Geen ge trouwens ook niet doet.
Ik voor mij vind het dikwijls pleizieriger onder de menschen die het woord in kwestie *niet eens kennen*, b.v. de boeren, de wevers, etc. dan in de beschaafdere wereld. Dat is voor mij wel gelukkig.
Zoo bijvoorbeeld heb ik nu terwijl ik hier ben, mij verdiept in de wevers.
Kent gij veel teekeningen van wevers? Ik maar zeer enkele. Voorloopig heb ik 3 aquarellen ervan gemaakt.
Deze lui zijn lastig te teekenen, omdat men in de kleine vertrekken zijn afstand niet kan nemen om 't getouw te teekenen, dat is geloof ik de reden waarom het dikwijls mislukken moet ze te maken.
Ik heb hier echter een vertrek gevonden, waar twee getouwen staan en waar het te doen is.

Rappard heeft in Drenthe er een studie van geschilderd die ik mooi vond. Zeer somber — want het is een zeer armzalig volkje die wevers. Ik heb ook een teekening gemaakt, ofschoon slechts een impressie, van een houtverkooping.
Ik wenschte gij wel verstondt en begreept dat, indien ja ik wel wensch bij tijden dat gij over zekere kwesties andere gedachten kondt hebben dan Uw tegenwoordige, ik dit niet laten kan omdat ik geloof, en het is niet omdat ik een proseliet zou begeeren te maken voor *mijn opinies*, gij er beter bij varen zoudt. Mijn *opinies* geloof ik niet beter te zijn dan anderer menschen opinie. Doch meer en meer begin ik te gelooven dat er iets is, waar *alle* opinies ook de mijne dus, als niets bij worden.
Zekere waarheden en daadzaken waar onze opinies weinig of niets aan toe of af doen, en waarmede ik noch mijn noch anderer opvattingen hoop te verwarren, 't geen een erreur de point de vue zou wezen.
Evenmin als de windwijzers iets af of toe doen aan de richting van den wind, doen opinies af of toe aan zekere standaardwaarheden. De windwijzers maken den wind niet oost of noord, evenmin welke opinies dan ook, de waarheid waar.
Er zijn dingen die zoo oud zijn als de menschheid zelf, en die ook wel niet vooreerst zullen ophouden.
Ik ken een oude legende, van ik weet niet eens welk volk, die ik mooi vind, die natuurlijk zeker niet *letterlijk* gebeurd is maar een symbool is toch van veel. In dat verhaal wordt beweerd dat het menschelijk geslacht afstamt van twee broers.
Die lui mochten kiezen wat zij hebben wilden uit alle dingen. De eene koos het goud en de andere koos het boek.
Den eersten die 't goud gekozen had, ging alles goed, maar den tweeden ging het slecht.
De legende — zonder precies te verklaren waarom — verhaalt hoe die man met het boek werd verbannen naar een koud en miserabel land en *geïsoleerd*. Hij begon echter in zijn misère dat boek te lezen, en hij leerde er dingen uit. Zoodat hij er toe kwam zich het leven dragelijker te maken, en verschillende dingen uitvond om zich te redden uit zijn moeielijkheden, zoodat ten laatste hij een zekere macht verkreeg, ofschoon altijd door werken en als door een strijd.
Toen later, juist toen hij met het boek sterker werd, verzwakte de

eerste, en dus die leefde lang genoeg om te gevoelen dat het goud niet de *as* is, waar *alles* om draait.
Dat is maar een legende, doch voor mij zit er iets dieps in dat ik waar vind.
,,Het boek'' dat is niet alleen *alle* boeken of de litteratuur, het is tevens geweten, rede, en het is kunst.
,,Het goud'' dat is niet alleen geld, maar het is een beeld van een boel andere dingen tevens.
Meen echter niet ik in dit opzicht iets forceeren zou willen, deze dingen moeten zichzelf uitwijzen.
En overigens hoe het ook loope met al dan niet geïsoleerd worden, ik zal trachten het zoo te sturen dat ik doorwerken kan; en wat mijn opinies mocht betreffen — ik denk wel eens aan wat Taine zei: ,,il me semble que pour ce qui est du travailleur personnellement, il peut garder ça pour soi.'' 't Was dan ook waarschijnlijk een fout van mij betrekkelijk, ik het niet voor mezelf hield. Enfin. En weet het wel dat ik erop tegen zou zijn, gij het helpen van mij zoudt beschouwen als iets 't welk gij U verplicht zoudt rekenen te doen, want zulks waart gij niet verplicht vroeger, noch zijt het nu, het is iets vrijwilligs van U geweest, waarvoor *ik* van mijn kant wel degelijk *verplichting* heb *aan U*, en zooals ik reeds zeide wel degelijk zal blijven gevoelen.
U voorspoed met Uw zaken toewenschende,

t. à t. Vincent.

352

Beste broer, (17 Jan. '84.)
Met een enkel woord moet ik U iets mededeelen.
Moe heeft bij 't uitstappen van den trein te Helmond haar been bezeerd.
Pa zegt, de dokter zeide het een bepaalde breuk was, en wel dichtbij 't bekken aan den grooten draaier.
Ik was bij 't zetten wat betrekkelijk medeviel, zoodat ik haast zou denken 't meer een ontwrichting is.
De dokter verzekert er geen bepaald gevaar is, doch dat het gegeven Moe's leeftijd, lang duren zal.
Ik wou 't U liever ineens zeggen zooals 't was, meenende gij dit het liefst hebt.
Maar ik geef U mijn woord er op 't niet erger is dan ik U schrijf.
Ik zal U iederen dag voorloopig bericht zenden. Ik schrijf met

dezelfde post naar uw adres Rue de Laval, opdat gij het zoudt weten zoodra mogelijk, 't zij ge thuis ,'t zij ge in de zaak zijt. Morgen als de dokter er zal zijn geweest schrijf ik opnieuw. 't Is wel een ramp.

Ik was bij een boer aan 't schilderen en werd gehaald.

Moe ligt nu rustig. Adieu kerel, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

353

Waarde Theo,

Volgens afspraak schrijf ik U heden ook weer, nu de dokter terug is geweest. De eerste nacht was zeer rustig, en daar van rust hier veel afhangt, was de dokter zeer tevreden.

Wij hebben 't nog eens bepaald gevraagd wat het was, en is het dijbeen wel degelijk gebroken even onder het gewricht.

Ge weet ik juist op 't punt stond om met het geld dat gij stuurdet, een en ander af te doen. Natuurlijkerwijs heb ik nu echter gezegd dat, daar er nog al wat zal komen kijken van buitengewone uitgaven, Pa het gerust moet gebruiken, en het andere moet dan maar worden uitgesteld, en het is toevallig ik het nog niet had weggestuurd. Het zal zeker lang duren eer Moe beter is. Met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Zaterdagmorgen.

Wilde nog hier bijvoegen dat ook de afgeloopen nacht rustig is geweest, en Moe nogal heeft geslapen. Zij laat U nog eens groeten. Maar er zal nog veel in te voorzien zijn broer, voor alles weer op orde is.

Theo, denk er nog eens goed over na of gij soms op een idee kunt komen of ik op de een of andere wijs wat verdienen zou kunnen. Er zal geld noodig zijn, en ook de kans om met mijn werk iets te doen moeten we nog eens nagaan. Al zij het alleen maar zóó, dat ikzelf betalen kan wat ik voor verschotten heb bij 't werk, en gij 't geen ge anders voor mij geeft, nu voor Moe kunt bestemmen.

Ik schreef U reeds ik aan aquarellen van de wevers hier bezig ben. Ik zal zien er eenige af te krijgen. Doch ik kan nu niet al mijn tijd er aan geven, en dien veel thuis te zijn, althans den eersten tijd. Nu, als de dokter er weer geweest zal zijn heden, stuur ik nog een briefkaart. Gegroet.

Waarde Theo, 354
Tot heden blijft het met Moe betrekkelijk goed, in zoover dat het been in zijn verband blijft zooals het gezet is.
Maar het zijn anders wel sombere dagen. En voor Moe zelf zal het liggen vrees ik, op den duur nog veel moeielijker worden. Wij spraken dezer dagen er nog over, naar aanleiding van Uw brief, waarin ge zegt dat gij er over denkt om te komen.
Het zou zeer zeker voor Moe eene groote vreugde zijn U te zien, maar toch van een anderen kant bezien is er iets waar men voorzichtig mee moet zijn. En dat is het ermee verbonden afscheid als ge weer weg zoudt moeten.
En dan zou het *kunnen* zijn Moe, indien gij kwaamt, ging denken het een teeken was dat het erg naar met haar is gesteld.
Toch dat Moe erg blij met uw komst zou zijn is zeker.
Ik schrijf U eens over Uw komen omdat, gesteld gij zoudt het doen, ik het wel raadzaam zou vinden dat gij *niet* kwaamt *verrassen*, maar Moe er eerst over schreeft.
Indien 't ongelukkigerwijs verergeren mocht, zoo zouden we dadelijk telegrafeeren, daar kunt gij steeds op aan. Natuurlijk is 't een kwestie die absoluut slechts door Uzelf kan beslist worden, of ge komen zult of niet. Bepaald en direct gevaar is er niet, maar onmogelijk kan men voorzien hoe het verder zal gaan.
Pa heeft U zeker wel alle bijzonderheden geschreven, en zal dezer dagen U opnieuw schrijven.
Mijn hoofd staat niet naar schrijven, en ik heb er weinig tijd voor, wegens als ik niet bij Moe ben ik hier vlak in de buurt bij een wever zit, waar ik 2 geschilderde studies van onderhanden heb.
Schrijf mij eens spoedig, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

355

Waarde Theo,
Ik was blijde met Uw brief van heden en het ingeslotene, en dank U zeer voor beide.
Het komt mij voor dat tot heden het herstel van Moe over 't algemeen genomen, zeer voorspoedig gaat. En er hoe langer hoe minder *direct* gevaar is, en het meer en meer wordt gereduceerd tot eene kwestie van tijd vooral.
In de gegevene was ik blijde thuis te zijn, en het gebeurde ongeluk natuurlijkerwijs eenige kwesties (waarin ik nog al verschil van in-

zicht met Pa en Moe) geheel op den achtergrond geschoven hebbende — gaat het alles nogal wel tusschen ons, en kan er wel van komen ik in 't vervolg meer en langer te Nuenen zal blijven, dan aanvankelijk ik wel veronderstelde 't geval te kunnen wezen. Het ligt toch eenigszins in den aard der zaak dat juist ook in later tijd, als Moe meer zal verdragen moeten worden, etc., ik een handje zal kunnen helpen.
Nu de consternatie der eerste dagen wat voorbij is kan ik betrekkelijk heel geregeld mijn werk doen.
Ik *schilder* dagelijks aan studies van de wevers hier, die geloof ik beter zijn van techniek dan de geschilderde studies uit Drenthe die ik U stuurde.
Die gevallen van de weefgetouwen met die betrekkelijk gecompliceerde machinerie, in 't midden waarvan het figuurtje zit, zal dunkt mij voor penteekeningen zich ook prêteeren, en zal ik er eenige van maken in gevolge den wenk dien gij in uw schrijven mij geeft.
Voor het ongeluk gebeurde, was mijn afspraak met Pa dat ik kosteloos een tijd hier zou inwonen, ten einde daardoor ruimte te krijgen om eenige rekeningen in 't begin van 't jaar af te doen. En 't geld dat gij zondt met Nieuwjaar en in half Januari ongeveer was daarvoor klaar. Doordat ik, toen het ongeluk gebeurde dit aan Pa gaf, zijn het deze keer die verfrekeningen die aan de beurt liggen.
In het finantiëele heb ik dus door mijn hierzijn niet geprofiteerd. En het is mijn plan, krachtig door te zetten met het werk.
Hoe het altijd stil liggen op Moe's gestel werken zal, is moeielijk vooruit te bepalen.
Alle voorzorgen die wij nemen kunnen om doorliggen te voorkomen, zijn natuurlijk van belang. We hebben een soort draagbaar gemaakt om Moe te kunnen verbedden als het wenschelijk is; doch hoe minder dit voorloopig geschiedt, hoe beter. Rustig liggen is nommer 1.
Moe's humeur is gelukkig, haar moeielijke positie in aanmerking genomen, zeer gelijkmatig en tevreden. En zij amuseert zich met kleinigheden. Ik heb het kerkje met de heg en de boomen geschilderd onlangs voor haar, zoo'n soort geval. (Zie blz. 389.)
Dat ik de natuur hier heerlijk vind, zal U zeker zeer begrijpelijk voorkomen. Als ge ooit komt, zal ik U eens in de hutten der

wevers brengen. De figuren der wevers en de vrouwen die garen winden, zullen U zeker treffen.
De laatste studie, die ik maakte is het figuur van een man die in 't weefgetouw zit, op zichzelf, de buste en de handen.
Ik ben aan 't schilderen van een weefgetouw, van oud, groenachtig, bruingeworden eikenhout, waarin 't jaartal 1730 staat gesneden. Bij dat getouw, aan een raampje waardoor men een groen veldje ziet, staat een kinderstoel, en het kleine kind zit daarin uren lang te kijken naar het heen- en weerschieten van den weversspoel.
Ik heb dat geval aangepakt net zooals 't in de natuur was, het getouw met het wevertje, 't raampje en die kinderstoel in het armzalige vertrekje met leemen vloer.
Als ge wilt schrijf me iets meer uitvoerigs over expositie Manet, zeg eens welke schilderijen er van hem te zien zijn. Manet's werk heb ik steeds zeer oorspronkelijk gevonden. Kent gij het stuk van Zola over Manet? Ik betreur het van hem slechts zeer enkele schilderijen te hebben gezien. Ik zou vooral zijn naakte vrouwenfiguren graag eens zien. Ik vind het niet overdreven dat sommigen, b.v. Zola, *dwepen* met hem, ofschoon ik voor mij volstrekt niet vind hij onder de allereersten dezer eeuw kan worden gerekend. Doch 't is een talent dat zijn *raison d'être zeer zeker heeft*, en dat is al veel. Het stuk dat Zola over hem schreef staat in het deeltje ,,Mes haines'', de *conclusies* die Zola maakt, als ware Manet een man, die als 't ware een nieuwe toekomst opent voor moderne opvatting in de kunst, kan ik voor mij niet deelen; voor mij is niet Manet, doch *Millet* die essentieel moderne schilder die den horizon opende voor velen. Gegroet met een handdruk in gedachten,

t. à t. Vincent.

Van allen gegroet. *Schrijf aan Moe maar eens een keer meer*, de brieven zijn zoo'n afleiding.

356 Briefkaart. (13 Febr.)

Waarde Theo,

Vandaag verzond ik aan uw adres een postpakket met 3 paneeltjes en 9 aquarellen. Gaarne verneem ik of gij het ontvangen hebt. Is er iets bij dat U bevalt, tant mieux. Het gaat met Moe zoo al hetzelfde. Ben nog aan verscheiden wevers bezig, die gij later krijgt.

Gegroet, t. à t. Vincent.

357

Waarde Theo,

Met een woordje wilde ik U vertellen dat — ook ingevolge Uw brief waarin ge een woord over penteekeningen zeidet — ik voor U heb vijf wevers, die ik naar mijne geschilderde studies heb gemaakt en eenigszins anders — en geloof ik pittiger — van factuur zijn dan de penteekeningen welke tot heden ge van me zaagt.

Ik ben er van vroeg tot laat aan werkende, want heb behalve de geschilderde studies en de penteekeningen, nog nieuwe aquarellen ook ervan opgezet.

Ik dacht dezer dagen veel aan U, naar aanleiding ook van een boekje dat van U afkomstig is, en ik te leen heb van L. -- de gedichten van Francois Coppée. Slechts zeer enkele kende ik van hem en hadden indertijd reeds me getroffen.

Hij is een van de ware artisten — qui y mettent leur peau — blijkbaar uit meer dan eene navrante confidentie. Artist te meer, omdat hij door zooveel zeer uiteenloopende dingen getroffen wordt, en zoowel een wachtkamer 3e klasse vol emigranten, die er den nacht doorbrengen, weet te schilderen — alles grauw en somber en melankoliek — en toch in een andere stemming een markiezinnetje dat een menuet danst teekent, als een figuurtje van Watteau zoo elegant.

Dat opgaan in 't moment — dat zoo gansch en al meegesleept worden en geïnspireerd door 't milieu waarin men toevalligerwijs is — wat kan men er aan doen? en al kon men er zich tegen in zetten als men wou, waartoe zou het nuttig zijn, waarom zou men zich niet overgeven aan dat wat voor de hand ligt, als zijnde dit nog après tout de zekerste weg om iets te créeeren.

Mij trof het laatste uit het boekje getiteld: Désir dans le spleen, dat ik copiëer, om het U te herinneren.

Tout vit, tout aime, et moi, triste et seul, je me dresse
Ainsi qu'un arbre mort sur le ciel de printemps,
Je ne peux plus aimer, moi qui n'ai que trente ans,
Et je viens de quitter sans regrets ma maîtresse.

Je suis comme un malade aux pensers assoupis,
Et qui, plein de l'ennui de sa chambre banale,
N'a pour distraction stupide et machinale,
Que de compter des yeux les fleurs de son tapis.

Je voudrais quelquefois que ma fin fût prochaine,
Et tous ces souvenirs — jadis délicieux,
Je les repousse, ainsi qu'on détourne les yeux
Du portrait d'un aïeul, dont le regard vous gêne.

Même du vieil amour, qui m'a fait tant pleurer,
Plus de trace en ce coeur, blasé de toute chose.

O figure voilée et vague en mes pensées,
Rencontre de demain que je ne connais pas,
Courtisane accoudée aux débris d'un repas,
Ou — femme sérieuse, aux pâles paupières baissées,

Parais! — Si tu peux encore électriser
Ce misérable coeur sans désir et sans flamme,
Me rendre l'infini dans un regard de femme,
Et toute la nature en fleur dans un baiser,

Viens — comme les marins d'un navire en détresse
Jettent, pour vivre une heure, un trésor dans la mer,
Viens — je te promets tout, âme et coeur, sang et chair,
Tout — pour un seul instant de croyance — ou d'ivresse.

en dan dit:

Douleur bercée.

Toi que j'ai vu pareil au chêne foudroyé,
Je te retrouve époux, je te retrouve père,
Et sur ce front, songeant à la mort qui libère,
Jadis le pistolet pourtant s'est appuyé.

Tu ne peux pas l'avoir tout-à-fait oublié,
Tu savais comme on souffre et comme on désespère,
Tu portais dans ton coeur l'infernale vipère
D'un grand amour perdu — d'un grand espoir — broyé.

Sans y trouver l'oubli, tu cherchas les tumultes,
L'orgie et ses chansons — la gloire et ses insultes,
Et les longues clameurs de la mer et du vent.

Qui donc à ta douleur imposa le silence?
O solitaire — il a suffi de la cadence,
Que marque le berceau d'un petit enfant.

en dan dit:

Blessure rouverte.

O mon coeur, es-tu donc si débile et si lâche,
Et serais-tu pareil au forçât qu'on relâche,
Et qui boite toujours de son boulet traîné?
Tais-toi, car tu sais bien qu'elle t'a condamné.
Je ne veux plus souffrir et je t'en donne l'ordre,
Si je sens encore te gonfler et te tordre,
Je veux — dans un sanglot contenu — te broyer;
Et, l'on n'en saura rien — et, pour ne pas crier,
On me verra — pendant l'effroyable minute
Serrer les dents — ainsi qu'un soldat qu'on ampute.

Zeker is dit poëzie en wel almee van de beste. Désir dans le spleen in 't bijzonder vind ik zoo juist, schildert hoe juist in de afgematten en die er haast bij neervallen, bij momenten die oneindige hernieuwing van begeerte ontstaat, als hadden ze niets achter den rug. Ik dacht aan Rembrandts Jodenbruid, en wat Thoré er van zegt. Thoré (in zijn goeden tijd) en Theo Gautier en zooveel anderen — wat is er veel veranderd sedert hen — en wat is 't een boel saaier geworden. Wil men iets van 't vuur in zich houden, men moet zoo min mogelijk tegenwoordig 't aan anderen toonen. Enfin.
Hebt ge ontvangen het bezendinkje dat ik verleden week zond? De penteekeningen moet ik nog een weekje houden, wegens ze

dienen moeten om andere dingen af te werken die ik tegelijk opgezet heb.
Doch ge ontvangt ze spoedig doch meld me s.v.p. of het postpakketje goed overkwam, en of het voldoende gefrankeerd is.
Wegens wellicht teekeningen gelden als geschreven schrift er meer voor moet betaald worden.
Gegroet, ik hoop ge iets zult kunnen doen met het een of ander,
t. à t. Vincent.

Pa schreef U reeds over Moe een paar dagen geleden; sedert alles normaal gebleven, en de dokter zeide heden hij in 't begin niet had durven hopen 't zoo goed zou zijn gegaan.

358

Waarde Theo,
Dank voor Uw schrijven — het gaat met Moe goed; de dokter sprak in 't begin van dat 't een half jaar zou duren — eer het been genezen was; *nu* spreekt hij van een goede 3 maanden.
Hoor eens — toen ik nu Uw brief gelezen had over de teekeningen, heb ik dadelijk U gestuurd een nieuwe aquarel van een wever en vijf penteekeningen. Van mijn kant ook franchement zal ik U zeggen dat ik geloof dat het waar is wat gij zegt, dat mijn werk veel beter moet worden, maar tevens ook, dat Uw energie om er wat mee te doen ook wel wat beslister mag worden.
Ge hebt *nog nooit een enkele van* me verkocht — voor veel of voor weinig niet — en het *eigenlijk nog niet geprobeerd.*
Ge ziet, ik word daar niet *boos* om, maar — we hoeven nu eenmaal elkaar geen Mietje te noemen.
Op den duur zou ik zeker niet daar het hoofd bij neerleggen.
Ge kunt van Uw kant ook franchement blijven spreken.
Betreffende verkoopbaarheid en onverkoopbaarheid, dat is een oude vijl, waar ik me de tanden niet van plan ben op stomp te bijten.
Enfin ge ziet mijn antwoord is dat ik eenige nieuwe stuur, en recht gaarne wil ik dit blijven doen — niets liever dan dat.
Alleen ge moet uw franchise er maar eens heelemaal uitgooien — dat heb ik het liefst — of gij er U mee denkt te occupeeren voor 't vervolg of dat uw waardigheid dit niet toelaat. Het verleden daargelaten sta ik voor de toekomst, en afgescheiden van wat gij er van denkt, heb ik gedecideerd plan te trachten er iets mee te doen.

Ik moet me er ook doorslaan Theo, en met U ben ik nog precies op dezelfde hoogte als een paar jaar geleden; wat gij zegt van mijn werk van nu ,,het is bijna verkoopbaar, *doch*'', *is woordelijk hetzelfde, als wat ge me schreeft, toen ik uit Etten U mijn eerste Brabantsche schetsen stuurde.*
Dus zeg ik het is een oude vijl. En mijn redenatie is dat ik voorzie ge altijd 't zelfde zeggen zult — en dat ik die tot heden eenigszins systematisch zuinig was met démarches te doen bij handelaren, nu van taktiek zal veranderen en heel ijverig worden om te trachten mijn werk aan den man te brengen.
Ik heb het oude kerkje nu geschilderd en weer een nieuwen wever. De studies uit Drenthe zijn die dan zoo bijzonder slecht? Ik voel mij niet geanimeerd U de geschilderde studies van hier te sturen, neen daar zullen we maar niet aan beginnen — ge kunt ze zien als ge in 't voorjaar misschien eens komt.
Ja — wat moet ik er van denken, van wat ge zegt van mijn werk; b.v. ik zal nu eens komen juist op de studies uit Drenthe — daar zijn er bij die zeer oppervlakkig zijn, dat zeide ik ook zelf; maar wat krijg ik op mijn boterham voor die welke stil en bedaard eenvoudig buiten zijn geschilderd, trachtende *niets te zeggen er in, dan wat ik zag*, ik krijg er voor: preoccupeert Michel U niet te veel? (Ik heb 't hier over die studie van het hutje in 't donker, en over de grootste der plaggenkeeten, n.l. die met het groene veldje op den voorgrond.) Ge zoudt zeker precies 't zelfde zeggen van het oude kerkhofje.
En toch noch voor het kerkhofje, noch voor de plaggenkeeten, dacht ik aan Michel, ik dacht aan mijn motief waar ik voor zat. Motief inderdaad en geval, dat geloof ik, als Michel er langs was gekomen, hem zou hebben staande gehouden en getroffen.
Ik voor mij stel me volstrekt niet met meester Michel gelijk — maar Michel *imiteeren*, dat doe ik nu daarom gedecideerd ook niet.
Nu, ik ga misschien eens probeeren in Antwerpen wat te verkoopen, en juist een paar van de Drentsche studies wil ik wel eens in een zwart hout lijstje zetten, die ik hier bij een timmerman aan het zoeken ben; ik zie mijn werk het liefst in een diep zwart lijstje, en hij maakt ze goedkoop genoeg.
Ge moet het me niet kwalijk nemen broer, dat ik er over spreek. Ik zoek in mijn werk iets stils en iets leuks, *evenmin* als dat ik goed vind ze geheel stil blijven liggen, *evenmin* verlang ik naar

dat mijn werk in de eerste winkels in cannelurelijsten zullen geëtaleerd zijn, ziet ge.
Ge zult me zeggen dat ik door andere handelaars zal behandeld worden precies als door U, behalve dat gij, ofschoon ge met mijn werk U niet occupeeren kunt, toch me geld fourneert, en andere handelaars dit zeker niet zullen doen, en ik toch zonder geld geheel vast zal raken.
Ik zeg daartegen, dat in de werkelijkheid de dingen zóó scherp niet zich profileeren als dat, en dat ik bij den dag levende, zal zien hoe ver ik kom. Ik heb U van te voren gezegd dat in deze maand ik in dezen iets wenschte te beslissen, en dat moet dan ook. Nu, doordat ge wellicht plan hebt in 't voorjaar reeds te komen, dring ik er niet op aan ge *direct* geheel en al beslist, maar weet dat ik geen vrede kan hebben met zooals het nu is; ik voor mij, overal waar ik kom en speciaal thuis ook, word altijd op de vingers gekeken wat ik doe met mijn werk, of ik er iets voor krijg, etc., enfin in de samenleving let bijna ieder daar altijd op en wil er 't zijne van weten.
En dit is heel begrijpelijk. Nu het is voor mij heel beroerd als ik altijd in een scheeve positie ben.
Allons — het kan niet precies blijven zooals 't nu is, waarom niet? daarom niet.
Enfin — ik geloof qu'une porte doit être ouverte ou fermée.
Nu ik denk toch dat gij wel begrijpen zult dat voor de schilders een handelaar niet neutraal *kan* zijn; dat het *precies* dezelfde impressie maakt of ge neen zegt met of zonder doekje er om, en zelfs krijgt men misschien meer het land als het zoo in complimenten gewikkeld, gezegd wordt.
Ziedaar iets wat ge misschien later meer zult inzien dan nu — ik beklaag de handelaars als ze oud worden — al hebben ze nog zoo hun schaapjes op 't droge, dat helpt niet voor alles — dan althans niet. Tout se paye, en een ijskoude woestijn wordt het veel malen voor hen *dan*.
Nu — maar ge zult daar misschien anders over denken.
En ge zult zeggen dat als een schilder in een gasthuis crêveert, en begraven wordt met de h . . ren in de fosse commune — waar er après tout veel liggen, dit ook zoo tamelijk triest is, vooral als men bedenkt dat het sterven misschien niet zoo moeielijk is als het leven zelf.
Nu dat een handelaar niet altijd geld heeft om te helpen is niet

kwalijk te nemen, maar wel is het m.i. kwalijk te nemen, als men merkt deze of die handelaar spreekt heel vriendelijk, maar mijn werk laat hij glad liggen.

Indien ik nu zag dat gij, indien ge mij niet ver genoeg gevorderd rekent, er iets aan deedt om mij verder te krijgen, b.v. door wegens Mauve vervallen is, eens met een ander flink schilder in kennis te brengen, of enfin *iets*, het een of het ander teeken dat mij bewees ge werkelijk in mijn vooruitgang geloofdet of dien behartigdet. Doch neen, er is — ja het geld — maar voor de rest niets, behalve dat ,,werk maar voort'', ,,heb geduld''!

Ik kan daar niet op teeren het wordt me te eenzaam, te koud, te hol en te suf.

Ik ben niet beter dan een ander, in zoover dat ik mijn behoeften en verlangens heb als iedereen, en tegen *zeker weten* dat men aan een al te kort lijntje gehouden wordt in een doofpotje, is het zeer begrijpelijk men reageere.

Valt men van kwaad tot erger — dit zou in mijn geval niet onmogelijk zijn — wat doet het er dan nog toe? Een kans om het beter te krijgen moet men wel wagen als men het slecht heeft.

Broer — ik moet U toch nog eens in herinnering brengen hoe ik was heel in 't begin van dat wij het begonnen. Van het begin af aan is het geweest dat ik U op de vrouwenkwestie ook heb gewezen, ik weet nog dat ik U naar 't station te Rozendaal heb gebracht in 't eerste jaar, en dat ik U toen heb gezegd dat ik op alleen zijn zóó tegen was, dat ik liever met een slechte h . . r was dan alleen. Misschien herinnert gij U dat.

Wat er ook zij van een paar jaar die ik me van mezelf moeielijk kan begrijpen, toen ik door godsdienstige idees — een soort mysticisme — in de war ben gebracht, die periode daargelaten, heb ik altijd met een zekere warmte geleefd.

Nu wordt het al barder en kouder en saaier om mij heen. En als ik U zeg dat ik het zoo niet uithouden *wil* primo, laat staan of ik het al dan niet *kan*, beroep ik mij op mijn gezegde in het heel eerste begin onzer relatie.

Er moet meer animo in mijn leven komen, wil ik meer brio krijgen in mijn penseel; met geduld oefenen kom ik geen haarbreed verder.

Nu gegroet,

t. à t. Vincent.

Over mijn teekeningen — op dit moment komt het mijzelf voor

dat de aquarellen, de penteekeningen wevers, de laatste penteekeningen waaraan ik nu doende ben, niet algeheel zoo saai zijn, dat het geheel niets is.
Doch, *als* ikzelf tot de conclusie kom er deugt niets van, en Theo heeft gelijk dat hij ze aan niemand laat zien — dan — dan zal het mij *bewijs te meer* zijn dat ik mijn reden heb iets niet goed te vinden in onze scheeve positie van nu, en zal te meer trachten naar verandering quand même — beter of erger maar niet hetzelfde.
Indien ge schrijft, ,,ge doet me denken aan de oude menschen, die zeggen dat het in hun jongen tijd beter was dan nu, erbij vergetende dat ze zelf veranderd zijn'', zoo brengt mij dit niet van mijn stuk, en indien ge in Uw brief me vraagt hoe 't komt dat ge me nooit hoort zeggen: ik wou zus of zoo zijn — is dit omdat ik meen dat, die het meest te koop loopen met ,,ik wou zus of zoo zijn'', 't minst doen om zichzelf te verbeteren. Wie het zeggen die doen 't meestal niet.
Het is mij eerst een haast ondragelijk idee geweest dat onze relatie niet duren zou, en ik had zoo ontzettend graag gehad het eenvoudig te wijzigen ware geweest.
De gedruktheid er over is dan ook wel een van de oorzaken geweest dat ik U uit Drenthe zoo beslist heb geschreven, word nog schilder.
Wat direct bekoelde toen ik zag dat Uw onvoldaanheid over de zaken verdween, toen gij weer op beter voet waart met Goupil. Ik vond dat eerst maar half goed; toen later en nu ook nog vind ik het zeer begrijpelijk, en vind het meer en meer een vergissing van mij ik U schreef: word schilder.
Op zichzelf blijft evenwel dat ik mij gedrukt voel door het scheeve der positie tusschen ons beiden.
Op dit moment is het van vrij meer belang voor f 5 te verkoopen, dan f 10 te krijgen bij wijze van protectie.
Voor mijzelf weet ik, dat ik juist omdat we begonnen zijn als vrienden en met een respect van weerskanten, nu voor mijzelf weet ik dat ik niet wil dulden het in een *protectie* ontaarde — uw protégé te worden Theo, pas ik voor.
Waarom? Daarom. En daar dreigt het meer en meer op neer te draaien.
Gij doet absoluut niets om mij een beetje afleiding te geven, waar ik soms zoo'n behoefte aan heb — door omgang met lui en om eens iets te zien.

Denk er eens over na kerel, ik verberg U niet hoe ik in 't diepst denk — ik wik en weeg zoowel de een als de andere zijde.
Een *vrouw* kunt ge me niet geven, een *kind* kunt ge me niet geven, werk kunt ge me niet geven.
Geld, ja.
Maar waar dient 't me toe als ik de rest moet missen; 't blijft daarom steriel Uw geld, omdat 't niet gebruikt wordt zooals ik U altijd heb gezegd — een arbeidershuishouden desnoods, maar als men niet zorgt dat men een eigen thuis heeft, vlot de kunst slecht.
En ik voor mij — ik zei 't U toch toen in een groeneren tijd waarachtig al leuk genoeg, als ik geen goede vrouw kan krijgen zou ik een slechte nemen, liever een slechte dan geen.
Ik ken lui genoeg die lijnrecht 't tegendeel beweren, en die even bang zijn voor „kinderen'' als ik voor „geen kinderen.''
En ik voor mij, omdat iets me veel malen mislukt, ik geef een principe niet licht op.
En ik ben daarom weinig bang voor de toekomst, omdat ik weet hoe en waarom ik handelde vroeger.
En omdat ik weet dat er meer zijn, die 't zelfde voelen wat ik voel.

359

Waarde Theo,
Dezer dagen zal ik U nog een nieuwe penteekening sturen van een wever — grooter dan de 5 andere; 't weefgetouw van voren gezien — die zal maken dat dit reeksje teekeningen meer compleet is; 'k geloof dat als ge ze opzet op grijs Ingres, ze 't best zullen doen.
't Zou me een beetje teleurstellen deze wevertjes terug te ontvangen. En indien niemand anders er aan wil dien ge kent, zou ik dit een artikel vinden, dat misschien ge voor Uzelf zoudt kunnen nemen, om met dit als begin een aantal penteekeningen van Brabantsche handwerkslui bijeen te brengen.
't Geen ik graag ondernemen zou en in de veronderstelling ik nu nog al veel in Brabant zal zijn, veel animo in zou hebben.
Op conditie van dat we er een suite van maken die bij elkaar blijft, zal ik graag den prijs laag stellen, zoodat al zouden er veel teekeningen van dat soort komen, het in zijn geheel kan blijven.
Evenwel ik voor mij zal mij schikken naar wat gij dienaangaande 't beste vinden zoudt.

En ge ziet dat het mijn streven niet is om de zaken met U af te breken; alleen ik heb U gewezen er op, dat het mij voorkwam zijn nut te kunnen hebben de penteekeningen naarmate ik ze zend, ook te laten zien.
Wat betreft 't geen ge mij schreeft, ik geloof in zoo'n geval waar men geen mogelijkheid ziet het door te voeren, men iets niet moet vergeten.
Namelijk dat indien de vrouw van U heeft gehouden en iets voor U gevoeld, en gij voor haar, deze periode van liefde een buitenkansje is in het leven.
Zij, de vrouw, mooi of leelijk, jong of oud, blijke ze beter of slechter, heeft daar slechts indirect mee te maken. Op zichzelf staat die zaak, dat men elkaar heeft liefgehad. Bij 't scheiden nu — doof dat niet uit of tracht het niet te vergeten — en de klip dan te vermijden *is* die van eigengerechtigheid, men moet het dan niet laten voorkomen alsof de vrouw aan den man veel verplichting had — men scheide als hadde men zelf verplichting — is m.i. galanter en humaner — wellicht is dat uw zienswijs ook. Liefde brengt altijd in moeielijkheden, dat is waar, maar heeft voor dat zij energie geeft. Enfin.
Van mijzelf geloof ik — en acht het mogelijk 't met U eenigermate ook zoo zijn kon, dat ik nog geen ondervinding genoeg heb van de vrouwen. Wat dienaangaande in onze jeugd ons is geleerd, deugt niets van, dat 's zeker, was geheel buiten de natuur om. En moet men door ondervinding iets zien te leeren. Het zou machtig pleizierig zijn indien men goed was en de wereld goed was, etc., jawel — doch het komt mij voor men hoe langer hoe meer tot de ervaring komt, dat we zelf evenmin deugen als de wereld in 't algemeen waar we een stofdeeltje van zijn — en de wereld evenmin als we zelf. 't Zij men er erg zijn best op doe, 't zij men meer onverschillig handele, het wordt altijd iets anders — komt anders uit dan men eigenlijk wou. Maar wat er ook zij van het er beter of slechter, gelukkiger of ongelukkiger afbrengen, *iets* doen is beter dan *niets* doen.
Enfin, mits men maar zorge zooals Oom Vincent zegt — dat men niet tot een stijve, eigengerechtige hark opgroeie — mag men *zelfs* zoo goed zijn als men wil.
Nu gegroet, t. à t. Vincent.

360 Waarde Theo,

Gisterenavond ontving ik Uw brief alsmede ingesloten frs 100. Ik kan U mededeelen dat door mijn tijdelijk verblijf hier minder kosten gehad hebbende, ik nu sta op een punt waar ik mijn tekort van verleden jaar dekken kan.

Ik wijs U hierop, als kunnende gij er uit zien hoe ik evenzeer als gij 't land zou hebben aan wanordelijkheid in zaken, en tegenover de lui ook er op sta aan mijn verplichtingen te voldoen. En niet ben in een stemming om onverschillig voor zaken te zijn, *integendeel*, dat verzeker ik U.

Ik zal juist mijn werk wel degelijk trachten door te voeren, en gij moet ook niet meenen ik ten opzichte van dagelijks bezig zijn, hier anders ben dan vroeger.

Einde goed, alles goed, zegt 't spreekwoord; betreffende nu dat ik U heb geschreven over bezwaren die ik had om op denzelfden voet voort te gaan met geld aannemen van U. Wij *kunnen* nu sluiten op een moment waar ik er af kom zonder tekort, en reden te meer ik niet anders kan doen of zal doen dan in 't finantiëele uw handelwijs met mij *genereus* vinden. En indien aan 't eind van het jaar ik een tekort had, beweer ik ook geenszins dit Uw schuld was. Ik zeg echter 't mij verheugt tegenover leveranciers er nu op dit moment niets onbetaald is.

Leveranciers van verf of wat ook heb ik eerlijk behandeld en betaald.

Tegenover U echter heb ik een groote schuld, en ging ik voort precies op denzelfden voet, zoo zou ik dat erger en erger maken. Nu heb ik U een voorstel te doen voor 't vervolg. Laat ik U van mijn werk sturen, en neem gij ervan wat gij hebben wilt, doch het geld dat na Maart ik zou ontvangen van U, sta ik op ik moge beschouwen als door mij verdiend geld. En ik vind het heel best in 't begin dit geringer zij, dan hetgeen tot dusverre ik ontving. Eind Januari of begin Februari schreef ik U dat juist bij het terugkomen thuis wat al te duidelijk mij in 't oog was gevallen dat het geld 't welk ik gewoonlijk van U ontvang werd beschouwd ten eenemale als iets *precairs* primo, ten tweede als ja ik zal 't maar noemen een genadegift aan een sukkel. Terwijl ik constateeren kon deze beschouwing zelfs aan personen die er absoluut *niets* mee te maken hebben — b.v. de eerzame inboorlingen van dit gewest — werd medegedeeld — en b.v. ik 3 maal in een week

door mij toen absoluut vreemde personen hoorde vragen: ,,hoe komt dat nu dat gij niet verkoopt?''
In hoeverre het dagelijksch leven prettig is als men dat zoo telkens merkt, laat ik aan U over.
Van mijn kant zeg ik beslist, dat wat gij ook denkt van hetgeen tot dusverre ik ontving van U, ik voor mij het beschouw als iets dat zoo mogelijk ik zal rembourseeren.
Lukken de zaken mij, zoo zal ik het afdoen wel degelijk. Vooreerst kan daar geen kwestie van zijn, en zullen we daar ook niet over spreken.
Tegen Maart zal ik U eenige aquarellen sturen van hier. Wilt ge die niet hebben, zoo ga ik er mee naar een ander, *doch liever doe ik zaken met U.*
Die aquarellen zullen fouten hebben, maar toch ik geloof niet dat het gek van mij is als ik een begin maak mijn werk te laten kijken om het de wereld in te sturen.
Rappard deed op een zeker moment 't zelfde, en voerde het door vanaf dat hij 't begon.
Ik voor mij doe 't betrekkelijk à contre coeur, doch ik moet het doen.
En van Maart af aan dus zal ik geregeld beginnen werk hier en daar heen te zenden. En naar U 't eerst doch reken U niet verplicht — iets van me te nemen, waar ge voor Uzelf niet eenig hart voor zoudt hebben.
Maar ik wil na Maart niet of althans absoluut zoo min mogelijk geld van U aannemen voor 't welk ik geen bepaald werk zou leveren.
Ik hoop ook dat gij en Pa mij niet zult tegenwerken in dat ik voorloopig geen ander atelier neem dan 't mangelkamertje hier.
Ik zal een ander nemen en niet meer bij Pa in huis zijn, zoodra mijn werk mij genoeg oplevert om weer opnieuw zelf een woning te bekostigen.
Sedert ik hier ben, is er geloof ik geen dag geweest waarop ik niet bij de wevers of boeren van 's morgens tot 's avonds zit te werken.
Indien ge goed vindt wat ik voorstel zal 't me veel pleizier doen.
Alsdan worden m.i. extrêmes vermeden en het roer recht gehouden.
Weet gij iets beters, gaarne wil ik 't hooren.
Gegroet en ik bedank U voor 't gezondene. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

361 Waarde Theo,
Uw brief ontvang ik daareven. Misschien doordat uw brief kruiste een schrijven van mij in denzelfden toon als hetgeen heden door U wordt beantwoord, zult gij zien dat ik hier spreek in eene andere stemming dan de overijling door U verondersteld. Juist omdat ik bedaard zeg wat ik zeg, al zij het niet de toon welke zoo dagelijks wordt gebezigd (hier is het een ernstige zaak) kan ik geen gebruik maken van Uw welwillendheid om het als ,,in haast'' gesproken te beschouwen.
Juist *die* opvatting van U (dat ik in haast en zonder nadenken zou gesproken hebben) is mij bewijs genoeg wij hier staan op een punt, waar meer woorden ons niet verder zouden brengen, en vind ik het goed we deze kwestie laten rusten.
Gij zegt gij *moet* komen op het finantiëele. Ik ook.
Broer weet, ik herhaal wat ik vroeger zeide, zonder verandering, betreffende dat gij mij nobel hebt geholpen — en dat:
,,money *can* be repaid, but not kindness such as yours.''
Maar — ziehier wat ik wil, en wat gij in mij billijken zult — dat ik wil.
Ik moet een maatregel nemen zóó, dat ik hebbe wat ik heb.
Ik bedoel dat ik slechts *dat* geld accepteeren kan, waarmede ik zonder iemand's opinie te behoeven te vragen doen kan wat ik goed vind.
Ik heb liever frs 100 per maand er vrij mee zijnde, dan frs 200 er niet geheel vrij mee zijnde.
Ik zoude wenschen tot Maart het bleef bij 't gewone. Dat zal mij in staat stellen alles te betalen wat ik te betalen heb en van nog een en ander mij wat te voorzien van benoodigdheden. Eerste maatregel van orde die moet behartigd worden.
Het laatste jaar, n.l. '83 was een hard, triest jaar voor mij, en vooral ook 't einde triest, bitter en bitter.
Goed, daar komen we niet op terug.
Na Maart zijn wij van weerskanten vrij. Doch indien voor een tijd nog gij aan Pa eenige tegemoetkoming kondt geven wegens ik niet te zeer tot last wil zijn, zoo is dit wijs en goed m. i. Doch dit zij dan tusschen Pa en U. Ik zal dan desnoods er iets bij gaan doen. Wat, kan me niet eens veel schelen. Alleen weet het wel dat ik het beslist meen, staande tegenover de daadzaak dat wij blijkbaar verder voortgaande het niet eens genoegzaam zouden kunnen blijven, ik er op werken zal van U geen gunsten in den vorm van geld meer te

accepteeren, waar die in mijn levensopvatting mij niet geheel vrij laten kunnen.
Gij zult zeggen gij laat mij vrij — ja maar er is toch een zekere gêne. En liever heb ik *minder* bij een ander, *als ik in dingen die niemand anders raken dan mij persoonlijk alleen, après tout niet vrij ben.*
Gij moet hier niet in zien, dat ik met U niet meer te doen wil hebben, het tegendeel is waar — gij zijt handelaar, goed als ik iets verkoopbaars maak in Uw oog, zoo wil ik het zelfs liever aan U dan aan een ander verkoopen, doch het moet eene schikking zijn zóó, dat mijn positie er niet scheef door wordt, dus een verkoopen wil ik wel degelijk in den letterlijken zin.
Ik dank U voor Uw schrijven, ik apprecieer er veel dingen in. Gegroet en geloof me,

t. à t. Vincent.

362

Waarde Theo.
Ja maar dat gaat toch zoo niet. Wat ik aan Uw brief heb is dit — ge spreekt over een ,,amour traînant'' en dat toen gij stondt voor die kwestie gij eindelijk het gebroken hebt.
Wel dit is althans iets mannelijks.
Ik sta niet voor een amour traînant zoo zeer — als wel voor een amitié traînante. — Zouden we er datzelfde systeem maar niet eens op toepassen.
Een der dingen waarvan ik zeg ,,dat gaat toch zoo niet'' is dat ge mij bij 't sturen van het geld 1/3 stuurt en zegt: ,,ik *kan* de rest ook wel sturen, maar 't schikt me beter dit in 't eind der maand te doen als 't U niet inconvenieert'' of zoo iets. Zoo, moet ge dat nog vragen of 't me al dan niet convenieert? Ge weet zelf ik verleden maand zeker 3/4 in eens er af nam om dingen af te doen. Doch ik klaagde er niet over ook niet toen dit 10 dagen in Maart eerst arriveerde. — Maar nu wegens ik beloofde in Maart verschillende dingen verder af te doen, waar ik voor stond toen ik hierkwam, nu nog weer tot 't eind der maand te wachten of dat nu precies een meevaller voor me is — moet ge zelf maar eens over denken. . . . .
Wat ge van mijn werk zegt vind ik flauw — ik vind het flauw dat ge uw opinie geeft hoe de jury van den Salon over mijn werk zou oordeelen, als ik U nooit een syllabe heb gesproken over iets naar den Salon zenden.
Als gij nu Lhermitte niet zoo mooi meer vindt, zeg ik dat het aan U

zelf ligt. Millet vind ik ook misschien evenzeer als gijzelf nog hooger, maar sapperloot als men zooals gij veel van Lhermitte ziet en dan niet voldoende meegesleept wordt om aan geen vergelijkingen te denken — dat vind ik kleingeestig.

Over naar den Salon iets zenden heb ik U niet gesproken hè — maar wel heb ik U gesproken over de lui van de illustraties — met name Buhot indertijd. En dat neem ik ook niet terug, dat ik U daartoe heb geanimeerd.

Indien 't U meenens was dat gij over nog een tijd van werken van mijn kant met mijn teekeningen zoudt willen werken, zoo zou ik het plan best vinden niet er mee voor den dag te komen voor wij eenige door en door goede teekeningen hadden.

Op ééne voorwaarde evenwel — dat in den tusschentijd mijn leven niet al te eenzaam en beroerd, mijn positie niet al te scheef was, maar ik met een vrij gevoel kon berusten in het tegenwoordige.

Maar hoe is het tegenwoordig? Gij doet *absoluut niets* om mij een beetje afleiding te geven, waar ik soms zoo'n behoefte aan heb, door omgang met lui en om eens iets te zien.

Dat is al een jaar zoo geweest en nu is de reactie dat ik zeg op die manier leidt het tot glad niets — *noch voor U, noch voor mij* en het zou bête zijn op die manier voort te gaan, bête! Gegroet

t. à t. Vincent.

363

Waarde Theo.

Het heeft mij een beetje verwonderd dat ik van U niets heb gehoord.

Omdat ge schrijft ,,indien 't je niet convenieert te wachten schrijf mij per omgaande.''

Goed ik schreef U terug dat wat betreft het convenieeren langer te wachten, inderdaad me dit geenszins deed — doch antwoord kreeg ik daar minder direct op. Bezuiniging is dit zeer zeker niet, want tijd is ook geld en waar men zelfs op verf moet wachten is de zuinigheid meest radicaal *absurd* zelfs in mijn oog. Ge kunt van mij niet verwachten dat zoolang er een beetje fut in mij zit, ik vrede neme met meer en meer verslappen.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ik hoor echter dat Uw vriend Braat ziek is geworden — (wat ik hem altijd eigenlijk heb gevonden het korte tijdje dat ik hem kende) is het U daardoor door het hoofd gegaan — enfin.

Wat er ook van zij, wees zoo goed mij op mijn laatsten brief te ant-

woorden en inlichting te geven in hoever ge al dan niet het in dien zin wilt veranderen.
Het gaat met Moe geleidelijk vooruit.
Gegroet t. à t. Vincent.

De grond der kwestie is een elkaar begrijpen of niet begrijpen — een zaak van kou of van warmte voor elkaar.
En dat wat Zola zegt over traîneeren vind ik even waar als gij — dat dooft energie uit.— Doch resteert iets er bij te vragen: waar ligt dat traîneeren aan?
Ik voor mij, die liever buiten ben dan in de stad, verlang volstrekt niet er naar om met U te breken, doch zooals 't nu gaat, indien ik al werk ik dag in dag uit, zie dat ik niet met U vorder, kan dat niet uitstaan en zie er in een verwaarloozen van mijn eigen zaken, waarvoor later après tout *ik* verantwoordelijk zou zijn. — Wilt gij er voor zorgen dat mijn werk gezien wordt door die lui, die indien niet nu dan toch later er de liefhebbers van moeten worden — best — dan kan ik er mijn hart van aftrekken en occupeer mij slechts met het schilderen.
Had ik het zoo dat niet met den dag meer ik voelde ik er wat bij noodig had, zoo zou ik mijn studies stil voor mezelf houden — zooals Rappard doet. Maar gij zegt zelf dat wij niet in Rappards geval zijn — en met dat al raak ik meer en meer in 't nauw. Ik heb vandaag mijn 9de geschilderde studie van een wever thuisgebracht, schilderen kost geld en waar ik op verf moet wachten zooals me telkens gebeurt, verlies ik tijd — en allons — als ge er wat warm voor waart zouden we hebben wat er noodig is.

364

Waarde Theo,
Uw brief ontvang ik daareven en ingesloten frs 250. Inderdaad zoude ik, indien ik Uw brief mag beschouwen als antwoord op mijn voorstel, vrede kunnen nemen met hetgeen ge zegt. Voor mij verlang ik kortaf om geschrijf, om getwist te vermijden, om iets te kunnen zeggen, als in 't dagelijks leven men door den een of den ander voor ,,zonder middel van bestaan'' wordt gescholden, dat *als* ik het gewone van U ontvangen blijf, ik 't moge beschouwen als geld dat ik verdiend heb!
Natuurlijkerwijs zend ik U maandelijks werk. Dat werk is dan zooals ge zegt Uw eigendom, en volkomen ben ik 't met U eens dat alsdan

gij volle recht hebt het stil te laten liggen, ja zelfs zou ik er niets tegen kunnen zeggen, indien gij goed vond het te verscheuren.
Ik voor mij geld noodig hebbende, ben verplicht het aan te nemen, zelfs als iemand mij zegt ,,ik wou die teekening van je stil laten liggen of verbranden, ge kunt er zooveel voor krijgen'' in de gegeven omstandigheden zou ik zeggen: goed, geef mij het geld, daar hebt ge mijn werk, ik wil verder komen, om verder te komen moet ik geld hebben, ik zie dat te krijgen en dus zoolang ik maandelijks geld van U ontvang, dat zonder condities van dat ik dit of dat niet doen of laten mag, mij nuttig en noodig is, zal ik den band niet breken en is me desnoods alles wel.
Deze manier van mij om U en Uw geld te bechouwen, balanceert Uw manier om mij en mijn werk te beschouwen — en zoolang het in balans blijft — neem ik er vrede mee.
Indien ik geld van U ontvang, gij teekeningen of schilderijen van mij, en ik iets hebbe om in 't maatschappelijke verantwoord te zijn, en we verder desnoods niets gemeen hebben met elkaar, over niets schrijven of spreken zelfs dan is het mij voor 't moment voldoende, en neem ik er volkomen vrede mede.
Voor deze maand heb ik voor U eenige penteekeningen, vooreerst die bij Rappard zijn op dit moment, waarover ik een brief heb van hem, dat hij ze *alle* mooi vond, en het sentiment in ,,Achter de heggen'' en ,,de IJsvogel'' *bijzonder* mooi. Dan ook die eerste 3 ,,Wintertuin''. waar hij ook mede was ingenomen.
Behalve die heb ik eenige geschilderde studies, die *Uw eigendom* zijn, om net mee te doen wat ge wilt, die ik U sturen kan *als gij wilt*, die ik als ge er toch zelf geen pleizier in hebt, wil vragen of ik ze een tijd mag houden om nog naar te werken.
De een is eene groote wever, die een stuk rood goed weeft — het kerkje in het koren — een gezicht op een oud dorpje hier in de buurt.

365

Waarde Theo,
De teekeningen voor deze maand zijn nog bij Rappard, anders had ik ze U reeds gestuurd. En daar er een plan is, Rappard heel binnenkort eens hier komt logeeren, heb ik hem nu verzocht ze maar zelf mede te brengen dan.
Denk er nu zelf nog eens over na, of het al dan niet van U onaardig zou zijn jegens hem, als gij geen notitie eens er van nemen zoudt, als hij nu binnenkort weer eens hier zal zijn. Denk er eens over na

of het in den haak is dat gij die Rappard, kent niet iets van zijn werk hebt gezien, volstrekt niet weet wat hij uitvoert, als van hooren zeggen van mij, geen notitie hoegenaamd van hem neemt. — Toch is hij een van de lui die zich zullen doen gelden — met wie men rekening zal moeten houden — van wiens werk men notitie zal moeten nemen. Indertijd kwam Rappard bij U en voelde zich klein tegenover U die zooveel verstand had van kunst — Sedert dat jaar hij te Parijs was — wat is hij enorm gevorderd!
Ik geloof dat gij er geen spijt van zoudt hebben den wenk dien ik U hieromtrent geef eens aan te nemen. Wat ik zou willen is eenvoudig gij de kennis met hem eens vernieuwt.
Vooral omdat hij verder is dan ik, is er te meer reden voor. Ik zeg dit eenvoudig om te voorkomen ge een negligence begaat.
Wat Rappard betreft, het is curieus wat absurde dingen hij soms over zijn werk hoort, wat door hem heel leuk wordt opgenomen.
Men moet daarop geprepareerd zijn en zeker zelfvertrouwen hebben, om zich niet te laten overdonderen of van streek maken.
Vrienden die de beroerdigheid die men over het werk heeft, vergoeden door hartelijkheid, zijn voor een schilder veel waard.
Waar gij voor Rappard's werk persoonlijk sympathie zoudt voelen, zoudt gij zeker hem ook niet onverschillig zijn.
Doch hij, en ik ook, maken ons hoe langer hoe minder illusies van sympathie te ondervinden, en zetten ons meer en meer tot doorzetten zonder naar wie dan ook om te kijken.
Gegroet, t. à t. Vincent.

366

Waarde Theo,
Hierbij stuur ik U croquis van een schilderij, dat ik met meer andere onderhanden heb; dit is een effect van bloeiende boomen in den achtermiddag. Bij de teekeningen, die ge krijgen zult zoodra Rappard hier komt, zijn er 3 die van 't zelfde geval genomen zijn.
Wat mij trof in de natuur was het verbazend echt, half ouderwetsch, half rustiek karakter van dien tuin. En dat ik van 't zelfde hoekje, behalve dat ik er verscheidene studies van maakte die ik vernietigde, tot 3 keer toe een penteekening maakte, was juist omdat ik wilde geven dat karakter in eenig intieme details, die niet makkelijk of vanzelf of toevallig uit te drukken zijn.
Als ik voor mij eenig zelfvertrouwen heb in mijn werk is het ook daarom, omdat het me te veel moeite kost dan dat ik zoo

maar geloof men daar niets door winnen zou, of het tevergeefs doen. En nog eens, voor de algemeenheden waarin de meeste kunstkenners wel schijnen te vervallen meer en meer, ik haal er mijn schouders voor op.
Rappard had een paar schilderijen, die hij kans zag af te maken met model dat hij krijgen kon, en schreef me nu dat in plaats van direct, hij in Mei komt en misschien dan vragen zou, dit bezoek wat langer te doen duren als het hier schikte, omdat 't zijn plan is hier nog iets te maken.
Ik wou wel zijn komst samen viel met de Uwe.
Ge moet vooral niet denken, dat ik voor mij groote verwachtingen heb betreffende de appreciatie van mijn werk; ik geloof men tevreden moet zijn als men 't zoover krijgt, men eenige weinigen overtuigen kan van de degelijkheid van waar men naar streeft, en door hen begrepen wordt zonder opschroeverij.
En de rest is iets van als 't er bij komt, tant mieux, doch iets waar men zoo min mogelijk zelfs over denken moet. Maar toch geloof ik het werk moet gezien worden, en wel juist omdat uit den stroom van de voorbijgangers de enkele vrienden bezinken kunnen. Wat het meerendeel zegt of doet, hoeft men zich niet naar te richten echter.
Gegroet, t. à t. Vincent.

367

Waarde Theo,
Hartelijk gefeliciteerd met Uw verjaardag.
Het was wel belangrijk nieuws in Uw laatste schrijven, en ik denk dat gij blij zult zijn, de toestand althans zich meer verklaard heeft.
Ben wel verlangend naar Uw volgend schrijven.
Wat het werk betreft, ik heb een nog al groot schilderij van een wever onder handen, 't getouw vlak van voren — 't figuurtje een donker silhouetje tegen den witten muur. En tegelijk ook weer dat, wat ik van den winter ben begonnen, een getouw waarop een rood stuk goed wordt geweven; daar is 't getouw op zij gezien. Ik heb ook nog twee anderen aangezet van effecten op de hei. En een geval met knotberken.
Die weefgetouwen zal ik nog veel sjouwerij aan hebben, maar de dingen zijn in de natuur zoo almachtig mooie gevallen, al dat oude eikenhout tegen een grijsachtigen muur, dat ik zeker ge-

loof het goed is ze eens geschilderd worden. We moeten echter zien ze zoo te krijgen, dat ze bij andere Hollandsche schilderijen qua kleur en toon goed bijkomen. Binnenkort hoop ik nog twee andere van wevers op te zetten, waar het figuur heel anders in komt, waar namelijk de wever niet er achter zit doch de draden van het stuk in orde brengt. Ik heb ze 's avonds bij lamplicht zien weven, dat zeer Rembrandtieke effecten geeft.
Tegenwoordig hebben zij een soort hanglampen, maar ik heb nog van een wever gekregen een lampje, zooals b.v. er een staat op „la Veillée'' van Millet. Daar werkten ze vroeger bij.
Ik zag laatst ook bij avond gekleurde stukken weven, waar ik U eens naar mee zal nemen, als ge ooit hier komt. Toen ik het zag, stonden zij juist ook de draden in orde te maken, dus donkere voorovergebogen figuren tegen het licht in, die uitkwamen tegen de kleur van het stuk. Groote slagschaduwen van de latten en balken van het getouw op de witte muren.
Gegroet, schrijf eens spoedig als ge kunt,

t. à t. Vincent.

368

Waarde Theo,
Reeds te lang heb ik gewacht met het beantwoorden van Uw laatsten brief, en ge zult zien hoe het kwam. Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik U dank voor Uw schrijven en voor ingesloten frs 200. En dan zal ik U mededeelen, dat ik vandaag net zoo wat klaar ben met het in orde brengen van een ruim nieuw atelier, dat ik gehuurd heb.
Twee kamers, een groote en een kleine, en suite.
Hierdoor zat ik nog al in de drukte deze laatste 14 dagen. Ik geloof, ik er heel wat prettiger zal werken kunnen dan in 't vertrekje thuis. En heb wel hoop, gij als ge 't zien zult, den maatregel goed zult keuren, dien ik genomen heb.
Ik heb overigens in den laatsten tijd druk doorgeschilderd aan den grooten wever waarover ik U laatst sprak, en ook een doek aangezet van het torentje, dat ge kent.
Wat ge over den Salon schrijft, vind ik zeer belangrijk. Wat ge over Puvis de Chavannes zegt, doet me *heel veel* pleizier gij zijn werk zóó ziet, en in 't apprecieeren van zijn talent ben ik het volkomen met U eens.
En wat de coloristen aangaat, het is met mij après tout zooals

met U. Ik kan in een Puvis de Chavannes me verdiepen, en toch neemt dat niet weg, ik voor het landschap met koeien van Mauve en schilderijen van Maris en Israëls hetzelfde zou voelen, wat gij er voor voelt.
Wat mijn eigen kleur aangaat, ge zult in mijn werk van hier *niet* het zilverachtige vinden, maar veeleer bruine tonen, (bitume b.v. en bistre) die ik niet twijfel of sommigen zouden me kwalijk nemen. Maar ge zult wel zelf zien als ge komt, wat er van is.
Ik heb zoo druk geschilderd, dat in den laatsten tijd ik geen enkele teekening er tusschendoor gemaakt heb.
Van Rappard heb ik bericht dat hij einde van deze week komt, wat me veel pleizier doet.
Ik heb wel idee, hij dit jaar nog eens voor iets langer terug zal komen bovendien.
Hij brengt een aantal teekeningen mee van mij, die ik U dan direct zal toezenden.
Misschien zal, *over een tijdje*, ikzelf 't met U eens zijn dat door de verandering van verleden jaar mijn positie is verbeterd, en die verandering goed was.
Iets weemoedigs zal het echter mij altijd blijven, dat ik toen iets heb moeten opgeven, wat ik toen nog wel verder had willen doorvoeren.
Het gaat m.i. met Moe heel goed; zij is gisteren in mijn nieuw atelier geweest in haar wagentje.
Ik heb het in den laatsten tijd gezelliger gehad met de menschen hier dan in het begin, wat mij veel waard is, want men heeft er zoo bepaald behoefte aan zich eens wat afleiding te kunnen geven, en waar men te zeer eenzaam zich voelt, lijdt het werk er altijd door; men moet er zich echter misschien op prepareeren, die dingen niet altijd blijven.
Maar ik heb er toch goeden moed in, het komt mij voor dat de menschen te Nuenen in 't algemeen beter zijn dan die te Etten of Helvoirt; er is meer sinceriteit hier, althans dat is mijn impressie nu ik er een tijd ben geweest.
De lui gaan wel uit van een dominée's standpunt in hun doen en laten, dat wel, maar zóó, dat ik voor mij geen scrupule heb mij daarnaar een beetje te schikken.
En het Brabant dat men *gedroomd* heeft, daar komt de werkelijkheid soms al heel dichtbij.
Mijn oorspronkelijk plan van in Brabant me te vestigen, dat in

duigen viel, ik moet bekennen dat het mij weer opnieuw sterk aantrekt.
Doch wetende hoe zoo iets ineen kan storten, moeten we zien of het al dan niet illusie zou zijn. Enfin, voorloopig heb ik genoeg te doen. Ik heb nu weer de ruimte om met model te kunnen werken. En betreffende hoe lang het duren zal, er is geen peil op te trekken.
Nu gegroet, de Salon zal U zeker wel veel te doen geven, maar tevens toch ook een interessante tijd zijn.
Nogmaals dank voor het gezondene, dat trouwens door deze verandering mij ook wel noodig was. Ik hoop dat gij er U mee zult kunnen vereenigen, als ge ziet hoe ik het heb ingericht.
Adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Groeten van allen thuis, en zij vragen of ge hun niet eens schrijft.

369

Waarde Theo,
Wilde U eens vertellen, dat Rappard een dag of 10 hier is geweest en ge groeten van hem hebben moet.
We hebben toen, zooals ge denken kunt, nog al tochten samen gedaan naar de wevers en allerlei mooie gevallen buiten.
Hij was erg ingenomen met de natuur hier, die mij ook meer en meer begint te bevallen.
Daar hij de penteekeningen heeft meegebracht, kan ik die nu sturen.
Sedert ik ze maakte, al is dat betrekkelijk kort geleden, ben ik een beetje uit die manier van doen uitgeraakt.
Ik heb nu den laatsten tijd niets gedaan dan schilderen.
En of gij, als ge komt, daar iets in vinden zult, ben ik wel nieuwsgierig naar.
Dezen winter schreeft ge me dat in mijn aquarellen van toen, gij hier en daar partijen vond, die wat kleur en toon aangaat, U meer voldeden dan vroeger. En gij zeidet toen iets van ,,als ge dat volhieldt''.
Ge zult wel zien dat ikzelf zeer gedecideerd daarmee vol zal houden, en dat in hetgeen ik sedert geschilderd heb, dat wat in die aquarellen was, nog wel wat is versterkt.
Nu pas heb ik een figuur van een wever gemaakt, die voor het getouw staat, en verder ziet men het machine er achter.

En ik heb een landschap onder handen van den vijver achter in onzen tuin! Rappard heeft hier gemaakt een wevertje, dat ik heel goed vond, en een buste van een meisje, dat garen zit te winden.
Terwijl hij hier was maakte ik nog een wevershut bij avond, weer in den trant van die Drentsche keeten.
Rappard gaat een groot schilderij maken van de Vischmarkt te Utrecht met veel figuren.
Ik hoop U toch nog iets van hem te kunnen laten zien, als gij dezen zomer nog komt. Want hij heeft beloofd, dat hij mij wel eens iets sturen zou van zijn werk, zooals ik hem ook zal doen, om eenigszins van elkaar op de hoogte te blijven van wat wij uitvoeren.
Het nieuwe atelier bevalt mij heel goed, het is ruim en goed droog.
Ik hoop spoedig iets van U te hooren, door het nieuwe atelier heb ik nog al uitgaven gehad.
Doch natuurlijkerwijs helpt het mij een boel dat ik voor mijn kost niet behoef te betalen, anders zou ik ook *niet kunnen* schilderen, zooveel als ik nu den laatsten tijd heb kunnen doen. En dat dit nu mij meer mogelijk is, zult gij geloof ik als gij komt, zien dat mij ook een eindje doet vorderen ook.
Dat vond Rappard althans met wien, wat kleur aangaat, ik op 't oogenblik niet wil oversteken.
Gegroet, schrijf eens spoedig en geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

De teekening *Wever* is de machineteekening naar het eene schilderij, dat ik onder handen heb. Er is behalve de machinerie echter ook eenigszins in de krachten, en licht en bruin van 't getouw, etc. Maar denk *als 't je blieft* niet, dat het zóó van effect is in 't algemeen op het schilderij. Want het schilderij is niet zoo droog.

370

Waarde Theo,
Nog dikwijls denk ik aan Uw prettig bezoek, dat hoop ik zich weldra voor wat langer tijd eens herhalen zal.
Sedert ge er geweest zijt, heb ik nog al druk gewerkt aan eene spinster, waarvan ik U eens hierbij een krabbeltje stuur.
Het is nogal groot en in een donkeren toon geschilderd, het figuur is in 't blauw, met een doek die zoowat muiskleurig is.

Ik hoop er nog een soortgelijk te maken van een oud mannetje aan het spoelwiel bij een raampje, waar ge U misschien een kleine studie van herinnert.
Recht gaarne zou ik hebben, ge me spoedig die maat van Uw lijsten opgeeft, dan zou ik er aan kunnen beginnen. Misschien maak ik, als 't met de maat uitkomt, een kleintje van die spinster.
Ik schrijf hier eens over een passage uit: Les artistes de mon temps, van Ch. Blanc.
,,Trois mois environ avant la mort d'Eug. Delacroix, nous le rencontrâmes dans les galeries du Palais Royal, sur les dix heures du soir, Paul Chenavard et moi. C'était au sortir d'un grand dïner ou l'on avait agité des questions d'art, et la conversation s'était prolongée entre nous deux sur le même sujet, avec cette vivacité, cette chaleur, que l'on met surtout aux discussions inutiles. Nous en étions à la couleur, et je disais:
,,Pour moi les grands coloristes sont ceux, qui ne font pas le ton local'', et j'allais développer mon thème lorsque nous aperçûmes Eugène Delacroix dans la galerie de la Rotonde.
Il vint à nous en s'écriant: je suis sûr qu'ils parlent peinture. En effet; lui dis-je, j'étais sur le point de soutenir une proposition qui n'est pas, je crois, un paradoxe, et dont vous êtes en tout cas meilleur juge que personne; je disais que les grandes coloristes ne font pas le ton local, et avec vous je n'ai pas besoin sans doute d'aller plus loin.
Eugène Delacroix fit deux pas en arrière, selon son habitude en clignant les yeux: ,,Cela est parfaitement vrai, dit-il, voilà un ton par exemple, (il montrait du doigt le ton gris et sale du pavé) eh bien, si l'on disait à Paul Veronèse: peignez-moi une belle femme blonde dont la chair soit de ce tonlà; il la peindrait, et la femme *serait une blonde dans son tableau*''.
Van ,,snotkleurtjes'' gesproken, men moet niet de kleuren van een schilderij mijns inziens op zichzelf beschouwen, een snotkleurtje als het bijvoorbeeld tegen krachten van bruinrood, van donker blauw of van olijfgroen aan staat, kan een heel teer en frisch groentje van een weiland of korenveldje uitdrukken.
En toch geloof ik dat de Bock, die zekere kleuren ,,snotkleuren'' gedoopt heeft, dit bovenstaande zeker niet zoude tegenspreken eigenlijk — want ik heb hemzelf eens hooren zeggen, dat op sommige schilderijen van Corot, in avondluchten b.v., tonen zitten

die op 't schilderij heel *lichtend* zijn, en *op zichzelf* beschouwd eigenlijk een *tamelijk donkere, grijsachtige toon zijn.*
Thuis zullen zij U ook spoedig schrijven en bedanken U voor Uw brief.
Doch om nog even op die kwestie terug te komen, dat men met een vuil kleurtje als het grijs van de straatkeien, een avondlucht of een blonde vrouw zou kunnen schilderen, als men dat nagaat, is die kwestie nog een *dubbele*.
Want vooreerst heeft men:
,,Een donkere kleur kan *licht* lijken of liever *doen*, dit is eigenlijk nog meer een kwestie van *toon*.
Maar dan wat de eigenlijke *kleur* aangaat, een roodgrijs, betrekkelijk weinig rood, zal naarmate van de kleuren, die er naast staan, meer of minder rood schijnen.
En zoo met het blauw en zoo met het geel eveneens.
Men hoeft maar een heel klein beetje geel in een kleur te doen om 't erg geel te laten doen, als men die kleur in of naast een violetten of lila toon zet.
Ik herinner me, hoe iemand trachtte een rood dak waar 't licht op viel, uit te drukken door middel van vermiljoen en chromaat, enz.! Dat ging niet.
Jaap Maris deed het in menige aquarel door een heel klein beetje te glaceeren met roode oker over een kleurtje dat roodachtig was. En het drukte perfect 't zonlicht op de roode daken uit.
Als ik er tijd voor heb, zal ik uit dat stuk over Delacroix nog iets overschrijven over de wetten, die altijd doorgaan bij de kleuren.
Ik heb wel eens gedacht, dat menschen als zij over *kleur* spreken, eigenlijk *toon* bedoelen.
En misschien zijn er tegenwoordig meer *ton*isten dan *color*isten. Dit is niet hetzelfde, ofschoon 't heel best kan samengaan.
Ik ben wel met U eens, dat tegenwoordig men dikwijls al heel moeielijk bevrediging kan vinden voor de behoefte om eens te spreken met menschen, die raad *weten* te geven en van wie men *leert* en *licht* krijgt, juist zonder dat zij den leermeester uithangen, en tevens zonder dat zij maar enkel groote, holle woorden, die au fond of doodslaanders of algemeenheden zijn, opdisschen.
Enfin, de *natuur* is echter iets waar men veel toch van te weten kan komen. Gegroet, denk s.v.p. om de *sponning*maat van Uw lijsten. Geloof me,

t. à t. Vincent.

371 Waarde Theo,
In mijn vorigen brief geloof ik reeds U geschreven te hebben dat behalve die spinster, ik ook nog een groot mannenfiguur wou beginnen. Hierbij stuur ik U nu een krabbeltje ervan. Misschien herinnert ge U twee studies, die ik reeds op 't atelier had toen ge hier waart, van hetzelfde hoekje.
Ik las met veel pleizier Les maîtres d'autrefois van Fromentin. En in dat boek vond ik weer op verschillende plaatsen dezelfde kwesties behandeld, die in den laatsten tijd me zeer hebben gepreoccupeerd, en waaraan ik eigenlijk voortdurend denk, juist sedert ik in den laatsten tijd dat ik in den Haag was, indirect dingen hoorde die Israëls gezegd had over in een lage toonladder beginnen en betrekkelijk nog donkere kleuren reeds licht te laten doen. Enfin het licht uitdrukken door oppositie met donker. Ik weet al wat ge zegt van ,,te zwart'', maar tevens ben ik nog niet volkomen overtuigd, dat om nu maar één ding te noemen, een grijze lucht altijd *moet* geschilderd worden in den localen toon. Wat Mauve doet, doch Ruijsdael doet het niet, Dupré doet het niet. Corot en Daubigny???
Nu zooals 't met 't landschap is, is 't met 't figuur ook, ik bedoel, een witten muur schildert Israëls heel anders dan Regnault of Fortuny.
En gevolgelijk doet het figuur er heel anders tegen.
Voor mij is het, als ik U over veel nieuwe namen hoor spreken, niet altijd verstaanbaar als ik absoluut *niets* van hen gezien heb. En ik heb van 't geen door U gezegd werd over ,,impressionisme'' wel begrepen, dat het iets anders was dan ik dacht het was, doch wat men er door verstaan moet, is me toch nog niet geheel helder. Doch voor mij vind ik in Israëls b.v. zoo enorm veel, dat ik weinig nieuwsgierig of verlangend ben naar iets anders of nieuwers.
Fromentin zegt van Ruysdael, dat tegenwoordig men in de techniek *veel verder* is dan hij. Men is ook verder dan Cabat, die soms veel van Ruysdael heeft door zijn deftigen eenvoud, b.v. in 't schilderij van de Luxembourg.
Doch is daarom wat Ruysdael, wat Cabat zeiden onwaar of overbodig geworden? Neen, zoo met Israëls ook, met de Groux ook, (de Groux was zeer eenvoudig).
Als echter 't geen men zegt, men *duidelijk* zegt, is dit in strikten zin genomen, niet genoeg?
En met meer charme 't te zeggen moge het aangenamer maken

om te hooren, wat ik niet versmaad echter, doch *heel veel* mooier maakt het 't geen waar is niet, daar de waarheid uit haar eigen schoon is.
De afmetingen van ommestaand motief zijn zoowat 105 × 95 c.m. en die van het spinstertje 100 × 75. Zij zijn geschilderd in een toon van bistre en bitume, die naar 't mij voorkomt zich er toe leent om het *warme* clair-obscur van een bedompt, stoffig binnenhuis uit te drukken. Artz zou het zeker te vuil vinden.
Het heeft mij *al lang* gehinderd Theo, dat sommigen van de tegenwoordige schilders ons het bistre en de bitume afnemen, waarmee toch zooveel prachtige dingen zijn geschilderd, die goed aangewend, het coloriet sappig en mild en genereus maken, tevens zoo deftig zijn. En zulke hoogst merkwaardige en eigenaardige eigenschappen bezitten.
Zij eischen echter tevens, dat men zich de moeite geve ze te leeren gebruiken, want men moet er anders mee omgaan dan met de gewone verfsoorten, en ik acht het best mogelijk dat menigeen afgeschrikt wordt door de proeven, die men er eerst mee nemen moet, en die natuurlijk niet den eersten dag, dat men ze begint te gebruiken, gelukken. 't Is nu zoowat net *een jaar* geleden dat ik er eens mee begonnen ben, juist ook voor interieurs, doch in het eerst vielen ze me vreeselijk tegen, en toch bleven mij steeds de mooie dingen bij, die ik er van gezien had. Gij zijt beter in de gelegenheid dan ik, om te hooren van boeken over kunst. Als gij goede werken van lui als b.v. nu het boek van Fromentin over de Hollandsche schilders tegenkomt of ze van vroeger U herinnert, weet dan dat ik *heel graag* heb dat ge er eens een paar, mits over *techniek* handelende, koopt en afhoudt van hetgeen ge gewoon zijt te zenden. Ik heb plan om de theorie wel degelijk te leeren; ik beschouw dat volstrekt niet nutteloos, en geloof dat dikwijls hetgeen men instinktmatig voelt of vermoedt, tot zekerheid en helderheid komt als men bij zijn zoeken eenigen leiddraad heeft in waarachtig praktische woorden.
Al zou er in een boek maar *een* of *heel enkele* dingen van dien aard voorkomen, is 't soms de moeite waard het te lezen niet alleen, maar zelfs te koopen, juist tegenwoordig.
En toen in den tijd van Thoré en Blanc zijn er lui geweest, die dingen geschreven hebben, die helaas nu al in 't vergeetboek beginnen te raken.
Om nu maar eens iets te noemen.

Weet gij wat *un ton entier* en wat *un ton rompu* is? Zeker kunt gij het *zien* op een schilderij, doch weet gij ook te verklaren wat gij ziet? Wat men door *rompre* verstaat?
Zulk soort van dingen dient men te weten, ook theoretisch, 't zij als practicus bij 't schilderen, 't zij als kenner bij 't spreken over kleur.
De meesten verstaan er door *wat zij willen*, en toch hebben b.v. die woorden een *zeer bepaalde* beteekenis.
De *wetten* van de kleuren zijn onuitsprekelijk prachtig, juist omdat het *geen toevalligheden* zijn. Evenals men tegenwoordig niet meer in willekeurige *wonderen* gelooft, niet meer in een God die grillig en despotiek van den hak op den tak springt, doch juist voor de natuur meer respect en bewondering en geloof begint te krijgen, evenzoo en om dezelfde redenen vind ik dat men in de kunst de ouderwetsche idees van aangeboren genie, inspiratie, etc. ik zeg niet moet daarlaten, doch eens terdeeg op den keper beschouwen, verifieeren en .... zeer aanmerkelijk wijzigen. Ik ontken echter 't bestaan van genie en zelfs het aangeborene ervan niet. Doch de gevolgtrekkingen ervan, dat theorie en onderricht altijd uit den aard der zaak nutteloos zou wezen, die ontken ik wel.
Hetzelfde wat ik nu in 't spinstertje en den ouden man aan het garenwinden deed, hoop ik of liever zal ik trachten, later veel *beter* te doen.
Doch in deze twee studies naar het leven, ben ik *een beetje meer mezelf geweest* dan tot nog toe in de meeste andere studies — tenzij enkele van mijn teekeningen — ik er in slaagde het te zijn.
Betreffende zwart — *toevalligerwijs* gebruikte ik het in deze studies niet, daar ik o.a. een paar grooter krachten dan zwart noodig had, en indigo met terra sienna, pruissisch blauw met gebrande sienna geven eigenlijk veel dieper tonen nog dan zuiver zwart zelf. Wat ik wel eens denk als ik de lui hoor spreken over „in de natuur is geen zwart", in de verf is ook geen zwart als men wil.
Ge moet vooral toch niet in het dwaalbegrip vervallen dat de coloristen het zwart niet gebruiken, want het spreekt vanzelf, dat zoodra bij het zwart een bestanddeel van blauw, rood of geel komt, het een grijs wordt, n.l een donkerrood, geel of blauwgrijs.
Heel interessant vond ik o.a. in Ch. Blanc: Les artistes de mon temps, wat hij van de techniek van Velasquez zegt, wiens schaduwen en halve tonen meest uit *incolore*, *koele grijzen*, waarvan

zwart en een beetje wit de hoofdbestanddeelen zijn, bestaan. In welke neutrale, incolore milieux het minste wolkje of neveltje rood b.v. reeds spreekt.
Nu gegroet, schrijf eens spoedig, als ge wat te schrijven hebt. 't Verwondert mij wel eens, dat gij voor Jules Dupré niet *zooveel* voelt als ik wel wenschte, ge deedt.
Ik geloof zoo vast, dat als ik terugzag, wat ik vroeger gezien heb van hem, wel verre van minder mooi, ik *'t nog mooier* zou vinden dan ik instinktmatig altijd deed. Dupré is *misschien* nog meer colorist dan Corot en Daubigny, ofschoon die beiden 't ook zijn, en wel degelijk Daubigny veel *durft* in kleur. Maar bij Dupré is er in de kleur iets van een prachtige symphonie, *doorgevoerd, gewild, mannelijk*, ik vermoed Beethoven zoowat zóó moet zijn. Die symphonie is *verbazend berekend*, en toch eenvoudig en oneindig diep als de natuur zelf. Dat vind ik er van, van Dupré.
Nu, adieu met een handdruk,

t. à t. Vincent.

372

Waarde Theo,
Hartelijk dank voor Uw brief en ingesloten frs 200. Dank voor de opgaaf van de grootte der lijst, waarin ik denk een spinstertje te maken naar de groote studie.
Het deed me genoegen eens goede berichten van Breitner te hooren. De laatste indrukken, die ik van hem had, waren zooals gij weet nogal ongunstig, ingevolge van 3 groote lappen, die ik bij hem zag en waar ik letterlijk niets in zag dat men 't zij in de werkelijkheid, 't zij in een denkbeeldige wereld kon thuis brengen. Maar een paar aquarellen die hij toen onderhanden had, paarden in de duinen, waren toen ook, ofschoon zeer schetsachtig, toch beter. En daar zag ik dingen in, die maken ik best begrijpen kan het schilderij waar ge van spreekt, goed zal zijn. Wat betreft de Teekenmaatschappij: ik heb het primo glad vergeten, wegens ik aan die bewuste figuren schilderde, tweedens nu ik door Uw brief er weer eens op kom te denken, heb ik er bitter weinig animo voor, aangezien zooals ik U toen van den zomer reeds zeide, ik er niets anders van verwachten zou dan een weigering van 't gevraagde lidmaatschap, welke weigering men dan evenwel als een soort noodzakelijk kwaad kan beschouwen, waar een volgend jaar redres op komt, en als zoodanig de démarche desnoods raison d'être bekomt.

Maar aangezien het me glad door 't hoofd is gegaan, heb ik bovendien geen een aquarel onderhanden, en zou gehaast nieuwe moeten opzetten, als 't niet reeds te laat is voor dit jaar.
En als ik U zeg, ik nu juist weer verdiept ben in twee nieuwe groote studies van weversinterieurs, begrijpt ge ik er niet voor gestemd ben. Vooral daar het met nog al onaangenaamheden kan gepaard gaan, indien ik me weer aanmeldde bij de Haagsche heeren.
Wat betreft die twee wevers, het eene is een stuk van 't getouw met het figuur en een raampje.
't Andere een interieur met 3 raampjes, die uitzien op het geelachtig groen, dat contrasteert met het blauw van 't goed dat op 't getouw wordt geweven en den kiel van den wever, die weer van een ander blauw is.
Maar 't geen hier me dezer dagen in de natuur 't meest heeft getroffen, heb ik door gebrek aan goed model ervoor, nog niet begonnen. De halfrijpe korenvelden hebben tegenwoordig een donker goudblonden toon, ros of goudbrons. Dit wordt tot een maximum van effect gebracht door oppositie van den gebroken cobalttoon van de lucht.
Verbeeld U op een dusdanig fond vrouwenfiguren, zeer ruw, zeer energiek, door de zon gebronsd van gezicht en armen en voeten, met bestoven indigo grove kleeding, en zwarte muts in den vorm eener baret op de kortgeschoren haren, terwijl zij op een stoffig pad van ros violet met wat groen onkruid, tusschen 't koren doorgaan naar hun werk, met onkruidkrabbers op den schouder of een roggebrood onder den arm — een kruik of koperen koffieketel.
Herhaaldelijk in allerlei variaties zag ik dezer dagen telkens dat zelfde motief.
En ik verzeker U dat het terdeeg echt was.
Zeer rijk en toch zeer sober, zeer uitgezocht artistiek.
En het preoccupeert mij zeer.
Mijn verfrekening staat echter zoo dat ik een beetje zuinig moet zijn met op touw zetten van nieuwe dingen in een grooter formaat, en te meer daar het mij nogal veel aan model zal kosten; indien ik nog maar eens geschikte modellen juist van het type, dat ik in 't hoofd heb, (ruwe, platte gezichten met laag voorhoofd en dikke lippen, niet dat scherpe, maar vol en Milletachtig) en juist met die kleeding kan krijgen.
Want het luistert hier nauw, en men heeft geen vrijheid af te

wijken van de kleuren van 't costuum, daar 't effect ligt in de analogie van den gebroken indigotoon met den gebroken cobalttoon, opgevoerd door de geheime elementen oranje in 't rosbrons van het koren.
Het zou iets zijn dat goed *zomer* uitdrukt, zomer is m.i. niet makkelijk uit te drukken, meestal althans dikwijls is een zomereffect of onmogelijk of leelijk; dit is mijn gevoelen althans, daar staan echter tegenover de schemeringen.
Maar ik bedoel, het is niet makkelijk een zomer zoneffect te vinden, dat even rijk en even eenvoudig en even prettig om te zien is, als de karakteristieke effecten der andere jaargetijden.
De lente is teer, groen jong koren en rose appelbloesem.
De herfst is het contrast der gele blaren tegen violette tonen.
De winter is de sneeuw met de zwarte silhouetjes.
Doch als nu de zomer is de oppositie van blauwen tegen een element van oranje in 't goud-brons van 't koren, zou men zoodoende juist in ieder van de contrasten der complementaire kleuren, (rood en groen, blauw en oranje, geel en violet, wit en zwart) een schilderij kunnen schilderen, dat de stemming der jaargetijden goed uitdrukte.
Nu ik ben zeer verlangend eens te vernemen hoe het staat met Uw reis naar Londen enz.
Het blijft nog maar weinig vooruitgaan met het loopen van Moe.
Gegroet en nogmaals dank voor Uw schrijven en het ingeslotene.
Geloof me

t. à t. Vincent.

't Best wat ik er op weet — voor de lijst — is eenige raampjes van die grootte te nemen, dan kunnen we zien wat het best uitvalt.

373

Waarde Theo,
Met genoegen vernam ik uit Uw schrijven aan Pa en Moe, dat gij plan hebt 4 Aug. naar Londen te gaan en dan van daar naar hier te komen. Ik verlang weer erg naar Uw komst, en om eens te weten wat ge vinden zult van 't werk, dat ik sedert gedaan heb.
't Laatst wat ik maakte zijn een paar nogal groote studies van ossekarren, een zwarten os en een roodbonten.
Ik ben ook weer doende geweest aan den ouden toren in de ak-

kers 's avonds, waarvan ik een grootere studie maakte dan mijn vroegere — met de korenvelden er omheen.
Rappard heeft me teruggestuurd het boekje van Vosmaer, dat van U hoort; ik begon het te lezen, doch ligt het aan mij, vind het machtig vervelend en eigenlijk in een akademischen preektoon geschreven. Misschien vindt gij 't zelf ook, als gij 't weer eens inziet.
Hebt gij Sapho van Daudet gelezen?
Het is erg mooi en zoo hoog opgevoerd, en zoo de natuur serré de près, dat het vrouwenfiguur leeft, ademt, en men de stem *hoort*, letterlijk *hoort*, en vergeet men *leest*.
Als ge komt, zult ge ook nog een paar nieuwe wevers zien.
De natuur is hier wel echt: het atelier blijft me ook goed bevallen. Als gij komt, moeten wij samen eens enkele boerderijen bezoeken en wevers.
In October zal Rappard nog wel meer eens terugkomen is zijn plan, hij is waarschijnlijk nu weer in Drenthe.
Nu ik schrijf nogal in haast, want ik zit druk in 't werk, ik werk nogal veel 's morgens vroeg of 's avonds, en het is dan alles soms zoo onuitsprekelijk mooi.
Gegroet, geloof me t. à t. Vincent.

374

Waarde Theo, (Aug. '84.)
Wilde U nog een woordje schrijven, terwijl ge in Londen zijt. Ik dank U wel voor Uw laatste schrijven en ingesloten frs 150. Zou wel graag ginder nog eens met U wandelen in Londen, liefst echter bij echt Londensch weer, als de stad vooral in zekere oude gedeelten bij de rivier, aspecten heeft, die zeer melankoliek zijn, maar tevens een karakter hebben dat buitengewoon aangrijpend is. Dat sommige Engelschen van dezen tijd, toen zij van de Franschen hadden leeren kijken en schilderen, zijn begonnen te maken. Maar om datgene van de Engelsche kunst te zien, wat voor U en voor mij eigenlijk 't interessants is, dat is ongelukkigerwijs moeielijk. Op de tentoonstellingen is het *meerendeel* der schilderijen meestal *niet* sympathiek.
Doch ik hoop evenwel dat gij hier en daar iets zult tegenkomen dat U begrijpelijk maakt, hoe ik voor mij altijd blijf denken aan sommige Engelsche schilderijen, b.v. Chill October van Millais, b.v. de teekeningen van Fred Walker en Pinwell. Let eens op de

Hobbema van de National Gallery, een paar heele mooie Constables zult gij wel niet vergeten te bekijken daar, o.a. Cornfield, en ook te South Kensington, waar die boerderij is, Valley farm. Ik ben erg nieuwsgierig wat U zal hebben getroffen en wat gij er zult hebben gezien.
Verleden week ben ik dagelijks op 't veld bij den korenoogst geweest, waarvan ik nog eene compositie gemaakt heb.

Dit maakte ik voor iemand in Eindhoven, die eene eetzaal wenscht te decoreeren. Hij wilde dit doen met composities van diverse *heiligen*.
Ik gaf hem in bedenking of een 6-tal voorstellingen uit het boerenleven van de Meierij — tevens de 4 jaargetijden symboliseerende — niet meer den appetijt der brave menschen die aldaar aan tafel moeten komen zitten, zou opwekken, dan de mystieke personages hierboven genoemd. Nu is de man daar warm op geworden na een bezoek op 't atelier.
Maar hij wil zelf die vakken schilderen en zal dat lukken? (Doch ik zou in reductie de composities ontwerpen en schilderen.)
't Is een man dien ik zoo mogelijk wil te vriend houden — een gewezen goudsmid, die tot 3 maal toe eene *zeer* aanzienlijke collectie antiquiteiten heeft verzameld en verkocht. Nu rijk is en een huis heeft gezet dat hij weer vol antiquiteiten heeft, en meubileert met sommige *heel* mooie eikenhouten kasten, etc. De plafonds en muren decoreert hij zelf, en werkelijk goed soms. Maar in de eetzaal wil hij bepaald schilderwerk hebben, en is begonnen 12 paneelen met bloemen te schilderen.

Blijven over 6 vakken in de breedte, en daarvoor gaf ik hem voorloopige plans van zaaier, ploeger, herder, korenoogst, aardappeloogst, ossekar in de sneeuw.
Maar of 't iets geven zal weet ik niet, want een vaste afspraak heb ik niet van hem.
Alleen met dit eerste vak is hij ingenomen, alsmede met mijn schetsjes voor de andere sujetten.
Ik verlang zeer naar Uw komst.
Het blijft mij hier wel bevallen; bij tijden mis ik wel sommige dingen, doch het werk absorbeert mij genoeg.
Nu groet den Heer O. voor me, als ge hem tegen 't lijf loopt.
Als ge hier komt zult ge alle boeren aan 't ploegen vinden, en spurrie zaaien, of dit zal dan net op zijn eind loopen.
Ik heb prachtige zonsondergangen gezien op de stoppelvelden.
Tot ziens,

t. à t. Vincent.

375

Waarde Theo,
Het is volkomen terecht dat gij vraagt waarom ik U nog niet antwoordde. Ik heb wel degelijk Uw brief ontvangen met ingesloten fr 150.
Ik begon een schrijven aan U, om U er vooral voor te bedanken dat gij mijn brief schijnt begrepen te hebben, en om U dan te zeggen dat ik slechts *reken* op frs. 100, doch het eigenlijk er moeilijk van doen kan zoolang 't niet vlot, doch niettemin als het frs 150 is, is er frs 50 buitenkans bij in zooverre dat onze *allereerste* afspraak *voor 's Hage* slechts fr 100 was, en in geval we maar half goede vrienden zijn, zou ik niet meer willen aannemen.
Ik kon echter dien brief niet afkrijgen, en sedert heb ik U willen schrijven, maar geen woorden voor kunnen vinden. Er is iets gebeurd Theo, waar de meeste lui hier *niets* van weten of vermoeden noch ook ooit mogen weten, dus zwijgt gij dit als 't graf — maar dat verschrikkelijk is. Om u alles te zeggen zou ik wel een boek moeten schrijven — ik kan dat niet. Mej. X. heeft vergif ingenomen, in een oogenblik van wanhoop toen zij tot hare familie gesproken had, en men kwaad sprak van haar en mij, zij raakte zóó van streek, dat zij in een oogenblik (mijns inziens van besliste *mania*) het deed. Theo, ik had al eens een dokter geraadpleegd over zekere verschijnselen in haar, ik had 3 dagen

te voren haar broeder onder 4 oogen gewaarschuwd, dat ik vreesde zij zenuwzinkingkoorts zou krijgen, en dat ik tot mijn leedwezen moest betuigen, ik geloofde de familie X al bijzonder onvoorzichtig handelde, door zoo tot haar te spreken als zij deden. Nu dit hielp niets, in zooverre niet, dat de lui mij twee jaar uitstelden, en ik hier meest beslist niet in wou treden, daar ik zeide *als* er hier van trouwen kwestie zou zijn, het zeer spoedig moest zijn of niet.

Nu Theo gij hebt Mm. Bovary gelezen, herinnert gij u de *eerste* Mm. Bovary, die stierf in een zenuwtoeval, zoo iets was het hier, doch hier gecompliceerd door innemen van gif. Zij had dikwijls als wij rustig wandelden of zoo tot mij gezegd ,,ik wou dat ik nu sterven kon'' — ik had nooit daarop geattendeerd.

Op een morgen echter valt zij op den grond, ik dacht nog niets dan aan een beetje zwakte. Maar het werd erger en erger. Enfin nu begrijpt ge de rest.

Het was strychnine dat zij nam, doch de dosis is wat te klein geweest, of wellicht heeft zij om zich te verdooven chloroform of laudanum er bij genomen, wat juist tegengif tegen strychnine zou wezen. Maar kortom zij heeft toen nog spoedig het tegengif genomen dat de dokter voorschreef. Zij is direct geëxpedieerd naar een dokter in Utrecht, en het heet ze op reis is. Ik geloof dat het *waarschijnlijk* is zij geheel genezen zal, doch er zal mijns inziens nog zeker een heele poos volgen van zenuwlijden — en in welken vorm — serieuser of minder serieus zich dat openbaren zal, is juist nog de kwestie. Maar zij is nu in goede handen. Doch hoezeer ik terneergeslagen ben door deze gebeurtenis, zult gij begrijpen. Het was zoo'n doodsangst kerel, wij waren alleen in 't veld toen ik dat hoorde. Maar gelukkig is althans nu het gif wel uitgewerkt.

. . . .

Maar wat is dan toch die stand en wat is dan toch die godsdienst, die de fatsoenlijke lui er op na houden, o het zijn eenvoudig *absurde* dingen, en die de maatschappij tot een soort gekkenhuis maken, tot een averechts verkeerde wereld — o dat mysticisme. Ge begrijpt dat in deze laatste dagen alles, alles mij door 't hoofd ging, en ik geabsorbeerd was in deze trieste historie. Nu zij dit geprobeerd heeft en 't is niet gelukt, krijgt zij denk ik wel zoo'n schrik, dat zij 't niet licht voor de tweede maal probeeren zal, een mislukte zelfmoord is 't beste geneesmiddel voor zelfmoord

in 't vervolg. Maar als ze zenuwzinkingskoorts of hersenontsteking of zoo krijgt, dan....
Doch deze eerste dagen nu is alles vrij goed gegaan met haar; alleen ik vrees er nog wel gevolgen zullen komen. Theo, kerel, ik ben er zoo van ontdaan. Gegroet, schrijf mij eens een woordje, want ik spreek hier met *niemand*. Adieu,

Vincent.

Herinnert gij U die eerste Mm. Bovary?

376

Waarde Theo,
Ik schrijf U er nog een woordje over heen, om U te zeggen dat ik wel hoop heb de patient er boven op komt, ofschoon ik wel voorzie de gevolgen in den vorm van zenuwlijden èn serieus èn langdurig kunnen blijken.
Veel, heel veel hangt hier af van omstanders en familie, die eigenlijk geen beter dienst kunnen bewijzen dan haar vriendelijk te behandelen, als ware er niets gebeurd, of als ze dat niet kunnen, maar te zwijgen. Ik heb vandaag van haarzelf uitvoerige berichten gehad, en haar broer vertelt mij hij ook bericht heeft gehad.
Dat dit mij sterk agiteert, die heele geschiedenis, zult gij begrijpen als ik U zeg, hoe juist in dien brief dien ik heden ontving, ze zegt ,,dat niemand van haar familie haar eigenlijken gemoedsstrijd begrijpt, dat zij probeert om zich af te leiden, maar dat zij niet goed kan, en meestentijds stil in haar kamer zit met een boek of een of ander, dat ze van mij heeft gekregen.''
Ge begrijpt wel goed, dat als ik U schreef 't me denken deed aan een passage uit Mm. Bovary, er hier niets is dat met de *tweede* Mm. Bovary, over wie 't boek eigenlijk is, te maken heeft, doch alleen de *eerste* Mm. Bovary, van wie bijna niets staat dan dat eene hoe en waarom zij stierf, op 't hooren van een slechte tijding betreffende haar vermogen.
Hier was de oorzaak tot desperatie niet een slechte tijding betreffende haar vermogen, maar de wijze waarop men haar verweet dat zij *te oud* was en dat soort van zaken.
Enfin, binnenkort, betrekkelijk over een dag of 14 of 3 weken zal 't zich wel decideeren, of er al dan niet nog eene gevaarlijke zenuwziekte zich openbaart.
Gegroet, ik ben altijd nog erg ontdaan hierover. Tot Pa en Moe moet ge er maar niet over spreken. t. à t. Vincent.

377 Waarde Theo,
Met een woord wou ik U zeggen, dat ikzelf eens naar Utrecht ben gegaan om haar te bezoeken.
Dat ik ook met haar dokter, waar ze in huis is, een gesprek heb gehad, juist om zijn advies in te winnen wat ik hier doen moest of laten moest in 't belang der gezondheid en toekomst van de patiente, òf wel doorgaan òf wel me retireeren.
Willende in deze kwestie geen anderen raad dan dien van een geneesheer. En ik heb gehoord dat het gestel zeer geschokt is — ofschoon zij beter wordt — dat trouwens, volgens den dokter die haar van kind af heeft gekend en ook de dokter van haar moeder was — zij *altijd* een zeer debiel gestel is geweest en altijd blijven zal, dat voorloopig zooals de zaak nu staat er *twee* gevaren zijn, dat om te trouwen ze te zwak is, nu althans, en tevens tegen eene scheiding ook niet tegen kan.
Dat dus als er een tijd nog overheen is gegaan, ik een beslisten wenk zal ontvangen wat voor haar 't beste is, scheiden of niet scheiden.
Vrienden blijf ik natuurlijkerwijs *in alle geval* met haar, *wederzijds* zijn we misschien *te veel* gehecht.
Ik ben haast den heelen dag toen met haar samen geweest.
Ik ben dien dag nog even bij Rappard geweest, doch hij was niet in stad.
Deze laatste week heb ik nu 't laatste der 6 doeken voor Hermans: Houtsprokkelaars in de sneeuw, ook ontworpen. Zoodat ze nu alle 6 bij hem zijn om ze te copiëeren; als hij daarmee klaar is, en ze zijn dan terwijl goed door en door droog geworden, ga ik er weer op werken om ze op te voeren tot schilderijen; ik wenschte wel, dat gij ze alle 6 bij elkaar eens zaagt in de vakken, waar zij voor gedestineerd zijn. Hij copiëert wat teekening betreft zeer correct, doch zijn kleur is m.i. slecht, en wat de mijne aangaat, de warmgrijze, dikwijls bitumeuse toon, dien ik doorvoerde, harmonieert met het houtwerk en den stijl van de kamer.
Gegroet, t. à t. Vincent.

Het is voor mij verdomd touchant dat deze vrouw zegt in een soort triomf, (terwijl ze toch *zoo zwak was* en verslagen door 5 of 6 andere vrouwen, *dat ze vergif nam*) als had ze een overwinning behaald en als had ze *rust* gevonden: ,,ik heb eindelijk toch liefgehad''.

Daar heeft ze altijd omheen gedraaid vroeger.
Ikzelf heb dezer dagen soms leed dat me *ziek* maakt, dat zich niet laat afleiden of verdooven, maar enfin.
Ik heb haar, veel vooruitziende, *altijd gerespecteerd* betreffende een zeker punt wat in 't sociale haar onteeren zou, ofschoon als ik gewild had, ik haar in mijn macht had, zoodat in 't sociale zij wel degelijk haar positie zal handhaven, en *als ze 't goed begreep* een prachtige kans heeft, om juist van die vrouwen die haar versloegen, satisfactie te krijgen en haar represaille te nemen. En daar zal ik haar aan meehelpen, maar ze begrijpt niet altijd of niet dan *te laat*. Enfin.
Het is jammer dat ik haar niet *vroeger* heb ontmoet, een jaar of 10 geleden b.v. Ze maakt op mij nu den indruk van een cremona viool, die bedorven is vroeger door slechte knoeiers van reparateurs.
En in den toestand waarin ik haar ontmoette, was er naar me blijkt, wel wat al te veel aan verknoeid.
Maar oorspronkelijk was het een zeldzaam exemplaar van groote waarde, *en nog* heeft zij *quand même* veel waarde.
Ik zag, dat 's 't eenige, wat ik ooit van haar heb teruggezien, van K. een portret een jaar later genomen; was ze er minder op geworden? neen, *interessanter*.
Dat *de rust van eene vrouw verstoren*, zóó als de theologische lui (soms theologen *sans le savoir*) zeggen, is soms een *breken van stagnatie of melankolie*, die veel lui bekruipt en *erger* is dan de *dood zelf*.
Ze weer terugdonderen in 't leven, in het voelen, er zijn lui die dat afschuwelijk vinden, en men moet goed wikken en wegen hoever men mag gaan. Maar als men 't doet uit nog een ander principe dan egoïsme, enfin, dan worden de vrouwen zelf wel eens *woedend*, en kunnen desnoods haten in plaats van liefhebben, *que soit*.
Doch *niet licht* zullen ze den man, die 't gedaan heeft, *verachten*. En dat doen ze wel de mannen, die 't mannelijke in zich hebben uitgedoofd. Enfin dat zijn diepe dingen van 't leven. Maar wie er niet over denkt, of mee spot, terecht noemt Mouret hem ,,dupe'' en in zijn drift zelfs ,,bête''.

378 Waarde Theo,

Dank voor Uw brief, dank voor het ingeslotene. Hoor nu eens hier. Wat ge schrijft is alles heel goed en wel, en wat betreft rumoer, ik begin een beetje beter dan vroeger geprepareerd te zijn om het te coupeeren.

Geen vrees dat Pa en Moe zullen weggaan b.v.

Nu zijn er menschen, die tot mij zeggen: ,,wat had je je met *haar* te bemoeien'', dat's ééne daadzaak. Nu zijn er menschen, die tot haar zeggen: ,,wat had je je met *hem* te bemoeien'', dat's een tweede daadzaak.

Verder *en* zij *en* ik hebben verdriet genoeg en beroerdigheid genoeg, maar spijt, geen van beiden. Ziehier, ik geloof bepaald of weet zeker ze van me houdt, ik geloof bepaald of weet zeker ik van haar houd, dat is gemeend geweest.

Is het ook gek geweest, enz.? misschien wel *als ge wilt*, maar de *wijzen*, die nooit iets doen dat gek is, zijn ze niet *nog* gekker in mijn oog, dan ik in het hunne?

Dat's te zeggen tegen Uwe redeneering en andere redeneeringen.

Dit alles zeg ik eenvoudig *uitleggenderwijs*, niet vijandig of hatelijk.

Ge zegt, ge houdt van *Octave Mouret*, ge zeidet ge lijkt op hem; ik heb sedert verleden jaar ook het tweede deel gelezen, waarin hij me veel beter bevalt dan in 't eerste.

Ik hoorde onlangs zeggen, dat ,,Au bonheur des dames'' niet buitengewoon zou toedoen aan de verdienste van Zola, ik vind er mee van de *grootste* en *beste* dingen in.

Ik heb 't er eens op nagekeken, en ik schrijf U enkele woorden van Octave Mouret over.

Behoudens enorm verschil in omstandigheden, ja rechtlijnige verschil in omstandigheden, loop ik toch meer in de Mouret-richting *dan ge* misschien denkt, in zake mijn geloof in de vrouwen, en dat men hen noodig heeft, hen lief moet hebben; Mouret zegt: ,,*chez nous on aime la clientèle*''.

Denk hier eens over, en herinner U mijn leedwezen over Uw zeggen, dat ge ,,verkoeld'' waart.

Ik sprak van verschil tusschen Mouret en wat ik zou willen, en *toch* evenwijdigheid, ziehier. Mouret aanbidt de moderne Parijsche vrouw, goed.

Maar *Millet*, *Breton*, *met dezelfde passie* de *boerin*.

Die twee passies zijn *een zelfde*.

Lees Zola's beschrijving van een kamer met vrouwen in de

schemering, vrouwen dikwijls al over de 30 tot 50 toe, zoo'n somber, mysterieus hoekje.
Ik vind dat *prachtig*, ja *subliem*.
Maar voor mij is even subliem de Angelus van Millet, ook *die* schemering, ook *die* oneindige emotie, of dat enkele figuur van Breton op de Luxembourg of zijn: Source.
Ge zult zeggen dat ik niet slaag — 't kan me niet schelen, *vaincre* of *être vaincu*, in alle geval is men in emotie en beweging, en dat is meer 't zelfde dan wel schijnt en gezegd wordt.
Wat betreft *deze* vrouw in kwestie, het blijft mij een mysterie hoe 't moet afloopen, maar noch zij noch ik zullen *gekke* dingen doen.
Ik vrees voor haar, dat de oude godsdienst haar *opnieuw* zal verstijven en bevriezen met dat verdomde ijskoude, dat haar *al eens* in ver verleden heeft geknakt *tot stervens* toe, lange jaren geleden. O, ik ben geen vriend van het tegenwoordige christendom, al was de *stichter* subliem; het tegenwoordige christendom, ik heb het te goed in de kaart gekeken. Het biologeerde mezelf, dat ijskoude in mijn jeugd, maar ik wreek me sedert, waardoor? door de liefde die *zij*, de theologen, *zonde* noemen te aanbidden, door een h..r te respecteeren, enz. en veel *would be* eerwaardige, godsdienstige dames *niet*.
De *vrouw* is voor de eene partij altijd ketterij en duivelsch. Voor mij 't tegenovergestelde. Gegroet,

t. à t. Vincent.

Ziehier uit Octave Mouret:

Mouret dit:
,,Si tu te crois fort, parce que tu refuses d'être bête et de souffrir! Eh bien, alors tu n'es qu'une dupe, pas davantage.

*

,,Tu t'amuses?''
Mouret ne parut pas comprendre tout de suite, mais lorsqu'il se fut rappelé leurs conversations anciennes sur la bêtise vide et l'inutile torture de la vie, il répondit:
,,Sans doute, jamais je n'ai tant vécu.... Ah! mon vieux, ne te moques pas! Ce sont les heures les plus courtes où l'on meurt de souffrance.

*

Je la veux, je l'aurai!.... et, *si* elle m'échappe tu verras les choses que je ferai pour m'en guérir. Tu n'entends pas cette langue

mon vieux; autrement tu saurais que l'action contient en elle sa récompense; agir, créer, se battre contre les faits, les *vaincre* ou *être vaincu par eux*, toute la joie et toute la santé humaines sont *là!* Simple façon des'étourdir, murmura l'autre. ,,Eh bien, j'aime mieux m'étourdir, crever pour crever, *je préfère crever de passion, que de crever d'ennui.*
Dit laatste zeg niet alleen ik quand même, maar ook *zij van nature*, quand même; daarom zag ik iets groots in haar van 't begin af, en alleen 't is voor haar verdomd jammer dat zij *in haar jeugd* zich heeft laten *overdonderen* door teleurstellingen, overdonderen in dezen zin, dat de *oud* godsdienstige familie het *actieve*, ja *geniale* beginsel in haar heeft *meenen te moeten* onderdrukken, en haar passief tot in 't oneindige heeft gemaakt.
Als in *haar jeugd* ze haar niet gebroken hadden! of als ze 't daar bij gelaten hadden, en niet *opnieuw met 5 of 6 of nog meer vrouwen tegen haar alleen* vechtende, haar radeloos gemaakt hadden!
Lees l'Evangéliste van Daudet eens over die vrouwenintrigues, die hier anders waren, maar *toch in zoo'n genre.*
Och Theo waarom zou ik me veranderen, *vroeger* was ik heel passief en heel zacht en stil, nu niet meer, maar ik ben nu ook geen kind meer, ik voel soms mezelf.
Neem Mauve, waarom is hij driftig en *lang niet altijd tam;* ik ben nog zoover niet als hij, maar ik zal ook nog verder komen dan ik ben.
Ik zeg U, men moet als men actief wil wezen, niet bang zijn om eens iets verkeerd te doen, niet bang zijn om in eenige fouten te vervallen. Om goed te worden, denken velen dat ze er komen zullen, *door geen kwaad te doen* en dat's een leugen, en zeidet gezelf vroeger een leugen was. Dat leidt tot stagnatie, tot mediocriteit. *Smeer maar er iets* op, als ge een blank doek U aanziet staren met een zekere imbéciliteit.
Gij weet niet hoe *verlammend* dat is, dat staren van een blank doek, dat tot den schilder zegt: *gij kunt niets;* het doek heeft een *idioot* staren en biologeert sommige schilders zoo, dat ze zelf idioot worden.
Veel schilders *zijn bang* voor het blanke *doek*, maar het blanke doek *is bang* voor den waren hartstochtelijken schilder, die durft — en die eenmaal door die biologie van ,,ge kunt niet'' doorgebroken is.
Het leven op zichzelf keert aan een mensch altijd ook een oneindig *niets* zeggende, ontmoedigende, hopeloos makenden, blanken kant

toe, waar *niets* op staat, evenmin als op een blank schilderdoek. Maar *hoe* niets zeggend en ijdel, hoe *dood* het leven zich voordoet de man van geloof, van energie, van warmte, en die iets weet, laat zich niet daardoor met een kluitje in 't riet sturen.
Hij grijpt er in en doet iets, en knoopt daar aan vast, enfin *breekt* — ,,*schendt*'' zeggen ze. — Laat ze praten, die koude theologen.
Theo, ik heb zoo verdomd deernis met deze vrouw, juist omdat haar leeftijd en juist misschien eene kwaal in de lever en gal haar zoo fataal boven 't hoofd hangen. En dit verergerd is door de emoties. Toch zullen we nog zien wat kan, of wat fataal niet moge kunnen, ik doe echter niets, zonder een *zeer goeden* dokter, dus ik zal haar geen *kwaad* doen.

379

Waarde Theo,
Mijn laatsten brief kon ik niet in een anderen vorm krijgen. Maar weet dat het mij altijd voorkomt, dat het meer een noodlottig geschil is tusschen U en mij, dan een waaraan wezelf alleen schuld hebben.
Ge zegt, er komt binnenkort een expositie van 't werk van Delacroix. Goed. Daar zult ge zeker wel zien een schilderij: La barricade, dat ik alleen ken uit levensbeschrijvingen van Delacroix. 't Is geschilderd meen ik in 1848. Gij kent bovendien een lithographie door de Lemud meen ik; indien niet door hem dan door Daumier, voorstellende ook de barricade van 1848. Ik wou gij U eens kondt voorstellen, dat gij en ik hadden geleefd in dat jaar 1848, of dergelijke periode, want bij den coup d'état van Napoleon is er ook weer iets geweest. Ik zal U geen hatelijkheden zeggen — dat is ook het doel nooit geweest — ik tracht U duidelijk te maken in hoeverre 't verschil dat tusschen ons gekomen is, in verband staat met algemeene stroomingen in de maatschappij, en als zoodanig iets heel anders dan expres er op aangelegde hatelijkheden. Neem dus dien tijd 1848.
Wie stonden toen tegenover elkaar, die men als typen kan nemen van al de rest? Guizot, minister van Louis Philippe eenerzijds, Michelet en Quinet met de studenten aan den anderen kant.
Ik begin met Guizot en Louis Philippe, waren die slecht of tiranniek? Niet precies; 't waren lui naar ik 't zie, als b.v. Pa en grootvader, de oude Goupil. Personen enfin, die er almachtig eerwaardig uitzien, diep — ernstig — doch bekijkt men ze een beetje scherp en

van dichtbij hebben ze iets lugubers, dofs, flauws zelfs dermate men er wee van wordt. Is dit te veel gezegd???

Behoudens variatie van positie zelfde geest, zelfde karakter. Is dat mis gezien van mij???

Quinet nu b.v. of Michelet of V. Hugo, (later) was 't verschil tusschen hen en hun tegenpartij almachtig groot? Ja, maar oppervlakkig zou men dat niet gezegd hebben, ikzelf heb *indertijd* tegelijk een boek van Guizot en een boek van Michelet even mooi gevonden. Doch in mijn geval, naarmate ik er dieper in kwam, zag ik onderscheid en *tegenstrijdigheid*, wat meer is!

Enfin dat het eene dood loopt, vaag verdwijnt en integendeel in 't andere iets oneindigs blijft. Er is sedert veel gebeurd. Maar ik houd het er voor, dat als gij en ik *toen* geleefd hadden, gij aan den kant van de Guizots waart geweest, en ik aan den kant van Michelet. En beiden consequent blijvende, met een zekere melankolie ons rechtlijnig als vijanden tegenover elkaar hadden kunnen bevinden, b.v. op zoo'n barricade, gij er vóór als soldaat van 't gouvernement, ik er achter als revolutionnair of rebel.

Nu in 1884, *toevallig zijn de cijfers net dezelfde, slechts even omgedraaid*, staan we *weer* tegenover elkaar, doch barricades zijn er nu wel is waar niet. De geesten, die 't niet eens kunnen worden, echter wel degelijk.

Le moulin n'y est plus, mais le vent y est encore.

En we zijn, mijns inziens, in verschillende kampen tegenover elkaar, daar is niets aan te doen. En of ge wilt of niet, *gij* moet voort, *ik* moet voort. Doch wegens we broers zijn, laat ons 't coupeeren elkaar dood te schieten b.v. (in figuurlijken zin).

Doch elkaar helpen kunnen we niet dermate, als twee lui die in 't zelfde kamp aan elkaars zij staan. Neen, komen we in elkaars nabijheid, we zouden in elkaars vuur loopen.

Mijn hatelijkheden zijn kogels niet op U, die mijn broer zijt, gericht, maar wel in 't algemeen op de partij, waar ge nu eenmaal in zijt.

Uw hatelijkheden beschouw ik ook niet als expres gemikt op mij, maar, *ge schiet op de barricade*, en meent U daarmee verdienstelijk te maken, en ik ben nu eenmaal daarin.

Denk hier eens over als ge wilt, want ik geloof niet, dat ge erg veel kunt afdingen hierop, ik kan niet anders zeggen, dan dat ik geloof, 't ± zoo in elkaar zit.

Ik hoop, gij dit wat ik in figuurlijken zin zeg, vatten zult. Noch

gij noch ik bemoeien ons met de politiek, maar wij zijn in de wereld, in de maatschappij, en vanzelf groepeeren zich gelederen van menschen. Kunnen de wolken er zelf *heel* veel aan doen, of ze tot de eene donderbui of tot de andere hooren? of ze dragers zijn van positieve of negatieve electriciteit? Doch nu is het ook weer waar, menschen geen wolken zijn. Men maakt als individu een deel uit van 't geheel, dat de menschheid uitmaakt. In die menschheid zijn partijen. In hoeverre is 't eigen wil, in hoever fataliteit der omstandigheden, dat men tot de eene of tot de tegenoverstaande partij hoort?
Enfin 't was toen '48, 't is nu '84; le moulin n'y est plus, le vent y est encore. Tracht echter voor Uzelf te weten, waar ge eigenlijk in zijt, zooals ik voor mezelf dat tracht te weten.
Gegroet, Vincent.

380

Waarde Theo, (30 September '84).
Hierbij stuur ik U twee photographies; ge krijgt er ook nog later twee van wevers.
Ik was voornemens 12 photographies te laten nemen — eene serie Brabantsche voorstellingen, waaronder ook de 6 welke ik voor Hermans maak.
Ik was voornemens die aan eenige illustraties te zenden, om te zien werk te krijgen of althans bekend te worden.
Maar ik zie er van af, daar de photograaf slechts epreuves geeft, die zonder of althans veel te weinig het eigenlijke clair-obscur teruggeven, dan veel en slecht retoucheert, en toch nog dikwijls donker laat wat op 't schilderij licht is en omgekeerd.
De wevers laat ik echter nog een proef mee nemen in carte de visite slechts, omdat ik hier zoover van de illustraties af ben, dien ik toch een middel te vinden om op andere wijze dan door woorden eenige connecties aan te knoopen.
Ik hoop dezen winter verscheidene teekeningen te maken, juist ook van dezelfde composities voornoemd, en die b.v. eens aan de London News te zenden, die, als ge 't opgemerkt hebt, dikwijls beter is nu dan de Graphic, en onder anderen pas een zeer mooie Frank Holl heeft gegeven, en een mooi landschap met schapen.
Ik heb dezen laatsten tijd juist hard gewerkt, ik geloof in verband met andere agitatie, zelfs me overwerkt. Tenminste ik ben

triest gestemd, en een en ander heeft mij dermate aangegrepen, dat ik veel dagen heb dat ik betrekkelijk machteloos ben.
Ik kan niet eten en ik kan niet slapen, dat wil zeggen te weinig, en daar wordt men slap van.
Maar ik zal er wel weer overheen komen, juist omdat ik vrij goede berichten heb uit Utrecht.
Maar ik houd veel zorg, omdat ik vrees het lang duren zal eer zij geheel is hersteld.
Misschien duurt het bij mezelf ook lang, eer ik er over heen ben.
Ik blijf het erg betreuren Theo, dat ik aan de eene, gij aan de andere zijde van een zekere barricade staat, die in *straatsteenen* nu wel niet meer te zien is, maar in 't maatschappelijke wel degelijk nog bestaat en doorgaat.
Op die lithographie van Daumier of Lemud, van wie beiden 't ook zij, is 't hoofdmotief juist een persoon, wiens historie ik me herinner.
Er waren twee broers en die stonden aan *denzelfden* kant, en beiden vielen een dag na elkaar voor *dezelfde zaak*.
Dat had *kunnen* zijn in ons geval, maar gebeurt nu zoo goed als zeker nooit. Ik voor mij weet genoeg, de toekomst quand même altijd zeer moeielijk blijft voor me, en ik weet zoo goed als zeker, dat het mij in de toekomst niet, wat de menschen noemen, *goed* zal gaan.
Ik geloof, dat Pa ook wel iets voelt van dat het meer fataliteit dan opzettelijke toeleg is bij eventueel beslist verschil van opinie. Maar ik wou dat ik niemand *raakte*, dat Pa niet soms *vlak* voor me was gaan staan. Enfin, soms denk ik wel eens, in alle geval het schilderen veel noodlottigers coupeeren kan en 't anders nog erger ware. Ik heb voor de toekomst nu geen andere plannen dan door te gaan met mijn Brabantsche motieven, totdat ik ze zoover heb, ik ze b.v. in België kwijt raak, en elders wat teekeningen verkoop.
Dan, als ik ietwat vasten grond voel, wou ik nog wel eens naar de mijnwerkers terug.
Ik vraag van U niet dat gij b.v. met mijn werk sympathiseeren zult, doch als ooit ge een ressource weet, zeg het mij. Rappard is èn in Drenthe èn weer op Terschelling geweest, en schijnt een goede vangst van studies te hebben gehad. Hij komt waarschijnlijk in October weer een poos hier.
Gegroet, t. à t. Vincent.

Het schilderij van den zaaier is even groot als de spinster, de kleur van den grond is neutraal, doch eenigszins rose, verderop lichtgroen.
De kiel van den man is blauw en de broek bruin. De slopkousen vuil linnen; ik verbeeld me, dat in 't schilderij de kop tegen de lucht uit beter is, dan in de photographie.
Zeg eens Theo, wat de barricade aangaat, gij weet er een tijd in mijn leven geweest is, dat ik ook in het vaarwater der Guizots enz. geweest ben.
Maar *toen* ik er spijt van kreeg, weet gij dat ik ook met energie en vasthoudendheid mij omgedraaid heb.
De nieuweren van *nu* willen *mij* echter *niet hebben*; ook al goed, *daar geef ik niets om; en* als menschen *en* als schilders is 't geslacht van omstreeks '48 mij liever dan omstreeks '84, maar wat '48 betreft, *niet* de Guizots maar de *revolutionairen*, *Michelet*, — en ook de *boerenschilders van Barbizon*.

381

Waarde Theo. Ziehier de twee photographies van de wevers — volgende week hoop ik nog u te zenden twee motieven van de decoties voor Hermans.
Ik wou U er eens over schrijven dat ik van den winter, misschien de volgende maand reeds, voor een tijdje van hier ga, ik heb gedacht over Antwerpen — ik heb gedacht over den Haag.
Doch ik heb nu dezer dagen gedacht over iets, dat wellicht nog beter is. Vooreerst ik wil in alle geval eens een beetje stadsleven hebben, een beetje verandering van entourage, daar ik een vol jaar of meer òf in Drenthe òf te Nuenen ben geweest. En ik geloof dit mij een goede afwisseling zal wezen in 't algemeen voor mijn stemming, die vooral den laatsten tijd niet zoo opgewekt was of kon zijn, als ik wel zou willen.
Ziehier nu, in den Bosch woont Stracké, de beeldhouwer, die tevens directeur is van de Teekenakademie aldaar, ik zag een terre cuite van een leerling van hem, en hoorde bij die gelegenheid dat Stracké volstrekt niet onwillig is of onverschillig, voor wie in deze buurt iets aan kunst doen. Dat hij in den Bosch verscheidene modellen heeft voor de akademie, en dat er lui zijn, die hij gelegenheid geeft om naakt te teekenen of te modeleeren in klei.
Waarschijnlijk moet men echter *zelf 't model betalen*, maar dat is niet zoo heel duur, en verder heeft men een goed lokaal, waar men

niet voor betaalt. Wat hier van is ga ik verder onderzoeken, en dan is het niet onmogelijk, dat eens op de wijs, dat b.v. Breitner naar Cormon is gegaan, ik eens naar Stracké ga. Dit zou in de buurt zijn en 't zou ook 't goedkoopst uitkomen.

Ik heb mij aangeschaft een zeer mooi werk over anatomie: Anatomy for artists van John Marshall, dat wel duur was, doch waar ik ook mijn leven lang nut van hebben zal, want het is zeer goed. Bovendien heb ik ook wat ze aan de Ecole des Beaux — Arts gebruiken, en wat ze te Antwerpen gebruiken.

Zulke dingen maken echter groote gaten in mijn zak, ik zeg U dit alleen om het u toch in vredesnaam begrijpelijk te maken, dat als ik nu terwijl ik hier in huis ben, Pa en Moe niet betaald heb er voor, dit niet is omdat ik niet *wil* betalen, doch omdat ik veel uitgaven heb gedaan, die ik voor mij nu eenmaal niet overbodig vind. De sleutel van *veel* dingen is de grondige kennis van het menschelijk lichaam, maar het *kost ook bepaald geld*, die te leeren. En ik vind bovendien dat *kleur*, dat *clair-obscur*, dat *perspectief*, dat *toon*, dat *teekening*, alles enfin, ook wel degelijk bepaalde wetten heeft, die men bestudeeren moet en kan zooals chemie of algebra.

Dit is lang de gemakkelijkste opvatting der dingen niet, en iemand die zegt: ,,o, het moet alles van nature er in zitten'', maakt er zich makkelijk af. *Als* dat afdoende was! Doch 't is niet afdoende, want al weet men nog zoo veel *instinctmatig*, men moet *juist* dan nog driedubbel meer zijn best doen mijns inziens, om van *instinct* te komen tot *la raison*.

Ge moet U niet voorstellen, dat ik bij 't werk van Hermans heb verdiend, ik kreeg den eersten dag twee facturen van de spieramen, doeken en een aantal tubes verf, die bedroegen *meer* dan ik van hem ontving om ze direct af te doen.

Ik zeide tot hem, dat ik niet wou die rekeningen bleven staan, en of hij ze op *zijn* naam wilde stellen, of dat hij me wat vooruit wou geven. O neen, zei hij *laat ze maar staan, dat hoeft niet direct betaald te worden.* Ik zei: *ja wel, ze moeten direct betaald worden.* Toen gaf hij me f 25.

Toen kreeg ik al mijn kosten voor model, niet rekenende mijn tijd, moeite, etc. maar sedert zag ik van hem geen geld meer, *wat ik ook niet gevraagd* heb. Integendeel, omdat mijn werk hem beviel van 't eerste tot 't laatste, *reken ik mezelf desnoods reeds betaald.* Daar bovendien de doeken mijn eigendom blijven, en ik voor mezelf dien te weten, wat ikzelf er aan moet ten koste leggen

Maar genoeg, ik heb dus sedert die spanramen, doeken, etc. zeker een f 20 onkosten gehad, misschien nog meer, maar heb die nog niet eens terug. Alleen de man is content en met me ingenomen. Is het dan goede politiek om geld te vragen? Men moet m.i. daarmee oppassen, juist als de *lui content zijn, eer zijn prijs verminderen dan vermeerderen.* Vooral waar après tout de som niet zóó is, dat 't al dan niet ontvangen ervan bijzonder veel gewicht in de schaal legt. Als ik er kom, zal ik er juist komen door goedkooper te werken dan anderen misschien, en door de liefhebbers het makkelijk te maken.
Nu Hermans is *heel goed* en een man om aan te houden, en hij is wel degelijk rijk — doch — altijd gierig geweest eer dan mild. Heel iets anders dan een eigenlijk gierigaard maar après tout, *ik verdien minder, heel wat minder dan niets.*
Maar dit merkende ben ik er heel vriendelijk en voorkomend tegen in. Ik heb een heel prettigen, gezelligen *vriend* aan hem, en het is bepaald treffend om een man van 60 jaar zijn best te zien doen om nog schilderen te leeren, met dezelfde *groenheid* van enthousiasme alsof hij 20 was.
Wat hij doet is niet mooi maar hij werkt hard, en heeft 4 van de 6 van mij gecopieerd reeds, met een ander sentiment, en het zijne heeft iets raddeneeuwsch, iets boeren-Breughel-achtigs.
Ge hebt mij wel eens gesproken van dat ik altijd geïsoleerd zou worden, dat geloof ik niet, dan vergist ge U toch bepaald in mijn karakter.
En ik voor mij ben volstrekt niet voornemens minder hartstochtelijk in ideëen of in leven te worden dan ik ben. Geenszins — laat ik mijn hoofd stooten, laat ik zelfs me vergissen dikwijls — ongelijk hebben dikwijls — dat gaat ook slechts voor zoover 't voeten heeft — au fond ongelijk heb ik echter niet.
't Zijn noch de beste schilderijen, noch de beste menschen, waar geen fouten of partis pris in zijn.
En nog eens al schijnen deze tijden tam, ze zijn het toch niet. Ik spreek ook bepaald tegen, dat mijn bewering van dat zekere partijen nog even sterk tegenover elkaar staan in '84 als in '48, *overdreven* zou wezen.
't Is *iets anders* als die *sloot* van U, dat verzeker ik U — ik spreek hier van de partijen meer dan precies van U en mij, maar gij en ik hooren ook *ergens* toe niet waar, staan of rechts of links, 't zij we ons daar al dan niet van *bewust* zijn.

Ik voor mij heb in alle geval een partis pris dan als ge wilt, en als gij meent het te doen is voor U *noch* rechts *noch* links te staan, ik neem de vrijheid de uitvoerbaarheid daarvan ten sterkste te betwijfelen.
En vooral 't praktisch nut.
Ik heb een betrekkelijk goeden brief uit Utrecht gehad, dat ze in zoover hersteld is, dat zij een tijd naar den Haag kan gaan. Maar ik ben er nog verre van gerust op. De toon van haar brieven is veel meer zelfbewust, veel juister en minder bevooroordeeld, dan toen ik haar in 't begin kende. Iets tevens als de klacht van een vogel, wiens nest is uitgeroofd — tegen de maatschappij is zij minder *nijdig* dan ik misschien, doch ze ziet toch ook er de ,,kwajongens die de nesten uithalen'' in, en die daar schik in hebben en lachen.
Zeg eens wat aangaat dat wat ik barricade, gij slootje noemt, er is nu eenmaal een oude maatschappij, die *mijns inziens door eigen schuld* ten onder gaat — er is een nieuwe maatschappij, die is ontstaan en gegroeid en nog verder gaat.
Kortom er is 't geen uitgaat van de revolutionaire en er is wat uitgaat van anti-revolutionaire principes.
Nu vraag ik U, of gezelf niet dikwijls hebt opgemerkt, dat de politiek van tusschen dat oude en 't nieuwe in zweven niet houdbaar is? Denk hier eens over.
Vroeger of later eindigt het met dat men royaal òf rechts òf links gaat staan.
Het is geen slootje. En nog eens, toen was 't '48, nu is 't '84; toen was er een barricade van straatkeien — nu niet van straatkeien, maar een barricade wat regardeert het onvereenigbare van oud en nieuw, o die is er nog wel zeker, in '84 evenzeer als in '48. Gegroet,

t. à t. Vincent.

382

Waarde Theo, (22 October '84).
Ziehier nog een paar cartes de visite, om U een idee te geven van die decoratie voor Hermans, waarvan dit twee doeken zijn. Rappard is hier dezer dagen, en laat U groeten. Hij heeft een heel mooie studie van een meisjeskop gemaakt, en een van een boerenerf en twee kleine van ossekarren. En er moeten er nog verscheidene bijkomen, waar hij plan op heeft.

Ik ben werkende aan een figuur van een herder met grooten mantel om, die van 't zelfde formaat is als de spinster.
En overigens een studie van twee knotwilgen met de gele blaren van populieren er achter, en een kijkje over de velden.
Het is buitengemeen mooi hier dezer dagen met de herfsteffecten. Over 14 dagen zullen we de echte chûte des feuilles hebben, als al wat aan de boomen zit er in enkele dagen afvalt.
Als ik met dien herder wat voorspoed heb, zal 't een figuur worden, waar iets van het *heele oude Brabant* in zal zitten. Enfin hij is nog niet klaar, en we zullen zien hoe hij wordt.
Ge hadt wel eens een woordje kunnen antwoorden op wat ik U laatst schreef, komt me voor, al was 't alleen wegens 't Uw eigen idees zou wakker maken wellicht. Ik voor mij, ondanks veel oud en nieuw verdriet, twijfel hoe langer hoe minder aan mijn toekomst, èn wat mijn werk èn zelfs ook wat mijzelf betreft.
Toch weet ik dat in beide opzichten ik veel strijd zal hebben, dat èn mijn werk èn ikzelf tegenkanting zullen krijgen, een slechten indruk zullen maken in *veel* gevallen, doch *niet in alle*.
En wat mijn werk betreft, met den dag meer word ik feller er op, en krijg ik een opgewektheid terug *als was ik* 20 *jaar*.
Ik moet dan ook doorzetten ik eens naar Antwerpen ga; indertijd heb ik dikwijls genoeg dingen verkocht, die door autoriteiten onverkoopbaar waren verklaard.
Als ik indertijd iets *wou* verkoopen, dan sprong 't niet altijd af als ik eenmaal het wilde, dat iemand dit of dat nemen zou. En misschien hebt gij gelijk, dat ikzelf maar voor mijn werk een weg moet zoeken, en mijn eigen handelaar worden. Enfin.
Gegroet, t. à t. Vincent.

383

Waarde Theo, (October '84.)
Ziehier een paar kleinere photo's naar de studies, waar ge reeds de grootere van hebt.
Ik stuur ze, omdat ik wil dat, als 't eens voorkomt, ge iets van me kunt laten zien.
Rappard is nog altijd hier en blijft nog wel een week, daar 't werk hem buitengewoon vlot.
Hij maakt spinsters en verscheidene studiekoppen, heeft reeds een stuk of 10 studies gemaakt, die ik alle mooi vind.
We hebben samen nog al gepraat over het impressionisme, ik

geloof, dat gij zijn werk daaronder zoudt rangschikken. Doch hier in Holland is het moeielijk er uit wijs te worden, wat het impressionisme eigenlijk wil zeggen.
Maar èn hem èn mij ook interesseert het zeer, wat het streven van tegenwoordig is. En zeker is het dat er onverwachte, nieuwe opvattingen beginnen te komen. Dat schilderijen weer in heel anderen toon beginnen geschilderd te worden, dan eenige jaren geleden. Het laatst wat ik gemaakt heb, is een nog al groote studie van een populierenlaan met de gele herfstblaren, waar de zon hier en daar schitterende plekken maakt op de afgevallen blaren op den grond, die afgewisseld worden door de lange slagschaduwen der stammen. Aan 't eind van den weg een boerenhuisje, en de blauwe lucht er boven tusschen de herfstblaren door. (Zie blad. 443).
Ik geloof dat over een jaar, dat jaar doorbrengende ook weer met veel en aanhoudend schilderen, ik van manier van schilderen en van kleur nog veel zal veranderen, en dat ik eer nog iets somberder dan lichter zal worden.
Het werk van Rappard is ook in een veel lager gamma nog geworden. De koppen die hij schildert tegenwoordig, herinneren als effect aan zekere studiekoppen van Courbet b.v. Maar 't wordt verduiveld goed, dat kan ik U verzekeren.
Door een en ander ik besprak met hem, kan 't wel wezen ik liever hier blijf en hier doorwerk, dan naar elders ga. Ik heb door zijn bezoek weer eens nieuwe idees voor mijn eigen werk gekregen, en heb zooveel dingen in mijn hoofd die ik graag maken zou, dat après tout ik moeielijk kan uitstellen er direct op door te gaan. Bovendien wou ik voor Nieuwejaar mijn verfrekeningen in 't evene brengen, en kan het geen extra uitgaven lijden.
Want als ik naar Antwerpen ging, zou ik natuurlijk er veel willen werken, en zou er modellen voor noodig hebben, die ik vrees voor 't moment te duur zouden uitkomen.
Doch in 't algemeen raadt Rappard het mij ook aan om niet nu direct, maar na nog eenige maanden hier geschilderd te hebben, het te doen, en te trachten er een pied-à-terre te krijgen om nog naaktstudies te maken. Doch als ik eerst nog eens een 30-tal koppen hier schilder, zal ik meer van Antwerpen kunnen profiteeren, en aan die 30 koppen begin ik nu, of liever ben ik reeds begonnen met een groote buste van een herder.
Rappard heeft dezen zomer in Drenthe en op Terschelling datzelfde gedaan, en het heeft hem een heel eind doen opschieten.

Ik heb pas gezien een reproductie van Lhermitte: le Cabaret, twee werklui en eene vrouw, kent gij dat?
Dezer dagen hebben Rappard en ik groote tochten gemaakt, en zijn huis aan huis bij de menschen binnengegaan; we hebben enorm veel moois gezien, juist door de prachtige herfsteffecten.
En ook nieuwe modellen ontdekt.
Misschien zullen er nog wel enkele andere schilders 't volgend jaar eens in deze streek komen. Ik wou dat wel, want men moet niet al te lang aan een stuk zijn zonder eens schilders te zien. Enfin — wat dat betreft — ik zal nog wel nieuwe kennissen krijgen eer 't veel verder is in elk geval. Gegroet ook van Rappard,

t. à t. Vincent.

384

Waarde Theo,
Uw brief heb ik ontvangen, en ik dank U daarvoor en voor het ingeslotene.
Dat gij schrijft, dat gij weer voor Uw kwade half jaar staat, want dat duurt geloof ik ½ jaar, is niet precies een prettige tijding voor U om te schrijven, noch voor mij om te ontvangen.
Wij moesten echter zien er iets aan te doen, om te maken het beter ging voor ons beiden.
Vóór ik Uw brief en ingeslotene ontving, had ik reeds iets gedaan, wat ge wel niet goed zult vinden, doch waaromtrent ik uw opinie ook niet veel tel, moet ik tot mijn leedwezen zeggen. Ik heb nogmaals een poging in 't werk gesteld om weer op goeden voet met Mauve te komen, zoo mogelijk ook met Tersteeg. Ik weet niet of dat gelukken zal; ik moet echter meer ruimte hebben, want met den besten wil van de wereld, als men zooals ik nu, *een vol jaar en langer* gansch buiten de schilderswereld is geweest, raakt men buiten doodgewerkt en moet zich opfrisschen.
Het is volkomen waar wat gij zegt:
,,dat als ik goede schilderijen maak, ik er eer iets door tot stand brengen zal, dan door over revolutionaire kwesties te discoureeren.''
Dit vind ik zelfs dermate waar, dat ik terwijl ge dit schreeft, juist weer een démarche deed rechtlijnig voor den vooruitgang van mijn werk, juist door te vragen weer eens op 't atelier van Mauve eenige studies te schilderen.
Op de bovengenoemde zinsnede in uw brief volgt direct de vraag: of ik U soms nieuwe elementen aan de hand kan doen over de hervormingskwesties in den handel.

Wil ik er U een aanraden in Uw en in mijn persoonlijk belang, laat het algemeene staan, steun mijn démarche bij Mauve en bij Tersteeg.
Help me vlot worden en geld verdienen, niet alleen door het geld te sturen, doch ook door uw invloed en meer samenwerking, en beter allooi van vriendschap.
Er zit kracht genoeg in me om wat te kunnen, en te verdienen ook. En dan — zooals gezelf zegt — als ik vorder met mijn schilderijen en een goede, zelfstandige positie herover, ben ik meer waard dan nu.
Dan, later dus, als 't me wat beter gaat, wil ik heel graag trachten U nieuwe elementen te geven voor die kwesties van hervorming in den handel, waaromtrent ik wel degelijk mijn idees heb, die voortvloeien uit eigen ondervinding van wat *hinderlijk* is voor den vooruitgang van de schilders, en welke soort dingen het schildersleven soms ondragelijk maken.
Nu vind ik 't moment niet om U daar lang over te schrijven. Ik zeg alleen dit: als *gij* of als *ik* geld noodig hebben om vooruit te komen, en als we maar met halve kracht werken kunnen op 't moment, om finantiëele redenen, moeten we zorgen we dit krijgen, en tobben tot we 't hebben. *Niet redeneeren:* ,,we staan voor een half jaar, dat in 't finantiëele slecht zal zijn, dus *schik je daarnaar*''. Wat er *moet* zijn, dat *kan* ook gevonden worden. Ik heb aan Mauve geschreven en aan Tersteeg. Wilt gij appuyeeren, tant mieux.

t. à t. Vincent.

Versta me echter wel, ik heb niet klagenderwijs geschreven aan Mauve of aan Tersteeg. Integendeel, maar ik heb zoo krachtig ik kon gezegd: geef me nog eens gelegenheid eenige studies te maken bij Mauve.!
Dat heb ik gevraagd, niets anders, en daar heb ik ook alleen behoefte aan. Het geldelijke moeten zij ook niet eens in gemengd worden. Als ik 't zelf niet uitsparen kan, moet gij een uiterste poging doen om me een extra frs 100 te zenden, want ik ga niet voor lang. Of als gij absoluut niet kunt, moet Pa voor zien te schieten.
Ik zal er op hameren, tot ik het er bij Mauve doorkrijg.
Als 't mij alleen niet lukt moeten we samen Mauve 't vragen, totdat hij 't doet. Dan, daarna, heb ik weer eenige wenken om mijn werk hier te verbeteren en er mee te vorderen.

En heb weer een pied-à-terre bij een goed, solied schilder.
En dan garandeer ik, er binnenkort wat gebeurt, 't zij dat ik exposeer, 't zij dat ik eens verkoop.
Antwoord me nu hier eens op.
Natuurlijk hoor ik misschien *niets* van M. of T.
Als ik iets hoor, schrijf ik U direct. En duurt het te lang, dan moet het herhaald worden, of door mij alleen of door ons beiden, net zooals ge wilt. Ik heb niet voor niets, sedert ik 't eerst bij Mauve was, geblokt op de gronden van teekening, zoowel als van kleur en schildertechniek.
Ik heb iets bijgeleerd, maar ik heb er Mauve of iemand anders, die heel knap is, nog eens bij noodig, niet om me over 't paard te lichten, doch om me wat courage te geven, die mij ontzinkt als het al te lang *zanikt*. Vooruit — en het bliksemt niet als 't mislukt — als 't mislukt dan opnieuw.
Het is zeer waar, dat ik dit jaar voor mijn werk eerstens, tweedens ook voor mezelf meer heb uitgegeven dan 't vorige. Hier heb ik echter geen spijt van, ik ben ook gevorderd, juist in 't geen later den boel redresseeren kan in 't schilderen, en — wat ik betreur is alleen, dat ik nog niet een paar honderd gulden *meer* heb kunnen besteden. Wat ik er mee gewonnen heb, is, dat b.v. in een morgen ik nu grifweg tegenwoordig een kop schilder naar 't model, en dat eindelijk mijn kleur degelijker en juister wordt, en er meer karakter komt in de techniek. Nu kan ik me best begrijpen het zeggen van mij: ik heb er *geld* voor noodig gehad en nog noodig — gecritiseerd wordt. Doch 't is niet weg te cijferen voor 't schildersberoep men evenzeer een bedrijfskapitaal noodig heeft, als voor eenvoudig 't schoenmakersberoep b.v.
Een bedrijfskapitaal dat na een paar jaar een zeer goede rente, althans dan om mede te beginnen, kan afwerpen, b. v. een 20%.
En later kan worden afgelost.
Om dat resultaat te bereiken moet ik hard werken, maar — mijns inziens kunt gij van uwen kant wel eens doen, wat ge vroeger zeidet te zullen doen: mijn partij trekken — niet in 't neutrale, doch in 't energiek positieve.
Ziehier nu — ik moet voor mijn vooruitgang, juist omdat het er me mee vlot, 50 koppen schilderen. Zoodra mogelijk en achter elkaar. Ik heb berekend, maar het is niet doenlijk met die kracht te werken die ik er, wat moeite en inspanning betreft graag aan spandeeren wil, *zonder* extra. Ik heb een overjas noodig gehad.

juist omdat ik mijn kleeren ook meer soigneer dan vroeger, en meer dingen; ook de verfrekeningen nemen *veel* af van wat ik krijg, zoodat om mijn plan te volvoeren in korten tijd, werkende *full* speed, (in plaats van zuinigheidshalve en toch juist *dat* kan *niets* bezuinigen, *half speed*) ik een extra frs. 100 moet zien te krijgen. Ik *moet* om Tersteeg en Mauve te winnen iets bepaald energieks doen, nu na de zaak geëntameerd te hebben. Is 't nu *per se* ondoenlijk ge me dit bezorgd? ik *moet* het ijzer nu smeden, *het is heet;* doch — beste broer en vriend, *stook 't vuur op.* Adieu,

t. à. t. Vincent.

385

Waarde Theo, (Nov. '84.)

. . . .

Dezer dagen ben ik ondanks het hier vrij terdeeg vriest, nog buiten aan 't werk, aan een nog al groote studie (meer dan 1 meter) van een ouden watermolen te Gennep, aan den anderen kant van Eindhoven.
Ik wil dat geheel buiten afwerken, maar 't zal ook wel 't laatste zijn, dat ik dit jaar buiten schilder.
Sedert ik U schreef, ben ik bovendien aan andere studies doende, onder anderen twee koppen van polderwerkers.
Ik heb nu 3 lui in Eindhoven die schilderen willen leeren en die ik stillevens leer maken.
Ik durf gerust beweren, ik in techniek van schilderen en in kleur sedert uw bezoek ben gevorderd. En dat dit nog toe zal nemen ook, il y a les premiers pas qui coûtent in 't schilderen; 't is later meer meegaande en ik heb *sommige* troeven in de hand. En ik geloof, dat daar slagen mee te halen zijn.
Nu weet ge, dat ik een démarche gedaan heb opnieuw bij Mauve en Tersteeg, om te redresseeren wat vroeger is gepasseerd.
Die démarche heb ik geen spijt van.
Maar ze hebben geweigerd zich er mee in te laten, „zeer stellig" geweigerd. Dit decourageert me niet.
Ik beschouw het als iets dergelijks, als dat men een schilderij naar een expositie stuurt en geweigerd wordt.
Men moet eerst eens of meermalen zelfs oppositie hebben.
Dus nog eens, ik heb geen spijt van mijn démarche, en zal die hoogst denkelijk herhalen, niet precies direct, maar over niet al te langen tijd.

Nu wou ik U zeggen, dat het mij zeer aangenaam zou zijn, als gij niet maar neutraal U hield in dezen, doch in tegendeel mede hielpt om er door te krijgen wat ik wil. Ik heb tegenover Mauve niet alleen, doch ook tegenover Tersteeg ongelijk bekend.
Te eer omdat ik geloof later ze zelf in zullen zien, zij van hun kant dingen radicaal *mis*verstaan hebben.
Wat ze nu nog niet zien.
Ik weet niet hoe gij mijn laatsten brief zult hebben opgenomen, die toch niet kwaad gemeend was. *Mijn* zaken *kunnen goed gaan*, en in ons beider belang wou ik, we de kracht waar we over disponeeren kunnen, concentreerden.
Ik heb *en* T. *en* M. ook met een kort woord geantwoord op hun weigering, om hun te zeggen dat: „*ik het met Tersteeg eens was betrekkelijk, dat het voor mij beter was nieuwe lui te zoeken, dan oude relaties te zoeken te vernieuwen, dat zulks wel degelijk mijn eigen idee ook is, doch dat buiten en behalve dat, ik toch vertrouwen genoeg in de toekomst heb, dat ik het niet licht zal opgeven ook zelfs oude relaties te herwinnen, beter dan vroeger zelfs.*"
Dit is mijn antwoord aan T. geweest, en is ook mijn woord aan U. Vind dit pedant van mij als ge wilt, doch het is niet pedant, maar 't is uit grondige, practische redenen, dat ik U hier vroeger op wees en nog eens op wijs.
M. X. komt dezer dagen te Nuenen terug, ik ben altijd goede vrienden met haar gebleven en 't is op mijn aanraden dat zij niet toegegeven heeft aan haar zusters, die lieten merken dat ze maar liever hadden dat ze wegbleef.

386

Waarde Theo,
Gisteren bracht ik juist thuis die studie van den watermolen te Gennep, waar ik met pleizier aan heb gewerkt en die me te Eindhoven een nieuwe kennis bezorgd heeft, die met alle geweld wil leeren schilderen, en bij wien ik een bezoek gebracht heb en we toen samen op slag zijn begonnen. *) Zoodat hij 's avonds een stilleven er op had staan, en ik de belofte van hem heb, hij er een 30-tal zal zien te maken dezen winter, waar ik telkens naar zal komen kijken, en hem er mee helpen. 't Is een looier, die

*) Deze nieuwe kennis was Anton Kerssemakers, die in het weekblad de Amsterdammer van 14 en 21 April 1912 zijn „herinneringen" aan Vincent publiceerde.

tijd heeft en geld, en circa 40 jaar is, dus kan dit iets doenlijkers worden dan Hermans, die evenwel zijn ambitie wel degelijk behoudt, en nog even hard werkt als den eersten dag, n.l. haast *al* zijn tijd er aan geeft. Deze nieuwe kerel heb ik idee spoedig kleur zal leeren zien.

Ik heb echter plan om gaandeweg de lui iets te laten betalen, maar niet in geld, doch hun te zeggen, *ge moet me tubes verf geven.* Want ik wil veel schilderen—aanhoudend, en ik wil er doorkrijgen, dat ik niet met *halve* kracht meer hoef te werken — doch van 's morgens tot 's avonds schilderen kan.

Ge moet niet denken dat ik zoo heel graag zou hebben, de lui allen mijn werk en in 't algemeen mijn doen en laten goed vonden. Integendeel, op dit moment bijvoorbeeld ben ik haast meer in mijn schik dat Mauve en T. me afgewezen hebben, dan als het andersom geweest ware. Begrijp me wel! het is, omdat ik de kracht in me meen te voelen, ondanks alles hen *toch* te krijgen.

Ik zou ook, als ik niet voelde dat ik een vast punt heb, doordat ik in de laatste jaren op het a.b.c. van teekenen en van schilderen heb geblokt — harder dan zij veronderstellen — ik zou, zeg ik, me niet tot hen gewend hebben opnieuw, en een nieuwen strijd geëntameerd, indien ik niet een vaste meening had die te *kunnen* winnen.

De *zekerheid* van te winnen heb ik evenwel geenszins, maar de *kans* durf ik op speculeeren, en ga dus ook niet achteruit nu ik begonnen ben 't publiek aan te klampen.

Ik zal juist in de worsteling zelf sterker worden en door critiek, door onwil en tegenkanting zelfs, meer leeren dan door berusting. Hetgeen ik U echter schreef, daar moet ik bepaald, bepaald op aandringen. Ik heb me een zeker aantal studies voorgesteld, waar hoe ik 't ook bereken, ik geld voor te kort kom, en die ik om geen reden ter wereld mag uitstellen. Het nieuwe jaar is in 't verschiet, tegen dien tijd moet ik eenige dingen betalen, en heb deze maand ook zelfs reeds afgedaan. Maar ik kom tekort zoodoende voor mijn werk, en als ik niet een meevaller vind, verlies ik een maand werk, en in de gegevene *mag* dat niet, en tracht een uiterste poging te doen mij een extra frs 100 te bezorgen.

Ik zal van mijn kant er op werken, van de lui die ik les geef, ook een bijdrage voor verf te krijgen.

Ik hoop dat gij voelen zult, dat juist wegens ik Mauve en T. heb aangeklampt en ze weigeren, ik — en dat binnen *heel* kort, direct

of indirect moet laten zien, ik weer iets heb uitgevoerd, en dat alle energie nu geconcentreerd moet blijven, en er *full speed* moet worden gewerkt, al zou 't iets duurder uitkomen. Dat *zal* terug komen, en wat ik zeide, daar blijf ik bij: we moeten zien van nu af van het er ingestoken kapitaal een goede rente althans te krijgen. Er *is* sedert ge hier waart een verandering in mijn kleur gekomen, waar ik toen reeds een voorgevoel van had toen ge hier waart, en *gij zult zien, dat met nog een aantal studie's, die waarover ik U nu schrijf, die in een paar maanden af moeten*, mijn studies onweerlegbaar zullen bewijzen, dat ik juist op 't gebied van kleur iets weet. Ik kan 't niet helpen, maar ik kom momenteel te kort, juist omdat ik meer geschilderd heb dan eigenlijk er af kon, en er *kan* nu niet bezuinigd worden, want met nu 't ijzer te smeden terwijl 't heet is, kunnen we belangrijke punten winnen. Ik herinner me in mijn vorigen brief gezegd te hebben: ,,dat ik uw opinie niet meer telde'', ik bedoel dat zoo niet in 't barre zooals 't klinkt, ik bedoel alleen, dat in sommige punten ik besloten ben door te zetten meer met hartstocht dan met voorzichtigheid, omdat het zóó in mijn karakter ligt, en ik mij toch niet thuis kan voelen in het koelere rekenen. En toch *reken ik ook.*
Hetgeen ik extra vraag, vraag ik ook niet in eens, doch ziehier hoe. Tracht omstreeks 20 Nov. frs 20 extra te sturen, 1 December 't gewone, omstreeks 20 December weer frs 20 extra en in Januari 't zelfde. Dan ben ik gedekt voor de einden dier maanden, en hoef geen dagen te stoppen als 't werk eischt ik geen moment verlieze.
Kan 't iets meer zijn, tant mieux, doch tracht dat wat ik hierboven vraag, althans gebeure.
En ik zal van mijn kant misschien nog wat van dien nieuwen kennis kunnen krijgen in den vorm van tubes verf.
Ik geloof niet dat ik mij vergis ten opzichte van T. en M., als ik durf zeggen, er wel degelijk een kans is om hun te raken en over te halen.
Zij zijn over te halen door *de kleur*, en ik zie kans om met me moeite te geven, overtuigend hun te wijzen, ik begrip en gevoel van kleur heb. En dan — er worden meer en meer portretten gevraagd, en er zijn er zoo heel veel niet, die dat kunnen, en ik wil probeeren om een kop met karakter te leeren weergeven. Ik ben in den laatsten tijd er juist warm voor geworden, omdat mijn begrip van kleur vaster wordt. Gij hoeft U niet *nu direct* in die

kwestie met T. en Mauve te mengen, *spaar U liever*, maar als ik b.v. in eind Januari die 50 koppen die ik maken ga, klaar heb, dan bijvoorbeeld kan 't goed zijn, *gij onverwachts* hun eens een woordje zegt.
Hermans heeft après tout *bepaald me beloofd*, me vrij te houden voor een reisje, doch met een *retour*, ergens naar toe. *Als* ik eens naar Antwerpen wil, *kan* ik hem aan zijn woord houden, en van den winter zal ik wel zien een poging te doen om daar eenig relaties te krijgen, al lukt ook dat niet de eerste keer.
Gegroet, zie ge tegen 20 Nov. me, om 't eind van deze maand te dekken, frs 20 althans zendt. Met een handdruk

t. à t. Vincent.

387

Waarde Theo,
Ge weet zeker reeds dat Pa bedankt heeft voor Helvoirt.
De decisie was mij niet onverschillig, daar in geen geval ik mede naar H. zou zijn gegaan, en of hier in mijn atelier zou zijn gebleven, of naar Antwerpen zou zijn vertrokken. Nu, voor zoover ik zien kan, is en blijft het 't beste voor mij eenvoudig door te gaan zooals het is, en hier te blijven.
Het gaat me waarachtig in den laatsten tijd niet zoo slecht. Het is waar, dat ik voor mijn werk hier niets maken kan in 't finantiëele, doch ik krijg werkelijk goede vrienden hier, en die ik geloof nog beter zullen worden.
Ik heb verleden week dag in dag uit stillevens geschilderd bij de lui, die schilderen te Eindhoven.
Die nieuwe kennis, de looier, waar ik U van verteld heb, doet buitengewoon zijn best.
Maar ik van mijn kant moet er ook wel iets voor doen, om het goed met hun te houden.
Maar ik kan niet inzien ik er bij verlies, daar ik pleizieriger werk doordat ik wat conversatie heb.
Hermans heeft zóóveel mooie voorwerpen, als oude kruikjes en andere antiquiteiten, dat ik U eens vragen wil of ik U pleizier zou kunnen doen met voor Uw kamer een stilleven van eenige van die voorwerpen, b.v. Gothieke zaken te schilderen — die welke ik tot heden met Hermans maak zijn meer eenvoudig. Doch hij heeft me juist heden gezegd, dat als ik voor mezelf eens een schilderij wil maken van dingen, die voor hem nog te moeielijk

zijn om als studie te doen, ik de voorwerpen naar 't atelier kon medenemen. Antwoord me s.v.p. hier eens op, en als gij dat wilt, dan zal ik het voor U maken, en zal ik echte dingen uitzoeken. Ik heb een kleintje klaar reeds overigens. Wat nu betreft, wat ik U gevraagd heb, om zoo mogelijk het eind van deze maand te dekken door me er frs 20 bij te sturen, ik wou gij dat doen kondt.
Het wordt beter voor mij, maar mijn onkosten worden er niet minder op, doch juist door nu zeer hard door te werken, schieten we bepaald op.
Help me dus met wat ik gevraagd heb, als 't U eenigermate doenlijk is. Want anders wordt het dezer dagen zeer lastig, en lijdt het werk meer dan ergens toe dient.
En ik zal het U in mijn werk teruggeven. Meer woorden kan ik er ook niet over zeggen.
Ik zal in alle geval die voorwerpen van Hermans vragen, en U er iets van maken, ge zult zelf zien wat ik U zeide van de kleur, dat die beter wordt. Ik heb ook weer een aquarel onderhanden van den watermolen.
Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik *weet* dat het voor U een moeielijke tijd is, maar we moeten vooruit, en het zal wel een beetje ten goede veranderen, dat zult ge zien.

388

Waarde Theo,
Hartelijk dank voor Uw brief en het ingeslotene, en ook voor wat ik nog voor St. Nicolaas ontving.........................
Ik laat de lui meer al wat ze willen van me zeggen en denken, dan ge wellicht veronderstelt, maar dit zeg ik U, dat ik niet maar omdat me iets mislukt, toegeef ik het niet had moeten beginnen, integendeel, indien ook vele malen het mij mislukt, ik vind er reden in om, al zij het onmogelijk soms op eenzelfde zaak door te gaan, nochtans wel opnieuw in dezelfde richting te probeeren, daar mijn opvattingen zijn doordacht en gewild, en ik het er voor houd dat er raison d'être voor is.
Voor mij persoonlijk is een cardinaal punt van onderscheid tusschen *voor* en *na* de revolutie — de omkeering van de sociale positie

van de vrouw, en de collaboratie die men wil tusschen man en vrouw, met gelijke rechten, met gelijke vrijheid.
Hierover uitweiden heb ik de woorden niet voor, noch den tijd, noch in de gegevene de lust. Maar genoeg, de conventioneele moraal is in mijn oog zeer *averechts*, en mag ik lijden ze door den tijd *omgedraaid* en *vernieuwd* zal worden..............
De schaduwzij van 't schilderen is de verfrekening.
En op 't moment heb ik 't daar verre van makkelijk mede. Ik heb van de gezondene f 40 (frs 80) direct reeds afgedaan. Bovendien nog aan den timmerman etc. dingen betaald. Zoodat, indien na aftrek van wat gij te betalen had, U nog frs 100 resteerde, mij resteert nog geen frs 25; en nu hoef ik momenteel daarvan wel niet te *eten* als gij, doch ik moet wel er een maand van schilderen, wat met model, wat met verf ondoenlijk wordt zoodoende.
En heb dit prettige vooruitzicht ook voor Januari, als wanneer ik nog wat moet betalen. Zoo dus waar ik over klaag en waarom ik zeide dat het eigenlijk meest bepaald *moest*, dat ik niet later doch nu een extra had, was om in godsnaam tenminste te kunnen doorwerken, 't welk indien om finantiëele redenen ik bepaald er mee vast zit, me zeer malcontent maakt. En wat ik alsdan daarom niet mezelf alleen kan wijten, omdat hetgeen ik moet betalen niet door verspillen, maar door werken komt.
Ik kan er me niet over bekommeren wat de lui van me denken, ik moet *vooruit*, dat's waar ik om te denken heb.
En ik ga dus mijn weg met een zekere eigenzinnigheid, waar ik in sommige dingen geloof en in anderen niet.
Gij — en terecht — hecht aan Uw positie, etc. niet waar, aan 't vorderen of niet vorderen, slap of krachtig gaan uwer zaken. Welnu weet, dat zeker met niet minder beweegreden dan gezelf voor 't uwe, ik ook voor mijn vak zal staan. En zonder precies heel teer te werk te gaan, doorzetten moet en zal.
En ook mijn atelier hier zeer zeker denk aan te houden, zooals b.v. Stengelin doet, die er een op de Drenthsche hei heeft, al woont hij eventueel ergens anders. Ik heb het voor een refuge gehuurd, en daar zal 't me voor blijven dienst doen.
Dus — kamers in Eindhoven nemen ware pure nonsens, en kan ik zelfs niet eens over denken.
Later een kamer in Antwerpen, best, dat's wel mijn intentie, doch ik heb primo nu geen geld er voor, en tweedens ik wil een

vrij groot aantal koppen eerst nog schilderen, waar ik mee vorderen zal, naarmate 't me maar mogelijk is de modellen te betalen. Waar in de gegevene, zooals ge zegt, niet precies de dingen naar staan.
Tracht te maken ik geen tijd hoef te verliezen, dat ik grif door kan schilderen, en ik zal doorzetten tot ik zooveel waard ben, dat de lui me tegen inwoning en verf in Antwerpen werk geven.
Er staat in Proudhon ,,la femme est la désolation du juste'' doch zou daartegen niet een antwoord zijn — le juste est la désolation de la femme? kan wezen.
Wellicht dito dito zou men zeggen kunnen: *,,l'artiste est la désolation du financier'' en er tegen in: ,,le financier est la désolation de l'artiste''.* t. à t. Vincent.

389

Waarde Theo,
Ziehier een paar krabbels naar de koppen waar ik aan werkende ben, die ik in haast en uit het hoofd maak.
Ik heb U geschreven hoe weinig ik over hield deze maand, ge weet hoe vorige maand het al ongeveer eender was.
Het is met mij zoo, en tegenwoordig meer dan ooit te voren, dat ik doorschilder zoolang ik maar geld voor model heb.
Die einden der maanden, waar ik dingen die eischen ik er mee doorga, soms *moet* laten zitten, ik kan u niet zeggen hoe ongeduldig en hoe verdrietig ik er over word.
Ik moet een 50-tal van die koppen maken terwijl ik nog hier ben, en gedurende de wintermaanden *betrekkelijk* gemakkelijk de modellen van allerlei soort kan krijgen. Nu passeeren echter de wintermaanden — als ik er niet achterheen zit — zonder dat ik er zooveel maak, als ik wil en als moet.
Reden waarom ik er dan ook achterheen zit, en ten allerzeerste er op moet aandringen, dat als 't U ook maar half mogelijk is, ge tracht mijn eind van deze maand te dekken.
Ik heb niet veel noodig, ik ben met frs 20 of frs 30 een heel eind gedekt.
Maar die zijn momenteel me meer waard dan frs 50 extra *later*.
Met goed doorwerken *komen* die 50 koppen dezen zelfden winter af. Doch er is zooveel werk en tobberij aan, dat ik ook iederen dag noodig heb.
En 't zal me juist hoop ik 't middel wezen, om tusschen U en

mij schikking te maken, die beter is voor weerskanten dan het tegenwoordige.
Gegroet, als ge geleend hebt of leenen kunt, help me hiermede. Daar ik niet al mijn verfrekening aan 't eind van 't jaar wilde hebben, heb ik deze maand zooals gezegd, reeds een deel afgedaan. Maar dat het werk er onder traîneert, is iets wat ik niet dulden kan. Ik heb van Rappard een aflevering teekeningen van Renouard gekregen ,,Le monde judiciaire'', types van advokaten, misdadigers, etc. ik weet niet of ge er op hebt gelet, ik vind ze zeer mooi. En hij is iemand m.i. van 't echte ras der Daumiers en Gavarnis. t. à t. Vincent.

390

Waarde Theo,
Ik ben zeer druk werkende aan de serie koppen uit het volk, die ik me heb voorgenomen te maken, ik sluit hier nog een krabbeltje in van de laatste, 's avonds krabbel ik ze uit het hoofd meestal even op een vodje papier, vandaar deze.
Ik zal ze misschien later in aquarel maken ook. Doch ze eerst schilderen. Hoor nu eens hier. — Weet gij, dat heel in 't begin reeds ik U altijd sprak over mijn groot respect en sympathie voor 't werk van vader de Groux? Dezer dagen denk ik *meer dan ooit* aan hem. Men moet van hem niet zien zijn enkele historiestukken, ofschoon ook die mooi zijn, ook niet in de eerste plaats enkele schilderijen, die in 't sentiment van b.v. den schrijver Conscience zijn.
Maar men moet zien van hem: Le bénédicité, Le pélérinage, Le banc des pauvres en vooral, vooral de eenvoudige Brabantsche types. De Groux is evenmin geapprecieërd als b.v. Thijs Maris. Hij is evenwel anders, doch dit hebben ze gemeen, dat zij woedende oppositie gehad hebben.
Nu — in dezen tijd, of 't publiek wijzer is weet ik niet, doch dit weet ik wel, dat het volstrekt niet overbodig is, ernstig te wegen in wat men wil en wat men doet.
En ik zou U op dit moment eenige nieuwe namen kunnen noemen van lui die weer op 't zelfde oude aambeeld hameren, waarop de Groux heeft gehamerd. Indien de Groux, toen ter tijde, zijn Brabantsche karakters in costumes moyen âge had believen te kleeden, zoo zou hij met Leys evenwijdig hebben geloopen, niet alleen wat genie, maar misschien ook wat fortuin aangaat.

Dit echter deed hij niet, en *nu*, jaren later, is men van 't middeneeuwsche aanmerkelijk teruggekomen, ofschoon Leys altijd Leys blijft, en Thys Maris Thys Maris, en Victor Hugo's Notre-Dame Notre-Dame.
Maar 't realisme, toen *niet gewild*, wordt nu *geeischt* en er is meer dan ooit behoefte aan.
Aan dat realisme, dat karakter en een serieus sentiment heeft.
Ik wil U dit wel zeggen, dat mij aangaande ik mijn roer zal trachten recht te sturen, en het doodeenvoudige, meest alledaagsche zal schilderen.
In godsnaam, hoe is het toch mogelijk dat gij niet schijnt te kunnen of willen begrijpen, dat met mijn atelier hier gevestigd te hebben en 't er voor als nog ook te houden, ik het me *mogelijk* heb gemaakt, geld genoeg voor 't schilderen te hebben, en dat als ik anders gedaan had, noch voor mezelf noch voor anderen 't goed ware uitgekomen.
Had ik dat niet gedaan, zoo zou ik misschien nog 3 jaar hebben moeten scharrelen, eer ik definitief door den zuren appel van kleur en toon hadde heen gebeten, ook bepaald wegens de kosten.
't Is nu een jaar net geleden, ik hier door den nood gedrongen arriveerde. Voor mijn *pleizier* ben ik hier zeker niet in huis, maar voor mijn schilderen, en als zoodanig vind ik 't zeer verkeerd van U, dat gij me een gelegenheid zoudt ontnemen, indien ik hier *nu* wegging, voor en alleer ik iets nieuws heb. *Ik moet voor mijn schilderen* hier nog een tijd zijn, dan zoodra dat meer definitief nog overwonnen is, ben ik content te gaan waar dan ook, waar ik 't zelfde verdien wat ik nu hier heb.
Doch achteruit gaan behoef of verdien ik niet, noch heb ik den minsten trek in, ziet ge.
En te zoeken van U ontslagen te zijn, dat heb ik nooit gedaan, doch waar gij te duidelijk me hebt laten merken, hoe weinig kans er was dat wij werkelijke zaken zouden doen samen, accepteer ik zulks voor de toekomst, dat wel.
Weet dit eens en vooral, als ik U geld vraag, ik vraag het niet voor *niets*, mijn werk dat ik er mee maak, kunt gij er voor krijgen, en indien *nu* ik daarin ten achter ben, ik ben op een rechten weg om er in *voor* te komen zelfs.
Ik sohrijf dezen nog eens om dezelfde reden als de vorige brieven; ik zit met mijn eind van de maand vast, want ik heb nog maar voor 2 à 3 dagen genoeg om mijn model te betalen.

En ik ben er beroerd over ik weer 10 dagen *vast* zal zitten of 12 deze maand.
En ten allerernstigste nog eens, kunt ge er niet iets op vinden mij te helpen aan frs 20. b.v., om dat eindje te dekken? Het is mijn tijd, die niet voldoende besteed is anders, die me aan 't hart gaat. Gegroet, t. à t. Vincent.

Waarde Theo,
Dank voor het gezondene, ik apprecieer het dat ge het hebt gedaan, omdat het er zoo op aan komt in de wintermaanden, als 't model makkelijker te krijgen is, veel te werken. **391**
Ge ontvangt over een dag of drie 12 penteekeningetjes naar studiekoppen.
Ik voel me après tout 't meest thuis als ik aan figuur werk.
En 't komt me ook voor, dat er meer karakter is in b.v. die koppen, die ik te 's Hage reeds maakte en enkele andere figuren, dan in 't overige wat ik deed. En 't zal misschien verstandig zijn, nog meer uitsluitend me op 't figuur te concentreeren.
Alleen 't figuur staat toch altijd ergens in, en de entourage komt men soms ook vanzelf toe, als zijnde het onmisbaar ze te maken.
Moe wou hierbij schrijven, ik maak het dus kort daar ik U dezer dagen toch die penteekeningen zend.
Ik weet niet vooruit wat ik doen zal met die koppen, doch ik wil het motief uit de karakters zelf afleiden.
Ik weet echter wel waarom ik ze maak, en waartoe in 't algemeen.
Ik ben wel nieuwsgierig vroeger of later dat schilderij te zien, dat gij hebt gekregen. *)
De sage zelf begrijp ik nu niet precies, wat men er mee wil.
Daarom niet, omdat ge zegt: het figuur is Dante-achtig, doch, het is symbool van een kwaden geest, die de lui in den afgrond lokt. Zeker kan zulks moeielijk samengaan, daar het sobere, strenge figuurtje van Dante, geheel doordrongen van verontwaardiging en protest tegen wat hij had zien gebeuren, in protest tegen de gruwelijke, middeneeuwsche misbruiken en vooroordeelen, zeker een der oprechtste, eerlijkste, nobelste is, die denkbaar zijn. Kortom, van Dante zeide de lui: ,,Voilà celui qui va en enfer et qui en revient'', heel iets anders *er zelf in te gaan en weer uit te komen*, dan 't satanieke, *anderen er in lokken*.

*) Bedoeld is een schilderij van den Zweedschen schilder Josephson — de voorstudie van zijn later beroemd schilderij: De Waternix.

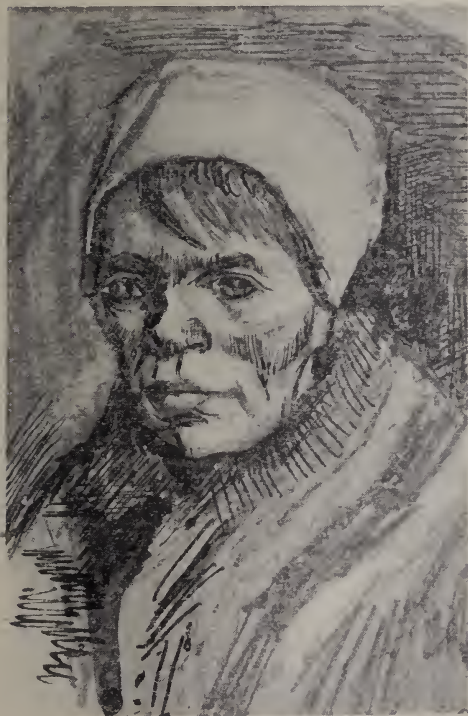
Gevolgelijk, een Dante-achtig figuur kan men niet een satanieken rol laten spelen zonder enorme misvatting van karaker.
En 't silhouet van een Mefisto is machtig anders dan van Dante. Van Giotto schreef men in zijn tijd ,,le premier il mit ,,la bonté'' dans l'expression des têtes humaines''. Giotto schilderde Dante, en met veel gevoel zooals ge weet, want ge kent 't oude portret. Waaruit ik conclusie trek, de expressie van Dante, hoe triest en melankoliek, is essentieel een uitdrukking van iets oneindig goeds en teers. Satan of Mefisto stel ik me dan ook gansch niet Dante-achtig voor. Doch reden te meer, waarom ik wel nieuwsgierig ben eens te zien, hoe het op 't schilderij in elkaar zit.
Gefeliciteerd met Nieuwejaar. t. à. t. Vincent.

392

Waarde Theo,
Hierbij nog eenige krabbels van koppenstudies. Van thuis hoorde ik ge een goed jaar hadt gehad, en een aanbieding van frs 1000 per maand, die ge geweigerd hadt. Ik kan me begrijpen dat bij G. & Co. eenmaal zijnde, ge er blijft, 't is een van de eerste groote huizen geweest, welnu, 't zou ook nog wellicht verscheidene concurrenten kunnen overleven.
Echter ik blijf 't er voor houden, dat het met 't jaar moeielijker zal worden de routine, die de schilderijhandel tot heden volhoudt, door tevoeren en een nieuwe taktiek van zaken doen nu te vinden, zal 't gebeuren? misschien wel niet.

Haast geen jaar begon ik, dat een somberder aspect had in een somberder stemming, en ik verwacht dan ook geen toekomst van succes, doch een toekomst van strijd.
Het is buiten triest, de velden een marnier van klonten zwarte aard en wat sneeuw, meestendeels enkele dagen daartusschen van mist en slijk, de roode zon 's avonds en 's morgens, kraaien, verdord gras en verlept rottend groen, zwarte boschjes, en de takken van de populieren en wilgen nijdig als ijzerdraad tegen de trieste lucht.
Dit, ik zie 't in 't voorbij gaan, en 't is alleen in harmonie met de binnenhuizen, erg somber in deze donkere winterdagen.
Het is ook in harmonie met de physionomie van boeren en wevers. De laatsten hoor ik niet klagen, maar ze hebben 't bar. Een wever, die hard doorwerkt, maakt een stuk van 60 el b.v. in de week. Terwijl hij weeft, moet een vrouw voor hem zitten spoelen, dat is de klossen garen winden, dus zijn er *twee* die werken en er van leven moeten.

Op dat stuk wint hij netto b.v. f 4.50 in die week, en als hij 't naar den fabrikant brengt, krijgt hij menigmaal tegenwoordig de boodschap, dat hij pas over 8 of 14 dagen een nieuw stuk kan meenemen. Dus loon laag niet alleen, maar werk vrij schaarsch.
Er is dan ook dikwijls iets gejaagds en onrustigs in de lui.
't Is een andere stemming dan die van de charbonniers, die ik bijwoonde in een jaar van grèves en veel ongelukken.

Dat was nog wel erger, maar toch het is hier nu ook dikwijls navrant; de lui zijn stil, en letterlijk *nergens* hoorde ik iets, wat naar oproerige redenaties geleek.
Maar ze kijken evenmin vroolijk als de vigelante paarden of de schapen, die per stoomboot naar Engeland worden getransporteerd.
Gegroet, ik hoop dat ge zult kunnen sturen, ik heb niet heelemaal een gulden meer, en moet vandaag nog eenige uren model hebben, dus morgen zit ik weer vast, doch wellicht komt Uw brief.
t. à t. Vincent.

393

Waarde Theo,
Ge zoudt mij een zeer groot genoegen doen, met nog voor me te zien te krijgen:
Illustration No. 2174, 24 Octobre 1884.
't Is reeds een oud No., doch aan 't bureau zal men 't nog wel geven. Er staat in een teekening van Paul Renouard, een grève van wevers te Lyon. Ook een uit eene serie over de Opera, waarvan hij ook etsen heeft uitgegeven, naar er staat — le Harpiste, die ik erg mooi vind.
Dan heeft hij nu ook nog pas gemaakt Le monde judiciaire, die ik van Rappard kreeg, ge kent die waarschijnlijk uit de Paris Illustré van Damas.
Maar de teekening van de wevers vind ik 't mooist van alle, en er is zooveel corps en volheid in, dat me dunkt die teekening zich goed zou houden bij Millet, bij Daumier, bij Lepage.
Als ik denk hoe hij tot die hoogte is gekomen door van 't begin af naar de natuur te werken zonder andere lui te volgen, en hoe toch hij in harmonie is met de heele knappe lui, ook wat techniek betreft, al heeft hij van 't begin af zijn eigen manier van doen gehad, dan vind ik hem alweer een bewijs van dat, als men maar doorgaat met zich aan de natuur te houden, het met 't jaar beter wordt.
Waar met den dag meer ik van overtuigd word, is dat die lui er *niet* komen, die van het worstelen met de natuur geen hoofdzaak maken.
Ik vind dat men als men de meesters met aandacht heeft getracht na te gaan, men hen allen terugvindt op zekere momenten, diep in de werkelijkheid. Ik bedoel, wat men noemt hunne *scheppingen*, zal men ook zien in de werkelijkheid, naarmate men

soortgelijke oogen, soortgelijk sentiment heeft als zij. En ik geloof dan ook dit, indien de critici of kenners meer met de natuur vertrouwd waren, hun oordeel beter zou wezen dan nu 't de routine is slechts in schilderijen te leven, en die onderling te vergelijken. Wat natuurlijk als zijnde één kant van de kwestie in zijn verband goed is, doch solide basis mist, als men de natuur gaat vergeten en niet diep doorkijkt.
Kunt gij niet begrijpen, dat ik hierin misschien geen ongelijk heb, en om nog duidelijker te zeggen hoe ik het meen, is het niet jammer, dat gij b.v. zelden, of haast nooit meer komt in die binnenhuizen, of omgaat met die menschen, of die stemmingen in landschap ziet, die in de schilderijen welke ge 't mooist vindt, worden geschilderd. Ik zeg niet dat in uw werkkring ge dit *kunt* doen, juist omdat men veel en lang moet kijken op die natuur, eer men tot de overtuiging komt, dat wat de groote meesters voor meest aangrijpend hebben geschilderd, toch zijn grond in 't leven en de werkelijkheid zelf heeft. Een basis van solide poëzie, die eeuwig als daadzaak bestaat, en gevonden kan worden als men diep genoeg graaft en zoekt.
Ce qui ne passe pas dans ce qui passe, dat bestaat.
En wat Michel Ange in een almachtig mooie beeldspraak zeide, dat vind ik Millet gezegd heeft zonder beeldspraak, en door Millet kan men 't best leeren kijken misschien, en ,,een geloof'' krijgen.
Als ik later mooier werk maak, zal ik toch niet *anders* werken dan nu, ik bedoel het zal dezelfde appel zijn, doch rijper; ik zal zelf niet omdraaien in wat ik van 't begin af heb gedacht. En dit is de reden waarom ik van mijn kant zeg: indien ik nu niet deug, deug ik later ook niet, maar indien later, dan ook nu. Want koren is koren, al lijkt het voor stedelingen op gras in 't begin, en ook omgekeerd.
In elk geval, of de lui goed of niet goed vinden wat en hoe ik doe, ik voor mij weet geen anderen weg, dan zoolang worstelen met de natuur tot zij haar geheim zegt.
Ik ben steeds werkende aan diverse koppen en handen.
Ik heb er ook weer een aantal geteekend, misschien zoudt ge er wat in vinden, misschien ook niet, wat kan ik er aan doen. Nog eens, ik weet geen anderen weg.
Maar ik kan me van U dat niet begrijpen, dat gij zegt: *misschien vinden we later moois, ook in de dingen van nu.*

Als ik U was, zou ik zooveel zelfvertrouwen en zelfstandige opinie er op na houden, dat ik wist of ik *nu* kon zien wat er in een ding was al dan niet.
Enfin, weet dat soort van dingen voor Uzelf.
De maand is nog wel niet geheel om, maar mijn beurs is wel geheel leeg; ik werk door zoo hard ik kan, en ik geloof voor me zelf dat juist door aanhoudend 't model te bestudeeren, ik mijn roer wel recht zal houden.
Ik wou 't U mogelijk was eenige dagen vóór den eersten reeds te zenden, om diezelfde reden dat de einden der maanden me altijd zwaar zijn, waar 't werk me veel kost en ik er niets van verkoop. Dit zal echter niet altijd zoo duren, want ik werk te hard en te veel, dan dat ik althans 't niet zoover brengen zal, ik er mijn kosten uithale zonder in afhankelijke positie te zijn. En voor de rest, de natuur buiten en de binnenhuizen, ze zijn prachtig van stemming hier tegenwoordig, ik doe mijn best den tijd niet te verliezen. Gegroet,

t. à t. Vincent.

394

Waarde Theo,
Wel bedankt voor Uwe bezending Illustrations, waar ge me recht veel pleizier mee hebt gedaan. De diverse teekeningen van Renouard vind ik alle mooi, en kende ze geen van alle.
Doch, maar dit is niet om U meerdere moeite te geven, maar wegens ik er dingen over schreef die op de andere teekeningen van hem misschien niet geheel en al toepasselijk zijn, doch de eigenlijke compositie van R., die ik bedoelde, is er niet bij, wellicht is dat No. uitverkocht. Het breede in 't figuur was daar superbe in, het was een oud man en eenige vrouwen en een kind geloof ik, die niets zaten te doen in een weversinterieur, waar de getouwen stil stonden.
Van Salon '84 had ik nog *niets* in reproductie gezien, en kreeg nu althans eenig idee van sommige interessante schilderijen door het Salon Nummer.
Onder anderen van die compositie van Puvis de Chavannes.
Ik verbeeld me dat de Harpignies met die ondergaande zon prachtig moet zijn geweest. En de schilderijen van Feyen Perrin, waar croquis van in staan.
Wat mij ook trof was een meisjesfiguurtje van Emile Levy: Japo-

naise, en 't schilderij van Beyle: Brûleuses de Varech, en dat van Cottin: l'Eté, 3 naakte vrouwenfiguren.
Met 't schilderen van die koppen ben ik druk doende. Ik schilder overdag en 's avonds teekenen. Ik heb zoodoende er zeker reeds een 30 tal geschilderd en evenveel geteekend.
Met dit resultaat dat ik kans zie, om het over een poosje hoop ik, nog heel anders te doen.
Ik denk, dat het me voor 't figuur in 't algemeen helpen zal. Vandaag had ik er een wit en zwart tegen de vleeschkleur.
En ik ben ook aan 't zoeken naar blauw altijd. De boerenfiguren hier zijn in den regel blauw. Dàt in 't rijpe koren of tegen de dorre blaren van een beukenheg uit, zoodat de verschoten nuances van donkerder en lichter blauw weer levend gemaakt worden, en aan 't praten gebracht door oppositie met goudtonen of roodbruin, is erg mooi en heeft me van 't begin af hier getroffen. De lui dragen hier instinktmatig almee van 't mooiste blauw, dat ik ooit heb gezien.
Het is grof linnen, dat ze zelf weven, scheering zwart, inslag blauw, waardoor een zwart en blauw gestreept patroon ontstaat. Als dat verflenst en wat ontkleurt door weer en wind, is het een oneindig stille, fijne toon, die juist de vleeschkleuren releveert. Enfin blauw genoeg om op alle kleuren, waarin verborgen oranje elementen zich bevinden, te ageeren, en ontkleurd genoeg om niet te rammelen.
Doch dit is een kwestie van kleur, en de kwestie van den vorm is 't geen er nog meer op aankomt voor mij op 't punt, waar ik nu me bevind. Om den vorm uit te drukken gaat, geloof ik, wel 't best met een bijna monochroom koloriet, waarvan de tonen hoofdzakelijk in intensiteit en in waarde verschillen. B.v. La source van Jules Breton was geschilderd in een enkele kleur bijna. Maar men dient wel iedere kleur op zichzelf te bestudeeren in verband met haar tegenstelling, eer men goed zeker van zijn zaak kan zijn om harmonieus te wezen.
Toen er sneeuw lag, heb ik nog een paar studies van onzen tuin geschilderd. Het landschap is sedert veel veranderd; we hebben nu prachtige avondluchten van lila met goud boven tonige silhouetten van de woningen tusschen de massa's hakhout, dat een rosse kleur heeft, waarboven ijle zwarte populieren uitsteken, terwijl de voorgronden verschoten en verbleekt groen zijn, gevariëerd door strooken zwarte aarde en dor bleek riet aan de slootkanten.

Ik zie dat alles ook wel — ik vind het even superbe als wie dan ook, maar mij interesseert nog meer de proportie van een figuur, de verdeeling van het eirond van een kop, en ik heb geen houvast voor de rest, eer ik 't figuur nog meer in mijn macht heb.
Enfin, — eerst het figuur, ik voor mij kan de rest niet begrijpen zonder, en 't is 't figuur dat de stemming er aan geeft. Ik kan me echter begrijpen, dat er menschen zijn als Daubigny en Harpignies en Ruysdael en zooveel anderen, die absoluut en onweerstaanbaar worden meegesleept door het landschap op zichzelf, hun werk voldoet ten volle, omdat zijzelf voldaan waren door lucht en grond en een plas water en een struik.
Ik vind het echter een almachtig aardig woord van Israëls, dat hij zeide van een Dupré: ,,het is net een figuurschilderij.''
Gegroet en nogmaals dank voor de illustraties.

t. à t. Vincent.

395

Waarde Theo,
Dank voor de spoedige zending van het geld van deze maand, dat trouwens spoedig komende, mij meer helpt. Dank ook voor de prachtige houtsnee naar Lhermitte, een van de *weinige* dingen die ik van hem ken, want ik zag slechts deze: een troep meisjes in 't koren, een oude vrouw in de kerk, en een mijnwerker of zoo iemand in een kroegje, en La moisson van hem, en anders nooit iets, en niets ooit zoo teruggevende zijn eigenlijke manier van doen dan deze houthakkers.
Indien de Monde Illustré iedere maand een compositie van hem geeft, dit maakt deel uit van eene serie ,,Les mois rustiques'', dan zou 't me machtig veel genoegen doen die serie in zijn geheel bij te houden, en heb ik steeds erg graag dat ge ze zendt.
Want ik zie hier natuurlijk nooit iets, en ik heb het toch noodig nu en dan eens iets heel moois te zien, en dus houd gerust de een of andere keer b.v. frs 20 af, maar stuur me zulk soort van dingen, als ze in de illustraties voorkomen.
Wat nu betreft dat ge schrijft, dat als ik iets klaar had dat ik dacht goed was, gij wildet probeeren 't in te zenden voor den Salon, ik apprecieer ge dit doen wilt.
Dit op den voorgrond, en er bij verder, dat als ik 't 6 weken eer geweten had, ik getracht zou hebben U voor dit doeleinde iets te zenden.

Nu heb ik echter niets dat ikzelf lust zou hebben in te zenden, ik heb zooals ge weet den laatsten tijd bijna uitsluitend koppen geschilderd. En dat zijn *studies* in den eigenlijken zin van 't woord, n.l. ze zijn voor 't atelier bestemd.
Toch ben ik dadelijk heden begonnen om er eenige te maken, die ik U sturen zal.
Omdat ik het mogelijk acht het zijn nut kan hebben, gij als ge bij gelegenheid van den Salon licht nog al lui ontmoet, iets — zij het slechts *studies*, kunt laten kijken.
Ge zult zoodoende ontvangen een oude en een jonge vrouwekop, en waarschijnlijk meer dan een van die twee modellen.
Gegeven wat ge me schrijft over Uw gevoelens betreffende diverse opvatting van koppen, geloof ik dat deze die regelrecht uit een hut met bemost stroodak komen, al zijn 't studies en niets anders, U niet absoluut ontoepasselijk zullen voorkomen.
Als ik 't 6 weken eer geweten had, zou ik een spinster of spoelster — geheel figuur ervan hebben gemaakt.
Om even terug te komen op die kwestie van de vrouwekoppen genre Jacquet, niet van vroeger doch van tegenwoordig.
De reactie daar tegen, zeker gemotiveerd, van lui die koppen schilderen van meisjes zooals b.v. onze zusters, ik kan me best begrijpen dat er schilders zijn die zulks doen. Whistler deed het verscheidene keeren goed; Millais, Boughton — om slechts te spreken van lui van wie ik indertijd zooiets zag; Fantin Latour ken ik weinig, maar wat ik zag vond ik *erg* best, *Chardin-achtig*. En dat's veel.
Ik voor mij echter ben geen persoonlijkheid, die veel kans heeft om met dat soort meisjes op genoegzaam intiemen voet te komen, dat ze poseeren willen. Speciaal met mijn eigen zusters niet.
En ben wellicht ook vooringenomen tegen vrouwen, die japonnen dragen. En is mijn territoor meer, die jakken en rokken dragen. Doch wat ge er van zegt vind ik waar — namelijk dat het heel goed *kan*, ze te schilderen, en 't als reactie tegen de Jaquets van nu en v. Beers etc. raison d'être heeft.
Alleen dit toch — Chardin (laat ons in zijn naam samenvatten het streven dier reactie, dat zou althans Fantin Latour goedvinden) Chardin was Franschman en schilderde *Françaises*. En de *Hollandsche*, *fatsoenlijke* vrouwen missen m.i. al heel erg bijzonder dikwijls het charme dat de Fransche meermalen hebben.
Gevolgelijk, zoogenaamd 't fatsoenlijk deel van de Hollandsche

vrouwen is niet zoo heel erg aantrekkelijk om te schilderen of over te denken. Maar zekere gewone dienstmeiden daarentegen zijn weer erg Chardin-achtig.
Ik schilder tegenwoordig niet alleen zoolang 't licht is, doch zelfs 's avonds bij de lamp, in de hutten, als ik ternauwernood iets op mijn palet kan onderscheiden, om zoo mogelijk iets te vatten van de eigenaardige effecten van verlichting 's avonds, met b.v. een groote slagschaduw op den muur.
Zeker heb ik in een paar jaar tijds niets zoo moois gezien, als die houtzagerij van Lhermitte.
Wat zijn zijn figuurtjes in die compositie gevoeld en gewild.
Nogmaals dank ervoor,

t. à t. Vincent.

396

Waarde Theo,
De koppen die ik U beloofde, heb ik eenige van klaar, doch nog niet geheel droog, doch zooals ik reeds schreef, ze zijn in een donkere hut geschilderd, en 't zijn studies in den regelrechten zin van 't woord. In vroeger dagen reeds had ik een begin gemaakt met U geteekende studies te sturen.
Dat zulks toen niet is doorgegaan, is tegen mijn intentie geweest.
Ik werk hard, en stel dat slechts 1 van de 10 of 20 studies, die ik maak, iets hebben dat ze de moeite waard doe zijn om te zien, die enkele, 't zij meer 't zij minder in getal, al zijn ze *nu niets* waard, zijn 't later wellicht wel.
Niet op zichzelf zoozeer, als in verband met andere studies.
Wat hier ook van zij — ik wil 't opnieuw eens probeeren, en zoodra ze dus geheel droog zijn en ik ze uithalen kan, stuur ik U een paar koppen en ook een schetsje van een garenwindster.
En daar hoeft het bepaald niet bij te blijven — want daar meer dan een vol jaar ik haast uitsluitend me heb ingespannen op 't *schilderen*, durf ik wel te beweren, deze iets anders hebben dan de eerste geschilderde studies, die ik zond.
Als ik b.v. laatst die prachtige houthakkers van Lhermitte zag, dan weet ik zeer wel dat een groote afstand me nog scheidt van zoo iets zelf te maken. Doch wat betreft mijn opvatting en manier van zoeken, n.l. steeds direct buiten of in de berookte, arme hut, encourageert mij 't zien van zijn werk. Want ik zie (b.v. aan details in koppen, in handen) hoe artisten als Lhermitte, 't

boerenfiguur niet alleen van op een vrij grooten afstand, maar van heel dichtbij bestudeerd moeten hebben, niet nu, terwijl ze met gemak en zekerheid scheppen en composeeren, doch vóór ze zulks deden.

,,On croit que j'imagine — ce n'est pas vrai — je me souviens'' zei een die meesterlijk composeeren kon.

Wat mij nu betreft, ik kan nog geen enkel *schilderij* laten zien, desnoods nog geen enkele *teekening*.

Maar *studies* maak ik wel, en juist daarom kan ik me heel best voorstellen de mogelijkheid er een tijd kome, dat ik ook grif weg composeeren zal kunnen. En trouwens 't is moeilijk te zeggen waar studie ophoudt en schilderij begint.

Ik denk over een paar grootere doorwerkte dingen, en als het eens was dat ik helderheid kreeg om de effecten, die ik op 't oog heb, weer te geven, in dat geval zou ik de studies in kwestie nog hier houden, want dan zou ik er zeker voor noodig hebben — het is b.v. zoo iets:

Namelijk figuren tegen 't licht van een raam in.

Ik heb er studies van koppen voor, zoowel tegen 't licht in als met 't licht mede, en 't heele figuur heb ik al verscheiden keer onder handen gehad; garen windende, naaister, of aardappels schillen. En face en en profil, het is een moeilijk effect.

Doch 'k geloof wel er een paar dingen mee geleerd te hebben. Gegroet, ik wilde niet langer wachten weer eens te schrijven.

t. à. t. Vincent.

397

*) Waarde Theo, (April '85.)

Het is mij gegaan, als U, in zoover dat als ge schrijft de allereerste dagen het werken nog niet als gewoonlijk ging, ik dezelfde ondervinding had.

Het zijn dan ook dagen geweest, die ons allen heugen zullen, en toch is de totaalindruk niet verschrikkelijk maar alleen ernstig. Het leven is voor niemand lang en de kwestie is maar, iets er mee te doen.

Vandaag ging 't schilderen weer beter, de eerste twee koppen mislukten mij, die van heden is een kop van een jong meisje, bijna een kinderkop. Wat kleur betreft is het een tegenstelling van schel rood met flets groen tegen de kleur van het gezichtje, zooals er reeds een kop is bij die ge mede naamt.

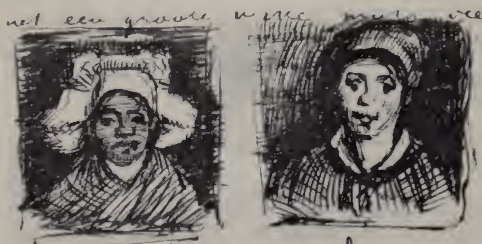
Ik wil wel eens vernemen of die opgerolde goed zijn overgekomen. Als ik dacht dat C. M. het meende, dat hij vroeg naar kinderkoppen, zou ik hem deze wel kunnen sturen van vandaag, maar... ik kan niet zeggen ik animo gevoel, tenzij hij meer bepaald iets vrage, in correspondentie te treden.

Het kan evenwel geen kwaad, hij eens op 't atelier was.

Ik wil ook wel eens een nieuw stilleven beginnen van die judaspen-

*) Eerste brief na den plotselingen dood van hun vader.

ningen en dorre blaren tegen blauw, omdat hij daar ook iets van zeide. Ik ben natuurlijk van plan hard door te zetten, maar het is erg noodig ik mijn verfrekening in 't gelijk breng zoodra mogelijk. Het is alle andere jaren geweest, dat ik omstreeks dezen tijd heb kunnen gelijk maken en mij wat nieuw gereedschap aanschaffen. En dit jaar heb ik de laatste maanden zooveel geschilderd, dat ik er eigenlijk nog meer behoefte aan heb dan anders.
Ik wou er toen ge hier waart niet over doorpraten, of U veel tegenspreken, maar als ge zeidet dat ik nog wel eens veranderen zou en evenmin als Mauve altijd in Bloemendaal gebleven was, ik ook niet altijd hier zou blijven, kan wezen, maar ik zie anders voor mezelf geen heil in van woonplaats veranderen, omdat ik hier een goed atelier heb en de natuur hier zeer mooi is.
Vergeet niet dat ik bepaald overtuigd ben een boerenschilder niet beter kan doen dan een voorbeeld nemen aan Barbizon.
Wonen en leven goed midden in 't geen men schildert, want het is buiten iederen dag nieuw en anders.
Kortom de twee redenen vóór het buitenwonen zijn, dat men er meer werken kan en minder onkosten heeft.
Tusschen nu en den tijd dat ge van den zomer weer hier komt liggen, laat ons zeggen een maand of drie.
Als ik dag aan dag hard werk kan ik tegen dien tijd weer een 20 tal studies voor U hebben, en bovendien een twintigtal andere, om als gij wilt eens mee naar Antwerpen te gaan.
Doch het is hoog noodig ik zoodra mogelijk mijn verfrekening eens af doe. Ge weet, ik heb noch in Februari, noch in Maart er U een woord meer over gesproken.
Maar ik heb 't niet gemakkelijk gehad die maanden, dat kan ik U wel zeggen. Het is hier weer guurder geworden. Zoodra we een paar mooie dagen hebben, zal ik iets van het kerkhof maken. Het kopje dat ik vandaag maakte, is dunkt me zeker zoo goed als die gij hebt, met een groote witte muts, die zoowat is als dit. En zou er als pendant voor kunnen dienen.

Als ge die twee op verguld bristol zet, zouden ze misschien goed in het goud staan, beter doen dan op zichzelf.
Gegroet, met een handdruk en nog dikwijls denkend aan uw bezoek,

t. à. t. Vincent.

398

Waarde Theo,
Nog steeds ben ik zeer onder den indruk van het pas gebeurde — ik heb deze twee Zondagen ook maar doorgeschilderd.

Hierbij nog een krabbel van een manskop, en een van een stilleven met judaspenningen in denzelfden trant als dat wat ge meenaamt, op den voorgrond zijn een tabakszakje en een pijp van Pa. Als ge 't soms hebben wilt, kunt ge 't natuurlijk recht graag krijgen.
Moe ziet er goed uit, en het veel brieven schrijven geeft voorloopig nogal afleiding.
Maar natuurlijk nog erg bedroefd.
Ik weet niet of ge U nog herinnert, dat ik in Januari, toen de sneeuw op de akkers lag en de zon rood opkwam in den nevel, U schreef dat ik haast nooit een jaar in somberder stemming had aangevat.
Zeker is het, dat er nog heel wat zal komen kijken voor ons allen.
Natuurlijk zult ge wel begrijpen het niet voor mijn gemak is, dat ik in 't atelier zal gaan wonen.
Voor mij worden zoodoende de dingen al weer nog moeielijker, doch ik ben overtuigd het in hun voordeel is dat ik wegga.
Ik ben dan ook geheel besloten.

Het is wel te voorzien dat Moe 't volgende jaar naar Leiden zal gaan. Dan zal ik de eenige zijn, die nog van thuis in Brabant blijft.
En mij is 't gansch niet onwaarschijnlijk, ik er de rest van mijn leven blijven zal ook. Trouwens ik begeer niets anders dan goed diep in 't boerenland te zitten en 't boerenleven te schilderen. Ik voel dat ik er me een werkkring kan scheppen, en dus ik zal bedaard mijn hand aan mijn ploeg houden en mijn voor door-trekken.
Ik geloof dat gij anders er over dacht, en dat wellicht gij mij liever een anderen weg zoudt zien gaan, wat woonplaats betreft. Maar ik denk wel eens, dat gij meer oog hebt voor wat men in stad kan doen, doch van den anderen kant ik buiten meer me *thuis* gevoel.
Doch het zal mij nog heel wat moeite kosten, voor ik mijn schilderijen in 't hoofd van de lui zal inprenten.
Intusschen, ik ben geenszins van plan me te laten decourageeren. Ik dacht nog aan wat ik las van Delacroix, 17 schilderijen van hem werden geweigerd ,,dix-sept de refusés'' vertelde hijzelf vierkantweg aan zijn vrienden.
Ik dacht vandaag dat het toch almachtig dappere kerels waren die baanbrekers.
Maar ook nu moet de strijd worden voortgezet, en met zooveel en zoo weinig als ik waard ben, wil ik voor mij ook vechten.
En dus Theo wat we nu weer begonnen zijn, ik hoop dat van weerskanten we er mee door gaan; in afwachting van of liever terwijl ik tob op meer importante composities, stuur ik U de studies, zooals ze regelrecht uit de hutten komen.
De lui zullen natuurlijk spreken van niet af, of van leelijk, etc. etc., maar — mijns inziens *toch laten kijken*. Ik voor mij heb een vast geloof dat er enkele lui zijn, die in 't stadsleven verzeild en gebonden, onuitwischbare indrukken houden van buiten, en die hun leven lang een heimwee blijven voelen naar het veld en de boeren.
Zulke liefhebbers worden wel eens getroffen door sinceriteit, en hun hindert niet wat anderen afstuit.
Ikzelf weet hoe ik vroeger in stad uren rondliep langs de vitrines, om ergens een of ander kijkje op n'importe quoi van buiten te zien.
Wij zijn nu in 't begin van het laten kijken; dat gaandeweg wij

er enkele lui voor zullen vinden, ik geloof het vast en zeker. De omstandigheden dringen ons, en langzamerhand zullen we ook nog wel beter dingen kunnen wijzen. Nu op 't oogenblik preoccupeert mij sterk het afdoen van mijn verfrekening, en bovendien heb ik doek, verf, penseelen noodig.
Daar gij door 't overlijden van Pa voor thuis buitengewone dingen hebt moeten doen, heb ik 't volgende gedacht:
Gesteld dat gij U niet bij machte gevoelt, mij te geven wat andere jaren in 't voorjaar en zomer ik extra ontving, en wat trouwens ik niet missen kan. Zoudt ge in dat geval 't niet billijk vinden, ik bij de regeling van de zaken mij eene som van b.v. f 200 voorbehoud van mijn aandeel, dat ik overigens recht graag aan de jongeren laat. En ook in zijn geheel zal kunnen overlaten, indien gij mij helpen kunt.
Ik beschouw het trouwens niet dat *ik* mijn aandeel aan hun laat, doch dat het door U is, dat zij het mijne houden kunnen.
Als ik in 't atelier ga wonen, is het onvermijdelijk ik er b.v. een kast laat timmeren, want ik heb nu geen bergplaats hoegenaamd, en ik zal ook het licht nog verbeteren.
Verhuizen zou voor mij even erg zijn als brand, en ik geloof trouwens, dat we er wel boven op blijven zullen met volharding en inspanning.
Ik zal denk ik 's avonds, zoodra ik in 't atelier woon, geregeld gaan aquarelleeren, hier thuis in de kamer kan dat niet goed. Tot zoolang blijf ik ook 's avonds naar 't model werken.
Ik heb plan deze week te beginnen aan dat geval van die boeren rond een schotel aardappels 's avonds of — misschien zal ik er daglicht van maken, of beide, of ,,geen van beide'', zult ge zeggen. Maar 't zij 't gelukke, 't zij 't mislukke, ik ga aan de studies voor de verschillende figuren beginnen. Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo
Het heeft mij eenigszins verwonderd nog niet eens een woordje van U ontvangen te hebben.
Ge zult zeggen ge hadt het nu te druk daaraan te denken, en dat kan ik dan ook wel begrijpen.
Het is reeds laat, maar ik wilde U nog eens zeggen dat ik recht

hartelijk hoop dat voortaan de correspondentie weer wat levendiger zal worden dan ze den laatsten tijd wel was.

Hierbij gaan twee krabbels naar een paar studies, die ik maakte, terwijl ik tevens bezig ben opnieuw aan die boeren om een schotel aardappels.
Ik kom daar net van thuis, en heb bij het lamplicht nog gewerkt er aan, ofschoon ik het bij dag ditmaal heb aangezet.
Ziehier hoe de compositie nu geworden is. (Zie pag. 474).
Ik heb het op een vrij groot doek geschilderd, en zooals de schets nu is, zit geloof ik er wel leven in.
Maar ik weet toch zeker, dat b.v. C. M. spreken zou van misteekend, etc. Weet ge wat daartegen bepaald gezegd kan worden? dat de mooie lichteffecten in de natuur eischen men zeer snel werke.
Nu weet ik wel dat de groote meesters, vooral in de periode van hun rijpe ervaring, èn wisten af te maken èn het leven wisten te behouden. Maar dat is iets wat ik vooreerst zeker niet zoo zal kunnen.
Op het punt waar ik nu sta echter, zie ik kans om een gevoelde impressie te geven van wat ik zie.
Niet altijd letterlijk precies, veeleer nooit precies, want men ziet de natuur door zijn eigen temperament.

Wat ik U nu zou willen aanraden is 't volgende: laat de tijd niet voorbij gaan, laat mij zooveel werken als maar eenigszins mogelijk is, en bewaar de studies van nu af aan allen bij U.
Ik wil er echter liever nog geen een van teekenen, want ik zou ze niet graag als schilderijen in de wandeling hebben, die men later als men wat naam mocht maken, terug dient te koopen. Maar het is goed dat gij ze laat kijken, want ge zult zien dat we den een of den anderen dag iemand vinden, die hetzelfde wil doen, wat ik U voorstel, n.l. een verzameling studies maken.
Ik ben voornemens om geregeld 's morgens uit te gaan, en 't eerste 't beste, dat ik de lui op 't veld of in huis zie doen, maar aan te pakken. Zooals ik trouwens nu ook doe.
Gij zoekt nieuwe idees voor den kunsthandel, het idee *goed* te zijn voor de liefhebbers is niet nieuw, doch het is er een dat *nooit oud wordt.*
Zoo ook securiteit geven bij een koop. En ik vraag U, is een liefhebber er niet beter aan toe, wanneer hij van een schilder b.v. 20 zeer uiteenloopende schetsen heeft voor denzelfden prijs dien hij billijkerwijs zou moeten betalen voor één schilderij dat af was, zoodat het als handelsartikel in de wandeling kon komen. Als ik in uw positie was, ik zou wegens gij toch veel jonge schilders die nog geen naam hebben, kent, ook eens beproeven *geschilderde studies* in den eigenlijken handel te brengen, niet als

schilderijen, doch opgezet op de een of andere manier op verguld Bristol b.v., of zwart, of donkerrood.
Maar ik sprak daar van *securiteit* geven.
Niet *alle* schilders maken veel studies — maar velen toch, en vooral de jongeren moeten het zooveel mogelijk doen nietwaar? Wie de studies van een schilder heeft, kan wel zoo goed als zeker zijn, (dat komt mij althans zoo voor) dat er een band is tusschen den schilder en hem, die niet makkelijk zoo maar uit een gril kan worden gebroken.
Er zijn menschen nietwaar, die schilders in den tijd, dat zij nog niet verdienen, protegeeren — goed.
Maar hoe dikwijls gebeurt het niet, dat zulks beroerd eindigt, voor beide partijen onaangenaam. Eenerzijds omdat de protecteur onvoldaan is over geld, dat gansch in 't water is of althans schijnt. Anderzijds omdat de schilder meer vertrouwen, meer geduld en belangstelling meent te mogen vergen, dan men geven wil. Maar in de meeste gevallen is het door nonchalance van beide zijden, dat de misverstanden ontstaan.
Ik hoop, dat dit tusschen ons niet het geval zal wezen.
En ik hoop dat langzamerhand mijn studies U wat nieuwen moed zullen geven. Noch gij noch ik zijn tijdgenooten van dat geslacht, dat Gigoux in dat boek dat ik van U las, terecht ,,les vaillants'' noemt.
Maar in dezen tijd het enthousiasme van toen te houden, is niet te min geraden naar 't mij voorkomt, want dat het geluk de dapperen begunstigt is toch wel dikwijls waar, en wat daar ook van zij, van het geluk of ,,la joie? de vivre'' namelijk, men moet werken en durven, wil men wezenlijk leven.
En ik zeg laat ons veel schilderen en productief zijn, en *ons zelf zijn met gebreken en kwaliteiten;* ik zeg ons, omdat het geld van U, dat ik weet U moeite genoeg kost me te verschaffen, U recht geeft om als er iets goeds in mijn werk komt, het voor de helft als uw eigen creatie te beschouwen.
Tracht eens iemand van Le Chat Noir te spreken, en te vragen of zij een krabbel van die aardappeleters willen, indien ja en op welke grootte, want dat is me onverschillig.
Gegroet, met een handdruk

t. à t. Vincent.

400 Waarde Theo,

Hartelijk dank voor Uw aangeteekenden brief van gisteren en het ingeslotene. In gevolge er van schrijf ik weer dadelijk eens en sluit hierbij in een krabbel, meer precies dan de vorige naar mijn laatste studie.

Ik heb haar niet zóó ver kunnen doorwerken als mijn voornemen was geweest, ik schilderde er 3 dagen aanhoudend van vroeg tot laat aan door, en Zaterdagavond begon de verf reeds in een toestand te raken, die het verder werken niet toeliet tenzij ze eerst geheel gedroogd zij.

Ik ben heden naar Eindhoven geweest om een klein steentje te bestellen; daar dit de eerste moet worden van een serie lithographies die ik voornemens ben weer te beginnen. Toen ge hier waart, vroeg ik U naar de kosten van reproductie met 't procédé G. & Co. Ge zeidet toen, meen ik, frs 100. Welnu, het oude, nu zoo weinig in tel zijnde, gewone lithografisch procédé is toch, *vooral te Eindhoven misschien*, heel wat goedkooper.

Ik krijg nu gebruik van den steen, greinen, papier en drukloon voor 50 ex. voor f 3.

Ik denk te maken een serie motieven uit het boerenleven, enfin — les paysans chez eux.

Heden deed ik een prachtige wandeling van uren ver met een kennis van me, van wien ik U de eerste aquarel van een figuurtje liet zien. Ik zeg niet dat er b.v. in Bretagne, b.v. te Katwijk, b.v. in de Borinage niet *nog* aangrijpender natuur is en meer dramatisch, ja, maar niettemin, de heide en de dorpen hier zijn toch ook *zeer* mooi, en er eenmaal zijnde zie ik er een onuitputtelijke ressource voor motieven uit het boerenleven in, en de kwestie is maar — aangrijpen, werken.

Ik heb groote lust weer aquarellen en teekeningen te gaan maken ook, en als ik in mijn atelier woon zal ik 's avonds daarvoor wel tijd maken.

Het deed mij *enorm* veel genoegen, dat gij die frs 100 zond. Zooals ik zeide, het was absoluut noodzakelijk ik eenige dingen betaalde, en dat preoccupeerde mij. Het is echter niet dat de lui mij lastig vielen, doch omdat ik wist dat zij er om verlegen waren. En daarom schreef ik dat ik misschien in de noodzakelijkheid zou wezen bij de regeling der zaken iets af te houden.

Maar dat vervalt nu, ofschoon ik U wel zeggen kan ik zeker weet, het jaar heel bar zal zijn.

Maar ik denk maar aan wat Millet zeide: ,,*je ne veux point supprimer la souffrance*, car souvent c'est elle, qui fait s'exprimer le plus énergiquement les artistes.''
Ik denk te verhuizen tegen 1 Mei; ofschoon natuurlijk het wel is met Moe en de zusters — toch zie en voel ik het zóó pour le mieux is, want op den duur zou het samenleven bezwaarlijk houdbaar zijn. Wat ik niet aan hun persoonlijk, noch ook aan mij persoonlijk zoozeer toeschrijf, dan wel veeleer aan het onvereenigbare van de idees van menschen, die een stand ophouden en een boerenschilder, die daar niet aan denkt.
Als ik zeg dat ik een boerenschilder ben, dat is werkelijk zoo, en zal U wel meer blijken in 't vervolg, ik voel mij thuis daar. En 't is niet voor niets, dat ik bij de mijnwerkers en de turfboertjes en de wevers en boeren hier zooveel avonden bij 't vuur heb zitten peinzen, tenzij ik geen tijd had om te denken door het werken.
Door op alle uren van den dag voortdurend het boerenleven te zien, ben ik er zoo ingeraakt dat werkelijk ik aan niets anders haast ooit denk.
Ge schrijft dat de stemming van 't publiek, n.l. onverschilligheid, tegenover 't werk van Millet, zooals ge in de gelegenheid waart pas op die expositie te zien, niet bemoedigend is, noch voor de artisten, noch voor hen, die schilderijen moeten verkoopen. Dat ben ik eens, doch Millet zelf heeft dat gevoeld en geweten, en mij trof zoo bij 't lezen van Sensier, zijn gezegde aan 't begin van zijn carrière, dat ik me niet *woordelijk* herinner, doch wel de beteekenis ervan, n.l.: dat (n.l. die onverschilligheid) zou erg genoeg voor me zijn als ik behoefte aan mooie schoenen en een heerenleven had, doch — *puisque j'y vais en sabots, je m'en tirerai.* En dat is ook uitgekomen.
Wat ik dus niet hoop te vergeten, is, dat ,,il s'agit d'y aller en sabots'', n.l. tevreden te zijn in zake eten, drinken, kleeding, slapen, met waar de boeren tevreden mee zijn.
Dat deed Millet, en, trouwens *begeerde niet anders*, en dat maakt dat in mijn oog *als mensch* hij aan de schilders een weg heeft gewezen, die b.v. Israëls en Mauve, die nog al weelderig leven, *niet* wijzen, en alweer zeg ik: Millet is *vader Millet*, n.l. raads- en leidsman in alles voor de jongere schilders. De meesten *die ik ken*, maar ik ken er niet veel echter van hen, zouden daar voor bedanken; wat mij betreft, ik denk er zoo over en geloof

ten eenemale wat hij zegt. Ik spreek wat uitvoerig over dat woord van Millet, juist omdat gij schrijft over de kwestie, dat als *stadbewoners* boeren schilderen, hun figuren al zijn ze *prachtig* geschilderd onwillekeurig toch aan de faubourgs van Parijs doen denken.

Ik heb die impressie ook wel eens gehad, (ofschoon de vrouw, die aardappels rooit, van B. Lepage, beslist een uitzondering maakt m.i.) maar zit hem dat niet juist daarin, dat de schilders zoo dikwijls niet diep genoeg in 't boerenleven in zitten *persoonlijk*. Millet zegt op een anderen keer: dans l'art il faut y mettre sa peau.

De Groux — dit is *een* van zijn kwaliteiten, schilderde terdeeg boeren. (En het rijk vroeg van hem historiestukken! die hij ook goed maakte, maar hoeveel beter was hij als hij *zichzelf* kon wezen.) Het blijft altijd een schande en een schade voor de Belgen, dat de Groux nog niet ten volle geapprecieerd is als hij verdient. De Groux is een van de *goede Milletachtige meesters*. Maar al erkende noch erkent 't groote publiek hem, en al blijft hij als Daumier, als Tassaert in 't duister, er zijn toch lui, om alleen maar b.v. te noemen *Mellery*, die tegenwoordig weer werk maken in *zijn* sentiment.

Van Mellery zag ik onlangs in een illustratie een familie *schippers* in 't roefje van hun schuit — man, vrouw, kinderen om een tafel. Wat de *algemeene* sympathie aangaat, ik heb jaren geleden in Renan daarover gelezen iets, dat mij altijd is bij gebleven en wat ik altijd zal blijven gelooven, dat wie werkelijk iets goeds of nuttigs wil tot stand brengen, op de goedkeuring of appreciatie van 't algemeen niet moet rekenen noch die begeeren, maar integendeel niet anders verwachten, dan dat slechts zeer enkele harten, en dat nog *misschien*, zullen medegevoelen en mede doen.

Als ge Chat noir tegenkomt, kunt ge *voorloopig dit* krabbeltje hun laten kijken, *maar ik kan als zij 't willen een beter maken, want dit is nog zeer in haast*, en dient slechts om van effect en compositie U een idee te geven klaarder dan 't eerste.

Gegroet en bedankt, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Dat ik voornemens ben zelf ook een litho te maken van dit geval, hoeft ge Chat noir niet te zeggen. Die litho wordt trouwens niet uitgegeven, doch is geheel privé; overigens als zij het *niet* willen

hebben, geef ik er niet veel om, want ik zal zelf wel lithografeeren wat ik lithografeeren wil.

401

Waarde Theo,

Inliggend een paar interessante bladzijden over *kleur*, namelijk de groote waarheden waarin Delacroix geloofde.

Voeg daarbij ,,les anciens ne prenaient pas par la ligne mais par les milieux'', dat is met de cirkel of ellipsvormige basissen der massas beginnen in plaats van den contour.

Voor dat laatste vond ik de juiste woorden in het boek van Gigoux, doch de daadzaak zelf hield me al lang bezig. Mij dunkt naarmate 't geen men doet, gevoeld is en leven heeft, wordt het gecritiseerd, en wekt ergernis op, doch tevens overwint het op den duur de critiek.

't Geen gij me schrijft over M. Portier deed mij zeker veel genoegen, doch het zal de vraag wezen of hij volhoudt. Alleen ik weet dat ze bestaan, zekere nog al zeldzame lui, die ,,foi de charbonnier'' hebben en door de publieke opinie niet heen en weer bewogen worden.

Dat hij er ,,personnalité'' in bespeurde, doet me recht veel genoegen en trouwens meer en meer zoek ik ook mezelf te zijn, 't me onverschillig latende betrekkelijk of men het heel leelijk of beter vinde. Dat wil niet zeggen 't me onverschillig zou wezen of M. Portier blijve bij de opinie die hij heeft opgevat, integendeel ik zal trachten dingen te maken, die hem er in versterken. Ge ontvangt met deze post een paar afdrukken van een lithographie. De schets die ik in de hut schilderde, zou ik met eenige wijzigingen wel in een definitieven vorm van schilderij willen overwerken. En zou er wellicht een zijn dat Portier exposeeren kon of dat we naar een tentoonstelling konden zenden.

Tenminste 't is een geval dat ik gevoeld heb, en een zoodanig, waar ikzelf net zoo goed als andere critici gebreken en *bepaalde fouten* in zou weten aan te wijzen. Doch er zit een zeker *leven* in, en misschien meer dan in zekere schilderijen waar gansch geen fouten in zijn.

Ik geloof ook dat als Henri Pille er zeggen over had, de Chat noir 't misschien niet zou hebben geweigerd.

Dit kon me nu overigens niet veel schelen, want om onafhankelijk te zijn wil ikzelf lithografeeren leeren.

Als ik de schets omwerk tot schilderij, dan maak ik er tevens een nieuwe litho van, en wel zoo dat de figuren, die nu tot mijn spijt omgedraaid zijn, weer recht komen.
Opdat de brief niet te dik worde, daar Moe ook nog schrijft, eindig ik; later meer en dank voor uw schrijven. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Les anciens n'ont admis que trois couleurs primaires, le jaune, le rouge et le bleu, et les peintres modernes n'en admettent pas d'autres. Ces trois couleurs en effet sont les seules indécomposables et irréductibles. Tout le monde sait que le rayon solaire se décompose en une suite de sept couleurs, que Newton a appelées primitives: le violet, l'indigo, le bleu, le vert, le jaune, l'orangé et le rouge; mais il est clair que le nom de primitives ne saurait convenir à trois de ces couleurs, qui sont composites, puisque l'orangé se fait avec du rouge et du jaune, le vert avec du jaune et du bleu, le violet avec du bleu et du rouge. Quant à l'indigo, il ne saurait compter non plus parmi les couleurs primitives puis qu'il n'est qu'une variété du bleu. Il faut donc reconnaître avec l'antiquité, qu'il y a dans la nature que trois couleurs véritablement élémentaires, lesquelles en se mélangeant deux à deux, engendrent trois autres couleurs composées dites binaires: l'orangé, le vert et le violet.
Ces rudiments développés par des savants modernes ont conduit à la notion de certaines lois, qui forment une lumineuse théorie des couleurs, théorie qu'Eugène Delacroix possédait scientifiquement et à fond, après l'avoir connue par instinct. (Voir Grammaire des arts du dessin 3me ed. Renouard). Si l'on combine deux des couleurs primaires, le jaune et le rouge par exemple, pour en composer une couleur binaire — l'orangé, cette couleur binaire attiendra son maximum d'éclat dès qu'on la rapprochera de la troisième couleur primaire non employée dans le mélange. De même, si l'on combine le rouge et le bleu pour en produire le violet, cette couleur binaire le violet sera exalté par le voisinage immédiat du rouge. On appelle avec raison complémentaires, chacune des trois couleurs primitives, par rapport à la couleur binaire qui lui correspond. Ainsi le bleu est complémentaire de l'orangé, le jaune est complémentaire du violet, et le rouge complémentaire du vert. Réciproquement chacune des couleurs composées est complémentaire de la couleur primitive non em-

ployée dans le mélange. Cette exaltation réciproque est ce qu'on nomme la loi du contraste simultané.
Si les couleurs complémentaires sont prises à égalité de valeur, c'est à dire au même degré de vivacité et de lumière, leur juxtaposition les élèvera l'une et l'autre à une intensité si violente, que les yeux humaines pourrait à peine en supporter la vue.
Et par un phénomène singulier, *ces mêmes couleurs, qui s'exaltent par leur juxtaposition, se détruiront par leur mélange.* Ainsi lorsqu'on mèle ensemble du bleu et de l'orangé à quantités égales, l'orangé n'étant pas plus orangé que le bleu n'est bleu, le mélange détruit les deux tons, et *il en resulte un gris absolument incolore.* Mais si l'on mèle ensemble deux complémentaires à proportions inégales, elles ne se détruiront que partiellement et on aura *un ton rompu* qui sera une variété du gris. Cela étant, de nouveaux contrastes pourront naître de la juxtaposition de deux complémentaires, dont l'une est pure et l'autre rompue. La lutte étant inégale, une des deux couleurs triomphe, et l'intensité de la dominante n'empêche pas l'accord des deux.
Que si maintenant on rapproche les semblables à l'état pur, mais à divers dégres d'énergie, par exemple le bleu foncé et le bleu clair, on obtiendra un autre effet dans lequel il y aura contraste par la différence d'intensité, et harmonie par la similitude des couleurs. Enfin si deux semblables sont juxtaposées, l'une à l'état pur, l'autre rompue, par exemple du bleu pur avec du bleu gris, il en résultera un autre genre de contraste, qui sera tempéré par l'analogie. On voit donc qu'il existe plusieurs moyens différents entre eux, mais également infaillibles, de fortifier, de soutenir, d'atténuer ou de neutraliser l'effet d'une couleur, et cela en opérant sur ce qui l'avoisine — en touchant ce qui n'est pas elle. Pour exalter et harmoniser ses couleurs, il emploie tout ensemble le contraste des complémentaires et la concordance des analogues, en d'autres termes: la répétition d'un ton vif par le même ton rompu.

402

Waarde Theo,
Ge ontvangt met dezelfde post een aantal afdrukken van de lithographie. Wil er M. Portier van geven zooveel hij mocht begeeren. En ik voeg hierbij een schrijven aan hem, dat U denk ik, eenigszins lang en gevolgelijk onpraktisch zal voorkomen. Maar hiervan

dacht ik dat hetgeen te zeggen valt, niet in korter woorden kan gedrongen worden, en het er hier juist op aankomt hem voor zijn eigen instinctieve gevoelens redenen te geven. En trouwens 't zelfde wat ik schrijf aan hem, zeg ik ook tot U.
Er is eene school — geloof ik — van impressionnisten. Maar ik weet daar niet veel van. Wel weet ik echter wie de oorspronkelijke en eigenlijke lui zijn, waarom — als om een as — de boeren- en landschapschilders zullen draaien. Delacroix, Millet, Corot en de rest. Dit is in mijn eigen gevoel, niet juist uitgedrukt.

Ik bedoel, er zijn (veeleer dan personen) regels of principes, of grondwaarheden voor zoowel *teekenen* als *kleur.* Waar men, als men iets waarachtigs *vindt, blijkt op neer te komen.*
Wat teekenen betreft — b.v. dat in kwestie van het kringsgewijs — n.l. zich baseerende op de ovale grondvlakken — figuurteekenen. 't Geen de oude Grieken reeds voelden, en wat tot aan 't eind der wereld toe zal blijven. Wat kleur betreft, die eeuwige kwesties, wat b.v. de eerste vraag was die Corot richtte tot Français, toen Français (die reeds naam had) vroeg aan Corot, (die nog geen naam had dan alleen een negatieven of vrij slechten) toen hij (F.) kwam bij Corot om dingen te vragen:

Qu'est-ce que c'est qu'un ton rompu? Qu'est-ce que c'est qu'un ton neutre?
Wat men beter op 't palet wijzen kan dan in woorden zeggen. Wat ik dus Portier verzekeren wil in dezen brief, is mijn geloof bepaald ook juist in Eugène Delacroix en die oude lui.
En tevens waar b.v. 't schilderij, waar ik aan doende ben anders is dan lamplichten als Dou of v. Schendel, is 't niet overbodig wellicht er eens op te wijzen hoe een van de mooiste dingen van de schilders dezer eeuw is geweest, het schilderen van *donker* dat toch *kleur* is. Enfin, lees mijn schrijven maar eens, en ge zult zien 't niet onbegrijpelijk is, en dat het *ergens* over is en dat *ergens* een kwestie, die juist bij het schilderen in mijn gedachte kwam.
Ik hoop dat het schilderij van die aardappeleters wat zal vlotten. Ben buitendien ook nog aan een rooden zonsondergang bezig. Men moet om 't boerenleven te schilderen van zoo enorm veel gegevens meester zijn.
Maar van den anderen kant, ik weet niets waar men met zoo'n rust aan werkt, in den zin van *gemoedsrust*, ook waar in 't materiëele men veel strijd heeft.
Het verhuizen geeft me dezer dagen nog al zorg, want dat valt nooit mee. Doch het zou toch eens moeten gebeuren, indien niet nu dan toch later, en op den duur is het beter in zijn eigen gedoente te zitten, dat is zeker.
Om van iets anders te spreken. Wat is dat echt gezegd van de figuren van Millet: *son paysan semble peint avec la terre qu'il ensemence!* Wat is dat juist en waar. En hoezeer komt het er op aan, op 't palet die kleuren die *men niet noemen* kan en waaruit eigenlijk alles als grondslag bestaat, te weten te maken.
Misschien, 'k zou durven zeggen *zeker*, zullen de kwesties van *kleuren* en bepaaldelijk gebroken en neutrale kleuren U opnieuw preoccupeeren. In den kunsthandel hoort men er m.i. zoo vaag en arbitrair over spreken. En trouwens onder de schilders zelf ook. Ik zag bij een kennis van mij verleden week een bepaald knappe, realistische studie van een oude vrouwekop, van iemand die direct of indirect leerling is van de Haagsche school. Maar zoowel in teekening als in kleur zekere aarzeling, zekere kleingeestigheid, veel meer dacht mij, dan dat men ontwaart als men een oude Blommers of Mauve of Maris ziet. En dit verschijnsel dreigt meer en meer algemeen te worden. Als men realisme op-

vat in den zin van *letterlijke* waarheid, n.l. *preciese* teekening en *lokale* kleur. Er is nog iets anders dan dat. Nu, gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

403

Waarde Theo,

Wilde U nog zeggen dat ik druk werkende ben aan de aardappeleters, en van de koppen opnieuw studies geschilderd heb, de handen vooral veel veranderd.

Ik doe voor alles mijn best er *leven* in te brengen.

Zeer nieuwsgierig ben ik wat Portier ervan zeggen zal als 't klaar zal wezen.

De Lhermittes zijn superbe. Ik dweep er mede.

Het is gevoeld, in den zin van tegelijk bestudeerd in 't groote en in 't kleine, doch vooral tevens groot gedacht en breed opgevat. Hartelijk hoop ik, dat gij er op blijft letten als er nieuwe maanden in de serie komen.

Schrijf me als ge wilt, eens op welke wijze ik, als ik een schilderij van grooter formaat heb, 't zenden moet en aan welk adres.

Ik stuur de aardappeleters niet, tenzij ik *zeker wete* het *iets* is. Doch het vordert er mede, en ik denk dat er nog iets heel anders in komt, dan ge ooit van me kunt gezien hebben. Ten minste zoo duidelijk.

Ik bedoel juist het *leven*. Dit schilder ik *uit het hoofd op 't schilderij zelf.*

Doch ge weet zelf hoeveel keer ik de koppen geschilderd heb! En voorts loop ik telkens kijken iederen avond, om brokken over te teekenen op de plaats zelf.

Maar bij 't schilderij laat ik mijn eigen hoofd in den zin van *gedachte* of imaginatie bij werken, wat 't geval zoozeer niet is bij *studies*, waar geen scheppingprocédé bij plaats *mag* hebben, doch waar men voedsel haalt in de werkelijkheid voor zijn verbeelding, opdat die juist worde.

Maar ge weet ik aan M. Portier schreef: jusqu'à présent je n'ai fait que des *études*, mais les *tableaux* vont venir. En daar zal ik me aan houden.

Ik denk dat ik binnenkort ook weer eenige studies naar de natuur zal zenden.

Het is voor de *tweede* keer, dat ik aan een woord van Delacroix heel veel heb.

Het eerste was zijn theorie der kleuren, maar ik las verder een conversatie, die hij met andere schilders had over het maken n.l. het *scheppen* van een schilderij.
Hij beweerde dat men de beste schilderijen uit het hoofd maakte. Par coeur! zeide hij.
En van dat gesprek in kwestie las ik, dat toen al die brave menschen 's avonds laat naar huis gingen, Delacroix met zijn gewone levendigheid en hartstocht midden op de boulevard hun hard achterna riep: Par coeur! par coeur! tot waarschijnlijk groote verbazing der eerzame voorbijgangers. Net als Jacque nog na middernacht, en den heelen nacht door, toen hij ergens gepraat had, herhaaldelijk met zijn jongen een boodschap aan iemand stuurde: ,,j'ai encore par la présent l'honneur de vous assurer que votre M. Ingres n'est qu'un imagier, et que Daumier le surpasse infiniment'' of zoo iets.
Ik zal het niet sturen, tenzij ik nog nader van U hoore en trouwens het is nog niet eens klaar.
Doch wel de moeielijkste dingen, de koppen, handen en ensemble. Misschien zult ge er nu in vinden dat waar ge een tijd geleden over schreeft, dat ofschoon personeel, het U toch herinneren zal aan andere schilders — met een zekere familiegelijkenis. Wat ge toen in de studies niet vondt, maar ik houd 't er voor dat als men mijn *studies* vergeleek bij andere *studies*, er ook gelijkenis zou wezen.
Nogmaals dank voor de Lhermittes en andere illustraties, Chat noir viel mij niet mede, ofschoon de titel mooi is. Ik was blij in het No. van Vie Moderne enkele levensbijzonderheden van Jules Dupré te vinden; ik heb wel eens gedacht, dat *misschien* Mistigris, (le plus malin des paysagistes) die in Balzac's Comédie humaine voorkomt, Dupré in zijn jongen tijd had kunnen zijn. Maar ik weet niet wien Balzac er mee op 't oog had, en trouwens de persoon speelt geen hoofdrol in 't boek. Weet gij wie ook dikwijls met die manier van teekenen met ovalen, waar Gigoux van sprak, werkt? Henri Pille. Ne pas prendre par la ligne, mais par le milieu — is een fameuze waarheid. Meunier, Mellery en Rappard teekenen ook zoo dikwijls, en Allebé.
Gegroet, met een handdruk

t. à t. Vincent.

404 Waarde Theo, (31 April '85.)

Van harte gezondheid en sereniteit U toegewenscht op Uw verjaardag. Gaarne had ik tegen dien dag U 't schilderij van de aardappeleters gestuurd, doch ofschoon het goed vordert, het is nog niet geheel af.

Ofschoon ik in betrekkelijk korten tijd het eigenlijke schilderij zal hebben geschilderd, en grootendeels uit het hoofd, zoo heeft het een heelen winter van studiekoppen en handen schilderen gekost.

En wat de enkele dagen betreft waarin ik 't nu geschilderd heb, het is dan ook een geducht gevecht geweest, maar een zoodanig waar ik veel animo voor heb. Ofschoon telkens ik vreesde, dat het er niet op zou komen. Maar schilderen is ook een ,,agir-créer''.

Als de wevers die stoffen weven welke men, meen ik, cheviots noemt, of ook de eigenaardige Schotsche, bontgeruite weefsels, dan is het hun, zooals ge weet, te doen eigenaardige gebroken kleuren en grijzen te verkrijgen bij de cheviots, of bij het bontgeruit goed de allerfelste kleuren tegen elkander in balans te krijgen, zoodat inplaats van dat het weefsel rammele, *'t effet produit* van 't patroon op een afstand harmonieus zij.

Een grijs, dat geweven is uit roode, blauwe, gele, vuilwitte en zwarte draden dooreen, een blauw dat *gebroken* is door een groenen en een oranje-rooden of gelen draad, zijn heel anders dan *effen* kleuren, namelijk zij *wemelen* meer, en heele kleuren worden er *hard*, heel en *levenloos* bij.

Het is echter voor den wever of liever den ontwerper van 't patroon of de kleurencombinatie niet precies altijd makkelijk, zijn berekening van 't aantal draden en hun richting vast te stellen, evenmin is 't makkelijk penseelstreken dooreen te weven tot een harmonisch geheel.

Als gij bij elkaar zaagt — de eerste geschilderde studies die ik hier te Nuenen komende maakte — en 't doek van nu, zoudt ge geloof ik inzien, dat wat kleur betreft er leven in de brouwerij gekomen is.

Ik geloof dat de kwestie van de kleurbreking in 't verband van de kleuren, Uzelf nog wel eens bezig zal houden, want als kunstkenner en beoordeelaar moet men ook, dunkt me, *zeker zijn* van zijn zaak en zekere *convicties* hebben.

Althans voor zijn eigen pleizier en om zich *rede te kunnen geven,*

en tevens men moet in enkele woorden het anderen kunnen uitleggen, die soms bij iemand als gij om licht komen, als zij wenschen iets meer van kunst te weten.
Nu echter heb ik met betrekking tot Portier wel iets te zeggen — natuurlijk is zijn privé opinie mij gansch niet onverschillig, en apprecieer ik ten hoogste ook dat hij zeide, dat hij niets terug nam van wat hij gezegd had.
Ook hindert het mij niet, dat het bleek hij deze eerste *studies* niet opgehangen had.
Maar als ik een schilderij stuur ook voor hem, als hij wil, gedestineerd, *dan kan hij 't slechts krijgen op voorwaarde van het te exposeeren.*
Wat de aardappeleters betreft, het is een schilderij dat *goed in 't goud doet*, dat weet ik zeker. Doch 't zou evenzeer goed doen op een muur, die met een papier behangen ware, dat een diepen toon van rijp koren hadde.
't Is echter *eenvoudig niet te zien* zonder die *afsluiting* er bij.
Tegen een donker fond komt het *niet* tot zijn recht, en vooral niet tegen een vaal fond. En dat is omdat het een kijkje is in een zeer grijs interieur.
In de *werkelijkheid* staat het ook in een vergulde lijst als 't ware, daar meer naar den bekijker toe zich zou bevinden de vuurhaard en het schijnsel van 't vuur op de witte muren, die nu buiten 't schilderij vallen, maar in de natuur het heele geval achteruit gooien.
Nog eens men moet het dus *afsluiten* door iets van een diepe goud- of koperkleur er om heen te plaatsen.
Als ge 't zelf wilt zien zóó als 't gezien moet worden, denk daar dan s.v.p. aan. Dat in verband brengen met een goudtoon geeft tevens helderheid aan *plekken, waar ge die niet zoudt veronderstellen*, en neemt weg het *gemarmerde* aspect, dat het krijgt als men 't ongelukkigerwijs tegen een vaal of zwart fond plaatste. De schaduwen zijn geschilderd met blauw, en goudkleur werkt daarop.
Ik heb het gisteren gebracht bij een kennis van me te Eindhoven, die aan 't schilderen is. Over een dag of 3 ga ik het daar uit halen met wat eiwit, en bij hem nog enkele details wat afwerken. De man die zelf zeer zijn best doet om schilderen te leeren, en zelf ook zoekt een goed koloriet te krijgen, was er bijzonder mede ingenomen. Hij had reeds de studie gezien, waarnaar ik de litho-

graphie maakte, en zeide dat hij niet gedacht had dat ik de kleur en de teekening tegelijk nog zooveel hooger zou hebben opgevoerd. Daar hij ook naar modellen schildert weet hij ook wel wat in een boerenkop of knuist zit, en van de handen zeide hij, dat hij nu voor zichzelf een heel ander begrip kreeg om ze te maken.

Ik heb n.l. wel terdeeg er op willen werken, men de gedachte krijge dat die luidjes, die bij hun lampje hun aardappels eten met die handen, die zij in den schotel steken, zelf de aarde hebben omgespit en het spreekt dus van *handenarbeid*, en van dat zij hun eten zoo eerlijk *verdiend* hebben.

Ik heb gewild dat het doet denken aan een gansch ander manier van leven dan die van ons, beschaafde menschen. Ik zou dan ook volstrekt niet begeeren, iedereen 't zoo maar mooi of goed vond.

Ik heb den heelen winter lang de draden van dit weefsel in handen gehad, en het definitieve patroon gezocht, en indien nu het een weefsel zij dat een ruw en grof aspect heeft, zoo zijn niet te min de draden met zorg en volgens zekere regels gekozen. En het zou wel kunnen blijken, dat het een *echt boerenschilderij* is. *Ik weet dat het dit is.* Maar wie liever de boeren zoetsappig ziet, ga zijn gang. Ik voor mij ben er van doordrongen dat het op den duur beter resultaten geeft ze in hun ruwheid te schilderen, dan conventioneele liefheid er in te brengen.

Een boerenmeisje is mooier dan een dame m.i., in haar bestoven en gelapten blauwen rok en jak, die door weer, wind en zon de fijnste nuances krijgt. Maar trekt ze een damespak aan, dan is het echte er af. Een boer in zijn bombazijnen pak op 't veld is mooier dan als hij Zondags naar de kerk gaat in een soort van heerenjas.

En eveneens, men zou ongelijk hebben aan een boerenschilderij een zekere conventioneele gladheid te geven m.i. Als een boerenschilderij ruikt naar spek, rook, aardappelwasem, best, dat's niet ongezond; als een stal ruikt naar mest, goed, daar is 't een stal voor; als 't veld een geur van rijp koren of aardappels of van guano en mest hebbe, dat is juist gezond, vooral voor stadsmenschen.

Aan zulke schilderijen *hebben ze iets nuttigs*. Maar geparfumeerd moet een boerenschilderij niet worden. Ik ben nieuwsgierig of gij er iets in vinden zult dat U bevalt, ik hoop het. Ik ben blij

dat juist nu M. Portier gezegd heeft hij zich met mijn werk wil bemoeien, ik van mijn kant iets importanters heb dan de studies alleen. Wat Durand Ruel betreft, al heeft hij de teekeningen niet de moeite waard geacht, laat hem dit schilderij zien. Laat het hem leelijk vinden, best, maar laat het hem toch kijken, op dat ze zien mogen dat we energie in ons streven hebben. Ge zult echter hooren: ,,*quelle croûte*'', wees daarop geprepareerd zooals ikzelf geprepareerd ben. Doch doorgaan toch met te geven iets *echts* en *eerlijks*.
Het schilderen van het boerenleven is iets ernstigs, en ik voor mij zoude zelfverwijt hebben als ik niet trachtte schilderijen te maken zóó, dat zij serieuse dingen te denken geven kunnen aan wie serieus over kunst en over leven denkt.
Millet, de Groux, zooveel anderen hebben voorbeelden gegeven van *karakter* en van zich niet storen aan de verwijten van: sale, grossier, boueux, puant, etc., etc., dat 't schande zou wezen als men ook maar twijfelde.
Neen, men moet de boeren schilderen als zijnde zelf een hunner, als voelende, denkende zooals zijzelven.
Als niet anders kunnende zijn dan men is.
Ik denk er zoo dikwijls aan, dat de boeren een wereld op zichzelf zijn, in veel opzichten zooveel beter dan de beschaafde wereld. Niet in alle opzichten, want wat weten ze van kunst en meer andere dingen?
Ik heb nog wel eenige kleinere studies, echter kunt ge denken, ik door het grootere zoo bezig gehouden ben dat ik weinig anders heb kunnen doen nog bovendien.
Ik zal zoodra 't geheel af is en droog, het doek in een kistje U maar zenden en er dan nog wel eenige kleinere bijvoegen.
Ik denk dat het goed is niet lang te wachten met de zending, daarom zal ik 't sturen, waarschijnlijk blijft dan de tweede lithografie ervan in den steek, maar enfin ik begrijp dat b.v. M. Portier nog versterkt moet worden in wat hij zeide, zoodat we voor goed als een vriend op hem rekenen kunnen. Van harte hoop ik dat dit lukken zal.
Ik ben zoo geabsorbeerd geweest in 't schilderij, dat ik letterlijk haast mijn verhuizing zou vergeten die toch ook bewerkstelligd dient te worden.
De zorgen zullen er niet op verminderen voor me, maar het leven van alle schilders in dat genre zijn er zoo vol van, dat ik 't toch

niet makkelijker zou begeeren te hebben dan zij 't hadden. En aangezien ondanks alles zij toch hun schilderijen er op kregen, zullen de materiëele moeielijkheden mij ook wel *hinderen*, maar niet *vernietigen* of *verslappen*. Enfin.
Ik geloof dat de aardappeleters wel af zullen komen; de laatste dagen zijn voor een schilderij altijd gevaarlijk zooals ge weet, omdat in niet geheel drogen toestand men er met de groote kwast niet meer aan kan komen zonder groote kans 't te bederven. En de veranderingen heel bedaard en kalm moeten worden gedaan met een klein penseel. Daarom heb ik eenvoudig het weggebracht en tegen mijn vriend gezegd dat hij maar moest zorgen, ik 't op die wijs niet bedierf, en dat ik die kleine dingen bij hem zou komen doen. Gij zult wel zien, het oorspronkelijkheid heeft. Gegroet, het spijt me dat 't niet klaar was tegen heden, nogmaals gezondheid en sereniteit U toegewenscht. Geloof me met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Vandaag werk ik nog aan enkele kleinere studies, die dan tegelijk meegaan.
Hebt ge dat Salonnummer nog gestuurd?

405

Waarde Theo,
Hedenmiddag ontving ik uw schrijven en wilde er dadelijk op antwoorden.
Verlangend ben ik een idee te krijgen van den Salon, vooral ook naar 't schilderij van Roll.
Het verwondert mij niet dat b.v. Durand Ruel nog geen notitie nam van de teekeningen.
En zelfs heb ik liever Portier niet overdrijve met deze mooi te vinden, ten minste ik voel dat ik 't beter kan, omdat ik juist weer aan het veranderen ben, en wel zoo dat ik geaarzeld vind dat van vroeger.
Ik denk dat ge zien zult wat ik bedoel aan het schilderij van de aardappeleters. Ik denk dat Portier het begrijpen zal. Het is zeer donker echter en in het wit b.v. is haast niet eens wit gebruikt, doch eenvoudig de neutrale kleur, die ontstaat als men rood, blauw, geel dooreen mengt, b.v. vermilloen, Parijschblauw en Napelsgeel.

Die kleur is dus op zichzelf een vrij donker grijs, maar doet wit in 't schilderij.
Ik zal U zeggen waarom ik dat doe. Hier is 't motief een grijs interieur verlicht door een lampje.
't Grauw linnen tafelkleed, de berookte muur, de stoffige mutsen waar de vrouwen mee op 't land gewerkt hebben, dat alles, *wanneer men door de haren van de oogen ziet*, blijkt bij 't licht der lamp *zeer donker* grauw te zijn, en de lamp ofschoon geel ros schijnsel zijnde, lichter nog — en heel wat — dan 't wit in kwestie.
Nu de vleeschkleuren — ik weet wel dat die bij oppervlakkige beschouwing, n.l. als men niet er bij doordenkt, het lijkenen wat men *noemt* vleeschkleur.
Doch ik heb ze bij 't begin van 't schilderij zoo eens geschilderd, wat geel-oker, rood-oker en wit b.v.
Maar dat was *veel te licht* en deugde bepaald niet.
Wat toen gedaan? al de koppen had ik af en nog al met veel zorg afgemaakt, maar ik heb ze grif overgeschilderd zonder genade, en de kleur waar ze nu mee geschilderd zijn *is zoowat de kleur van een goed stoffigen aardappel, ongeschild natuurlijk.*
Terwijl ik dat deed, dacht ik er nog aan dat het zoo juist gezegd is van de boeren van Millet:
,,*Ses paysans semblent peints avec la terre qu'ils ensemencent*''.
Een woord waar ik telkens onwillekeurig aan denken moet als ik ze aan 't werk zie, buiten zoowel als binnen.
Ik houd het dan ook voor zeker dat als men Millet, Daubigny, Corot zou vragen een sneeuwlandschap te schilderen zonder wit te gebruiken, zij het doen zouden, en de *sneeuw zou wit lijkenen in hun schilderij.*
Hetgeen gij zegt van de litho, dat het effect wollig is, vind ikzelf ook, en is in zooverre mijn eigen schuld niet daar de lithograaf beweerde, dat omdat ik haast nergens wit op den steen had gelaten, het niet goed drukken zou. Ik heb toen op zijn aanraden lichte plekken uitgebeten, als ik 't eenvoudig gedrukt had zooals de teekening was, zou het algemeen donkerder zijn geweest, maar niet gerammeld hebben, en er zou atmosfeer tusschen de plans zijn gebleven.
Doch wat moet ik doen met het schilderij, het is zoo groot als die spinster van verleden jaar.
Ik heb het nu weer in de hut, om er naar de natuur nog dingen aan te doen. Ik geloof echter ik het af zal krijgen, dit bij wijze

van spreken; want mijn eigen werk zal ik eigenlijk nooit af of klaar vinden zelf.
Ik kan er een kleiner van maken of een teekening echter, als ge die liever hebt, want ik voel het ding zoo dat ik 't letterlijk droomen kan.
Kunt ge U niet begrijpen, 't geval dat ik hier neer krabbel prachtig was? Toen ik van avond naar de hut ging, vond ik de luidjes

aan het schoften bij 't licht van 't raampje in plaats van onder de lamp, o het was verbazend mooi. De kleur was ook eigenaardig, ge herinnert U die koppen tegen 't raam uit geschilderd — op die manier was het effect, doch nog donkerder.
Zoodat de twee vrouwen en 't interieur zoowat net precies de kleur van donkere groene zeep hadden.
Doch het mannenfiguur links werd even verlicht door een invallend licht van een deur verderop. Zoodoende werd kop en handen de kleur van b.v. een 10 centimestuk, enfin dof koper. En zijn kiel het fijnst mogelijk verschoten blauw, waar 't licht raakte.
Als ge weer schrijft antwoord dan s.v.p. eens, hoe ge wilt dat ik met het schilderij zal doen. Natuurlijk moeten we zorgen Por-

tier iets nieuws krijge. Doch ik kan net zoo goed het overschilderen op halve grootte, b.v. voor hem, en dit grootere b.v. eens naar Antwerpen sturen.
Wat de *heldere* schilderijen van tegenwoordig betreft, ik heb in de laatste jaren er zoo weinig van gezien.
Maar over de kwestie heb ik toch nogal gedacht. Corot, Millet, Daubigny, Israëls, Dupré, anderen, *schilderen ook heldere schilderijen*, n.l. men kan in alle hoeken en diepten doorkijken, al zij de gamma nog zoo diep.
Maar ze zijn, bovengenoemden, geen van allen lui die letterlijk den lokalen toon schilderen, ze volgen de gamma waar ze mee beginnen, voeren hun eigen gedachte door in kleur en toon en teekening. En dat *hunne lichten meestal vrij donkere grijzen zijn* op zichzelf, die in 't schilderij licht *doen* door tegenstelling, dat is een waarheid die ge dagelijks wel in de gelegenheid zijt op te merken.
Nu gegroet. Ge begrijpt, ik zeg *niet* dat Millet geen wit gebruikt als hij sneeuw schildert, doch beweer dat hij en de andere tonisten, als zij wilden en 't er eens om doen zouden, dat leveren zouden op dezelfde wijs als Delacroix zegt van Paul Veronèse, dat hij blanke, blonde, naakte vrouwen schildert met een kleur, die op zichzelf veel heeft van straatslijk.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik denk dat gij in 't schilderij wel zien zult, dat ik een eigen manier van kijken heb, maar dat het toch zich aansluit bij anderen, b.v. zekere Belgen. Schandalig dat ze 't schilderij van Josephson geweigerd hebben. Maar waarom vereenigen zich de geweigerden niet om zelf wat te doen? eendracht maakt macht.

406

Waarde Theo,
Ik maak vast een woordje voor U klaar tegen dat ik het kistje wegzend, ik stuur het franco (Anvers of geheel door als het kan) aan uw adres, Rue de Laval.
Als er nog vracht op komt, is het omdat ze misschien niet doòrfrankeeren. Maar ik wilde niet ge er onkosten aan hebben zult, daar het U misschien tegenvalt.

Indien dit het geval mocht wezen, kijk er dan eens een tijd op. Wat Portier zeggen zal weet ik natuurlijkerwijs niet.
Bij wijze van critiek zou ik er zelf nog dingen tegen kunnen zeggen, die denkelijk de meeste critici ontsnappen zouden.
Maar de reden waarom met een zekere gerustheid ik het zend, is dat in tegenoverstelling van heel wat andere schilderijen, het rustieke en een zeker leven er in zit. En dus, ofschoon 't anders gedaan is, in een andere eeuw dan de oude Hollanders, Ostade b.v., toch is het ook uit het hart van 't boerenleven en oorspronkelijk.
Als ik zie b.v. in het Salonnummer zooveel schilderijen, die wat techniek aangaat als men wil onberispelijk zijn geteekend en geschilderd, dan vervelen veel daarvan me niettemin gruwelijk, omdat ze me niets te voelen of te denken geven, omdat ze zonder een zekere hartstochtelijkheid blijkbaar zijn gemaakt. En iets hartstochtelijks is in wat ik U stuur.
Ik heb een grooten lust gehad om het te maken, en het is met een zekere animo dat ik heb gewerkt.
Ik heb me niet verveeld, misschien zal het daarom ook anderen niet vervelen. Omdat ik dat geloof, stuur ik het.
Hoe mooi ik echter in 't Salonnummer l'Alouette van Jules Breton vind, het schilderij van Roll, ook den Fantin Latour, ook les Côtes de Cornouailles, Vernier, en enkele andere nog, wees er gerust over, ik vind ze *prachtig*, ofschoon van andere blijkbaar zeer groote lappen ik gerust durf zeggen, ik ze geweldig vervelend vind.
Het vrouwtje met de schop van Lhermitte, wat leeft dat en wat is het echt: *als door een boer die schilderen kan* gedaan, het is meesterlijk.
Als ik U was zou ik van de Lhermitte's exemplaren koopen om ze 10 jaar te bewaren.
Want het zijn meesterstukken, die men zoodoende voor zijn 50 centimes krijgt. Hoe is 't toch mogelijk dat de illustraties niet beter zijn!
Lançon is dood hoorde ik. Jaren lang heb ik zijn werk gevolgd, en nooit heeft iets van hem me verveeld.
Leven in ieder krabbeltje.
Als er zoo een sterft — uit datzelfde ras als de Regamey's en Renouard, dan is het een verlies en ontstaat er een leege plaats.

De teekeningen van Lançon zijn bewonderenswaardig geweest, zoo mannelijk en zoo breed.
Tissot heeft een expositie hoor ik, hebt ge dat gezien?
Het ligt maar aan de mate leven en passie, die een artist in zijn figuur weet te geven, als 't maar goed leeft, dan is een damesfiguur van Alfred Stevens b.v. of sommige Tissot's ook wel degelijk prachtig.
En de boeren van Lhermitte, Millet, zijn juist om het leven zoo mooi.
In welke richting men ook werke, laat het Israëls zijn, Herkomer, zoo veel verschillende opvattingen — als het gevoeld is en leeft, dan is het goed ook.
Er zullen wel veel mooie schilderijen zijn juist ook bij degene die *niet* gereproduceerd zijn.
Maar als ik eens denk aan een Salon zoo van '70 of '74, om maar iets te noemen, me dunkt het peil was hooger en sedert is men gezakt.
Als men de Albums Boetzel maar eens doorkijkt b.v. En daar staan de *grootste krachten niet in*, Millet b.v. niet.
Het is me volstrekt niet te doen om de kwestie te opperen als wist ik 't zelf precies.
Integendeel, gij ziet zooveel Daubigny's, Corot's, Millet's, Dupré, Israëls, Herkomer, Breton etc.
En ik geen. Maar iederen dag tegenwoordig denk ik er over, dat de gamma van al die schilders lager staat dan het *schijnt*, en dat ook die schilderijen welke helder schijnen, als men 't goed nagaat en vergelijkt, veel lager staan dan de grijzen van Mauve zelfs. Uitgezonderd juist de *allermooiste* Mauves — om er een paar te noemen, die oude van Post, met die karavaan oude knollen.
En zijn schilderij van den Salon van 2 jaar geleden, het in zee sleepen van die pink.
Ik hoor en zie zoo weinig of niets, dus ik ben niet in de gelegenheid aan de schilderijen zelf te toetsen en na te gaan, wat er van die kwestie is. Doch zelf werkende en zoekende, en met de natuur erbij nadenkende, laat zooals ik al meer U schreef, die kwestie me geen rust.
En niets zegt duidelijker wat ik bedoel, nergens vind ik zooveel grond in voor mijn vermoeden, dan dat woord, zoo juist Millet's kleur en techniek latende voelen: ,,Son paysan semble peint avec la terre même qu'il ensemence''.

Mauve — als hij helder schildert — en de andere *heldere* Hollanders van de goede kwaliteit, gebruiken geen andere kleurmenging dan de tegenwoordige Fransche of dan de oud-Hollandsche school, n.l. een doodeenvoudig palet, doch hier in Holland gebruikt men meer wit dan Millet of Dupré of Daubigny of Corot. Als ge er naar aanleiding van schilderijen die ge zien mocht, eens over wilt schrijven, zou mij pleizier doen.
Ik lees daar net in een Graphic compte-rendu van een tentoonstelling van 25 teekeningen van Fred. Walker. Walker is een jaar of 10 dood weet ge wel. Pinwell ook — terwijl ik over dit onderwerp schrijf, denk ik ook aan hun werk en hoe verbazend knap zij zijn geweest. Hoe zij het waren die in Engeland 't zelfde deden, wat Maris, Israëls, Mauve in Holland hebben bewerkstelligd, n.l. natuur hersteld in plaats van conventie, gevoel en impressie inplaats van academische suf- en dofheden. Hoe zij de eerste tonisten waren.
Maar ik herinner mij boeren op het land van Pinwell, the Harbour of refuge van Walker, waarvan men ook zou kunnen zeggen: *peints avec de la terre*. Ik zou meer schilderijen moeten zien om conclusies te kunnen maken, en ik vraag U alleen, weet gij hieromtrent iets? *Wijn* bevat vanzelf natuurlijk vocht of waterdeelen, en er zal altijd wel water bij zijn uit den aard der zaak. Maar al te veel water er bij — en het wordt slap. Het is mijn bewering evenmin dat men zonder wit licht kan of zou moeten schilderen, evenmin als ik ooit beweren zou men wijn moest drogen. Ik zeg echter wel degelijk, men mag wel een beetje oppassen in onzen zoo reinen? en helderen? tijd, dat men niet *al te veel* water in den wijn, al te veel wit in den wijn van de kleur doe, opdat er vurigheid blijve, en de effecten niet te tam worden en den boel verslappen.
Weet ge waar men in dit opzicht iets van zou kunnen leeren? Van een schilderij van Leys, niet uit de eerste periode, maar uit de tweede en derde periode van Leys.
Ik herinner me Les *patineurs* uit de serie, en La promenade sur les remparts.
In beide schilderijen figuren in de sneeuw, en beide schilderijen toch niet grijs, zóó licht als de tegenwoordige Hollanders sneeuw zouden schilderen. Dat schilderijtje van Millet dat gij mij eens genoemd hebt als type van een impressionistisch schilderij, is dat van de Luxembourg?

Ik geloof dat menig Hollandsch landschap wit zou worden en kleurig toch vergeleken bij dien toon. Hiervan houd ik me overtuigd, dat het grootendeels geschilderd is met rood, blauw en geel, met misschien *iets of wat* maar waarschijnlijk niet veel wit.
Ik heb het in geen 10 of 12 jaar gezien, doch hoe meer ik er over denk, zelf zoekende naar zekere effecten in de natuur, hoe minder ik geneigd word om te gelooven, dat de echte Fransche schilders zooveel wit gebruikten als tegenwoordig men in dreigt te vervallen.
Ik weet wel dat er van de modellen ook iets afhangt. Als ik denk aan de Scheveningster die aan Artz geregeld tot model dient, die ik me heel goed herinner, wel die is zoo blank en zoo helder als — sommige h. .ren. Dat is ook mooi om te schilderen, ja wel. Maar boeren of visschers op kleine dorpen en ver van stad — die zijn, waar men dan overigens ook kome, anders. *Zij doen denken aan de aarde*, schijnen er soms uit gemodelleerd te wezen.
In de gedichten van Jules Breton herinner ik mij dat staat, en ik geloof juist in dat 't welk hij aan Millet gededieerd heeft *) (een boertje, dat naar huis gaat, door de aardappelvelden ' s avonds):
,,Par le crépuscule et le hâle,
Le paysan deux fois bruni''.
Maar dacht ge dat ik daarom van geen heldere schilderijen houd — waarachtig wel; ik ken een Bastien Lepage — een bruid, die geheel ,,blanc sur blanc'' is met een bruin gezichtje, in 't midden, prachtig, en hoeveel Hollandsche schilderijen met sneeuw, mist en lucht. Prachtig.
Ik wil alleen er maar op komen, men mag doen al wat men wil en b.v. Jaap Maris, die soms zeer helder is — den volgenden dag schildert hij een stadsgezicht bij nacht in de somberste gamma. Waar ik op wijs is vooral dat schilderijen als zekere oude Cabats, b.v., zekere Duprés, al zijn zij misschien haast enkel met rood, blauw en geel geschilderd zonder veel wit, toch volstrekt *mijns inziens* niet onderdoen voor latere grijzere concepties.
Tot zoover gisteren. Zooeven komt uw brief met het ingeslotene, waarvoor hartelijk dank. Interessant vind ik wat ge schrijft over den Salon. Ik kan zien dat gij begrepen hebt waar ik 't over had van gebroken kleuren, oranje gebroken door blauw en omgekeerd aan wat ge zegt over 't schilderij *Besnard*.
Alleen er zijn verschillende andere gammas ook. Maar die van

*) Le retour des champs, uit den bundel ,,Les champs et la mer''.

oranje tegen blauw is logisch, zoo ook geel tegen lila, zoo ook rood tegen groen.
De kist voor 't schilderij staat klaar, ik stuur 't dus plat en 't is een licht kistje, 1 of 2 dagen moet 't echter nog drogen. Ik zend tevens nog een 10-tal geschilderde studies. Vertel mij s.v.p. nog iets van 't schilderij *Uhde*, ge weet Rembrandt schilderde hetzelfde in 't groote schilderij van de National Gallery. Ik zit in verhuisrommel. Nogmaals dank voor het gezondene, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

407

Waarde Theo,
Gisteren verzond ik per post een aantal geschilderde studies, en heden, Woensdag, een kist gemerkt VI franco domicile, inhoudende het schilderij.
Gaarne ontvang ik bericht van overkomst en tevens of de frankeering in orde was.
Indien niet, wil ik het voor latere zendingen gaarne weten. Indien 't goed was, kost het mij niet geheel f 2, wat geloof ik voordeeliger uitkomt dan wanneer men de vracht te Parijs berekent, en kunnen we het wel eens meer probeeren, ook met vrij groote dimensies.
Ik weet niet wat ge van het schilderij vinden zult, maar 't zij voor dit , 't zij voor latere doeken, wees vooral voorzichtig met het eventueel bestellen van lijsten.
Want we kunnen 't geld voorloopig beter gebruiken voor het maken van nieuwe. En tot encadreering overgaan als wij er wat bijeen hebben.
Ten minste dat zou mij het aangenaamst zijn. Bij de vele studies die ik maak, zijn de onkosten werkelijk wat meer dan ik in de gegevene omvademen kan, ik heb pas f 25 huur moeten betalen ook.
Maar wel eischt, dunkt me, het schilderij gezien te worden tegen een toon als goud of koper. Omdat daardoor het gemarmerde verdwijnt en het blijkt dat de lichten nog diep staan. Maar dat effect kan men makkelijk krijgen door een stuk papier van een okerkleur b. v. er achter te houden.
Geheel en al droog was het niet, toen ik het inpakte, toch dacht ik het niet noemenswaard meer beschadigen kon.

Ik zou er echter nog veel aan hebben willen doen, doch wegens het inschieten, en daar 't al meer dan eens was uitgehaald merkte ik, ik er uit moest scheiden.
En begin opnieuw aan iets anders.
Mijn verhuizing is nu achter den rug; ze zijn thuis wel wat anders dan ge U voorstelt, en hun zeggen is: dat ik ,,mijn zin'' gedaan heb. Enfin — mij ook al goed, en ik spreek er liever niet over.
Ik moet aan 't werk, dus voor heden adieu.
Ik heb nog 2 ramen laten maken van de zelfde grootte als dit doek, me dunkt, dat als we b. v. 3 of 4 schilderijen van een zeker formaat hebben, het dan de moeite waard is op zoo'n formaat een lijst te laten maken. Doch voor een enkel is het te gewaagd, en het is beter *veel te schilderen.*
Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

408

Waarde Theo,
Wel bedankt voor Uw brief en voor de ingesloten frs 50 die me deze maand in 't bijzonder recht welkom waren met de verhuizing. Ik denk dat op den duur ik er heel wat tijd door winnen zal, met op de werkplaats te wonen daar ik b. v. 's morgens vroeg al dadelijk aan den gang kan gaan, terwijl het thuis zòò was dat ik er niets doen kon.
Ik heb dezer dagen hard gesjouwd op teekeningen.
De oude toren in de akkers wordt afgebroken. Er was nu een verkooping van houtwerk en leien en oud ijzer, o. a. het kruis.
Ik heb daarvan een aquarel klaar in de manier van die houtverkooping, doch ik geloof beter. Ik had tevens een tweede groote aquarel van het kerkhof, die tot nog toe mij is mislukt.
Doch ik heb het toch goed in mijn hoofd wat ik er in wou — en misschien zal ik op het derde vel papier nu krijgen wat ik bedoel. En indien niet, dan niet. Daareven heb ik de twee mislukkingen weer uitgesponsd, doch ik ga het nog eens probeeren.
Als ge wilt kunt ge echter die van de verkooping krijgen.
Dan heb ik onderhanden een groote studie van een hut s'avonds. En een stuk of 6 koppen.
Het een en ander was oorzaak, dat ik U van de ontvangst van Uw brief nog geen bericht zond.
Ik werk zoo hard ik kan, omdat ik er over denk met die kennis van

me in Eindhoven de Antwerpsche tentoonstelling eens te gaan zien, als ik het lappen kan. En ik wou dan wel wat werk medenemen, om er zoo mogelijk ginder nog iets mee te doen.
Verlangend ben ik te hooren of Portier de aardappeleters heeft gezien. Hetgeen gij zegt van de figuren is waar, dat als figuur ze niet zijn als de koppen er van. Ik heb er dan ook over gedacht het heel anders aan te leggen, namelijk het aan te pakken van uit de torsen inplaats van uit de koppen.
Doch dan zou het iets gansch en al anders geworden zijn.
Vergeet echter bij wat het zitten betreft niet, dat de luidjes geenszins op gelijksoortige stoelen zitten als in een café van Duval bijvoorbeeld.
Het mooiste wat ik zag, was dat de vrouw eenvoudig op haar knieën lag, dat is in de *eerste* schets die ik U stuurde.
Maar enfin, 't is nu eenmaal geschilderd zooals 't geschilderd is, en we doen 't nog wel eens over, en dan zeker niet eender.
Ik ben dezer dagen ook weer druk aan het teekenen van figuurtjes.
Dank ook voor het gezonden No. van le Temps met het artikel over den Salon van Paul Mantz.
In lang heb ik zoo'n goed artikel niet gezien.
Ik vind het zeldzaam goed — den aanhef — 't schilderij van die Laplanders, die in hun duistere hut na den langen winternacht de zon zien verrijzen — hoe in zake kunst men ook zoo zit te wachten naar licht.
Dan onmiddellijk daarop zijn wijzen op Millet, die beslist nieuw licht heeft gegeven — ,,et qui restera''.
Dan te wijzen op Lhermitte als opvolger van Millet, ik vind het alles mannelijke taal en uitmuntend van juistheid en groot aankijken.
Doch ik vind het jammer dat hij Roll noemt ,,un commençant'', want dat is dénigreeren, en Roll heeft al zooveel moois gemaakt en is — hors ligne.
Hors ligne sedert zijn ,,Grève de mineurs'' reeds althans. Dat Paul Manz zegt, dat de arbeiders van Roll niet erg hard werken, en dat het ,,un rêve'' is, welnu — het is aardig gevonden en er is iets van aan. Alleen is het toch weer juist, omdat het Parijs is en niet het nuchtere werk van 't veld.
Een stadsarbeider is toch ondertusschen maar net zoo als Roll hem schildert.
Rappard heeft een schilderij in Antwerpen, dat ik denk zeer mooi

zal zijn, ten minste de schets, die zoo goed als *niemand* mooi vond, was mijns inziens erg goed. Ik vind hem zeer knap.
Hebt gij het boek van Zola reeds uit, *Germinal?* Ik zou het erg graag lezen en zal het binnen een dag of 14 terugzenden. Is de maand Mei van Lhermitte er al?
Ik vind in het artikel van Mantz ook erg goed en logisch wat hij over kleur in 4 woorden weet te zeggen, als hij spreekt over ,,des bleus cendrés que nous aimons'', en ,,les herbes de la prairie sont très vertes, le taureau est brun roux, la jeune fille est rose, voila l'accord de 3 tons'' — als hij over die zelfde kwestie spreekt betreffende Lhermitte.
Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik kan me begrijpen, dat Besnard interessant moet wezen.
Ik weet niet of gij hebt opgemerkt, dat er een heel klein woordje over ,,enthousiasme'' staat in de artikels van Mantz, hoe verder er iets staat van ,,le grain de folie qui est le meilleur de l'art''.
Ik weet dat ge schreeft ,,hij is misschien meer enthousiast dan koopman, wat misschien beter is''.
Dus dat is van Uw kant zachtmoedig genoeg gezegd.
Ik voor mij denk dat enthousiasme gansch niet onvereenigbaar is met handelaar zijn echter.
En herinner U eenvoudig aan Mouret en Bourdencle. Mantz spreekt ook heel even en heel diep raak over ,,cette maladie qu'on appelle la sagesse''.
Wat zal ik U zeggen — de toekomst en ondervinding zal het nog wel eens zeggen — dat waar ik geen geschikte woorden voor vinden kan. Ik bedoel, dat enthousiasme soms beter rekent dan zelfs de rekenaars die er zich ,,boven verheven'' achten. En instinkt, inspiratie, impulsie, geweten, juister geleiden dan velen wel denken. En wat er ook van zij, ik voor mij ben het er mee eens: mieux vaut crever de passion que de crever d'ennui.
De oude toren wordt volgende week afgebroken!
De spits is er reeds af, ik ben aan een schilderij er van bezig. De figuren begin ik in deze nieuwe teekeningen met den romp, en het komt mij voor, zij daardoor voller en breeder worden. Als 50 niet genoeg is, zal ik er 100 teekenen, en als 't dan niet genoeg is nog meer, tot ik solide heb wat ik wil, namelijk dat alles rond is, en er

als 't ware begin noch eind ergens aan den vorm is, doch die één harmonisch levensgeheel uitmaakt.
Ge weet dat dit juist die kwestie is, waarover sprake was in 't boek van Gigoux ,,ne pas prendre par la ligne ,mais par le milieu.''
Mantz zegt: ,,le modelé est la probité de l'art'' en wat hij verandert aan 't woord van Ingres is, dat Ingres zeide ,,le dessin est la probité de l'art'' en er bijvoegde ,,je voudrais marquer le contour d'un fil de fer''. Hébert had wat hij noemde ,,l'horreur de la ligne''.
En dan zijn er ook weer lui die beweren, dat alle dogma's uit den aard der zaak absurd zijn.
Jammer dat dit juist ook weer zelf een dogma is.
Men moet het dus maar doen zooals men het doet, zien er iets van te maken, zoeken het te laten leven.
Als men Thijs Maris niet te beroerd en te melankoliek gemaakt had om te werken, misschien had hij iets verbazends gevonden.
Ik denk zoo dikwijls aan dien kerel, Theo, want wat is zijn werk wonderbaar.
Het is droomerij — maar wat een meester!
God, als die kerel nu eens was zooals hij begon! wat zou hij een centrum worden.
Want de Hollandsche school van nu heeft het noodig dat er nieuwen bij komen die iets kunnen.
Men moet niet werken ,,in duizend vreezen'' en dat doen er velen, die zóó in angst zijn om hun tonen en kleuren te snappen, dat door die angst zelf zij lauw water worden. Nu en dat doen de eigenlijke lui, Israëls of Maris of Mauve of Neuhuys heel anders, want die zeggen ,,smeer het er maar op''. Welnu — omdat men enthousiasme heeft uitgedoofd, zal men ,,faire hurler jusqu'aux chiens de désespoir'', als niemand meer enthousiasme heeft en niemand meer robust durft. We zijn nog zoover niet, dat weet ik, maar ik zeg maar, laat het enthousiasme blijven, want anders bereiken wij dat maximum van wijsheid, dat *pruiketijd* heet. Men hoeft de geschiedenis van de oude schilderscholen maar na te gaan, om te zien dat het zoo gaan kan. Wat was artikel 4 van Mantz — het laatste — ernstig en bitter en net wat noodig is.
Let vooral op de Lhermittes als zij uitkomen. Wat is dat mooi! Ik heb tante C. even gesproken, die beweerde gij zeker dezen zomer nog kwaamt, ik zal tegen dien tijd heel wat figuren geteekend hebben, zooals ik er nu mee ben begonnen.

Gegroet.

Ik voeg hier nog een woordje bij— ik kan U niet genoeg aanraden voor Uzelf uit te werken, die verschillende stellingen van Eug. Delacroix betreffende kleur.
Ofschoon — niet op de hoogte — ofschoon lang uit de kunstwereld, — wegens mijn klompen etc. uitgezet, toch zie ik b. v. aan dat artikel van Mainz dat er nog kenners en liefhebbers zijn ook nu die — *iets weten* en wel datgene wat Thoré, wat Théophile Gautier wisten.
En dat, de zich noemende beschaafde wereld van vooruitgang daargelaten voor wat ze is, *namelijk een misleiding*, het neer blijft komen op 't geen in b.v. 48 reeds de hervormers in zake smaak mannelijk en krachtig hebben verkondigd.
Evenals hier in Holland Israëls niet overtroffen zal worden maar, dunkt mij blijven zal als de meester. En in België Leys en de Groux.
Vergis U vooral niet, als wilde ik aandringen op *navolging*, want ik bedoel dat geenszins.
Gij hebt veel meer gezien dan ik, en ik wou dat ik gezien had wat gij hebt gezien en nog dagelijks onder Uw oogen krijgt. Maar misschien juist door het vele zien, wordt het moeielijk na te denken. Enfin.
Mijn bewering is alleen dat het met U net is gesteld als met een massa anderen, dat op later leeftijd gij de grondregels nog eens herhalen en op nieuw bestudeeren moet.
Ik bedoel, dat in Uw kwaliteit van kunstkenner, gij net zoo goed als de schilders zelf, in het *theoretische zelfs eigenlijk beter dan zij*, waar gij moet raden en over schilderijen die onderhanden zijn spreken, zekere regels van kleurmenging en perspectief moet weten. Neem mij dit niet kwalijk, want het is waar wat ik zeg, dat zulks U meer praktisch zou te pas komen dan ge misschien denkt, en U verheffen zou *boven* 't gewone peil der handelaars, wat noodig is, want het gewone peil is *beneden* peil.
Ik weet uit eigen ervaring wel een beetje, wat de handelaars weten en wat ze niet weten.
Ik geloof dat ze er dikwijls in loopen, en zaken maken waar ze later spijt van hebben, juist doordat zij te weinig weten hoe een schilderij wordt gemaakt. Enfin, ik weet ge U reeds moeite geeft b. v. door het lezen van goede dingen als dat van Gigoux.
Studeer nog hard voor U eigen over de kleuren, enz. Ik tracht het zelf ook te doen en ik recommandeer mij om ook te lezen al wat gij van dien aard vindt. Ik ben dezer dagen bezig om hetgeen Delacroix

zei van het teekenen: ne pas prendre par la ligne mais par le milieu, in praktijk te brengen op het teekenen van een hand en arm. Men heeft daar gelegenheid genoeg om van ovalen uit te gaan. En wat ik er mee zoek te krijgen is *niet een hand te kunnen teekenen, maar de geste*, niet mathematisch correct een kop, maar de groote *expressie*. Het den wind opsnuiven als een spitter even op kijkt b.v. of het spreken. Enfin het leven.

409

Waarde Theo,

Zooeven heb ik Germinal ontvangen, waar ik onmiddellijk aan begonnen ben. Ik heb er een 50 pagina's van gelezen, die ik prachtig vind; ik heb er ook eens geloopen.

Ziehier een croquis van een kop, dien ik zooeven mee breng. (Zie blz. 505.) Gij hebt bij de laatstgezonden studies dezelfde ontvangen, n. l. de grootste die er bij was. Doch glad geschilderd.

Ik heb nu de penseelstreek niet uitgestreken, en de kleur is trouwens ook heel anders.

Ik heb nog geen kop gemaakt, die dermate ,,peint avec de la terre'' is, en er zullen er nu wel meer volgen.

Als alles goed gaat — als ik wat meer verdien zoodat ik meer op reis kan gaan — welnu dan ga ik hoop ik ook de mijnwerkerskoppen eens schilderen.

Ik werk echter door tot ik geheel en al zeker van mijn zaak ben, zóó dat ik nog sneller werk dan nu, en in b. v. een maand tijds ook een 30 tal studies meebreng.

Ik weet niet of we geld verdienen zullen, doch als 't maar genoeg is om verschrikkelijk veel te werken, dan ben ik content; datgene te doen wat men wil, is de kwestie.

Ja, we moeten mettertijd de mijnwerkers maken!

Wat heeft Portier gezegd van de aardappeleters? ikzelf weet ook er gebreken in zijn, toch juist omdat ik zie dat de koppen van nu krachtiger worden, durf ik beweren dat in verband met volgende schilderijen de aardappeleters ook wel blijven zullen.

Ik ben verleden jaar dikwijls wanhopend geweest op de kleur, doch ik werk nu veel geruster. Ge moet maar eens schrijven, wat gij 't best vindt, of ik mijn werk van nu bewaren wil voor Antwerpen, of dat ik het zoodra mogelijk aan U en Portier zend. Want mij is het onverschillig, ik heb nu klaar 7 koppen en 1 aquarel, dus ik zou weer een kleine zending kunnen doen. Gegroet, nogmaals dank

voor Germinal, ik zit er terwijl ik schrijf nog in te lezen. Het is prachtig.

t. à t. Vincent.

410

Waarde Theo, (Juni)
Dank voor de spoedige zending van het geld voor deze maand. Hetgeen ge schrijft over 't schilderij, de aanmerking, die zij maak-

ten, Portier en Serret, maar dat zij toch er goede dingen in vonden, ben ik content over. Ikzelf heb er ook critiek op en serieuser dan de hunne — dat van de torsen — dus begeer niet dat zij het geheel zouden goedkeuren. Als ge hen eens spreekt, zeg hun dan eens, dat het best wezen kan ik terugkom van de koper- en groene zeep-achtige tonen van nu maar dat dit terugkomen ervan *hoop ik tweeledig* zal wezen, namelijk dat ik er sommige hoop te schilderen in lichter gamma, meer vleesch en bloed, maar evenzeer zoek naar iets *nog meer* groene zeep- en koperachtigs.
In de werkelijkheid zie ik dagelijks in de sombere hutten effecten tegen 't licht in of 's avonds in de schemering, die zóó curieus zijn, dat tot nog toe mijn werk me nog te licht voorkomt voor die effecten in kwestie; n. l. die ik vergelijk bij groene zeep en de koperkleur van een versleten 10 centimes stuk — faute de mieux, en ze met die kleuren schilder — faute de mieux. Maar ik wou dat ik ook aan den somberen kant slaagde, waar ik al meer over heb gesproken, ,,le paysan peint avec la terre qu'il ensemence''.
Ik hoop deze week aan Uw adres te verzenden een kistje gemerkt V. 2. inhoudende:
1 schilderij la Chaumière,
1 aquarel id.
1 ,, Vente pour cause de démolition,
12 Etudes peintes.
Bij laatstgenoemde zult ge een kop vinden, dien ik onwillekeurig schilderde na het lezen van Germinal.
,,Est-ce que je t'ai conté comment elle est morte?'' ,,Qui donc?'' Ma femme là-bas en Russie''. Etienne eut un geste vague, étonné du tremblement de la voix, de ce brusque besoin de confidence, chez ce garçon impassible d'habitude, dans son détachement stoïque des autres et de lui-même. Il savait seulement que la femme était une maitresse et qu'on l'avait pendue à Moscou. . . . . . Souvarine reprit: le dernier jour sur la place, j'étais là . . . Il pleuvait — les maladroits perdaient la tête, dérangés par la pluie battante, ils avaient mis 20 minutes pour en pendre 4 autres. Elle était debout à attendre. Elle ne me voyait pas, elle me cherchait dans la foule. Je suis monté sur une borne et elle m'a vu, nos yeux ne se sont plus quittés. Deux fois j'ai eu envie de crier, de m'élancer par-dessus les têtes pour la rejoindre.
Mais à quoi bon? un homme de moins, un soldat de moins; et je

devinais bien qu'elle me disait non de ses grands yeux fixes, lorsqu'elle rencontrait les miens''.
Ge zult er een variatie bij vinden — profiel — een fond van: la plaine rase des champs de bettraves, sous la nuit sans étoiles, d'une obscurité et d'une épaisseur d'encre.
Daartegen uit een kop van een hercheuse of sclôneuse, met iets als een koe die loeit, wat expressie aangaat, een individu uit: — la campagne était grosse d'une race d'hommes qui poussaient, une armée noire vengeresse, qui germait lentement dans les sillons, grandissant pour la recolte des siècles futurs, et dont la germinaison allait bientôt faire éclater la terre.
Doch de expressie van dat laatste is m. i. beter in de studie, welke ik gemerkt heb en die ik maakte nog *vóór* ik 't las, *zonder om Germinal te denken* dus, eenvoudig een boerin, die van 't aardappelzetten terugkwam nog vol stof van den akker.
Ik ben eigenlijk van plan om 't schilderij van de hut nog eens te herhalen. Het geval trof mij buitengewoon; die twee hutten half vergaan onder éénzelfde rietdak deden mij denken aan een paar oude, afgeleefde luidjes, die maar één wezen uitmaken en die men elkaar ziet steunen.
Want ge ziet het zijn twee woningen en de schouw is dubbel. Dat ziet men trouwens hier telkens.
Ik heb den tijd niet, anders zou ik heel veel willen zeggen van Germinal, dat ik prachtig vind. Eén passage toch: ,,du pain! du pain! du pain!'' Imbéciles! répéta M. Hennebeau est-ce que je suis heureux? une colère le soulevait contre ces gens qui ne comprenaient pas. Il leur en aurait fait cadeau volontiers, de ses gros appointements pour avoir, comme eux, le cuir dur, l'accouplement facile et sans regret. Que ne pouvait-il les asseoir à sa table les empâter de son faisan, tandis qu'il irait forniquer derrière les haies, culbuter des filles, en se moquant de ceux qui les avaient culbutées avant lui. Il aurait tout donné, son éducation, son bien-être, son luxe, sa puissance de directeur, s'il avait pu être, une journée, le dernier des misérables qui lui obéissaient, libre de sa chair, assez gougat pour gifler sa femme et prendre du plaisir sur les voisines. Et il souhaitait aussi de crever de faim, d'aimer le ventre vide, l'estomac tordu de crampes ébranlant le cerveau d'un vertige: peut-être aurait-il tué l'éternelle douleur. Ah! vivre en brute, ne rien posséder à soi, battre les blés avec la hercheuse la plus laide, la plus sale, et être capable de s'en contenter. — Imbéciles

ces songes-creux de révolutionnaires, ils élargiraient même le malheur de la terre, ils feraient un jour hurler jusqu'aux chiens de désespoir, lorsqu'ils les auraient sortis de la tranquille *satisfaction* des instincts, pour les hausser à la souffrance *inassouvie* des passions..

Wat betreft 't geen ge over Portier schrijft, ,,hij is misschien meer enthousiast dan koopamn'', en dat ge betwijfelt of hij met mijn werk iets doen kan, me dunkt dat noch gij, noch ik, noch hij, op 't moment dat al kunnen beslissen.

Maar als gij hem ziet, zeg hem eens franchement dat mijn idee is, ik, als ik na de sympathie welke hij uitte aangaande mijn werk, mijn uiterste best doe om te sturen en dus voet bij stuk houd etc. bepaald er op reken dat hij met standvastigheid mijn werk zal laten zien. Zeg hem dat mijn idee is, dat een gedeelte van 't publiek te Parijs niet op den duur dupe is van conventie, hoe verleidelijk ook, maar integendeel, dat 't geen waar 't meest stof van de hutten of van 't veld nog in zit, 'k weet zelf niet waarom of hoe, er enkele zeer trouwe vrienden vindt.

Dat hij dus niet gauw den moed moet opgeven, want dat gij en ik gecombineerd het hem niet kwalijk zullen nemen als 't langeren of korteren tijd mislukt, doch dat hij maar moet doorgaan met laten kijken en dat ik zal doorgaan met sturen.

Dat als hij me eens zijn aanmerkingen schrijven wil, ik geloof dat ze mij nuttig zullen zijn, en hij zich niet moet geneeren. Ik voeg hier nog bij, dat ik soms wel eens heel erg verlangen kan de Louvre en Luxembourg eens terug te zien, en dat ik de techniek en kleur van Millet, Delacroix, Corot en anderen vroeger of later nog wel eens dien te bestudeeren.

Onmiddellijke haast is daar echter geenszins mede mijns inziens, hoe meer ik werk hoe meer ik er aan hebben zal, *als* het eens gebeuren kan.

Het is maar, men heeft *en* de natuur *en* de schilderijen noodig. Het is vooral die kwestie van de gamma waar ze in gezet zijn, en het breken en tegen elkaar overstellen der kleuren, waar ik dagelijks over denk.

Is de maand Mei van Lhermitte er reeds? Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Waarde Theo, 411

Heden heb ik afgezonden het bewuste kistje, inhoudende behalve wat ik U reeds schreef, nog 1 schilderij, *Cimetière de paysans*. Ik heb eenige details weggelaten — ik heb willen zeggen hoe die ruïne aantoont, aldaar *sedert eeuwen* de boeren ter ruste worden gelegd in de akkers zelve, welke zij bij hun leven doorwroeten — ik heb willen zeggen hoe doodeenvoudig het sterven en begraven gaat, doodleuk als 't afvallen van 't herfstblad — niets dan een beetje aard omgewoeld — een houten kruisje. De akkers er omheen — zij maken, waar 't gras van 't kerkhof eindigt, over 't muurtje een laatste lijntje tegen den horizon — als een horizon van een zee. En nu zegt die ruïne tot mij hoe een geloof en godsdienst vermolmde — al was ze hecht gegrondvest, hoe echter het leven en sterven der boertjes almee 't zelfde is en blijft, gelijkmatig uitspruiten en verwelken als 't gras en de bloempjes die daar wassen op dien kerkhofsgrond.

Les religions passent, Dieu demeure, is een woord van Victor Hugo, dien ze ook pas begraven hebben.

Ik weet niet of ge iets in deze twee gevallen vinden zult — de hut met mosdak deed me denken aan een winterkoningennestje. Enfin, ge moet maar eens kijken.

Nu moet ik U bij deze gelegenheid toch nog eens uitleggen, waar ik er nieuwe duidelijke woorden voor vond, waarom ik U schreef en schrijf, dat ik nog ver van secuur ben of Uw tegenwoordige zienswijs een definitieve overtuiging is.

Het huis G. en Co. is geen goede leerschool om schilderijen, laat staan schilders te leeren kennen. Ik zeg U dit als mijn meening dat men er niet vrij leert kijken zelfs. Wie hebben ze er groote eer bewezen? Paul Delaroche.

Ik hoef U niet te zeggen, hoe Delaroche een van de lui was, die bitter slecht steek hielden, er is eenvoudig niemand meer die zijn partij opneemt.

Wie ook geen *steek houden* zal, al is hij *beter*, ofschoon toch eens of twee keer hij iets heel moois maakte, wie ook *zakken* zal — dat is Gérôme.

Zijn Prisonnier evenwel, zijn Berger Syrien is *gevoeld*, en ik vind ze zoo mooi als wie dan ook, en van harte en gaarne.

Doch verreweg meestal is hij een Delaroche II. Elk hunner, met *den lijst van den tijd rekening houdende*, is van gelijke waarde.

Wat ik nu beweer is, dat ik het ten allerzeerste waarschijnlijk

acht, dat de heele entourage u *met het jaar meer vervelen* zal. Wat ik verder beweer is, dat men èn andere èn speciaal ook zich zelven er een slechten dienst mede bewijst, zich te vervelen. Bij mij heeft het ondanks veel wijze leerlingen er nooit van harte in gewild, het zijn goeden praktischen kant kan hebben zich ,,om bestwil'' te vervelen. Een *massa* lui nu hebben zich op een leeftijd van ± 30 jaar nog eens herzien, en zeer aanmerkelijk gewijzigd. Denk in zachtmoedigheid hier eens over na, ik zeg U dat van wat ik geleerd heb en gehoord heb bij G. en Co *over* kunst, *niets* steek hield. Hoe als men omdraait de algemeenheden, die daar in tel zijn als doodslaanders om kunst te beoordeelen, n. l. den ouderen of hedendaagschen Delarochekant op te hemelen en de onrechtzinnigen verdacht te maken, als zeg ik men zekere gezegdes *omkeert* dan — haalt men in reiner lucht adem. Enfin kerel, er zijn in toestanden en zaken zulke curieuse wendingen mogelijk niet alleen, maar ook de regel.
Het is toch mal dat ik tevens après tout betwijfel of ge in den handel blijft.
Ge hoeft niet hierop te attendeeren of er op te antwoorden, ik zeg het U om zoo maar eens rondweg mijn idee te uiten, niet om onvruchtbare woordenwisselingen te beginnen.
Maar het is er — une terre enchantée — waar men niet vrij is. Enfin ik hoor wel eens of gij het kistje hebt ontvangen en of ge er iets in vindt.
Morgen ga ik schilderen een geval op een ander dorp — ook een hut — in kleiner formaat. Ik heb het l. l. Zondag gevonden op een grooten tocht, die ik in gezelschap van een boerenjongen deed, om een nest van een winterkoninkje machtig te worden.
Wij vonden er 6, het was een plek waar Bodmer mede zou hebben gedweept zonder twijfel. En het waren alle nesten waar de jongen reeds uitgevlogen waren, zoodat men zonder al te veel gewetensknaging ze mee kon nemen. Het was zoo echt, ik heb ook nog andere prachtige nesten. Gegroet, schrijf eens spoedig met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Vóór ge het aan Portier of Serret laat zien, zou ik erg graag hebben gij de beide schilderijen een vernis gaaft.
Vooral het boerenkerkhof is erg ingeschoten, omdat het eerst heel anders op het doek stond en ik het eerste *geheel* heb afgeschrapt.

Het was me eerst totaal mislukt — toen heb ik korte metten gemaakt en van voren af begonnen, aan een anderen kant gaan zitten en 's morgens geschilderd vroeg in plaats van 's avonds. Nu en het andere — dat van de hut — was oorspronkelijk een schaapherder. De schapen werden verleden week geschoren, ik heb 't gezien, in een schuur op een tafel.
Ik ben er blij om dat ik nu deze keer aan Portier weer iets heel anders kan laten kijken.
Ik ben overigens druk aan het teekenen, om over een tijdje een paar heele figuren te zenden.
Doch aan de buitenhuizen — misschien zult ge zeggen imitaties van Michel — ofschoon ze 't toch niet zijn, werkende, en gevallen zoekende, heb ik zulke mooie hutten gevonden dat ik nu toch nog een stuk of wat variaties van deze ,,menschennestjes'', die me zoo doen denken aan de nesten van winterkoninkjes, moet uithalen, n.l. ze schilderen.
Och — men moet niet twijfelen — wie tegenwoordig de boeren schildert en hart heeft voor zijn werk, die wint althans een deel en niet het slechtste — al is 't nog niet 't grootste — van 't publiek. Dat neemt niet weg dat mijn einde of tweede helft van de maand nogal merkwaardig schraal kan uitvallen.
Doch zulks gebeurt de boerenjongens ook en — ze amuseeren zich toch. Ik wou gij er Zondag bij waart geweest, toen wij dien tocht hebben gemaakt. Ik kwam geheel bemodderd terug, want wij hadden wel een half uur door een beek moeten waden. Maar 't schilderen wordt nu voor mij animeerend en capiteux als de jacht — het is een jacht dan trouwens ook, op modellen en mooie plekken. Nogmaals gegroet en 't beste U toegewenscht. Het is al laat en ik moet om 5 uur op post zijn, dus adieu.

412

Waarde Theo, (Juni).
Ge zult dezer dagen naar alle gedachten het kistje hebben ontvangen.
Ik wilde U nog zeggen dat ik nog een soortgelijk geval heb, n.l. een wit leemen hut, het formaat iets meer in de breedte.
Gisteren heb ik een grooten boschbrand bijgewoond op een snikheeten achtermiddag. Het was een bosch midden op een kale heivlakte, en het gezicht was zeer eigenaardig door de verbazende massa's zwarten en witten rook, die recht naar boven stegen.

Het vuur heeft zich echter bepaald bij de heide de dennennaalden en dorre takken. De stammen bleven staan.
Ik ben druk doende aan de figuurteekeningen, ik zal er echter een 100 tal moeten maken vóór ik dezelfde schilderen zal, daar het me zoodoende geld en tijd uithaalt.
Ik geloof ik ze ronder en voller zal krijgen dan vroeger.
Ik ben echter absoluut zonder geld en weet haast niet hoe de maand door te komen.
Bij tijden kan ik er mistroostig om worden dat het altijd maar blijft niets verkoopen.
Toch ik ga door en verhard er me tegen in.
Anderen hebben 't ook verdragen.
Gegroet, t. à t. Vincent.

Is er in Mei geen No. van Lhermitte geweest?
Ik zeg nog eens — werk *tegen de onverschilligheid in* — het volhouden is niet makkelijk maar wat makkelijk is beteekent ook weinig. Het schilderen van het boerenleven is iets wat goed *blijft*, en het gevecht dat anderen wonnen, *gaat nog steeds door* en opnieuw kan men het winnen. Wel verre van dat er te veel boerenschilders zouden zijn — mijns inziens ware 't beter als er nog honderden bij konden komen.
Het is geen kwaad idee dat men in Frankrijk de mairies decoreeren gaat met motieven uit het landleven, zooals er een aantal schilderijen op den Salon waren.
Ik geloof wel dat dit nog verder doorgevoerd zal worden.
Maar — nog beter is het dat de boerenschilderijen *in de huizen* komen, in de illustraties en andere reproducties direct onder 't volk.
Het is dan ook slechts voorbijgaande als ik decouragement gevoel.
Ik hoorde van thuis, dat gij hun iets geschreven had over Serret, van dat die zeide ik verzekerd kan zijn van zijn sympathie, etc. Is Serret een schilder, een handelaar of een liefhebber? tot heden weet ik dat niet. Ik heb Germinal in 't kistje van de schilderijen willen doen, doch was ten slotte bang, het er tusschen in zou vallen en beschadigen. Ik doe het in een volgend echter, of retourneer het per post, ik vind het prachtig.

413

Waarde Theo,
Dank voor Uw brief en het ingeslotene, dat juist is wat ik bedoelde

en me in staat stelt het eind van de maand te werken zooals in 't begin van de maand.
Het deed me veel genoegen te vernemen, dat Serret de schilder is van wien ge reeds vroeger dingen schreeft, die ik ook wel degelijk onthouden had, maar de naam was me ontschoten. Ik zou U veel meer willen schrijven dan ik doen zal in dezen brief, maar tegenwoordig als ik thuis kom staat mijn hoofd slecht naar schrijven, als ik den heelen dag in de zon heb gezeten. Wat betreft hetgeen Serret zegt, ik vind het zelf ook — ik schrijf hem eens een woordje omdat ik wel vrienden met hem wou worden. Ik werk, zooals ik reeds schreef, dezer dagen druk aan figuurteekeningen; ik zal die sturen, juist vooral met het oog op Serret, om hem te laten zien dat het ensemble van een figuur en de vorm mij verre van onverschillig is.
Ziet ge Wallis ooit, kan de aquarel van de verkooping soms iets voor hem zijn, als het voor Wisselingh iets ware dan neemt hij haar nog eer. Aan Wisselingh heb ik eens een paar koppen gegeven, en ook nu pas hem die lithographie gestuurd. Maar omdat hij geen half woord zelfs antwoordde, geloof ik dat ik als ik iets stuurde, slechts een beleediging zou krijgen.
Ik had het nu pas weer dat ik van Rappard, met wien ik toch jaren goed ben geweest, na in een maand of 3 niets van hem gehoord te hebben, in eens een brief krijg zóó uit de hoogte en zoo vol beleedigingen, en naar het mij voorkwam zoo blijkbaar geschreven nadat hij in den Haag geweest was, dat ik zoo goed als zeker weet ik hem als vriend voor goed kwijt ben.
Het is juist omdat ik eerst in den Haag, dat is in mijn eigen land het heb geprobeerd, dat ik volle recht en aanleiding heb al die beroerdigheid te vergeten, en aan iets anders te denken buiten mijn eigen land.
Gij kent Wallis goed, dus misschien kunt ge het eens ter sprake brengen naar aanleiding van die aquarel, doch handel naarmate er gelegenheid is. Als ik wat verdienen kon met mijn werk, als we wat vasten grond, al was het weinig, onder de voeten hadden om te kunnen blijven bestaan, en als dan ooit de lust om werkman te worden bij U een vorm aannam, laat me zeggen om duidelijk te zijn, op de manier van b.v. behoudens alle onderscheid in leeftijd, etc., Hennebeau in Germinal — wat zoudt ge dan nog schilderen kunnen! De toekomst is toch altijd anders dan men denkt, dus men kan nooit met zekerheid het weten. De schaduwzijde van het schilderen is dat men als men zijn schilderijen niet

verkoopt, toch geld moet hebben voor verf en model om verder te komen. En die schaduwzijde is leelijk. Maar anders, het schilderen, en m.i. bepaald het boerenschilderen, geeft gemoedsrust al heeft men veel gescharrel en beroerdigheid aan den *buitenkant* van het leven. Ik bedoel het schilderen is een *thuis*, en men heeft niet dat *heimwee*, dat eigenaardige wat Hennebeau had. Die passage die ik toen nog opschreef heeft mij erg getroffen, omdat letterlijk haast ik indertijd zoo'n verlangen had om iets te zijn als een hannikenmaaier of polderwerker.
En dat ik beu was van de *verveling* van de beschaving. Het *is* beter, men *is* gelukkiger als men — maar zoowat letterlijk — dat ten uitvoer brengt; men voelt zich werkelijk althans leven. En het is *iets*, 's winters goed in de sneeuw, in den herfst goed in de gele blaren, in den zomer goed in 't rijpe koren, in de lente goed in 't gras te zijn, het is *iets*, altijd met de maaiers en de boerenmeiden te zijn, 's zomers met de groote lucht er boven, 's winters onder de zwarte schouw. En te voelen, dat is altijd geweest en dat zal altijd zijn.
Men moge dan op stroo slapen, roggebrood eten, welnu men is er op den duur gezonder door.
Ik zou meer willen schrijven maar, zooals gezegd mijn hoofd staat niet naar schrijven, en ik wilde hier nog een woordje voor Serret insluiten, dat ge maar eens lezen moet, daar ik er in schrijf over wat ik wilde sturen binnenkort, juist vooral omdat ik Serret mijn bepaalde figuurstudies eens wil laten kijken. Gegroet,

t. a. t. Vincent.

Serret moge 't met U eens zijn, dat goede dingen maken en verkoopen geheel afgescheiden zijn. Toch is er niets van aan. Toen Millet gezien werd eindelijk door 't publiek, zijn werk bij elkaar, toen was het publiek èn te Parijs èn te Londen enthousiast. En wie waren het geweest, die in 't licht hadden gestaan en Millet geweigerd? de handelaars, de *kenners* zoogenaamd, etc.

414

Waarde Theo,
Daar het vandaag Zondag is, wilde ik U weder eens schrijven. Omdat ik nog verzuimd heb iets te zeggen van het schilderij van Uhde: Laissez venir à moi les petits enfants.
Ja ik vind het mooi, maar nieuw is het niet.

Interieurs in helderen toon met boerenkinderen *zonder* mystiek Christusfiguur, zooals Israëls, zooals Artz, vind ik mooier dan dit, waar men een mystieken Christus op den koop toe krijgt. De kinderen zijn *zeer* mooi van karakter — zijn ze echter beter dan die van Labrichon, Frère, of zelfs Knaus, Vautier? (zooals zij vroeger waren in hun goeden tijd.)
Meen niet dat dit weinig is, want al die lui die ik opnoem, ze waren vooral vroeger enorm knap als *karakter*teekenaars.
Tegen 't schilderij Uhde heb ik, dat er iets kouds in is als in de nieuw baksteenen huizen en scholen en kerken van Methodisten. En ik krijg, vergeef het me, ondanks de groote verdiensten van alles in 't schilderij, heimwee naar de minder orthodoxe manier van schilderen van Decamps of Isabey.
Enfin er is iets après tout teringachtigs in, en ik vind een Corot, een Dupré, een Millet, zoo oneindig gezonder geschilderd is.
Ik spreek echter naar aanleiding van de reproductie, ik acht het best mogelijk dat als ik 't schilderij zag, ik er meer verzoend mede zou raken wat de techniek betreft.
Ge weet hoeveel ik toch van de heldere lui ook houd, maar ziet ge, 't wordt te erg en Mantz zegt het heel fijn, hij zegt: ceux qui rèvent toujours partout le maximum des clairs, trouveraient d'une intensité un peu noire les verts de M. Harpignies.
Juist ziet ge: dat men elk effect tegen een krachtig en gekleurd licht in, elke slagschaduw ketterij begint te vinden — dat men nooit meer schijnt te wandelen 's morgens heel vroeg of 's avonds bij zonsondergang — dat men niets meer zien wil dan middaglicht of gaslicht of nog wel electrisch!
Neen, dit alles werkt bij mij uit dat ik mezelf soms betrap op verlangen om dingen te zien, wel, b.v. zooals de verhuisdag van Nuyen, zooals een oude Leys, zooals een Cabat, een Diaz, Lepoitevin.
Misschien ziet ge hierin niets dan een altijd in de contramine zijn van me. Maar ik stel toch op den voorgrond, dat ik het schilderij van Uhde zeer mooi vind, alleen nadat ik 't mooi gevonden heb, is de nasmaak verre van onverdeeld aangenaam, althans niet erg opwekkend, in verband met dat die schilders er in latere schilderijen niet beter op plegen te worden.
Enfin het is een echt schilderij voor het huis G. & Co., van hun beste. Knaus hebben ze ook gehad bij G. & Co., en Lobrichon ook. Ik verzeker U, dat ik niet systematisch dat alles weggooi,

verre van daar. Drukt het uit wat ik bedoel, als ik het zoo zeg: het is een *goed* schilderij van de Heeren Goupil & Co.
Drukt het uit wat ik bedoel als ik zeg: beaucoup, mais *beaucoup* de talent — autant que possible, du genie? *non*.
Dit schilderij van Uhde is veel *Duitscher* (zie in 't artikel van Mantz hoe fijn hij Meijerheim railleert „*nature-mortier*", hebt ge dat opgemerkt?) is zeg ik veel Duitscher dan 't lijkt.
O die wijze, die nieuwe, die alles beter wetende lui van de nieuwe vooruitgang, die Harpignies critiseeren, ik wed toch dat gij dat zelf ook niet uitstaan kunt, en in *gehalte* zijn zij een nieuwe editie van M. Prudhomme van Monnier.
Om over iets meer opwekkends te spreken, ik sluit hier in een houtsnee naar Clausen, die begon vrij Duitsch, maar heeft zich overwonnen zooals Neuhuys zich ook dikwijls overwint.
Ziedaar — dit is de reden waarom ik het prentje U insluit — ziedaar eindelijk iets uit de Engelsche kunst, dat mij herinnert aan werk van Pinwell en Fred Walker. Het is weer anders dan Millet, maar ge zult zien, al kijkt ge er lang op, het verveelt niet.
Doe het prentje niet weg, want men ziet zoo zelden iets van die zeldzame kunst, die men niet met b.v. Bridgmann verwarren moet.
En het andere prentje, minder mannelijk wat betreft de opvatting, is machtig goed wat sentiment betreft en ook echt oorspronkelijk.
Ik werk dagelijks hard aan figuurteekeningen. Ik moet er echter wel een honderd hebben, nog meer zelfs, voor ik er weer eens af kan. Het is me te doen om iets anders te vinden dan mijn oude teekeningen, en om het karakter van de boertjes — bepaald die van hier — te vinden.
En we gaan naar den oogst, en dan moet ik èn bij 't koren oogsten èn bij 't aardappels uit doen, er een campagnetijd van maken. Het is dan dubbel moeielijk model te hebben, en toch moet het, want hoe langer hoe meer word ik overtuigd dat men niet te conscientieus kan zijn, dat men altijd en eeuwig zich moet inspannen op wat Daudet (in L'Histoire de mon livre, een artikel dat ik pas van hem las over Les rois en exil) noemt: la chasse au modèle.
Ik zou Serret graag ook de studies van den oogst laten zien. Ik weet daarom niet precies, wanneer ik de portefeuille studies naar 't model zal kunnen zenden. Maar toch in elk geval over niet

al te langen tijd. En ik zal nog een stuk of 3 hutten, geschilderde studies, iets als die van laatst, ook zenden vóór den oogst hoop ik. Vergis ik me, dat er in den ouden toren iets goeds is? Hebt gij die al uitgehaald?
Ze zijn nu beiden droog genoeg voor een vernisje, en hebben het *hard noodig*, omdat onder beiden iets anders onder zit. Weet ge bij raming reeds iets betreffende den tijd van uw komst? En zijn er geen nieuwe Lhermittes? Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik zeg nog eens, dat er voorbeelden zijn maar al te veel, van de heel heldere lui, dat ze later of krijtachtig of olie-achtig worden, het is omdat zoo dikwijls ik dat opmerkte, dat ik een zeker voorbehoud heb, niet onverdeeld 't schilderij Uhde mooi kan vinden. De twee smids van Raffaëlli zijn zeer mooi.

415

Waarde Theo,
Vandaag heb ik een bezoek gehad van Wenkebach, een schilder uit Utrecht, die dagelijks met Rappard omgaat. Hij maakt landschappen en ik heb zijn naam al dikwijls hooren noemen, en hij heeft toen tegelijk met Rappard een medaille gehad in Londen. Deze heeft mijn werk gezien, die hutten die ik voor u heb en ook de figuurteekeningen.
Ik sprak met hem er over dat ik tot mijn leedwezen onaangenaamheden met Rappard gehad had, die ik me moeielijk anders kon expliceeren, dan dat hij met andere lui uit den Haag over mijn werk geluld had, en dat waar hij bovendien in lang niets had gezien, hij daar zijn hoofd vol gekregen had onwillekeurig. Ik liet Wenkebach zien figuren, die Rappard vroeger goed vond en tevens die van nu er bij, en wees hem hoe ik wel veranderd was in een paar dingen en nog meer veranderen zou, maar dat hetgeen ik nu zocht zeker niet minder was.
Toen zeide hij, dat hij niet twijfelde of Rappard zou terugnemen wat hij mij had geschreven.
Ik heb hem verder laten zien hoe, wat de kleur betreft, ik geen parti-pris heb om *altijd* donker te schilderen. Een paar van de hutten zijn zelfs zeer licht.
Maar dat het mij te doen is om de hoofdkleuren: rood, blauw, geel als grond, als uitgangspunten te nemen en niet grijs.

We hebben toen nogal gepraat over kleur, en hij zeide toen onder anderen, dat hij opgemerkt had Jaap Maris in oude aquarellen ook rosse, bruingrijze, roode tonen gebruikte, en vrij veel zelfs. Zoodat als men het naast een van zijn teekeningen van nu zou houden, het geheel rood er bij wordt.
En zoo ook over Israëls.
Met U dit te zeggen doe ik nu ook misschien meer kwaad dan goed, omdat het een stuk uit een gesprek is en ik er alles eigenlijk bij moest zeggen. Maar wij hebben er al meer over gesproken, en dan begrijpt ge misschien vanzelf het in zijn verband. Om een *eerlijk*, *degelijk* coloriet te krijgen, om het *vol te houden* is het, en vooral in dezen tijd nu imitateurs (niet de meesters zelf) van de *groote* grijze lui meer en meer altijd en overal alles *licht* willen schilderen — raadzaam ook in de puissanter gamma's zich te oefenen, en vol te houden ze te gebruiken.
Zoo zei Wenkebach b.v., dat hij dat geval van den ouden toren met pleizier zag, en het buiten de verf vond, dat ik verleden jaar schilderde met veel bitume er in. Hij vond het geheel oorspronkelijk, zeide hij. Andere oude dingen ook: die watermolen, osseploeg, laan met herfstboomen.
Maar het meest deed me pleizier dat hij de figuren goed vond; hij sprak van Milletachtig. Ik weet echter zeker dat ik ze nog beter zal krijgen, als ik maar wat voorspoed heb met de kosten en er krachtig aan doorwerken kan. Ik zit daarover echter wel wat in en wat deze maand betreft, ik ben *absoluut* blut, ik heb geen gulden meer.
Moeielijk zullen we 't hebben, neem me dat niet al te kwalijk, want met volhouden is er nog een goede kans om later te oogsten van wat we zaaien.
Dat het geld u echter drukt heb ik zorg genoeg over, ik wou ik het voor U wat verlichten kon.
Als ge naar Holland komt, zou het niet nog eens geprobeerd moeten worden om Tersteeg aan te klampen?
Tersteeg is iemand die *durft; als* hij maar overtuigd is, is hij goed ook. En Mauve eveneens.
Als de lui die 't *volhouden* om op figuur te *blokken* heel talrijk waren, zou ik zeggen er is weinig kans wat hulp te vinden.
Maar zoo heel talrijk zijn die niet, en noodig worden ze niet minder dan vroeger.
Het is voor u alleen moeielijk vol te houden, en ik *kan* er niets

aan doen om de onkosten te verminderen, integendeel ik wou ik meer model nog nemen kon. Wat te doen?
Vechten tegen de bierka moet men 't niet noemen, want anderen hebben 't ook gewonnen en wij zullen 't ook winnen.
Wat Rappard betreft, ik heb hem zooeven geschreven ik verlang hij *ten eene male* zijn schrijven terugneemt. Ge ziet echter Theo, hoe het er op aan komt voet bij stuk te houden bij 't werk. Ik heb Rappard geschreven dat we waarachtig wel iets anders te bestrijden hebben dan elkaar, en dat op dit moment de lui die boeren en 't volk schilderen, de handen in elkaar moeten slaan, omdat eendracht macht maakt.
Alleen kan men 't niet althans, een heele troep die 't eens is, kan meer.
Houd gij goeden moed ook, want misschien krijgen we meer vrienden en dan wordt het levendiger, en wordt het geharrewar onderling misschien een boerenkrijg tegen dat soort schilders, zooals men er in alle tegenwoordige jury's nog kan aanwijzen, die als zij konden, de idees voor welke Millet baanbreker was, ook nu nog zouden tegenhouden.
Gegroet, maar als ge kunt stuur me iets al is 't maar tien francs om den tijd door te komen. t. à t. Vincent.

416

Waarde Theo. (6 Juli '85.)
Dank voor het geld, uw schrijven en catalogus Raffaëlli. De teekeningen die daar in staan, vind ik meesterlijk. Wat hijzelf verder zegt over ,,le caractéristique'' is interessant.
Zijn schrijven is een mengsel van zeer eenvoudige woorden, die uit het hart en uit een nerveus, artistiek gevoel komen, die zijn treffend. En verder — van woorden, die denk ik Raffaëlli zelf evenmin begrijpt als wie het lezen moet. Het is een geschrijf dus vol heele mooie dingen en vol fouten — dat lees ik liever dan iets anders. Hetgeen waar hij 't over heeft, is dan ook zoo machtig ingewikkeld.
Het *geheel* van wat hij zegt, als men 't gelezen heeft, voldoet echter dunkt mij en met al zijn zonderlinge uitvallen zegt hij toch *iets gezonds* en *waars.*
Theo ge moet niet denken dat als ik het schilderij van Uhde zelf zag, ik de impressie verliezen zou welke ik ontving.
Ik zeg nog eens dat ik geloof het met dezen man gaan zal als

met Knaus en Labrichon, dat n.l. na eenige dingen vol karakter *juist de techniek* hun een poets zal bakken, n.l. dat hij hoe langer hoe correcter zal gaan werken, en hoe langer hoe drooger.
Ik vind Raffaëlli een schilder die *veel hooger* staat dan Uhde.
Ge hoort me ook geen pessimistische twijfelingen hebben omtrent Lhermitte, niet waar? Dus ik ben niet iemand, die altijd twijfelt. Integendeel, in sommige lui heb ik een zeer vast geloof.
Van Raffaëlli had ik nooit iets gezien dan die twee smids, toen ik U er over schreef reeds.
Raffaëlli, vooral echter juist Lhermitte hebben dàt, waar Raffaëlli over spreekt ,,conscience''.
Ik vrees dat daar 't zwakke punt van Uhde zal zitten, dat hij niet meer weten zal wat hij wil.
Enfin. Nu zegt ge dat het zilverachtig grijs van Uhde zoo mooi is, en dat als ik 't schilderij zag, ik er anders over denken zou.
Neen kerel — ik heb al zoo almachtig veel grijs gezien, dat met een beetje zilvergrijs ik niet zóó makkelijk te verleiden meer ben als vroeger.
Het grijs schilderen *als systeem* wordt onverdragelijk, en we krijgen er nog een *revers de la medaille* van!
Toch heb ik om u te overtuigen ik het goede ervan wensch te blijven zien, en niet er op tegen ben, juist nu ook een grijs geval staan.
We zullen onwillekeurig over deze dingen het nog wel eens hebben.
Vergeet er echter niet bij, dat ofschoon ik jegens Uhde zekere bezwaren heb, ik op den voorgrond stelde ik *dit* schilderij wel degelijk — wat het voornaamste betreft, dat 3/4 van 't schilderij is — de kinderen — zeer mooi vind.
Ik moet er op uit — wilde niet langer wachten, ben alle dagen zoo moe als een hond, omdat ik heel wijd weg in de hei zit!
Ik heb ook weer figuren.
Het spijt me wel wat ge schrijft over het geld, dat ge zelf krap zult zitten.
Het schilderen is soms zoo verdomd duur, en in den tegenwoordigen tijd komt het er juist zoo op aan, dat men zijn eigen idee coûte que coûte volgt.
,,Il nous faut un art de force vive'', zegt Raffaëlli, en om in figuur daartoe te komen, heeft men zooveel moeite met modellen te vinden.
De tijd is er niet meer en ik klaag daar niet over, dat het genoeg is een figuur volgens de akademie conventioneel in elkaar zitte,

of eigenlijk al verlangen velen *juist dat*, er komt toch reactie — en ik hoop die leven in de brouwerij zal geven.
De artisten roepen om karakter, wel — 't publiek zal het ook doen. Ik verzeker U dat ik de Christus van Uhde al *bijzonder* ongelukkig vind, die kan er niet door — de kinderen zijn goed.
Ik houd zooveel van Lhermitte, van Raffaëlli, omdat het door en door *gedacht* is, verstandig en eerlijk!
Ik heb hier liggen een paar figuren, een vrouw met een schop, op den rug gezien, eene andere die bukt om aren op te rapen — eene andere van voren met 't hoofd haast op den grond, die wortelen uitsteekt.
Ik heb 1½ jaar hier op die boerenfiguurtjes nu geloerd, en op hun actie, juist om er wat karakter in te krijgen. Dan kan ik zulk een Sinterklaas als Uhde daar in dat schooltje — het schooltje is anders zoo mooi toch! — niet goed uitstaan. Uhde zelf — wel ik wed dat hij 't ook weet, en ter wille van dat de brave burgers uit dat land alwaar hij woont, ,,sujet'' en ,,iets (conventioneels) te denken" verlangen, en hij anders hongerlijden moet — het heeft gedaan. Als ik dezer dagen nog een oogenblikje vind dat ik niet te moe ben om te schrijven, zal ik U nog wel eens trachten te zeggen hoe uitmuntend goed ik sommige dingen vind in Raffaëlli.
Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

417

Waarde Theo.
De vorige keer dat ik U schreef was zoo erg in haast. Ik heb den heelen dag zoo noodig tegenwoordig, daar ik wel 2 uur van hier aan 't werk ben. Het is mij te doen om nog eenige mooie hutten midden uit de hei. Ik heb er nu vier zoo groot als de twee laatstgezondene, en een paar kleine. Zij zijn nog niet droog en ik zal er tehuis nog wel iets aan doen ook. Maar dan wou ik ze u wel zenden tegelijk met eenige figuurstudies, om de laatste aan Serret te laten kijken.
Ik wilde U nu echter zeggen dat ik van plan ben, omdat er nu een stuk of 6 vrij groote doeken zijn, voorloopig slechts kleine verder te maken. En dat ook wel bepaaldelijk omdat als ik naga wat Raffaëlli en Mantz en andere artikels zeggen, men op den laatsten Salon en in 't algemeen heel veel kolossale doeken maakt.

Men zou, al las ik dit in geen der artikels, dezen Salon misschien wel kunnen noemen: le Salon des marchands de couleur.
Ik wou deze bezending gaarne doen vóór gij naar hier komt, omdat anders het wat lang duurt. En daarna zal ik weer aan heel andere dingen gaan werken.
Ik denk dat gij aan de gevallen die ik uit die heide medebracht, wel zien zult het daar nogal echt is. De binnenhuizen zijn er weerga's mooi, en ik heb er nu eenige kennissen gemaakt onder de menschen, waar ik terecht kan.
Hoe is het U nu gegaan deze maand wat het geld betreft? Ik wou het U wat meegevallen was, want het was mij nog al een zorg, dat ge schreeft ge zelf krap zoudt zitten.
Ik *moest* veel betalen in 't begin van deze maand, en wat mij rest is precies f 5. En 't is nog lang eer de maand om is.
Terwijl de volgende maand ook alweer ik nog betalen moet. Ik kan of mag niet anders doen dan betrekkelijk heel wat uitgeven aan modellen.
Het is hier als overal, de menschen poseeren verre van graag, en als 't niet was om 't geld zoude *niemand* willen.
Daar de lui echter meestal zeer arm zijn, en vooral veel wevers zonder werk zitten, kan ik 't nog wel gedaan krijgen. Maar om te maken wat ik wil en vooral de figuren beter te krijgen, is nog al een geldkwestie.
Hebt gij in het boek van Sensier wel eens gelezen, dat toen Millet het buitenkansje had eenige duizend francs te erven, hij inplaats van dit — hij was toch waarachtig arm genoeg — te gebruiken om het wat makkelijker te hebben, hij integendeel onmiddellijk een reis ging doen naar zijn geboorteplaats, om geheel opnieuw de boeren nog eens te gaan schilderen, en zijn heele erfenis daar bij doorging, en *Millet had gelijk*.
Hetzelfde deden anderen — b.v. Paul Dubois, die wat hij van zijn ouders erfde besteedde aan model, en een tijd geheel melankoliek was door geldzorg. Ik heb nu niet te erven — en ik kan niet in eens doen zooals ik wil.
Maar neem het mij niet kwalijk dat ik zeg, dat als Serret en gij, — en m.i. zeer terecht — nog andere dingen in mijn figuren verlangen te zien, ik nog wat meer aan mijn modellen zal moeten besteden.
Ik weet niet hoe de lui het aanleggen om den Salon te vullen met doeken van meters hoog bij meters breed. Enfin.

Er zijn er een paar bij die hutten, die ik veel helderder heb geschilderd, maar ik zeg nog eens dat hoeveel ik ook van grijze schilderijen houd, meer en meer ik de lui apprecieer, die *behalve* 't zilvergrijze gamma ook de somberder effecten weten te maken. Wat ik nu doen zal is — indien de maand misschien onverhoopt U ietwat meegevallen mocht zijn, als gij — al is 't weinig — nog iets kunt sturen, dan verzend ik de 4 doeken. Anders — zie boven — kan ik ze niet goed weg krijgen. Maar in dat geval zal ik ze zenden zoodra ik 't geld van de volgende maand heb, en dan in alle geval reeds vroeger de figuurstudies om aan Serret te laten zien.
Die figuurstudies heb ik echter graag gij mede terugbrengt als gij komt. Want er komen er nog veel meer bij, die ik noodig heb bij 't schilderen.
Zij moeten dienen voor figuren, die definitief niet grooter zijn dan b.v. een span *) en nog minder — zoodat wat er in is, nog geconcentreerd wordt.
Gegroet met een handdruk. t. à t. Vincent.

418

Waarde Theo.
Ik wou dat de 4 doeken waarover ik U schreef, weg waren. Als ik ze lang hier houd, verschilder ik ze misschien weer, en ik geloof 't beter is ge ze krijgt zooals ze uit de hei komen.
De reden waarom ik ze niet afzend is, dat ik ze U niet ongefrankeerd wil afzenden op een moment, waarop ge zegt dat gij misschien zelf krap zoudt zitten en zelf kan ik ze ook niet frankeeren.
Het huisje waarin Millet gewoond heeft, heb ik nooit gezien, maar ik houd het er voor dat deze 4 menschennestjes wel van 't zelfde soort zijn.
Het eene is de residentie van een heer, die in de wandeling wordt genoemd ,,het rouwboerke''; het andere wordt bewoond door een braaf mensch, dat toen ik er kwam geen mysterieuser bezigheid verrichtte dan haar aardappelkuil om te werken, doch even wel ook moet kunnen tooveren, althans zij draagt den naam van ,,de heksekop''.
Ge herinnert U dat in 't boek van Gigoux staat, hoe het Delacroix gebeurde 17 schilderijen tegelijk werden afgewezen. Men ziet

*) lengtemaat — de span eener hand.

— dunkt mij althans — hieruit dat hij en anderen uit die periode — staande voor kenners en niet-kenners, die geen van allen het 't zij begrepen 't zij koopen wilden — men ziet hieruit dat zij, die terecht in 't boek les vaillants worden genoemd, niet spraken van dat het een vechten tegen de bierkade was, maar *doorschilderden.*
Wat ik U nog eens wou zeggen, is, dat als wij dat van Delacroix tot uitgangspunt nemen, we er nog veel schilderen moeten. Ik ben in de noodzakelijkheid de onaangenaamste aller menschen te zijn, namelijk om geld te moeten vragen.
En daar ik niet denk het de eerste dagen reeds een beter keer zal nemen wat betreft het verkoopen, is dit erg genoeg. Maar ik vraag het U, is het niet voor ons beiden après tout beter om hard te werken, al zijn er beroerdigheden aan verbonden, dan in een tijd als nu te zitten philosopheeren?
Ik weet de toekomst niet Theo, maar ik ken wel de eeuwige wet dat alles verandert; denk 10 jaar terug en de dingen waren anders, de toestanden, de stemming van de lui, alles enfin. En 10 jaar verder draait zeker ook weer veel om.
Maar *iets doen* blijft, en iets gedaan hebben heeft men niet licht spijt van. Hoe actiever hoe beter, en ik had liever een mislukking dan een stilzitten.
Hetzij Portier al dan niet de man zij, om iets met mijn werk te doen, we hebben hem nu toch noodig. En ziehier wat ik geloof. Na b.v. een jaar werken, hebben we meer bij elkaar dan nu, en ik weet zeker dat mijn werk beter zal doen, naarmate ik 't een en 't ander completeer.
De lui nu die wat sympathie hebben, die zooals hij er over spreken, het eens laten kijken — ze zijn daarom nuttig, omdat met b.v. nog een jaar werken er een en ander bijeen zal zijn bij hen, dat vanzelf wel iets zeggen zal, ook al zwegen ze geheel. Als gij Portier eens ziet, zeg hem gerust dat wel verre van het op te geven, ik van plan ben hem nog veel meer te zenden. Blijf gij ook voortgaan met te laten kijken, als ge lui ontmoet.
Het zal zoo heel lang niet duren, of hetgeen we kunnen laten zien, zal belangrijker zijn. Ge ziet zelf wel, en 't is een verschijnsel dat mij verbazend veel pleizier doet, dat men meer en meer begint tentoonstellingen te maken van 1 persoon of heel enkelen, die bij elkaar hooren.
Dat is een verschijnsel in den kunsthandel, dat naar ik durf

meenen meer avenir heeft dan andere ondernemingen. Het is goed men begint te begrijpen, dat een Bouguereau niet goed kan doen naast een Jacque, een figuur van Beyle of Lhermitte niet goed naast een Schelfhout of Koekkoek.

Verstrooi de teekeningen van Raffaëlli — en oordeel zelf of 't mogelijk ware zich een goed begrip van dien eigenaardigen artist te vormen.

Hij — Raffaëlli — is anders dan Regamey, maar ik vind hem net zoo 'n persoonlijkheid.

Als mijn werk bij mij bleef, geloof ik dat ik er telkens aan zou verschilderen. Door het aan U te sturen en aan Portier, zoo als 't van buiten of uit de hutten komt, zal er wel eens een onder doorloopen die niet deugt, maar er zullen dingen bewaard blijven, die er niet beter op worden zouden door ze dikwijls te verschilderen.

Als ge nu deze 4 doeken hebt, en nog een paar kleinere studies van hutten, en iemand zag niets anders dan die van me, zouden ze noodwendig denken dat ik niets anders deed dan hutten schilderen. En eveneens met die serie koppen. Maar het boerenleven brengt zoo uiteenloopende dingen mede, dat als Millet spreekt van ,,travailler comme *plusieurs* nègres'' dit waarachtig dient te gebeuren. wil men tot een geheel komen. Men moge er mee lachen, dat Courbet zegt: ,,peindre des anges! qui est-ce qui a vu des anges!'' Maar ik zou er nog wel bij willen zeggen b.v.: ,,des justices au harem, qui est-ce qui a vu des justices au harem?'' (Het schilderij van Benjamin Constant). ,,Des combats de taureaux, qui est-ce qui en a vu'' en zooveel andere Moorsche, Spaansche dingen, Kardinalen en dan al die historieschilderijen, die toch ook altijd nog maar blijven, meters lang bij meters breed! Waar dient het alles toe en wat wil men er toch mee? Dat wordt meerendeels muf en saai als eenige jaren er over heen zijn gegaan, en verveelt meer en meer.

Maar enfin. Ze zijn misschien mooi geschilderd, kan wezen; tegenwoordig als kenners voor een schilderij staan als dat van Benjamin Constant, als een receptie bij een Kardinaal door ik weet niet wat voor Spanjaard, is het de gewoonte met een diepzinnig air iets te zeggen van ,,knappe techniek''. Maar zoodra diezelfde kenners voor een geval uit 't boerenleven of voor een teekening van b.v. Raffaëlli zouden komen, zouden zij met 't zelfde air de techniek critiseeren.

Ge denkt misschien dat ik ongelijk heb hier een aanmerking op te maken, maar ik ben er zoo van vervuld, van dat al die uitheemsche schilderijen worden geschilderd op *het atelier*. Maar ga eens buiten zitten schilderen, op de plaats zelf! Er gebeuren dan allerlei dingen als volgt: uit de 4 doeken, die ge ontvangen zult, haalde ik zeker een honderdtal en meer vliegen, niet meegerekend stof en zand etc., niet meegerekend, dat als men ze een paar uur door de hei en de heggen meedraagt, een tak of wat er over heen schramt, etc.
Niet meegerekend men, als men op de hei arriveert met dit weer na een wandeling van een paar uur, vermoeid en verhit is. Niet meegerekend dat de figuren niet stilstaan zooals de modellen van beroep, en de effecten die men pakken wil, veranderen met het vorderen van den dag.
Ik weet niet hoe het U gaat, maar wat mij betreft, hoe meer ik er aan werk, hoe meer het boerenleven me absorbeert. En hoe minder en minder ik ga geven om hetzij de Cabanelachtige dingen, waaronder ik ook Jacquet, ook Benjamin Constant van tegenwoordig zou rekenen, hetzij de hooggeroemde, maar zoo onuitsprekelijk wanhopig droge techniek van de Italianen en Spanjaarden. Imagiers! dat woord van Jacque, ik denk er dikwijls aan. Toch heb ik *geen parti pris*, ik heb gevoel voor Raffaëlli, die toch heel iets anders schildert dan boeren, ik heb gevoel voor Alfred Stevens, voor Tissot, om iets te noemen dat gansch anders is dan boeren; ik heb gevoel voor een mooi portret.
Zola, die zich overigens m.i. nog al eens kolossaal vergist in zijn oordeel over schilderijen, zegt in ,,Mes haines'' iets moois over kunst in 't algemeen: ,,dans le tableau (l'oeuvre d'art) je cherche, j'aime, l'homme — l'artiste''.
Ziedaar, dat vind ik volkomen waar; ik vraag u, wat zit er voor een man, wat voor een ziener, of denker, kijker, wat voor een soort menschelijk karakter achter zekere doeken, waarvan de techniek wordt geroemd: immers dikwijls *niets*. Maar een Raffaëlli is *iemand*, een Lhermitte is *iemand* en bij veel schilderijen van haast onbekende lui voelt men, dat het met een *wil*, een *gevoel*, een *hartstocht* en *liefde* is gemaakt. De *techniek* van een schilderij uit het boerenleven of — als Raffaëlli — uit het hart van de stadsarbeiders — brengt nog andere moeielijkheden mee, dan die van het gladde schilderen en activeeren van een Jacquet of Benjamin Constant.

Namelijk te leven in die hutten, dag in dag uit, net als de boeren op 't veld zitten, in den zomer de zonnehitte, in den winter de sneeuw en vorst uitstaan, niet binnenkamers maar buiten, en niet voor een wandeling, maar dag in dag uit, als de boeren zelf.
En ik vraag het U, als men deze dingen nagaat, heb ik dan zoo groot ongelijk met de kenners, die tegenwoordig drukker dan ooit schermen met het *dikwijls* zoo weinig beteekenis hebbende woord: techniek, (men geeft het een conventioneele beteekenis meer en meer) te critiseeren in hun eigen critiek.
Als men rekent al wat men te loopen en te sjouwen heeft om ,,het rouwboerke'' en zijn hut te schilderen, durf ik beweren, dit een langer en vermoeiender reis is, dan veel schilders van uitheemsche onderwerpen (zij het ,,la justice au harem'' of de receptie bij een kardinaal) voor hun meest uitgezocht excentrieke onderwerpen doen.
Want Arabische of Spaansche of Moorsche modellen heeft men maar voor 't bestellen en betalen te Parijs.
Doch wie de voddenrapers van Parijs schildert, zooals Raffaëlli, *in hun eigen buurtje*, die heeft het moeielijker en diens werk is serieuser.
Schijnbaar is er niets eenvoudiger dan boeren of voddenrapers en andere arbeiders schilderen, maar — geen motieven in de schilderkunst zijn zoo moeielijk als die alledaagsche figuren!
Er bestaat — voor zoover ik weet — geen enkele akademie, waar men een spitter, een zaaier, een vrouw die den pot over 't vuur hangt of een naaister leert teekenen en schilderen. Maar in elke stad van een beetje beteekenis is een akademie met keus van modellen voor historische, Arabische, Louis XV en in een woord *alle mits niet in werkelijkheid bestaande figuren.*
Als ik aan U en Serret enkele studies van spitters of boerinnen die wieden, aren lezen, etc., zal zenden *als begin* van een heele serie over allerlei veldarbeid, dan kan 't wezen dat 't zij Serret, 't zij gij er fouten in ontdekt, die het nuttig voor mij is te kennen, en die ikzelf allicht zal toegeven.
Maar ik wil wijzen op iets dat misschien de attentie wel waard is. Alle akademische figuren zijn op dezelfde wijs en laat ons zeggen on ne peut mieux in elkaar gezet. Onberispelijk, *zonder fouten*. Ge zult reeds merken waar ik heen wil, ook *zonder ons iets nieuws* te ontdekken te geven.
Niet alzoo de figuren van een Millet, een Lhermitte, een Regamey,

een Daumier; zij zitten ook goed in elkaar, *maar anders dan de akademie het leert après tout.*

Ik geloof dat hoe correct akademisch een figuur ook zij, het overbodig is in dezen tijd, al ware het van Ingres zelf, (behalve zijn Source toch, omdat die juist *wel* iets nieuws was en is en blijven zal) wanneer er aan ontbreekt dat essentieel moderne, het intieme karakter, het eigenlijk *iets doen.*

Wanneer zal dan het figuur *niet* overbodig zijn, al waren er desnoods fouten en groote fouten in mijns inziens, zult ge wellicht vragen.

Als de spitter spit, als de boer een boer is en de boerin een boerin. Is dit iets nieuws — ja — zelfs de figuurtjes van Ostade, Terburg werken niet zooals die van tegenwoordig.

Ik zou hier nog veel meer over willen zeggen, en ik zou willen zeggen hoeveel ikzelf nog beter wil doen wat ik ben begonnen, en hoeveel hooger ik het werk van sommige anderen schat dan mijn eigen.

Ik vraag het U, kent gij in de oude Hollandsche school een enkelen spitter, een enkelen zaaier??? Hebben zij ooit gezocht ,,een arbeider'' te maken? Heeft Velasquez het gezocht in zijn Waterdrager of typen uit 't volk? Neen.

Werken dat doen de figuren op de oude schilderijen niet. Ik blok dezer dagen op een vrouw, die ik verleden winter zag wortelen uitplukkende in de sneeuw.

Ziedaar, Millet heeft het gedaan, Lhermitte, en in 't algemeen de boerenschilders van deze eeuw — een Israëls — die vinden dat mooier dan iets anders.

Maar *zelfs* in deze eeuw hoe betrekkelijk weinigen onder 't legio schilders die het *figuur* willen — ja avant tout — om *'t figuur*, d.i. om vorm en modelé, maar *het zich niet denken kunnen* dan werkende, en er behoefte bij hebben wat de ouden ontweken — en ook de oude Hollanders, die er veel conventioneele acties op na hielden — en zeg ik — er de behoefte bij hebben *de actie te schilderen om de actie.*

Zoodat het schilderij of de teekening wel zij een *figuur*teekening om 't figuur en den onuitsprekelijk harmonischen vorm van 't menschelijk lichaam, doch tevens een *wortelen plukken in de sneeuw*. Druk ik me begrijpelijk uit? ik hoop het, en zeg dit er dan eens bij aan Serret. Ik kan 't in korte woorden zeggen, een naaktfiguur van Cabanel, een dame van Jacquet en een boerin,

niet van Bastien Lepage zelf, maar een boerin van een *Parijzenaar* die op de akademie zijn teekenen heeft geleerd, zullen de ledematen en de structuur van 't lichaam steeds op eenzelfde manier, charmant soms — correct van proportie en anatomie — laten voelen. Maar als Israëls, of als Daumier, of Lhermitte b.v. een figuur teekenen, zal men den *vorm van het* lichaam *veel meer voelen*, en toch zullen, daarom noem ik er juist graag Daumier bij, de proporties soms haast *willekeurig* zijn, de anatomie en structuur volstrekt niet goed dikwijls „*in de oogen van de academiciens*". Maar 't zal *leven*. En vooral ook Delacroix.
Het is nog niet goed uitgedrukt. Zeg tegen Serret dat ik *wanhopig zou zijn als mijn figuren goed waren*, zeg hem dat ik ze niet akademisch correct *wil*, zeg hem dat ik bedoel, dat als men een spitter *photografeert* dat hij dan *zeker niet spitten zou*. Zeg hem dat ik de figuren van Michel Ange prachtig vind, al zijn de beenen bepaald te lang, de heupen en billen te breed. Zeg hem, dat in mijn oog Millet en Lhermitte daarom de ware schilders zijn, omdat ze de dingen niet schilderen zóóals ze zijn, droog analyseerend nagespeurd, doch zooals *zij:* Millet, Lhermitte, Michel Ange, ze voelen. Zeg hem dat mijn groot verlangen is, zulke onjuistheden te leeren maken, zulke afwijkingen, omwerkingen, veranderingen van de werkelijkheid, dat het mochten worden nu ja, leugens als men wil, maar — waarder dan de letterlijke waarheid.
En nu moet ik haast eindigen, ik had echter behoefte om er nog eens over te praten, dat zij die het boerenleven of het volksleven schilderen, al hooren zij niet onder de hommes du monde, echter toch misschien het op den duur beter uithouden zullen, dan de makers van de uitheemsche, doch in Parijs geschilderde harems en kardinaalrecepties.
Ik weet dat het is een onaangenaam mensch zijn, als men op ongelegen tijden geld van noode heeft; maar mijn excuus is juist dat het schilderen van de schijnbaar meest alledaagsche dingen soms 't moeielijkst en 't duurst is.
De onkosten die ik, *wil ik werken, maken moet*, zijn in verhouding tot hetgeen waarover ik kan beschikken, soms erg. Ik verzeker U, dat als mijn gestel niet door weer en wind vrijwel als dat van een boer werd, ik het niet uithouden zou, want voor mijn eigen comfort schiet er eenvoudig niets over.

Maar ik begeer dat ook niet voor mezelf, evenmin als veel boeren niet anders begeeren te leven dan zij leven.
Maar wat ik vraag is en voor verf en vooral voor model.
Uit hetgeen ik schrijf over de figuurteekeningen, ziet ge misschien genoeg dat ik er bepaald hartstochtelijk voor ben om ze door te voeren.
Ge schreeft mij onlangs dat Serret ,,met convictie'' tot u gesproken had over zekere fouten in de structuur van de figuren van de aardappeleters.
Maar gij hebt aan mijn antwoord kunnen zien, dat mijn eigen critiek ze ook uit dat oogpunt beschouwd afkeurt, alleen heb ik er op gewezen, hoe het hier was een impressie die ik had, nadat ik de hut in het duistere lamplicht veel avonden zag, na 40 koppen te hebben geschilderd, waaruit volgt ik van een ander oogpunt uitgegaan was.
Nu we echter over figuur beginnen te spreken, heb ik veel te zeggen. Ik vind in de woorden van Raffaëlli zijn inzicht over ,,karakter'', wat hij daarvan zegt is goed en op zijn plaats, en verduidelijkt door de teekeningen zelf.
Menschen die zich in artistiek litteraire kringen bewegen als Raffaëlli te Parijs, denken echter après tout anders dan b.v. ik buiten in 't boerenland.
Ik bedoel, zij zoeken één woord dat al hun idees samenvat; hij oppert voor de figuren der toekomst het woord ,,karakter''. Ik ben het er mee eens, met de bedoeling geloof ik, doch de juistheid van 't woord geloof ik even min in als in de juistheid van andere woorden; evenmin als in de juistheid of doeltreffendheid van mijn eigen expressies.
Liever dan te zeggen er moet karakter zijn in een spitter, omschrijf ik het met te zeggen, die boer moet een boer zijn, die spitter moet spitten, en dan is er iets in wat essentieel modern is. Maar ook van deze woorden voel ik zelf, men er conclusies uit kan trekken door mij niet bedoeld, al zeg ik er nog een ceel bij.
De onkosten voor model die nu reeds mij vrij bezwarend zijn, ik geloof dat het wenschelijk, zeer wenschelijk is, ik in plaats van ze te verminderen ze nog een beetje kon toegeven, want het is mij om iets heel anders te doen dan om ,,een figuurtje'' te kunnen teekenen.
Het *boerenfiguur in zijn actie* te geven, ziedaar wat een figuur is — ik herhaal het — essentieel modern — het hart van de moderne

kunst zelf, dat wat noch Grieken, noch Renaissance, noch oude Hollandsche school hebben gedaan.
Dit is bij mij een zaak waar ik dagelijks over denk.
Dit verschil tusschen de groote zoowel als de kleine meesters van nu (de groote b.v. Millet, Lhermitte, Breton, Herkomer; de kleinere b.v. Raffaëlli en Regamey) met de oude scholen heb ik echter niet dikwijls waarlijk vierkant uitgedrukt gevonden in de artikels over kunst.
Denk er eens over of gij het echter niet waar vindt.
Het boeren- en werkmansfiguur is men begonnen als ,,genre'', maar tegenwoordig met Millet als eeuwige meester voorop, is dat het hart zelf van de moderne kunst en zal het blijven.
Lui als Daumier, men moet ze hoogachten, want ze zijn van de baanbrekers. Het eenvoudig *naakt, maar modern* figuur is hoog — zooals Henner en Lefèvre het vernieuwden. Baudry en vooral de beeldhouwers als een Mercier, Dalou, dat is ook van het allersoliedenste. Doch boeren en ouvriers zijn nu eenmaal niet naakt en hoeft men zich ook niet naakt te denken. Hoe meer lui er komen die werkmans- en boerenfiguren maken, hoe liever ik 't zien zou. En ikzelf ik weet niets anders, waar ik zooveel lust in heb. Dit is een lange brief en ik weet nog niet of ik duidelijk genoeg gezegd heb, wat ik bedoel. Ik schrijf misschien nog een woordje aan Serret, als ik dat doe stuur ik den brief aan U om te lezen, want ik wou graag duidelijk maken, hoeveel ik aan die kwestie van figuur hecht.

419

Waarde Theo, (Augustus '85.)
Met dit woordje zeg ik U vast goeden dag.
Ik wou het U convenieerde met uw vriend Bonger vanmiddag voor ge gaat eten, dus laat ons zeggen tusschen 3 en 5, even bij mij een kijkje te komen nemen.
Ik dacht dit misschien 't beste uit zou komen, daar ze U dan thuis toch den heelen avond hebben.
Daar men op 't veld aan het koren maaien is, ben ik nogal bezet, want ge weet dat duurt maar weinige dagen en is zeker bijna het allermooiste.
Maar ik zorg heden bij mij op de werkplaats te wezen tusschen 3 en 5.
's Avonds kom ik nog wel eens bij Moe thuis praten.
Maar overigens moet ge me niet kwalijk nemen dat ik doorwerk.
Met een handdruk, t. à t. Vincent.

420 Waarde Theo,

Ik heb bericht van dien verfleverancier, die mij zegt ik de schilderijen kan zenden. Maar dat hij wil ik ze zoodra mogelijk zende, om reden er nu te 's Hage veel vreemdelingen zijn. Hierin heeft hij volkomen gelijk.

Wat ik U te verzoeken heb is, dat ge tracht me zooveel te sturen, dat ik de kist kan laten maken en frankeeren. Houd het er volgende maand af als ge wilt, maar ik heb niets en er is mij aan gelegen onmiddellijk mijn zending te doen.

Uw bezoek heeft werkelijk bij mij een weinig geruststellenden indruk achter gelaten, ik geloof meer dan ooit dat Uzelf meer moeielijkheden in de eerstvolgende jaren te wachten zijn, dan ge vermoedt...................

Ik wou ge schilder waart of werd. Dit zeg ik ronduit, sterker dan te voren, omdat ik zoozeer geloof, dat de *groote* kunsthandel in veel opzichten *tulpenhandel* is..........................

Nu vooral is het mijns inziens althans de tijd om te trachten het door te voeren met hetgeen ik maak, te werken. Ik heb in Antwerpen ook adressen gezocht, en zal binnenkort die nog meer precies hooren. Dan kan ik denkelijk ook daarheen sturen. Doch waar gij deze dingen weet, help mij ze te volvoeren. Gegroet,

t. à t. Vincent.

421

Waarde Theo,

Bij mijn schrijven van eergisteren wilde ik nog bijvoegen dat ik gisteren een brief van Rappard heb gehad, en onze twist *geheel* is opgemaakt, dat hij mij een croquis zond van een groot schilderij van een steenbakkerij, dat hij makende is. Dit ziet er heel oorspronkelijk uit, wilde men andere schilderijen zoeken die in denzelfden geest zijn, het zou b.v. Meunier wezen, van wien gij de mijnwerkers te Antwerpen zaagt.

Hij heeft een huisje buiten Utrecht gehuurd, voor atelier slechts, (en met licht van boven voorzien) bij de steenbakkerij, en daar hij ook weder naar Terschelling gaat, is hij weer diep in de natuur in, en dat is mijns inziens beter dan in stad werken. Ik wilde U echter zeggen dat ik hoop het tusschen ons ook zal geschikt worden. Evenmin als ik zijn critiek kon accepteeren, evenmin kan ik geheel en al berusten in den tegenwoordigen toestand, waarin het werk mij al te zeer belemmerd wordt door mijn finantiëele moeielijkheden.

Dat te herstellen verlang ik niet van *U* alleen, maar ik wil eenvoudig dat *samen* (en ook niet *ik* alleen) wij ons best doen de dingen te doen vorderen.
Dat het voor U ook *moeite* is en niet *makkelijk* dat weet ik, en als zoodanig apprecieer ik het ook gaarne, maar *moeite* voor een *doel* doen, is geen ongeluk en te strijden hebben is de voorwaarde van alle eerlijke overwinning. De kosten bij het schilderen, zij zijn niet altijd te ontwijken, en ze niet te maken is soms de beste politiek *niet*, want er zou niets degelijks van terecht kunnen komen indien men schroomde model of de noodige schilderbehoeften te bekostigen. En waar het voor mij schraler wordt in plaats van beter, is het eindelijk zoo hoog geloopen dat ik bepaald klagen moet.
En ik zeg nog eens, laat ons het schilderzaakje van mij in orde houden, want we kunnen vroeger of later het terdeeg nog noodig hebben.
Als er storm aan de lucht is, moet men de booten in goeden staat houden.
De man die ik nu in den Haag heb is Leurs, die niet meer in den Practizijnshoek woont maar in de Molenstraat.
Hij verzoekt mij hem meer dan een schilderij te zenden om meer dan één kans te hebben, maar presenteert me zijn *twee* ramen. En daar hijzelf zeer verlegen is om geld, zal hij niet tegen wat moeite doen op zien.
Ik stuur hem een paar hutten, den ouden toren en kleinere met figuren. En terwijl hij die laat kijken zal ik een paar nieuwe maken, om hem aan den gang te houden.
Een tweeden te 's Hage heb ik ook kans over te halen.
Maar het komt er voor mij op aan *door te kunnen werken.*
Ik heb sedert uw vertrek nog een schilderijtje gemaakt zoo groot als de knollenpluksters in de sneeuw, van den korenoogst — een maaier, een vrouw die opbindt, schooven en den molen, zooals gij de teekeningen zaagt. Een effect van 's avonds na zonsondergang.
Ook nog studies van interieur.
Ik stel U nu nog eens voor met Portier en Serret er eens over te praten dat ik er nog al inzit, hun te animeeren te doen wat ze kunnen, dat ik van mijn kant ook weer nieuwe dingen hun zal zien te zenden.
En laat ons zien wij de kist wegkrijgen.

Ik heb ook nog 3 studies geschilderd van de vrouwtjes in de aardappels, waar gij er reeds de eerste van zaagt.
Rappard had Wenkebach gesproken, en in zijn brief was geen spoor meer van den toon, dien hij begonnen was aan te slaan. En ofschoon hij eerst naar Terschelling gaat, schrijft hij er over dat hij nog studies hier wil komen halen. Gegroet en voorspoed U toegewenscht,

t. à t. Vincent.

422

Waarde Theo,
Uw schrijven en ingesl. frs 20 heb ik in orde ontvangen en dank U er voor. Nu kan ik U berichten mijne kist aan *Leurs* verzonden te hebben met 7 stuks verschillende gevallen, en om het wat completer te maken nog 12 kleine geschilderde studies. Ik heb ook aan Wisselingh geschreven dat ik deze zending deed, en hem verzocht ze te gaan zien. Echter blijft het mij spijten dat deze zending niet liever naar U is gegaan.
Als wij Leurs afbetaald hadden en gij deze zending hadt genomen, en we hadden dan, als gij er te veel van een zelfde soort kreegt, uit de verschillende zendingen een en ander uitgeschoten om in Holland te probeeren, ware mijns inziens zoodoende steeds hetgeen bij U bleef het beste geweest, en eene kern om gaandeweg uit te breiden naarmate we vorderen. Gedane zaken, zooals ge zegt, nemen echter geen keer. Om nu voorloopig te antwoorden op hetgeen gij schreeft betreffende teekeningen van figuren met entourage, heb ik heden er eenige afgezonden. Of die voor het doel van ze te encadreeren geschikt zijn betwijfel ik, en ik zal er als ik in 't veld wat gelukkig ben om iets beters te vinden, nog wel spoedig eenige nieuwe zien bij te voegen.
Wat betreft dat gij schrijft overtuigd te wezen *nog niet te ver gegaan te zijn in het bezuinigen*, kan uit uw kasboek, in geval uitgaven grooter zijn dan inkomsten, U blijken. Mogelijk ja. Doch de reden?? Nu ja, thuis, *kerel gij kunt het niet volhouden zóó als gij het nu doet. Ik* lijd er onder, dat kan ik U wel verzekeren. maar ik wil het desnoods goed vinden dat ik het er *nog* armer door gekregen heb dan andere jaren. Maar worden zij er thuis gelukkiger door en gaan zij er op vooruit? —
Waarlijk als ik in mijn eigen ervaring terugdenk, als ik nadenk, dat eenige jaren G. & Co. *eindigden* met een mij zeer sterk ge-

trokken voelen naar thuis, als ik denk hoe er voor mij een crisis op volgde, verbijsterend, en waarin ik zoo heel gauw geheel alleen stond, en *alles* en *allen* waar ik vroeger van gemeend had het blijven zou, veranderde en niets er van steek hield.
Als ik aan die trieste tijden terugdenk vrees ik zoo zeer beslist, dat het tegenwoordige voor U geen *vaste* bodem onder uw voeten zal blijken. Ik spreek als hebbende zelf strijd gekend, en als midden in mijn gevecht zijnde. Enfin. Met ieder jaar dat men vordert in het leven, schijnt de tijd sneller te gaan, gebeurt er meer, hebben de dingen meer vaart.
Het is met mijzelf telkens zoo, dat ik met vrij serieuse bezwaren te kampen heb, wel verre van voorspoedig te zijn. Goed — maar naarmate het uitwendige ongunstiger wordt, neemt het inwendige, n.l. de lust in het werk toe. En openen zich, indien al geen nieuwe ressources, toch nieuwe — vernieuwde — kansen. Enfin.
Zooals gezegd, bij deze kleine zending teekeningen voegde ik een paar nieuwe, maar ik zal trachten er deze maand verscheidene bij te maken in het formaat van die erwtendopster, die de laatste was welke ik maakte.
Gegroet, t. à t. Vincent.

423

Waarde Theo, (September.)
Dank voor Uw brief en ingesl. frs 150. Ik heb ook heden ontvangen de twee nieuwe Lhermitte's.
Hij is het figuur de baas, hij weet er mede te doen wat hij wil — het ensemble opvattende noch van de kleur noch van den localen toon maar veeleer van het licht uitgaande — zooals Rembrandt deed — is er iets verbazend meesterachtigs in al wat hij doet, modeleerende voor alle dingen voldoet hij volkomen aan de eischen van eerlijk te wezen. Er is veel gesproken over Poussin.
Bracquemond spreekt er ook over. De Franschen noemen Poussin hun allergrootsten schilder onder de ouden.
Wel het is zeker, dat hetgeen van Poussin wordt gezegd, van wien ik zoo heel weinig ken, ik het terugvind in Lhermitte en in Millet.
Maar met dit onderscheid dat het mij voorkomt Poussin de oorspronkelijke korrel is, de anderen de volle aar zijn. Ik voor mij stel dus die van heden *hooger*.
Ik heb deze laatste 14 dagen erg veel last gehad van de eerwaarde

heeren pastoors, die mij te kennen gaven, ook al met de beste bedoelingen en niet minder dan anderen meenende dat zij verplicht waren er zich mede te bemoeien, die mij te kennen gaven dat ik mij niet te familiaar moest maken met lieden beneden mijn stand; die het tot *mij* in zulke termen zeggende, tegen de ,,lieden van minderen stand'' op een heel anderen toon zeiden, n.l. met dreigementen, dat zij zich niet moesten laten uitschilderen. Ditmaal heb ik eenvoudig direct het precies zoo verteld aan den burgemeester, en er op gewezen hoe dit de pastoors niet raakt, en die op hun eigen territoor van meer abstracte dingen moeten blijven. In alle geval heb ik voorloopig geen tegenstand meer, en ik acht het wel mogelijk het daarbij blijft ook. Er moest een meid in de kraam die ik dikwijls geschilderd had, en men zag er mij op aan, hoewel ik het niet was.
Echter wetende hoe 't geval in elkaar zat van de meid zelve, en het een geval zijnde waarin een gemeentelid van den Nuenenschen pastoor zich nog al bijzonder leelijk had gehouden, kunnen zij op mij, bij deze gelegenheid althans, geen vat krijgen.
Maar gij ziet dat het niet makkelijk is, om bij de lui aan huis te schilderen en in hun eigen gedoente te teekenen.
Enfin, heel licht zullen zij het in deze kwestie niet winnen, en ik hoop dezen winter juist dezelfde modellen te houden, die door en door van oud Brabantsch ras zijn.
Toch heb ik nog een paar nieuwe teekeningen.
Maar in het veld kon ik nu dezer dagen onmogelijk iemand krijgen.
Tot mijn geluk *is* de pastoor nog wel niet — maar *begint* toch te worden, vrij impopulair. Het is echter een leelijk ding, en als het doorging zou ik denkelijk verhuizen. Ge zult vragen, waar dient het toe een onaangenaam mensch te zijn — het moet soms.
Als ik zachtmoedig had geredeneerd, hadden ze me zonder genade oversukkeld. En als zij me in mijn werk hinderen, weet ik soms geen anderen weg dan oog om oog en tand om tand.
De pastoor ging zoover dat hij de menschen geld *beloofde*, als zij zich niet lieten schilderen; de lui echter zeiden heel parmantig terug, dat zij het liever aan mij verdienden dan bij hem iets te komen vragen.
Maar gij ziet, zij doen het niet dan ter wille van te verdienen, en ik krijg *niets* voor *niets* hier gedaan.
Gij vraagt mij of Rappard ooit iets verkocht heeft. Ik weet hij het tegenwoordig ruimer heeft dan vroeger, dat hij b.v. een tijd

lang dag aan dag naakt model nam, dat hij nu ter wille van een schilderij van een steenbakkerij een huisje op de plaats zelve huurde, en het veranderde zoodat hij licht van boven had; ik weet dat hij een reis is gaan doen weer door Drenthe, en dat hij tevens naar Terschelling gaat. Dat dit een en ander vrij kostbaar is, en het geld er voor ergens vandaan moet komen. Dat ofschoon hij geld van zichzelf moge hebben, hij er beslist bijverdient, want anders kon hij niet doen wat hij doet. Het kan zijn dat zijn familie koopt of kennissen, dat wel, maar iemand toch. Maar ik heb van avond te veel met de teekeningen van Lhermitte te doen, dan dat ik over andere dingen verder doorschrijf.
Als ik aan Millet of aan Lhermitte denk, dan vind ik de moderne kunst zoo groot als Michel Ange en Rembrandt — het oude oneindig, het nieuwe ook oneindig — het oude — *genie*, het nieuwe — *genie*. Dit vindt iemand als Chenavard misschien niet. Maar ik ben voor mijzelf overtuigd dat men in het tegenwoordige, wat dat betreft, gelooven kan.
Dat ik betreffende kunst een bepaald geloof heb, maakt ook dat ik weet wat ik in mijn eigen werk wil krijgen, en dat ik dat zal zoeken te krijgen, ook al ging ik er zelf bij onder door.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

424

Waarde Theo, (September).
Met een woordje wilde ik U zeggen dat ik een paar dingen gereed heb, die ik U wel wilde sturen.
Het boek van Bracquemond heb ik meer dan eens gelezen, en heb er nogal over gedacht.
Ofschoon wat hij zegt aangaande de kleuren, niet nieuw is, ofschoon het neerkomt op 't zelfde au fond, als de theorieën die Delacroix vond, ofschoon wat hij zegt over teekenen: modeleeren is teekenen, teekenen is modeleeren, ook niet nieuw is, toch voor deze en andere waarheden heb ik zelden krachtiger woorden gelezen.
Enfin, ik vind het boek *zeer* mooi en heb er nogal over gedacht.
Hetgeen ik voor U heb zijn eenige stillevens, van een mand met aardappels, vruchten, een koperen ketel etc., maar die ik juist maakte in verband tot het modeleeren met verschillende kleuren, en ik wou wel dat Portier ze zag.

Ik zal ze U zenden zoodra ik het geld heb, want ben in 't eind van de maand.
Ben ook nieuwsgierig naar de Lhermitte als er deze maand een is geweest. Ik heb verf laten komen van Schoenfeld in Dusseldorf van een paar kleuren, die ik hier niet goed krijgen kon.
Dat het schilderij van de aardappeleters van kleur niet goed is, ligt voor een deel althans aan de verf. Ik ben er aan herinnerd omdat ik een groot stilleven schilderde, waar ik soortgelijke tonen zocht, en er niet over tevreden zijnde omdat ik er weer dezelfde dingen in kreeg van toen, het overmaakte. En van die ondervinding uitgaande, zou ik het veel beter gekregen hebben met mineraalblauw wat ik nu heb, dan met hetgeen ik tot nog toe had.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

425

Waarde Theo,
Reeds eerder had ik U de goede ontvangst van uw brief en ingesloten frs 150 willen berichten.
Ook heb ik de Lhermitte Septembre ontvangen, die is prachtig.
Ge schrijft over de Poussins in de Louvre, ik houd veel van Poussin.
Doch wat is het lang — al te lang — geleden dat ik die schilderijen zag. Wat dat betreft, ik heb eene behoefte om schilderijen te zien, waar ik wat aan doen moet. Juist in verband met dat ik krachtig hoop door te gaan om lui voor mijn eigen werk te vinden, geloof ik dat het goed zal zijn ik nu en dan eens op reis ga.
Het meest verlangende naar Rembrandt en Frans Hals, ga ik deze week een dag naar 't museum in Amsterdam met een kennis van me in Eindhoven, van wien ik U nog studies liet zien.
Kan ik relaties aanknoopen voor mijn eigen werk, ik zal 't niet laten, en dat met volhouden ik het winnen zal, geloof ik *vast.*
Wat het werk betreft, ik heb den laatsten tijd zooals ik reeds schreef druk stilleven geschilderd, en dat is mij uitmuntend bevallen. Ik zal er U van sturen.
Ik weet wel dat zij moeielijk te verkoopen zijn, maar het is verduiveld nuttig en ik zal er van den winter veel aan blijven doen.
Gij zult ontvangen een groot stilleven van aardappels, waar ik getracht heb *corps* in te brengen, ik bedoel de stof uit te drukken zóó dat het bonken worden, die zwaarte hebben en stevig zijn, die men voelen zou als men er mede gegooid werd b.v.

Enfin ge moet maar zien.
De kwestie die ik met den pastoor gehad heb, daar heb ik niet veel last verder van gehad. Er zullen echter op 't dorp nog wel godvreezende inboorlingen blijven, die er mij op blijven aanzien, want dat de pastoor heel graag mij de schuld van dat geval op 't lijf zou kruien, is zeker. Daar ik er echter geen schuld aan heb, laten mij de praatjes van dien kant volkomen koel; zoolang ze me in 't schilderen niet hinderen neem ik er geen notitie hoegenaamd van. Met de boeren waar 't geval gebeurd is, waar ik veel ging schilderen, ben ik goed gebleven, en kan er net zoo gerust als vroeger in huis komen.
Ik ben nu bezig aan stillevens van mijn vogelnesten, waar ik er 4 van klaar heb; ik geloof dat die door de kleuren van het mos, dorre blaren en grassen, klei etc. wel aan sommige lui die de natuur goed kennen, zouden kunnen bevallen. (Zie blz. 540.)
Ik schrijf U nog wel eens aan 't eind van deze week, als ik van het tochtje naar Amsterdam terug ben.
Daar ik volgende maand mijn huur weer te betalen heb convenieert de uitgaaf me maar half of in 't geheel niet. Maar het moet eens. Spoedig meer dus,

t. à t. Vincent.

Dat ik in mijn werk op den duur er door winnen zal als ik meer schilderijen zie, geloof ik zeker, omdat als ik een schilderij zie, ik na kan gaan waar 't mee gedaan is.
Wat Poussin betreft, hij is een schilder die bij alles denkt en te denken geeft, in wiens schilderijen alle werkelijkheid tevens symbool is.
In het werk van Millet, van Lhermitte is ook alle werkelijkheid tevens symbool.
Zij zijn iets anders dan wat men realisten noemt.

426

Waarde Theo, (October.)
Deze week ben ik in Amsterdam geweest; ik heb er haast geen tijd gehad om iets anders te zien dan 't museum; ik was er 3 dagen, Dinsdag gegaan Donderdag terug. Resultaat is dat ik *zeer blij* ben coûte que coûte gegaan te zijn, en dat ik mij voorstel niet meer zoolang te zijn zonder schilderijen te zien.
Ik had om de kosten 't al uitgesteld en uitgesteld, dat en zooveel

anders! Maar het is veel beter dat ik me niet langer verbeelden kan, dit de manier zou zijn. Ik heb er te veel aan voor mijn werk, en als ik de oude schilderijen bekijk, die ik wat techniek betreft heel anders ontcijferen kan dan vroeger, dan heb ik misschien overigens al bitter weinig behoefte aan conversatie.

Ik weet niet of ge U herinnert dat links van de Nachtwacht, dus als pendant van de Staalmeesters, een schilderij hangt (mij was 't tot heden onbekend) van Frans Hals en P. Codde. een 20-tal officieren ten voeten uit. Hebt ge daarop gelet??? 't is anders op zichzelf — vooral voor een colorist — alleen om *dat* schilderij de reis naar Amsterdam wel waard. Daar is een figuur op, het figuur van den vaandrig, geheel in den linkerhoek tegen de lijst vlak aan — dat figuur is van top tot teen in grijs, laat ik 't noemen parelgrijs — van een eigenaardig neutralen toon, denkelijk verkregen met oranje en blauw zoo gemengd dat ze elkaar neutraliseeren — door dien grondtoon te varieeren op zichzelven, door 't hier wat

lichter te maken, daar wat donkerder, is met éénzelfde grijs als 't ware 't heele figuur geschilderd. Doch de leeren schoenen anders van stof dan de beenkleederen, die anders dan de broeksplooien, die anders dan 't wambuis — andere stof uitdrukkende, zeer anders van kleur onderling — toch alles in één familie van grijs. Wacht nu!

In dat grijs gaat hij nu blauw brengen en oranje — en wat wit; 't wambuis heeft satijnen strikken van een goddelijk zacht blauwtje, sjerp en vlag oranje — een witte kraag.

Oranje, blanje, bleu, zooals de nationale kleuren waren toen — oranje, en blauw tegen elkaar die meest heerlijke gamma, op een fond van een grijs, savant gemengd juist door die twee, laat ik ze noemen polen van elektriciteit (altijd in zake kleur) te vereenigen, zoo dat ze elkaar vernietigen tegen dat grijs een wit. Verder in dat schilderij doorgevoerd — andere oranje gammas tegen ander blauw, verder de heerlijkste zwarten tegen de heerlijkste witten; de koppen — een twintig — tintelend van geest en leven en gedaan! en een kleur! de tournures superbe van al die lui, ten voeten uit.

Maar die oranje blanje bleu vent in den linker hoek...... ik heb zelden goddelijk mooier figuur gezien. Het is iets eenigs.

Delacroix zou er mee gedweept hebben — maar gedweept tot in 't oneindige. Ik stond er van geworteld op de plek letterlijk. Nu ge kent den zanger, die lachende vent — buste in een groenachtig zwart met carmijn carmijn, ook in de vleeschkleur.

Ge kent de buste van den man in 't geel, citron amorti, wiens gelaat door oppositie van tonen gedurfd en meesterlijk brons is, wijnroodachtig. (Violet?)

Burger heeft over de Jodenbruid van Rembrandt geschreven, zóó als hij schreef over Delftschen v. d. Meer, zóó als hij schreef over den zaaier van Millet, zóó als hij schreef over Frans Hals, zich overgevende en zich overtreffende. De Staalmeesters is volmaakt, is de mooiste Rembrandt; doch die Jodenbruid — niet zóó geteld — wat een intiem, wat een oneindig sympathiek schilderij, geschilderd d'une main de feu. Ziet ge, Rembrandt in de Staalmeesters is trouw aan de natuur, al gaat hij *ook daar* en altijd in het hoogere, in 't allerhoogste, oneindige, maar toch — Rembrandt kon nog iets anders — als hij niet trouw hoefde te zijn in *'t letterlijke* zóó als bij portret, als hij mocht *dichten*, poëet d. i. Schepper zijn. Dat is hij in de Jodenbruid.

Wat zou Delacroix dat schilderij juist ook hebben begrepen. Wat een nobel sentiment, grondeloos diep. „Il faut être mort plusieurs fois pour peindre ainsi'', is daar wel op toepasselijk. Doch — over de schilderijen van Frans Hals — hij blijft altijd op *aarde* — kan men spreken, Rembrandt gaat zoo diep in 't mysterieuse dat hij dingen zegt waarvoor in geen taal woorden bestaan.
Het is terecht dat men zegt van Rembrandt: magicien.... dat is geen makkelijk beroep.
Ik heb verscheiden stillevens ingepakt, die ge volgende week ontvangen zult, met nog twee souvenirs van Amsterdam die ik in de vlucht nog snapte, en ook een paar teekeningen. Zal u binnen kort ook sturen een boek van de Goncourt: Chérie. De Goncourt is altijd mooi en zijn manier van werken zoo trouw, en er is zoo op gesjouwd.
Ik zag twee schilderijen van Israëls in Amsterdam, namelijk de Visscher van Zandvoort en — een van zijn allerlaatste: eene oude vrouw, in elkaar gebogen als een pak lorren, bij eene bedstede waar 't lijk van haar man in ligt.
Beide vond ik weer meesterlijk. Laat men lullen van techniek wat men wil, met phariseesche, holle, schijnheilige woorden — de ware schilders laten zich leiden door die conscientie die men sentiment noemt, hun ziel, hun hersenen zijn niet voor 't penseel maar 't penseel is voor hun hersenen. Ook is het doek bang voor een echt schilder, en niet de schilder bang voor 't doek.
Ik zag in Amsterdam nog schilderijen van nu tegenwoordig, Witkamp en anderen. Witkamp is wel de beste, doet denken aan Jules Breton; anderen die ik op 't oog heb doch niet noemen zal, die veel met wat *zij* techniek noemen, schermen, vond ik voor mij *juist in 't technische zwak*. Ge weet al die koude grijze tonen, die zij meenen gedistingueerd zijn en die plat zijn en droogklooterig, kinderachtig gemengd. Tegenwoordig ten gerieve van de schilders die in wat zij denken een gedistingueerd licht gamma is, werken, vervaardigt men opzettelijke verven, bestaande uit de gewone met puur wit gemengd.
Hoor eens, de *techniek*, de kleurmenging, het modelé van den Visscher van Zandvoort bijvoorbeeld, is in mijn oog Delacroixachtig en superbe, en de hedendaagsche, koude, platte grijzen beteekenen van techniek niet veel, worden *verf*, en Israëls is buiten de verf. Weet wel, ik spreek niet van Jaap Maris, Willem

Maris, Mauve, Neuhuys, die ieder in zijn eigenaardig gamma werken op de goede manier, Blommers, enz.
Maar de school van die meesters, hun volgelingen, Theo ik vind dat ze dun worden.
Heb Fodor ook nog gezien.
De herder van Decamps is toch een meesterstuk; herinnert ge U de Meissonnier, een schets van een sterfbed? de Diaz?
Nu, Bosboom, Waldorp, Nuyen, Rochussen, de *oorspronkelijke* lui van die periode van 40 jaar terug, ik zie ze altijd graag.
Rochussen heeft een entrain als Gavarni.
De stillevens die ik stuur zijn studies voor kleur.
Ik ga er nog meer maken; meen niet dit nutteloos is. Ze zullen over een tijdje inschieten, maar over een jaar b.v. zullen zij beter zijn dan nu, als zij in 't hart eerst droog zijnde, een stevig vernis krijgen. Als gij met punaises een groot aantal van mijn studies, zoowel van de vroegere als van deze, tegen een muur van uw kamer hangt, door elkaar maar, dan zult ge zien geloof ik, dat er verband is tusschen die studies, dat de kleuren goed doen naast elkaar.
Van te zwart gesproken — ik ben er heel blij om, te meer naarmate ik meer van de schilderijen in koud kinderachtig gamma zie, dat ze mijn studies te zwart vinden.
Zie de Visscher van Zandvoort eens, en waar is die mee geschilderd, is die geschilderd met rood, met blauw, met geel, met zwart en wat vuil wit, met bruin (alles goed gemengd en gebroken) of niet? Als Israëls zegt dat men niet zwart moet zijn, bedoelt hij zeker nooit dat wat ze er nu van maken, hij bedoelt dat men kleur geve in de schaduwen maar dat sluit geen enkele gamma hoe laag ook, ook die der zwarten en bruinen en diepe blauwen natuurlijkerwijs, juist niet uit.
Maar wat hoeft men er over te denken; 't is beter te denken aan Rembrandt, aan Frans Hals, aan Israëls, dan aan die fatsoenlijke machteloosheid.
Ik schrijf U vrij lang — al gelooft gij misschien niet dat wat ik zeg van de kleuren, en al vindt ge me pessimistisch wanneer ik zeg, dat veel van wat men fijn grijs noemt heel leelijk grijs is, al vindt ge me pessimistisch of nog erger, wanneer ik ook het gladde acheveeren van gezichten, handen, oogen afkeur, daar de groote meesters allen anders werkten; misschien dat gaandeweg uw eigen *studie* van kunst, die gij gelukkig weer terdeeg zijt begon-

nen, U ook veranderen zal. Ik heb nu nog iets U te verzoeken, die kennis van me in Eindhoven die mee naar Amsterdam ging, heeft bij C. M. gekocht: Burger: Musées de la Hollande, v. d. Hoop et Rotterdam, maar C. M. mankeerde het eerste deel *Musées de la Haye et d'Amsterdam*. We moeten dat echter hebben, 't is uitverkocht, doch ge zult er nog wel een opscharrelen, en hij wil er desnoods wel b.v. frs 10 voor geven, doch natuurlijk liever goedkooper. Ik zal U dadelijk sturen wat 't U kost, daar het voor hem is en hij 't mij heeft opgedragen op die conditie. Wilt ge dus daar eens uw best voor doen?
Als ge 't vindt, lees 't zelf eerst nog eens door, want het is zoo mooi. Ik was niet bij C. M. mee binnen gegaan.
De twee plankjes die ik in Amsterdam schilderde, zijn in vliegende haast gedaan; 't een nota bene in de wachtkamer van 't station, toen ik wat te vroeg voor den trein was, 't andere 's morgens voor ik tegen 10 uur naar 't museum ging. Toch stuur ik ze U bij wijze van tegeltjes, waar men met eenige vegen iets opgegooid heeft.
Wat het einde van deze maand betreft, kerel ik heb mij uitgeput letterlijk, hoe moet het er mee gaan? Kunt gij er niet een twintig francs bij doen of wat het ook zij? Ik moet ook weer verf betalen volgende maand, 1 Nov. *f* 25 huur.
Wat relaties voor mijn werk betreft, ik heb nog iemand gesproken en als ik ooit weer ga neem ik werk mede. Er is een algemeene slapheid, die wat betreft gelegenheid vinden tot exposeeren, *'t makkelijk genoeg maakt.*
Laat ons heel veel schilderen; willen we een goeden slag slaan is dat de boodschap, juist omdat 't slap is *veel* werken, dan kunnen we mogelijk inplaats dat alle havens ons gesloten zijn, eenmaal, de bezem in den mast voeren. Gegroet,

t. à t. Vincent.

427

Waarde Theo,
Heden heb ik verzonden franco, kist V. 4. met de stillevens. De twee schetsjes van Amsterdam zijn tot mijn spijt nog al beschadigd. Op reis waren zij nat geworden, toen zijn de paneeltjes krom getrokken bij 't drogen en is er stof in gaan zitten, etc. Toch stuurde ik ze om U te laten zien, dat als ik in een uur tijd ergens een impressie er op wil smeeren, ik dit begin te kunnen

in 't zelfde sentiment van anderen, die hun impressies analyseeren. En zich reden geven van wat ze zien. Dat is iets anders dan voelen, d.i. impressies ondervinden; er ligt tusschen 't indrukken ervaren en ze analyseeren, d.i. *ze uit elkaar nemen en weer in elkaar zetten* — misschien heel wat. Maar het is een pleizierig ding om in de vlucht iets er op te zetten.
Wat mij bijzonder heeft getroffen bij het terugzien der oud-Hollandsche schilderijen is dat zij *meestal snel zijn geschilderd.* Dat deze groote meesters als een Hals, een Rembrandt, een Ruysdael, zooveel anderen — zooveel mogelijk de premier coup aanzetten, en niet zoo heel veel er op terug kwamen.
En als je blieft ook dit — *dat als het 't deed lieten ze 't staan.*
Ik heb handen vooral bewonderd van Rembrandt en Hals — handen die leefden, maar die *niet af* waren in den zin, dien men tegenwoordig met forceeren wil — zekere handen in de Staalmeesters zelfs in de Jodenbruid, in Frans Hals.
En koppen ook — oogen, neus, mond met de eerste penseelstreken gedaan, zonder retouche hoegenaamd. Unger, Bracquemond hebben 't goed geëtst — zooals 't gedaan is en men kan de wijze van schilderen in hun etsen zien.
Theo wat is het noodig om in dezen tijd eens naar oude Hollandsche schilderijen te zien! En naar de Fransche schilderijen, Corot, Millet, etc. De rest, men kan ze desnoods heel best missen, en brengt sommigen meer van streek dan zij meenen.
In eens schilderen, zooveel mogelijk in eens. Wat is het een genot zoo 'n Frans Hals te zien, wat is 't heel iets anders dan de schilderijen — er zijn er zóó veel — waar zorgvuldig alles op dezelfde wijs is gladgestreken.
Toevallig zag ik nu een Meissonnier, die van Fodor, op denzelfden dag dat ik oud-Hollandsche meesters zag, Brouwer, Ostade, Terburg vooral.
Welnu, Meissonnier doet het zooals zij, een zeer doordachte, zeer berekende toets — maar — in ééns er op, en zoo mogelijk in eens goed.
Ik geloof 't beter is met 't mes een gedeelte dat mislukt weg te nemen, en van voren af te beginnen, dan dikwijls er op terug komen.
Nu, ik zag een schets van Rubens, en een schets van Diaz ook als 't ware tegelijkertijd; ze waren wel niet 't zelfde, doch het geloof dat de kleur den vorm uitdrukt, als zij op haar plaats en in haar verband staat, dat hebben ze toch wel gemeen. Althans

Diaz is toch een schilder in merg en been — en in de toppen van zijn vingers had hij conscientie.
De Diaz van Fodor is overigens schetsachtig, maar misschien ook juist daarom was 't voor mij, die in jaren er geen zag, een waar genoegen er een terug te zien, en hield het zich heel best, zelfs als men de manier van doen van de ouden pas gezien had.
Ik moet nog eens terug komen op zekere schilderijen van tegenwoordig, die talrijker en talrijker worden. Men is een 10, 15 jaar geleden beginnen te spreken van ,,helderheid'', van licht. Het zij zoo dat dit oorspronkelijk goed was, het is daadzaak er meesterlijke dingen door dat systeem ontstaan zijn. Doch, waar meer en meer 't ontaard in een overproductie van schilderijen waar 't heele schilderij door, aan alle 4 de hoeken, 't zelfde licht, dezelfde — wat ze noemen geloof ik — dagtoon en locale kleur heerscht, is dit goed??? Ik meen neen.
Is de Ruysdael van v. d. Hoop, die met den molen niet *buiten?* is er geen *lucht* in en *ruimte* van belang? En toch, 't heele schilderij staat zeer veel lager dan de lui 't zouden aanzetten, lucht en aarde bovendien vormen één geheel, hooren bij elkaar.
Van Goyen, die Corot onder de Hollanders, ik stond lang voor dat magistrale doek van de collectie Dupper, twee eiken op een duin in den herfst, in den storm.
Een sentiment, ja laat ik zeggen als Jules Dupré of als *le Buisson*. Maar er is veeleer gewone geeloker dan wit doorgevoerd in 't schilderij. Nu de Cuyp — 't gezicht op Dordrecht van v. d. Hoop, geheel *ros* goud — ook daar de okers.
Het geheel van Frans Hals, noeme men 't wat men wil: citron amorti of jaune chamois, waar is 't mee gedaan? 't schijnt in 't schilderij heel licht, doch houd er eens wit tegen.
Een groote les die de oude Hollandsche meesters geven, is dunkt me deze: teekenen en kleur als één te beschouwen, wat Bracquemond oòk zegt.
Dat nu — velen doen 't *niet*, ze teekenen met alles behalve met gezonde kleur. O Theo, het is zoo ellendig om naar te luisteren, 't is zoo gruwelijk vervelend, als b.v. een vent als Haverman het over ,,techniek'' heeft. Ik zeg niet Rappard, omdat die ook wel zoo praat, doch gelukkig voor hem zelven beter schildert dan hij spreekt.
Ik heb niets geen lust om veel kennis onder de schilderclub te maken. Maar nog eens — van techniek gesproken — er is een heel

wat gezonder en degelijker techniek in Israëls, b.v. al in dat heel oude doek: de Visscher van Zandvoort, met prachtig clair-obscur, dan de techniek van hen die overal even glad, plat en gedistingueerd door hun blikkoude kleur zijn.
De Visscher van Zandvoort wel, maar hang die gerust naast een oude Delacroix — la Barque du Dante, en 't is dezelfde familie. *Daar geloof ik in, maar* ik krijg iederen keer meer het land aan de schilderijen die overal even helder zijn. Het is voor mij een leelijk ding dat zij zeggen, dat ik ,geen techniek'' heb; het is mogelijk dat omdat ik met niemand kennis maak van de schilders, dit doodbloeden zal, het is integendeel waar dat *juist in zake techniek*, ik veel lui die er 't meest over lullen, *zwak* vind! Dat schreef ik U reeds. Maar als ik voor den dag kom in Holland met 't een of ander van mijn werk, weet ik vooruit waar ik mede te doen krijg en met wat voor kaliber van technici. Intusschen ik ga heel bedaard liever naar de *oude Hollanders*, en liever naar de schilderijen van Israëls en wie *direct* aan Israëls zich aansluiten, wat de nieuweren *niet* doen. Zij staan veeleer *lijnrecht tegenover* Israëls.
En ik meen opgemerkt te hebben dat Israëls zelf, Maris, Mauve, Neuhuys zelf, een zekere richting waar we 't nu over hebben, slechts met displeizier zien. Een Mesdag b.v., die in der tijd schrikkelijk *realist* was zooals ge U herinnert, wordt toniger in zijn latere schilderijen en teekeningen en wat mysterieuser dikwijls. Enfin.
Witkamp heeft verduiveld veel goeds, lijkt op Jules Breton of Bastien Lepage, maar Jules Breton is warm en hij is *veel te koud*. En dat is geen makkelijk te verhelpen gebrek, om een ding warm te krijgen *moet het warm aangelegd* worden, en anders krijgt men er de kou niet ligt uit.
De wat zij noemen, helderheid is in veel gevallen een leelijke ateliertoon van een ongezellig stadatelier. Naar de schemering 's morgens vroeg of 's avonds schijnt men niet te kijken, er schijnt dus niets meer te bestaan dan 's middags van 11—3, waarlijk een heel fatsoenlijk uur! maar — vaak karakterloos als Jan Salie.
Theo maar met dat al — ik ben verduiveld arm tegenwoordig. Veel schilderen is duur; ik voel me tamelijk vast zitten en wat 't eind van de maand betreft, het is miserable. Dat ,,l'argent est le nerf de la guerre'' is helaas ook bij het schilderen niet weg te cijferen. In den oorlog echter komt er niets van dan verdriet, is

slechts vernielen; en bij 't schilderen is 't soms zaaien, al oogst de schilder zelf niet.
Hoe gaat het U en hoe gaat het met de zaken; ik weet niet of mijn flair goed is, doch aan etalage etc. etc. te zien, zag de kunsthandel te Amsterdam er zeker niet florissant uit, doch o zoo stil en fatsoenlijk.
Waarlijk overmoed en enthousiasme zijn de fouten? van heden niet. Ik heb zoo goed als niemand gesproken, toch indirect zoo eens den pols gevoeld, omdat ik nieuwsgierig ben wat de resultaten zullen zijn, waar 't op uit zal draaien in den kunsthandel. Ik geloof niet dat gij precies overstelpt wordt door schilderijen, is 't wel?
Ik ga van den winter nog verschillende dingen nasporen, die ik in de oude schilderijen opmerkte wat betreft manier van doen. Ik heb veel gezien dat mij noodig was.
Maar voor alle dingen dit — wat men noemt *enlever* — ziedaar wat de oud-Hollandsche schilders fameus deden.
Dat enlever met weinige penseelstreken, men wil er niet van hooren nu, maar wat zijn de resultaten het ware. En wat hebben veel Fransche schilders, wat heeft een Israëls dat juist ook meesterlijk goed begrepen.
In 't museum heb ik aan Delacroix veel gedacht, waarom? omdat voor Hals, voor Rembrandt, voor Ruysdael en anderen, ik steeds dacht aan dat woord: ,,Lorsque Delacroix peint, c'est comme le lion qui dévore le morceau''. Wat is dat het ware, en o Theo als ik denk aan wat ik zal noemen de zich noemende technische club, wat is 't de dood in den pot. Wees er van verzekerd dat als ik ooit met die heeren te maken krijg of er een van tegen kom, ik mij dom zal houden, doch, à la vireloque, met een coup de dent achteraan.
Ik *haat het* als de dingen traineeren en verkeerd loopen.
En is 't niet iets fataals, dat geforceerde overal evenzeer afmaken, (wat men afmaken *noemt!*) overal dat vervelende, eenzelfde grijslicht in plaats van licht en bruin, kleur — locale kleur — in plaats van toon, zijn dat geen deplorable dingen, en is het toch niet zoo? Enfin deze dingen vind ik verkeerd, omdat ik b.v. Israëls zoo goed vind, omdat er zooveel nieuwe zoowel als oude schilders zijn waar men mee dwepen kan.
Ik had reeds eerder moeten bedenken, dat ik U hoogstwaarschijnlijk met dit schrijven verveel. Maar ik heb hier nu eenmaal niet

aan gedacht. Mijnerzijds kan ik zeggen, dat ik wou gij mij uw impressies van dingen op de Louvre of Luxembourg of van ergens anders schreeft.
Schrijf eens spoedig als ge wilt, en weet dat 't eind van mijn maand geducht bar is. Toch ik ben blij ginder geweest te zijn, al is 't op een moment dat de uitgaaf me minder dan ooit convenieert. Wat dat betreft, tegen Nieuwe jaar zal ik 't zeer lastig hebben, b.v., maar enfin, wie niet waagt wie niet wint, en ik heb er desnoods vrede mede altijd in moeielijkheden te zijn, als 't ter wille van 't schilderen is. Gegroet, hoop ge in orde mijn bezending zult krijgen. Er is een boek van de Goncourt over: *Chardin, Boucher, Watteau en Fragonard;* ik moet dat lezen, hebt gij of een van uw kennissen het? ik denk wel van niet; maar weet gij soms of 't al dan niet bijzonder belangrijk is? Gegroet,

t. à t. Vincent.

428

Waarde Theo,
Uw brief heb ik heden met het ingeslotene ontvangen. Uw schrijven deed mij veel pleizier, omdat ik er een paar dingen in meen op te merken, waar ik 't nog eens nader over hebben wil. Om met de deur in 't huis te vallen: 't geen ge schrijft over zekere studie van een mandje met appels is goed gezien, maar hebt ge dat nu uit uw zelf??? omdat ik me voorstelde, ja ik zou zeggen *zeker weet* dat gij dat soort van dingen vroeger *niet* zaagt. Wat hier ook van zij, hier zijn we op den weg om 't meer eens te worden over de kleuren. Ga nu voort op *die* kwesties want daar komt ge verder mee, en die wisten Burger en Manz en Silvestre.
Om even te zeggen *hoe* die studie is geschilderd — doodeenvoudig dit: groen en rood zijn complementair. Nu is er een zeker op zich zelf heel canaille rood in de appels, verder daarnaast groenachtige dingen. Er zijn nu een of twee appels van een andere kleur bij die 't heele ding goed maken, van een zeker rose. Dat rose is de gebroken kleur, ontstaan door menging van 't eerstgenoemde rood en 't eerstgenoemde groenachtige.
Ziedaar de reden waarom er verband is tusschen de kleuren. Hier is een tweede tegenstelling aan toegevoegd, het fond vormt tegenstelling met den voorgrond, 't eene is een neutrale kleur verkregen door blauw te breken met oranje, 't ander dezelfde neutrale kleur alleen gewijzigd door bijvoeging van wat geel.

Maar dit doet mij ontzaglijk veel pleizier, dat 't zij door direct 't zij door indirect persoonlijk gevoel, gij een kleurcombinatie opmerkt.
Verder dat een van de studies U voorkwam te zijn een variatie op 't thema bruin-grijs, dat is zeer zeker dan ook 't geval, alleen ze zijn 't alle 3 die van de aardappels, met dit onderscheid dat 't een is een studie in terre de Sienne, 't ander in terre de Sienne brûlée, 't ander in ocre jaune en ocre rouge.
't Laatste — dat is de groote — *mijns inziens* 't beste — ondanks 't mat zwarte fond, dat ik opzettelijk daarom mat liet omdat de okers ook *on*transparante kleuren van natuur zijn. Wat die studie betreft, die grootste van de aardappels, ze is gemaakt door die ontransparante okers te wijzigen, te breken, door een transparant blauw.
Rood oker met geeloker een oranje vormende, is hun combinatie met blauw neutraler en worden ze tegen die geneutraliseerde kleur in 't zij rooder, 't zij geler. Het hoogste licht in dat heele doek is doodeenvoudig wat geeloker zuiver. En dat dit matte geel toch nog spreekt, komt omdat het zich in een uitgestrekt veld van een soort, al zij 't neutraal, violet bevindt; immers.... rood oker met een blauw geeft violette tonen.
Nu, de nesten zijn ook op een zwart fond geschilderd, opzettelijk, om de reden dat ik er ronduit voor uit wil komen in die studies, dat de voorwerpen zich niet in hun natuurlijke entourage, doch op een conventioneel fond bevinden. Een *levend* nest in de natuur is heel iets anders, men ziet 't nest zelf haast niet, men ziet de vogels.
Gegeven dat men nesten *uit zijn nestenverzameling* wil schilderen, zoo kan men er niet sterk genoeg bij zeggen dat 't fond en entourage in de natuur heel anders is, ik maakte 't fond botweg zwart. Dat in een stilleven anders een fond van kleur mooi is — zeker. In Amsterdam zag ik stillevens van juffrouw Vos die ik *uitmuntend* vond, *heel wat* mooier dan Blaise Desgoffe*), werkelijk van Beyerenachtig. Ik dacht er nog bij, dat die eenvoudige stillevens van haar heel wat meer kunstwaarde hadden dan menig pretentieus doek van andere Amsterdammers.
Ze troffen me als zeer goed. Vooral een met een gouden vaas, eenige leege oesterschelpen, een gebroken bast van een kokosnoot en een korst brood.

*) Fransch Stillevenschilder uit het midden der 19de eeuw.

't Boek van Blanc zal ik U sturen; recommandeer me zoodra mogelijk L'art au XVIIIme siècle te lezen; ik verlang vooral van Chardin iets te hooren door de Goncourt. De Rembrandt van Lacaze is werkelijk ook in dat sentiment van Rembrandt's laatsten tijd; zeker is 't 12 jaar geleden ik 't zag, maar ik herinner 't me nog, omdat het mij trof net als die kop van Fabritius in Rotterdam. Als ik me wel herinner is die naakte vrouw in Collection Lacaze ook zeer mooi, ook uit de latere periode. Het brok Rembrandt Ontleedkundige les, ja ik stond er ook van versteld. Herinnert ge U die vleeschkleuren — 't is — *de la terre* — die voeten vooral. Hoor eens, de vleeschkleuren van Frans Hals zijn ook aardeachtig, hier in de beteekenis die ge weet. Dikwijls tenminste. Er is ook soms, ik zou durven zeggen steeds, een verband van tegenstelling tusschen den toon van 't costuum en den toon van 't gelaat.

Rood en groen zijn tegengesteld; de zanger (Dupper), die tonen van carmijn in de vleeschkleur heeft, heeft tonen van groen in zijn zwarte mouwen, *en van een ander rood* dan dat carmijn, strikken op die mouwen. De oranje blanje bleu vent, waar ik over schreef, heeft een betrekkelijk neutrale gelaatskleur, aardeachtig rose, violetachtig door tegenstelling met zijn Frans Hals geel leeren pak.

De *gele* vent citron amorti heeft beslist dof violet in zijn bakkes. Nu — hoe donkerder 't kleed, hoe lichter 't gezicht soms — *niet* toevallig — althans, zijn portret en dat van zijn vrouw in den tuin, daar zijn *twee* zwart violetten in, (blauw violet en ros violet) en een effen zwart (geel zwart?) herzegge ros violet en blauw violet — zwart en zwart, dus de 3 somberste dingen; welnu, de gezichten zijn *zeer* blank, *buitengewoon* blank zelfs voor Hals.

Enfin, Frans Hals is colorist *onder de coloristen*, colorist als Veronese, als Rubens, als Delacroix, als Velasquez.

Millet, Rembrandt en b.v. Israëls, zeer terecht is er wel eens van hen gezegd, dat zij eer harmonisten dan coloristen zijn.

Maar zeg nu eens, *zwart* en *wit* mag men die gebruiken of niet gebruiken, zijn dat verboden vruchten?

Ik meen neen, Frans Hals heeft wel zeven en twintig zwarten. Wit, maar ge weet zelf, hoe eigenaardige schilderijen juist enkele moderne coloristen opzettelijk van blanc sur blanc maakten, wat beteekent dat woord: *men mag niet?*

Delacroix noemde ze *rusten*, gebruikte ze als zoodanig.

Ge moet geen parti pris er tegen hebben, want als ze maar op hun plaats staan en in verhouding tot de rest, mag men *alle* tonen gebruiken — dat spreekt vanzelf.
Weet ge wel dat ik de dingen van Apol b.v. van wit op wit dikwijls heel goed vind.
Zijn zonsondergang in 't Haagsche bosch b.v., die in Amsterdam is. Waarachtig, dat ding is weergaasch mooi.
Neen — zwart en wit ze hebben hun reden en beteekenis, en wie ze verdonkeremanen komen er niet mee uit; beide te beschouwen als *het neutrale* — is 't meest logisch zeker, 't wit: de allerhoogste combinatie van 't lichtst mogelijk rood, blauw, geel — zwart: de allerhoogste combinatie van 't donkerst rood, blauw en geel — tegen die stelling heb ik niets te zeggen, die vind ik volkomen waar.
Nu, *'t licht* en *bruin*, de *toon* wat betreft *waarde*, staat in een direct verband tot die 4e gamma *van wit tot zwart*. Immers waar men heeft:

Gamma	1	van	geel	tot	violet,
,,	2	,,	rood	,,	groen,
,,	3	,,	blauw	,,	oranje,
Som					
een vierde gamma (die der neutrale tonen, die van rood + blauw + geel).		van	wit (rood + blauw + geel, 't uiterste licht).	tot	zwart (rood + blauw + geel, 't uiterste zwart).

Zoo begrijp ik voor mij de zwarten en witten.
Als ik rood en groen vermeng tot een roodgroen of groenrood, door bijvoeging van wit verkrijg ik dan rosegroen of groenrose. En als ge wilt door bijvoeging van zwart, bruingroen of groenbruin. Is dit niet duidelijk?
Als ik geel vermeng met violet tot een lilageel of geellila, in andere woorden tot een geneutraliseerd geel of een geneutraliseerd lila, door bijvoeging van 't wit en zwart verkrijg ik grijzen.
Enfin *grijzen* en *bruinen*, er is vooral dan sprake van, wanneer men kleuren *lichter* of *donkerder* maakt, wat hun aard ook zij en hun gehalte aan rood, geel of blauw.
Van licht en van donker grijzen en bruinen te spreken, is juist uitgedrukt, m.i.. Maar wat is dat mooi wat Silvestre zegt van Delacroix — dat hij op zijn palet een toevalligen toon nam: une *nuance innommable violacée*, dat hij dien toon ergens neerzette, *hetzij voor hoogste licht, hetzij voor hoogste schaduw*, maar van dat *slijk* iets maakte, dat 't zij schitterde als licht, 't zij somber zweeg als diepe schaduw.

Zoo heb ik gehoord van eene proef met een vel neutraal gekleurd papier — dat groenachtig werd op een rood fond, roodachtig op een groen, blauwachtig op oranje, oranjeachtig op blauw, geelachtig op violet en violetachtig op geel.
Hoor eens, gesteld men wil zoo'n *slijktoon* of *snotkleur licht* laten doen in 't schilderij, wat Delacroix zeide — dat Veronèse met een kleur als slijk eene blonde naakte vrouw kon schilderen zoo dat zij blank en blond *deed* in 't schilderij — vrage — hoe is zulks mogelijk tenzij door tegenstelling van groote krachten in blauw zwarten of violetten of rosbruinen?
Gij — die kijkt of ge ergens donkere schaduwen ziet, en meent, dat als de schaduwen donker, ja zwart zijn, dan 't niet deugt, doet gij wel? Ik meen neen, want dan deugt b.v. de Dante van Delacroix, b.v. de Visscher van Zandvoort niet, want daar zitten de grootste krachten van blauw- of violetzwarten wel degelijk in. Rembrandt en Hals gebruikten ze geen zwart? en Velasquez??? Niet alleen één, maar zeven en twintig zwarten verzeker ik U. Dus dat „geen zwart mogen gebruiken'', kom weet ge zelf goed wat ge er mee bedoelt? en weet ge wat ge er mee wilt? Werkelijk denk er eens over, want gij kondt wel eens tot de conclusie komen, dat acht ik ten allerzeerste waarschijnlijk, dat ge de kwestie *tonen* verkeerd hebt geleerd en begrepen, of liever *vaag* hebt geleerd en *vaag* begrepen. Zoo zijn er zoo veel, zoo zijn de meesten. Maar door Delacroix en anderen van dien tijd zult ge er op den duur wel achter komen. Zeg eens — hebt ge er op gedacht dat die studies van mij, welke zwarte fonds hebben *in hun lichten zeer laag* gezet zijn???
En waar ik dus mijn studie *lager stel* dan de natuur, aangezien ik niet alleen in mijn schaduwen, maar naar rato *ook in mijn lichten* donkerder word, ik toch het verband der tonen houd? Mijn studies zijn juist door me gemaakt als gymnastiek om te dalen en te rijzen van toon, dus — vergeet dat niet, dat ik mijn wit en grijs mos letterlijk met een modderkleur schilderde, en dat 't toch licht doet in de studie. Adieu, gegroet,

t. à t. Vincent.

Deze dingen, die op complementaire kleuren, op contraste simultané en op het elkaar vernietigen van complementairen betrekking hebben, die kwestie is de eerste en voornaamste, de andere

is, 't het werken op elkaar van twee *gelijksoortigen*, b.v. een carmijn op een vermilloen, een rose lila op een b auw lila.
De derde kwestie is een licht blauw tegen 't zelfde donker blauw, een rose tegen een bruin rood, een jaune citron tegen jaune chamois etc. Maar de eerste kwestie is de belangrijkste.
Als ge een of ander boek vindt over kleurkwesties dat goed is, stuur het mij dan vooral, want ik weet ook nog lang niet alles er over en zoek dagelijks er op door.

429

Waarde Theo,
Met veel genoegen las ik uw brief over zwart. En die overtuigt me dan ook dat gij geen parti-pris tegen zwart hebt.
Uw beschrijving van de studie van Manet ,,le Toréador mort'' was goed geanalyseerd.
En de heele brief bewijst me 't zelfde wat uw croquis van Parijs van indertijd me deden denken, dat als gij u er op toelegt gij iets in woorden schilderen kunt.
Het is zeker dat door de wetten der kleuren te bestudeeren, men van instinktmatig geloof in de groote meesters, tot 't zich rekening kunnen geven waarom men mooi vindt — wat men mooi vindt — komen kan, en dat is wel noodig tegenwoordig als men bedenkt hoe verschrikkelijk willekeurig er beoordeeld wordt en oppervlakkig.
Ge moet mij mijn pessimisme in den handel van nu maar laten houden, want het sluit volstrekt *niet* in zich op: moedeloosheid.
Ik redeneer bij mezelf aldus: Stel dat ik gelijk heb met meer en meer iets als tulpenhandel te zien in 't zonderling scharrelen met de prijzen van schilderijen. Stel zeg ik dat als de tulpenhandel in 't eind der vorige, de kunsthandel met andere takken van speculatie in 't eind van deze eeuw verdwijne zooals hij gekomen is, n.l. betrekkelijk snel.
Verga de tulpenhandel — de *bloemkweekerij blijft*. En ik voor mij ben content voor beter of voor erger een tuinmannetje te zijn, die hart voor zijn planterij heeft.
Tegenwoordig is 't op mijn palet aan het dooien en het barre van het eerste begin is weg.
Ik stoot nog wel dikwijls mijn hoofd bij 't ondernemen van iets, maar toch de kleuren volgen als vanzelf op elkaar, en een kleur

als uitgangspunt nemende, komt mij helder voor den geest wat er uit afgeleid wordt en hoe men er leven in krijgen kan.

Jules Dupré is in landschap wel wat Delacroix is, want wat enorme verscheidenheid van stemming drukte hij uit in symfoniën van kleur. Nu eens een marine met de teerste blauwgroenen en gebroken blauw en allerlei parelachtige tonen, dan een herfstlandschap met gebladerte vanaf diep wijnrood tot fel groen, vanaf sterk oranje tot donker havana, met andere kleuren weer in de lucht in grijzen, lilas, blauw, wit, met de gele blaren weer tegenstelling vormend. Dan weer een zonsondergang in zwart, in violet, in vuurrood. Dan weer grilliger, zooals ik een hoek tuin van hem zag, dat ik nooit heb vergeten: zwart in de schaduw, wit in de zon, sterk groen, een vuurrood, en dan nog een donker blauw, een bitumeus groenbruin en een lichtbruin geel. Waarlijk kleuren die nog al iets aan elkaar kunnen te vertellen hebben.

Ik heb altijd gedweept met Jules Dupré, en hij zal *nog* meer erkend worden dan nu. Want hij is een echt colorist, altijd interesssant, en met iets zoo puissants en dramatisch.

Ja, hij is wel een broer van Delacroix.

Zooals gezegd vind ik uw brief over zwart erg goed, en wat gij zegt van 't niet maken van de lokale kleur is ook juist.

Doch het voldoet me niet. Er zit veel meer achter dat niet maken der lokale kleur, m.i..

Les vrais peintres sont ceux qui ne font pas la couleur locale — dat was 't geen Blanc en Delacroix eens bespraken.

Mag ik er niet brutaalweg door verstaan dat een schilder wel doet als hij uitgaat van de kleuren op zijn palet, inplaats van uit te gaan van de kleuren van de natuur?

Ik bedoel wanneer men een kop wil schilderen b.v., en men kijkt de natuur die men voor zich heeft eens goed aan, dan kan men denken: die kop is een harmonie van roodbruin, violet, geel, alles gebroken — ik zal een violet en een geel en een roodbruin op mijn palet zetten en die breken onder elkaar.

Ik behoud van de natuur een zekere volgorde en een zekere juistheid van plaatsing der tonen, ik bestudeer de natuur om geen gekke dingen te doen, raisonnable te blijven, doch of mijn kleur precies letterlijk eender is, geef ik minder om, als zij maar mooi doet op mijn doek evenals ze mooi doet in 't leven.

Veel waarder is een portret van Courbet, mannelijk, vrij, in allerlei mooie diepe tonen geschilderd van roodbruin, van goudachtig,

van kouder violet in de schaduw met zwart als repoussoir, met een stukje getint wit linnen als rust voor 't oog — mooier dan een portret van wien ge wilt, die met afgrijselijke *preciesigheid* de kleur van 't gezicht heeft nagebootst.
Een manskop of een vrouwekop is goddelijk mooi nietwaar, goed bedaard bekeken. Welnu, dat *algemeene mooi doen* tegen elkaar van de tonen in de natuur, men verliest het door pijnlijk letterlijke nabootsing, men behoudt het door herschepping in een kleurgamma *evenwijdig*, maar desnoods niet precies of lang niet eender aan 't gegevene.
Gebruik maken altijd en intelligent van de mooie tonen die de verven van zelf vormen wanneer men ze breekt op 't palet, nog eens — van zijn palet uitgaan, van zijn kennis van mooi doen van kleuren, is iets anders dan machinaal en slaafs de natuur copiëeren.
Ziehier een ander voorbeeld: stel ik moet schilderen een herfstlandschap, boomen met gele blaren. Goed — wat komt 't er op aan als ik 't opvat als een symfonie in geel, of mijn grondkleur van geel 't zelfde is of niet van dat wat de blaren hebben, *weinig* doet dat toe of af.
Veel, alles komt aan op mijn gevoel voor de *oneindige verscheidenheid* van tonen van een *zelfde familie.*
Vindt ge dit een gevaarlijk overhellen tot de romantiek, een ontrouw aan ,,realisme'' een ,,peindre de chic'', een meer liefde hebben voor 't palet van den colorist dan voor de natuur, welnu que soit.
Delacroix, Millet, Corot, Dupré, Daubigny, Breton, 30 namen meer, vormen zij niet het hart van deze eeuw in zake schilderkunst, en deze allen hebben zij niet *hun wortel* in de romantiek, *al overtroffen zij de romantiek?*
De roman en het romantieke is onze tijd, en verbeeldingskracht, sentiment moet men bij 't schilderen hebben. Realisme en naturalisme *zijn er niet vrij van gelukkigerwijs.* Zola *schept*, maar houdt geen *spiegel* voor de dingen, schept ze *verbazend*, maar *schept, dicht*, daarom is het zoo mooi. Zooveel voor naturalisme en realisme, die *toch* met de romantiek in verband staan.
En ik blijf er bij dat ik ontroerd word, als ik een schilderij zie uit die dagen van '30—'48: een Paul Huet, een oude Israëls als de Visscher van Zandvoort, een Cabat, een Isabey.
Maar zoo sterk vind ik dat woord waar: ne pas peindre le ton

local, dat ronduit ik liever een schilderij zie dat lager staat dan de natuur, dan een dat precies zoo hoog staat als de natuur.
Liever een aquarel die ietwat vaag en onaf is van den anderen kant, dan een die opgewerkt is om de werkelijkheid te halen.
De beteekenis van dat woord is breed: ne pas peindre le ton local, en laat den schilder vrij, kleuren te zoeken die een *geheel* vormen en in een verband tot elkaar staan, dat te meer uitkomt door tegenstelling met een andere reeks. Wat kan 't me schelen dat 't portret van een braaf burger precies me vertelt, wat de water en melk paarsachtige, nietszeggende kleur van 's godvruchtigen mans gelaat is — waar ik nooit naar gekeken had. Maar de medeburgers van 't stadje waar het individu in casu zich zóó verdienstelijk heeft gemaakt dat hij meende verplicht te zijn, 't nageslacht op de hoogte zijner physionomie te houden, zijn zeer gesticht door de sprekende preciesigheid.
Kleur drukt uit zichzelf iets uit, dat kan men niet missen, daar moet men gebruik van maken, wat mooi doet, werkelijk mooi — is ook juist; toen Veronèse de portretten zijner beaumonde geschilderd had in de Noces de Cana, toen had hij al den rijkdom van zijn palet in sombere violetten, in prachtig goudachtige tonen er op besteed. Toen — was er nog een dun azuur en parelachtig wit waaraan hij dacht — dat niet voorkomt in den voorgrond. Hij dondert het er achter — en 't was goed, verandert vanzelf in de entourage van marmerpaleizen en hemel, die eigenaardig de figurenrei completeert.
Zoo prachtig is dat fond, dat het vanzelf spontanément ontstaan is uit een kleurenberekening.
Heb ik hier ongelijk in?
Is 't niet *anders* geschilderd dan iemand 't doen zou die tegelijk aan 't paleis had gedacht *en* aan de figuren? als één geheel.
Al die architectuur en hemel is conventioneel en ondergeschikt aan de figuren, berekend om de figuren mooi te laten doen.
Dat is waarachtig schilderen, en komt mooier uit dan preciese nabootsing der dingen zelf. Aan één ding denken en de entourage er bij laten hooren, uit te laten voortvloeien.
Het studeeren naar de natuur, het worstelen met de werkelijkheid — ik wil 't niet wegredeneeren, jarenlang heb ikzelf haast vruchteloos en met allerlei trieste resultaten het zoo aangepakt.
Ik zou die *fout* niet willen missen.
Dat altijd op diezelfde manier doorgaan gekkewerk en dom zoù

zijn dat bedoel ik, maar *niet* dat al mijn moeite absoluut verloren zou zijn.
On commence par tuer, on finit par guérir is een doktersgezegde. Men begint met vruchteloos zich uit te sloven de natuur te volgen en alles is tegen den draad in, men eindigt met stil uit zijn palet te scheppen en de natuur klopt er mee, volgt er uit. Maar deze twee tegenovergestelde bestaan niet zonder elkaar. Te blokken, al is 't schijnbaar te vergeefs, geeft een vertrouwdheid met de natuur, een degelijker kennis van de dingen. En een mooi woord van Doré, (die soms zoo knap is!) is: *je me souviens.* Ofschoon ik geloof dat de mooiste schilderijen betrekkelijk vrij uit 't hoofd gemaakt worden, ik *kan er niet* van afscheiden dat men niet te veel naar de natuur studeeren, blokken zelfs kan.
De grootste, machtigste verbeeldingskrachten hebben tevens dingen naar de werkelijkheid direct gemaakt waar men verstomd van staat.
In antwoord op uw beschrijving van de studie van Manet, stuur ik U een stilleven van een open — dus een gebroken wit — bijbel in leer gebonden tegen een zwart fond met geelbruinen voorgrond, met nog een noot citroengeel.
Ik schilderde die *in eens* op één dag.
Dit om u te laten zien dat als ik zeg, dat ik misschien niet geheel voor niets geblokt heb, ik zulks meen omdat tegenwoordig het mij betrekkelijk heel grif weg afgaat een gegeven voorwerp, wat de vorm of kleur ook zij, zonder aarzelen te schilderen.
Dezen laatsten tijd maakte ik eenige studies buiten van herfstlandschap. Ik schrijf dezer dagen toch weer en stuur dezen brief in haast om te zeggen dat, wat gij van 't zwart zegt, mij goed beviel.
Gegroet, t. à t. Vincent.

430

Waarde Theo, (4 November '85.)
Zooeven ontvang ik uw brief en het ingeslotene, waarvoor hartelijk dank. Wilde U er dadelijk op antwoorden dat ik herhaaldelijk woorden van Diderot ontmoette, en ook vind dat in de lijst van zijn tijd hij best is. 't Is met hem als met Voltaire zelf, als men van die lui een brief leest, liefst over de meest alledaagsche dingen of over *niets*, is er een wakkerheid en een tinteling van geest in die charmeert. Laat ons niet vergeten dat zij de revolutie maak-

ten, en om zijn tijd mee te sleepen en de geesten, die gedachteloos zijn en passief, in één richting, naar één doel te doen streven, geniaal is. Alle respect heb ik er dus voor.

Gij zult binnenkort twee studies van de herfstblaren krijgen, 't een in geel — populieren, 't ander in oranje — eiken.

Ik ben ten eenemale gepreoccupeerd door de kleurwetten. Als men ze ons in onze jongensjaren geleerd had!

Maar het is de geschiedenis van de meesten, dat door een soort fataliteit men lang naar 't licht moet zoeken. Want dat de kleurwetten, die Delacroix 't eerst regelde en in hun volheid en verband klaar aan den dag bracht ten gerieve van 't algemeen, als Newton de zwaartekracht en als Stephenson den stoom — dat die kleurwetten een licht zijn — is bepaald zeker.

Ik heb ook nog een herfststudie gemaakt van den vijver in den tuin thuis. Er zit bepaald een schilderij in die plek. Verleden jaar heb ik ook al eens beproefd om 't er uit te krijgen.

't Geen ik nu maakte is anders een stijve compositie, twee boomen — oranje en geel — rechts, twee struiken grijsgroen in 't midden, twee boomen bruingeel links. Daarvoor de vijver zwart — voorgrond van verwelkt gras. Achtergrond — een kijkje over de heg op een zeer sterk groen. Een lucht om hier mee te harmonieeren wat kracht betreft, van leigrauw en donker blauw.

Zij zullen het zeker te zwart en te donker vinden, maar de tijd dat men donkere studies maakt, duurt altijd te kort.

Het boek van Ch. Blanc sluit ik in de kist met de studies, ook een bijbel die zij van thuis voor U mij gaven, waar ik nog een stilleven van maakte.

Laat het U niet hinderen indien ik in mijn studies de penseelstreken zoo maar er op laat met kleinere of grootere uitsteeksels van verf. Dit beteekent niets, als men ze een jaartje (of een half jaar is genoeg,) laat staan en dan met een scheermes snel er over schrapt, krijgt men heel wat meer vastheid van kleur dan 't geval zou zijn bij luchtig schilderen. Terwille van het goed blijven en zijn kleuren behouden van een schilderij, is het goed de lichtpartijen vooral er stevig op geschilderd zijn. En dit afschrappen hebben de ouden zoowel als de Fransche schilders van nu gedaan. Ik geloof dat glacis van een transparante kleur dikwijls geheel inschieten en verdwijnen door den tijd, als men ze aanbrengt vóór 't schilderij in zijn preparatie terdeeg droog is, maar *later* aangebracht het wel degelijk uithouden.

Ge hebt zelf de opmerking gemaakt dat mijn studies op 't atelier door den tijd eer beter, dan minder van kleur werden. Ik geloof dit komt door het stevig er op zitten van de verf, waar ik geen olie bij gebruik. Wanneer 't een jaar oud is, is ook de weinige olie die de verf altijd in zich heeft, er uitgezweet en men verkrijgt dan de gezonde, solide pâte. Dat is een kwestie — zóó te schilderen dat het goed besterft — die m.i. er nogal op aankomt; het is jammer dat sommige blijvende kleuren, zooals cobalt, zoo duur zijn.
Wat ik van de chromaten en kraplak moet denken weet ik niet, maar ik kan me best begrijpen dat sommige, vooral Amerikaansche zonsondergangen, ge kent dat soort schilderijen, die met *glacis* van chromaten verkregen zijn, verschrikkelijk kort het uithouden. Daubigny en Dupré daarentegen houden zich. Is het niet curieus dat die Delftsche v. d. Meer in den Haag zoo prachtig van kleur is gebleven, met die heele serie van krasse tonen van rood, groen, grijs, bruin, blauw, zwart, geel, wit?
Het schilderij van Haverman in Amsterdam, dat ge U wel zult herinneren (als niet mooi), is slecht geschilderd, fataal slecht met 't oog op den tijd, vrees ik. Ik noem dat eens, omdat hij juist om *zijn techniek* — zeggen ze — vreeselijk gerespecteerd wordt. Maar 't is geschilderd wel, ik zou zeggen als b.v. Ary Scheffer schilderde of Delaroche van techniek — en liefhebbers van gezond, krachtig werk hebben altijd nog al iets aan te merken gehad daarop. Nu barsten de schilderijen met olie gladgestreken gruwelijk, ik lette er op in Fodor nog. Toch zegt Silvestre dat Delacroix zijn schilderijen met olie liet doortrekken „*les baignait d'huile*", maar ik veronderstel juist dat dit sterk *geëmpâteerd* werk geweest is, *eerst en pleine pâte bewerkt, dan een jaar gestaan*, en dan zal Delacroix *later* die schilderijen verzadigd hebben met olie, nadat ze eerst tot in 't hart gedroogd waren. Dan kan 't geen kwaad meer. Gegroet,

t. à t. Vincent.

Is er in deze maand geen Lhermitte geweest? Verlangend ben ik naar de Goncourt.

431

Waarde Theo,
Het boek van de Goncourt heb ik gisterenavond ontvangen, ik ben er dadelijk in gaan lezen en ofschoon ik natuurlijk het nog

opnieuw bedaard overlezen moet, had ik een overzicht van 't geheel vanmorgen reeds — dus ik was er nog al verlangend naar. Dat hij Boucher te veel prijst kan ik niet vinden.

Al wist ik van Boucher niets dan de tegenstelling van deze drie dingen: een rijk blauw (lucht), een brons (mannenfiguur) en een parelmoerachtig wit (vrouwenfiguur) — vooral met die anecdote er bij van la duchesse d'Orleans, zou ik toegeven dat hij een *iemand* is in de schilderwereld. Te veel prijst hij te meer hem niet, omdat hij wel degelijk zegt: canaille, op de manier waarop men zonder den braven burger te kort te doen, de schilderijen van Bouguereau, Perrault etc. canaille kan noemen. Omdat zij een zeker iets navrants en intiems missen nietwaar?

Te meer prijst hij Boucher m.i. niet te veel omdat ik geen oogenblik ongerust ben dat Goncourt de superioriteit van b.v. Rubens zou ontkennen. Rubens die nog productiever was zelfs dan Boucher, niet minder dan hij, maar nog meer de schilder van naakte vrouwen.

Wat bij Rubens zeer dikwijls *niet* wegneemt het navrante en intieme dat ik bedoel, vooral niet in die portretten van zijne vrouwen, waarin hij dan zichzelf is of overtreft.

Maar *Chardin!*

Ik heb dikwijls er naar verlangd van den *man* iets te weten. (Watteau was juist zooals ik dacht).

Tiers état, Corotachtig wat bonhomie aangaat — met meer verdriet in zijn leven en tegenspoed.

Het is een prachtig boek. Latour geestig en Voltaireachtig.

Het pastel is een procédé dat ik wel wou kennen, ik zal het later wel eens doen ook, als men een kop *schilderen* kan moet men in een paar uur 't kunnen leeren.

Ik heb verbazend genoten van wat hij zegt over de techniek van Chardin. Ik ben meer en meer overtuigd dat de ware schilders niet afmaakten in den zin, waarop men afmaken steeds maar al te dikwijls heeft gebruikt, n.l. duidelijk als men er met den neus op gaat liggen.

De beste schilderijen en juist uit een technisch oogpunt de volmaaktste, zijn van dichtbij gezien toetsen kleur naast elkaar, en doen hun effect op een zekere distantie. Dat heeft Rembrandt volgehouden ondanks al de moeite die hij er door te lijden had, (de brave burgers toch vonden v. d. Helst veel beter, om reden dat men dichtbij het ook kan zien).

Chardin is in dat opzicht zoo groot als Rembrandt. Israëls heeft iets dergelijks, en Israëls vind ik voor mij steeds admirable, juist in zijn techniek. *'t Zou te mooi zijn* als iedereen dat wist en er zoo over dacht, zou *Bonnemort* zeggen.
Tevens om zóó te werken, moet men een beetje tooveren kunnen, wat duur kost om te leeren, en het sombere, sarcastische woord van Michel Ange: ma manière est destinée à faire de grands sots — is ook waar wat betreft de durvers in zake *kleur*, ook daar is 't niet *na te doen* door de laffen en onzelfstandigen.
Ik geloof dat ik vorder met het werk.
Gisterenavond gebeurde mij iets dat ik U zoo precies ik kan, vertellen zal. Gij kent de 3 knoteiken achter den tuin thuis; ik heb voor de 4e keer er op gesjouwd. Ik had drie dagen er voor gezeten met een doek ter grootte van b.v. die hut en het boerenkerkhof, die gij hebt.
Het waren die pruiken havanna blaren, om die te modeleeren en den vorm, de kleur, den toon te geven. Ik ging er toen 's avonds mede naar die kennis van me in Eindhoven, die een nogal deftige zaal heeft waar wij het ophingen, (grijs behang, meubels zwart met goud).
Welnu, nooit heb ik zóó de overtuiging gehad dat ik dingen zal maken die goed doen, dat ik er in slagen zal mijn kleuren zoo te berekenen, dat ik effect in mijn macht heb. Dit was havanna, zachtgroen en wit (grijs) zelfs *puur* wit zoo uit de tube. (Ge ziet dat ik van mijn kant al spreek ik over donker, geen préjugé heb tegen 't andere uiterste, alleruiterste zelfs).
Ofschoon nu die man geld heeft, ofschoon hij er veel zin in had, ik had zulk een tinteling van goeden moed toen ik zag dat het voldeed, dat het een stemming opwekte zooals 't daar hing, door de zachte, melankolieke vrede van die kleurcombinatie, dat ik *niet kon verkoopen*.
Maar omdat het hem getroffen had heb ik het hem gegeven, en hij heeft het aangenomen net zoo als ik 't bedoelde, zonder veel woorden, namelijk weinig anders dan: ,,het ding is verdomd goed.''
Dat denk ik nu zelf nog niet, ik moet eerst nog eens wat Chardin, Rembrandt, oud-Hollandsche en Fransche lui zien en eens goed nog nadenken — omdat ik met wat minder verf dan ik b.v. in dit ding gebruikte, het nog krasser doorwerken wil.
Wat nu die kennis van me betreft en zijn opinie over schilderijen,

als iemand met een helderen denkenden kop, al is het maar een jaar lang, dag in dag uit stilleven schildert en naar buiten gaat, dan moge hij daarom geen kunstkenner zijn, dan voelt hij zich ook nog geen schilder, maar kijkt niet te min leuker dan menig ander.
Er komt bij hem nog dit bij, dat hij van karakter niet is als de eerste de beste, b.v. hij heeft oorspronkelijk geestelijke moeten worden, heeft op een zeker moment vierkant er voor gepast en *heeft dat er goed afgebracht*, wat in Brabant niet precies iedereen lukt. En heeft iets breeds en loyaals. Dit is iets waar Zola eens op heeft gewezen, als hij in een gesprek tusschen Mouret en diens schoolkameraad, Mouret ernstig laat worden en zeggen, dat het hem veel moeite heeft gekost om dien tijd en den invloed ervan den baas te worden in zichzelf, maar: dat hij wou *leven* en *dat hij leeft*. Veel die 't ondernemen te veranderen vallen terug, brengen 't niet verder dan een zeker kleurloos methodisme, omdat zij geen maatregelen nemen kras genoeg. Maar dat is bij hem 't geval niet, hij is een *man* in zijn burgerwereld.
Weet gij wel dat de Goncourts etsen en teekeningen hebben gemaakt? Ge moet niet meenen ik onpraktisch ben, als ik beslist U blijf animeeren 't zij tot teekenen, 't zij tot schilderen.
Het zal U niet mislukken ook. Het resultaat zou, als ge wildet, niet kleingeestig zijn ook. En *juist* voor den *handel*, juist voor het kunst*kenner* zijn, zou 't U een overwicht geven boven zeer velen. Een overwicht dat men eigenlijk wel noodig heeft.
Ik kom nog eens terug op dien kennis van me; het is precies een jaar dat ik hem voor 't eerst zag, toen ik die groote schets van een watermolen maakte, die ge mogelijk kent (de kleur daarvan juist rijpt goed.) Ziehier nu een beschrijving van een studie van dien kennis van me — eenige daken, achterkanten van huizen, fabrieksschoorsteenen donker tegen een avondlucht.
Die avondlucht blauw overgaande aan den horizon in gloed tusschen wolken van een rookkleur met oranje of liever rosse reflecties. De massa huizen donker maar toch nog steenkleur warm, een silhouet dat iets sombers en dreigends heeft.
Voorgrond een vaag terrein in de schemering, zwart zand, verlept gras, tuingrond enfin waarop enkele zwarte, naargeestige appelstammen, hier en daar een pruikje gele herfstblaren eraan. Dit maakt hij *absoluut* geheel uit zichzelf, maar is het niet een goede

opvatting, een echte *impressie* goed gevoeld? Maar in een jaar is men geen *schilder*, dat hoeft ook niet.
Alleen er loopt reeds een goed ding onder door en de hoop is wakker, in plaats van dat men zich machteloos voor een muur voelt.
Ik weet niet, hoe het mij verder gaan zal. Op het oogenblik, als ik van dien uitmuntenden duivel, dien fameusen La Tour lees, sakkerloot wat is het echt, en wat heeft zoo'n kerel 't leven, behalve zijn geduchte geldzucht, goed aangepakt en het schilderen. Ik heb nu *pas* Frans Hals gezien, welnu, ge weet hoe ik er vol van was, U er onmiddellijk lang over schreef, over het *in eens er* op zetten. Wat is er nu een overeenkomst tusschen de inzichten van La Tour etc. en Frans Hals, als zij *met pastel* dat men *wegblazen* zou kunnen, het leven uitdrukken. Ik weet niet wat ik doen zal en hoe 't mij gaan zal, maar ik hoop de lessen die ik in den laatsten tijd zoodoende neem, niet te vergeten: *in eens* kortaf — maar met absoluut geheele inspanning van al wat men aan geest en attentie hebben moge.
Tegenwoordig — niets is me liever dan 't werk met 't penseel, er mee teekenen ook — inplaats van een ontwerp in houtskool te maken.
Als ik me afvraag hoe de oude Hollanders aanlegden, sta ik voor de *betrekkelijk* zoo weinige eigenlijke teekeningen. En wat *teekenen* ze verbazend. Maar — ik geloof in de meeste gevallen begonnen ze, vorderden ze, eindigden ze met hun penseel.
Zij *vulden niet in*.
Een van Goyen b.v. — ik zag van hem nu pas die in de collectie Dupper, een eikeboom op een duin in den storm, en de Cuyp: gezicht op Dordt.
Een verbazende techniek maar met niets en als vanzelf — en buiten de verf en — doodeenvoudig schijnbaar.
Maar 't zij in figuur, 't zij in landschap, wat is er steeds onder de schilders een streven geweest, om de lui te overtuigen van dat een schilderij iets anders is dan de natuur in een spiegel, iets anders dan nabootsen, n.l. herscheppen.
Ik zou U nog veel willen zeggen, over wat Chardin vooral mij te denken geeft betreffende kleur, en het niet maken van de lokale kleur. Ik vind het prachtig:
,,Comment surprendre — comment dire de quoi est faite cette bouche démeublée, qui a d'infinies délicatesses. Cela n'est fait que de

quelques trainées de *jaune* et de quelques balayures de *bleu!!!!*''
Toen ik dit las dacht ik aan Delftsche van der Meer, het stadsgezicht in den Haag, als men dat dichtbij ziet is *ongeloofelijk*, en gedaan met heel andere kleuren dan men op een paar pas afstand zou vermoeden.
Gegroet, ik heb niet willen nalaten U dadelijk te zeggen, hoe mooi ik het boek van de Goncourt vind.

t. à t. Vincent.

432

Waarde Theo, (November.)

....

....

Deze maand moest ik mijn huur betalen en ik heb toen meteen tegen Mei mijn werkplaats opgezegd. Waar de schaduwzijde van is dat het, door de buren die ge weet, zeer onvrij voor me is en ik merk dat de lui bang blijven voor den pastoor, ofschoon *wellicht* die verder zich daar niet mede moeien zoude. Doch gegeven er bezwaar is geweest, is het 't vierkantst om eens te veranderen.
Het laatst wat ik gemaakt heb is een nog al groot ding van een ouden molen op de kale hei, een donker silhouet tegen een avondlucht. ....
Gegroet met een handdruk,

t. à t. Vincent.

433

Waarde Theo,
In het boek van de Goncourt vond ik den volgenden zin in het artikel over Chardin door U aangestreept. Na gesproken te hebben over 't slecht betaald worden van de schilders, zegt hij: ,,Que faire, que devenir? Il faut se jeter dans une condition subalterne ou mourir de faim. On prend le premier parti'', zóó zegt hij verder, behalve enkele *martelaars*, gaan de rest ,,schermmeester, soldaat of comediant'' worden.
Dat is au fond wel degelijk nog een waarheid gebleven. Wegens gij het bovenstaande hadt aangeteekend, achtte ik het mogelijk gij, vooral waar ik U juist bericht heb dat ik mijn tegenwoordige werkplaats heb opgezegd, kondt verlangen te weten wat ik me verder voorneem te doen.

Geheel en al zijn de dagen van nu niet eender als die van Chardin. En tegenwoordig zijn er een paar dingen moeielijk weg te redeneeren.
Het aantal schilders is veel grooter.
Nu maakt het op het publiek direct een fatalen indruk als een schilder ,,er iets bij doet''.
Ik ben betrekkelijk daar geenszins boven verheven, ik zou zeggen: schilder door, maak eens een honderd en als 't niet genoeg is twee honderd studies, en kijk eens of dat niet U over ,,'t iets er bij doen'' heen zet.
Dan zich wennen aan armoede, kijken hoe een soldaat of een sjouwer leeft en gezond blijft bij weer en wind met het gewone volkseten en woning, is even praktisch als 't een gulden of wat meer verdienen in de week.
Men is toch voor zijn gemak niet in de wereld, en hoeft het niet beter te hebben dan een ander.
Dat helpt toch betrekkelijk *niets* of men 't wat beter heeft; onze jonge jaren kunnen we toch niet vasthouden.
Als dat kon! maar dus het eigenlijke wat gelukkig maakt, materieel gelukkig, jong zijn en lang blijven wel — dat is hier niet — dat, is in Arabië of Italië niet eens, al is *dat* daar beter dan hier.
En ik voor mij ben van meening dat men 't meest kans heeft om krachtig te blijven en zich te vernieuwen, onder den tiers état van nu. Enfin. Ik zeg dus dat ik in 't schilderen 't zoek te vinden zonder bijgedachten. Maar ik zal denk ik wel doen, het portretten maken in 't oog te houden, als ik verdienen wil. Ik weet dat het lastig is, 't de lui naar den zin te maken met de ,,gelijkenis'' en ik durf niet vooruit zeggen, dat ik me zeker van mijn zaak voel. Geheel onmogelijk acht ik 't echter zeker niet, want de menschen hier zullen wel almee zijn als de menschen elders. De boeren nu en de lui uit 't dorp vergissen zich niet, en zeggen grifweg, zelfs *tegen me in, als ik zeg dat ze 't mis hebben, dat* is Reinier de Greef, dat is Toon de Groot, en dat is Dien van de Beek, etc. En herkennen zelfs een figuur van achteren gezien somtijds. In stad hechten de burgerluidjes, en zeker niet minder de cocottes altijd, wie ze ook zijn, aan portretten. En Millet heeft ontdekt dat de scheepskapiteins er ,,iemand om achten'' zelfs, als hij dat kan. (Voor hun maîtressen aan wal zijn die portretten denkelijk bestemd). Dat is nog niet geëxploiteerd. Herinnert ge U dat uit Sensier? Ik

heb het altijd onthouden, hoe Millet zich zoodoende te Hâvre staande hield.
Nu in 't ruwe is mijn plan om naar Antwerpen te gaan, hoe of wat kan ik onmogelijk berekenen vooruit.
Ik ben te weten gekomen 6 adressen van kunsthandelaars, dus ik wou wat medenemen, en verder heb ik voor 't werk plan, zoodra ik er kom — een paar gezichten van de stad te schilderen — redelijk groot — en die direct te exposeeren ook.
Dus alles concentreeren om daar iets uit te richten. En er arm naar toe gaande, kan ik er in geen geval veel verliezen.
Nu wat hier betreft, ik ken de streek en de luidjes te goed en ik houd er te veel van dan dat ik zeker weet, 't geheel uit ware. Ik zal een vertrek zien te huren waar ik mijn boel berg, en ben dan gedekt tevens, in geval ik in Antwerpen me voor een tijd terug wil trekken, of 't heimwee naar buiten mocht krijgen.
Wat betreft ,,'t iets er bij doen'', van begin af aan heeft b.v. Tersteeg me daarover *gezanikt.*
En dat was *zaniken*, wat er ook overigens van Tersteeg zij. Die er 't meest over praten, zijn tevens niet bij machte te preciseeren wat dan. En wat dat betreft, om in mijn geval het geheel op te helderen, als ik er ,,iets bij deed'', dan zou het eenige wezen dat, als ik 't zij handelaars, 't zij schilders kende, ik eens iets met schilderijen zou doen eventueel, door b.v. eens voor hen naar Engeland te gaan, etc.
Zulke dingen natuurlijk die bij 't schilderen zich direct aansluiten, maken een uitzondering, maar anders *in den regel* een schilder moet geheel schilder zijn.
Vergeet ook niet dat ik niet voor melancolicus in de wieg ben gelegd, de bijnaam dien ik hier in de buurt heb, is algemeen 't ,,schildermenneke'', en het is niet ten eenemale zonder een dosis malice dat ik naar ginder ga.
Nu heb ik echter ook gedacht aan Drenthe, doch als bezwaarlijker uitvoerbaar.
Dat echter goed zou zijn voor 't geval, dat mijn werk uit het boerenland in Antwerpen mocht bevallen. Als de dingen van hier 't zij nu, 't zij later bevallen, dan zou ik er op doorgaan en ze afwisselen met soortgelijke uit Drenthe.
Doch de kwestie is dat ik maar één ding tegelijk kan doen, dat als ik druk in boerenschilderijen zit, ik met zaken in stad me niet kan bezighouden.

Het moment van nu is juist geschikt om er eens uit te breken, daar ik gescharrel met het model nemen heb gehad, en verhuizen ga in alle geval.
Wat dat betreft, in deze werkplaats vlak naast den pastoor en koster zou er nooit een eind aan komen, dat is te voorzien. Dus dat verander ik.
Maar overigens het maakt op de lui geen *absoluten* indruk, en met een ander vertrek te huren en 't een paar maanden te laten rusten, is de intrigue haar kracht aanmerkelijk kwijt. Kon ik nu de paar eerstvolgende maanden ginder zijn, December en Januari, was dat niet 't beste? In Amsterdam logeerde ik voor 50 cents in een volksgaarkeuken, dat zou ik ginder ook doen, of nog liever met een of ander schilder accoord maken om op zijn atelier te kunnen werken. Er komt nog een reden bij, dat het niet absoluut onmogelijk is ik ergens een gelegenheid vind om naakt te schilderen. Op de akademie zouden zij me niet willen, noch ook ik denkelijk — maar — bij een beeldhouwer b.v. (er moeten er zeker een paar wonen) kan men licht eenige sympathie vinden. Het spreekt vanzelf, dat men met geld zooveel modellen kan krijgen als men wil, doch zonder dat is het een moeielijke kwestie. Toch er zullen ginder wel lui zijn, die naakt model nemen en met wie men zich, wat de kosten betreft, combineeren kan. Ik heb 't voor veel dingen noodig.
Terwijl ik U schrijf, ontvang ik uw brief..................
Gij ziet dat ik mijn gaan naar Antwerpen zoowat ter zelfder tijd wou schikken als Moe's reis, die in Februari zoowat om is. Tusschen dan en het definitieve verhuizen van hen, ben ik òf te Nuenen terug, òf — als er iets bijzonders me langer hield toch steeds direct bereid om als er iets gebeurde, present te zijn. Deze moet weg, maar ik schrijf U binnen een paar dagen.
Gegroet, t. à t. Vincent.

Schrijf me eens spoedig, wat ge denkt van dat naar Antwerpen gaan, ik geloof er niets tegen is.

434

Waarde Theo,

....

Ik verlang nu wel naar Antwerpen. Het eerste wat ik er doe, zal denkelijk wel zijn, de schilderijen van Leys *in zijn eetzaal* te gaan

zien als men die zien kan. Ge weet die Promenade sur les remparts, en die welke Bracquemond etste: La Table, La Servante. Ik verbeeld mij dat het er van den winter mooi zal zijn ook, aan de dokken met sneeuw.
Ik zal natuurlijk een paar schilderijen meenemen, en 't zullen die zijn die ik anders dezer dagen aan U had gezonden.
Een groote molen op de heide 's avonds, en een gezicht op het dorp achter een rij populieren met gele blaren, een stilleven en een aantal teekeningen van figuren.
Op 't oogenblik zit ik hier een beetje vast met het werk. Het vriest stevig, zoodat het buiten werken niet meer gaat. Model nemen is beter ik kortaf niet meer doe, zoolang ik in dit huis woon; althans pas als ik terugkom. Dan spaar ik mijn verf en doek om ginder ammunitie te hebben. *Hoe eer ik weg kan dus hoe liever.*
Ik ontving dezer dagen een brief van Leurs over mijn schilderijen. Tersteeg en Wisselingh hadden ze gezien en ze ,,niet geschikt voor hen'' gevonden, schreef hij.
Toch blijf ik er bij dat ik lui tot andere gedachten zal brengen, al zij het dan, dat Tersteeg en Wisselingh niet willen.
Ik heb pas gelezen een paar boeken op de manier van de Souvenirs van Gigoux, die mijn vriend in Eindhoven had laten komen, waarin over de lui van toen, vanaf Paul Huet te beginnen ik heel interessante dingen vond. En die mij moed geven ik de natuur niet verkeerd heb aangepakt, noch de techniek van schilderen, al geef ikzelf graag toe dat ik nog veranderen zal en moet.
Daar hebt ge de koppen die bij U zijn, er moeten er goede bij zijn, ik ben er zoo goed als zeker van. Dus vooruit maar. Ik geloof dat deze winter niet vervelend zal zijn. Het is natuurlijk dat het vooral een kwestie van hard werken zal wezen. Maar er is iets eigenaardigs juist in 't gevoel, dat men in 't vuur moet. Van die verf die ik hier goed zelf kan laten wrijven, neem ik voorraad mede, maar het zal mij nog wel helpen als ik ginder nog een paar kleuren in beter kwaliteit kan vinden.
Ik neem ook minstens een 40-tal raampjes mede van de grootte van die studiekoppen die bij U zijn. En teekengerei en papier, zoodat hoe 't me ook gaat ik altijd wat doen kan.
Doordat ik jaren lang absoluut *alleen* gewerkt heb, verbeeld ik mij dat al wil en al kan ik van anderen leeren en technische

dingen zelfs overnemen, ik toch steeds wel door mijn *eigen oogen* zal zien en oorspronkelijk aanpakken.
Dat ik echter dingen zal trachten bij te leeren, niets vaster. En als ik kan, vooral 't naakt figuur. Ik stel me echter voor, dat om modellen te nemen *zooveel als ik wil* en *goed*, ik in eens niet klaar zal zijn, maar het geld er voor door andere dingen te maken, zal moeten vinden. Hetzij landschappen, hetzij stadsgezichten, hetzij portretten zooals ik zeide, of, al was 't uithangborden en decoraties. Of, wat ik in mijn vorigen brief niet noemde onder de dingen, die ik *wel* er bij *zou kunnen* doen, les geven in schilderen, met stilleven schilderen latende beginnen, 't geen geloof ik een andere methode is dan die van de teekenmeesters. Op die kennissen van me in Eindhoven heb ik daar proeven mee genomen, die ik zou durven herhalen.
Zeker is het dat ik onmiddellijk vertrek, zoodra ik weer 't maandgeld van U heb. En wat dat betreft, mocht gij door een of ander toeval in staat zijn het een week eerder te zenden, zou ik ook een week eerder vertrekken. Het spreekt echter vanzelf dat ik hierop niet reken. Ik ben blij dat ik nu voor dien tijd het museum in Amsterdam nog eens ben gaan zien, want ik heb bij 't werk sedert gezien dat 't geen ik daar zag, me nuttig is geweest. Als gij den tijd hebt, schrijf eens spoedig.
Daar ik met het inpakken van mijn boeltje al doende ben, spreekt het vanzelf dat ik met mijn gedachten meer ginder ben dan hier. Ik heb hier maar aanhoudend doorgeschilderd *om het schilderen te leeren*, om vaste begrippen over kleur te krijgen, etc., zonder dat er in mijn hoofd veel plaats overbleef voor andere dingen. Maar toen ik er eens een paar dagen uitgebroken ben naar Amsterdam, is het mij uitmuntend bevallen eens schilderijen terug te zien. Want het is soms verdomd hard uit de schilderijen en de schilderwereld geheel uit te zijn en van anderen niets te merken. Ik heb toen sedert nog al verlangen gekregen een tijd althans er in terug te komen.
Als men er eens een paar jaar glad uit is en met de natuur worstelt, wil dat wel eens helpen, en krijgt men er misschien een nieuwen voorraad moed en gezondheid tevens door, waar men in geen geval echter te veel aan heeft, want het schildersleven is bar genoeg dikwijls.
Ik zal wat mijn werk betreft er mee moeten doen naar omstandigheden, ik bedoel als ik soms kennis met een kunstkooper kan

aanknoopen, er 't meest op werken hij een en ander van me kan laten zien. Maar uitstel is geen afstel, en vooral als 't me mocht lukken nieuwe studies van koppen of figuren te maken, ziet ge er spoedig wat van. Het eene landschap dat ik medeneem en mogelijk beide, maar dat met de gele blaren, ik geloof dat het U ook zou bevallen, ik sluit er een haastig croquis van in.
De horizon is een donkere streep tegen een lichte streep lucht van wit en blauw. In die donkere streep vlekjes rood, blauwachtig en groen of bruin, het silhouet der daken en boomgaarden vormende, het veld groenachtig. De lucht hoogerop grijs, waartegen de zwarte stammetjes en gele blaren. Voorgrond geheel met afgevallen gele blaren bedekt, waarin 2 zwarte en een blauw figuurtje.
Rechts een berkenstam wit en zwart, en een groene stam met roodbruine blaren.
Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

435

Waarde Theo,
Hartelijk dank voor het biljet van frs 50 en uw schrijven. Dat ik Dinsdag a.s. vertrek, zult ge U kunnen begrijpen als ge nagaat, vooreerst dat ik er zeer naar verlang, tweedens dat ik hier met mijn werk gevaar heb vast te raken door gebrek aan model, terwijl door de kou 't buiten werken is opgehouden.
Wat betreft dat zeker ik het gemis aan een werkplaats te Antwerpen voelen zal, ja dat is zoo. Maar ik moet kiezen tusschen een werkplaats zonder werk hier, en werk zonder werkplaats ginder.
't Laatste heb ik genomen. En met opgewektheid die zelfs zóó groot is, dat het in mijn gevoel een retour d'exil is. Immers het heeft lang geduurd ik geheel uit de schilderwereld uit was. En in dien tusschentijd zijn mijn krachten wat gerijpt, zoodat ik meer onafhankelijk me voel van de gewone intrigues om iemand er uit te knikkeren. Ik bedoel dat te 's Hage ik met het penseel — ik zeg niet met mijn teekenen — zwakker was dan de rest, en door 't op 't schilderen en kleur te gooien, ik lichter te overdonderen was dan nu mogelijk blijken zal.
Wat Rubens betreft ik verlang er erg naar, maar hebt gij er op tegen Rubens wat opvatting, wat sentiment van zijn religieuse

onderwerpen betreft, theatraal, slecht theatraal zelfs dikwijls te vinden? Ziehier — neem Rembrandt, Michel Ange — neem de Penseroso van Michel Ange. Stelt voor een denker nietwaar? Maar, zijn voeten zijn klein en vlug, maar zijn hand heeft iets van het bliksemsnelle van een leeuwenklauw, en — die denker is tevens de man van actie, men ziet dat zijn denken is een zich concentreeren, maar — om op te springen en op de een of andere wijze te ageeren. Rembrandt doet het *anders*. Zijn Christus in de Emmausgangers vooral, is meer ziel in een lichaam, dat niet zóó is als een tors van Michel Ange althans maar toch — het gebaar van overreding, er is iets puissants in.
Zet er nu een Rubens naast, een van de vele figuren van meditatieve personen — en zij worden lui die om redenen van digestiebevordering, zich in een hoek geretireerd hebben. Zoo met alles in 't religieuse of philosophische, hij is er *plat* en *hol* in, maar wat hij kan is — vrouwen — als Boucher en beter — daar geeft hij nog 't meest juist mede te denken en is er 't diepst in. Wat hij kan — kleurcombinaties — wat hij kan is — een koningin, een staatsman maken, goed geanalyseerd, zóó als ze zijn.
Maar het bovennatuurlijke — dat waar magie begint neen — tenzij een zeker iets oneindigs leggen in een vrouwenexpressie, die echter niet dramatisch is.
Ik vond een passage over Gainsborough, die alweer mij animeert tot *in eens* werken. Ziehier:
,,C'est cette brusquerie de touche, qui donne tant d'effet. La spontanéité de son impression y est tout entière, et se communique au spectateur. Gainsborough avait d'ailleurs une methode parfaite pour assurer l'ensemble de ses compositions. Il ébauchait tout d'un trait son tableau et le poussait harmonieusement du haut en bas, sans isoler son attention sur de petits fragments, sans s'obstiner aux détails, car il cherchait l'effet général et il le trouvait presque toujours, grâce à cette large vue sur la toile, qu'il regardait comme on regarde la nature, d'un seul coup d'oeil.''
Ik zal U uit Antwerpen het boek van Ch. Blanc, enz. sturen, zoodra ik er een paar studies bijvoegen kan.
Daar ik niet weet waar ik zal logeeren, zou ik U willen verzoeken als gij 1 December schrijft, den brief te adresseeren Poste restante, tenzij ik U nog berichte.
Want ik zal dezer dagen nog wel eens schrijven.

Ik vond in een revue het inliggend sonnet van Jules Breton.
Nog eens, wat mijn betrekkelijk plotseling vertrek van hier aangaat, ik zou indien ik geen stoornis met de modellen gehad had, nog den winter hier hebben doorgebracht. Maar het doorzetten van hier met model te werken, stuit in de bevinding niet zoozeer op de tegenwerking van den pastoor, die door direct absoluut negeeren van mijn kant geneutraliseerd was als die op zichzelf stond, maar het miserabele is dat al durf ik er tegen in, de menschen aarzelen en meer schrik hebben dan ik verwacht had. En ik onderneem het niet of ik moet er op kunnen rekenen dat zij durven. Ga ik nu een paar maanden weg, dat kan helpen, en helpt het niet dan verdient er ook geen een van degenen, die ik verleden winter alle weken wat er voor gaf, dezen winter iets er aan. Gegroet,

t. à t. Vincent.

ANTWERPEN

EIND NOVEMBER 1885–EIND FEBRUARI 1886

436

Waarde Theo,

Wilde U berichten dat ik in Antwerpen ben en reeds een en ander heb gezien. Ik heb een kamertje gehuurd, Rue des Images No. 194, boven een verfkoopman, voor frs 25 in de maand. Dus als gij schrijft adresseer daar s.v.p. uw brief, inplaats van Poste restante.

Ik begin met U te vertellen dat ik de eetzaal van Leys heb gezien, ge weet: La Promenade sur les Remparts, Les Patineurs, La Réception, La Table, en op een paneel tusschen de ramen St. Luc. Tot mijn verwondering was, verbeeld ik me althans, de compositie nog al anders — ofschoon ik nog niet in de gelegenheid ben om de photo's naar de *schilderijen* erbij te vergelijken — nogal anders dan de definitieve composities.

Dan, het is geschilderd à fresque — dus op 't pleister van de muren. Fresco nu moet en kan eigenlijk eeuwen durend zijn, doch deze zijn reeds aanmerkelijk verschoten, en die boven den schoorsteen vooral (stuk uit La Réception), ook eenige barsten reeds. Ook heeft de hoogstsnuggere zoon van Baron Leys eene verbetering in die zaal gebracht door eene deur te laten vergrooten zoo, dat uit Les Patineurs de beenen van de kerels, die op de brug staan en over de leuning kijken, weggesneden zijn, wat een deplorabel effect maakt. Dan is het licht er fataal slecht; nu is de zaal oorspronkelijk geschilderd — stel ik me voor — om dienst te doen bij lamplicht. Daarom, omdat ik waarachtig niet zien kon, door een fooi aan de bonne heb ik de kroon laten aansteken en toen zag ik beter. Na zooveel wat mij betrekkelijk tegenviel — in de eerste plaats dat de kleur, à fresque en helaas vrees ik *slecht* fresque, niet is wat we van Leys gewoon zijn, na zooveel wat me tegenviel — toch superbe.

De meid, de vrouw bij den bakkerswinkel, de amoureux en andere

figuren in de Promenade sur les Remparts — 't stadsgezicht à vol d'oiseau, 't silhouet der torens en daken tegen de lucht, gescharrel van schaatsenrijders op de bevrozen vest — superbe van tournure. Heb ook gezien 't museum van oude schilderijen en 't Musée Moderne. Ik ben 't met U eens dat de figuren op 't eerste plan — die koppen — in le Christ au Purgatoire, *zeer* mooi zijn, mooier dan de rest en dan 't hoofdfiguur: vooral die 2 blonde vrouwenkoppen is Rubens première qualité. Bijzonder trof mij de Frans Hals — Visschersjongen, M. de Vos — portret van overste van gilde, Rembrandt *zeer* mooi, twee kleine Rembrandts die misschien wel niet van R. zijn maar van N. Maas?? of zoo; Jordaens — zoo de ouden zongen; van Goyen, S. Ruysdael. En de Quentin Matsys, de teekening ,,St. Barbe'' van v. Eyck, etc.
Musée Moderne: de groote Mols is Mesdagachtig, met smeeren van Vollon duidelijk er in (Vollon kende hem goed), Braekeleer, *niet* de slechte — een Brabantsche herberg, curieus mooi; mooie landschappen van C. de Cock, Lamorinière, Coosemans, Asselbergs, Rosseels, Baron, Munthe, Achenbach, een mooie Clays, twee oude Leys' — een Braekeleerachtig, nog een romantiek, de laatste mooi; een mooi portret van Ingres, een mooi portret van David, nog andere mooie dingen, ook horrible zaken als: levensgroote koeien van den godvruchtigen Verboeckhoven, enz. Maar ik heb in de *winkels* al bijzonder weinig gezien, *haast* niets, één schilderijtje van een hand groot nog niet eens zoo mooi als Raffaëlli, anders niets bijzonders, en ik vrees in den handel categorisch de dood in den pot. Doch — het is een goed oud-Hollandsch spreekwoord: desespereert niet. Antwerpen vind ik mooi, heb diverse kruistochten in de stad gemaakt, langs de kaaien is het echt.
Nu, het kan nooit kwaad Antwerpen een beetje te kennen, dat wel zijn zal zóó als alles en overal, n.l. désillusioneerend doch echter met zijn eigen nuance.
En dan, het is wel eens goed te varieeren.
Gegroet, schrijf eens spoedig als ge wilt,

t. à t. Vincent.

437

Waarde Theo, Zaterdagavond.
Wilde U nog eenige impressies van Antwerpen schrijven. Vanmorgen heb ik een heel echte wandeling gemaakt in den plas-

regen, een tocht die ten doel had om mijn goed van het douanenkantoor te halen; de verschillende entrepôts en hangars aan de kaaien zijn erg mooi.

Verscheiden keeren reeds ben ik op allerlei manieren langs die dokken en kaaien gewandeld. Vooral wanneer men uit 't zand en de hei en de stilte van een boerendorp komt, en in lang niets anders dan in een stille omgeving is geweest, is het curieus als contrast. Het is een ondoorgrondelijke warboel.

Een van de spreekwoorden van de Goncourt was: ,,Japonaiserie for ever''. Wel die dokken zijn een fameuse Japonaiserie, grillig, eigenaardig, ongehoord — ten minste men kàn 't zoo zien.

Ik zou er wel eens met U willen loopen, om te weten of we 't zelfde kijken. Men zou er alles kunnen maken, stadsgezichten — figuren van 't meest uiteenloopend karakter — de schepen als hoofdzaak met water en lucht, een fijn grijs — maar vooral — Japonaiserie's. Ik bedoel, de figuren zijn er altijd in beweging, men ziet ze in de zonderlingste entourages, alles grillig, en er ontstaan vanzelf telkens interessante tegenstellingen.

Een wit paard in den modder, in een hoek waar hoopen marchandises met zeildoek bedekt liggen — tegen oude zwartberookte muren van 't magazijn. Doodeenvoudig, maar een effect van Black & White.

Men zal door 't raam van een zeer elegante Engelsche kroeg uitzien op den vuilsten modder en op een schip, waar b.v. liefelijke koopwaar als vellen en buffelhoorns uitgelaten worden door monsterieuse sjouwerlui of uitheemsche matrozen, daarnaar of naar iets anders staat voor 't raam een zeer blank, zeer fijn Engelsch meisje te kijken. Het interieur met figuur gansch in toon, en als licht — de zilverachtige lucht boven dien modder en de buffelhoorns, alweer een reeks van tegengestelden, die nog al kras is.

Er zullen Vlaamsche matrozen met overdreven gezonde gezichten, met breede schouders, krachtig en vol en door en door Antwerpsch, mosselen staan te eten of bier drinken, en met veel lawaai en beweging zal dat geschieden — oppositie — daar komt een zeer klein figuurtje in 't zwart met de handjes tegen 't lijf onhoorbaar aansluipen langs de grijze muren.

In een encadrement van gitzwart haar — een klein ovaal gezichtje, bruin? oranje-geel? ik weet het niet.

Even slaat ze de oogleden op, en kijkt met een scheeven blik uit

een paar gitzwarte oogen. Het is een Chineesche meid, geheimzinnig stil als een muis — klein, wandluisachtig van karakter. Wat een contrast met de groep Vlaamsche mosseleters.
Een ander contrast — men gaat door een zeer nauwe straat tusschen geducht hooge huizen, magazijnen en bergplaatsen.
Maar beneden aan straat kroegen voor alle natiën met bijbehoorende mannelijke en vrouwelijke individu's. Winkels van eetwaren, van zeemanskleeren, bont en woelig.
Die straat is lang, men ziet er telkens iets echts, en het is bijwijlen een gewoel, als er een standje is, krasser dan elders, b.v. ge loopt daar te kijken en in eens gaat er een hoerah op en allerlei geschreeuw. Op klaarlichten dag wordt een matroos door de meiden uit een hoerekast gesmeten en door een woedenden kerel vervolgd en een sleep meiden. Waarvoor hij blijkbaar zeer bang is — ten minste ik zag hem over een hoop zakken klauteren en door een raam in een magazijn verdwijnen.
Heeft men nu genoeg van dat lawaai — aan 't eind der aanlegplaatsen waar de Harwich en Havrebooten liggen ziet men — de stad achter zich hebbende, voor zich uit niets, absoluut niets dan een oneindigheid van vlak halfoverstroomd weiland, verbazend triest en nat, golvend dor riet, modder, de rivier met een enkel zwart bootje, water op den voorgrond grijs, lucht mistig en koudgrijs — stil als de woestijn.
't Ensemble nu van de haven of een dok — nu eens is het meer verward en grillig dan een doornheg, verward zóó dat men geen rust vindt voor het oog, zoodat men duizelt, gedwongen wordt door het papillotteeren van kleuren en lijnen, nu eens hier, dan eens daar te kijken, zonder dat het bij lang kijken op een zelfde punt zelfs mogelijk is, het een uit het ander te houden. Maar gaat men op een plek waar men een vaag terrein als voorgrond heeft, dan krijgt men weer de mooiste stilste lijnen en de effecten, die b.v. Mols dikwijls maakt.
Nu eens ziet men een meid die prachtig is van gezondheid, en althans schijnbaar heel loyaal en naïf vroolijk, dan weer een aangezicht zóó geniept valsch, dat men er een angst van krijgt als van een hyëna. Niet te vergeten de van de pokken geschonden gezichten, die een kleur hebben als gekookte garnaal, met flets grijze oogjes zonder wenkbrauwen, en weinig, glad, dun haar, kleur van puur varkenshaar of iets geler; Zweedsche of Deensche types. Om er te werken, 't zou mooi zijn, maar hoe en waar?

Want men zou al bijzonder gauw 't er te kwaad kunnen krijgen. Ik heb toch een heele partij straten en stegen doorkruist zonder avonturen, heb heel fideel met diverse meiden zelfs zitten praten, die mij blijkbaar voor een schipper hielden.
Ik acht het niet onmogelijk, dat door het maken van portretten ik nog eens aan goede modellen kom.
Vandaag heb ik mijn goed gekregen en gereedschap, waar ik hard naar verlangde. En ik heb mijn werkplaats dus in orde. Als ik betrekkelijk kosteloos aan goed model kon komen, dan was ik voor niets bang.
Ik reken het ook niet erg dat ik geen geld heb zóóveel als noodig ware om door betalen te forceeren.
Misschien is het idee om portretten te maken, en die met poseeren te laten betalen, een secuurder weg, want het is in stad niet zoo als bij de boeren. Enfin. Zeker is het dat Antwerpen voor een schilder zeer curieus en mooi is.
Mijn werkplaats is nogal dragelijk, vooral omdat ik een partij Japansche prentjes tegen de muren heb gespeld, die mij erg amuseeren. Ge weet wel van die vrouwenfiguurtjes in tuinen of aan 't strand, ruiters, bloemen, knoestige doorntakken.
Ik heb er vrede mede dat ik gegaan ben, en hoop van den winter niet stil te zitten.
Nu het is mij een rust dat ik een hokje heb, waar ik bij slecht weer werken kan.
Dat ik nu deze laatste dagen niet in buitensporige weelde precies leven zal, hoort tot de begrijpelijke dingen.
Zie dat gij den eersten uw brief wegzendt, want ik heb mij van brood voorzien tot dan, maar ik zou voor verdere dagen in de rats zitten.
Mijn kamertje valt me nog erg mede en het ziet er bepaald niet triest uit. Nu ik mijn 3 studies die ik mede nam, hier heb, zal ik ook eens naar de marchands de tableaux zien te gaan, die echter naar 't schijnt meest in gesloten huizen wonen, geen etalage aan straat.
Het park is ook mooi, ik heb er nog op een morgen zitten teekenen.
Nu ik heb dus in zoover geen tegenspoed, wat woning betreft ben ik geborgen, want ik heb door nog een paar francs te laten schieten een kachel en een lamp gekregen.
Vervelen zal ik me niet licht, dat verzeker ik U. Ik heb ook *Oc-*

tobre van Lhermitte gevonden, vrouwen 's avonds op 't aardappelveld, prachtig.
Novembre echter nog niet. Hebt gij die soms bijgehouden?
Ik heb ook gezien, dat er een Figaro illustré is met een mooie teekening van Raffaëlli.
Ge weet mijn adres is 194 Rue des Images, adresseer dus daar uw brief s.v.p. en het tweede deel van de Goncourt, als ge 't uit hebt.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

Zonderling is het dat mijn geschilderde studies hier in stad donkerder doen dan buiten, komt dit omdat het licht in stad overal minder helder is? ik weet het niet, maar dat kan meer schelen dan men oppervlakkig zeggen zou, het heeft me gefrappeerd, en ik zou me kunnen begrijpen dat dingen die bij U zijn, ook donkerder lijkenen dan ik buiten meende ze waren. Toch die welke ik nu medenam, doen niet slecht met dat al, de molen, laan met herfstboomen en stilleven en een paar kleintjes.

438

Waarde Theo. (December).
Dank voor uw brief en ingesloten frs 150. Wilde u zeggen dat ik blij ben naar hier gegaan te zijn, ik heb verleden week nog 3 studies geschilderd, een met achterkanten van oude huizen, uit het raam bij mij gezien, twee in het park. Een daarvan heb ik bij een marchand geëxposeerd. Verder heb ik ook bij twee anderen hetgeen ik van buiten medebracht in commissie gegeven. Bij een vierden kan ik een gezicht op de kaai exposeeren, zoodra 't weer me toelaat het te maken, omdat hij een Mols had waar hij wel iets bij wilde hebben. Verder heb ik van dien laatstgenoemden nog een adres gekregen, waar hij mij verzekerde ik goed ontvangen zou worden. Nu zijn deze marchands niet de grootste van Antwerpen, maar toch zag ik bij allen onder veel wat mij niet aanstond, zulke dingen als me bevielen, b.v. bij één een schilderij van v. Goyen, en een studie van Troyon, bij den ander een Mols en kleine hollandsche schilderijtjes, bij een ander dat kleine schilderij dat ik u zeide als Raffaëlli was, (het is van Moormans) en enkele goede aquarellen, bij een ander diverse goede marines van jonge Belgen. Figuur zag ik er al heel weinig, en ik ben voornemens te trachten wat figuren te maken daarom.

Het adres dat die bewuste marchand me opgaf, is juist van een van de groote handelaars, Nicolié, die geen etalage hebben maar in een gesloten huis hun exposities houden. Ik wil daar echter met figuur komen.
Dan, ik heb ook nuttige ressources ontdekt voor verf, etc., waar ik vrij goedkoop terecht zal kunnen. Ik heb ook Linnig opgescharreld, dien gij mij van den zomer, toen ik u vroeg of ge in Antwerpen lui kendet, noemdet; maar hij heeft *niets* dan wat miserable oude schilderijtjes, schildert zelf zoowat als Vertin, maar scheen mij toe een gedecourageerd man te zijn, voor zoover hij ooit courage moge gehad hebben, wat ik niet op veel schat. Al deze heeren klagen echter steen en been over dat er niets omgaat, enfin dat is geen nieuws. Ik hoop binnenkort dat schilderij, waar ge over schrijft, te gaan zien.
Ik heb het echter druk met heen en weer loopen gehad en nog om die lui op te sporen en tevens ook de jacht op modellen. Dit laatste is steeds geducht bezwaarlijk, maar ik heb 't elders wel gevonden en dus ik zal ook hier zien. Ik heb voor morgen afspraak met een prachtigen ouden man — zal hij komen??
Ik heb heden mijn voorraad verf, dien ze uit Eindhoven me nastuurden, gekregen en betaald, over de frs 50.
Het is hard, geducht hard te blijven werken als men niet verkoopt, en letterlijk zijn verf te moeten betalen van wat voor eten en drinken en wonen alleen niet veel te veel zou wezen, zuinig genomen. En dan bovendien de modellen. Enfin. Toch is er een kans en zelfs een goede, want er zijn er betrekkelijk weinig die tegenwoordig werken. Dit is hun m.i. maar *half* (voor de andere helft *wel*) kwalijk te nemen, want het is soms te bar.
Toch bouwt men rijksmuseums van honderdduizenden, en soortgelijke zaken, maar de artiesten creveeren bijwijlen. Maar wat er ook van dit alles zij, het was mij behoefte zelf eens weer in de dingen een kijkje te gaan nemen, en de kans om iets te doen is niet minder, eer heel wat meer dan ik veronderstelde. Ik heb verscheiden photo's naar Jan v. Beers gezien, sommige dingen van hem zijn toch met veel karakter gedaan, maar ik verbeeld me dat iemand als b.v. Manet zeer veel meer *schilder* is dan v. Beers, en het mooier, artistieker doet. Als ik hier wat meer bekend was, als ik de modellen die ik zag, krijgen kon! — Gisteren was ik in het Café-concert Scala, iets als Folies bergères, ik vond

het er saai en natuurlijk afgezaagd, maar — ik heb mij geamuseerd met de toeschouwers.
Er waren prachtige vrouwenkoppen, werkelijk buitengenwoon mooi onder de brave burgerluidjes op de achterste banken, en in 't algemeen vind ik het wel waar, wat men van Antwerpen zegt, dat de vrouwen er mooi zijn.
Ah! ik zeg het nog eens, als ik modellen naar mijn keus kon krijgen! Wat me zeer koel laat zijn de massa Duitsche meiden, allen naar één model gefabriceerd zou men zeggen, die men bij de café-concerts ziet. Datzelfde ras ziet men, schijnt het, tegenwoordig overal, net als het Beiersch bier, 't schijnt een artikel te wezen dat en gros geëxporteerd wordt.
Ik vind al die Duitsche elementen, die waar men ook komt, zich tegenwoordig nestelen, zoo gloeiend vervelend. In Parijs zal 't wel net eender zijn dat de moffen zich overal indringen. Enfin 't is een vervelend ding om over te praten.
Door het zien van wat schilderijen van anderen, heb ik allerlei idee's voor als ik in 't voorjaar weer buiten zal zijn, tevens in 't algemeen versterkt zich mijn vertrouwen om met alle kracht, die maar disponibel is, door te gaan.
Antwerpen is mooi van kleur, en alleen om de motieven is 't de moeite waard.
Ik heb op een avond een bal populaire van matrozen etc. gezien bij de dokken; dat was alleraardigst en het ging er *zeer fatsoenlijk* toe. Dat zal echter niet op alle van die bals 't geval zijn.
Hier was niemand b.v. dronken of niemand dronk ook veel.
Er waren zeer mooie meiden, van welke de allermooiste leelijk. Ik bedoel een figuur, dat mij frappeerde als een verbazend mooie Jordaens of Velasquez of Goya — was een in 't zwart zij, een of andere herbergierster denkelijk, met een gezicht leelijk en onregelmatig, maar met een leven en piquant à la Frans Hals. Zij danste uitmuntend met ouderwetsche manieren — o.a. eens met een soort welgesteld boertje, die een groote, groene paraplui onder den arm had, ook terwijl hij verbazend vlug walste. Andere meiden droegen gewone jakken en rokken en roode doeken; de matrozen, kajuitsjongens, etc., alleraardigste types van gepensionneerde scheepskapiteins, die kwamen kijken. Bijzonder echt. Het doet goed lui te zien, die zich waarachtig amuseeren.
Nu gij ziet dat ik niet stil zit, maar hoe geducht bezwaarlijk het is court d'argent te zijn, ik kan 't niet genoeg zeggen. Mijn beste

kans is in figuur, omdat er maar heel weinig betrekkelijk zijn, die het doen, en die kans moet ik werk van maken. Ik moet mij hier er in werken, totdat ik met goede figuurschilders in relatie kom — Verhaert b.v., en dan is portretten maken, stel ik me voor, 't middel om wat te verdienen voor grootere dingen.
Ik voel een kracht in me om wat te doen, ik zie dat mijn werk zich houdt tegen ander werk, en dat geeft mij een verbazenden lust om te werken, en in den laatsten tijd dat ik buiten was, was ik beginnen te twijfelen, juist omdat ik merkte dat Portier blijkbaar er niet meer om geeft.
Als ik het ruimer had, dan zou ik wel meer kunnen maken, maar ik ben voor een deel afhankelijk van mijn beurs, wat produceeren betreft.
Ik heb ook een idee voor een soort enseignes, dat ik hoop uit te voeren. Ik bedoel b.v. voor een vischkooper stilleven van visschen, voor bloemen, voor groenten, voor restaurant.
Mij dunkt dat als men goed gearrangeerde motieven nam, groot 1 meter bij $^1/_2$ meter of $^3/_4$ b.v., zulk een doek mij 50 frs zou kosten, niet meer, desnoods 30 frs als 't meevalt, en het te probeeren ware er eenige te maken. Zooveel is zeker, ik wil gezien worden; later zullen we ons mogelijk moeten decourageeren, maar we zullen het erg uit zien te stellen.
Als ge tijd hebt, schrijf mij nog weer eens. Het eind van de maand zou zeker bar zijn, tenzij gij me dan nog wat kunt steunen. Er hangt voor mij zooveel misschien van af, voet bij stuk te kunnen houden.
En men mag er ook niet hongerig of beroerd uitzien. Integendeel, men moet zien mee te werken, om leven in de brouwerij te brengen.
Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

439

Waarde Theo,
Wilde U nog eens schrijven om U te vertellen dat ik doorgezet heb met model. Ik heb twee vrij groote koppen gemaakt, bij wijze van proef voor portret.
Vooreerst die oude man, waar ik U reeds van schreef, een soort kop het genre als die van V. Hugo; dan heb ik ook een vrouwenstudie.
In het vrouwenportret heb ik lichtere tonen in het vleesch ge-

bracht, *wit*, getint met carmijn, vermilloen, geel, en een licht fond van grijsgeel, waarvan het gelaat enkel is afgescheiden door het zwarte haar. Lila tonen in de kleeren.
Rubens maakt wel een sterken indruk op mij, ik vind zijn teekenen kolossaal goed, ik bedoel hier de teekening van koppen en handen op zichzelf.
Ik word geheel medegesleept door b.v. zijn manier om in een gezicht met veegen puur rood de trekken te teekenen, of in de handen de vingers door soortgelijke veegen te modeleeren. Ik ga nog al eens naar 't museum, en zie dan naar weinig anders dan enkele koppen en handen van hem en Jordaens. Ik weet dat hij niet zoo intiem is als Hals en Rembrandt, maar *het leeft zoo*, die koppen op zichzelf. Waarschijnlijk kijk ik niet naar die, welke 't meest algemeen bewonderd worden. Ik zoek zulke brokken als b.v. die blonde koppen in St. Thérèse au Purgatoire.
Ik ben ook juist ter wille van Rubens zoekende naar een blond model.
Maar gij moet het me niet al te kwalijk nemen, dat ik U zeg, ik niet toe *kan* komen met mijn geld voor deze maand.
Ik heb nog verf bijgekocht en twee nieuwe soorten van teekenpenseelen, die mij uitmuntend bevallen en waar ik nauwkeuriger mee kan werken.
Dan waren mijn doeken die ik meebracht, te klein voor de koppen, daar ik andere kleuren gebruikende, meer ruimte voor mijn entourage noodig heb. Dat alles en de modellen ruïneeren me.
Ik zeg U dit zoo dringend mogelijk, want als men tijd moet verliezen, verliest men dubbel.
Ik hoop de laatste dagen van de maand, als ik van de koppen nog wat er bij heb, een gezicht op de Schelde te gaan maken, waar ik ook een doek voor genomen heb. Ik kan daar ook bij slecht weer terecht in een herberg te St. Anne, dat is vlak aan den overkant van de hoogte waar de L. Vrouwekerk is. Er hebben daar al meer schilders gezeten.
Ik ben zeer blij gegaan te zijn naar hier, want het is mij voor veel dingen nuttig en noodig. Met Tyck den besten verffabrikant van hier, heb ik kennis gemaakt, en die was zeer voorkomend om mij inlichting te geven over sommige kleuren. B.v. de groenen die standhouden, b.v. vroeg ik hem dingen over de techniek van Rubens, waar hij op antwoordde op een manier, die me bewijst dat hij goed analyseert waar iets mee gedaan is, wat niet iedereen nagaat, en wat toch een erg nuttige zaak is. Wat zal ik U nu nog

verder zeggen, o ja, ik heb twee collecties moderne schilderijen gezien. Vooreerst hetgeen op de tentoonstelling aangekocht is voor de verloting, en dan een collectie schilderijen die verkocht werd.
Zoodoende zag ik verscheidene mooie dingen, twee studies van Henri de Braekeleer, ge weet dat die niets met den ouden de Br. te maken heeft, ik bedoel die eene die een fameus colorist is en rigoureus analyseert. Manetachtig, althans even oorspronkelijk als Manet.
't Eene was eene vrouw in een atelier of ander interieur met Japansche voorwerpen, de vrouw had een costuum aan geel met zwart. Vleeschkleur wit met carmijn. In de entourage allerlei vreemde toontjes.
't Andere was een half afgemaakte studie van een landschap. Geel verschoten vlakke weilanden à perte de vue, een zwarte kolenweg met een sloot ernaast er doorheen. Een lucht er boven van lila grijs met accenten van gecarmineerd lila. Wijd weg een klein, rood vermilloen nootje van een dak en twee zwarte boompjes. Niets dus, en toch veel vond ik, wegens het curieus sentiment voor kleuren tegen elkaar. Een oude studie van de Groux zag ik ook, vrouw bij de wieg, als een oude Israëls zoowat. Verder, van die nieuwe schilderijen, wat zal ik U zeggen? Veel vind ik *heel mooi*, en daar bedoel ik juist mee het werk van de koloristen of die 't zoeken te zijn, die overal in de lichten paarlmoerachtige combinaties zoeken. Alleen voor mij is het lang niet altijd *dattè;* het is te gezocht, en ik zie liever een eenvoudigen penseelstreek en een minder gezochte, minder moeielijke kleur. Meer eenvoud enfin die savante eenvoudigheid die niet bang is voor franke techniek. Rubens vind ik mooi, juist om zijn openhartige manier van schilderen, zijn werken met de meest eenvoudige middelen.
Henri de Braekeleer reken ik niet onder die overal paarlmoer-effectzoekers, want bij hem is het een curieus, een zeer interessant streven om letterlijk waar te zijn, en hij staat zeer op zichzelf. Zag ook verscheiden grijze schilderijen, o.a. een *drukkerij* van *Mertens*, een schilderij van Verhaert, voorstellende zijn eigen atelier waar hij zit te etsen, en zijne vrouw die achter hem staat. La Rivière — een Amsterdamsch bidder na de begrafenis, *zeer mooi* in de zwarten, een Goya-achtige opvatting, dat kleine schilderijtje was meesterlijk.
Landschappen en marines — zeer mooie gezien in beide collecties.

Maar op gebied van schilderijen — 't is de Visschersjongen van Frans Hals, de Saskia van Rembrandt, een aantal aangezichten van Rubens, glimlachende of schreiend, die mij 't meest in de gedachten komen.
Ah, een schilderij moet geschilderd zijn — en waarom niet eenvoudig? Als ik nu in 't leven zelf kijk — heb ik soortgelijke indrukken. Ik zie de lui op straat, goed, maar ik vind de dienstmeiden dikwijls zooveel interessanter en mooier dan de dames, de werklui interessanter dan de heeren. En in die gewone meiden en kerels, daar vind ik een kracht en een leven in, die om ze uit te drukken in hun eigenaardig karakter, met een vasten penseelstreek, met een eenvoudige techniek zouden moeten worden gedaan.
Wauters begreep dat, indertijd althans, want nu zag ik nog niets van hem. Van Delacroix vind ik 't juist ook zoo mooi dat hij het leven van de dingen laat voelen, en de expressie en de beweging, dat hij ten eenemale *buiten de verf is.*
En wel veel van die mooie dingen, die ik zag, al vind ik ze mooi, dikwijls is het veel te veel *verf.*
Tegenwoordig wen ik me meer en meer aan met de modellen te praten onder 't schilderen, om het leven in hun gezicht te houden. Ik heb eene vrouw ontdekt, die vroeger — nu is ze oud — te Parijs wonende, modellen aan de schilders bezorgde, aan Scheffer, Gigoux, Delacroix zegt ze b.v., en aan nog een die een Phryné schilderde.
Nu is zij waschvrouw en kent veel vrouwen, en zou er altijd kunnen bezorgen, zegt ze.
Het heeft gesneeuwd, en de stad was vanmorgen vroeg mooi met de sneeuw-prachtige straatvegers in groepen.
Het is goed dat ik gegaan ben, want ik ben reeds vol idees voor als ik weer buiten zal zijn tevens. Ik las in de Etoile Belge geloof ik, een artikel overgenomen uit de Figaro door Eug. Battaille over den toestand te Parijs, een artikel dat op mij den indruk maakte zeer degelijk te wezen, maar volgens hem staan de zaken in 't algemeen terdeeg slecht. Deze heer Battaille heeft te Amsterdam tegen de opinie van de Hollandsche journalisten in, ook pessimistisch zich over den gang der zaken in Holland uitgelaten.
Wat de kunsthandel betreft — hier, zooals ik reeds schreef, klagen de handelaars misère ouverte. En toch ik geloof dat er nog zooveel te doen ware.
Om nu maar eens iets te noemen, in de cafés, de restauraties,

de café-chantants, men ziet er geen schilderijen, althans zoo goed als geen. En wat is dit tegen de natuur in. Waarom hangen er geen stillevens, zooals in den ouden tijd Fijt, Hondekoeter, zooveel anderen, prachtige decoraties maakten.
Waarom, als men dan meiden wil, geen vrouwenportretten?
Ik weet dat men goedkoop moet werken voor zulke doeleinden, maar men kan betrekkelijk goedkoop werken. Het hoog opvoeren der prijzen is de ruïne van den handel, en 't geeft den dood in den pot. Enfin.
Gegroet, schrijf eens een keer meer als ge wilt.
Wat het geld betreft, doe wat gij kunt, maar weet dit dat wij moeten doen ons uiterste om het te winnen.
En 't idee dat ik heb van de portretten laat ik niet los, want het is een goede zaak er voor te vechten, de lui te toonen dat er nog iets anders in de menschen zit, dan de photograaf bij machte is er uit te halen met zijn machine.
Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik heb gelet op de vele photografen hier, die almee zijn zooals overal, en blijkbaar nogal te doen hebben.
Maar altijd diezelfde conventioneele oogen, neuzen, monden, wasachtig en glad en koud.
Het blijft toch altijd *dood.*
En de geschilderde portretten hebben een eigen leven, dat radicaal uit de ziel van den schilder komt, en waar de machine niet aan kan. Hoe meer photo's men bekijkt hoe meer men dit voelt, dunkt mij.

440

Waarde Theo,
Het is vandaag voor 't eerst dat ik me wat flauw voel — ik had een schilderij gemaakt van het Steen en ben er mede uit geweest naar de handelaars. Ik vond er twee niet thuis, en een vond het niet goed, en een lamenteerde op een gruwelijke manier, dat er in 14 dagen letterlijk niemand een voet bij hem in den winkel had gezet. Dit is niet heel opwekkend, vooral als het kil en triest weer is, en men zijn laatste 5 francstuk reeds geëntameerd heeft, en staat voor 14 dagen waar men geen gat in ziet.
Maar enfin. Alleen zie dat gij me voor die 14 dagen nog wat aan

HET STEEN TE ANTWERPEN.

den gang houdt, want ik wil nog iets in figuur zien te krijgen. Ik hoorde echter vanmorgen zeggen, dat er nogal uit de hand verkocht was van die schilderijen, waar ik U over schreef, men noemde 't cijfer 21 mille, ik weet niet of 't waar is.
Maar in alle geval, het was er vol met kijkers toen ik ze gezien heb, en het was ook vol op de tentoonstelling van de verloting. Als men meer en beter liet kijken, zou er meer omgaan. Maar de winkels zien er lugubre uit.
Het schilderij van het Steen is nogal uitvoerig, en ik zal er nog een bij maken van een ander punt van de kaai.
Toch ik schilder zooveel liever figuur, ik geloof ook dat de markt wat vol landschappen zou kunnen raken, en al heeft men veel meer bezwaren voor figuur wegens de modellen, toch is 't misschien een betere kans. Wat de handelaars zeggen is, dat zij vrouwenkoppen of vrouwenfiguren nog 't beste achten voor den verkoop.
Ik zal dit voorjaar moeten beslissen of ik al dan niet in de buurt van Nuenen zou blijven. Ik wou wel dat ge over die kwestie eens uw gedachten liet gaan.
Ik kan 't toch zoo slecht begrijpen, dat Portier na zoo duidelijk zich te hebben uitgedrukt over mijn werk, sedert blijkbaar radicaal onverschillig is geworden.
Ik ga er niet op vooruit, als ik *meer* moet verschilderen dan ik ontvang. En ik heb 't hier nog niets, letterlijk niets beter voor me zelf dan jaren terug, toen ik dien winter in Brussel was.
Ik had toen frs 50 minder, doch het schilderen eischt veel meer dan frs 50, dat er direct af moet.
Zoolang ik schilder, voel ik me niet flauw, maar op den duur zijn die tusschenruimten wel wat erg triest soms.
En het gaat mij aan 't hart, als ik de zaken niet wat uitbreiden kan, en het altijd een tusschen hangen en wurgen is.
Want ge moet wel begrijpen, dat b.v. zoolang ik nu hier ben, ik slechts 3 keer wat warm eten heb gezien en dat de rest altijd maar brood is. Zoo wordt men meer vegetariër dan nuttig is. Vooral waar in Nuenen het wel een half jaar lang ook zoo moest gaan, en ik daar nog niet eens toekwam met mijn verfrekening.
Het schilderen is duur en men moet veel schilderen. Ik heb een halve belofte om een model te krijgen voor een portret, ik zal dat door zien te drijven.
Hetgeen ik me nu niet begrijpen kan is, dat b.v. iemand als Portier, als Serret, indien zij dan niet verkoopen kunnen, niet althans

eens een idee krijgen om werk te bezorgen..................
Er is op 't museum een portret van Delaroche geschilderd door Portaels. Wat leek hij veel bij zijn leven, wat bleek hij hol en ledig geweest te zijn, later. Manet en Courbet, die tijdens hun leven niet serieus *leken*, wat *waren* zij 't inderdaad als schilder.
Met 't portret van Delaroche is door een curieus toeval een ongeluk gebeurd, zoodat er een gat vlak midden in 't voorhoofd is gevallen. Dat doet wel goed en hoort er eigenlijk zoo bij. Ah, er is een heel curieus ras van personen, van wie men op zekere momenten niet denken zou, dat inderdaad zij goed secuur hol en leeg zijn. Men kan zich vergissen. En het lucht wel eens op, als men merkt dat men zich vergist heeft, al moet men dan van voren af aan beginnen.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

441

Waarde Theo, (19 Dec. '85.)
Ik heb vandaag nog weer een kop geschilderd van een model, dat ik echter niet kon betalen, maar 't krijgen kunnende heb ik het toch genomen.
Ook is me nu voor vast beloofd dat ik een portret zal maken van iemand, en dan tot vergoeding twee studies voor mij.
Ik moet U echter zeggen dat het vuur me na aan de schenen is, ik heb van mijn vijf francs, die ik nog nagenoeg had, twee doeken moeten koopen voor die twee portretten, en zooeven komt mijn waschgoed thuis, zoodat op 't moment ik enkele centimes over heb.
Hetgeen ik U dus absoluut vraag is, wacht in vredesnaam niet met schrijven en stuur mij veel of weinig, naarmate ge hebt, doch weet dat ik honger heb letterlijk.
Wanneer 't me lukt een 50-tal koppen bijeen te krijgen, is er nog een kans om werk te krijgen, n.l. om te zien bij de photografen geëmployeerd te worden, wat ik op den duur niet willen zou, maar in tijd van nood wel. De photografen schijnen hier veel te doen te hebben, men ziet ook geschilderde portretten bij hen, die zij blijkbaar op een door photografie verkregen fond bewerken, wat voor iemand die weet wat schilderen is, natuurlijk èn zwak èn flauw van effect is.
Het komt me nu voor dat men een heel wat beter coloriet zou kunnen krijgen, indien men met studies direkt naar 't leven geschilderd, naar de photografies werkte welke men geschilderd

verlangt te zien. En enfin, dit is een van de kansen althans die men zou kunnen hebben om wat te verdienen.
Maar wat ik ook beginnen wil en waar, ik moet dingen kunnen laten zien, dat spreekt vanzelf.
Daar ik al mijn opgewektheid, al mijn werkkracht noodig heb, zie ik er tegen op ronduit gezegd, om physiek slap me te voelen.
Ik ben met mijn gezicht van 't Steen nog naar een ander geweest, die het goed van toon en kleur vond, die echter in een rommel zat van zijn inventaris op te maken en klein behuisd is, maar waar ik na Nieuwjaar kon terugkomen. Het is een goed ding voor als er vreemdelingen zijn, die een souvenir van Antwerpen willen hebben, en om die reden zal ik in 't zelfde genre van stadsgezichten er nog wel meer bij maken.
Zoo teekende ik gisteren een paar studies voor een geval, waar men de cathedraal ziet.
En zoo heb ik ook een kleintje van het Park.
Echter ik schilder liever de oogen van menschen dan cathedralen, want er zit iets in de oogen wat in de cathedraal niet zit, al is die plechtig en al imponeert die — de ziel van een mensch, al is het een arme schooier of een meid van de straat, is in mijn oog interessanter.
Ik geloof dan ook, dat niets zóó direct vooruit helpt als met model werken. Als zeer zeker 't een lastig bezwaar is om de modellen te moeten betalen — wij zijn in een tijd dat het op energie aankomt, en de schilderijen energiek zullen moeten zijn, om koopers te vinden.
Dat er hier wat te doen is, ik geloof het zeker. Er gaat blijkbaar veel om hier in stad in mooie vrouwen, en dat er te verdienen is met 't zij vrouwenportretten, 't zij fantasie vrouwekoppen en figuren, dat moet zoo zijn.
Het is me een waar genot met wat beter soort penseelen te werken, en cobalt en carmijn en goed jaune brillant en vermilloen te hebben.
Het duurste is nog soms 't goedkoopste, cobalt vooral — het is met geen ander blauw te vergelijken, wat de fijne tonen betreft die men er mee krijgen kan.
En de kwaliteit van kleur moge niet alles afdoen in een schilderij, maar het is toch dat wat het leven geeft.
Wat betreft of ik al dan niet hier voor vast zou gaan wonen — gegeven dat het niet precies rooskleurig er uitziet in den kunst-

handel, en er een zeker streven is onder de schilders om ieder voor zich zijn eigen handelaar te zijn, wat op den duur stel ik me voor nog toe zal nemen — ware 't mogelijk verstandig een atelier hier te houden.
Hebt gij gedachten daaromtrent of verlangens, 't zij voor, 't zij tegen, deel ze mij zoo ronduit mogelijk mede.
Maar mij springt direct in 't oog, dat indien ooit na veel of weinig jaren gij er toe zoudt komen om voor uzelf (onafhankelijk van de Goupils) te gaan werken, Antwerpen misschien een terrein zou kunnen wezen, waar gegeven de trieste etalage van nu, door goed etaleeren nog wel wat kan worden gedaan dat de andere huizen niet begrijpen.
Verder het is betrekkelijk zoo makkelijk — van hier naar Engeland heen en weer te gaan.
Waarom — voor den handel —zijn alle schilderijen altijd in lijsten, als handelsartikel is er toch soms veel voor, dat iets licht en makkelijk te hanteeren en te verplaatsen zij.
De handel is oud en.... 3 maal vermolmd.
Er moet vernieuwd worden en de oude systemen werken niet precies goed meer.
De prijzen, het publiek, alles heeft vernieuwing noodig. En de toekomst is: goedkoop werken voor de burgers misschien althans, de gewone liefhebbers schijnen zelf al meer en meer vast te raken, hard te worden. Enfin.
Met kapitaal te beginnen strekt zoo dikwijls slechts daartoe, om eerst alles te verliezen, en zoo licht zijn moed en werklust er bij, terwijl beginnen met betrekkelijk niets, allicht iemand beslist en vaster van karakter maakt.
Gegroet, maar zie dat ge me per ommegaande schrijft, want ik heb een flauw gevoel in 't lijf, daar ik me nogal ingespannen heb met een en ander, en ik heb mijn kracht noodig.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

442

Waarde Theo, (28 Dec. '85.)
Het is meer dan tijd, dat ik U bedank voor de gezonden frs 50, die mij in staat stellen de maand door te komen, al is het dat van heden te beginnen het zoo ongeveer hetzelfde is.
Maar — er zijn weer een paar studies binnen, en zooveel als ik schil-

der, zooveel meen ik ook te vorderen. Ik heb zoodra ik het geld ontving eens een mooi model genomen, en er een kop van geschilderd op levensgrootte.
Het is geheel licht behalve 't zwarte, hoor.
Toch komt de kop zelf eentonig uit tegen een fond, waar ik gezocht heb een goudachtig schijnsel van licht in te brengen.
Ziehier overigens de kleurgamma — een tonige vleeschkleur, in den hals meer bronsachtig gitzwart haar — zwart, dat ik maken moest met karmijn en pruissisch blauw, groezelig wit voor het jakje, lichtgeel, veel lichter dan 't wit, voor 't fond, Een noot vuurrood in 't gitzwart haar en een tweede vuurroode strik in het groezelig wit.
Het is een meid uit een café-chantant en toch is de expressie die ik zocht ietwat ecce homo achtig.
Daar echter juist wat expressie betreft ik, al denk ik er bij, toch *waar* zoek te blijven, ziehier wat ik er in wilde.
Toen het model bij mij kwam, had zij blijkbaar een paar nachten het nogal druk gehad, zij zeide toen iets wat nogal karakteristiek was; pour moi le champagne ne m'égaye pas, il me rend tout triste.
Toen had ik het mijne en ik zocht iets tegelijk voluptueus en genavreerd.
Van dezelfde heb ik nu een tweede studie aangezet, de profil.
Verder heb ik het bewuste portret gemaakt, dat ik U zeide ik mee in besprek was, en een studie van dien kop voor mezelf. En nu hoop ik deze laatste dagen van de maand nog een manskop te schilderen.
Wat 't werk betreft vooral, voel ik mij zeer opgewekt en het is nuttig voor me hier te zijn.
Ik verbeeld mij zoo dat wat er ook zij van de meiden, men toch er zijn geld uit kan halen, nog eer dan op eenige andere manier. Er is niet tegen te zeggen dat zij verdomd mooi kunnen zijn, en dat het in den geest van den tijd is, dat het juist dat soort schilderijen zijn, die veld winnen.
Er is ook uit het hoogst mogelijk genomen artistiek oogpunt niets tegen te zeggen; *menschen schilderen* dat was de oude Italiaansche kunst, dat was Millet en dat is Breton.
De vraag is maar of men al dan niet de ziel of de kleeren tot zijn uitgangspunt neemt, en of men den vorm laat dienen bij wijze van kapstok voor strikken en linten, dan wel of men den vorm

beschouwe als middel om een impressie, een sentiment uit te drukken, dan wel of men modeleere om te modeleeren, omdat 't uit zichzelf zoo oneindig mooi is.
Het eerste alleen is vergankelijk, en de twee laatste zijn beide hooge kunst.
Wat me nu nogal pleizier deed is, dat de meid, die voor me geposeerd heeft, een portret voor zich van me wil hebben, liefst net als 't geen ik maakte.
En dat zij mij heeft beloofd, zoodra zij kan, me bij haar een studie te laten schilderen in een costuum van danseuse.
Wat nu dadelijk niet kan, omdat de man van het café waar zij is, er op tegen is dat zij poseert, maar daar zij met een andere meid op kamers gaat wonen, zouden zoowel zij, als die andere meid dan portretten willen hebben. En ik hoop recht hartelijk dat het er van komen zal dat ik haar terugkrijg, want zij heeft een eigenaardigen kop en is geestig.
Ik moet me echter oefenen, want dat het op handigheid aankomt is zeker; tijd of geduld hebben zij niet veel, overigens het werk hoeft er niet minder om te zijn als 't betrekkelijk in eens er op gezet is, en men moet ook kunnen werken al zit het model niet stijf stil.
Enfin, ge ziet dat ik met animo aan den gang ben. Als ik wat verkocht zoodat ik wat meer verdiende, zou ik nog meer kracht er achter zetten.
Wat Portier betreft, ik geef den moed nog niet op, maar de armoede zit mij op de hielen, en de handelaars laboreeren allemaal tegenwoordig wel een beetje aan 't zelfde euvel, dat van min of meer te wezen: une nation retirée du monde, zij hebben te veel 't spleen, en hoe kan men erg geanimeerd zijn om in die onverschilligheid en dat doffe te gaan scharrelen, te meer daar deze ziekte niet onbesmettelijk is.
Want dat er niets te doen zou zijn, is maar larie, maar men moet werken quand bien même, met aplomb en met enthousiasme, enfin met een zeker warm gevoel.
En wat Portier betreft, gijzelf schreeft mij dat hij 't eerst de exposities der impressionisten begon, en door Durand Ruel overdonderd werd.
Welnu, dat hij dus initiatief heeft, niet alleen om iets te zeggen maar om iets te *doen*, zou men toch daaruit af leiden moeten.
Maar 't kan aan zijn 60 jaar liggen, en, overigens is zijn geval een uit die vele gevallen misschien, dat in den tijd toen er rage

was in de schilderijen en de handel goed ging, er een massa intelligente personen op zij gezet zijn in brooddronkenheid, alsof ze niets beteekenden en niets konden, waar zij niet van zich konden verkrijgen de duurzaamheid der vlaag van schilderijenrage en de enorme rijzing van veel prijzen geheel te vertrouwen. *Nu*, waar de zaken traîneeren, ziet men diezelfde handelaars die eenige jaren geleden, laat ons zeggen een 10-tal jaren geleden, zeer entreprenant waren, eenigermate worden une nation retirée du monde. En wij zijn nog niet aan 't eind.
Persoonlijk initiatief met een klein of zonder kapitaal is misschien de kiem voor de toekomst. Enfin.
Ik zag gisteren een groote photo naar een Rembrandt die ik niet kende, die mij verbazend frappeerde, 't was een vrouwekop, 't licht viel op borst, hals, kin en de lip van den neus — de onderkaak.
Voorhoofd en oogen in schaduw van een grooten hoed met denkelijk roode pluimen. Denkelijk ook rood of een geel in het gedecolleteerde jakje. Donker fond. De expressie, een mysterieuse lach als die van Rembrandt zelf in zijn eigen portret, waar Saskia op zijn knie zit en hij een glas wijn in de hand heeft.
Ik ben vol van Rembrandt en Hals tegenwoordig in mijn gedachten, niet omdat ik veel schilderijen van hen zie, maar omdat ik onder 't volk van hier zooveel types zie, die mij aan dien tijd doen denken.
Ik ga nog steeds dikwijls naar die bals populaires om die vrouwekoppen en matrozen of soldatenkoppen te zien. Men betaalt een 20 of 30 centimes entrée en drinkt een glas bier, want er wordt weinig gedronken, en kan er een heelen avond zich uitmuntend amuseeren, ten minste ik voor mij — met te kijken naar 't entrain van die luidjes.
Veel werken met model is wat ik moet doen, en het eenige wat secuur vooruithelpen kan.
Ik merk dat mijn eetlust wat te lang geserreerd is geweest, en dat ik toen ik 't geld van U ontving, geen eten verdragen kon; maar ik zal 't wel zien te redresseeren.
Dat neemt niet weg dat als ik aan 't werk ben, ik al mijn energie en helderheid heb.
Maar als ik buiten ben, is mij het werken in de lucht te kras, en word ik te slap.
Enfin, het schilderen is een ding waar men van verslijt. Van

der Loo*) heeft mij echter gezegd, toen ik kort voor ik hier heen ging bij hem was, dat ik après tout redelijk sterk ben.
Dat ik niet hoefde te desespereeren den leeftijd te halen, die voor het produceeren van een werk noodig is. Ik sprak hem ervan dat ik verscheiden schilders wist, die met al hun zenuwachtigheid enz. 60 zelfs 70 haalden, gelukkigerwijs voor hunzelf, en dat ik wel wou ik ook dat halen kon.
Dan geloof ik dat als men sereniteit zoekt en levenslust houdt, de stemming waarin men is, veel helpt. En ik heb in dat opzicht gewonnen door naar hier te gaan, want ik heb nieuwe idees, en ik heb nieuwe middelen om uit te drukken wat ik wil, door dat betere kwasten me zullen helpen, en ik met die twee kleuren karmijn en cobalt ga dwepen.
Cobalt is een goddelijke kleur, en er is niets zoo mooi als dat om lucht om de dingen te brengen. Karmijn is het rood van wijn, en het is warm, geestig als wijn.
Zoo smaragdgroen ook. Het is geen zuinigheid ze zich te onthouden die kleuren.
Cadmium eveneens.
Iets wat betreffende mijn gestel, mij heel veel pleizier heeft gedaan, is dat een dokter in Amsterdam, dien ik ook eens sprak over een paar dingen die mij soms deden denken dat ik 't niet uit zou houden, en wiens opinie ik niet direct vroeg, maar juist om de eerste impressie te weten van een die me absoluut niet kende, profiteerende van een kleine malaise die ik had, om toen in den loop van 't gesprek het op mijn gestel in 't algemeen te brengen — het deed mij enorm veel pleizier, dat deze dokter mij voor een gewoon ouvrier aanzag, zeide: ,,je werkt zeker in 't ijzer van je beroep''. Ziedaar wat ik juist heb zoeken te veranderen in mijzelf; jonger zijnde was het mij aan te zien dat ik intellectueel me overspande, en nu zie ik er uit als een schipper of een die in 't ijzer werkt.
En zijn gestel om te zetten zóó dat men ,,le cuir dur'' krijgt, is geen makkelijke zaak.
Ik moet echter toch op blijven passen, en zien te houden wat ik heb, en nog bij te winnen.
Gij moet toch vooral mij eens schrijven, of 't idee U zoo absurd voorkomt, dat men eens wat meer moed zou scheppen als men eens een kiem voor een zaak plantte.

*) Dokter uit Eindhoven.

Wat mijn werk betreft van nu, ik voel dat ik iets beters kan; ik heb echter wat meer lucht en ruimte noodig, ik moet — bedoel ik, 't een beetje kunnen uitbreiden. Vooral, vooral, ik heb nog geen model genoeg. Ik kan werk van een hooger kwaliteit produceeren, maar mijn onkosten zouden zwaarder wezen. Maar is het niet zoo, moet men niet zoeken naar iets hoogs, naar het echte, naar iets gedistingueerds?
De vrouwenfiguren die ik onder 't volk zie hier, maken een fameusen indruk op me, veel meer om ze te schilderen dan ze te hebben, ofschoon wel degelijk ik 't allebei zou wenschen. Ik herlees alweer het boek van de Goncourt, het is uitmuntend. In de voorrede van Chérie, dat gij lezen zult, staat een relaas van wat de Goncourts al hebben doorgemaakt, en van hoe aan 't eind van hun leven zij, ja, somber waren, maar zeker van hun zaak zich voelden, voelende dat zij *iets gedaan* hadden, dat hun werk blijven zou. Wat zijn dat kerels geweest. Als wij accordeerden meer dan nu, meer 't absoluut eens konden zijn, waarom dan niet *wij ook!*
A propos, wegens ik après tout aan 't eind van dit jaar een stuk of 4 of 5 vastendagen heb van zoowat alles, stuur uw brief weg 1 Januari en niet later. Ge zult 't mogelijk U niet kunnen begrijpen maar 't is zoo, als ik geld ontvang is mijn grootste honger niet, al heb ik gevast, het eten, maar het schilderen is nog sterker, en ik ga direct op de modellenjacht, en ik ga door tot het op is. Terwijl 't lijntje waar ik me aan vasthoud is mijn ontbijt bij de menschen waar ik woon, en 's avonds een kop koffie en brood in de crêmerie voor mijn diner, en anders een roggebrood dat ik in mijn koffer heb.
Zoolang ik schilder is 't me ook meer dan voldoende, maar als mijn modellen weg zijn, komt er een gevoel van slapheid.
Ik hecht aan de modellen van hier, omdat zij zoo heel anders zijn dan de modellen buiten. En omdat vooral het karakter zoo heel iets anders is. En het contrast mij nieuwe idees geeft, juist voor de vleeschkleuren. En wat ik in mijn laatsten kop nu heb, is nog niet datgene waar ikzelf mee content ben, maar iets anders dan de vroegere koppen.
Ik geloof dat gij genoeg de belangrijkheid van *waar* zijn beseft, dat ik vrij uit tegen U kan spreken. Om dezelfde motieven dat als ik boerinnen schilder, ik wil 't boerinnen zijn, om dezelfde reden als 't hoeren zijn, wil ik een hoerenexpressie.

Daarom frappeerde mij een hoerenkop van Rembrandt juist zoo enorm.
Omdat hij dien mysterieusen glimlach zoo oneindig mooi gesnapt had, met een serieux als hij alleen, de magicien der magiciens.
Dit nu is voor mij iets nieuws, en ik wil 't per sé. Manet heeft 't gedaan en Courbet, wel sacrebleu ik heb dezelfde ambitie, omdat bovendien ik te zeer in merg en been gevoeld heb het oneindig mooie der vrouwenanalyses van de heel hooge lui in de litteratuur, een Zola, Daudet, de Goncourt, Balzac.
Zelfs Stevens voldoet me niet, omdat zijn vrouwen niet die zijn, waar ik iets persoonlijk van weet. En ik vind die hij kiest, niet de interessantste die er zijn. Enfin wat er van zij — ik wil vooruit à tout prix en — ik wil mezelf zijn.
Ik voel mij dan ook in obstinatie, en ik ben er over heen over wat de lui van mij of mijn werk zeggen. Naakt model te krijgen schijnt moeielijk te gaan hier, althans de meid die ik gehad heb wou niet.
Natuurlijk is dat ,,wou niet'' denkelijk betrekkelijk, maar althans 't gaat niet vanzelf. Er is nu dat zij echter fameus zou zijn. Uit een oogpunt van zaken kan ik niet anders zeggen, dan dat we zijn in wat men reeds begint te noemen la fin d'un siècle, dat de vrouwen een charme hebben als in een revolutietijd — trouwens evenveel te zeggen — en dat men retiré du monde zou wezen indien men buiten haar om werkte.
't Is overal 't zelfde, buiten zoowel als in stad; men moet met de vrouwen rekening houden wil men van zijn tijd zijn. Adieu, gelukgewenscht met Nieuwe jaar. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

443

Waarde Theo, (Januari '86.)
Het is reeds laat, maar ik wil niet wachten U de goede ontvangst te melden van uw brief met frs 150.
Voor ik het vergeet, laat me beginnen U te antwoorden op uw vraag van onlangs, betreffende 't schilderij van Franck of Francken in St. André, dat ik heden gezien heb. Ik vind het een goed schilderij — vooral mooi van sentiment — van sentiment is het niet erg Vlaamsch of Rubensachtig. Men denkt meer aan Murillo. De kleur is warm in een ros gamma, zooals Jordaens soms is.
De schaduwen in het vleesch zijn zeer krachtig, dat heeft Rubens

niet en Jordaens dikwijls wel, en daardoor is er iets mysterieus in 't schilderij dat men wel apprecieeren mag in die school.
Ik kon er niet dicht genoeg bijkomen om zeer van nabij de techniek na te gaan, wat wel de moeite waard geweest ware. De Christuskop is minder conventioneel dan de Vlaamsche schilders die meestal opvatten.
Ik verbeeld me echter dat ik 't ook zoo kan, en iets nieuws vertelde 't schilderij me niet.
En daar ik over wat ik nu kan niet content ben, en vooruit zoek te werken — genoeg — en naar andere schilderijen. Wat me in die kerk frappeerde, was een schets van v. Dijck? of Rubens? een Descente de croix, die hoog hing maar me mooi voorkwam. Veel sentiment in 't bleeke lijk. Dit terloops.
Er is een geschilderd venster dat ik superbe vind — zeer, zeer curieus. Een strand, een groene zee met een kasteel op de rotsen, een tintelend blauwe lucht van de prachtigste tonen van blauw, groenachtig, witachtig, dieper, hooger van toon.
Een enorme driemaster, grillig en fantastisch, silhouetteert zich tegen de lucht, overal breking, licht in 't donker, donker in 't licht. In 't blauw een figuur van de H. Maagd, hoog geel, wit, oranje. Hoogerop is 't venster weer, donkergroen met zwart, met gloeiend rood.
Enfin — herinnert ge U dat, het is zeer mooi en Leys ware er secuur op verliefd geworden, of James Tissot in zijn oude manier, of Thys Maris.
Ik zag eenige schilderijen aangekocht voor 't Musée Moderne, Verhas en Farasyn. Verhas: dames die op ezels rijden en visschersjongens aan 't strand, Farasyn: een groot geval van de oude Antwerpsche vischmarkt.
Ook een Emile Wauters — Caïro of zoo, een marktplaats.
De Verhas doet er goed, is een knap schilderij in alle geval, gedurfd van kleuren in licht gamma, verscheidene mooie combinaties, o.a. een figuur in oranje tegen lichtblauw, lichtgroen en wit.
Ik werk steeds aan mijn portretten, en ik heb er eindelijk twee die bepaald ,,lijken'', (een profil en een $3/4$). Dat is niet alles, dat is niet eens 't voornaamste. Toch is 't me wel de moeite waard daar naar te zoeken, en leert men er misschien nogal teekenen door. Ik begin hoe langer hoe meer overigens van portretten te houden.

Daar hebt ge nu sommige erg beroemde Rubens: Vierge au Perroquet, Christ à la Paille, etc. ik voor mij loop ze voorbij om liever te kijken naar dat brutale mansportret — met zoo fameus vaste hand geschilderd — nog schetsachtig hier en daar, dat niet ver van de Saskia van Rembrandt hangt.
In een Descente de croix van v. Dijck, die in de hoogte, de groote — is ook een *portret*, bepaald portret — niet van een kop alleen maar goddank van een heel figuur, superbe in geel en lila-achtig, een vrouw voorovergebogen die schreit, de tors, de beenen onder de kleeren goed intiem doorgevoerd en gevoeld. Wat is dat hooge kunst als de kunst eenvoudig waar is.
En een Ingres, een David, die als schilders waarachtig niet altijd mooi schilderen, wat worden zelfs zij fameus interessant als zij hun pedanterie ter zijde stellende, zich vergeten in waar te zijn, in 't weergeven van een karakter, als in de twee koppen in 't Musée Moderne. Enfin.
Ah als men die modellen kon krijgen, die men wilde.!!!
Vertel mij nu eens, op den voorgrond stellende dat gij financier wilt zijn— en ik heb daar niets op tegen, zelfs is dat juist wat ik heel goed vind; zijt gij dan volkomen content met uw eigen redeneering, die ge bij 't begin van 't jaar me tot mijn teleurstelling zegt: ik heb heel veel te betalen, en gij moet maar zien dat ge rondkomt tot 't eind van de maand.
Hoor eens, dit heb *ik* er tegen te zeggen, en denk er eens over na, of ik al dan niet gelijk heb, althans dat er grond in mijn redeneering is: Ben ik minder dan uw creanciers, wie moet er wachten *zij* of *ik???* als er één van beiden *moet* wachten, wat onder de menschelijke dingen hoort.
Een creancier is *geen vriend*, dat is zeker, en ik, indien ge 't niet *zeker* weet, ben 't althans *misschien*. En weet gij wel goed, *hoe zwaar* de lasten zijn voor mij die 't werk iederen dag eischt, hoe moeielijk de modellen te krijgen, hoe duur de dingen voor 't schilderen noodig? Weet ge wel dat het soms letterlijk als 't ware onmogelijk voor me te houden is? En dat ik *moet* schilderen, dat er te veel van afhangt, *onmiddellijk* en *zonder aarzelen* met aplomb hier door te werken.
Een paar zwakheden zouden me kunnen doen vallen op een manier, waar ik in lang niet bovenop kom.
Mijn toestand is benard van alle kanten, en is slechts te winnen

door vastheid van doorwerken. De verfrekening drukt me zwaar als lood, en toch moet ik *vooruit!!!*
Ik moet ook lui laten wachten, die *toch hun geld krijgen zullen*, maar wachten — daar heb ik er een paar toe veroordeeld.
En zonder genade, tenzij ze me crediet geven. En hoe minder crediet, hoe meer ze zullen achterstaan.
Het is niet te winnen tegenwoordig, dan met heel goed werk, met dat wat niet mediocre is. Dat hoogere kost duurder aan geld en aan moeite en zware inspanning; toch is dat de weg nu meer dan ooit.
Hetgeen ik U zeg is helder en klaar. Begrijpt ge of begrijpt ge niet dat het volkomen goed en recht gezien is, wanneer ik U er op wijs dat ik in de absolute noodzakelijkheid ben, om wil ik hier werk vinden voor portretten, mijn atelier vol te hebben met heel *goede* koppen.
Dat is te bereiken, het is iets waar men een eind aan kan zien, al is 't betrekkelijk niet makkelijk ze klaar te krijgen.
Zullen wij nu zeggen als de droogklooten en suffers, wij kunnen niet, wij hebben geen geld, er is niets te doen?
Ik zeg U *neen*.
Dit zullen we zeggen — en s.v.p. samen zeggen. Wij zullen er persoonlijk arm voor zijn en gebrek lijden zoolang 't moet, *zóó als men doet in een belegerde stad*, die men *niet* van zins is over te geven, maar wij zullen toonen dat we *iemand* zijn.
Of men is dapper, of men is laf. We moeten 't zoover brengen, dat wij het 't publiek prettig maken, ik bedoel b.v., de meiden moeten trek krijgen in hun portretten. Dat er zijn die ze zouden willen, ik geloof het. Ik sprak heden een bediende van een photograaf er over of hij me geen portretten bezorgen kon. Deze wou een commissie van me voor iedere meid, die hij bij me zou brengen voor een portret. Ik heb die zaak laten traineeren *in zoover echter alleen* dat ik geen commissie beloofd heb, voor en aleer ik mijn individu wat beter ken. Maar ik zal hem denkelijk zeer binnenkort terugzien.
En dan zal ik zien of ik direct met hem iets kan doen, of wel dat ik met zijn patroon eens direct er over ga spreken, maar soms is de bediende beter, zult ge begrijpen, dat is al naarmate. Ik zeide hem nu dat ik hem niet kende, en dat ik wel wou zien of hij iets doen kon, maar dat ik er bij riskeerde omdat ik altijd mijn onkosten moet maken voor een portret. Enfin ik zal daar verder

op doorgaan; maar wat presseert — het is dat ik mooie koppen kunne laten kijken.
Ik moet ook onder de meiden kennissen zoeken te krijgen, wat met een beurs waar weinig in is, *geen prettige karwei* is, dat kan ik U verzekeren, men is dan lang niet voor zijn pleizier uit.
Maar het is niet de moeite, waar ik tegen op zie.
Alleen ik geloof, dat gij het U al te zeer hebt aangewend, het maar heel goed te vinden dat ik altijd achteruit gezet blijf, dat gij al te zeer vergeet dat al sedert zooveel jaren ik niet heb wat me toekomt.
En dat de begeerte die ik heb om mijn zaken uit te breiden, niet alleen voor mij goed is, maar ook voor U, omdat slechts langs dien weg, we kunnen verdienen.
En nu nog iets. *Theoretisch* althans zegt gij dat het noodig is dat men goed gekleed en al wat daar verder bijhoort voor den dag moet *kunnen* komen, bij zekere gelegenheden als men lui moet gaan opzoeken, enz. Welnu de tijd is er nu *zelfs volgens mij*, die daar geen haast mee maak zooals ge weet, dat dit er op aan begint te komen, zijn zulke dingen noodig of niet??? Hangt er iets van af, ja dan neen???
Welnu, gegeven die periode van te moeten doorbreken, is het maandgeld te weinig dan dat ik met mogelijkheid het er van doen kan.
Gij zijt zelf zuinig, gij kunt nagaan wat *absoluut* behoeften zijn. En ik vraag het U, *kan* men het absoluut noodige doen van wat met mogelijkheid mij voor mijzelf resteert, na aftrek van schilderbehoeften, model, kamerhuur? Indien ik vrienden had, wat bekend ware, ja dan, dan gaat het makkelijker, maar die heb ik niet en die moet ik me maken juist.
Maar laat ik niet vergeten, u te bedanken voor de zending van tweede deel de Goncourt. Het is een heerlijk ding dien tijd te kunnen nagaan — *waar zooveel uit te leeren is* voor — om de uitdrukking te gebruiken — *notre fin du siècle* waar we in zijn.
Ik kan u niet zeggen hoezeer ik in mijn schik blijf naar Antwerpen te zijn gegaan. En hoeveel er is, wat voor mij die er zoolang uit ben geweest, er op te merken valt.
Hoe goed het mij doet — al houd ik nog zooveel van de boeren en buiten — de stad weer eens te zien.
Hoe het bijeen brengen van uitersten me nieuwe idees geeft — uitersten: *het geheel buiten* en *de drukte van hier*. Ik had het hard noodig.

Wat de expositie Tassaert betreft, als er ooit een verongelijkt is was hij het wel. Om nu bij deze gelegenheid er nog een te noemen — ik wacht niet tot de exposities, om mijn opinie te hebben over schilders — *Chaplin* zal men ook moeten erkennen. Wat de kleur van Tassaert betreft, hij is harmonist en zijn werk, in één toon geschilderd betrekkelijk, is mooi door 't modelé, door het fijn gevoel dat hij had van de vrouwelijke vormen, door iets gepassioneerds in de expressies — en ik vind hem van de familie van de Greuzes en Prudhons — beter, moderner, degelijker in zijn sentiment dan Greuze.
Chaplin is meer colorist dan hij.
En ik vind wel dat 't een beetje jammer is van Tassaert, dat hij die zoo mooi vel schilderde, niet wat meer gloed en leven soms in de kleur zocht. Maar zeker is hij beter dan Scheffer en Delaroche, en Dubuffe en Gérôme, die zoo weinig *schilder* zijn.
Wat is het gloeiend jammer van een kerel als Gérôme, die Le Prisonnier maakte, en die Le Camp russe maakte, en Le Berger syrien, dat er zooveel kouds en steriels in hem zit. Isabey zal men ook erkennen, Ziem ook, die twee zijn erg *schilder*, en dat is het waar après tout 't bij 't schilderen op aankomt.
Ik moet eindigen.
Wat het coloriet is in een schilderij, dat is toch het enthousiasme in 't leven, en dus — het is geen kleine zaak het te zoeken te behouden.
Ter wille van de modellen, zal ik denk ik Verlat, die directeur is van de academie hier, eens gaan opzoeken deze maand — en ik zal zien hoe de reglementen zijn en in hoeverre men er naar naakt model zou kunnen werken, ik zal een portret dan meenemen en teekeningen.
Ik heb een verbazende begeerte om mij in kennis van het naakt te versterken. Ik heb gezien een groote bronzen groep van Lambeau — twee figuren — een man die eene vrouw omhelst, *superbe*, iets als b.v. Paul Dubois, of enfin de lui van den eersten rang. Het is aangekocht voor 't museum.
Ik benijd de beeldhouwers dikwijls. Maar het is overal een beetje 't zelfde, ik moet wat meer verdienen om me te kunnen uitbreiden. Ik wil u ook nog wel eens zeggen, dat gegeven die begeerte voor figuurstudie ik, bij aldien het hier me niet lukte, misschien eer nog verder zou doordringen dan teruggaan naar Holland vóór

en aleer ik eens een poosje op een atelier geweest ben. En dus dat verdere mogelijk Parijs zou wezen, zonder aarzelen.
Gegroet en met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Wat het eind van de maand betreft — ik verzoek u ten allervriendelijkst maar absoluut — laat althans voor frs 50 een uwer creanciers gebrek lijden (die kunnen er wel tegen, wees gerust) maar s.v.p. niet mij, want *ook dan* is het voor mij nog bar. —

444

Waarde Theo,
Verleden Zondag heb ik de twee groote schilderijen van Rubens voor 't eerst gezien, en omdat ik die van 't museum herhaaldelijk en op mijn gemak had bekeken, waren deze — la Descente de croix en l'Elévation de croix er te interessanter om. l'Elévation de la croix heeft een eigenaardigheid, die mij direct in 't oog viel en dat is — er is geen vrouwenfiguur op. Tenzij op de zijvleugels der triptiek.
Gevolgelijk is 't er niet beter op. Laat ik u zeggen dat ik met la Descente de croix dweep. *Niet* echter ter wille van diepte van gevoel als men bij een Rembrandt of in een schilderij van Delacroix of in een teekening van Millet zou vinden.
Niets navreert me *minder* dan Rubens, wat betreft uitdrukking van menschelijke smart.
Laat ik beginnen met te zeggen, om duidelijker te maken wat ik bedoel, dat zelfs zijn mooiste, schreiende Magdalenakoppen of Mater dolorosa's me altijd doen denken eenvoudig aan de tranen van een mooie meid, die b.v. een sjanker zou hebben opgeloopen, of dergelijke petite misère de la vie humaine.
Als zoodanig zijn ze meesterlijk, doch iets anders zoeke men er niet in.
Rubens is verbazend in de schildering van alledaagsche, mooie vrouwen. Maar in de expressie is hij *niet* dramatisch.
Vergelijk hem bij b.v. den kop van Rembrandt in de collectie Lacaze, bij de mannenfiguur in de Jodenbruid — ge zult begrijpen wat ik bedoel, dat b.v. zijn stuk of 8 geboursoufleerde figuren van kerels, die een tour de force verrichten met een zwaar houten kruis in l'Elévation de la croix mij *absurd* voorkomt zoodra ik

me plaats op een standpunt van moderne analyse van menschelijke hartstochten en gevoelens. Dat Rubens in zijn expressies. vooral van de mannen (uitgezonderd altijd de eigenlijk gezegde portretten, oppervlakkig, hol, geboursoufleerd is, ja ten eenemale conventioneel, en wel als Jules Romain en nog erger lui der decadence.
Maar toch ik dweep er mede, omdat hij 't juist is, Rubens, die een stemming van vroolijkheid, van sereniteit, van smart zoekt uit te drukken en werkelijk daarstelt — al zijn zijn figuren soms hol enz. — door de combinatie der kleuren,
Zoo in l'Elévation de la croix zelfs — de blanke vlek — het lijk hoog opgevoerd van licht — is dramatisch in haar verband van tegenstelling met de rest, die zoo laag is gezet.
't Zelfde, maar m.i. verreweg mooier, is de charme van la Descente de croix, waar de blanke vlek gerepeteerd wordt door de blonde haren, blank gelaat en hals der vrouwenfiguren, terwijl de sombere entourage verbazend rijk is door die diverse laaggezette en door den toon tot elkaar gebrachte massa's rood, donkergroen, zwart, grauw, violet.
En Delacroix heeft opnieuw getracht de lui te doen gelooven in de symfonie's der kleuren. En men zou zeggen tevergeefs, als men nagaat hoe zeer haast iedereen verstaat door goed van kleur: de *juistheid* der locale kleur, de kleingeestige preciesheid. Die noch Rembrandt, noch Millet, noch Delacroix, noch wie men ook wil, zelfs Manet niet of Courbet, hebben gesteld tot hun doel, evenmin als Rubens of Veronese.
Ik heb ook nog verscheiden andere schilderijen van Rubens gezien in diverse kerken.
En het is erg interessant Rubens te bestudeeren, juist omdat hij in zijn techniek zoo bij uitstek eenvoudig is of liever schijnt. Het met zoo weinig doet, en met zoo vlugge hand, en zonder eenige aarzeling schildert en vooral ook teekent. Maar portretten en vrouwekoppen of figuren, dat is zijn fort. Daar is hij diep en intiem in ook. En wat zijn zijn schilderijen frisch gebleven, juist door den eenvoud der techniek.
Wat zal ik U nu verder zeggen? Dat ik hoe langer hoe meer trek krijg, om zonder me te haasten, d.i. zenuwachtig te haasten, heel kalm en bedaard al mijn figuurstudies nog eens van meet af over te gaan doen. Ik wou 't zoover brengen in kennis van 't naakt en de structuur van 't figuur, dat ik uit 't hoofd kon werken.

Ik wou nog een tijd, 't zij bij Verlat, 't zij op een ander atelier gaan werken, overigens bovendien voor mezelf zooveel mogelijk naar model schilderen. Ik heb op 't moment 5 schilderijen, 2 portretten, 2 landschappen, 1 stilleven bij Verlat op zijn schilderklasse in de akademie gedeponeerd. Ik was er daareven weer, doch ik heb hem telkens niet daar gevonden.
Maar ik zal U wel spoedig melden kunnen hoe dat zal afloopen, en ik hoop wel gedaan te krijgen, dat ik den heelen dag aan de akademie naar 't model mag schilderen, wat 't mij makkelijker zou maken, daar de modellen zoo geducht duur zijn dat ik 't niet houden kan.
En ik moet er iets op vinden, om in dat opzicht hulp te krijgen. In alle geval, ik denk wel dat ik een poos in Antwerpen zelf zal blijven, in plaats van naar buiten terug te gaan; het zou heel veel beter zijn dan het uit te stellen, en er is zooveel meer kans om hier lui te vinden, die er zich wellicht voor interesseeren zullen. Ik voel dat ik wat durf en wat kan, en het heeft al veel te lang getraîneerd.
Ik zag dezer dagen voor 't eerst een fragment van het nieuwe boek van Zola ,,l'Oeuvre'', dat zooals ge weet, verschijnt als feuilleton van le Gil Blas. Ik houd het ervoor dat deze roman, als hij wat doordringt in de artistenwereld, wel goed zal doen. Het fragment dat ik las vond ik zeer echt.
Ik wil desnoods toegeven dat bij 't werken absoluut naar de natuur er nog iets anders noodig is — de gemakkelijkheid van composeeren, de kennis van 't figuur, maar après tout ik geloof niet, dat ik voor absoluut niets, jarenlang me moeite heb gegeven. Ik voel een zekere kracht in me, omdat ik waar ik ook komen zal altijd een doel zal hebben, het schilderen van de menschen, zooals ik ze zie en ken.
Of 't impressionisme zijn laatste woord reeds heeft gezegd — om de uitdrukking impressionisme te houden — ik verbeeld me altijd dat er juist in figuur nog veel nieuwen kunnen opstaan, en hoe langer hoe wenschelijker begin ik het te vinden, men in een moeielijken tijd als tegenwoordig, juist zijn heil zoeke in het dieper ingrijpen in de hooge kunst.
Want er is hooger en lager betrekkelijk; de *menschen* zijn meer dan de rest, en trouwens ook heel wat moeielijker te maken.
Ik zal mijn best doen om hier kennissen te maken, en ik heb gedacht dat als ik eens een tijd b.v. bij Verlat werkte, ik beter

geörienteerd zou zijn om te weten wat er hier omgaat en wat er te doen is, en hoe men er in kan komen.
Laat mij dus maar scharrelen en geef den moed in vredesnaam niet op, of verslap niet. Ik geloof niet dat ge billijkerwijs van me kunt vergen, ik ter wille van mogelijk een frs 50 per maand minder, naar buiten terugga, als de heele reeks van volgende jaren zoozeer in verband staat tot de relaties, die ik in stad, hetzij hier in Antwerpen, 't zij later te Parijs moet aanknoopen.
En ik wou ik U kon doen begrijpen, hoezeer 't te voorzien is er veel zal veranderen in den handel. En gevolgelijk er veel nieuwe kansen zijn tevens, als men met wat oorspronkelijks kon voor den dag komen.
Maar dat *dat* dan ook noodig is, wil men tot iets nuttig zijn. Het is geen fout van mij of geen misdaad, als ik U zeg dit of dat moeten we meer kracht achter zetten, en als we 't zelf niet hebben, moeten we vrienden en nieuwe relaties vinden. Ik moet wat meer verdienen of wat meer vrienden hebben, liefst beide. Dat is de manier om er te komen, maar het is in de laatste tijden te bar geweest voor me.
Wat deze maand betreft, zeer bepaald moet ik er op aandringen, dat ge althans me nog frs 50 ziet te zenden.
Tegenwoordig vermager ik er op, en bovendien mijn kleeren worden te slecht, etc. Gij weet toch zelf wel dat het zoo niet deugt. Toch heb ik een zeker vertrouwen dat we er door kunnen komen.
Maar gij spraakt ervan dat als ik ziek werd, we nog meer van streek waren; ik hoop het zoover niet komen zal, maar ik wou wel 't een beetje beter hebben, juist ter wille van dat te voorkomen.
Enfin als men denkt hoeveel lui er maar altijd door bestaan, zonder van zorg zich zelfs een begrip ooit van hun leven te maken, en die maar altijd denken dat alles zich wel ten beste schikken zal! Alsof men niet creveerde, en er geen vergingen!
Ik heb er hoe langer hoe meer tegen dat gij Uzelf voorstelt financier te wezen, en b.v. van mij glad het tegenovergestelde denkt. Alle menschen zijn niet eender, en als men er niet toe komt om te begrijpen dat vooral bij rekenen, de *tijd* over de rekening heen moet zijn gegaan, eer men zich zeker kan achten juist gerekend te hebben, als men daar niet toe komt, *is men geen rekenaar*. En een breedere opvatting van het finantiëele is juist wat veel moderne financiers kenmerkt.

Namelijk niet uitmergelen, maar vrijheid van actie geven.
Ik weet Theo, hoe gijzelf misschien er betrekkelijk in kunt zitten. Maar gij hebt het nooit van uw leven zoo bar gehad als ik 10 of 12 jaar achtereen. Kunt gij het nu in mij niet billijken dat ik zeg, het is nu misschien lang genoeg geweest, ik heb in dien tijd iets geleerd wat ik vroeger niet kon, daardoor zijn al de kansen vernieuwd, en kom ik er tegen op tegen altijd achteruit gezet te worden. En indien het nu mijn zin eens ware om hier een tijd weer in de stadszaken te zijn, dan misschien ook nog eens op een atelier te Parijs te gaan, zult gij dat zoeken te verhinderen?
Wees eerlijk genoeg om mij door te laten gaan, want ik zeg U ik zoek geen twist en ik wil geen twist maar ik laat mij mijn carrière niet afsluiten. En wat kan ik buiten doen, tenzij ik er kom met geld voor modellen en verf? Buiten is er geen kans, absoluut niet, om met mijn werk geld te maken en in stad bestaat die kans. Ik ben dus niet veilig, voor ik me vrienden in stad heb gemaakt, en dat is 't meest aan de orde. Dat moge nu voor 't moment ietwat de dingen moeielijker maken, maar het is toch de weg, en nu teruggaan naar buiten zou op stagnatie uitdraaien.
Enfin gegroet, het boek van de Goncourt is mooi.

t. à t. Vincent.

445

Waarde Theo, (Januari.)
Wilde U schrijven dat Verlat eindelijk mijn werk heeft gezien, en toen hij de twee landschappen zag en het stilleven, die ik van buiten meebracht zeide hij: ,,ja, maar dat gaat me niet aan''; toen ik hem de twee portretten liet zien zeide hij: ,,dat verandert, als 't figuur is kunt ge komen.''
Zoodat ik dus morgen ga beginnen met in de schilderklas aan de akademie te gaan werken. Terwijl ik bovendien Vinck (een leerling van Leys, van wien ik dingen in de manier van Leys zag, middeneeuwsch) heb gesproken, om 's avonds wat antiek te teekenen.
Ik geloof dat ik met geen van die twee dingen kwaad kan, en licht kan ik er, hetzij voor 't schilderen, 't zij voor 't teekenen, iets opdoen wat me nuttig kan zijn. En in alle geval is het een poging om in kennis te komen met lui. Er werken in de schilderklas en in de teekenklas verscheiden lui van mijn leeftijd, zag ik in 't voorbijgaan.

En zeker als ik met Verlat of Vinck of wie dan ook wat vrienden mocht worden, zou het mij wat model uithalen.
Enfin — dat is vooral het praktische van de zaak.
Ik moet verder naar twee lui toe terwille van portretten, wat daar van komen zal weet ik niet.
't Eene is een affaire om twee portretten van een paar zeer mooie meiden te maken; typen met heel donkere oogen, donker haar, twee zusters, die veronderstel ik gemainteneerd worden.
En het andere is een portret van een getrouwde vrouw. Maar ik zeg U, er is nog niets vast en het kan mislukken.
Ik weet echter wel dat ik desnoods bereid zou zijn ze voor niets te maken, juist om me te oefenen.
Maar, als ge denkt dat ik hetzij daar, hetzij elders aan huis moet gaan werken, enz., het is noodig ik wat doe aan mijn kleeren, want ik heb de mijne twee jaar gedragen en vooral in den laatsten tijd hebben ze geleden. Al was het een pak van b.v. frs 40, ware reeds voldoende.
En ik moet ook geprepareerd zijn om, als Verlat zegt dat ik dit of dat me moet aanschaffen van schildergerei, er bij te kunnen.
Daarom tracht mij nog, zooals ik het U vroeg, frs 50 te sturen, dan kan ik de maand rondkomen, en zou een nieuwe broek en vest me direct aanschaffen en de jas in Februari.
Het is hier geducht koud en ik voel me lang niet altijd lekker, maar enfin, als het schilderen gaat, komt dat er zoo erg trouwens niet op aan.
Ik heb 2 avonden reeds ginder geteekend, en ik moet zeggen dat ik geloof het juist voor het maken van b.v. boerenfiguren heel goed is de antieken te teekenen, mits s.v.p. niet als 't gewoonlijk gaat. De teekeningen die ik er zie, vind ik eigenlijk alle fataal slecht en radicaal verkeerd. En ik weet wel dat de mijne glad anders is; wie 't nu bij 't rechte eind heeft moet de tijd maar leeren.
Gevoel van wat een antiek beeld is, hebben ze godome *geen van allen.*
Ik die in jaren lang geen goede moulure der antieken gezien heb, en die ze hier hebben zijn zeer mooi, en die in die jaren steeds het levend model onder de oogen heb gehad, ik sta verbaasd over de almachtige kennis en juistheid van sentiment van de ouden, nu ik het eens goed terug zie.
Enfin, toch is het te voorzien dat de akademische heeren mij van ketterij zullen beschuldigen, maar que soit.

Kon ik met Verlat wat vorderen, zou ik wel willen. Ik vind veel van wat hij maakt èn hard èn verkeerd van kleur en *verf*, maar *ik weet dat hij zijn goede dagen heeft ook.* Dat hij b.v. een beter portret schildert dan de rest grootendeels. En dus, wij zullen zien. Ik blijf mij opgewekt gevoelen ondanks alles, juist doordat het mij goed doet in allerlei toestanden tegenovergesteld aan buiten te komen, en het zou wel kunnen zijn, dat ik hier thuis raakte. Enfin. Maar doe uw best mij eens spoedig te schrijven, en waarachtig het is noodig dat ik die frs 50 nog heb voor de maand. Ik kom er anders niet en de dingen zijn te urgent.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

446

Waarde Theo,
Een paar dagen heb ik nu ginder geschilderd, en het bevalt er mij goed. Vooral omdat er allerhand slag van schilders zijn, en ik op heel uiteenloopende manieren zie werken, wat ik nooit gehad heb — anderen veel zien werken.
Het is verreweg 't beste ik er een heelen tijd blijf, want de modellen zijn er goed, en het zal zoo beter uitkomen.
Wat ik U al meer gezegd heb zeg ik nog eens, van de onkosten van het schilderen en de modellen maakt gij U geen juist denkbeeld, en het is veel moeielijker dan gij blijkbaar weet, als men alleen werkt vooral. Maar we willen hopen dat er op deze manier verbetering kome.
Maandag krijgen we nieuwe modellen; dan begin ik eigenlijk voor goed. Ik zou nu juist tegen Maandag een groot doek moeten gehad hebben; ook is me uitdrukkelijk gezegd, ik nog weer andere borstels, etc. moet hebben, behalve de mijne.
Maar ik heb geen geld meer.
Het presseert dus werkelijk, en ik wenschte dus wel gij deedt wat gij kondt, want ik doe ook wat ik kan, en het blijft voortdurend zoo dat er haast geen eten overschiet.
's Avonds ga ik er teekenen ook; maar de lui van de teekenklas vind ik dat *allen* slecht en glad verkeerd werken.
De schilderklas is beter, en zooals ik U reeds meen geschreven te hebben, er zijn van allerlei lui en van allerlei leeftijd, zelfs ouder dan ik wel een stuk of 5.
Ik werk op 't moment aan een kinderkop.

Het zou me een uitkomst wezen indien ik tegen Maandag uw brief reeds hebben kon.
Wat ik U schreef over kleeren die ik noodig zou hebben, is ook nog al urgent. Ik heb voorloopig dadelijk een paar kennissen er gemaakt, die de dingen gezien hadden die ik had gebracht om aangenomen te worden.
Bij de studies van leerlingen van vroeger, die er hangen, zijn verduiveld goede.
Er hangen er van Neuhuys en Huibers o.a.
Maar de mooiste is misschien van een Amerikaan, ik weet den naam echter niet, een naaktstudie van een oud man, men zou zeggen als een Fortuny of Regnault.
Ik geloof niet dat ik een korteren weg kan inslaan om vooruit te komen, en hetzij ik later naar buiten ga, 't zij ik nog op een atelier te Parijs zal komen, in alle geval is het goed ik eens veel zie schilderen, en vooral geregeld naar model blijve werken, zooveel als maar eenigszins mogelijk is.
Gegroet, ik schrijf U in haast omdat ik weer weg moet.
Maar doe toch uw uiterste best me niet te laten wachten, want het werk hangt er van af, en ik verzeker U, dat in alle geval ik het toch nog moeielijk genoeg zal hebben. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

447

Waarde Theo,
Ik heb reeds te lang gewacht om U de goede ontvangst van uw brief en het ingeslotene te berichten.
En daarom juist geloof ik dat *in geen geval* het kwaad zal kunnen, wanneer wij over een tijd elkaar eens te Parijs zien. Wat Uw brief betreft het is nog steeds 't zelfde, en gij steunt U te zeer mijns inziens als ge mij beoordeelt op algemeenheden en op préjugés, die te oppervlakkig zijn en te zeer mis dan dat ik gelooven kan zij U steeds zullen bijblijven.
Ik heb het gruwelijk druk gehad deze week, omdat behalve de schilderklas, ik 's avonds ook ga teekenen en dan daarna van half 10 tot half 12 nog naar 't model ga werken op een club. Want ik ben van twee van die clubs zelfs lid geworden.
En ik ken nu twee lui, die m.i. mooi teekenen, beiden Hollanders. Van deze week schilderde ik een groot ding met twee naakte tor-

sen — twee worstelaars, een pose van Verlat. En dat bevalt mij uitmuntend.
En zoo ook het teekenen naar het antiek, ik heb nu twee groote figuren klaar, in alle geval heeft het twee dingen voor, vooreerst dat het me zeer interesseert, na jaren lang gekleed model te hebben geteekend, het naakt en het antiek terug te zien en dingen te verifieeren.
Verder juist om in Parijs ergens toegelaten te worden, moet men ergens anders zijn geweest, en zijn groensten bolster niet meer hebben, en heeft men altijd te doen met lui, die reeds op een akademie hebben gewerkt, langer of korter.
Wat Verlat mij zegt is heel streng, en zoo ook wat Vinck van de teekenklas mij zegt, en zij raden mij sterk aan een jaar minstens *vooral* te teekenen, *desnoods niets anders* dan teekenen naar antiek en naar naakt, en dat zulks de *kortste* weg zou zijn, dat ik dan heel anders zal terugkomen op mijn ander werk buiten of mijn portretten.
En ik geloof dat het waar is, 'k moet dus zien ergens te zijn waar ik en antiek en naakt model onder mijn bereik heb voor den eersten tijd.
De beste van de klas heeft het ook zoo gedaan, en hij zegt dat hij met iedere studie zich wat voelde vorderen, en ik heb dat zelf kunnen zien in dingen van vroeger en dingen van nu van hem.
Ik denk dat gij U zult herinneren;
,,Les Grecs ne prennent pas par le contour, ils prennent par les milieux, par les noyaux.
Géricault a pris cela à Gros, qui lui l'avait pris des Grecs, mais Géricault a voulu lui-même le prendre aux Grecs aussi, et les a étudiés pour cela même; après, Delacroix a fait comme Géricault.''
Die kwestie — Millet teekent ook zoo meer dan iemand anders — is misschien de wortel van 't heele figuurschilderen, hangt verbazend samen juist met het modeleerend teekenen direct met 't penseel, het glad anders opvatten dan Bouguereau en anderen, die interieur modelé mankeeren, *plat* zijn vergeleken bij Géricault en Delacroix, en niet buiten de verf zijn.
Bij welke laatsten — Géricault etc. de figuren ruggen hebben ook als men ze van voren ziet, lucht om de figuren heen — *buiten de verf*. Het is om dat te zoeken — waar ik noch met Verlat noch met Vinck over zou willen praten zelfs — dat ik werk, er is geen nood dat *zij* me dat zouden wijzen, want hun beider fout zit

in de kleur, die zooals ge weet bij beiden niet het echte is. Het is curieus dat als ik mijn studie vergelijk bij die van de andere lui, het bijna niets er mee gemeen heeft.
De hunne hebben *dezelfde kleur als het vleesch* zoo ongeveer, en doen dus van dichtbij gezien heel precies — maar gaat men wat achteruit wordt het pijnlijk en plat om te zien — al dat rose en fijn geel enz. enz., zacht op zichzelf geeft een hard effet produit. Zooals ik het doe, is het van dichtbij groenachtig ros, geelgrijs, wit, zwart, en veel neutraal, en meest kleuren die men niet noemen kan. Maar 't wordt juist buiten de verf, als men wat achteruit gaat, en dan is er lucht om heen en een zeker golvend licht valt er op. Tevens daarin spreekt het minste tikje kleur waar men eventueel mee glaceere.
Maar wat er aan mankeert is oefening, ik moet er een 50 zoo schilderen, ik geloof dat ik dan *iets* hebben zal. Het *er op zetten van de verf* is nu wat al te *moeielijk* gedaan, omdat ik er de routine nog niet genoeg van heb, te lang zoeken moet, het dood werk. Maar dit is een kwestie van een tijd van doorschilderen, zoodat de toets in eens raak wordt, naarmate men het meer in 't hoofd heeft.
Er zijn eenige lui die mijn teekeningen hebben gezien; een is direct begonnen, om naar aanleiding van mijn boerenfiguren, op de naaktklas het model te teekenen met een krachtiger modelé, de schaduwen stevig aanzettende. Hij heeft mij die teekening laten zien, en we hebben er over gepraat, het was vol leven en het was de mooiste teekening geworden, die ik van de lui hier zag. Weet ge nu hoe men daar over denkt? De leeraar Sibert liet hem opzettelijk bij zich komen, en zeide dat als hij nog eens op die manier het durfde te doen, het zou beschouwd worden als hield hij den leeraar voor den gek. En ik zeg u, het was de eenige teekening die grassement fait was, Tassaert of Gavarni-achtig. Dus ge ziet hoe het gaat. Maar dat is niet erg echter, en men moet er ook niet boos om worden, en zich dom houden net alsof men het heel graag zou afleeren, die slechte manier, maar ongelukkig er telkens in terugvalt. De figuren die ze teekenen zijn zoo goed als altijd topzwaar en tuimelen voorover hals over kop, geen een die op zijn voeten *staat*.
En dat *staan* dat moet juist *al in het eerste schema zitten*.
Enfin, ik blijf erg in mijn schik naar hier gegaan te zijn, hoe het ook ga of hoe het ook uitvalle, of ik goede of slechte

vrienden met Verlat worde. Ik vind hier de wrijving van gedachten die ik zoek, ik krijg een frisch oog op mijn eigen werk, kan beter oordeelen waar de zwakke punten zitten en zoodoende vorderen om die te verbeteren.
Wat ik U zeer dringend verzoek in het belang juist van het goed terecht komen van de dingen, is noch uw geduld, noch uw opgewektheid vooral, te verliezen. Want wij zouden onze eigen glazen ingooien, indien de moed ons ontzonk op het moment dat juist er zich toe prêteert om ons een zekeren invloed te geven, als wij toonen dat wij weten wat we willen, en iets durven en weten vol te houden.
En wat het geld betreft, dan wanneer ik op een atelier werk, en dus de onkosten van model voor een goed deel vervallen, dan is frs 150 zeker ook dan niet veel, want het schilderen is zeer duur, maar het *kan*, mits men zelfs op eten etc. bezuinigen.
Moet er model af, dan is het gedecideerd *niet te doen* van frs 150 en verliest men tijd etc.
Het is dus tevens 't goedkoopst op een atelier te blijven, want voor meer doorwerkte naaktstudies vooral, is het niet te doen 't model zelf te bekostigen.
Onmogelijk acht ik het niet dat op den duur, vooral als onwillekeurig andere lui krachtiger schaduwen gingen aanzetten, dat dan òf Verlat òf een ander een standje met mij zal *zoeken*, ook als ik systematisch het ontwijk. Wat ik systematisch doen zal, omdat het in mijn voordeel is er wat te blijven.
Enfin, ik ben nieuwsgierig hoe het zal gaan met uwe woning. Wat echter mij betreft, indien ik er kom vind ik het volkomen goed ergens achteraf (Montmartre) een goedkoop kamertje te nemen of een mansarde in een hotel. Maar dit is betrekkelijk bijzaak, en wij zijn zoover nog niet, laat ons eerst hier wat blijven, en daarna, wie dan leeft wie dan zorgt. 31 Maart eindigt de wintercursus. Gegroet,

t. à t. Vincent.

448

Waarde Theo, (Februari.)
Dank voor uw brief en het ingeslotene. Het is iets dat mij fameus veel pleizier doet, dat gij het plan van bij Cormon te gaan nu ook zelf voorstelt.
Laat mij U zeggen, hoe 't mij hier nog verder is gegaan.

De schildercursus is verleden week geëindigd, daar er voor het eind van den cursus nog concours is voor degenen, die den cursus hebben doorgemaakt, waar ik niet toe hoor dus.
Nu ben ik ook overdag aan het teekenen dus, en de leeraar van daar, die tegenwoordig portretten maakt en ze duur betaald krijgt, heeft nog herhaaldelijk gevraagd of ik dan vroeger nooit antiek geteekend had en of ik mijzelven teekenen geleerd had.
En concludeerde: ,,je vois que vous avez beaucoup travaillé'' en ,,vous ne serez pas long à faire du progrès, vous y gagneriez beaucoup — il faut un an, mais qu'est-ce que ça fait?''
Nu er zit er een van mijn leeftijd naast me, tot wien hij dat *niet* zegt, en die heeft ook lang geschilderd, die zit 3 *jaar* antiek te teekenen.
Zij teekenen nu *in den regel* zonder fond daar, en speciaal dien heer in kwestie is 't absoluut verboden. Dit geeft gruwelijk droge teekeningen.
Nu zei Sibert, dat is de naam van den leeraar — die ook de naaktklas dirigeert: ,,quant à vous, vous dessinerez comme il vous plaira, puisque je vois que vous prenez le dessin au sérieux, quant aux autres, en général je ne leur permets pas de faire un fond, parce qu'alors ils escamottent le dessin des formes, tandis que sur fond blanc ils sont bien obligés de les faire, c'est donc un camisole de force''.
Dan zeide hij ook, dat Verlat hem gezegd had dat er goeds in mijn werk was, wat Verlat tegen mij niet zeide.
Het was juist na het ontvangen van uw brief dat Sibert de teekeningen kwam nazien, (de mijne was een kop van de Niobé en een hand die van Michel Ange kon wezen, de hand had ik in een paar uur gedaan, en die juist vond hij goed.) Nu sprak ik hem er over dat ik er over dacht naar Cormon te gaan, toen zei hij: ,,vous ferez comme vous voudrez, mais je vous dis que Verlat en a formé plusieurs de forts et nous y tenons de former des élèves qui nous fassent honneur — et je vous engage bien fortement de rester.''
Dit is nu bijna een mooie belofte van dat zij de réussite garandeeren en wat moet ik doen? Van den anderen kant heb ik verder met b.v. die Engelsche lui, die in Parijs zijn geweest, kennis gemaakt, en van hun ondervindingen gehoord. Een is bij Gérôme geweest, een bij Cabanel, etc.
Zij zeggen dat men te Parijs betrekkelijk vrijer is, en dat men

zelf b.v. kan kiezen wat men wil maken, meer dan hier, maar dat de correctie onverschillig is.
Weet gij wat ik denk — dit — te Parijs zou ik zeker *meer* werken dan hier, b.v. een teekening op een dag of in iedere twee dagen. En wij kennen of liever gij kent goede lui genoeg, die ons niet weigeren zullen ze na te kijken en wenken nog te geven.
Dus we zijn eigenlijk in alle geval op een spoor, hetzij ik hier bleef nog een tijd, 't zij ik naar U toe kwam.
Cormon zou zeer waarschijnlijk 't zelfde zeggen als Verlat overigens. Want juist omdat ik nu in de gelegenheid ben om met verscheiden lui over mijn teekeningen te spreken, *voel ik zelf mijn fout*, en dat is veel gewonnen om ze te boven te komen.
Goeden moed in alle geval. Maar gij moet nu eens een keer meer schrijven, en wij moeten zien het hem intelligent te lappen. Cormon laat, hoorde ik, 4 uur 's morgens werken, dan kan men 's avonds naar de Louvre of naar de Ecole des Beaux-Arts of naar een ander atelier waar geteekend wordt, gaan werken. Wat de portretten betreft, veel tijd schiet er zeker niet voor over, als ik alles geregeld bijhouden wil. En zoo is 't hier ook.
Er is mij echter verschrikkelijk in 't oog gevallen dat er nog andere dingen zijn, die ik absoluut noodzakelijk moet veranderen. Als ik mezelf vergelijk bij de andere lui, heb ik veel te veel iets stijfs, alsof ik 10 *jaar cellulair* had gezeten. En dat is een kwestie waar de oorzaak van zit juist in de daadzaak dat een jaar of 10 ik het èn moeielijk èn onrustig gehad heb, en zorg en verdriet en geen vrienden.
Dat zal echter veranderen juist naarmate mijn werk beter wordt en men iets kan en iets weet. Wat, zeg ik, we op 't spoor zijn om goed solide te krijgen. Twijfel er echter niet aan, de weg om te slagen is moed houden en geduld, en stevig doorwerken.
En in het uiterlijke is het zaak dat ik me wat opknap.
Gij zult zeggen, dat het met de kunst niets te maken heeft misschien, en misschien zult ge me ook gelijk geven!
Ik ben doende om b.v. mijn gebit weer in orde te brengen. Ik heb niet minder dan 10 tanden, die òf weg zijn òf weg gaan. En dat is te veel en te hinderlijk, en tevens geeft het mij een air van over de 40 jaar, wat me teveel nadeel doet.
Dat heb ik dus besloten te laten oplappen.
Het is een kwestie, die mij frs 100 kosten zal, maar het kan nu terwijl ik teeken beter dan op een ander moment, en ik heb

mij de kwade tanden laten afknippen, en de helft zooeven vooruit betaald. Tevens is mij toen gezegd dat ik mijn maag moet soigneeren, want dat die niet in orde is. Dat is er, juist terwijl ik hier ben, lang niet beter op geworden.

Maar als men weet waar de fout zit is iets, en met wat energie is er veel aan te doen.

Het is niet amusant, maar wat moet dat moet, en men moet zien te blijven leven en wat kracht zien te houden, wil men schilderijen maken. Ik heb gedacht dat mijn tanden slecht waren om een andere oorzaak, en ik wist niet dat ik dermate mijn maag had gedeterioreerd. Dit is stom als ge wilt, maar men moet soms tusschen twee kwaden kiezen, en zit vast of aan den eenen of aan den anderen kant.

Het was de laatste maand dat ik veel last er van gehad heb; ik begon ook gedurig te hoesten, grijs op te geven, etc., zoodat ik ongerust werd. Maar wij zullen zien het te redresseeren. Ge begrijpt dat ik niet beter ben dan een ander, in zoover dat als ik te veel en te ver de dingen liet verloopen, ik net als *zooveel* andere schilders (*zooveel* als men 't nagaat) creveeren zou of nog erger — dol of suf worden.

Dit is eenmaal zoo, en de kwestie is er tusschen door te zeilen tusschen de diverse klippen, en ook al loopt men averij op, toch 't schip boven water zien te houden.

Ik weet dat Delacroix zeide, dat hij 't schilderen vond: „lorsqu'il n'avait plus ni dents ni souffle". Maar ik weet ook, dat van dat moment af hij zich gesoigneerd heeft. En dat hij, zonder zijn maitres, 10 jaar of nog meer vroeger gecreveerd ware.

Neem mij dus de uitgaaf niet al te kwalijk, ik zal wel zien te bezuinigen, maar het liep te erg en ik moest er wat aan doen.

Wat betreft, wat gij over thuis schrijft, ik zal dienaangaande doen, wat gij 't beste vindt.*)

Ik kan *desnoods* hier weg wanneer ik wil.

Laat ons zeggen eerste dagen Maart. Maar — laat ons nagaan of de hulp die zij eventueel aan me zouden hebben, al dan niet de heen en terugreis waard is, want ik vind ook goed om hier te blijven zonder terug te gaan, en dan van hier naar Cormon wanneer ge wilt.

*) Er is hier sprake van de verhuizing der familie uit de pastorie te Nuenen naar Breda, waar hun moeder ging wonen. Theo wenschte wel, dat Vincent zou helpen bij die verhuizing.

De reis is niet zoo heel min, als ik reken dat de bagage mij duurder kost dan mijn eigen kosten.
Laat ons dus hierover nog eens schrijven. Ik blijf altijd content hier naar toe gegaan te zijn, ik ware anders vast geraakt en nu, ofschoon ik zie er veel bewaren nog zijn, ik heb toch licht gekregen om vooruit te komen. En met er een verblijf te Parijs nog aan vast te knoopen of hier te verlengen, zullen we vaster in onze schoenen staan.
Wat het plan betreft, dat eventueel wij samen zouden wonen en een betrekkelijk goed atelier nemen, waar men desnoods lui kon ontvangen, blijf er over denken en laat mij er ook nog eens over denken.
Ik zie eerst en vooral dat jaar teekenen, waar vrees ik niet aan te tornen valt. Is het niet duur, vindt ge een goede gelegenheid, dan kon 't geen kwaad, maar is het duur zou het voor 't eerste jaar misschien niet de goedkoopste weg zijn, als wij erg in 't nauw zitten wat het geld betreft.
Het jaar teekenen is het critieke punt, daarna zijn we vrijer voor veel dingen, èn voor portretten èn voor schilderijen.
Wij zouden geloof ik, dat op den voorgrond dienen te stellen. Want daaraan is niets te doen — zijn niet èn Delacroix èn Corot èn Millet *juist later ook* veel aan het antiek blijven denken en het blijven bestudeeren?
De lui die het bestudeeren om het *af te roffelen*, zijn natuurlijk glad de plank mis. Het antiek eischt juist veel sereniteit, eischt dat men de natuur reeds kent, eischt zachtheid en geduld. Anders heeft men er niets aan.
En het is wel juist curieus dat van Géricault en Delacroix, dat zij intiemer 't kenden dan b.v. een David en het beter opvatten, zij, die het meest radicaal zich tegen al de akademische routine verzet hebben.
De boeken van Tourguenew ken ik nog niet, ik las echter een tijd terug het leven van T. dat ik heel interessant vond, en hoe hij met Daudet gemeen had de hartstocht om alles naar model te doen, 5 of 6 modellen te resumeeren in een type — zoo ken ik Ohnet ook nog niet, wat ik hoor ook interessant moet wezen.
Ik verbeeld mij meer en meer echter dat l'art pour l'art, werken om te werken, l'énergie pour l'énergie — er après tout bij al de goede lui wel erg bij komt, want men ziet het aan de Goncourts dat

er obstinatie noodig is, want dat de maatschappij er geen dankje voor zal zeggen.
Maar in het schilderen heeft men een zekere rust in de geschiedenis van die schilders juist, die naar iets hoogs streefden quand même.
Israëls zelf b.v., hij was nog onbekend en nog arm tot droog brood toe — toen hij toch nog naar Parijs wilde, al waren de omstandigheden decourageant genoeg.
Niet bij de pakken neer gaan zitten, ook al voelt men zich half creveeren, en al voelt men dat in 't materiëele men het pleizier in het leven wel adieu zeggen mag. Enfin. Ik wou wel ge nu eens een keer meer schreeft, nu wij in besprek zijn over die verandering. Het stichten van een atelier samen is misschien *heel goed*, maar wij moeten het uit kunnen houden en — wij moeten goed weten wat we doen en wat we willen, en beginnen we 't eenmaal, is er een zekere confiance en zoo noodig, après tout overgebleven na heele reeksen van verloren illusies.
En zulk een atelier — men moet het beginnen wetende dat het een gevecht is en dat de meeste lui glad onverschillig zijn, men zou het dus moeten beginnen zich een zekere kracht voelende en — *om iets te zijn in zijn tijd*, om *actief* te zijn — om *als* men creveert, te kunnen denken ik ga naar toe, waar de lui die gedurfd hebben naar toe gegaan zijn. Enfin we zullen zien, t. à t. met een handdruk,

Vincent.

Die impressie die ik van mezelf onwillekeurig krijg als ik me vergelijk bij anderen, dat ik naast hen er uit zie net alsof ik 10 jaar cellulair heb gezeten, is niet overdreven: alleen om het te veranderen, en het zal veranderen, moet ik niet weer uit de kunstwereld te ver uitgaan vooreerst, maar voorloopig nog doorzetten met op een atelier of akademie te blijven. En dan zal 't verdwijnen.

449

Waarde Theo,
Ik heb U eergisteren reeds geschreven, dat aan den eenen kant ik bij lange na niet wel was, maar dat van den anderen kant ik toch licht meende te zien.
Nog meer categorisch moet ik tot mijn spijt U echter melden, dat zeer gedecideerd ik letterlijk uitgeput en overwerkt ben. Als

ge nagaat dat ik 1 Mei in mijn eigen atelier ging wonen (in Nuenen), is het sedert misschien een keer of 6 of 7 geweest tot nu toe, dat ik er mijn middageten heb afgenomen. Ik wil niet, om goede reden, dat gij aan Moe zegt dat ik niet wel ben, want zij zou er mogelijk over nadenken dat het niet aardig was, dat gebeurde wat gebeurde, n.l. dat ik er niet bleef, juist om deze gevolgen. Ik zal er niets van zeggen, zeg gij ook niets.
Maar ik heb *toen* geleefd en sedert *hier*, niet hebbende voor mijn eten, omdat het werk me te veel kost, en ik heb er te veel op gesteund dat ik het zoo wel uit zou houden.
Hetgeen de dokter mij zegt is *dat ik absoluut sterker moet leven*, en dat ik totdat ik sterker ben, mij moet ontzien met mijn werk. Het is een verzwakking van *alles.*
Nu heb ik het erger gemaakt door veel rooken, waar ik juist te meer aan deed, omdat men zoodoende van zijn leege maag geen last heeft.
Enfin men zegt manger de la vache enragée, het is dat waar ik mijn part van heb.
Want het is niet alleen het eten, het is tevens al de zorg en verdriet die men heeft.
Ge weet dat door een en ander die tijd in Nuenen lang niet zonder zorg voor me was. Verder hier, ik ben heel blij hierheen gegaan te zijn, maar het is ook een moeielijke tijd geweest toch.
Wat we moeten doen en waar het hem grootendeels schort, is dit. Zelf de modellen betalen is te zwaar, men moet zoolang men geen geld genoeg heeft, zich bedienen van de gelegenheden op de ateliers zooals Verlat, zooals Cormon. En men moet in de artiesten-wereld zijn, en verder werken op clubs, waar men samen de modellen betaalt.
Nu is het zoo dat ik niet vroeger hier op heb gedacht, of althans het niet gedaan, maar ik wou nu wel dat ik een jaar vroeger er mede was begonnen. Kon het nu dat wij verder er iets op vonden om in dezelfde stad te wonen, het ware zeker verreweg het beste, althans voorloopig.
Alleen naarmate ik er over denk verbeeld ik mij meer en meer, dat het misschien beter is, het *eerste jaar* niet veel aan een atelier te besteden, omdat ik dat eerste jaar grootendeels zal moeten teekenen.
Want van Cormon gesproken, ik stel mij voor hij me ongeveer 't zelfde zou zeggen wat Verlat zegt, dat ik naakt of antiek moet

teekenen een jaartje, juist omdat ik altijd naar 't leven heb geteekend.
Deze eisch is ook niet hard, want ik zeg U dat er hier zijn die al 3 *jaar* er op zitten, en er nog niet af mogen, die ook schilderen. In dat jaar moet ik èn 't mannen- èn 't vrouwenfiguur, èn in detail èn als ensemble repeteeren en dan zal ik het als 't ware van buiten kennen.
Het teekenen op zichzelf, technisch, is mij makkelijk genoeg, ik begin het te doen zooals men schrijft, met 't zelfde gemak. Maar juist op die hoogte wordt het interessanter als men met de handigheid die men langzamerhand krijgt, *niet* tevreden is maar goed degelijk zoekt naar oorspronkelijkheid en breedheid van opvatting — het teekenen der massa's inplaats van contours, het solide modeleeren. En als nu lui zooals laat ons zeggen Verlat of Cormon, dat eischen van iemand, verzeker ik U dit geen slecht teeken is. Want er zijn er genoeg, die Verlat eenvoudig maar laat scharrelen, omdat het de lui voor 't hoogere figuur toch niet zijn. Gij spreekt over de knappe lui op dat atelier Cormon — juist omdat ik verdomd graag ermee mee wou doen, stel ik mezelf uit eigen overtuiging reeds van te voren dien eisch, van te Parijs althans een jaar grootendeels aan teekenen te besteden van naakt en antiek. Laat ons overigens doen wat de hand vindt om te doen van schilderen, als ons een effect buiten treft of we eens een mooi model hebben, etc. En meen niet dat dit de *lange* weg is, want het is een *korte*. Wie uit 't hoofd zijn figuurtje kan maken, is veel productiever dan wie dat niet kan. En door die moeite me te geven van dat jaar teekenen, zult ge eens zien hoe productief we worden.
En meen ook niet, dat de jaren dat ik buiten werkte, weg zijn. Want het is juist een ding, dat degenen die nooit ergens anders dan op akademies en ateliers zijn, mankeert — de blik op de werkelijkheid waar ze in zijn, en het motieven kunnen vinden. Enfin. Ware het nu niet verstandig, als we het eerste *half* jaar *althans* het huren van een atelier nog daar lieten, juist omdat het op 't geld zoo aankomt.
Maar anders heb ik er veel, zeer veel sympathie voor een atelier te stichten. Zelfs zoo, dat desnoods men zich combineerde met andere schilders, om samen modellen te nemen. Hoe meer energie hoe beter. En in een duren tijd moet men juist het in de vriendschap zoeken en in het samen werken.
Maar Theo het is nu bedonderd van die ongesteldheid; het spijt

me gruwelijk, *maar ik heb toch goeden moed*. Het zal zich redresseeren.
Ge begrijpt dat als ik uitstelde er tegen te reageeren, het al erger en erger zou zijn geworden.
Wat ik echter denk is dit: Men moet niet denken, dat de lui wier gestel geabimeerd is, heel of half, voor 't schilderen niet deugen. Het is wenschelijk men 60 jaar althans hale en noodig men 50 jaar hale, als men omstreeks zijn 30ste begint.
Maar men hoeft volstrekt niet volmaakt gezond te zijn, men mag van alles mankeeren.
Het werk lijdt er niet altijd onder, integendeel, de zenuwachtige lui zijn gevoeliger en fijner.
Maar Theo juist omdat het voor mij zich zoo beslist dat er aan de gezondheid nogal wat te kort komt, ik ben besloten mij toe te leggen juist op 't hoogere figuur en mij te zoeken te verfijnen. Het is mij betrekkelijk zoo onverwacht op 't lijf gevallen, ik voelde mij wel slap en koortsachtig, maar ik ging toch door.
Alleen het begon mij te verontrusten dat telkens en telkens er een tand afbrak. En dat ik er slechter en slechter ging uitzien. Enfin wij zullen er ons zien uit te helpen.
Ik geloof dat het herstellen van de tanden op zichzelf al helpen zal, omdat meestal pijn in den mond hebbende, ik mijn eten maar zoo gauw mogelijk doorslikte.
En het zal me ook ietwat althans helpen voor mijn uiterlijk misschien.
Wat deze maand betreft, ik heb mijn kamer vooruit betaald (frs 25), voor mijn eten frs 30 vooruit, en frs 50 aan den dentist, verder een visite aan den dokter en nog teekengerei, resteert frs 6.
Nu is het de kwestie deze maand *niet* ziek te worden, wat niet makkelijk op te lossen is, en wat best wel zou kunnen gebeuren. Maar wij willen toch zien, ik geloof steeds dat ik een zekere taaiheid met de boeren gemeen heb, die ook niet veel bijzonders eten en toch blijven leven en doorwerken.
Maak U er ook niet buitengewoon bezorgd over. Kunt gij nog wat bij sturen, goed, maar kan het niet dan blijf ik het kalm afwachten hoe het gaat.
Wat mij niet bevalt is dat ik koorstachtig ben en ik redeneer er zoo over, dat al moge ik verzwakt zijn, ik heb toch een zekere zorg gehad om geen ongezond voedsel te gebruiken. Overspan-

ning is ook niet overmatig — omdat ik met opgewektheid hier ben steeds onder alles door, dus het is doordat ik zwak ben dat het me overspant. *Mij dunkt het moet losloopen.* Ge begrijpt dat echter *als* het erger werd, en een *kwaadaardigen* keer nam, men een typhus of typheuse koortsen althans zou kunnen door te maken hebben. En eigenlijk zijn de *eenige* reden waarom ik dat niet zeker verwacht, deze: 1^{e}. dat ik veel buitenlucht heb gehad, en 2^{e}. dat zooals ik zeg, ook als ik me blijkbaar niet krachtig genoeg heb gevoed, ik toch juist voorzichtigheidshalve het met heel eenvoudig voedsel heb gedaan, inplaats van de vuiligheden der mindere restauraties, en 3^{e}. dat ik een zekere kalmte en sereniteit heb tegen de dingen in.
We moeten dus afwachten verder. Maak U er niet ongerust over want ik ben 't zelf niet eens, ik blijf daarbij dat, stel ik kreeg eens koorts, ik te eenvoudig heb geleefd en me gevoed, dan dat het erg kwaadaardig kan worden zoo heel licht. De dingen komen après tout toch niet vanzelf en alles heeft zijn reden.
Schrijf mij echter eens spoedig, want ik heb daar wel behoefte aan. Wat het naar Nuenen gaan betreft ook, wil ik wel weten wat ge 't best zoudt vinden.
Maar *noodig* ben ik er niet, want iemand als de tuinman Rijke b.v. kan minstens even goed als ik het beredderen, wat er van inpakken of verzenden te doen zal zijn.
Tegen Maart echter, als 't ergens goed voor mocht wezen, ben ik desnoods klaar.
Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

450

Waarde Theo,
Uw brief en ingesloten frs 25 heb ik ontvangen en ik bedank U wel voor beide. Zeer verheugt het mij dat gij naar het plan van mijn naar Parijs komen ooren hebt. Ik geloof ik er door vorderen zal en tevens, dat ging ik niet, ik licht in een gâchis zou raken, in een zelfden kring te veel blijven rondvaren, dezelfde fouten houden. Verder, voor U het thuiskomen in een atelier, geloof ik niet dat U kwaad zal doen. Overigens ik moet U 't zelfde zeggen van mijzelf, wat gij schrijft van Uzelf, *ik zal u tegenvallen.*
En toch is het de manier zich te vereenigen. En toch kan er veel beter elkaar verstaan uit volgen.

Nu wat zal ik U zeggen over mijn gezondheid. Ik blijf gelooven, dat ik kans heb om bepaald ziek zijn te ontwijken, toch ik zal tijd noodig hebben om mij te redresseeren. Ik heb nu nog twee tanden bovendien te laten plombeeren, dan is mijn bovenkaak, die 't meest geabimeerd was, weer in orde. Ik moet er nog 10 francs op betalen, en dan nog 40 francs om ook de onderste helft in orde te krijgen.
Eenige jaren van die bewuste 10 jaar cellulair, die ik 't voorkomen heb doorgemaakt te hebben, zullen hierdoor verdwijnen. Omdat een slecht gebit, dat men tegenwoordig zoo zelden meer ziet, waar 't zoo makkelijk is 't te laten restaureeren, iets ineengezakts aan een physionomie geeft.
Enfin, verder ook met hetzelfde te gebruiken, kan men beter verteren wanneer men goed kauwen kan natuurlijk, en zoo zal mijn maag eer kans hebben terecht te komen.
Ik merk het echter terdeeg dat ik op zeer laag water ben geraakt, en zooals gij het zelf schrijft, door het te verwaarloozen kon er van alles dat nog erger is, uit voortkomen. We willen echter zien het in orde te krijgen.
Ik heb eens een paar dagen niet gewerkt, ben een keer of wat 's avond vroeg naar bed gegaan, (anders was het door 't teekenen op de club telkens 1 of 2 uur). En ik voel dat het mij calmeert. Verder heb ik een briefje van Moe gehad, die schrijft ze met Maart gaan inpakken.
Verder daar gij spreekt van dat ge huur hebt tot en met Juni, welnu misschien is het dan après tout 't beste dat ik van Maart te beginnen nog terugkeer naar Nuenen, alleen, als ik er tegenwerking en standjes ondervind als vóór mijn vertrek, zou ik mijn tijd er verliezen, en dus al was 't voor die paar maanden maar toch nog veranderen, daar ik nog wat nieuws van buiten klaar wil hebben om mee naar Parijs te brengen.
Die Sibert, de leeraar van het antiek, die eerst tegen mij sprak zooals ik U schreef, heeft vandaag een standje bepaald *gezocht* met mij, dat misschien ten doel had om mij weg te krijgen, wat niet door is gegaan, in zoover dat ik zeide: ,,Pourquoi cherchez-vous dispute avec moi, je ne veux pas me disputer, et en tout cas je n'y tiens aucunement à vous contredire, seulement vous me cherchez dispute exprès.''
Hij was hier blijkbaar niet op verdacht, en kon niet veel er tegen

zeggen nu deze keer, maar de volgende keer kan hij natuurlijk iets uitlokken.
De kwestie, die er achter zit is, dat de lui op de klas over dingen in mijn werk onder elkaar praten, en ik niet tegen Sibert, maar wel buiten de klas tot zekere lui gezegd heb, dat hun teekeningen glad verkeerd waren.
Denk er eens over dat als ik naar Cormon ging en hetzij met den meester hetzij met de leerlingen, vroeger of later moeite kreeg, *ik mij dit niet zou aantrekken.* Desnoods al had ik geen meester, zou ik alleen ook die kursus van antiek kunnen doormaken door in de Louvre te gaan teekenen of zoo. En dus als het moest, zou ik dat doen, ofschoon veel liever ik correctie had, zoolang het geen *opzettelijk treiteren* wordt — die correctie, zonder dat men er andere aanleiding toe geeft, dan een zekere eigenaardigheid in zijn manier van werken te hebben, die anders is dan de anderen.
Als hij me weer begint zal ik hardop in de klas zeggen: ,,je veux bien faire mécaniquement tout ce que vous me direz de faire, parce que j'y tiens à vous rendre ce qui vous revient à la rigueur, si vous y tenez, mais pour ce qui est de me mécaniser comme vous mécanisez les autres, cela n'a, je vous assure, pas la moindre prise sur moi.
Vous avez du reste commencé à me dire tout autre chose, c'est à dire que vous m'avez dit: prenez vous-y, comme vous voudrez.''
De kwestie waarom ik antiek teeken., *ne pas prendre par le contour mais prendre par les milieux* — ik heb 't nog niet, maar ik voel het meer en meer en, ik ga er zeker op door, het is te interessant. Ik wou wel dat wij samen eens eenige dagen in de Louvre waren en het er eens over hebben konden. Ik geloof dat het U interesseeren zou.
Ik heb U gestuurd vanmorgen Chérie, vooral ook om de voorrede, die U zeker treffen zal.
En ik wou wel dat aan 't eind van ons leven wij ook ergens samen konden wandelen en, terugziende, zeggen: wij hebben *dit* gedaan et *d'un*, *dat* et de *deux*, *dat* et *de trois!*
En als we willen en durven — zal er dan iets te bepraten zijn? Wij kunnen twee dingen zoeken — iets goeds zelf te maken — hetgeen we van anderen mooi vinden verzamelen en er mee handelen. Maar *beiden* moeten we wat *sterker leven*, en een stap om sterker te worden is misschien juist dat zich vereenigen.

Laat ik nu echter over een teere kwestie mogen spreken, als ik U onaangename dingen heb gezegd juist ook over onze opvoeding en ons thuis, is zulks geweest omdat voor het elkaar vinden en begrijpen in zaken en in samenwerken, wij op een terrein ons bevinden waar critiek zijn *moet*.
Nu kan ik mij goed begrijpen, dat men hartstochtelijk van iets of iemand houde, waar men niets aan doen kan.
Goed, daar kom ik niet in, maar wel in zoover het fataal scheiding tusschen ons kan maken, waar vereeniging noodig is.
En onze opvoeding, etc., zullen niet blijken zoo goed te zijn, dat wij er veel illusies over zullen houden, ziedaar — en wij waren misschien met een andere opvoeding gelukkiger geweest.
Maar als wij ons houden aan het positieve van te willen produceeren en *iets zijn*, dan kunnen wij zonder ons driftig te maken, faits accomplis als zoodanig bepraten waar 't onvermijdelijk is, ook waar zij soms of de Goupils of de familie wel eens mochten raken of direkt aangaan. En overigens zijn die kwesties entre nous, voor 't verstaan der toestanden en niet uit rancune.
Maar als wij iets ondernemen, zal het voor beiden van ons geen onverschillige zaak zijn ons te versterken wat de gezondheid betreft, omdat wij tijd van leven noodig hebben, een jaar of 25 of 30 van aanhoudend werken.
Er is zooveel interessants in den tijd van tegenwoordig, als men denkt hoezeer het mogelijk is dat wij 't begin van 't eind van een maatschappij misschien nog wel zien zullen.
En evenals er in den herfst of in een zonsondergang een oneindige poëzie ligt, en men dan zoo zeer ziet er mysterieus streven in de natuur is, zoo ook nu. En wat de kunst betreft, decadence als men wil, na Delacroix, Corot, Millet, Dupré, Troyon, Breton, Rousseau en Daubigny, que soit, maar een decadence zóó vol van charme, dat waarlijk er nog enorm, enorm veel moois te wachten is en dagelijks gemaakt wordt.
Ik ben verbazend verlangend naar de Louvre, Luxembourg, enz. waar alles mij zoo nieuw zal zijn.
Jammer zal ik 't mijn leven lang blijven vinden, dat ik de Cent chefs-d'oeuvre, de expositie Delacroix en de expositie Meissonnier niet heb gezien. Maar er is nog veel aan te doen.
Het is waar, dat ik hier b.v. te gauw vooruit willende, juist misschien minder vorderde, maar wat wilt gij, mijn gezondheid zit

er ook achter, en als ik die terugkrijg zooals ik hoop, dan zal het minder tevergeefs zijn dat ik moeite doe.
Ik heb het immers wel, dat als men er permissie voor vraagt, men antiek mag gaan teekenen in de Louvre, ook al is men niet op de Ecole des Beaux-Arts? Het zou me niet verwonderen, dat eenmaal het idee van samenwonen er zijnde, gij het meer en meer zonderling zult gaan vinden, dat wij zoo verbazend weinig samen zijn geweest, als ge wilt volle 10 jaar lang.
Enfin, laat dat nu aan een eind zijn en niet weer beginnen, hoop ik van harte.
Hetgeen gij zegt over de woning is misschien wel wat duur. Ik bedoel, al moest het wat minder, ware mij net zoo lief.
Ik ben nieuwsgierig hoe het mij zou gaan die eenige maanden te Nuenen.
Daar ik er eenige meubels heb, daar verder het er mooi is en ik de streek wat ken, kon ik er een pied-à-terre houden desnoods in een herberg, waar ik die meubels deponeerde, ware wel goed, daar zij anders weg zijn, en het kan nog zoo te pas komen.
Er is soms 't meest te doen door terug te komen op oude plekken.
Ik moet deze eindigen, daar ik nog naar de club ga.
Blijf er over denken hoe wij 't best handelen.
Gegroet,

t. à t. Vincent.

451

Waarde Theo,
Ik moet wel een keer meer schrijven, want hoe eer wij vierkant een besluit kunnen nemen hoe beter. Wat atelier betreft, indien we konden vinden in één zelfde huis een kamer met een alkoof en bovendien een mansarde of een hoek zolder, dan kondt gij dat appartement van kamer en alkoof hebben, en wij konden het zoo gezellig maken als maar mogelijk is. En gedurende den dag kon de kamer dienen voor atelier, en voor diverse minder oogelijk gereedschap of voor vuil werk kon de mansarde dienen, en tevens kon ik daar slapen, en gij in de alkoof van 't atelier.
Zulk eene schikking of soortgelijke ware voor 't eerste jaar volkomen voldoende, dunkt mij. Wat ik niet zeker weet, is of wij persoonlijk accordeeren zullen, ofschoon ik er niet aan wanhoop, maar het zal voor U veel gezelliger thuis komen zijn in een werkplaats dan in een gewone kamer, die altijd iets lugubers heeft.

En dat lugubere is het, dat onze ergste vijand is. Als de dokter tot mij zegt, dat ik sterker moet leven physiek, wel, wie weet of gij bij een soortgelijken maatregel U ook niet wel zoudt bevinden. Want gij zijt ook noch gelukkig, noch genoeg en train; laat ons de dingen maar gerust bij zijn naam noemen, ge hebt te veel zorg en te weinig voorspoed.
Maar het kan misschien aan onze politiek liggen, dat wij te veel ieder op zichzelf staan, en de krachten en ressources te veel verdeeld, en in dien vorm onvoldoende. Dus, l'union fait la force, ware zeker veel beter.
Er moet dus meer leven komen, dunkt mij, en wij moeten over boord gooien allerlei twijfel en een zeker gebrek aan vertrouwen. Wilt gij een *reden* hebben, waarop men zich gronden kan om zijn sereniteit te bewaren, ook dan wanneer men alleen staat en niet begrepen wordt, en een streep door de rekening van zijn materiëel geluk heeft gekregen?
Dit is er dan nog, *geloof;* men voelt instinktmatig dat er enorm veel verandert en alles veranderen zal.
Wij zijn in 't laatste 4e part van een eeuw, die eindigen zal weer met een kolossale revolutie.
Maar stel, wij zien beiden nog 't begin daarvan in 't eind van ons leven. Zeker zullen we *niet* beleven de betere tijden van heldere lucht en verfrissching van de heele maatschappij na die groote stormen.
Toch is het iets, niet de dupe te zijn van het valsche van zijn tijd, in zoover niet dat men het ongezond dompige en gedrukte van de uren, die het onweer voorafgaan, er in speurt.
En zegt: wij zijn in de benauwdheid, maar de volgende geslachten zullen vrijer ademen kunnen.
Een Zola en de Goncourts, zij gelooven erin met het leuke van groote kinderen. Zij de meest rigoureuse analysten, wier diagnose èn zoo brutaal èn zoo juist is.
En juist zij, die gij genoemd hebt, Tourguenew en Daudet, zij werken niet zonder doel of zonder een blik op den overkant.
Alleen, allen, en terecht, vermijden utopies te profeteeren, en zijn pessimisten in zoover, dat als men analyseert, men in de geschiedenis van deze eeuw verschrikkelijk ziet hoe de revoluties avorteeren, al beginnen ze nog zoo nobel.
Ziet ge, maar waar men steun aan heeft, het is als men met zijn

gevoelen en gedachten niet altijd alleen hoeft te loopen, als men met een troep lui samen werkt en denkt.
Dan *kan* men meer tevens, en men is oneindig veel gelukkiger. Nu had ik dat al lang vroeger tusschen ons willen hebben, en ziet ge, ik verbeeld me zoo dat als gij alleen bleeft, gij het land zoudt krijgen, omdat de tijden niet opwekkend zijn, *tenzij men het in zijn werk vinde.*
Ik stuur U die bewuste roman van de Goncourt, *juist om de voorrede* vooral, waarin een résumé staat van hun werken en zoeken. Ge zult zien dat die lui niet precies *gelukkig* zijn geweest, op de zelfde manier als Delacroix van zichzelf zeide: je n'ai pas du tout été heureux dans le sens ou je l'entendais, le désirais autrefois. Welnu, en 't moge spoedig komen of niet, er komt voor U ook nog een moment van *zeker weten,* dat er een streep door de rekening van het materiëele geluk is gehaald, fataal en onherroepelijk. Dat zou ik secuur durven beweren, maar met dit er bij dat ik meen op datzelfde moment er een zekere compensatie zal zijn van zich een werkkracht te voelen.
Hetgeen mij navreert, is de prachtige sereniteit van de groote denkers van tegenwoordig, zooals b.v. die laatste wandeling van de twee de Goncourts, die ge beschreven zult vinden. Zoo waren de laatste dagen van den ouden Tourguenew ook, hij was toen veel met Daudet. Gevoelig, subtiel, intelligent als vrouwen, gevoelig voor hun eigen lijden ook, en steeds nog vol leven en zelfbewustheid, geen onverschillig stoïcisme, geen verachting van 't leven; ik zeg nog eens: die kerels — ze sterven als de vrouwen sterven. Geen idee fixe van God of abstracties, altijd op den beganen grond van 't leven zelf en alleen daàr aan gehecht, nog eens *als de vrouwen,* die veel liefgehad hebben, genavreerd en, zooals Silvestre zegt van Delacroix: ainsi mourut presqu'en souriant.
Intusschen we zijn daar niet aan toe, we zijn integendeel er aan toe om eerst te werken, eerst te leven, dat denkelijk met een streep door de rekening van geluk op de gewone manier.
Maar wat er zij van de toekomst, ge kunt verzekerd zijn dat ik er zeer blij om zal zijn, indien ik een jaartje bij Cormon kon werken, tenzij er voor teekenen beter gelegenheid is in de Ecole des Beaux-Arts of nog andere ateliers, waar ik hier van hoorde.
De antieken zullen ons niet hinderen realist te zijn, allez, integendeel.

Ik verlang ook geducht naar de Fransche schilderijen natuurlijk. A propos, vindt gij dit niet aardig:

Tout le mal est venu de la femme. — Raison
Obscurcie, appétit de lucre, trahison,
Coupes d'or où les vins sont mélangés de lie,
Tout crime, tout mensonge heureux, toute folie
Vient d'elle...... Adorez-la pourtant, puisque les dieux
L'ont faite.. et, c'est encore ce qu'ils ont fait de mieux.

Het werken heeft toch het geheim van een tweede jeugd aan iemand te kunnen geven.
Zeg eens, Carlyle hebt ge daar ooit iets van gelezen? dat is desnoods niet noodig, als men het gezicht ziet van dien kerel, en weet zijn werk zoowat is als Michelet; Whistler en Legros hebben beiden zijn portret gemaakt.
Dat is er ook een die veel durfde, en veel anders inzag dan de rest. Maar hoe meer ik er naga, altijd dezelfde historie, geldgebrek, slechte gezondheid, tegenwerking, alleen staan, enfin van 't begin tot 't eind moeite.
Het stuk van Manz over Paul Baudry was zeer mooi, en eigenaardig vooral vond ik dat: ,,il a travaillé au renouvellement du sourire.''
Zou men van Delacroix kunnen zeggen: ,,il a travaillé aux renouvellement de la passion?'' misschien wel.
Enfin, schrijf eens spoedig in alle geval. Gegroet,

t. à t. Vincent.

452

Waarde Theo,
Ik heb bepaald noodig U te zeggen dat het mij zeer zou geruststellen, indien ge goed wildet vinden, ik desnoods reeds veel vroeger dan in Juni of Juli naar Parijs kwam. Hoe meer ik er over denk, hoe meer mij zulks wenschelijk voorkomt.
Reken dat als alles goed gaat en als ik al dien tijd door goed voedsel, etc., hadde, waar zeker nog al aan haperen zal blijven, reken dat ook in dat geval het een maand of 6 duren zal, eer ik geheel op orde ben.
Maar dat het nog langer zou duren zeker, indien ik in Brabant van Maart tot Juli weer het had als het de laatste maanden is geweest, en het is te voorzien het niet anders zou zijn.
Nu op het oogenblik is het juist door reactie van overspanning,

dat ik me verschrikkelijk slap voel, nog erger zelfs, toch is dat de natuurlijke loop der dingen en niets bijzonders.
Maar waar de kwestie is sterker leven, welnu in Brabant put ik me weer uit met model nemen, dezelfde geschiedenis begint opnieuw, en dat komt me niet voor iets goeds te kunnen zijn. Wij gaan van den weg af zoodoende. Geef mij dus s.v.p. permissie om desnoods vroeger te komen; ja, ik zou zeggen desnoods direkt. Als ik in Parijs een mansarde neem, mijn schilderkist en teekengerei meebreng, dan kan ik wat het werk betreft in eens af doen dat wat 't meest presseert, die studies van antiek, die mij zeker helpen zullen tegen dat ik bij Cormon zou gaan. Ik kan, 't zij in de Louvre, 't zij in de Ecole des Beaux-Arts gaan teekenen. Wij konden dan overigens, voor wij er toe overgaan ons anders te installeeren, zoo veel beter verzinnen en overleggen.
Weet dat desnoods ik het goed vind om de maand Maart naar Nuenen te gaan, en te zien hoe het daar gesteld is, en hoe de menschen zijn, en of ik al dan niet model kan krijgen.
Maar valt zulks niet mee, wat te voorzien is, dan zou ik na Maart direkt naar Parijs kunnen komen en beginnen te teekenen in de Louvre b.v..
Ik heb er zeer over gedacht, over wat gij schreeft van een atelier nemen, maar mij dunkt dat het zoo goed zou zijn als wij het samen zochten, en dat wij, voor wij samen gaan wonen definitief, het een tijd provisoir deden, en ik begon tegen April b.v. een mansarde te huren tot Juni.
Ik ben dan zelf, tegen dat ik bij Cormon ga, wat gewoon aan Parijs weer.
En ik zal zoo denk ik opgewekter blijven.
Ik moet u ook zeggen dat, ofschoon ik er doorga, het mij dikwijls onuitstaanbaar is het vitten van de lui op de akademie, want het heeft zich beslist dat zij hatelijk gebleven zijn. Ik zoek echter systematisch alles te vermijden om te twisten, en ga mijn gang. En hetgeen ik zoek, verbeeld ik me op 't spoor te raken, en misschien zou ik het nog eerder vinden, indien ik geheel op mijn eigen voor de antieken zat. Ik ben toch blij op de akademie gegaan te zijn, juist omdat ik er overvloedig te zien krijg de resultaten van het *prendre par le contour.*
Want dat doen zij systematisch, en daar zoeken zij me chicane over, ,,Faites d'abord un contour, votre contour n'est pas juste, je ne corrigerai pas ça, si vous modelez avant d'avoir sérieusement

arrêté votre contour.'' Ge ziet, alles komt daarop neer. En nu moest ge zien!!! hoe plat, hoe dood en hoe droogklooterig de resultaten van dat systeem zijn: o ik zeg U, ik ben heel blij het eens goed van nabij te zien. David of nog erger, Pieneman in volle fleur. Ik heb zeker wel vijf en twintig maal willen zeggen: votre contour est un truc, etc., maar ik heb het niet de moeite waard geacht te twisten. Toch, ofschoon ik niets zeg, agaceer ik hen en zij mij.
Hiermee hebben we minder echter te maken; de kwestie is door te gaan met degelijk achter een beter systeem van werken te komen. Geduld dus en volhouden.
Zij gaan zoo ver te zeggen: ,,la couleur et le modelé c'est peu de chose, cela s'apprend très vite, c'est le contour qui est l'essentiel et le plus difficile.''
Ge ziet, men kan nieuws leeren op de akademie, ik heb dat vroeger nooit geweten, dat kleur en modelé vanzelf kwam.
Ik heb gisteren juist een teekening klaar gekregen, die ik meegemaakt heb voor het concours van de avondklas. Het is het figuur de Germanicus, dat ge kent. Goed, ik weet zeker dat ik zeker de laatste zal zijn, omdat al de teekeningen der anderen eender zijn, de mijne er glad van afwijkt. Maar die teekening, die de beste zal geacht worden, heb ik zien maken; ik zat er vlak achter, en het is correct, het is al wat ge wilt, maar het is *dood*, en dat zijn al die teekeningen die ik zag.
Genoeg hierover, alleen laat het ons zóó vervelen, dat wij er warm door worden voor iets nobelers. En dat wij voort maken om het te bereiken.
Gijzelf hebt ook sterker leven noodig, en kon het gelukken dat wij ons vereenigden, zouden wij met zijn tweeën meer weten dan ieder voor zich op zichzelf, en meer kunnen.
Zeg mij, hebt gij op gelet op dat fijne woord van Paul Manz: *,,dans la vie les femmes sont peut-être la difficulté suprême'';* het stond in 't artikel over Baudry. Wij zullen daar het onze van ondervinden, nog behalve wat wij reeds mogen ondervonden hebben.
Het trof mij in een hoofdstuk uit L'oeuvre van Zola in de Gil Blas, dat de schilder, Manet natuurlijk, een scène had met een vrouw, die voor hem geposeerd had en toen er voor verkoeld was, o curieus goed beschreven. Wat men op de akademie hier kan leeren ten opzichte van dien is, dan maar geen vrouwen te maken.

Naakt vrouwenmodel gebruiken ze haast niet, althans in de klas geheel niet, bij groote uitzondering apart.
Zelfs in de antiek klas 10 mannenfiguren tegen 1 vrouwenfiguur. Dat is wel makkelijk.
Dat is te Parijs zeker wat beter, en mij komt het voor dat men juist zooveel leert van het steeds vergelijken van mannelijk en vrouwelijk, dat in alles en altijd zoo heel anders is. Het moge ,,difficulté suprême'' zijn, maar wat was de kunst en wat was 't leven zonder dat. Gegroet, schrijf weer eens spoedig hierover, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Dat ik de maand Maart althans ginder te Nuenen zou zijn, zou wezen ter wille van 't verhuizen, en ik dien er nog te zijn voor mezelf terwille van mijn verandering van woonplaats. Doch desnoods wat mij aangaat, ik ware bereid er gansch niet terug te komen.

453

Waarde Theo,
Ik schrijf U dezer dagen dikwijls, en dikwijls hetzelfde, maar zie er een bewijs in dat ik één ding vooral in 't hoofd heb.
De noodzakelijkheid om dien tijd figuurteekenen aan te klampen. Verder, het is egoïst als ge wilt; ik wil mijn gezondheid gerestaureerd hebben. Mijn impressie over den tijd dat ik hier ben geweest, verandert ook niet, betrekkelijk valt het mij zeer tegen wat ik hier heb gemaakt, maar mijn idees zijn er gewijzigd en verfrischt, en dat was het eigenlijk doel, dat ik met het naar hier gaan heb voorgehad. Waar echter wat mijn gezondheid betreft ik gemerkt heb, dat ik er te veel op vertrouwde en dat ofschoon de kern nog goed is, ik maar een ruïne ben van wat ik had kunnen wezen, zoo zou het mij geenszins verwonderen, indien gijzelf ook evenzeer dat sterker leven dat mij werd voorgeschreven, zoo *uitdrukkelijk mogelijk* noodig hadt.
Vergis ik me hierin niet, dan geloof ik zoo dat wij niet te spoedig samen kunnen zijn, en ik blijf bezwaar zien in een verblijf buiten. Want al is er de lucht opwekkend, ik zou er de afleiding en gezelligheid van de stad missen, waar wij indien wij samen waren, nog zooveel meer aan zouden kunnen hebben. En indien wij nu binnenkort veel meer samen waren, zou ik U in dingen teleur-

stellen, ja zeker, maar niet in alle, en niet in manier van kijken geloof ik. Ik wil aan 't begin van ons spreken over een en ander U wel zeggen, dat ik wou wij over niet al te langen tijd beiden op de een of andere wijs eene vrouw voor vast hadden. Omdat zulks hoog tijd wordt, en omdat wij, indien wij daar heel lang mee wachten, er niet beter bij zouden varen.
Toch, dat alles in bedaardheid. Maar het is zoowat het eerste vereischte van sterker leven. En ik noem het, omdat daarin wij een enorme moeielijkheid wellicht zullen te overwinnen hebben. En waar veel van afhangt. En ik breek bij dezen daar 't ijs eens over, wij zullen er altijd op terugkomen moeten.
En in den omgang met vrouwen leert men zoo veel voor de kunst juist. Jammer, dat, met 't geen men gaandeweg leert, men niet gaandeweg jong blijft. Maar ware dat zoo, zou het leven te mooi zijn.
Hebt ge de bewuste inleiding van Chérie van de Goncourt gelezen? De massa werk die die lui afgedaan hebben, is iets kolossaals als men 't nagaat.
Het is zulk een lumineus idee, het gemeenschappelijk werken en denken.
En ik vind dagelijks bewijzen voor de stelling, dat een groote reden van veel misères onder de artisten gelegen is in hun onderlinge verdeeldheid, in het niet samenwerken, in het niet goed zijn voor elkaar, maar valsch. En als wij nu verstandiger werden in dat opzicht, twijfel ik geen oogenblik of binnen een jaar tijd waren we op een beteren weg en gelukkiger.
Het werk wil mij niet erg vlotten, maar ik forceer het ook niet, omdat het me eigenlijk zooveel mogelijk is verboden.
En ik mij wou reserveeren voor dien eersten tijd te Parijs, als die het eerst voor de hand mocht liggen zonder nog een tusschenperiode, tenzij dan van die eene maand. Want ik wou er graag frisch komen.
Het was vandaag Zondag, haast een lentedag, ik heb vanmorgen alleen een groote wandeling gemaakt overal door de stad, in 't park, langs de boulevards. Het was zulk weer, dat buiten denkelijk men voor 't eerst de leeuwrik zal hebben gehoord.
En enfin er was iets van opstanding in de stemming.
Toch wat is alles gedrukt van stemming in de zaken en in de menschen, ik geloof niet dat het overdrijven is als men de diverse grèves etc. van overal donker inziet. Voor latere geslachten zijn

ze zeker niet nutteloos, want *dan* zal 't een gewonnen zaak zijn. Maar voor nu is het natuurlijk voor iedereen die zijn brood moet vinden in zijn werk, donker genoeg, te meer omdat we wel voorzien kunnen, 't van jaar tot jaar al erger en erger zal worden. De werkman tegen den burger is even gemotiveerd als voor honderd jaar de tiers état tegen de twee andere. En 't beste is te zwijgen, want de burgers hebben de fataliteit niet mee, en we zullen er meer van beleven, we zijn nog lange na niet aan 't einde. Zoo, al is 't lente, hoeveel duizenden en duizenden loopen er in desolatie. Ik zie net zoo goed als de beste optimist, de leeuwrik die opstijgt in de lentelucht.
Maar ik zie ook het jonge meisje van 20 jaar pas, dat gezond had kunnen zijn, en de tering onder de leden heeft, en misschien nog voor ze aan een ziekte sterft, in 't water springt.
Als men altijd in gezelschap is, comme il faut, en onder eenigermate gegoede burgers, merkt men dat misschien zoo niet, maar als men zoo als ik, een aantal jaren met de la vache enragée gedineerd heeft, dan is het niet weg te cijferen, dat de groote misère een daadzaak is, die gewicht in de schaal legt.
Genezen moge men niet kunnen, of redden, maar men kan het toch meevoelen en er in deelen. Corot die toch sereniteit had als iemand ze had, die toch waarlijk de lente wel voelde, was hij niet al zijn leven eenvoudig als een werkman, en zoo gevoelig voor al de misères van anderen, en wat mij trof in een levensbeschrijving van hem toen hij al zeer oud was, in '70 en '71 keek hij zeker ook nog in de heldere lucht, maar hij bezocht tevens de ambulances, waar de gekwetsten lagen te creveeren.
Laten illusies weggaan, maar wat *blijft* het sublieme; als men aan alles zou twijfelen, men twijfelt niet aan lui zooals Corot en Millet en Delacroix. En ik vind dat in momenten als men niet meer geeft om de natuur, men nog wel geeft om de menschen. *Kunt* gij mij deze maand nog wat sturen, 't zij veel, 't zij weinig, maar al was het maar vijf francs, laat het dan niet, en kan het niet, dan kan het niet. Ik ben wel erg verlangend om uw beslissing te weten, of desnoods gij goed zoudt vinden ik tegen zoowat 1 April reeds naar Parijs kwam. In elk geval schrijf me daar spoedig over. Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

454 Waarde Theo,

Natuurlijk is al mijn aandacht er op geconcentreerd om te winnen, dat wat ik winnen wil.

Namelijk vrij baan om mijn carrière te maken.

Namelijk er boven op komen in plaats van te vergaan. Ik heb U reeds gezegd dat mijn gestel heel laag staat, en dat ik krachtig zal moeten handelen om dat te redresseeren.

Ik heb U reeds gezegd dat verder voor het eerste jaar er geen reden is om weer naar buiten te gaan werken, dat voor de heele toekomst het oneindig beter is ik antiek en naakt teeken in stad. Moet men al dan niet op zijn qui-vive zijn tegen een algemeene daling en diverse krachs in de prijzen, en dientengevolge eventueelen stilstand van de routine van handelen van de laatste jaren? Ik vraag U echter niet er een ijzeren opinie over te hebben. Ik heb er zelf ook zoo geen.

Men kan niets voorspellen op zoo groot terrein met onfeilbaarheid. Dus liever dat daargelaten. Doch als men van nabij analyseert, ziet men dat de grootste en energiekste lui van de eeuw altijd *tegen den draad* in hebben gewerkt, en het bij hun steeds werken door persoonlijk initiatief was. En in schilderen èn in litteratuur (ik weet van muziek niet af, doch ik houd het er voor dat daar 't zelfde 't geval is geweest). In het klein iets beginnen, volhouden quand même, veel produceeren met een klein kapitaal, karakter hebben in plaats van geld, meer audace dan crediet; ziedaar Millet en Sensier, ziedaar Balzac, Zola, de Goncourt, ziedaar Delacroix. Toch — nu dadelijk een atelier opzetten te Parijs ware misschien niet zoo goed als het eerst te doen *na nog een jaar studie* en van Uzelf en van mij.

Laat mij een jaar teekenen bij Cormon, zie gij in dien tijd de zaken nog eens goed aan en de gelegenheden. En dan geloof ik, kunnen wij wagen.

Aangezien het geld is in een tijd van geldcrisis als nu, wat de amunitie is voor een soldaat in een vijandelijk land — laat ons ons kruit niet verspillen.

Verder — ik hoor verscheidene lui klagen, èn schilders èn gewone menschen: ,,ik heb een mooie kamer genomen, omdat er lui bij me zouden komen en niemand komt bij me sedert, en ikzelf voel er me niet thuis.''

Ik geloof toch dat voor portretten het noodig is een zekere ge-

zelligheid in een atelier te brengen, anders krijgen de lui er het land, die komen poseeren.
Maar als men dat wil beginnen moet men nagaan waar men het huurt, waar men de meeste kans heeft bezoekers te krijgen en vrienden te maken en bekend te worden.
Gegeven de wenschelijkheid van nog een jaar teekenen vooral, is de kwestie van een goed atelier *voorloopig* erg bijzaak, en is dus alles goed.
Ik geloof niet dat als wij het met bedaardheid en verstand opvatten willen, dit jaar teekenen een ongeluk is. Integendeel, wij hebben den tijd om alles op ons gemak te berekenen en te verzinnen eer we beginnen.
Indien ik naar Parijs kwam en we keken het dus een jaar af, dat was 't verstandigst, in dat jaar leeren we elkaar meer van nabij kennen, wat veel veranderen kan, en dan kunnen we met te minder angst beginnen wat uit te breiden, omdat we intusschen de zwakke punten versterkt zullen hebben.
Als we een jaar nog werken, als we onze gezondheid in orde brengen, zoowel gij als ik, kunnen we *dan* beter weerstaan dan *nu*.
Maar wat moet ik nu doen? Ziehier, om naar Brabant terug te gaan is eigenlijk een omweg, en ik verlies er geld en tijd aan. Waarom kan ik niet direct van hier naar Parijs komen, wanneer gij wilt, en tot ik ga, hier doorwerken?
Ik zeg U, ik ben er zoo naar aan toe, dat als er eenig geld is, laat ik dan voor mijn gezondheid zorgen en de rest laten loopen, want thuis kunnen zij 't net zoo goed met een arbeider doen, zelfs beter. Als ik me niet wat versterk, is het *zeker*, ziet ge dat ik ziek word. Ik zou er niets aan kunnen doen, en ik geef er trouwens ook niet veel om, laat gebeuren wat gebeuren moet.
Als ik naar Brabant ga, heb ik de onkosten van mijn reis, moet ik ook mijn kamer ginder betalen, die ik heb opgezegd, en een andere bergplaats voor mijn goed nemen, wat niet minder dan frs 50 huur en nog eens frs 50 vooruit voor een nieuwe bergplaats en verhuizen zou zijn.
Ik zou ook wel verplicht zijn, nog wat verf te betalen, ik zou er ook natuurlijk weer beginnen te schilderen.
Nu dacht ik dat het door force majeure der omstandigheden, me vrij staat me niet bij machte te verklaren, momenteel aan die verplichtingen te voldoen. Mijn huur dus daar niet te betalen maar te zeggen, zet mijn meubels op je zolder, houd ze in pand,

ik zal je betalen als ik ze kom halen, dan hoef ik tevens geen nieuwe bergplaats te huren.
Heb ik de zwakheid weer altijd maar te geven, *ook als ik 't niet kan*, goed, maar dan abimeer ik me zelf *al te erg*, en maak ik me ongeschikt voor mijn werk.
Ik geloof, gij zult dit moeten billijken.
Als gij nagaat hoe ik in den laatsten tijd er al vooruit over geklaagd had, dat het zoo niet kon, ge ziet het was toch niet voor niets.
Had ik vroeger geweten, wat ik hier gemerkt heb van gelegenheden in stad om op een atelier te komen, ik had het al vroeger gedaan.
Nu — waar ik vooruit *moet* en waar ik tevens ziek ben, ik kan niet anders dan u vragen, vind het liever goed ik hier blijf tot ik naar Parijs ga, en laat mij naar Parijs gaan, althans niet later dan de cursus hier eindigt, 31 Maart.
Wij hebben dan toch nog de reiskosten onvermijdelijk van hier naar Parijs. Gij moet ook verhuizen, wat ook niet vanzelf gaat. Dus Brabant is een omweg, tijdverlies, enz.
Het is er nu zóó mee, dat ik bij den dag moet leven, en wat achter is moet wachten.
Ben ik beter en begin ik in Parijs te verkoopen, goed, dan kan ik dat van de huur en de verf afdoen.
Nu niet, ik heb het niet en gij ook niet, daarmee *uit*.
Ik heb overigens ginder zooveel onaangenaamheden gehad, dat ik er niemand hoef te ontzien.
Het zou ook een zwakheid van U zijn, indien gij hieraan veranderdet. Ge schrijft mij voortdurend dat gij geen geld hebt, goed dat is dus zoo. Geld *maken*, indien dat *niet kan* voor waar 't eten geldt, heeft ook *niet te kunnen* waar 't huur geldt of overbodige reiskosten.
En thuis, ik weet te goed dat Rijke de tuinman, of Husing er de naasten toe zijn, en niet ik, om goed in te pakken en te verzenden. Als ik er was zou ik het doen, er expres voor naar toe reizen, neen, als er minstens 6 paar handen minstens even goed als de mijne tot hun dispositie zijn.
Après tout kan het mij niet schelen, doch ik zeg U slechts wat recht is, en ik wijs U op het urgente van door te zetten met wat ons vooruit brengt. Het is voor mij ook niet prettig om ziek terug te komen; ziet ge, daar kunt ge ook niets tegen zeggen. Laat mij

eerst me redresseeren, ik ben nu te zeer op heel laag water. Enfin, het résumé van dit en 't vorig schrijven is dit: Bedaard doorgaan met hetzij hier, maar *nog veel beter* Cormon; verder ik ben ziek, ofschoon ik nog aan den gang blijf.
Als ik eenigszins kon, zou ik er niet op tegen hebben nog naar Brabant terug te gaan, zelfs als ik kon zou ik het graag doen, maar noch gij noch ik hebben de middelen en men kan me er beter missen dan gebruiken.
Gegroet, schrijf mij spoedig echter eens.

t. à t. Vincent.

455

Waarde Theo,
Zeer verlangend ben ik om van U te hooren, want de tijd dat ik moet beslissen, is er.
Wij hebben nog maar een dag of 10 voor dat de maand om is, en ik dien toch te weten hoe of wat.
Maar overigens ik voor mij ben besloten, alleen het zou mij aangenaam zijn, als gij het ook zoo kondt inzien als ik.
Indien gij het goed vindt dat het plan doorgaat zoodra mogelijk naar Parijs te komen, dus nadat ik een korten tijd in Brabant geweest ben, dan stuur ik U van hier uit nog die studies en teekeningen, die ik hier heb.
Ik wilde daar echter mede voortmaken, want anders moet ik alweer langer hier zijn.
Ik zou ook zoo geducht graag die karwei aan mijn tanden klaar hebben. Wat moet ik doen?
In alles heb ik nog éen franc vijftig, en wat het eten betreft heb ik nog voor vijf francs te goed tot 't einde der maand.
Het is voor zooveel dingen wenschelijk dat wij spoedig dien maatregel van veranderen nemen.
Ge begrijpt dat er niet overschiet om van hier schilderbehoeften mede te nemen naar Brabant, ik zit ginder dus dubbel vast waarschijnlijk, èn met model èn met verf. Er is dus geen keus, trouwens wat ware er voor keus noodig? Want wat het meest presseert, moet het eerst worden afgedaan, en dat is dien tijd naakt en antiek teekenen.
Ik schrijf U wat kortaf misschien, maar het mag niet op den langen weg worden geschoven.
Overigens eigenlijk spreekt het vanzelf dat er geen enkel bezwaar

kan zijn, om in Parijs voorloopig direkt een mansarde te vinden, den eersten den besten dag dat ik er kom, en dan ik kan in de Louvre of Ecole des Beaux-Arts terecht voor dat teekenen, en het zal zoodoende des te beter bij Cormon lukken. Dus laat ons niet talmen of in langdradigheden vervallen.
Wij moeten een coup de collier geven, welnu we zullen dien geven. Willen we ooit iets goeds doen, reken er op dat hoe langer hoe meer het op beslistheid en op vrij snel handelen zal aankomen, en waar met alle moeite die men zich geven mocht, toch niemand vooruit den uitslag zijner ondernemingen kan weten met zekerheid, kan wat durven en doortastend zijn geen kwaad.
Als het dus eenigszins kon, wou ik nog deze maand de andere helft van die karwei aan mijn tanden laten doen, ik wou mijn studies inpakken en ze U toezenden, en den laatsten van deze maand vertrekken of zelfs een paar dagen eer.
Maar niet weer in Maart blijven terwille van de huur.
Zou daar mogelijkheid op zijn? Dan kan ik thuis helpen inpakken, indien het hun tot iets nuttig kan zijn. En kan ik er nog wat schilderen of teekenen, des te beter.
Maar hoe eer en hoe energieker wij af doen dien tijd teekenen te Parijs, hoe beter voor de heele toekomst, zelfs hetgeen ik er in in deze weinig weken hier aan gedaan heb, voel ik mij helpt.
En deed ik het niet dan zou ik, al vond ik 't op een andere manier in de natuur zelf, er altijd last van houden met lui, die op de akademie of ergens anders geweest waren, dat ik niet teekenen kon, volgens hen.
Hoe het definitief hier op de akademie met mij zal afloopen, weet ik nog niet; ik schreef U dat laatst nietwaar, van dat zij een standje met mij bepaald *gezocht* hadden.
Sibert de leeraar had, hoorde ik, gisteren ergens gezegd, dat ik een goed begrip had van teekenen, en dat hij wat te haastig was geweest.
Daar hij niet druk in de klas komt, heb ik hem in eenige dagen niet gezien. Ik werk aan een vrouwentors op 't moment.
Gegroet, maar schrijf zoo spoedig ge kunt. Het blijft almee 't zelfde met mijn gestel, maar toch geloof ik het aan 't terecht komen is.
Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Als ik het niet deed, naar Parijs gaan nl.., dan werd ik ook niet

beter, want ik moet er wat aan doen dat ik meer verdien. Ik abimeer me nu te veel, als er niets af hoefde kon men best leven van frs 150, maar er moet steeds te veel af.
Maar het gaat toch vooruit met mijn gezondheid, en het zal terecht komen.

456

Waarde Theo, (18 Februari.)
Het is op het oogenblik dat mijn geld geheel op is — geheel — dat ik U nog eens schrijf.
Als gij iets zenden kunt, al was het vijf francs, laat het niet, er zijn nog 10 dagen in de maand en hoe moet ik ze doorkomen? Want ik heb absoluut *niets* meer. Zelfs bij den bakker *niets* meer. Ik weet alleen, dat al die dingen mij beslist doen zien, dat ik niet anders kan, dan zoo als ik U heb geschreven. Namelijk het naar Parijs gaan niet uitstellen.
Gij zult overigens aan het laatste werk, dat gij nog niet hebt gezien, wel merken dat als ik het schilderen wat rusten laat, ik dit heel kalm doe, want het werken met de kwast zal mij zoo licht niet ontgaan.
De teekeningen naar het antiek zal ik U ook sturen, dat is mij ongewoon, en ik zal het nog anders krijgen.
Zooals ik overigens vandaag een vrouwentors afmaakte, die van modelé meer gedistingueerd is en minder brusque dan de eerste, waar de figuren onwillekeurig iets van boeren of houthakkers hebben.
Als ik niet ziek geweest was, etc., zou ik overigens meer hebben kunnen doen hier.
Hetgeen wij te doen hebben is heel bedaard vooruit gaan, maar aan dat teekenen is niets te doen en het heeft het meeste haast. En ik weet het zoo zeker, dat het mij helpen zal bij Cormon, als ik den tusschentijd aan niets anders besteed dan aan teekenen. Cormon zal met de anderen gemeen hebben, dat hij niet veel tijd heeft, hoe hij overigens ook zijn moge. En wie om raad wil gaan bij die lui, moet het zijne van zooveel mogelijk reeds weten meebrengen.
En dat zoo goed als allen, die bij hem op 't atelier zijn, heel wat antiek hebben doorgemaakt, en dat men zich (hoe vrij, hoe liberaal overigens 't atelier ook zij), daarop nog al baseert, dat is bepaald te voorzien. Laat ons dus het met verstand doen. Om

studies die men buiten maakt, geven zij wel iets, maar niet veel. En de lui die in Parijs geweest zijn, zeggen mij allen datzelfde. Ik zal bij Cormon de een of andere proef moeten schilderen van een naakt figuur naar de natuur denkelijk, en hoe meer ik van te voren de structuur in 't hoofd heb, hoe beter en hoe meer hij mij dingen zal kunnen en willen zeggen.
En verder wij kunnen dan eens zien, of wij het samen kunnen vinden; ik hoop dat wel, maar viel het ons eens niet mede, dan wisten wij daaromtrent iets meer degelijks, als wij eerst een paar maanden die voorloopige proef hadden gedaan.
En wat ik zeg over direkt naar Parijs komen is een bezuiniging voor U, want met heen en weer trekken, met betrekkelijk duur werk in Brabant beginnen, komen wij er niet met het gewone, en te Parijs wel. En valt het mee met het geld des te beter, dan zijn we minder gegêneerd, en konden tegen den zomer vooruit ons wat voorzien van schildergerei, zoodat niet alles op eens komt. Neem het mij niet kwalijk, dat ik ook eens bereken het mogelijke en het onmogelijke.
Ik herlees weer het boek van Bracquemond en ik vind het hoe langer hoe mooier.
Ik begrijp wel dat gij het direct naar Parijs komen niet met mij eens zijt, want anders hadt gij me wel reeds geantwoord. En toch is het beter het direkt gebeure, ik ben hier in de gelegenheid er lui, die terdeeg goed werken, over te raadplegen, en ik heb de volle overtuiging, dat het zoo 't beste ware.
Overigens, 't had al eer kunnen gebeuren.
Til het overigens niet te zwaar, want we zullen niet mislukken. Maar wat ik U zeg is zoo — van dat ik dezen brief wegstuur totdat ik uw antwoord ontvang, dat dezen echter hoop ik kruist, ben ik zonder iets en is 't weer vastendag.
Enfin, we willen hopen dat over een poos we samen zijn, en het allerergste geleden. Gegroet, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Ik vertrouw de lui niet waar ik woon, als ge zooals laatst een brief met geld stuurt, is het secuurder maar aan te teekenen om die reden.
Ik las dezer dagen Dumas: Dame aux Camélias. Dat is zeer mooi; kent ge het?

Waarde Theo, 457

Ik heb een brief verscheurd dien ik U eerst schreef, en daarom ontvangt ge mijn antwoord wat later. Ik begin met U te bedanken voor de frs 50.

Die ik apprecieer, zooals trouwens al wat gij voor mij doet. Maar zooals ik begon te zeggen, uw brief stelt mij teleur waar gij mijn verzoek niet inwilligt, omdat ik toch zoozeer blijf meenen, dat de redenen welke ik U in vorig schrijven gaf, om liever reeds vroeger te komen, recht van zijn hadden. Maar daar ik er niet over wil twisten après tout, wilde ik U alleen verzoeken nog eens opnieuw het te overwegen.

Met het oog op Cormon is 't gedecideerd beter ik doorga met antiek teekenen, liever dan buiten werken, omdat hoe meer ik de structuur van 't figuur in 't hoofd heb, hoe beter ik zal kunnen volgen. Ik krijg te doen met lui, die *jaren* antiek geteekend hebben, als ik 't *maanden* doe is niet te veel. Ik ben stouter misschien dan veel anderen, omdat ik steeds naar de natuur heb gewerkt om het er op te zetten en een ensemble aan te grijpen.

Maar de anderen hebben licht meer kennis van 't naakt, waar ik de gelegenheid niet zoo voor heb gehad. Werk ik dat bij hoe eer hoe liever, des te meer zal ik aan Cormon hebben.

Verder mijn gezondheid, als ik buiten schilder eet ik niet, en overwin ik het niet.

Want ik zak nog telkens terug, ik ben er nog lang niet bovenop met mijn gestel.

En nu wat de kosten betreft, ik geloof zoo dat het zusje en broertje is. Dus denk er nog eens goed over, wij moeten *handelen*, want er is een coup de collier te geven.

Terwijl ik hier was, al dien tijd, had ik een kameraad in een ouden Franschman, en ik heb zijn portret geschilderd dat Verlat goed vond, en dat ge zien zult.

Voor dien was de winter nog harder dan voor mij, en de arme duivel is er heel wat erger aan toe dan ik, daar zijn leeftijd het zeer critiek maakt.

Ik was vandaag met hem bij denzelfden dokter dien ik ook heb gehad, en hij zal denkelijk naar 't gasthuis moeten om een operatie te ondergaan, wat zich morgen beslissen zal. Ik heb hem er eindelijk toe gekregen, maar hij zag er zoo tegen op, dat het lang geduurd heeft eer ik hem er toe kon overhalen zijn vonnis te gaan hooren.

Hij wist dat het iets nogal ergs zou zijn, en durfde zich niet aan den gasthuisdokter te vertrouwen.
Ik ben nieuwsgierig wat er beslist zal worden.
Het is mogelijk, ik om zijnentwil eenige dagen langer in Maart hier blijf. Après tout is er op de wereld niets zoo interessant als de menschen, en men is er nooit in uitgestudeerd. En daarom zijn lui als Tourguenew groote meesters, omdat zij iemand leeren kijken.
De boeken van nu, sedert Balzac b.v. zijn anders dan al wat in andere eeuwen geschreven is, en mooier misschien.
Ik ben juist naar Tourguenew erg verlangend, omdat ik een stuk van Daudet over hem heb gelezen, waar èn hijzelf als karakter, en zijn werk geanalyseerd werden — fameus mooi.
Want als mensch is hij een exempel, en op zijn ouden dag was hij nog altijd jong wat betreft *doorwerken*, wat betreft altijd onvoldaan zijn over zichzelf, en het al beter en beter zoeken te doen.
Gegroet, maar denk nog eens goed er over, het zou mij veel geruststellen indien gij de kwestie zien kondt zooals ik.
En ik zou er zoo niet op aandringen, indien ik niet meende het noodig was met het oog juist op Juni, dat ik met antiek teekenen direkt doorging.
Enfin, schrijf mij spoedig, ik zou voor mijn pleizier liever iets anders schilderen, maar wat praktisch nut betreft is het niet te ontwijken. Met een handdruk,

t. à t. Vincent.

Het is juist omdat après tout ik nut van mijn naar Antwerpen gaan meen te hebben, dat ik geloof wij recht door moeten gaan.

458

Waarde Theo,
Ik schrijf U nog een keer, omdat mijn tijd hier in elk geval haast om is, en dezer dagen ik terug moet. De tijd van buiten kunnen werken zal met de minste verandering van weer er kunnen wezen, en dus als het moest en gij per se het wilt, zou ik althans niet geheel vruchteloos in Brabant zijn. Doch wat daar ook van zij, ik blijf steeds U animeeren, liever door te zetten met het plan van Cormon, en hetgeen ik voor mij daaraan zoo gaarne zou willen laten vooraf gaan, nog een tijd antiek blijven teekenen.
Het begint verbeeld ik me, wat te vorderen met mijn gezondheid,

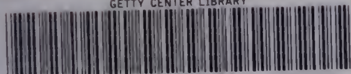
in zoover dat ik mijn voedsel iets beter begin te kunnen verdragen. Maar het blijft steeds toch twijfelachtig, en den eenen dag ongelijk aan den anderen.
Ik heb weer een teekening klaar van antiek, en sedert ik U schreef de leeraar indirekt zich had uitgelaten, dat hij het zoo bar niet had gemeend, heb ik niets meer met hem gehad en zelfs zeide hij dat mijn teekening vandaag haast geen verandering noodig had van proportie, en in 't geheel geen van toon. Dus ik zou haast durven hopen dat ik met Cormon, hoe hij ook zij, het ook wel schipperen zal, en dat geeft mij des te meer 't verlangen er te zijn. Enfin. Als het mij wat meeloopt met mijn gezondheid, hoop ik wel te vorderen van 't jaar.
Ik blijf ook steeds meenen, dat er nog wel wat te doen te vinden is, al is het in dat opzicht mij niet voorspoedig gegaan.
Doch mijn tijd is ook erg ingenomen door het werk aan de akademie. Naar wat ik hoor van 't geen lui eventueel verkoopen, is dat telkens portret. Er moet een mooie tentoonstelling van impressionisten zijn in Brussel.
Ziet ge, sedert ik hier gezien en gehoord heb van andere lui die op figuur zich concentreeren, hoe zij het aanlegden — en weet het zijn allen zulken die meer te verteren hebben dan ik — dan hebben zij steeds zich van de modellen op een of ander atelier in stad bediend. Juist terwille van de kosten. En tevens heeft men op die manier connectie, en ziet men anderen werken.
En nu onwillekeurig kom ik telkens op 't idee, wij misschien reeds wel twee of twee en een half jaar eer dezen maatregel hadden dienen te nemen, reden te meer het ditmaal niet op den langen weg te schuiven.
Antwerpen is mij goed bevallen — après tout. Natuurlijk wou ik dat ik er gekomen was met die ondervinding ervan, die ik nu weet op 't moment ik er vandaan ga. Maar als dat kon waren de dingen makkelijker, en men begint met overal er groen in te komen. Ik hoop echter wel na tijd en wijle Antwerpen terug te zien, want er is iets vrijs en artistieks in het leven hier als men het zoekt, wellicht meer dan elders.
Verder men ziet er allerlei lui, Engelschen, Franschen, Duitschers, Belgen en dat geeft afwisseling.
Als er een stad is die op Parijs lijkt, dan is het veeleer Antwerpen dan Brussel in alle dingen, vooreerst omdat het een centrum is voor lui van alle nationaliteiten, tweedens terwille van de zaken,

en derdens terwille van dat er animo is en men er zich amuseert. Als de cursus aan de akademie doorging, dan zou ik ook graag nog blijven, maar ongelukkig is daar voor Mei niets meer dan de concours en de dagklas voor antiek, en raken ook die op zijn eind.
En nu heb ik Antwerpen zeker niet in zijn fleur gezien, want naar men algemeen hoort, is het er anders nog veel geanimeerder, en zijn er nu twee crisissen tegelijk die drukken, vooreerst de algemeene en dan de naweeën van de tentoonstelling nog bovendien, in den vorm van talrijke frauduleuse of gewone bankroeten. Denk er nog eens goed over, of we niet een combinatie kunnen vinden die 't mogelijk make, ik reeds voor Juni in Parijs zij. Ik zou het zoo gaarne willen, omdat ik geloof, dat het voor zooveel dingen beter ware, die ik U reeds noemde.
Waar ik nog wel bij mag zeggen, dat wij, dunkt me, zooveel beter overleggen kunnen, wat het nemen van een atelier tegen Juni betreft, indien wij reeds van te voren beiden in Parijs waren en poolshoogte konden nemen van vóór of tegen. Enfin. Schrijf me weer spoedig, met een handdruk,

t. à t. Vincent.

INHOUD
TWEEDE DEEL

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00007 4779